
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

M-2812

शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पुर्ण/अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विकम सवंत)	Additional Particulars / Remark
महाभारत शल्यपर्व	-	पुराण	पूर्ण	-	6/16	190	संस्कृत	कागद	20	32		

॥ अथ श्रीमहाभारते शल्यपर्व प्रारभ्यते ॥

शल्यपर्व
शल्यसेनाधिपति अभिषेक

तंवाचकुरितिप्रष्टुरभिप्रायः अल्पाःअवशिष्टाइतिच्छेदः अत्राकारलोपआर्षः ॥ १ ॥ तत्रद्वितीयमेवमत्वाह उदीर्यमाण
३ ॥ कृत्स्नसैन्यवधेनदुर्योधनःपलायनमेवकृतवानित्य ततःकर्णेहतेइत्यादिनाप्राङ्मुखःप्राद्रवद्भयादित्यंतेनग्रंथेन

॥ नारायणंनमस्कृत [illegible] देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत् ॥ १ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ एवंनिपातितेकर्णेसमरेस
व्यसाचिना ॥ अल्पावशिष्टाःकुरवःकिमकुर्वतवैद्विज ॥ १ ॥ उदीर्यमाणंचबलंदृष्ट्वाराजासुयोधनः ॥ पांडवैःप्राप्तकालंचकिंप्रापद्यतकौरवः ॥ २ ॥ एतदिच्छा
म्यहंश्रोतुंतदाचक्ष्वद्विजोत्तम ॥ नहितृप्यामिपूर्वेषांशृण्वानश्चरितंमहत् ॥ ३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःकर्णेहतेराजन्धार्त [illegible] भृशंशोकार्ण
वेमग्नोनिराशःसर्वतोभवत् ॥ ४ ॥ हाकर्णहाकर्णइतिशोचमानःपुनःपुनः ॥ कृच्छ्रात्स्वशिबिरंप्रागाद्धतशेषैर्नृपैःसह ॥ ५ ॥ ससम
तैः ॥ राजभिर्नालभच्छर्मसूतपुत्रवधंस्मरन् ॥ ६ ॥ सदैवंबलवन्मत्वाभवितव्यंचपार्थिवः ॥ संग्रामेनिश्चयंकृत्वापुनर्युद्धायनि
विधिवद्राजपुंगवः ॥ रणायनिर्ययौराजाहतशेषैर्नृपैःसह ॥ ८ ॥ ततःसुतुमुलंयुद्धंकुरुपांडवसेनयोः ॥ बभूवभरतश्रेष्ठदेवासुररण
कृत्वाकदनमाहवे ॥ ससैन्योथसमध्याह्नेधर्मराजेनघातितः ॥ १० ॥ ततोदुर्योधनोराजाहतबंधूरणाजिरात् ॥ अपसृत्यह्रदंघो
थापराह्नेतस्याह्नःपरिवार्यसुयोधनः ॥ ह्रदादाहूययुद्धायभीमसेनेनपातितः ॥ १२ ॥ तस्मिन्हतेमहेष्वासेहतशिष्टास्त्रयोरथाः
सोमकान् ॥ १३ ॥ ततःपूर्वाह्णसमयेशिबिरादेत्यसंजयः ॥ प्रविवेशपुरींदीनोदुःखशोकसमन्वितः ॥ १४ ॥ सप्रविश्यपुरींसू
नस्ततोराज्ञःप्रविवेशनिकेतनं ॥ १५ ॥ रुरोदचनरव्याघ्रहाराजन्निर्तिदुःखितः ॥ अहोबतविनष्टाःस्मनिधनेनमहात्मनः ॥ १
रर्थकं ॥ शक्रतुल्यबलाःसर्वेयथाऽवध्यंतपांडवैः ॥ १७ ॥ दृष्ट्वैवचपुरेराजन्जनःसर्वःससंजयं ॥ क्लेशेनमहतायुक्तंसर्वतोरा
हाराजन्नितिविस्वरं ॥ आकुमारंनरव्याघ्रतत्रतत्रसमंततः ॥ १९ ॥ आर्त्तनादंततश्चक्रेश्रुत्वाविनिहतंनृपं ॥ धावतश्चाप्यप

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ एवंसर्वान्घातयित्वापलायनेदुर्यशोलब्ध्वापिमरणमेव पेत्याह अथेति अपराह्णेअहरर्धे ॥ १२ ॥
॥ १६ ॥ १७ ॥ जनःरुरोदेतिद्वयोरन्वयः ॥ १८ ॥ १९ ॥ अपश्यामः अडागमोविसर्गोवाआर्षः येश वाक्यमिदं ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ वाक्येनवचनेनसंदिग्धयावाक्यसंदिग्धया ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २ [illegible] ९ ॥ ३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥

नष्टचित्तानिवोन्मत्तान्शोकेनभृशपीडितान् ॥ तथासविह्वलःसूतःप्रविश्यनृपतिक्ष [illegible] ॥ २१ ॥ ददर्शनृपतिश्रेष्ठंप्रज्ञाचक्षुष

त्परिवारितं ॥ २२ ॥ स्नुषाभिर्भरतश्रेष्ठगांधार्याविदुरेणच ॥ तथान्यैश्चसुहृद्भिश्चज्ञातिभिश्चहितैषिभिः ॥ २३ ॥ तमेवचा

वाब्रवीद्वाक्यंराजानंजनमेजय ॥ २४ ॥ नातिहृष्टमनाःसूतोवाक्यसंदिग्धयागिरा ॥ संजयोहंनरव्याघ्रनमस्तेभरतर्षभ ॥

सौबलस्तथा ॥ उलूकःपुरुषव्याघ्रकैतव्योदृढविक्रमः ॥ २६ ॥ संशप्तकाहताःसर्वेकांबोजाश्चशकैःसह ॥ म्लेच्छाश्चपार्वतीय

प्राच्याहतामहाराजदाक्षिणात्याश्चसर्वशः ॥ उदीच्याश्चहताःसर्वेप्रतीच्याश्चनरोत्तमाः ॥ २८ ॥ राजानोराजपुत्राश्चसर्वेत

थोक्तंपांडवेनह ॥ २९ ॥ भग्नसक्थोमहाराजशेतेपांसुपुरूषितः ॥ धृष्टद्युम्नोमहाराजशिखंडीचापराजितः ॥ ३० ॥ उत्तमौज

पंचालाश्चनरव्याघ्रचेदयश्चनिषूदिताः ॥ ३१ ॥ तवपुत्राहताःसर्वेद्रौपदेयाश्चभारत ॥ कर्णपुत्रोहतःशूरोवृषसेनःप्रतापवान् ॥

विनिपातिताः ॥ रथिनश्चनरव्याघ्रहयाश्चनिहतायुधि ॥ ३३ ॥ किंचिच्छेषंचशिबिरंतावकानांकृतंप्रभो ॥ पांडवानांकुरूणांचस

स्त्रीशेषमभवज्जगत्कालेनमोहितं ॥ सप्तपांडवतःशेषाधार्तराष्ट्रास्त्रयोरथाः ॥ ३५ ॥ तेचैवभ्रातरःपंचवासुदेवोथसात्यकिः ॥

वरः ॥ ३६ ॥ तथाप्येतेमहाराजरथिनोनृपसत्तम ॥ अक्षौहिणीनांसर्वासांसमेतानांजनेश्वर ॥ ३७ ॥ एतेशेषामहाराजस

वैजगद्दैभरतर्षभ ॥ ३८ ॥ दुर्योधनंवैपुरतःकृत्वावैरंचभारत ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वावचःक्रूरंधृतराष्ट्रोजनेश्वरः ॥ ३९ ॥ [illegible] सराजेंद्रोगत

सत्वोमहीतले ॥ तस्मिन्निपतितेभूमौविदुरोपिमहायशाः ॥ ४० ॥ निपपातमहाराजशोकव्यसनकर्शितः ॥ गांधारीचनृपश्रेष्ठसर्वाश्चकुरुयोषितः ॥ ४१ ॥ प

[illegible] राजमंडलं ॥ ४२ ॥ प्रलापयुक्तंमहतिचित्रन्यस्तंपटेयथा ॥ कृच्छ्रेणतुततोराजाधृतराष्ट्रोम

[illegible] वंचस्तदा ॥ निः [illegible] नृपःसंज्ञांवेपमानःसुदुःखितः ॥ ४४ ॥ उदी [illegible] दिशःसर्वाःक्षत्तारंवाक्यमब्रवीत् ॥ विद्वन्

॥४७॥४८ ॥४९॥५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥५५ ॥ ५६ ॥ ५७॥५८॥५९॥ ६०॥ [illegible] निपुणविभाव्या

[illegible]विकर्णो [illegible]नंधनुष्मतां ॥ ३७ ॥ आवंत्योनिहतोयत्रत्रैगर्त्तश्चजनाधिपः ॥ संश[illegible]श्चनिहताःकिमन्य
[illegible] ॥ ३८ ॥ अलंबुषस्तथाराजन्राक्षसश्चाप्यल[illegible] आर्ष्यश्रृंगिश्चनिहतःकिमन्यद्भागधेयतः ॥ ३९ ॥ नारायणाहतायत्रगोपालायुद्धदुर्मदाः
॥ म्लेच्छाश्चबहुसाहस्राःकिमन्यद्भागधेयतः ॥ ४० ॥ शकुनिःसौ[illegible]त्रकैतव्यश्चमहाबलः ॥ निहतःसबलोवीरःकिमन्यद्भागधेयतः ॥ ४१ ॥ एतेचान्येचबह
वःकृतास्त्रायुद्धदुर्मदाः ॥ राजानोराजपुत्राश्चशूराःपरिघबाहवः ॥ ४२ ॥ निहताबहवोयत्रकिमन्यद्भागधेयतः ॥ यत्रशूरामहेष्वासाःकृतास्त्रायुद्धदुर्मदाः ॥ ४३ ॥
बहवोनिहताःसूतमहेंद्रसमविक्रमाः ॥ नानादेशसमावृत्ताःक्षत्रियायत्रसंजय ॥ ४४ ॥ निहताःसमरेसर्वेकिमन्यद्भागधेयतः ॥ पुत्राश्चमेविनिहताःपौत्राश्चैव
महाबलाः ॥ ४५ ॥ वयस्याभ्रातरश्चैवकिमन्यद्भागधेयतः ॥ भागधेयसमायुक्तोध्रुवमुत्पद्यतेनरः ॥ ४६ ॥ यस्तुभाग्यसमायुक्तःसशुभंप्राप्नुयान्नरः ॥ अहंवि
युक्तस्तैर्भाग्यैःपुत्रैश्चैवेहसंजय ॥ ४७ ॥ कथमद्यभविष्यामिवृद्धःशत्रुवशंगतः ॥ नान्यदत्रपरंमन्येवनवासादृतेप्रभो ॥ ४८ ॥ सोहंवनंगमिष्यामिनिर्बंधुर्ज्ञा
तिसंक्षये ॥ नहिमेऽन्यद्भवेच्छ्रेयोवनाभ्युपगमादृते ॥ ४९ ॥ इमामवस्थांप्राप्तस्यलूनपक्षस्यसंजय ॥ दुर्योधनोहतोयत्रशल्यश्चनिहतोयुधि ॥ ५० ॥ दुःशास
नोविविंशश्चविकर्णश्चमहाबलः ॥ कथंहिभीमसेनस्यश्रोष्येहंशब्दमुत्तमं ॥ ५१ ॥ एकेनसमरेयेनहतंपुत्रशतंमम ॥ असकृद्वदतस्तस्यदुर्योधनवधेनच ॥ ५२ ॥
दुःखशोकाभिसंतप्तोनश्रोष्येपरुषागिरः ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंवृद्धश्चसंतप्तःपार्थिवोहतबांधवः ॥ ५३ ॥ मुहुर्मुहुर्मुह्यमानःपुत्राधिभिरभिप्लु
तः ॥ विलप्यसुचिरंकालंधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ ५४ ॥ दीर्घमुष्णंसनिःश्वस्यचिंतयित्वापराभवं ॥ दुःखेनमहताराजन्संतप्तोभरतर्षभः ॥ ५५ ॥ पुनर्गावल्गणिंसू
तंपर्यपृच्छद्यथातथं ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ भीष्मद्रोणौहतौश्रुत्वासूतपुत्रंचघातितं ॥ ५६ ॥ सेनापतिंप्रणेतारंकमकुर्वतमामकाः ॥ यंयंसेनाप्रणेतारंयु
धिकुर्वंतिमामकाः ॥ ५७ ॥ अचिरेणैवकालेनतंतंनिघ्नंतिपांडवाः ॥ रणमूर्ध्निहतोभीष्मःपश्यतांवःकिरीटिना ॥ ५८ ॥ एवमेवहतोद्रोणःसर्वेषामेवपश्यतां ॥ ए
वमेवहतःकर्णःसूतपुत्रःप्रतापवान् ॥ ५९ ॥ सराजकानांसर्वेषांपश्यतांवःकिरीटिना ॥ पूर्वमेवाहमुक्तोवैविदुरेणमहात्मना ॥ ६० ॥ दुर्योधनापराधेनप्रजेयं
विनशिष्यति ॥ केचिन्नसम्यक्पश्यंतिमूढाःसम्यगवेक्ष्यच ॥ ६१ ॥

पिमूढास्तथाभूतंतद्वचःकेचिन्नपश्यंतीत्युत्तरेणसंबंधः ॥ ६१ ॥

तँथाभूतंयथार्थं ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ॥इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥ ॥ श्टणुवेति

तदिदंममूढस्यतथाभूतंवचःस्मतत् ॥ यदब्रवीत्सधर्मात्माविदुरोदीर्घदर्शिवान् ॥ तत्तथासमनुप्राप्तंवचनंसत्यवादिनः ॥ ६२ ॥ दैवोपहतचित्तेनयन्मयान कृतंपुरा॥ अनयस्यफलंतस्यब्रूहिगावल्गणेपुनः ॥ ६३ ॥ कोवामुखमनीकानामासीत्कर्णेनिपातिते॥ अर्जुनंवासुदेवंचकोवाप्रत्युद्ययौरथी॥ ६४ ॥ केऽर क्षन्दक्षिणंचक्रंमद्रराजस्यसंयुगे॥ वामंचयोद्धुकामस्यकेवावीरस्यपृष्ठतः॥६५॥ कथंचवःसमेतानांमद्रराजोमहारथः॥निहतःपांडवैःसंख्येपुत्रोवाममसंज य॥६६॥ ब्रूहिसर्वंयथातत्त्वंभरतानांमहाक्षयं॥ यथाचनिहतःसंख्येपुत्रोदुर्योधनोमम ॥ ६७ ॥ पंचालाश्चयथासर्वेनिहताःसपदानुगाः॥ धृष्टद्युम्नःशिखंडी चद्रौपद्याःपंचचात्मजाः॥ ६८॥ पांडवाश्चयथामुक्तास्तथोभौमाधवौयुधि॥ कृपश्चकृतवर्माचभारद्वाजस्यचात्मजः ॥ ६९ ॥ यद्यथायादृशंचैवयुद्धंवृत्तंच सांप्रतं॥ अखिलंश्रोतुमिच्छामिकुशलोह्यसिसंजय॥ ७० ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिधृतराष्ट्रविलापेद्वितीयोऽध्यायः॥ २॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

संजयउवाच॥ ॥श्टणुराजन्नवहितोयथावृत्तोमहान्क्षयः॥ कुरूणांपांडवानांचसमासाद्यपरस्परं॥ १॥ निहतेसूतपुत्रेतुपांडवेनमहात्मना॥ विद्रुतेषुचसै न्येषुसमानीतेषुचासकृत्॥ २॥ घोरेमनुष्यदेहानामाजौनरवरक्षये॥ यत्तत्कर्णेहतेपार्थःसिंहनादमथाकरोत् ॥ ३ ॥ तदातवसुतान्राजन्प्राविशत्सुमहद्भयं॥ नसंधातुमनीकानिनचैवाथपराक्रमे॥ ४॥ आसीद्बुद्धिर्हतेकर्णेतवयोधस्यकस्यचित् ॥ वणिजोनाविभिन्नायामगाधेविप्लवाइव॥ ५॥ अपारेपारमिच्छंतो हतेद्वीपेकिरीटिना॥ सूतपुत्रेहतेराजन्वित्रस्ताःशरविक्षताः॥ ६ ॥ अनाथानाथमिच्छंतोम्टगाःसिंहार्दिताइव॥ भग्नश्टंगाइववृषाःशीर्णदंष्ट्राइवोरगाः॥ ७॥ प्र त्युपायामसायाह्नेनिर्जिताःसव्यसाचिना॥ हतप्रवीराविध्वस्तानिकृत्ता निशितैःशरैः ॥ ८॥ सूतपुत्रेहतेराजन्पुत्रास्तेप्राद्रवंस्ततः॥ विध्वस्तकवचाःसर्वेकांदि शीकाविचेतसः॥ ९॥ अन्योन्यमभिनिघ्नंतोवीक्षमाणाभयाद्दिशः [illegible]मेवनूनंबीभत्सुर्मामेवचवृकोदरः॥ १०॥ अभियातीतिमन्वानाःपेतुर्मम्लुश्चभारत॥ सत्वामहे[illegible]न्येरथानन्येमहारथाः॥११॥ आरुह्य[illegible]ाःपादातास्प्रजद्रुर्भयात्॥ कुंजरैःस्यंदनाभग्नाःसादिनश्चमहारथैः॥१२॥ पदातिसंघाश्चा [illegible]र्णेसार्थद्दि[illegible]वने ॥ १३ ॥ तथात्वदीयानिहतेसूतपुत्रेतदाभवन् ॥ हतारोहास्तथानागाश्छिन्नहस्तास्तथा

॥ १ ॥समानीतेषुयुद्धोन्मुखीकृतेषु॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥१४॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५॥

[illegible] ॥ ...द्रवंतः [illegible] भीमसेनभयार्दितान् ॥ १५ ॥ दुर्योधनोथस्वंसूतंहाहाकृत्वैवमब्रवीत् ॥ नातिक्रमिष्यतेपार्थोध [illegible] ॥ १६ ॥ जघ्नेनेयुद्ध्यमानंमांतूर्णमश्वान् [illegible] ॥ समरेयुद्ध्यमानंहिकौंतेयोमांधनंजयः ॥ १७ ॥ नोत्सहेताप्यतिक्रांतुंवेलामिवमहार्णवः ॥ अद्यार्जुनंसगोविंदंमानिनंचवृकोदरं ॥ १८ ॥ निहत्यशिष्टानशत्रू [illegible] कर्णस्यानृण्यमाप्नुयां ॥ तच्छ्रुत्वाकुरुराजस्यशूरार्यसदृशंवचः ॥ १९ ॥ सूतोहेमपरिच्छन्नान्शनैरश्वानचोदयत् ॥ गजाश्वरथहीनास्तुपादाताश्चैवमारिष ॥ २० ॥ पंचविंशतिसाहस्राःप्राद्रवन्शनकैरिव ॥ तान्भीमसेनःसंक्रुद्धोधृष्टद्युम्नश्चपार्षतः ॥ २१ ॥ बलेनचतुरंगेणपरिक्षिप्याहनच्छरैः ॥ प्रत्ययुध्यंस्तुतेसर्वेभीमसेनंसपार्षतं ॥ २२ ॥ पार्थपार्षतयोश्चान्येजगृहुस्तत्रनामनी ॥ अक्रुद्ध्यतरणेभीमस्तैर्मृधेप्रत्यवस्थितैः ॥ २३ ॥ सोवतीर्यरथात्तूर्णंगदापाणिरयुध्यत ॥ नतान्रथस्थोभूमिष्ठान्धर्मापेक्षीवृकोदरः ॥ २४ ॥ योधयामासकौंतेयोभुजवीर्यमुपाश्रितः ॥ जातरूपपरिच्छन्नांप्रगृह्यमहतींगदां ॥ २५ ॥ न्यवधीत्तावकान्सर्वान्दंडपाणिरिवांतकः ॥ पदातयोहिसंरब्धास्त्यक्तजीवितबांधवाः ॥ २६ ॥ भीमभ्यद्रवन्संख्येपतंगाइवपावकं ॥ आसाद्यभीमसेनंतेसंरब्धायुद्धदुर्मदाः ॥ २७ ॥ विनेदुःसहसादृष्ट्वाभूतग्रामाइवांतकं ॥ श्येनवच्चचरद्भीमःखड्गेनगदयातथा ॥ २८ ॥ पंचविंशतिसाहस्रांस्तावकानांव्यपोथयत् ॥ हत्वातत्पुरुषानीकंभीमःसत्यपराक्रमः ॥ २९ ॥ धृष्टद्युम्नंपुरस्कृत्यपुनस्तस्थौमहाबलः ॥ धनंजयोरथानीकमन्वपद्यतवीर्यवान् ॥ ३० ॥ माद्रीपुत्रौचशकुनिंसात्यकिश्चमहाबलः ॥ जवेनाभ्यपतन्हृष्टाघ्नंतोदौर्योधनंबलं ॥ ३१ ॥ तस्याश्ववाहान्सुबहूंस्तेनिहत्यशितैःशरैः ॥ तमन्वधावंस्त्वरितास्तत्रयुद्धमवर्त्तत ॥ ३२ ॥ ततोधनंजयोराजन्रथानीकमगाहत ॥ विश्रुतंत्रिषुलोकेषुगांडीवंव्याक्षिपन्धनुः ॥ ३३ ॥ कृष्णसारथिमायांतंदृष्ट्वाश्वेतहयंरथं ॥ अर्जुनंचापियोद्धारंत्वदीयाःप्राद्रवन्भयात् ॥ ३४ ॥ विप्रहीणरथाश्वाश्चशरैश्चपरिवारिताः ॥ पंचविंशतिसाहस्राःपार्थमार्छन्पदातयः ॥ ३५ ॥ हत्वातत्पुरुषानीकंपंचालानांमहारथः ॥ भीमसेनंपुरस्कृत्यनचिरात्प्रत्यदृश्यत ॥ ३६ ॥ महाधनुर्धरःश्रीमानमित्रगणमर्दनः ॥ पुत्रःपंचालराजस्यधृष्टद्युम्नोमहायशाः ॥ ३७ ॥ पारावतसवर्णाश्वंकोविदारवरध्वजं ॥ धृष्टद्युम्नंरणेदृष्ट्वात्वदीयाःप्राद्रवन्भयात् ॥ ३८ ॥ गांधारराजंशीघ्रास्त्रमनुसृत्ययशस्विनौ ॥ अचिरात्प्रत्यदृश्येतांमाद्रीपुत्रौससात्यकी ॥ ३९ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

चेकितानःशिखंडीचद्रौपदेयाश्चमारिष ॥ हत्वात्वदीयंसुमहत्सैन्यंशंखानथाधमन् ॥ ४० ॥ तेसर्वेतावकान्प्रेक्ष्यद्रवतोवैपराङ्मुखान् ॥ अभ्यधावंतनिघ्नंतोवृषान्जित्वावृषाइव ॥ ४१ ॥ सेनावशेषंतंदृष्ट्वातवपुत्रस्यपांडवः ॥ अवस्थितंसव्यसाचीचुक्रोधबलवन्नृप ॥ ४२ ॥ ततएनंशरैराजन्सहसासमवाकिरत् ॥ रजसाचोद्धतेनाथनस्मकिंचनदृश्यते ॥ ४३ ॥ अंधकारीकृतेलोकेशरीभूतेमहीतले ॥ दिशःसर्वामहाराजतावकाःप्राद्रवन्भयात् ॥ ४४ ॥ भज्यमानेषुसर्वेषुकुरुराजोविशांपते ॥ परेषामात्मनश्चैवसैन्येतेसमुपाद्रवत् ॥ ४५ ॥ ततोदुर्योधनःसर्वानाजुहावाथपांडवान् ॥ युद्धायभरतश्रेष्ठदेवानिवपुराबलिः ॥ ४६ ॥ तएनमभिगर्जंतंसहिताःसमुपाद्रवन् ॥ नानाशस्त्रसृजःक्रुद्धाभर्त्सयंतोमुहुर्मुहुः ॥ ४७ ॥ दुर्योधनोप्यसंभ्रांतस्तानरीन्व्यधमच्छरैः ॥ तत्राद्भुतमपश्यामतवपुत्रस्यपौरुषं ॥ ४८ ॥ यदेनंपांडवाःसर्वेनशेकुरतिवर्त्तितुं ॥ नातिदूरापयातंचकृतबुद्धिपलायने ॥ ४९ ॥ दुर्योधनःस्वकंसैन्यमपश्यद्भृशविक्षतं ॥ ततोवस्थाप्यराजेंद्रकृतबुद्धिस्तवात्मजः ॥ ५० ॥ हर्षयन्निवतान्योधांस्ततोवचनमब्रवीत् ॥ नतंदेशंप्रपश्यामिपृथिव्यांपर्वतेषुच ॥ ५१ ॥ यत्रयातान्नवोहन्युःपांडवाःकिंसृतेनवः ॥ स्वल्पंचैवबलंतेषांकृष्णौचभृशविक्षतौ ॥ ५२ ॥ यदिसर्वेत्रतिष्ठामोध्रुवंनोविजयोभवेत् ॥ विप्रयातांस्तुवोभिन्नान्पांडवाःकृतकिल्बिषान् ॥ ५३ ॥ अनुसृत्यहनिष्यंतिश्रेयोनःसमरेवधः ॥ सुखःसांग्रामिकोमृत्युःक्षत्रधर्मेणयुध्यतां ॥ ५४ ॥ मृतोदुःखंनजानीतेप्रेत्यचानंत्यमश्नुते ॥ शृण्वंतुक्षत्रियाःसर्वेयावंतोत्रसमागताः ॥ ५५ ॥ द्विषतोभीमसेनस्यवशमेष्यथविद्रुताः ॥ पितामहैराचरितंनधर्मंहातुमर्हथ ॥ ५६ ॥ नान्यत्कर्मास्तिपापीयःक्षत्रियस्यपलायनात् ॥ नयुद्धधर्माच्छ्रेयान्हिपंथाःस्वर्गस्यकौरवाः ॥ ५७ ॥ सुचिरेणार्जिताँल्लोकान्सद्योयुद्धात्समश्नुते ॥ तस्यतद्वचनंराज्ञःपूजयित्वामहारथाः ॥ ५८ ॥ पुनरेवाभ्यवर्त्तंतक्षत्रियाःपांडवान्प्रति ॥ पराजयममृष्यंतःकृतचित्ताश्चविक्रमे ॥ ५९ ॥ त[illegible]वृतेयुद्धंपुनरेवसुदारुणं ॥ तावकानांपरेषांचदेवासुररणोपमं ॥ ६० ॥ युधिष्ठिरपुरोगां[illegible]न ॥ अन्वधावन्महाराजपुत्रोदुर्योध[illegible] ६१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिकौरवसैन्यापयानेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥

[illegible]पिम[illegible]रणेचनिहतान्नागान्दृष्ट्वापत्तींश्चमारिष ॥ १ ॥

येभारत[illegible]वदीपेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ पतितानिति ॥ १ ॥

दृशादृङ्मात्रेण ॥३॥४॥५॥ ...युवशाद्दुर्योधनस्यदैन्यवशात् ॥ ६ ॥७॥८॥९ ॥ १०॥११॥१२॥१३॥१४ ॥ कृष्णो

...॥ अप्रेख्यो... ...तुराज्ञांशतसहस्रशः ॥ २ ॥ विमुखेतवपुत्रेतुशोकोपहतचेतसि ॥ भृशोद्विग्नेषुसैन्येषुदृष्ट्वापार्थ
...॥ ३ ॥ ध्यायमानेषुसैन्येषुदुःखंप्राप्तेषुभारत ॥ ...मंथ्यमानानांश्रुत्वानिनदमुत्तमं ॥ ४ ॥ अभिज्ञानंनरेंद्राणांविक्षतंप्रेक्ष्यसंयुगे ॥ कृपाविष्टःकृ
पोराजन्वयःशीलसमन्वितः ॥ ५ ॥ अब्रवीत्तत्रतेजस्वीसोभिसृ... ...नाधिपं ॥ दुर्योधनंमन्युवशाद्वाक्यंवाक्यविशारदः ॥ ६ ॥ दुर्योधननिबोधेदंयत्त्वांवक्ष्या
मिकौरव ॥ श्रुत्वाकुरुमहाराजयदितेरोचतेनघ ॥ ७ ॥ नयुद्धधर्माच्छ्रेयान्वैपंथाराजेंद्रविद्यते ॥ यंसमाश्रित्ययुद्ध्यंतेक्षत्रियाःक्षत्रियर्षभ ॥ ८ ॥ पुत्रोभ्रातापि
ताचैवस्वस्रीयोमातुलस्तथा ॥ संबंधिबांधवाश्चैवयोद्ध्यांवैक्षत्रजीविना ॥९॥ वधेचैवपरोधर्मस्तथाऽधर्मःपलायने ॥ तेस्मघोरांसमापन्नाजीविकांजीविता
र्थिनः ॥ १० ॥ तदत्रप्रतिवक्ष्यामिकिंचिदेवहितंवचः ॥ हतेभीष्मेचद्रोणेचकर्णेचैवमहारथे ॥ ११ ॥ जयद्रथेचनिहतेतवभ्रातृपुत्रानघ ॥ लक्ष्मणेतवपुत्रेचकिं
शेषंपर्युपास्महे ॥ १२ ॥ येषुभारंसमासाद्यराज्येमतिमकुर्महि ॥ तेसंत्यज्यतनूर्यातःशूराब्रह्मविदांगतिं ॥ १३ ॥ वयंत्विहविनाभूतागुणवद्भिर्महारथैः ॥ कृप
णंवर्त्तयिष्यामपातयित्वानृपान्बहून् ॥ १४ ॥ सर्वैरथचजीवद्भिर्बीभत्सुरपराजितः ॥ कृष्णनेत्रोमहाबाहुर्देवैरपिदुरासदः ॥ १५ ॥ इंद्रकार्मुकतुल्याभमिंद्रकेतु
मिवोच्छ्रितं ॥ वानरंकेतुमासाद्यसंचचालमहाचमूः ॥ १६ ॥ सिंहनादाच्चभीमस्यपांचजन्यस्वनेनच ॥ गांडीवस्यचनिर्घोषात्संहृष्यंतिमनांसिनः ॥ १७ ॥ चरं
तीवमहाविद्युन्मुष्णंतीनयनप्रभां ॥ अलातमिवचाविद्धंगांडीवंसमदृश्यत ॥ १८ ॥ जांबूनदविचित्रंचधूयमानंमहद्धनुः ॥ दृश्यतेदिक्षुसर्वासुविद्युदभ्रघनेष्वि
व ॥ १९ ॥ श्वेताश्ववेगसंपन्नाःशशिकाशसमप्रभाः ॥ पिबंतइवचाकाशंरथेयुक्तास्तुवाजिनः ॥ २० ॥ उह्यमानांश्चकृष्णेनवायुनेवबलाहकाः ॥ जांबूनदवि
चित्रांगावहंतेचार्जुनंरणे ॥ २१ ॥ तावकंतद्बलंराजन्नर्जुनोस्त्रविशारदः ॥ गहनंशिशिरेकक्षंददाहाग्निरिवोल्बणः ॥ २२ ॥ गाहमानमनीकानिमहेंद्रसदृशप्रभं ॥
धनंजयमपश्यामचतुर्दंष्ट्रमिवद्विपं ॥ २३ ॥ विक्षोभयंतंसेनांतेत्रासयंतंचपार्थिवान् ॥ धनंजयमपश्यामनलिनीमिवकुंजरं ॥ २४ ॥ त्रासयंतंतथायोधान्धनु
र्घोषेणपांडवं ॥ भूयएनमपश्यामसिंहंमृगगणानिव ॥ २५ ॥

नेत्रंनेतायस्यसतथा ॥१५॥१६॥ संहृष्यंतिसंहरिष्यंति इडभावआर्षः मनांसिआत्मानंसंहरिष्यंति मूढानिभविष्यंतीत्यर्थः संमुह्यंतीतिपाठांतरं ॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥

॥ २६ ॥ वर्तमानस्यसंग्रामस्याभितोवध्यतांवध्यमानानांचाद्यसप्तदशाहानिजातानीत्यन्वयः जातानीतिशेषः ॥ २७॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

सर्वलोकमहेष्वासौवृषभौसर्वधन्विनां ॥ आमुक्तकवचौकृष्णौलोकमध्येविचेरतुः ॥ २६ ॥ अद्यसप्तदशाहानिवर्त्तमानस्यभारत ॥ संग्रामस्यातिघोरस्यव ध्यतांचाभितोयुधि ॥ २७॥ वायुनेवविधूतानितवसैन्यानिसर्वतः ॥ शरदंभोदजालानिव्यशीर्यंतसमंततः ॥ २८ ॥ तांनावमिवपर्यस्तांवातधूतांमहार्णवे ॥ त वसेनांमहाराजसव्यसाचीव्यकंपयत् ॥ २९ ॥ क्वनुतेसूतपुत्रोभूत्क्वनुद्रोणःसहानुगः ॥ अहंक्वचक्वचात्मातेहार्दिक्यश्चतथाक्वनु ॥ ३० ॥ दुःशासनश्चतेभ्राताभ्रा तृभिःसहितःक्वनु ॥ बाणगोचरसंप्राप्तंप्रेक्ष्यचैवजयद्रथं ॥ ३१ ॥ संबंधिनस्तेभ्रातॄंश्चसहायान्मातुलांस्तथा ॥ सर्वान्विक्रम्यमिषतोलोकमाक्रम्यमूर्धनि ॥ ३२॥ जयद्रथोहतोराजन्किंनुशेषमुपास्महे ॥ कोहीहसपुमानस्तियोविजेष्यतिपांडवं ॥ ३३ ॥ तस्यचास्त्राणिदिव्यानिविविधानिमहात्मनः ॥ गांडीवस्यचनिर्घोषो धैर्याणिहरतेहिनः ॥ ३४ ॥ नष्टचंद्रायथारात्रिःसेनेयंहतनायका ॥ नागभग्नद्रुमाशुष्कानदीवाकुलतांगता ॥ ३५ ॥ ध्वजिन्यांहतनेत्रायांयथेष्टंश्वेतवाहनः ॥ च रिष्यतिमहाबाहुःकक्षेष्वग्निरिवज्वलन् ॥ ३६ ॥ सात्यकेश्चैवयोवेगोभीमसेनस्यचोभयोः ॥ दारयेच्चगिरीन्सर्वान्शोषयेच्चैवसागरान् ॥ ३७॥ उवाचवाक्यंय द्भीमःसभामध्येविशांपते ॥ कृतंतत्सफलंतेनभूयश्चैवकरिष्यति ॥ ३८ ॥ प्रमुखस्थेतदाकर्णेबलंपांडवरक्षितं ॥ दुरासदंतदागुप्तंव्यूढंगांडीवधन्वना ॥ ३९ ॥ यु ष्माभिस्तानिचीर्णानियान्यसाधूनिसाधुषु ॥ अकारणकृतान्येवतेषांवःफलमागतं ॥ ४० ॥ आत्मनोर्थेत्वयालोकोयत्नतःसर्वआहृतः ॥ सतेसंशयितस्तातआ त्मावैभरतर्षभ ॥ ४१ ॥ रक्षदुर्योधनात्मानमात्मासर्वस्यभाजनं ॥ भिन्नेहिभाजनेतातदिशोगच्छतितद्ध्रुवं ॥ ४२ ॥ हीयमानेनवैसंधिःपर्येष्टव्यःसमेनवा ॥ वि ग्रहोवर्धमानेनमतिरेषाबृहस्पतेः ॥ ४३ ॥ तेवयंपांडुपुत्रेभ्योहीनाःस्म[illegible]बलशक्तितः ॥ तदत्रपांडवैःसार्धंसंधिंमन्येक्षमंप्रभो ॥ ४४ ॥ नजानीतेहियःश्रेयःश्रेयस श्चावमन्यते ॥ सक्षिप्रंभ्रश्यतेराज्यान्नचश्रेयोनुविंदति ॥ ४५ ॥ [illegible]णिपत्यहिराजानंराज्यंयदिलभेमहि ॥ श्रेयःस्यान्नतुमौढ्येनराजन्गंतुःपराभवं ॥ ४६ ॥ [illegible]पाशीलोयुधिष्ठिरः ॥ विनियुंजीतर[illegible]विंदवचनेनच ॥ ४७ ॥ यद्ब्रूयाद्धिहृषीकेशोराजानमपराजितं ॥ अर्जुनंभीमसेनंचसर्वेकुर्यु [illegible]ंतैवमस्य[illegible]श्रूस्यमन्येहंनापिकृष्णस्यपांडवः ॥ ४९ ॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ [illegible] ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ असंशयंगतवैरमित्यर्थः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमुक्तस्ततोराजेतिस्पष्टार्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

...ब्रवीमिकापजे... णपरिरक्षणात् ॥ ५० ॥ पथ्यंराजन्ब्रवीमित्वांतत्परासुःस्मरिष्यसि ॥ इतिवृद्धोविलप्यैतत्कृपः ...वचः ॥ दीर्घमुष्णंचनिःश्वस्यशुशोचचमुमोहच ॥ ५... ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिकृपवाक्येचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

संजयउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्ततोराजागौतमेनतपस्विना ॥ निःश्व... दीर्घमुष्णंचतूष्णीमासीद्विशांपते ॥ १ ॥ ततोमुहूर्तंसध्यात्वाधार्त्तराष्ट्रोमहामनाः ॥ कृपंशारद्वतंवा...क्यमित्युवाचपरंतपः ॥ २ ॥ यत्किंचित्सुहृदावाच्यंतत्सर्वंश्रावितोऽस्म्यहं ॥ कृतंचभवतासर्वंप्राणान्संत्यज्ययुध्यता ॥ ३ ॥ गाहमानमनीकानियुध्यमानंमहारथैः ॥ पांडवैरतितेजोभिर्लोकस्त्वामनुदृष्टवान् ॥ ४ ॥ सुहृदायदिदंवाक्यंभवताश्रावितोऽस्म्यहं ॥ नमांप्रीणातितत्सर्वंमुमूर्षोरिवभेषजं ॥ ५ ॥ हेतुकारणसंयुक्तंहितंवचनमुत्तमं ॥ उच्यमानंमहाबाहोनमेविप्राग्र्यरोचते ॥ ६ ॥ राज्याद्विनिकृतोस्माभिःकथंसोस्मासुविश्वसेत् ॥ अक्षद्यूतेचनृपतिर्जितोस्माभिर्महाधनः ॥ ७ ॥ सकथंममवाक्यानिश्रद्दध्याद्भूयएवतु ॥ तथादौत्येनसंप्राप्तःकृष्णःपार्थहितेरतः ॥ ८ ॥ प्रलब्धश्चहृषीकेशस्तच्चकर्माविचारितं ॥ सचमेवचनंब्रह्मन्कथमेवाभिमन्यते ॥ ९ ॥ विललापचयत्कृष्णासभामध्येसमेयुषी ॥ नतन्मर्षयतेकृष्णोनराज्यहरणंतथा ॥ १० ॥ एकप्राणावुभौकृष्णावन्योन्यमभिसंश्रितौ ॥ पुरायच्छ्रुतमेवासीदद्यपश्यामितत्प्रभो ॥ ११ ॥ स्वस्रीयंनिहतंश्रुत्वादुःखंस्वपितिकेशवः ॥ कृतागसोवयंतस्यसमदर्थंकथंक्षमेत् ॥ १२ ॥ अभिमन्योर्विनाशेननशर्मलभतेऽर्जुनः ॥ सकथंमद्धितेयत्नंप्रकरिष्यातियाचितः ॥ १३ ॥ मध्यमःपांडवस्तीक्ष्णोभीमसेनोमहाबलः ॥ प्रतिज्ञातंचतेनोग्रंभज्येतापिनसंनमेत् ॥ १४ ॥ उभौतौबद्धनिस्त्रिंशावुभौचाबद्धकंकटौ ॥ कृतवैरावुभौवीरौयमावपियमोपमौ ॥ १५ ॥ धृष्टद्युम्नःशिखंडीचकृतवैरौमयासह ॥ तौकथंमद्धितेयत्नंकुर्यातांद्विजसत्तम ॥ १६ ॥ दुःशासनेनयत्कृष्णाएकवस्त्रारजस्वला ॥ परिक्लिष्टासभामध्येसर्वलोकस्यपश्यतः ॥ १७ ॥ तथाविवसनांदीनांस्मरंत्यद्यापिपांडवाः ॥ ननिवारयितुंशक्याःसंग्रामात्तेपरंतपाः ॥ १८ ॥ यदाचद्रौपदीक्लिष्टामद्विनाशायदुःखिता ॥ स्थंडिलेनित्यदाशेतेयावद्वैरस्ययातनं ॥ १९ ॥ उग्रंतेपेतपःकृष्णाभर्तॄणामर्थसिद्धये ॥ निक्षिप्यमानंदर्पंचवासुदेवसहोदरा ॥ २० ॥ कृष्णायाःप्रेष्यवद्भूत्वाशुश्रूषांकुरुतेसदा ॥ इतिसर्वंसमुन्नद्धंननिर्वातिकथंचन ॥ २१ ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

अभिमन्योर्विनाशेनससंधेयःकथंमया ॥ कथंचराजाभुक्त्वेमांपृथिवींसागरांबरां ॥ २२ ॥ पांडवानांप्रसादेनभोक्ष्येराज्यमहंकथं ॥ उपर्युपरिराज्ञांवैज्वलि
त्वाभास्करोयथा ॥ २३ ॥ युधिष्ठिरंकथंपश्चादनुयास्यामिदासवत् ॥ कथंभुक्त्वास्वयंभोगान्दत्वादायांश्चपुष्कलान् ॥ २४ ॥ कृपणंवर्तयिष्यामिकृपणैःसहजी
विकां ॥ नाभ्यसूयामितेवाक्यमुक्तंस्निग्धंहितंत्वया ॥ २५ ॥ नतुसंधिमहंमन्येप्राप्तकालंकथंचन ॥ सुनीतमनुपश्यामिसुयुद्धेनपरंतप ॥ २६ ॥ नायंक्लीबयितुं
कालःसंयोद्धुंकालएवनः ॥ इष्टंमेबहुभिर्यज्ञैर्दत्ताविप्रेषुदक्षिणाः ॥ २७ ॥ प्राप्ताःकामाःश्रुतावेदाःशत्रूणांमूर्ध्निचस्थितं ॥ भृत्यामेसुभृतास्तातदीनश्चाभ्युद्धृतोजनः
॥ २८ ॥ नोत्सहेऽद्यद्विजश्रेष्ठपांडवान्वक्तुमीदृशं ॥ जितानिपरराष्ट्राणिस्वराष्ट्रमनुपालितं ॥ २९ ॥ भुक्ताश्चविविधाभोगास्त्रिवर्गःसेवितोमया ॥ पितॄणांगतमानृ
ण्यंक्षत्रधर्मस्यचोभयोः ॥ ३० ॥ नध्रुवंसुखमस्तीतिकुतोराष्ट्रंकुतोयशः ॥ इहकीर्त्तिर्विधातव्यासाचयुद्धेननान्यथा ॥ ३१ ॥ गृहेयत्क्षत्रियस्यापिनिधनंतद्विग
र्हितं ॥ अधर्मःसुमहानेषयच्छय्यामरणंगृहे ॥ ३२ ॥ अरण्येयोविमुच्येतसंग्रामेवातनुंनरः ॥ क्रतूनाहृत्यमहतोमहिमानंसगच्छति ॥ ३३ ॥ कृपणंविलपन्ना
र्त्तोजरयाभिपरिप्लुतः ॥ म्रियतेरुदतांमध्येज्ञातीनांनसपूरुषः ॥ ३४ ॥ त्यक्त्वातुविविधान्भोगान्प्राप्तानांपरमांगतिं ॥ अपीदानींसुयुद्धेनगच्छेयंयत्सलोकतां
॥ ३५ ॥ शूराणामार्यवृत्तानांसंग्रामेष्वनिवर्त्तिनां ॥ धीमतांसत्यसंधानांसर्वेषांक्रतुयाजिनां ॥ ३६ ॥ शस्त्रावभृथपूतानांध्रुवंवासस्त्रिविष्टपे ॥ मुदानूनंप्रपश्यं
तियुद्धेत्वप्सरसांगणाः ॥ ३७ ॥ पश्यंतिनूनंपितरःपूजितान्सुरसंसदि ॥ अप्सरोभिःपरिवृतान्मोदमानांस्त्रिविष्टपे ॥ ३८ ॥ पंथानममरैर्यातंशूरैश्चैवानिवर्त्तिभिः ॥
अपितत्संगतंमार्गंवयमध्यारुहेमहि ॥ ३९ ॥ पितामहेनवृद्धेनतथाच[...]र्येणधीमता ॥ जयद्रथेनकर्णेनतथादुःशासनेनच ॥ ४० ॥ घटमानामदर्थेस्मिन्हताःशू
राजनाधिपाः ॥ शेरतेलोहितात्क्तांगाःसंग्रामेशरविक्षताः ॥ ४१ ॥ [...]स्त्रविदःशूरायथोक्तक्रतुयाजिनः ॥ त्यक्त्वाप्राणान्यथान्यायमिंद्रसद्मसुधिष्ठिताः ॥ ४२ ॥
[...]र्गोमार्गोंढगर्गमोहिपुनर्भवेत् ॥ संपतद्भिर्महावेगै[...]र्द्धिरिहसद्गतिं ॥ ४३ ॥ येमदर्थेहताःशूरास्तेषांकृतमनुस्मरन् ॥ ऋणंतत्प्रतियुंजानोनराज्येम
[...]पितामह[...]जीवितंयदिरक्षेयंलोकोमांगर्हयेद्ध्रुवं ॥ ४५ ॥ कीदृशंचभवेद्राज्यंममहीनस्यबंधुभिः ॥ सखि
[...]तोस्यपराभवं ॥ सुयुद्धेनततःस्वर्गंप्राप्स्यामिनतदन्यथा ॥ ४७ ॥

…पिपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ अथेति प्रस्थेशिखरे ॥ १ ॥ २ ॥ ततस्तत्र ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

…तुसा…र्ध्वितिराज… त्रियाःसंबभाषिरे ॥ ४८ ॥ पराजयमशोचंतःकृतचित्ताश्चविक्रमे ॥ सर्वेसुनिश्चितायोद्धुमुद
श्रनगसात्भवन् ॥ ४९ ॥ …हान्समाश्वास्यसर्वेयुद्धाभिनं… ॥ ऊनेद्वियोजनेगत्वाप्रत्यतिष्ठंतकौरवाः ॥ ५० ॥ आकाशेविद्रुमेपुण्येप्रस्थेहिमवतःशुभे ॥
अरुणांसरस्वतींप्राप्यपपुःसस्नुश्चतजलं ॥ ५१ ॥ तवपुत्रकृतोत्सा… र्यवर्त्ततेततः ॥ पर्यवस्थाप्यचात्मानमन्योन्येनपुनस्तदा ॥ सर्वेराजन्यवर्त्ततक्षत्रियाः
कालचोदिताः ॥ ५२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिदुर्योधनवाक्येपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ अथहैमवतेप्रस्थे
स्थित्वायुद्धाभिनंदिनः ॥ सर्वएवमहायोधास्तत्रतत्रसमागताः ॥ १ ॥ शल्यश्चचित्रसेनश्चशकुनिश्चमहारथः ॥ अश्वत्थामाकृपश्चैवकृतवर्माचसात्वतः ॥ २ ॥
सुषेणोरिष्टसेनश्चधृतसेनश्चवीर्यवान् ॥ जयत्सेनश्चराजानस्तेरात्रिमुषितास्ततः ॥ ३ ॥ रणेकर्णेहतेवीरेत्रासिताजितकाशिभिः ॥ नालभन्शर्मतेपुत्राहिमवं
तम्रतेगिरिं ॥ ४ ॥ तेब्रुवन्सहितास्तत्रराजानंशल्यसन्निधौ ॥ कृतयत्नारणेराजन्संपूज्यविधिवत्तदा ॥ ५ ॥ कृत्वासेनाप्रणेतारंपरांस्त्वंयोद्धुमर्हसि ॥ येनाभिगु
प्ताःसंग्रामेजयेमासुहृदोवयं ॥ ६ ॥ ततोदुर्योधनःस्थित्वारथेरथवरोत्तमं ॥ सर्वयुद्धविभावज्ञमंतकप्रतिमंयुधि ॥ ७ ॥ स्वंगंप्रच्छन्नशिरसंकंबुग्रीवंप्रियंवदं ॥
व्याकोशपद्मपत्राक्षंव्याघ्रास्यंमेरुगौरवं ॥ ८ ॥ स्थाणोर्वृषस्यसदृशंस्कंधनेत्रगतिस्वरैः ॥ पुष्टश्लिष्टायतभुजंसुविस्तीर्णवरोरसं ॥ ९ ॥ बलेजवेचसदृशमरुणा
नुजवातयोः ॥ आदित्यस्यार्चिषातुल्यंबुद्ध्याचोशनसासमं ॥ १० ॥ कांतिरूपमुखैश्वर्यैस्त्रिभिश्चंद्रमसासमं ॥ कांचनोपलसंघातैःसदृशंश्लिष्टसंधिकं ॥ ११ ॥
सुवृत्तोरुकटीजंघंसुपादंस्वंगुलीनखं ॥ स्मृत्वास्मृत्वैवतुगुणान्धात्रायत्नाद्विनिर्मितं ॥ १२ ॥ सर्वलक्षणसंपन्नंनिपुणंश्रुतिसागरं ॥ जेतारंतरसारीणामजेय
मरिभिर्बलात् ॥ १३ ॥ दशांगंयश्चतुष्पादमिष्वस्त्रंवेदतत्त्वतः ॥ सांगांस्तुचतुरोवेदान्सम्यगाख्यानपंचमान् ॥ १४ ॥ आराध्यत्र्यंबकंयत्नाद्व्रतैरुग्रैर्महातपाः ॥
अयोनिजायामुत्पन्नोद्रोणेनायोनिजेनयः ॥ १५ ॥ तमप्रतिमकर्माणंरूपेणाप्रतिमंभुवि ॥ पारगंसर्वविद्यानांगुणार्णवमनिंदितं ॥ १६ ॥

सर्वेषांयुद्धगतानांविविधानांभावानामभिप्रायाणांज्ञंसर्वयुद्धविभावज्ञं ॥ ७ ॥ स्वंगंशोभनांगं ॥ ८ ॥ स्थाणोःसंबंधिनोवृषस्य ॥ ९ ॥ अर्चिषाज्ज्योतिषातुल्यंतुल्यतेजसं अर्चिषाआदित्यस्यतुल्यमितिवा ॥ १० ॥
॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ दशांगं व्रतंप्राप्तिर्धृतिःपुष्टिःस्मृतिःक्षेपोरिभेदनं चिकित्सोद्दीपनंकृष्टिरिष्वस्त्रंस्याद्दशांगकं दीक्षाशिक्षात्मरक्षाचएतत्साधनमेवच धनुर्वेदस्यचत्वारएतेपादाःप्रकीर्तिताः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

तुभ्यंतव ॥१७॥१८॥१९॥ महासेनइवकार्तिकेयइव महतीसेनायस्यसमहासेनः ॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥ ३० ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषष्ठोऽध्या

तमभ्येत्यात्मजस्तुभ्यमश्वत्थामानमब्रवीत् ॥ यंपुरस्कृत्यसहितायुधिजेष्यामपांडवान् ॥ १७ ॥ गुरुपुत्रोद्यसर्वेषामस्माकंपरमागतिः ॥ भवांस्तस्मान्नियोगात्तेकोस्तुसेनापतिर्मम ॥१८॥ ॥ द्रौणिरुवाच ॥ ॥ अयंकुलेनरूपेणतेजसायशसाश्रिया ॥ सर्वैर्गुणैःसमुदितःशल्योनोस्तुचमूपतिः ॥१९॥ भागिनेयान्निजांस्त्यक्त्वाकृतज्ञोस्मानुपागतः ॥ महासेनोमहाबाहुर्महासेनइवापरः ॥ २० ॥ एनंसेनापतिंकृत्वानृपतिंनृपसत्तम ॥ शक्यःप्राप्तुंजयोस्माभिर्देवैःस्कंदमिवाजितं ॥ २१ ॥ तथोक्तेद्रोणपुत्रेणसर्वएवनराधिपाः ॥ परिवार्यस्थिताःशल्यंजयशब्दांश्चचक्रिरे ॥ २२ ॥ युद्धायचमतिंचक्रुरावेशंचपरंययुः ॥ ततोदुर्योधनोभूमौस्थित्वारथवरेस्थितं ॥ २३ ॥ उवाचप्रांजलिर्भूत्वाद्रोणभीष्मसमंरणे ॥ अयंसकालःसंप्राप्तोमित्राणांमित्रवत्सल ॥ २४ ॥ यत्रमित्रममित्रंवापरीक्षंतेबुधाजनाः ॥ सभवानस्तुनःशूरःप्रणेतावाहिनीमुखे ॥ २५ ॥ रणंयातेचभवतिपांडवामंदचेतसः ॥ भविष्यंतिसहामात्याःपंचालाश्चनिरुद्यमाः ॥ २६ ॥ दुर्योधनवचःश्रुत्वाशल्योमद्राधिपस्तदा ॥ उवाचवाक्यंवाक्यज्ञोराजानंराजसन्निधौ ॥२७॥ ॥ शल्यउवाच ॥ ॥ यत्तुमांमन्यसेराजन्कुरुराजकरोमितत् ॥ त्वत्प्रियार्थंहिमेसर्वंप्राणाराज्यंधनानिच ॥ २८ ॥ ॥ दुर्योधनउवाच ॥ ॥ सैनापत्येनवरयेत्वामहंमातुलातुलं ॥ सोस्मान्पाहियुधांश्रेष्ठस्कंदोदेवानिवाहवे ॥ २९ ॥ अभिषिच्यस्वराजेंद्रदेवानामिवपावकिः ॥ जहिशत्रून्रणेवीरमहेंद्रोदानवानिव ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिशल्यदुर्योधनसंवादेषष्ठोऽध्यायः ॥६॥

॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वावचोराज्ञोमद्रराजःप्रतापवान् ॥ दुर्योधनंतदाराजन्वाक्यमेतदुवाचह ॥ १ ॥ दुर्योधनमहाबाहोशृणुवाक्यविदांवर ॥ यावेतौमन्यसेकृष्णौरथस्थौरथिनांवरौ ॥ २ ॥ नमेतुल्यावुभावेतौबाहुवीर्येकथंचन ॥ उद्यतांपृथिवींसर्वांससुरासुरमानवां ॥ ३ ॥ योधयेयंरणमुखेसंक्रुद्धःकिमुपांडवान् ॥ विजेष्यामिरणेपार्थान्सो[illegible]श्चसमागतान् ॥ ४ ॥ अहंसेनाप्रणेतातेभविष्यामिनसंशयः ॥ तंचव्यूहंविधास्यामिन[illegible] ॥ ५ ॥ [illegible]र्दुर्गमोभवीम्येषदुर्योधननसंशयः ॥ ए[illegible]कस्ततोराजामद्राधिपतिमंजसा ॥ ६ ॥ अभ्यषिंचतसेनायामध्येभरतसत्तम ॥ विधिनाशा[illegible]स्मिन्निंभ[illegible]महानभूत् ॥ तवसैन्येभ्यवाद्यंतवादित्राणिचभारत ॥ ८ ॥

[illegible]नभविष्यंतीतिपाठेयंप्राप्यनभविष्यंतिमरिष्यंतीत्यध्याहृत्ययोज्यं ॥ ५ ॥ ६ ॥ क्लिष्टरूपःपराजयनिश्चयात् ॥७॥ ८ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥

[illegible]वराज[illegible] [illegible]यमाहावशोभिनं ॥ ९॥ जयराजंश्चिरंजीवजहिशत्रून्समागतान् ॥ तवबाहुबलंप्राप्य धार्तरा
[illegible] ॥ १० [illegible]वासवाप्रशासंतुहतद्विषः॥ [illegible]हिशक्तोरणेजेतुंससुरासुरमानवान् ॥ ११ ॥ मर्त्यधर्माणइहतुकिमुस्तंजयसोमकान् ॥ एवं
संपूज्यमानस्तुमद्राणामधिपाबली ॥ १२ ॥ हर्षंप्रापतदावीरोदुरा[illegible]कृतात्मभिः॥ ॥शल्यउवाच॥ ॥ अद्यचाहंरणेसर्वान्पंचालान्सहपांडवैः ॥ १३ ॥
निहनिष्यामिवाराजन्स्वर्गंयास्यामिवाहतः॥ अद्यपश्यंतुमांलोकाविचरंतमभीतवत् ॥ १४ ॥ अद्यपांडुसुताःसर्वेवासुदेवःससात्यकिः ॥ पंचालाश्चेदयश्चैव
द्रौपदेयाश्चसर्वशः॥ १५ ॥ धृष्टद्युम्नःशिखंडीचसर्वेचापिप्रभद्रकाः॥ विक्रमंममपश्यंतुधनुषश्चमहद्बलं ॥ १६ ॥ लाघवंचास्त्रवीर्यंचभुजयोश्चबलंयुधि ॥ अद्य
पश्यंतुमेपार्थाःसिद्धाश्चसहचारणैः॥ १७॥ यादृशंमेबलंबाह्वोःसंपदस्त्रेषुयाचमे॥ अद्यमेविक्रमंदृष्ट्वापांडवानांमहारथाः॥ १८॥ प्रतीकारपराभूत्वाचेष्टंतां
विविधाःक्रियाः॥ अद्यसैन्यानिपांडूनांद्रावयिष्येसमंततः ॥ १९ ॥ द्रोणभीष्मावतिविभोसूतपुत्रंचसंयुगे ॥ विचरिष्येरणेयुध्यन्प्रियार्थंतवकौरव ॥ २० ॥
॥ संजयउवाच॥ ॥ अभिषिक्तेतथाशल्येतवसैन्येषुमानद॥ नकर्णव्यसनंकिंचिन्मेनिरेतत्रभारत ॥ २१ ॥ हृष्टाःसुमनसश्चैवबभूवुस्तत्रसैनिकाः ॥ मेनिरेनि
हतान्पार्थान्मद्रराजवशंगतान् ॥ २२ ॥ प्रहर्षंप्राप्यसेनातुतावकीभरतर्षभ॥ तांरात्रिमुषितासुमहाहर्षचित्ताचसाभवत् ॥ २३॥ सैन्यस्यतवतंशब्दंश्रुत्वाराजा
युधिष्ठिरः॥ वार्ष्णेयमब्रवीद्वाक्यंसर्वक्षत्रस्यपश्यतः॥ २४ ॥ मद्रराजःकृतःशल्योधार्तराष्ट्रेणमाधव॥ सेनापतिर्महेष्वासःसर्वसैन्येषुपूजितः ॥ २५॥ एतज्ज्ञा
त्वायथाभूतंकुरुमाधवयत्क्षमं॥ भवान्नेताचगोप्ताचविधत्स्वयदनंतरं॥ २६ ॥ तमब्रवीन्महाराजवासुदेवोजनाधिपं॥ आर्तायनिमहंजानेयथातत्त्वेनभारत
॥ २७॥ वीर्यवांश्चमहातेजामहात्माचविशेषतः ॥ कृतीचचित्रयोधीचसंयुक्तोलाघवेनच ॥२८॥ यादृग्भीष्मस्तथाद्रोणोयादृक्कर्णश्चसंयुगे॥ तादृशस्तद्विशि
ष्टोवामद्रराजोमतोमम॥ २९ ॥ युध्यमानस्यतस्याहंचिंतयानश्चभारत॥ योद्धारंनाधिगच्छामितुल्यरूपंजनाधिप ॥ ३० ॥ शिखंड्यर्जुनभीमानांसात्वतस्य
चभारत॥ धृष्टद्युम्नस्यचतथाबलेनाभ्यधिकोरणे॥ ३१ ॥ मद्रराजोमहाराजःसिंहद्विरदविक्रमः॥ विचरिष्यत्यभीःकालेकालःक्रुद्धःप्रजास्विव ॥ ३२ ॥ तस्या
द्यनप्रपश्यामिप्रतियोद्धारमाहवे॥ त्वामृतेपुरुषव्याघ्रशार्दूलसमविक्रमं॥ ३३॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ॥ इतिशल्यप० नै० भारतभा० सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ व्यतीतायामिति ॥ १ ॥

सदेवलोकेकृत्स्नेस्मिन्नान्यस्त्वत्तःपुमान्भवेत् ॥ मद्रराजंरणेक्रुद्धंयोहन्यात्कुरुनंदन ॥ ३४ ॥ अहन्यहनियुध्यंतंक्षोभयंतंबलंतव ॥ तस्माज्जहिरणेशल्यंमघवा
निवशंबरं ॥ ३५ ॥ अजेयश्चाप्यसौवीरोधार्त्तराष्ट्रेणसत्कृतः ॥ तवैवहिजयोनूनंहतेमद्रेश्वरेयुधि ॥ ३६ ॥ तस्मिन्हतेहतंसर्वंधार्तराष्ट्रबलंमहत् ॥ एतच्छ्रुत्वाम
हाराजवचनंममसांप्रतं ॥ ३७ ॥ प्रत्युद्याहिरणेपार्थमद्रराजंमहारथं ॥ जहिचैनंमहाबाहोवासवोनमुचिंयथा ॥ ३८ ॥ नचैवात्रदयाकार्यामातुलोयंममेति
वै ॥ क्षत्रधर्मंपुरस्कृत्यजहिमद्रजनेश्वरं ॥ ३९ ॥ द्रोणभीष्मार्णवंतीर्त्वाकर्णपातालसंभवं ॥ मानिमज्जस्वसगणःशल्यमासाद्यगोष्पदं ॥ ४० ॥ यच्चतेतपसोवी
र्यंयच्चक्षात्रंबलंतव ॥ तद्दर्शयरणेसर्वंजहिचैनंमहारथं ॥ ४१ ॥ एतावदुक्त्वावचनंकेशवःपरवीरहा ॥ जगामशिबिरंसायंपूज्यमानोथपांडवैः ॥ ४२ ॥ केशवे
तुतदायातेधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ विसृज्यसर्वान्भ्रातॄंश्चपंचालानथसोमकान् ॥ ४३ ॥ सुष्वापरजनींतांतुविशल्यइवकुंजरः ॥ तेचसर्वेमहेष्वासाःपंचालाः
पांडवास्तथा ॥ ४४ ॥ कर्णस्यनिधनेहृष्टाःसुषुपुस्तांनिशांतदा ॥ गतज्वरंमहेष्वासंतीर्णपारंमहारथं ॥ ४५ ॥ बभूवपांडवेयानांसैन्यंचमुदितंनृप ॥ सूतपुत्रस्य
निधनेजयंलब्ध्वाचमारिष ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिशल्यसैनापत्याभिषेकेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥
व्यतीतायांरजन्यांतुराजादुर्योधनस्तदा ॥ अब्रवीत्तावकान्सर्वान्सन्नह्यंतांमहारथाः ॥ १ ॥ राज्ञश्चमतमाज्ञायसमनह्यतसाचमूः ॥ अयोजयन्रथांस्तूर्णंप
र्यधावंस्तथापरे ॥ २ ॥ अकल्प्यंतचमातंगाःसमनह्यंतपत्तयः ॥ रथानास्तरणोपेतांश्चक्रुरन्येसहस्रशः ॥ ३ ॥ वादित्राणांचनिनदःप्रादुरासीद्विशांपते ॥ आयोध
नार्थंयोधानांबलानांचाप्युदीर्यतां ॥ ४ ॥ ततोबलानिसर्वाणिसेनाशिष्टानिभारत ॥ प्रस्थितानिव्यदृश्यंतमृत्युंकृत्वानिवर्त्तनं ॥ ५ ॥ शल्यंसेनापतिंकृत्वामद्ररा
जंमहारथाः ॥ प्रविभज्यबलंसर्वमनीकेषुव्यवस्थिताः ॥ ६ ॥ तत[illegible]वसमागम्यपुत्रेणतवसैनिकाः ॥ कृपश्चकृतवर्माचद्रौणिःशल्योथसौबलः ॥ ७ ॥ अन्येच
[illegible] ॥ नन एकेनयोद्धव्यंकथंचि[illegible]पांडवैः ॥ ८ ॥ योत्त्वेकःपांडवैर्युध्येद्योवायुध्यंतमुत्सृजेत् ॥ सपंचभिर्भवेद्युक्तःपातकैश्चोपपा
[illegible] कृत्वासर्वेतत्रमहारथाः ॥ १० ॥ मद्रराजंपुरस्कृत्यतूर्णमभ्यद्रवन्परान् ॥ तथैवपांडवाराजन्व्यू

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

अभ्ययुःकौरवान्राजन्योत्स्यमानाःसमंततः ॥ तद्बलंभरतश्रेष्ठक्षुब्धार्णवसमस्वनं ॥ १२ ॥ समुद्धूतार्णवाकारमुद्धूतरतथकुंजरं ॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥द्रो
णस्यचैवभीष्मस्यराधेयस्यचमेश्रुतं ॥ १३ ॥ पातनंशंसमेभूयःशल्यस्याथसुतस्यमे ॥ कथंरणेहतःशल्योधर्मराजेनसंजय ॥ १४ ॥ भीमेनचमहाबाहुःपुत्रो
दुर्योधनोमम ॥ ॥संजयउवाच॥ ॥क्षयंमनुष्यदेहानांतथानागाश्वसंक्षयं ॥ १५ ॥ शृणुराजन्स्थिरोभूत्वासंग्रामंशंसतोमम ॥ आशाबलवतीराजन्पु
त्राणांतेभवत्तदा ॥ १६ ॥ हतेद्रोणेचभीष्मेचसूतपुत्रेचपातिते ॥ शल्यःपार्थान्रणेसर्वान्निहनिष्यतिमारिष ॥ १७ ॥ तामाशांहृदयेकृत्वासमाश्वस्यचभार
त ॥ मद्रराजंचसमरेसमाश्रित्यमहारथं ॥ १८ ॥ नाथवंतंतदात्मानममन्यंतसुतास्तव ॥ यदाकर्णेहतेपार्थाःसिंहनादंप्रचक्रिरे ॥ १९ ॥ तदातुतावकान्राज
न्नाविवेशमहद्भयं ॥ तान्समाश्वास्ययोधांस्तुमद्रराजःप्रतापवान् ॥ २० ॥ व्यूह्यव्यूहंमहाराजसर्वतोभद्रमृद्धिमत् ॥ प्रत्युद्ययौरणेपार्थान्मद्रराजःप्रतापवा
न् ॥ २१ ॥ विधुन्वन्कार्मुकंचित्रंभारघ्नंवेगवत्तरं ॥ रथप्रवरमास्थायसैंधवाश्वंमहारथः ॥ २२ ॥ तस्यसूतोमहाराजरथस्थोऽशोभयद्रथं ॥ सतेनसंवृतोवीरोर
थेनामित्रकर्षणः ॥ २३ ॥ तस्थौशूरोमहाराजपुत्राणांतेभयप्रणुत् ॥ प्रयाणेमद्रराजोभून्मुखंव्यूहस्यदंशितः ॥ २४ ॥ मद्रकैःसहितोवीरैःकर्णपुत्रैश्चदुर्जयैः ॥
सव्येभूत्कृतवर्माचत्रिगर्तैःपरिवारितः ॥ २५ ॥ गौतमोदक्षिणेपार्श्वेशकैश्चयवनैःसह ॥ अश्वत्थामापृष्ठतोभूत्कांबोजैःप्रिवारितः ॥ २६ ॥ दुर्योधनोभवन्म
ध्येरक्षितःकुरुपुंगवैः ॥ हयानीकेनमहतासौबलश्चापिसंवृतः ॥ २७ ॥ प्रययौसर्वसैन्येनकैतव्यश्चमहारथः ॥ पांडवाश्चमहेष्वासाव्यूह्यसैन्यमरिंदमाः ॥ २८ ॥
त्रिधाभूतामहाराजतवसैन्यमुपाद्रवन् ॥ धृष्टद्युम्नःशिखंडीचसात्यकिश्चमहारथः ॥ २९ ॥ शल्यस्यवाहिनींहंतुमभिदुद्रुवुराहवे ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजास्वेनानी
केनसंवृतः ॥ ३० ॥ शल्यमेवाभिदुद्रावजिघांसुर्भरतर्षभः ॥ हार्दिक्यंचमहेष्वासमर्जुनःशत्रुसैन्यहा ॥ ३१ ॥ संशप्तकगणांश्चैववेगितोभिविदुद्रुवे ॥ गौतमं
भीमसेनोवैसोमकाश्चमहारथाः ॥ ३२ ॥ अभ्यद्रवंतराजेंद्रजिघांसंतःपरान्युधि ॥ माद्रीपुत्रौतुशकुनिमुलूकंचमहारथं ॥ ३३ ॥ ससैन्यौसहसैन्यौतावुपतस्थ
तुराहवे ॥ तथैवायुतशोयोधास्तावकाःपांडवान्रणे ॥ ३४ ॥ अभ्यवर्त्तंतसंक्रुद्धाविविधायुधपाणयः ॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥हतेभीष्मेमहेष्वासेद्रोणेकर्णे
महारथे ॥ ३५ ॥ कुरुष्वल्पावशिष्टेषुपांडवेषुचसंयुगे ॥ सुसंरब्धेषुपार्थेषुपराक्रांतेषुसंजय ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ पत्तिकोटीइतिद्विवचनं ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥

मामकानांपरेषांचकिंशिष्टमभवद्बलं॥ ॥संजयउवाच॥ ॥यथावयंपरेराजन्युद्धायसमुपस्थिताः ॥ ३७॥ यावच्चासीद्बलंशिष्टंसंग्रामेतन्निबोधमे ॥ एकादशसहस्राणिरथानांभरतर्षभ ॥ ३८ ॥ दशदंतिसहस्राणिसप्तचैवशतानिच ॥ पूर्णेशतसहस्रेद्वेहयानांतत्रभारत ॥ ३९ ॥ पत्तिकोट्यस्तथातिस्रोबलमेतत्तवाभवत् ॥ रथानांषट्सहस्राणिषट्सहस्राश्चकुंजराः ॥ ४० ॥ दशचाश्वसहस्राणिपत्तिकोटीचभारत ॥ एतद्बलंपांडवानामभवच्छेषमाहवे ॥ ४१ ॥ एतएवसमाजग्मुर्युद्धायभरतर्षभ ॥ एवंविभज्यराजेंद्रमद्रराजवशेस्थिताः॥४२॥ पांडवान्प्रत्युदीयुस्तेजयगृद्धाःप्रमन्यवः ॥ तथैवपांडवाःशूराःसमरेजितकाशिनः॥४३॥ उपयातानरव्याघ्राःपंचालाश्चयशस्विनः ॥ इमेतेचबलौघेनपरस्परवधैषिणः ॥ ४४ ॥ उपयातानरव्याघ्राःपूर्वांसंध्यांप्रतिप्रभो ॥ ततःप्रववृतेयुद्धंघोररूपंभयानकं ॥ तावकानांपरेषांचनिघ्नतामितरेतरं ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिव्यूहनिर्माणेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

संजयउवाच ॥ ॥ततःप्रववृतेयुद्धंकुरूणांभयवर्धनं ॥ सृंजयैःसहराजेंद्रघोरंदेवासुरोपमं ॥ १ ॥ नरारथागजौघाश्चसादिनश्चसहस्रशः ॥ वाजिनश्चपराक्रांताःसमाजग्मुःपरस्परं ॥ २ ॥ गजानांभीमरूपाणांद्रवतांनिःस्वनोमहान् ॥ अश्रूयतयथाकालेजलदानांनभस्तले ॥ ३ ॥ नागैरभ्याहताःकेचित्सरथारथिनोपतन् ॥ व्यद्रवंतरणेवीराद्राव्यमाणामदोत्कटैः ॥ ४ ॥ हयौघान्पादरक्षांश्चरथिनस्तत्रशिक्षिताः ॥ शरैःसंप्रेषयामासुःपरलोकायभारत ॥ ५ ॥ सादिनःशिक्षिताराजन्परिवार्यमहारथान् ॥ विचरंतोरणेभ्यघ्नन्प्रासशक्त्यृष्टिभिस्तथा ॥ ६ ॥ धन्विनःपुरुषाःकेचित्परिवार्यमहारथान् ॥ एकंबहवआसाद्यप्रययुर्यमसादनं ॥ ७ ॥ नागान्रथवरांश्चान्येपरिवार्यमहारथाः ॥ सांतरायोधिनंजघ्नुर्द्रवमाणंमहारथं ॥ ८ ॥ तथाचरथिनंक्रुद्धंविकिरंतंशरान्बहून् ॥ नागाजघ्नुर्महाराजपरिवार्यसमंततः ॥ ९ ॥ नागोनागमभिद्रुत्यरथीचरथिनंरणे ॥ शक्तितोमरनाराचैर्निजघ्नेतत्रभारत ॥ १० ॥ पादातानवमृद्नंतोरथवारणवाजिनः ॥ रणमध्येव्यदृश्यंतकुर्वंतोमहदाकुलं ॥ ११ ॥ हयाश्चपर्यधावंतचामरैरुपशोभिताः ॥ हंसाहिमवतःप्रस्थेपिबंतइवमेदिनीं ॥ १२ ॥ तेषांतुवाजिनांभूमिःखुरैश्चित्राविशांपते ॥ अशोभतयथानारीकरजैःक्षतविक्षता ॥ १३ ॥ वाजिनांखुरशब्देनरथनेमिस्वनेनच ॥ पत्तीनांचापिशब्देननागानांबृंहितेनच ॥ १४ ॥ वादित्राणांचघोषेणशंखानांनिनदेनच ॥ अभवन्नादिताभूमिर्निर्घातैरिवभारत ॥ १५ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

धनुषांकूजमानानांशस्त्रौघानांचदीप्यतां ॥ कवचानांप्रभाभिश्चनप्राज्ञायतकिंचन ॥ १६ ॥ बहवोबाहवश्छिन्नानागराजकरोपमाः ॥ उद्वेष्टंतेविचेष्टंतेवेगंकु
र्वंतिदारुणं ॥ १७ ॥ शिरसांचमहाराजपततांधरणीतले ॥ च्युतानामिवतालेभ्यस्तालानांश्रूयतेस्वनः ॥ १८ ॥ शिरोभिःपतितैर्भातिरुधिरार्द्रैर्वसुंधरा ॥ तपनी
यनिभैःकालेनलिनैरिवभारत ॥ १९ ॥ उद्वृत्तनयनैस्तैस्तुगतसत्वैःसुविक्षतैः ॥ व्यभ्राजतमहीराजन्पुंडरीकैरिवावृता ॥ २० ॥ बाहुभिश्चंदनादिग्धैःसकेयूरैर्म
हाधनैः ॥ पतितैर्भातिराजेंद्रमहाशक्रध्वजैरिव ॥ २१ ॥ ऊरुभिश्चनरेंद्राणांविनिकृत्तैर्महाहवे ॥ हस्तिहस्तोपमैरन्यैःसंवृतंतद्रणांगनं ॥ २२ ॥ कबंधशतसंकीर्णं
छत्रचामरसंकुलं ॥ सेनावनंतच्छुशुभेवनंपुष्पाचितंयथा ॥ २३ ॥ तत्रयोधामहाराजविचरंतोह्यभीतवत् ॥ दृश्यंतेरुधिराक्तांगाःपुष्पिताइवकिंशुकाः ॥ २४ ॥
मातंगाश्चाप्यदृश्यंतशरतोमरपीडिताः ॥ पतंतस्तत्रतत्रैवच्छिन्नाभ्रसदृशारणे ॥ २५ ॥ गजानीकंमहाराजवध्यमानंमहात्मभिः ॥ व्यदीर्यतदिशःसर्वावातनुन्ना
घनाइव ॥ २६ ॥ तेगजाघनसंकाशाःपेतुरुर्व्यांसमंततः ॥ वज्रनुन्नाइवबभुःपर्वतायुगसंक्षये ॥ २७ ॥ हयानांसादिभिःसार्धंपतितानांमहीतले ॥ राशयःस्मप्र
दृश्यंतेगिरिमात्रास्ततस्ततः ॥ २८ ॥ संजज्ञेरणभूमौतुपरलोकवहानदी ॥ शोणितोदारथावर्ताध्वजवृक्षास्थिशर्करा ॥ २९ ॥ भुजनक्राधनुःस्रोताहस्तिशैलाह
योपला ॥ मेदोमज्जाकर्दमिनीछत्रहंसागदोडुपा ॥ ३० ॥ कवचोष्णीषसंछन्नापताकारुचिरद्रुमा ॥ चक्रचक्रावलीजुष्टात्रिवेणुदंडकावृता ॥ ३१ ॥ शूराणांह
र्षजननीभीरूणांभयवर्धनी ॥ प्रावर्त्ततनदीरौद्राकुरुसृंजयसंकुला ॥ ३२ ॥ तांनदींपरलोकायवहंतीमतिभैरवां ॥ तेरुर्वाहननौभिस्तेशूराःपरिघबाहवः ॥ ३३ ॥
वर्त्तमानेतदायुद्धेनिर्मर्यादेविशांपते ॥ चतुरंगक्षयेघोरेपूर्वंदेवासुरोपमे ॥ ३४ ॥ व्याक्रोशन्बांधवानन्येतत्रतत्रपरंतप ॥ क्रोशद्भिर्दयितैरन्येभयार्त्तानिवर्त्ति
रे ॥ ३५ ॥ निर्मर्यादेतथायुद्धेवर्त्तमानेभयानके ॥ अर्जुनोभीमसेनश्चमोहयांचक्रतुःपरान् ॥ ३६ ॥ सावध्यमानामहतीसेनातवनराधिप ॥ अमुह्यत्तत्रतत्रै
वयोषिन्मदवशादिव ॥ ३७ ॥ मोहयित्वाचतांसेनांभीमसेनधनंजयौ ॥ दध्मतुर्वारिजौतत्रसिंहनादांश्चचक्रतुः ॥ ३८ ॥ श्रुत्वैवतुमहाशब्दंधृष्टद्युम्नशिखंडिनौ ॥
धर्मराजंपुरस्कृत्यमद्रराजमभिद्रुतौ ॥ ३९ ॥ तत्राश्चर्यमपश्यामघोररूपंविशांपते ॥ शल्येनसंगताःशूरायदयुध्यंतभागशः ॥ ४० ॥ माद्रीपुत्रौतुरभसौकृता
स्त्रौयुद्धदुर्मदौ ॥ अभ्ययातांत्वरायुक्तौजिगीषंतौपरंतप ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तत्रभग्नमिति अध्यायःस्पष्टार्थः ॥ १ ॥

ततोन्यवर्त्ततबलंतावकंभरतर्षभ ॥ शरैःप्रणुन्नंबहुधापांडवैर्जितकाशिभिः ॥ ४२ ॥ वध्यमानाचमूःसातुपुत्राणांप्रेक्षतांतव ॥ भेजेदिशोमहाराजप्रणुन्नाशर
वृष्टिभिः ॥ ४३ ॥ हाहाकारोमहान्जज्ञेयोधानांतत्रभारत ॥ तिष्ठतिष्ठेतिचाप्यासीद्द्रावितानांमहात्मनां ॥ ४४ ॥ क्षत्रियाणांसहान्योन्यंसंयुगेजयमिच्छतां ॥
प्राद्रवन्नेवसंभग्नाःपांडवैस्तवसैनिकाः ॥ ४५ ॥ त्यक्त्वायुद्धेप्रियान्पुत्रान्भ्रातॄनथपितामहान् ॥ मातुलान्भागिनेयांश्चवयस्यानपिभारत ॥ ४६ ॥ हयान्द्विपां
स्त्वरयंतोयोधाजग्मुःसमंततः ॥ आत्मत्राणकृतोत्साहास्तावकाभरतर्षभ ॥ ४७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिसंकुलयुद्धेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥
॥ संजयउवाच ॥ ॥ तत्रभग्नंबलंदृष्ट्वामद्रराजःप्रतापवान् ॥ उवाचसारथिंतूर्णंचोदयाश्वान्महाजवान् ॥ १ ॥ एषतिष्ठतिवैराजापांडुपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ छत्रेण
ध्रियमाणेनपांडुरेणविराजता ॥ २ ॥ अत्रमांप्रापयक्षिप्रंपश्यमेसारथेबलं ॥ नसमर्थोहिमेपार्थःस्थातुमद्यपुरोयुधि ॥ ३ ॥ एवमुक्तस्ततःप्रायान्मद्रराजस्यसार
थिः ॥ यत्रराजासत्यसंधोधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ ४ ॥ प्रापतत्तच्चसहसापांडवानांमहद्बलं ॥ दधारैकोरणेशल्योवेलोद्वृत्तमिवार्णवं ॥ ५ ॥ पांडवानांबलौघस्तुश
ल्यमासाद्यमारिष ॥ व्यतिष्ठततदायुद्धेसिंधोर्वेगइवाचलं ॥ ६ ॥ मद्रराजंतुसमरेदृष्ट्वायुद्धायधिष्ठितं ॥ कुरवःसन्न्यवर्त्तंतमृत्युंकृत्वानिवर्त्तनं ॥ ७ ॥ तेषुराज
न्निवृत्तेषुव्यूढानीकेषुभागशः ॥ प्रावर्त्ततमहारौद्रःसंग्रामःशोणितोदकः ॥ ८ ॥ समार्छच्चित्रसेनंतुनकुलोयुद्धदुर्मदः ॥ तौपरस्परमासाद्यचित्रकार्मुकधारिणौ
॥ ९ ॥ मेघाविवयथोद्वृत्तौदक्षिणोत्तरवर्षिणौ ॥ शरतोयैःसिषिचतुस्तौपरस्परमाहवे ॥ १० ॥ नांतरंतत्रपश्यामिपांडवस्येतरस्यच ॥ उभौकृतास्त्रौबलिनौरथ
चर्याविशारदौ ॥ ११ ॥ परस्परवधेयत्तौछिद्रान्वेषणतत्परौ ॥ चित्रसेनस्तुभल्लेनपीतेननिशितेनच ॥ १२ ॥ नकुलस्यमहाराजमुष्टिदेशेऽच्छिनद्धनुः ॥ अथैनं
छिन्नधन्वानंरुक्मपुंखैःशिलाशितैः ॥ १३ ॥ त्रिभिःशरैरसंभ्रांतोललाटेवैसमार्पयत् ॥ हयांश्चास्यशरैस्तीक्ष्णैःप्रेषयामासमृत्यवे ॥ १४ ॥ तथाध्वजंसारथिंच
त्रिभिस्त्रिभिरपातयत् ॥ सशत्रुभुजनिर्मुक्तैर्ललाटस्थैस्त्रिभिःशरैः ॥ १५ ॥ नकुलःशुशुभेराजंस्त्रिशृंगइवपर्वतः ॥ सच्छिन्नधन्वाविरथःखड्गमादायचर्मच ॥ १६ ॥
रथादवातरद्वीरःशैलाग्रादिवकेसरी ॥ पद्भ्यामापततस्तस्यशरवृष्टिंसमासृजत् ॥ १७ ॥ नकुलोप्यग्रसत्तांवैचर्मणालघुविक्रमः ॥ चित्रसेनरथंप्राप्यचित्रयो
धीजितश्रमः ॥ १८ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ चित्रसेनःकर्णपुत्रः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

आरुरोहमहाबाहुःसर्वसैन्यस्यपश्यतः॥ सकुंडलंसमुकुटंसुनसंस्वायतेक्षणं॥ १९ ॥ चित्रसेनशिरः कायादपाहरतपांडवः॥ सपपातरथोपस्थेदिवाकरसम
द्युतिः॥ २० ॥ चित्रसेनंविशस्तंतुदृष्ट्वातत्रमहारथाः॥ साधुवादस्वनांश्चक्रुःसिंहनादांश्चपुष्कलान्॥ २१ ॥ विशस्तंभ्रातरंदृष्ट्वाकर्णपुत्रौमहारथौ॥ सुषेणः
सत्यसेनश्चमुंचंतौविविधान्शरान्॥ २२ ॥ ततोभ्यधावतांतूर्णंपांडवंरथिनांवरं॥ जिघांसंतौयथानागंव्याघ्रौराजन्महावने॥ २३ ॥ तावभ्यधावतांतीक्ष्णौ
द्वावप्येनंमहारथं॥ शरौघान्सम्यगस्यंतौजीमूतौसलिलंयथा॥ २४॥ सशरैःसर्वतोविद्धःप्रहृष्टइवपांडवः॥ अन्यत्कार्मुकमादायरथमारुह्यवेगवान्॥ २५॥
अतिष्ठतरणेवीरःक्रुद्धरूपइवांतकः॥ तस्यतौभ्रातरौराजन्शरैःसन्नतपर्वभिः॥ २६ ॥ रथंविशकलीकर्तुंसमारब्धौविशांपते॥ ततःप्रहस्यनकुलश्चतुर्भिश्चतु
रोरणे॥ २७॥ जघाननिशितैर्बाणैःसत्यसेनस्यवाजिनः॥ ततःसंधायनाराचंरुक्मपुंखंशिलाशितं॥ २८ ॥ धनुश्चिच्छेदराजेंद्रसत्यसेनस्यपांडवः॥ अथा
न्यंरथमास्थायधनुरादायचापरं॥ २९॥ सत्यसेनःसुषेणश्चपांडवंपर्यधावतां॥ अविध्यत्तावसंभ्रांतौमाद्रीपुत्रःप्रतापवान्॥ ३० ॥ द्वाभ्यांद्वाभ्यांमहाराजश
राभ्यांरणमूर्धनि॥ सुषेणस्तुततःक्रुद्धःपांडवस्यमहद्धनुः॥ ३१॥ चिच्छेदप्रहसन्युद्धेक्षुरप्रेणमहारथः॥ अथान्यद्धनुरादायनकुलःक्रोधमूर्च्छितः॥ ३२॥ सुषेणं
पंचभिर्विद्ध्वाध्वजमेकेनचिच्छिदे॥ सत्यसेनस्यसधनुर्हस्तावापंचमारिष॥ ३३॥ चिच्छेदतरसायुद्धेततउच्चुक्रुशुर्जनाः॥ अथान्यद्धनुरादायवेगघ्नंभारसाधनं
॥ ३४ ॥ शरैःसंछादयामाससमंतात्पांडुनंदनं॥ सन्निवार्यतुतान्बाणान्नकुलःपरवीरहा॥ ३५ ॥ सत्यसेनंसुषेणंचद्वाभ्यांद्वाभ्यामविध्यत॥ तावेनंप्रत्यविध्येतां
पृथक्पृथगजिह्मगैः॥ ३६॥ सारथिंचास्यराजेंद्रशितैर्विव्यधतुःशरैः॥ सत्यसेनोरथेषांतुनकुलस्यधनुस्तथा॥ ३७॥ पृथक्शराभ्यांचिच्छेदकृतहस्तःप्रता
पवान्॥ सरथेतिरथस्तिष्ठन्रथशक्तिंपरामृशत्॥ ३८॥ स्वर्णदंडामकुंठाग्रांतैलधौतांसुनिर्मलां॥ लेलिहानामिवविभोनागकन्यांमहाविषां॥ ३९॥ समुद्यम्य
चचिक्षेपसत्यसेनस्यसंयुगे॥ सातस्यहृदयंसंख्येबिभेदशतधानृप॥ ४०॥ सपपातरथाद्भूमिंगतसत्वोल्पचेतनः॥ भ्रातरंनिहतंदृष्ट्वासुषेणःक्रोधमूर्छितः॥ ४१॥
अभ्यवर्षच्छरैस्तूर्णंपादातंपांडुनंदनं॥ चतुर्भिश्चतुरोवाहान्ध्वजंछित्वाचपंचभिः॥ ४२ ॥ त्रिभिर्वैसारथिंहत्वाकर्णपुत्रोननादह॥ नकुलंविरथंदृष्ट्वाद्रौपदेयो
महारथं॥ ४३ ॥ सुतसोमोभिदुद्रावपरीप्सन्पितरंरणे॥ ततोधिरुह्यनकुलःसुतसोमस्यतंरथं॥ ४४॥

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

शुशुभेभरतश्रेष्ठोगिरिस्थइवकेसरी ॥ अन्यत्कार्मुकमादायसुषेणंसमयोधयत् ॥ ४५ ॥ तावुभौशरवर्षाभ्यांसमासाद्यपरस्परं ॥ परस्परवधेयत्नंचक्रतुःसुमहारथौ ॥ ४६ ॥ सुषेणस्तुततःक्रुद्धःपांडवंविशिखैस्त्रिभिः ॥ सुतसोमंतुविंशत्याबाह्वोरुरसिचार्पयत् ॥ ४७ ॥ ततःक्रुद्धोमहाराजनकुलःपरवीरहा ॥ शरैस्तस्यदिशःसर्वाश्छादयामासवीर्यवान् ॥ ४८ ॥ ततोगृहीत्वातीक्ष्णाग्रमर्धचंद्रंसुतेजनं ॥ सुवेगवंतंचिक्षेपकर्णपुत्रायसंयुगे ॥ ४९ ॥ तस्यतेनशिरःकायाज्जहारनृपसत्तम ॥ पश्यतांसर्वसैन्यानांतदद्भुतमिवाभवत् ॥ ५० ॥ सहतःप्रापतद्राजन्नकुलेनमहात्मना ॥ नदीवेगादिवारुग्णस्तीरजःपादपोमहान् ॥ ५१ ॥ कर्णपुत्रवधंदृष्ट्वानकुलस्यचविक्रमं ॥ प्रदुद्रावभयात्सेनातावकीभरतर्षभ ॥ ५२ ॥ तांतुसेनांमहाराजमद्रराजःप्रतापवान् ॥ अपालयद्रणेशूरःसेनापतिररिंदमः ॥ ५३ ॥ विभीस्तस्थौमहाराजव्यवस्थाप्यचवाहिनीं ॥ सिंहनादंभृशंकृत्वाधनुःशब्दंचदारुणं ॥ ५४ ॥ तावकाःसमरेराजन्रक्षितादृढधन्वना ॥ प्रत्युद्ययुश्चतांस्तेतुसमंतादुद्विगतव्यथाः ॥ ५५ ॥ मद्रराजंमहेष्वासंपरिवार्यसमंततः ॥ स्थितिताराजन्महासेनायोद्धुकामासमंततः ॥ ५६ ॥ सात्यकिर्भीमसेनश्चमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ युधिष्ठिरंपुरस्कृत्यह्रीनिषेवमरिंदमं ॥ ५७ ॥ परिवार्यरणेवीराःसिंहनादंप्रचक्रिरे ॥ बाणशंखरवांस्तीव्रान्क्ष्वेडाश्चविविधादधुः ॥ ५८ ॥ तथैवतावकाःसर्वेमद्राधिपतिमंजसा ॥ परिवार्यसुसंरब्धाःपुनर्युद्धमरोचयन् ॥ ५९ ॥ ततःप्रववृतेयुद्धंभीरूणांभयवर्धनं ॥ तावकानांपरेषांचमृत्युंकृत्वानिवर्तनं ॥ ६० ॥ यथादेवासुरंयुद्धंपूर्वमासीद्विशांपते ॥ अभीतानांतथाराजन्यमराष्ट्रविवर्धनं ॥ ६१ ॥ ततःकपिध्वजोराजन्हत्वासंशप्तकान्रणे ॥ अभ्यद्रवततांसेनांकौरवींपांडुनंदनः ॥ ६२ ॥ तथैवपांडवाःसर्वेधृष्टद्युम्नपुरोगमाः ॥ अभ्यधावंततांसेनांविसृजंतःशितान्शरान् ॥ ६३ ॥ पांडवैरवकीर्णानांसंमोहःसमजायत ॥ नचजज्ञुस्त्वनीकानिदिशोवाविदिशस्तथा ॥ ६४ ॥ आपूर्यमाणानिशितैःशरैःपांडवचोदितैः ॥ हतप्रवीराविध्वस्तावार्यमाणासमंततः ॥ ६५ ॥ कौरव्यवध्यतचमूःपांडुपुत्रैर्महारथैः ॥ तथैवपांडवंसैन्यंशरैरराजन्समंततः ॥ ६६ ॥ रणेहन्यतपुत्रैस्तेशतशोथसहस्रशः ॥ तेसेनेभृशसंतप्तेवध्यमानेपरस्परं ॥ ६७ ॥ व्याकुलेसमपद्येतांवर्षासुसरिताविव ॥ आविवेशततस्तीव्रंतावकानांमहद्भयं ॥ पांडवानांचराजेंद्रतथाभूतेमहाहवे ॥ ६८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिसंकुलयुद्धेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥

॥ इतिशल्यप० नै० भारतभा० दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ९ ॥

तस्मिन्निति ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥ भृग्विति सर्वभूभुजांकृत्स्नपृथ्वीपतीनांपांडुपुत्राणांपांडवानांचरमंविलोमगणनयाप्रथमंयुधिष्ठिरमभिलक्ष्यशुक्रभौम

संजयउवाच॥ ॥तस्मिन्विलुलितेसैन्येवध्यमानेपरस्परं॥द्रवमाणेषुयोधेषुविद्रवत्सुचदंतिषु॥ १ ॥कूजतांस्तनतांचैवपदातीनांमहाहवे ॥ निहतेषुमहाराज हयेषुबहुधातदा॥ २ ॥ प्रक्षयेदारुणेघोरेसंहारेसर्वदेहिनां॥ नानाशस्त्रसमावायेव्यतिषक्तरथद्विपे॥ ३ ॥ हर्षणेयुद्धशौंडानांभीरूणांभयवर्धने॥ गाहमानेषुयोधेषुपरस्परवधैषिषु॥ ४ ॥ प्राणादानेमहाघोरेवर्त्तमानेदुरोदरे॥ संग्रामेघोररूपेतुयमराष्ट्रविवर्द्धने॥ ५॥ पांडवास्तावकंसैन्यंव्यधमन्निशितैःशरैः ॥ तथैवतावकायोधाजघ्नुःपांडवसैनिकान्॥ ६ ॥तस्मिंस्तथावर्त्तमानेयुद्धेभीरुभयावहे॥ पूर्वाह्णेचापिसंप्राप्तेभास्करोदयनंप्रति॥ ७॥ लब्धलक्षाःपरेराजन्रक्षितास्तुमहात्मना॥ अयोधयंस्तवबलंमृत्युंकृत्वानिवर्त्तनं॥ ८ ॥ बलिभिःपांडवैर्दृप्तैर्लब्धलक्षैःप्रहारिभिः॥ कौरव्यसीदत्पृतनाम्रगीवाग्निसमाकुला॥ ९ ॥ तांदृष्ट्वासीदतींसेनांपंकेगामीवदुर्बलां॥ उज्जिहीर्षुस्तदाशल्यःप्रायात्पांडुसुतान्प्रति ॥ १० ॥ मद्रराजःसुसंक्रुद्धोगृहीत्वाधनुरुत्तमं ॥ अभ्यद्रवतसंग्रामेपांडवानाततायिनः ॥ ११ ॥ पांडवाअपिभूपालसमरेजितकाशिनः॥ मद्रराजंसमासाद्यविभिदुर्निशितैःशरैः॥ १२ ॥ततःशरशतैस्तीक्ष्णैर्मद्रराजोमहारथः॥ अर्दयामासतांसेनांधर्मराजस्यपश्यतः॥१३॥ प्रादुरासन्निमित्तानिनानारूपाण्यनेकशः॥चचालशब्दंकुर्वाणामहीचापिसपर्वता॥१४॥ सदंडशूलादीप्ताग्रादीर्यमाणाःसमंततः॥ उल्काभूमिंदिवःपेतुराहत्यरविमंडलं॥ १५ ॥ मृगाश्चमहिषाश्चापिपक्षिणश्चविशांपते॥ अपसव्यंतदाचक्रुःसेनांतेबहुशोनृप॥१६॥ भृगुसूनुधरापुत्रौशशिजेनसमन्वितौ॥ चरमंपांडुपुत्राणांपुरस्तात्सर्वभूभुजां॥ १७॥ शस्त्राग्रेष्वभवज्ज्वालानेत्राण्याहत्यवर्षती॥ शिरःस्वलीयंतभृशंकाकोलूकाश्चकेतुषु ॥ १८॥ ततस्तद्युद्धमत्युग्रमभवत्सहचारिणां॥ तथासर्वाण्यनीकानिसन्निपत्यजनाधिप॥१९॥ अभ्ययुःकौरवाराजन्पांडवानामनीकिनीं॥ शल्यस्तुशरवर्षेणवर्षन्निवसहस्रदृक्॥ २० ॥ अभ्यवर्षतधर्मात्माकुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरं॥ भीमसेनंशरैश्चापिरुक्मपुंखैःशिलाशितैः॥ २१ ॥ द्रौपदेयांस्तथासर्वान्माद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ धृष्टद्युम्नंचशैनेयंशिखंडिनमथापिच॥ २२ ॥ एकैकंदशभिर्बाणैर्विव्याधसमहाबलः॥ ततोसृजद्बाणवर्षंघर्मांतेमघवानिव॥ २३ ॥ ततःप्रभद्रकाराजन्सोमकाश्चसहस्रशः॥ पतिताःपात्यमानाश्चदृश्यंतेशल्यसायकैः॥ २४ ॥

बुधाःसप्तमस्थानेबलात्रहाःआसन् एतच्चसर्वभूभुजामितफलस्यजनकमित्यर्थः ॥ १७ ॥ आहत्यस्पृष्ट्वावर्षतीभुविपतंती कर्षतीतिपाठेआहत्यबलेनकर्षयंती ॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥

भ्रमराणामिवव्राताःशलभानामिवव्रजाः॥ ह्रादिन्यइवमेघेभ्यःशल्यस्यन्यपतन्शराः॥ २५ ॥ द्विरदास्तुरगाश्चार्त्ताःपत्तयोरथिनस्तथा ॥ शल्यस्यबाणैरपतन्बभ्रमुर्व्यनदंस्तथा ॥ २६ ॥ आविष्टइवमद्रेशोमन्युनापौरुषेणच ॥ प्राच्छादयदरीन्संख्येकालसृष्टइवांतकः ॥ २७ ॥ विनर्दमानोमद्रेशोमेघह्रादोमहाबलः ॥ सावध्यमानाशल्येनपांडवानामनीकिनी ॥ २८ ॥ अजातशत्रुंकौंतेयमभ्यधावद्युधिष्ठिरं ॥ तांसमर्पयततःसंख्येलघुहस्तःशितैःशरैः ॥ २९ ॥ बाणवर्षेणमहतायुधिष्ठिरमताडयत् ॥ तमापतंतंपत्त्यश्वैःक्रुद्धोराजायुधिष्ठिरः ॥ ३० ॥ अवारयच्छरैस्तीक्ष्णैर्महाद्विपमिवांकुशैः ॥ तस्यशल्यःशरंघोरंमुमोचाशीविषोपमं ॥ ३१ ॥ सनिर्भिद्यमहात्मानंवेगेनाभ्यपतच्चगां ॥ ततोवृकोदरःक्रुद्धःशल्यंविव्याधसप्तभिः ॥ ३२ ॥ पंचभिःसहदेवस्तुनकुलोदशभिःशरैः ॥ द्रौपदेयाश्चशत्रुघ्नंशूरमार्तायनिंशरैः ॥ ३३ ॥ अभ्यवर्षन्महाराजमेघाइवमहीधरं ॥ ततोदृष्ट्वावार्यमाणंशल्यंपार्थैःसमंततः ॥ ३४ ॥ कृतवर्माकृपश्चैवसंक्रुद्धावभ्यधावतां ॥ उलूकश्चमहावीर्यःशकुनिश्चापिसौबलः ॥ ३५ ॥ समागम्याथशनकैरश्वत्थामामहाबलः ॥ तवपुत्राश्चकार्त्स्न्येनजुगुपुःशल्यमाहवे ॥ ३६ ॥ भीमसेनंत्रिभिर्विद्ध्वाकृतवर्माशिलीमुखैः ॥ बाणवर्षेणमहताक्रुद्धरूपमवारयत् ॥ ३७ ॥ धृष्टद्युम्नंततःक्रुद्धोबाणवर्षैरपीडयत् ॥ द्रौपदेयांश्चशकुनिर्यमौचद्रौणिरभ्ययात् ॥ ३८ ॥ दुर्योधनोयुधांश्रेष्ठआहवेकेशवार्जुनौ ॥ समभ्ययादुग्रतेजाःशरैश्चाप्यहनद्बली ॥ ३९ ॥ एवंद्वंद्वशतान्यासंस्त्वदीयानांपरैःसह ॥ घोररूपाणिचित्राणितत्रतत्रविशांपते ॥ ४० ॥ ऋक्षवर्णान्जघानाश्वान्भोजोभीमस्यसंयुगे ॥ सोवतीर्यरथोपस्थाद्धताश्वात्पांडुनंदनः ॥ ४१ ॥ कालोदंडमिवोद्यम्यगदापाणिरयुध्यत ॥ प्रमुखेसहदेवस्यजघानाश्वान्समद्रराट् ॥ ४२ ॥ ततःशल्यस्यतनयंसहदेवोसिनाऽवधीत् ॥ गौतमःपुनराचार्योधृष्टद्युम्नमयोधयत् ॥ ४३ ॥ असंभ्रांतमसंभ्रांतोयत्नवान्यत्नवत्तरं ॥ द्रौपदेयांस्तथावीरानेकैकंदशभिःशरैः ॥ ४४ ॥ अविद्ध्यदाचार्यसुतोनातिक्रुद्धोहसन्निव ॥ पुनश्चभीमसेनस्यजघानाश्वांस्तथाहवे ॥ ४५ ॥ सोवतीर्यरथात्तूर्णंहताश्वःपांडुनंदनः ॥ कालोदंडमिवोद्यम्यगदांक्रुद्धोमहाबलः ॥ ४६ ॥ पोथयामासतुरगान्रथंचकृतवर्मणः ॥ कृतवर्मात्ववप्लुत्यरथात्तस्मादपाक्रमत् ॥ ४७ ॥ शल्योपिराजन्संक्रुद्धोनिघ्नन्सोमकपांडवान् ॥ पुनरेवशितैर्बाणैर्युधिष्ठिरमपीडयत् ॥ ४८ ॥ तस्यभीमोरणेक्रुद्धःसंदश्यदशनच्छदं ॥ विनाशायाभिसंधायगदामादायवीर्यवान् ॥ ४९ ॥ यमदंडप्रतीकाशांकालरात्रिमिवोद्यतां ॥ गजवाजिमनुष्याणांदेहांतकरणीमति ॥ ५० ॥

परिक्षिप्तांपरिच्छन्नां ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ वासवींमैंद्रीं रासनीमितिपाठेशब्दवतीं ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ महेश्वरसखंकुबेरं ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ॥ इतिशल्यपर्व

हेमपट्टपरिक्षिप्तामुल्कांप्रज्वलितामिव ॥ शैक्यांव्यालीमिवात्युग्रांवज्रकल्पामयोमयीं ॥ ५१ ॥ चंदनागुरुपंकाक्तांप्रमदामीप्सितामिव ॥ वसामेदोपदिग्धां गींजिह्वांवैवस्वतीमिव ॥ ५२ ॥ पटुघंटाशतरवांवासवीमशनीमिव ॥ निर्मुक्ताशीविषाकारांपृक्तांगजमदैरपि ॥ ५३ ॥ त्रासनींसर्वभूतानांस्वसैन्यपरिहर्षि णीं ॥ मनुष्यलोकेविख्यातांगिरिशृंगविदारणीं ॥ ५४ ॥ ययाकैलासभवनेमहेश्वरसखंबली ॥ आह्वयामासयुद्धायभीमसेनोमहाबलः ॥ ५५ ॥ ययामायाम यान्दृप्तान्सुबहून्धनदालये ॥ जघानगुह्यकान्क्रुद्धोनदन्पार्थोमहाबलः ॥ ५६ ॥ निवार्यमाणोबहुभिर्द्रौपद्याःप्रियमास्थितः ॥ तांवज्रमणिरत्नौघकल्माषांवज्र गौरवां ॥ ५७ ॥ समुद्यम्यमहाबाहुःशल्यमभ्यपतद्रणे ॥ गदयायुद्धकुशलस्तयादारुणनादया ॥ ५८ ॥ पोथयामासशल्यस्यचतुरोश्वान्महाजवान् ॥ ततःशल्यो रणेक्रुद्धःपीनेवक्षसितोमरं ॥ ५९ ॥ निचखाननदन्वीरोवर्मभित्वाचसोभ्ययात् ॥ वृकोदरस्त्वसंभ्रांतस्तमेवोद्धृत्यतोमरं ॥ ६० ॥ यंतारंमद्रराजस्यनिर्बिभेदत तोहृदि ॥ सभिन्नवर्मारुधिरंवमन्वित्रस्तमानसः ॥ ६१ ॥ पपाताभिमुखोदीनोमद्रराजस्त्वपाक्रमत् ॥ कृतप्रतिकृतंदृष्ट्वाशल्योविस्मितमानसः ॥ ६२ ॥ गदा माश्रित्यधर्मात्माप्रत्यमित्रमवैक्षत ॥ ततःसुमनसःपार्थाभीमसेनमपूजयन् ॥ तेदृष्ट्वाकर्मसंग्रामेघोरमक्लिष्टकर्मणः ॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्व णिभीमसेनशल्ययुद्धेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ पतितंप्रेक्ष्ययंतारंशल्यःसर्वायसींगदां ॥ आदायतरसाराजं स्तस्थौगिरिरिवाचलः ॥ १ ॥ तंदीप्तमिवकालाग्निंपाशहस्तमिवांतकं ॥ सशृंगमिवकैलासंसवज्रमिववासवं ॥ २ ॥ सशूलमिवहर्यक्षंवनेमत्तमिवद्विपं ॥ जवे नाभ्यपतद्भीमःप्रगृह्यमहतींगदां ॥ ३ ॥ ततःशंखप्रणादश्चतूर्याणांचसहस्रशः ॥ सिंहनादश्चसंजज्ञेशूराणांहर्षवर्धनः ॥ ४ ॥ प्रेक्षंतःसर्वतस्तौहियोधायोधमहा द्विपौ ॥ तावकाश्चापरेचैवसाधुसाध्वित्यपूजयन् ॥ ५ ॥ नहिमद्राधिपादन्योरामाद्वायदुनंदनात् ॥ सोढुमुत्सहतेवेगंभीमसेनस्यसंयुगे ॥ ६ ॥ तथामद्राधिप स्यापिगदावेगंमहात्मनः ॥ सोढुमुत्सहतेनान्योयोधोयुधिवृकोदरात् ॥ ७ ॥ तौवृषाविवनर्दंतौमंडलानिविचेरतुः ॥ आवर्तितौगदाहस्तौमद्रराजवृकोदरौ ॥ ८ ॥ मंडलावर्तमार्गेषुगदाविहरणेषुच ॥ निर्विशेषमभूद्युद्धंतयोःपुरुषसिंहयोः ॥ ९ ॥

णिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पतितमिति ॥ १ ॥ २ ॥ हर्यक्षंरुद्रं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

शुभ्रैर्दीप्तिमद्भिः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

तप्तहेममयैःशुभ्रैर्बभूवभयवर्धिनी ॥ अग्निज्वालैरिवाबद्धापट्टैःशल्यस्यसागदा ॥ १० ॥ तथैवचरतोमार्गान्मंडलेषुमहात्मनः ॥ विद्युदभ्रप्रतीकाशाभीमस्यशुभेगदा ॥ ११ ॥ ताडितामद्रराजेनभीमस्यगदयागदा ॥ दह्यमानेवखेराजन्साऽसृजत्पावकार्चिषः ॥ १२ ॥ तथाभीमेनशल्यस्यताडितागदयागदा ॥ अंगारवर्षंमुमुचेतदद्भुतमिवाभवत् ॥ १३ ॥ दंतैरिवमहानागौशृंगैरिवमहर्षभौ ॥ तोत्रैरिवतदान्योन्यंगदाग्राभ्यांनिजघ्नतुः ॥ १४ ॥ तौगदाभिहतैर्गात्रैःक्षणेनरुधिरोक्षितौ ॥ प्रेक्षणीयतरावास्तांपुष्पिताविवकिंशुकौ ॥ १५ ॥ गदयामद्रराजस्यसव्यदक्षिणमाहतः ॥ भीमसेनोमहाबाहुर्नचचालाचलोयथा ॥ १६ ॥ तथाभीमगदावेगैस्ताड्यमानोमुहुर्मुहुः ॥ शल्योनविव्यथेराजन्दंतिनेवमहागिरिः ॥ १७ ॥ शुश्रुवेदिक्षुसर्वासुतयोःपुरुषसिंहयोः ॥ गदानिपातसंह्रादोवज्रयोरिवनिःस्वनः ॥ १८ ॥ निवृत्यतुमहावीर्यौसमुच्छ्रितमहागदौ ॥ पुनरंतरमार्गस्थौमंडलानिविचेरतुः ॥ १९ ॥ अथाभ्येत्यपदान्यष्टौसन्निपातोभवत्तयोः ॥ उद्यम्यलोहदंडाभ्यामतिमानुषकर्मणोः ॥ २० ॥ पोथयंतौतदान्योन्यंमंडलानिविचेरतुः ॥ क्रियाविशेषंकृतिनौदर्शयामासतुस्तदा ॥ २१ ॥ अथोद्यम्यगदेघोरेसशृंगाविवपर्वतौ ॥ तावाजघ्नतुरन्योन्यंमंडलानिविचेरतुः ॥ २२ ॥ क्रियाविशेषकृतिनौरणभूमितलेचलौ ॥ तौपरस्परसंरंभाद्गदाभ्यांसुभृशाहतौ ॥ २३ ॥ युगपत्पेततुर्वीरावुभाविंद्रध्वजाविव ॥ उभयोःसेनयोर्वीरास्तदाहाहाकृतोभवन् ॥ २४ ॥ भृशंमर्मण्यभिहतावुभावास्तांसुविह्वलौ ॥ ततःस्वरथमारोप्यमद्राणामृषभंरणे ॥ २५ ॥ अपोवाहकृपःशल्यंतूर्णमायोधनादथ ॥ क्षीबवद्विह्वलत्वात्तुनिमेषात्पुनरुत्थितः ॥ २६ ॥ भीमसेनोगदापाणिःसमाह्वयतमद्रपं ॥ ततस्तुतावकाःशूरानानाशस्त्रसमायुताः ॥ २७ ॥ नानावादित्रशब्देनपांडुसेनामयोधयन् ॥ भुजावुच्छ्रित्यशस्त्रंचशब्देनमहताततः ॥ २८ ॥ अभ्यद्रवन्महाराजदुर्योधनपुरोगमाः ॥ तदनीकमभिप्रेक्ष्यततस्तेपांडुनंदनाः ॥ २९ ॥ प्रययुःसिंहनादेनदुर्योधनपुरोगमान् ॥ तेषामापततांतूर्णंपुत्रस्तेभरतर्षभ ॥ ३० ॥ प्रासेनचेकितानंवैविव्याधहृदयेभृशं ॥ सपपातरथोपस्थेतवपुत्रेणताडितः ॥ ३१ ॥ रुधिरौघपरिक्लिन्नःप्रविश्यविपुलंतमः ॥ चेकितानंहतंदृष्ट्वापांडवेयामहारथाः ॥ ३२ ॥ असक्तमभ्यवर्षंतशरवर्षाणिभागशः ॥ तावकानामनीकेषुपांडवाजितकाशिनः ॥ ३३ ॥ व्यचरंतमहाराजप्रेक्षणीयाःसमंततः ॥ कृपश्चकृतवर्माचसौबलश्चमहारथः ॥ ३४ ॥ अयोधयन्धर्मराजंमद्रराजपुरस्कृताः ॥ भारद्वाजस्यहंतारंभूरिवीर्यपराक्रमं ॥ ३५ ॥ दुर्योधनोमहाराजधृष्टद्युम्नमयोधयत् ॥ त्रिसाहस्रास्तथाराजंस्तवपुत्रेणचोदिताः ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

अयोधयंतविजयंद्रोणपुत्रपुरस्कृताः ॥ विजयेधृतसंकल्पाःसमरेत्यक्तजीविताः ॥ ३७ ॥ प्राविशंस्तावकाराजन्हंसाइवमहत्सरः ॥ ततोयुद्धमभूद्घोरंपरस्परवधै
षिणां ॥ ३८ ॥ अन्योन्यवधसंयुक्तमन्योन्यप्रीतिवर्धनं ॥ तस्मिन्प्रवृत्तेसंग्रामेराजन्वीरवरक्षये ॥ ३९ ॥ अनिलेनेरितंघोरमुत्तस्थौपार्थिवंरजः ॥ श्रवणान्नामधे
यानांपांडवानांचकीर्त्तनात् ॥ ४० ॥ परस्परंविजानीमोयद्युध्यन्नभीतवत् ॥ तद्रजःपुरुषव्याघ्रशोणितेनप्रशामितं ॥ ४१ ॥ दिशश्चविमलाजातास्तस्मिंस्तम
सिनाशिते ॥ तथाप्रवृत्तेसंग्रामेघोररूपेभयानके ॥ ४२ ॥ तावकानांपरेषांचनासीत्कश्चित्पराङ्मुखः ॥ ब्रह्मलोकपराभूत्वाप्रार्थयंतोजयंयुधि ॥ ४३ ॥ सुयुद्धेन
पराक्रांतानराःस्वर्गमभीप्सवः ॥ भर्तृपिंडविमोक्षार्थंभर्तृकार्यविनिश्चिताः ॥ ४४ ॥ स्वर्गसंसक्तमनसोयोधायुयुधिरेतदा ॥ नानारूपाणिशस्त्राणिविसृजंतोम
हारथाः ॥ ४५ ॥ अन्योन्यमभिगर्जंतःप्रहरंतःपरस्परं ॥ हतविध्यतगृह्णीतप्रहरध्वंनिकृंतत ॥ ४६ ॥ इतिस्मवाचःश्रूयंतेतवतेषांचवैबले ॥ ततःशल्योमहाराजध
र्मपुत्रंयुधिष्ठिरं ॥ ४७ ॥ विव्याधनिशितैर्बाणैर्हंतुकामोमहारथं ॥ तस्यपार्थोमहाराजनाराचान्वैचतुर्दश ॥ ४८ ॥ मर्माण्युद्दिश्यमर्मज्ञोनिचखानहसन्निव ॥
आवार्यपांडवंबाणैर्हंतुकामोमहाबलः ॥ ४९ ॥ विव्याधसमरेक्रुद्धोबहुभिःकंकपत्रिभिः ॥ अथभूयोमहाराजशरेणानतपर्वणा ॥ ५० ॥ युधिष्ठिरंसमाजघ्नेस
र्वसैन्यस्यपश्यतः ॥ धर्मराजोपिसंक्रुद्धोमद्रराजंमहायशाः ॥ ५१ ॥ विव्याधनिशितैर्बाणैःकंकबर्हिणवाजितैः ॥ चंद्रसेनंचसप्तत्यासूतंचनवभिःशरैः ॥ ५२ ॥
द्रुमसेनंचतुःषष्ट्यानिजघानमहारथः ॥ चक्ररक्षेहतेशल्यःपांडवेनमहात्मना ॥ ५३ ॥ निजघानततोराजंश्चेदीन्वैपंचविंशतिं ॥ सात्यकिंपंचविंशत्याभीमसेनं
चपंचभिः ॥ ५४ ॥ माद्रीपुत्रौशतेनाजौविव्याधनिशितैःशरैः ॥ एवंविचरतस्तस्यसंग्रामेराजसत्तम ॥ ५५ ॥ संप्रैषयच्छितान्पार्थःशरानाशीविषोपमान् ॥ ध्व
जाग्रंचास्यसमरेकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ ५६ ॥ प्रमुखेवर्त्तमानस्यभल्लेनापहारद्रथात् ॥ पांडुपुत्रेणवैतस्यकेतुंछिन्नंमहात्मना ॥ ५७ ॥ निपतंतमपश्यामगिरिशृं
गमिवाहतं ॥ ध्वजंनिपतितंदृष्ट्वापांडवंचव्यवस्थितं ॥ ५८ ॥ संक्रुद्धोमद्रराजोभूच्छरवर्षमुमोचह ॥ शल्यःसायकवर्षेणपर्जन्यइववृष्टिमान् ॥ ५९ ॥ अभ्यव
र्षदमेयात्माक्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः ॥ सात्यकिंभीमसेनंचमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ ६० ॥ एकैकंपंचभिर्विद्ध्वायुधिष्ठिरमपीडयत् ॥ ततोबाणमयंजालंविततंपांड
वोरसि ॥ ६१ ॥ अपश्याममहाराजमेघजालमिवोद्गतं ॥ तस्यशल्योरणेक्रुद्धःशरैःसन्नतपर्वभिः ॥ ६२ ॥

॥ ६३ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पीडितेइति ॥१ ॥ तंशल्यमेकंबहुभिःपीड्यमानंदृष्ट्वासिद्धाःप्रहर्षि

दिशःसंछादयामासप्रदिशश्चमहारथः॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाबाणजालेनपीडितः॥ बभूवाद्भुतविक्रांतोजंभोवृत्रहणायथा॥ ६३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेश
ल्यपर्वणिसंकुलयुद्धेद्वादशोऽध्यायः॥ १२॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥संजयउवाच॥ ॥पीडितेधर्मराजेतुमद्रराजेनमारिष॥सात्यकिर्भीमसेनश्चमाद्रीपु
त्रौचपांडवौ॥१॥ परिवार्यरथैःशल्यंपीडयामासुराहवे॥ तमेकंबहुभिर्दृष्ट्वापीड्यमानंमहारथैः॥२॥ साधुवादोमहान्जज्ञेसिद्धाश्चासन्प्रहर्षिताः॥ आश्चर्यमि
त्यभाषंतमुनयश्चापिसंगताः॥ ३॥ भीमसेनोरणेशल्यंशल्यभूतंपराक्रमे ॥ एकेनविद्ध्वाबाणेनपुनर्विव्याधसप्तभिः॥ ४॥ सात्यकिश्चशतेनैनंधर्मपुत्रपरीप्स
या॥ मद्रेश्वरमवाकीर्यसिंहनादमथानदत्॥५॥ नकुलःपंचभिश्चैनंसहदेवश्चपंचभिः॥ विद्ध्वातंतुपुनस्तूर्णंततोविव्याधसप्तभिः॥६॥ सतुशूरोरणेयत्तःपीडित
स्तैर्महारथैः॥ विकृष्यकार्मुकंघोरंवेगघ्नंभारसाधनं॥ ७॥ सात्यकिंपंचविंशत्याशल्योविव्याधमारिष॥ भीमसेनंतुसप्तत्यानकुलंसप्तभिस्तथा॥ ८॥ ततःसवि
शिखंचापंसहदेवस्यधन्विनः॥ छित्त्वाभल्लेनसमरेविव्याधैनंत्रिसप्तभिः॥ ९ ॥ सहदेवस्तुसमरेमातुलंभूरिवर्चसं॥ सज्जमन्यद्धनुःकृत्वापंचभिःसमताडयत्
॥ १० ॥ शरैराशीविषाकारैर्ज्वलज्ज्वलनसन्निभैः॥ सारथिंचास्यसमरेशरेणानतपर्वणा॥ ११ ॥ विव्याधभृशसंक्रुद्धस्तंवैभूयस्त्रिभिःशरैः॥ भीमसेनस्तुसप्त
त्यासात्यकिर्नवभिःशरैः॥ १२॥ धर्मराजस्तथाषष्ट्यागात्रेशल्यंसमार्पयत्॥ ततःशल्योमहाराजनिर्विद्धस्तैर्महारथैः॥ १३॥ सुस्रावरुधिरंगात्रैर्गैरिकंपर्वतो
यथा॥ तांश्चसर्वान्महेष्वासान्पंचभिःपंचभिःशरैः॥ १४॥ विव्याधतरसाराजंस्तदद्भुतमिवाभवत्॥ ततोऽपरेणभल्लेनधर्मपुत्रस्यमारिष॥ १५॥ धनुश्चिच्छेद
समरेसज्यंससुमहारथः॥ अथान्यद्धनुरादायधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ १६॥ साश्वसूतध्वजरथंशल्यंप्राच्छादयच्छरैः॥ सच्छाद्यमानःसमरेधर्मपुत्रस्यसायकैः
॥ १७॥ युधिष्ठिरमथाविध्यद्दशभिर्निशितैःशरैः॥ सात्यकिस्तुततःक्रुद्धोधर्मपुत्रेशरार्दिते॥ १८॥ मद्राणामधिपंशूरंशरैर्विव्याधपंचभिः॥ ससात्यकेःप्रचिच्छे
दक्षुरप्रेणमहद्धनुः॥ १९ ॥भीमसेनमुखांस्तांश्चत्रिभिस्त्रिभिरताडयत्॥ तस्यक्रुद्धोमहाराजसात्यकिःसत्यविक्रमः॥ २०॥तोमरंप्रेषयामासस्वर्णदंडंमहाध
नं॥ भीमसेनोथनाराचंज्वलंतमिवपन्नगं॥ २१॥

ताआसन्निितिसंबंधः॥ २॥ साधुवादोजज्ञेअर्थात्सिद्धानां॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ सहदेवेनप्रेषितामितिपूर्वस्मात्संबध्यते ॥ २६ ॥ २७ ॥ सारथिंचविव्याधेत्युत्तरस्मादपकृष्यते ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

नकुलःसमरेशक्तिंसहदेवोगदांशुभां ॥ धर्मराजःशतघ्नींचजिघांसुःशल्यमाहवे ॥ २२ ॥ तानापततएवाशुपंचानांवैभुजच्युतान् ॥ वारयामाससमरेशस्त्रसं
घैःसमद्रराट् ॥ २३ ॥ सात्यकिप्रहितंशल्योभल्लैश्चिच्छेदतोमरं ॥ प्रहितंभीमसेनेनशरंकनकभूषणं ॥ २४ ॥ द्विधाचिच्छेदसमरेकृतहस्तःप्रतापवान् ॥ नकुलप्रे
षितांशक्तिंहेमदंडांभयावहां ॥ २५ ॥ गदांचसहदेवेनशरौघैःसमवारयत् ॥ शराभ्यांचशतघ्नींतांराज्ञश्चिच्छेदभारत ॥ २६ ॥ पश्यतांपांडुपुत्राणांसिंहनादंनना
दच ॥ नामृष्यत्तत्रशैनेयःशत्रोर्विजयमाहवे ॥ २७ ॥ अथान्यद्धनुरादायसात्यकिःक्रोधमूर्छितः ॥ द्वाभ्यांमद्रेश्वरंविद्ध्वासारथिंचत्रिभिःशरैः ॥ २८ ॥ ततःश
ल्योरणेराजन्सर्वांस्तान्दशभिःशरैः ॥ विव्याधभृशसंक्रुद्धस्तोत्रैरिवमहाद्विपान् ॥ २९ ॥ तेवार्यमाणाःसमरेमद्रराज्ञामहारथाः ॥ नशेकुःसंमुखेस्थातुंतस्यशत्रु
निषूदनाः ॥ ३० ॥ ततोदुर्योधनोराजादृष्ट्वाशल्यस्यविक्रमं ॥ निहतान्पांडवान्मेनेपंचालानथसृंजयान् ॥ ३१ ॥ ततोराजन्महाबाहुर्भीमसेनःप्रतापवान् ॥
संत्यज्यमनसाप्राणान्मद्राधिपमयोधयत् ॥ ३२ ॥ नकुलःसहदेवश्चसात्यकिश्चमहारथः ॥ परिवार्यतदाशल्यंसमंताद्व्यकिरन्शरैः ॥ ३३ ॥ सचतुर्भिर्महेष्वासैः
पांडवानांमहारथैः ॥ वृतस्तान्योधयामासमद्रराजःप्रतापवान् ॥ ३४ ॥ तस्यधर्मसुतोराजन्क्षुरप्रेणमहाहवे ॥ चक्ररक्षंजघानाशुमद्रराजस्यपार्थिवः ॥ ३५ ॥
तस्मिंस्तुनिहतेशूरेचक्ररक्षेमहारथे ॥ मद्रराजोपिबलवान्सैनिकानावृणोच्छरैः ॥ ३६ ॥ समावृतांस्ततस्तांस्तुराजन्वीक्ष्यस्वसैनिकान् ॥ चिंतयामाससमरेधर्म
पुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ ३७ ॥ कथंनुसमरेशक्यंतन्माधववचोमहत् ॥ नहिक्रुद्धोरणेराजन्क्षपयेतबलंमम ॥ ३८ ॥ ततःसरथनागाश्वाःपांडवाःपांडुपूर्वज ॥ मद्ररा
जंसमासेदुःपीडयंतःसमंततः ॥ ३९ ॥ नानाशस्त्रौघबहुलांशस्त्रवृष्टिंसमुद्यतां ॥ व्यधमत्समरेराजामहाभ्राणीवमारुतः ॥ ४० ॥ ततःकनकपुंखांतांशल्यक्षिप्तां
वियद्गतां ॥ शरवृष्टिमपश्यामशलभानामिवायतिं ॥ ४१ ॥ तेशरामद्रराजेनप्रेषितारणमूर्धनि ॥ संपतंतःस्मदृश्यंतेशलभानांव्रजाइव ॥ ४२ ॥ मद्रराजधनुर्मु
क्तैःशरैःकनकभूषणैः ॥ निरंतरमिवाकाशंसंबभूवजनाधिप ॥ ४३ ॥ नपांडवानांनास्माकंतत्रकिंचिद्व्यदृश्यत ॥ बाणांधकारेमहतिकृतेतत्रमहाहवे ॥ ४४ ॥
मद्रराजेनबलिनालाघवाच्छरवृष्टिभिः ॥ चाल्यमानंतुतंदृष्ट्वापांडवानांबलार्णवं ॥ ४५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अर्जुनइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

विस्मयंपरमंजग्मुर्देवगंधर्वदानवाः ॥ सतुतान्सर्वतोयत्तान्शरैःसंछाद्यमारिष ॥ ४६ ॥ धर्मराजमवच्छाद्यसिंहवद्व्यनदन्मुहुः ॥ तेच्छन्नाःसमरेतेनपांडवा नांमहारथाः ॥ ४७ ॥ नाशक्नुवंस्तदायुद्धेप्रत्युद्यातुंमहारथं ॥ धर्मराजपुरोगास्तुभीमसेनमुखारथाः ॥ नजह्नुःसमरेशूरंशल्यमाहवशोभिनं ॥ ४८ ॥ ॥ इति श्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिशल्ययुद्धेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ अर्जुनोद्रौणिनाविद्धोयुद्धेबहुभिरायसैः ॥ तस्यचा नुचरैःशूरैस्त्रिगर्तानांमहारथैः ॥ १ ॥ द्रौणिंविव्याधसमरेत्रिभिरेवशिलीमुखैः ॥ तथेतरान्महेष्वासान्द्वाभ्यांद्वाभ्यांधनंजयः ॥ २ ॥ भूयश्चैवमहाराजशरवर्षैर वाकिरत् ॥ शरकंटकितास्तेतुतावकाभरतर्षभ ॥ ३ ॥ नजह्नुःपार्थमासाद्यताड्यमानाःशितैःशरैः ॥ अर्जुनंरथवंशेनद्रोणपुत्रपुरोगमाः ॥ ४ ॥ अयोधयंतसमरे परिवार्यमहारथाः ॥ तैस्तुक्षिप्ताःशराराजन्कार्त्तस्वरविभूषिताः ॥ ५ ॥ अर्जुनस्यरथोपस्थंपूरयामासुरंजसा ॥ तथाकृष्णौमहेष्वासौवृषभौसर्वधन्विनां ॥ ६ ॥ शरैर्वीक्ष्यविनुन्नांगौप्रहृष्टायुद्धदुर्मदाः ॥ कूबरंरथचक्राणिईषायोक्राणिवाविभो ॥ ७ ॥ युगंचैवानुकर्षंचशरभूतमभूत्तदा ॥ नैतादृशंदृष्टपूर्वंराजन्नैवचनः श्रुतं ॥ ८ ॥ यादृशंतत्रपार्थस्यतावकाःसंप्रचक्रिरे ॥ सरथःसर्वतोभातिचित्रपुंखैःशितैःशरैः ॥ ९ ॥ उल्काशतैःसंप्रदीप्तंविमानमिवभूतले ॥ ततोर्जुनोमहाराज शरैःसन्नतपर्वभिः ॥ १० ॥ अवाकिरत्तांपृतनांमेघोवृष्ट्येवपर्वतं ॥ तेवध्यमानाःसमरेपार्थनामांकितैःशरैः ॥ ११ ॥ पार्थभूतममन्यंतप्रेक्षमाणास्तथाविधं ॥ कोपोद्धूतशरज्वालोधनुःशब्दानिलोमहान् ॥ १२ ॥ सैन्येंधनंददाहाशुतावकंपार्थपावकः ॥ चक्राणांपततांचापियुगानांचधरातले ॥ १३ ॥ तूणीराणांपता कानांध्वजानांचरथैःसह ॥ ईषाणामनुकर्षाणांत्रिवेणूनांचभारत ॥ १४ ॥ अक्षाणामथयोक्राणांप्रतोदानांचसर्वशः ॥ शिरसांपततांचापिकुंडलोष्णीषधा रिणां ॥ १५ ॥ भुजानांचमहाभागस्कंधानांचसमंततः ॥ छत्राणांव्यजनैःसार्धमुकुटानांचराशयः ॥ १६ ॥ समदृश्यंतपार्थस्यरथमार्गेषुभारत ॥ ततःक्रुद्धस्य पार्थस्यरथमार्गेविशांपते ॥ १७ ॥ अगम्यरूपापृथिवीमांसशोणितकर्दमा ॥ भीरूणांत्रासजननीशूराणांहर्षवर्धिनी ॥ १८ ॥ बभूवभरतश्रेष्ठरुद्रस्याक्रीडनं यथा ॥ हत्वातुसमरेपार्थःसहस्रेद्वेपरंतपः ॥ १९ ॥ रथानांसवरूथानांविधूमोग्निरिवज्वलन् ॥ यथाहिभगवानग्निर्जगद्दग्ध्वाचराचरं ॥ २० ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

विधूमोदृश्यतेराजंस्तथापार्थोधनंजयः॥ द्रौणिस्तुसमरेदृष्ट्वापांडवस्यपराक्रमं ॥ २१ ॥ रथेनातिपताकेनपांडवंप्रत्यवारयत्॥ तावुभौपुरुषव्याघ्रौतावुभौध
न्विनांवरौ॥ २२ ॥ समीयतुस्तदान्योन्यंपरस्परवधैषिणौ॥ तयोरासीन्महाराजबाणवर्षंसुदारुणं ॥ २३ ॥ जीमूतयोर्यथावृष्टिस्तपांतेभरतर्षभ ॥ अन्योन्यस्प
र्धिनौतौतुशरैःसन्नतपर्वभिः ॥ २४ ॥ ततक्षतुस्तदान्योन्यंशृंगाभ्यांवृषभाविव ॥ तयोर्युद्धंमहाराजचिरंसममिवाभवत्॥ २५ ॥ शस्त्राणांसंगमश्चैवघोरस्तत्रा
भवत्पुनः॥ ततोर्जुनंद्वादशभीरुक्मपुंखैःसुतेजनैः॥ २६ ॥ वासुदेवंचदशभिर्द्रौणिर्विव्याधभारत॥ ततःप्रहर्षाद्बीभत्सुर्व्याक्षिपद्गांडिवंधनुः॥ २७॥ मानयित्वा
मुहूर्तंतुगुरुपुत्रंमहाहवे ॥ व्यश्वसूतरथंचक्रेसव्यसाचीपरंतपः॥ २८ ॥ मृदुपूर्वंततश्चैनंपुनःपुनरताडयत्॥ हताश्वेतुरथेतिष्ठन्द्रोणपुत्रस्त्वयस्मयं ॥ २९ ॥ मुसलं
पांडुपुत्रायचिक्षेपपरिघोपमं ॥ तमापतंतंसहसाहेमपट्टविभूषितं ॥ ३० ॥ चिच्छेदसप्तधावीरःपार्थःशत्रुनिबर्हणः ॥ सच्छिन्नंमुसलंदृष्ट्वाद्रौणिःपरमकोपनः
॥ ३१ ॥ आददेपरिघंघोरंनगेंद्रशिखरोपमं ॥ चिक्षेपचैवपार्थायद्रौणिर्युद्धविशारदः ॥ ३२ ॥ तमंतकमिवक्रुद्धंपरिघंप्रेक्ष्यपांडवः ॥ अर्जुनस्त्वरितोजघ्नेपंच
भिःसायकोत्तमैः॥ ३३ ॥ सच्छिन्नःपतितोभूमौपार्थबाणैर्महाहवे ॥ दारयन्पृथिवींद्राणांमनांसीवचभारत॥ ३४॥ ततोपरैस्त्रिभिर्भल्लैर्द्रौणिंविव्याधपांडवः॥
सोतिविद्धोबलवतापार्थेनसुमहात्मना॥ ३५॥ नाकंपततदाद्रौणिःपौरुषेस्वेव्यवस्थितः॥ सुरथंचततोराजन्भारद्वाजोमहारथं॥ ३६ ॥ अवाकिरच्छरव्रातैः
सर्वक्षत्रस्यपश्यतः ॥ ततस्तुसुरथोप्याजौपंचालानांमहारथः॥ ३७॥ रथेनमेघघोषेणद्रौणिमेवाभ्यधावत॥ विकर्षन्वैधनुःश्रेष्ठंसर्वभारसहंदृढं ॥ ३८ ॥ ज्व
लनाशीविषनिभैःशरैश्चैनमवाकिरत्॥ सुरथंतंततःक्रुद्धमापतंतंमहारथं ॥ ३९ ॥ चुकोपसमरेद्रौणिर्दंडाहतइवोरगः॥ त्रिशिखांभ्रुकुटींकृत्वासृक्किणीपरिसं
लिहन्॥ ४० ॥ उद्वीक्ष्यसुरथंरोषाद्धनुर्ज्यामवमृज्यच॥ मुमोचतीक्ष्णंनाराचंयमदंडोपमद्युतिं॥ ४१ ॥ सतस्यहृदयंभित्त्वाप्रविवेशातिवेगितः॥ शक्राशनिरि
वोत्सृष्टोविदार्यधरणीतलं॥ ४२ ॥ ततःसपतितोभूमौनाराचेनसमाहतः॥ वज्रेणचयथाशृंगंपर्वतस्येवदीर्यतः॥ ४३ ॥ तस्मिन्विनिहतेवीरेद्रोणपुत्रःप्रताप
वान्॥ आरुरोहरथंतूर्णंतमेवरथिनांवरः॥४४॥ ततःसज्जोमहाराजद्रौणिराहवदुर्मदः॥ अर्जुनंयोधयामाससंशप्तकवृतोरणे॥४५॥ तत्रयुद्धंमहच्चासीदर्जुन
स्यपरैःसह॥ मध्यंदिनगतेसूर्येयमराष्ट्रविवर्धनं॥४६॥

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ दुर्योधनइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

तत्राश्चर्यमपश्याम‍दृष्ट्वातेषांपराक्रमं ॥ यदेकोयुगपद्वीरान्समयोधयदर्जुनः ॥ ४७ ॥ विमर्दःसुमहानासीदेकस्यबहुभिःसह ॥ शतक्रतोर्यथापूर्वंमहत्यादैत्यसेनया ॥ ४८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिसंकुलयुद्धेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ दुर्योधनोमहाराजधृष्टद्युम्नश्चपार्षतः ॥ चक्रतुःसुमहद्युद्धंशरशक्तिसमाकुलं ॥ १ ॥ तयोरासन्महाराजशरधाराःसहस्रशः ॥ अंबुदानांयथाकालेजलधाराःसमंततः ॥ २ ॥ राजाचपार्षतंविध्वाशरैःपंचभिराशुगैः ॥ द्रोणहंतारमुग्रेषुंपुनर्विव्याधसप्तभिः ॥ ३ ॥ धृष्टद्युम्नस्तुसमरेबलवान्दृढविक्रमः ॥ सप्तत्याविशिखानांवैदुर्योधनमपीडयत् ॥ ४ ॥ पीडितंवीक्ष्यराजानंसोदर्याभरतर्षभ ॥ महत्यासेनयासार्धंपरिवव्रुःस्मपार्षतं ॥ ५ ॥ सतैःपरिवृतःशूरःसर्वतोतिरथैर्भृशं ॥ व्यचरत्समरेराजन्दर्शयन्नस्त्रलाघवं ॥ ६ ॥ शिखंडीकृतवर्माणंगौतमंचमहारथं ॥ प्रभद्रकैःसमायुक्तोयोधयामासधन्विनौ ॥ ७ ॥ तत्रापिसुमहद्युद्धंघोररूपंविशांपते ॥ प्राणान्संत्यजतांयुद्धेप्राणद्यूताभिदेवने ॥ ८ ॥ शल्यःसायकवर्षाणिविमुंचन्सर्वतोदिशं ॥ पांडवान्पीडयामाससात्यकिवृकोदरान् ॥ ९ ॥ तथातौतुयमौयुद्धेयमतुल्यपराक्रमौ ॥ योधयामासराजेंद्रवीर्येणास्त्रबलेनच ॥ १० ॥ शल्यसायकनुन्नानांपांडवानांमहामृधे ॥ त्रातारंनाध्यगच्छंतकेचित्तत्रमहारथाः ॥ ११ ॥ ततस्तुनकुलःशूरोधर्मराजेप्रपीडिते ॥ अभिदुद्राववेगेनमातुलंमातृनंदनः ॥ १२ ॥ संछाद्यसमरेवीरंनकुलःपरवीरहा ॥ विव्याधचैनंदशभिःस्मयमानःस्तनांतरे ॥ १३ ॥ सर्वपारसवैर्बाणैःकर्मारपरिमार्जितैः ॥ स्वर्णपुंखैःशिलाधौतैर्धनुर्यंत्रप्रचोदितैः ॥ १४ ॥ शल्यस्तुपीडितस्तेनस्वस्रीयेणमहात्मना ॥ नकुलंपीडयामासपत्रिभिर्नतपर्वभिः ॥ १५ ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाभीमसेनोथसात्यकिः ॥ सहदेवश्चमाद्रेयोमद्रराजमुपाद्रवन् ॥ १६ ॥ तानापततएवाशुपूरयाणान्रथस्वनैः ॥ दिशश्चविदिशश्चैवकंपयानांश्चमेदिनीं ॥ १७ ॥ प्रतिजग्राहसमरेसेनापतिरमित्रजित् ॥ युधिष्ठिरंत्रिभिर्विध्वाभीमसेनंचपंचभिः ॥ १८ ॥ सात्यकिंचशतेनाजौसहदेवंत्रिभिःशरैः ॥ ततस्तुसशरंचापंनकुलस्यमहात्मनः ॥ १९ ॥ मद्रेश्वरःक्षुरप्रेणतदामारिषचिच्छिदे ॥ तदशीर्यतविच्छिन्नंधनुःशल्यस्यसायकैः ॥ २० ॥ अथान्यद्धनुरादायमाद्रीपुत्रोमहारथः ॥ मद्रराजरथंतूर्णंपूरयामासपत्रिभिः ॥ २१ ॥ युधिष्ठिरस्तुमद्रेशंसहदेवश्चमारिष ॥ दशभिर्दशभिर्बाणैरुरस्येनमविध्यतां ॥ २२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

भीमसेनस्तुतंषष्ट्यासात्यकिर्दशभिःशरैः॥ मद्रराजमभिद्रुत्यजघ्नतुःकंकपत्रिभिः॥ २३ ॥ मद्रराजस्ततःक्रुद्धःसात्यकिंनवभिःशरैः॥ विव्याधभूयःसप्तत्याशरा
णांनतपर्वणां॥ २४ ॥ अथास्यसशरंचापंमुष्टौचिच्छेदमारिष॥ हयांश्चचतुरःसंख्येप्रेषयामासमृत्यवे॥ २५ ॥ विरथंसात्यकिंकृत्वामद्रराजोमहारथः॥ विशि
खानांशतेनैनमाजघानसमंततः॥ २६ ॥ माद्रीपुत्रौचसंरब्धौभीमसेनंचपांडवं॥ युधिष्ठिरंचकौरव्यविव्याधदशभिःशरैः॥ २७॥ तत्राद्भुतमपश्याममद्रराज
स्यपौरुषं॥ यदेनंसहिताःपार्थानाभ्यवर्त्तंतसंयुगे ॥ २८ ॥ अथान्यंरथमास्थायसात्यकिःसत्यविक्रमः ॥ पीडितान्पांडवान्दृष्ट्वामद्रराजवशंगतान्॥ २९ ॥
अभिदुद्राववेगेनमद्राणामधिपंबलात्॥ आपतंतंरथंतस्यशल्यःसमितिशोभनः॥ ३० ॥ प्रत्युद्ययौरथेनैवमत्तोमत्तमिवद्विपं॥ ससन्निपातस्तुमुलोबभूवाद्भु
तदर्शनः॥ ३१ ॥ सात्यकेश्चैवशूरस्यमद्राणामधिपस्यच ॥ यादृशोवैपुरावृत्तःशंबरामरराजयोः ॥ ३२ ॥ सात्यकिःप्रेक्ष्यसमरेमद्रराजमवस्थितं॥ विव्याध
दशभिर्बाणैस्तिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत्॥ ३३ ॥ मद्रराजस्तुसुभृशंविद्धस्तेनमहात्मना॥ सात्यकिंप्रतिविव्याधचित्रपुंखैःशितैःशरैः॥ ३४ ॥ ततःपार्थामहेष्वासाः
सात्वताभिस्तंनृपं ॥ अभ्यवर्त्तन्रथैस्तूर्णंमातुलंवधकांक्षया॥ ३५ ॥ ततआसीत्परामर्दस्तुमुलःशोणितोदकः॥ शूराणांयुध्यमानानांसिंहानामिवनर्दतां
॥ ३६ ॥ तेषामासीन्महाराजव्यधिक्षेपःपरस्परं॥ सिंहानामामिषेप्सूनांकूजतामिवसंयुगे॥ ३७॥ तेषांबाणसहस्रौघैराकीर्णावसुधाभवत्॥ अंतरिक्षंचसह
साबाणभूतमभूत्तदा॥ ३८ ॥ शरांधकारंसहसाकृतंतेनसमंततः॥ अभ्रच्छायेवसंजज्ञेशरैर्मुक्तैर्महात्मभिः॥ ३९ ॥ तत्रराजन्शरैर्मुक्तैर्निर्मुक्तैरिवपन्नगैः॥
स्वर्णपुंखैःप्रकाशद्भिर्व्यरोचंतदिशस्तदा॥ ४० ॥ तत्राद्भुतंपरंचक्रेशल्यःशत्रुनिबर्हणः॥ यदेकःसमरेशूरोयोधयामासवैबहून्॥ ४१ ॥ मद्रराजभुजोत्सृष्टैःकं
कबर्हिणवाजितैः॥ संपतद्भिःशरैर्घोरैरवाकीर्यतमेदिनी॥ ४२ ॥ तत्रशल्यरथंराजन्विचरंतंमहाहवे॥ अपश्यामयथापूर्वंशक्रस्यासुरसंक्षये॥ ४३ ॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिसंकुलयुद्धेपंचदशोऽध्यायः॥ १५ ॥ ॥ ॥ ॥ संजयउवाच॥ ॥ ततःसैन्यास्तवविभोमद्रराजपुरस्कृताः॥ पुनरभ्यद्र
वन्पार्थान्वेगेनमहतारणे॥ १ ॥ पीडितास्तावकाःसर्वेप्रधावंतोरणोत्कटाः॥ क्षणेनचैवपार्थांस्तेबहुत्वात्समलोडयन्॥ २ ॥ तेवध्यमानाःसमरेपांडवानावत
स्थिरे॥ निवार्यमाणाभीमेनपश्यतोःकृष्णयोस्तदा॥ ३ ॥

ततोधनंजयःक्रुद्धःकृपंसहपदानुगैः ॥ अवाकिरच्छरौघेणकृतवर्माणमेवच ॥ ४ ॥ शकुनिंसहदेवस्तुसहसैन्यमवाकिरत् ॥ नकुलःपार्श्वतःस्थित्वामद्रराज
मवैक्षत ॥ ५ ॥ द्रौपदेयानरेंद्रांश्चभूयिष्ठान्समवारयन् ॥ द्रोणपुत्रंचपांचाल्यःशिखंडीसमवारयत् ॥ ६ ॥ भीमसेनस्तुराजानंगदापाणिरवारयत् ॥ शल्यंतु
सहसैन्येनकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ ७ ॥ ततःसमभवत्सैन्यंसंसक्तंतत्रतत्रह ॥ तावकानांपरेषांचसंग्रामेष्वनिवर्त्तिनां ॥ ८ ॥ तत्रपश्याम्यहंकर्मशल्यस्यातिमह
द्रणे ॥ यदेकःसर्वसैन्यानिपांडवानामयोधयत् ॥ ९ ॥ व्यदृश्यततदाशल्योयुधिष्ठिरसमीपतः ॥ रणेचंद्रमसोभ्याशेशनैश्चरइवग्रहः ॥ १० ॥ पीडयित्वातुराजानं
शरैराशीविषोपमैः ॥ अभ्यधावत्पुनर्भीमंशरवर्षैरवाकिरत् ॥ ११ ॥ तस्यतल्लाघवंदृष्ट्वातथैवचकृतास्त्रतां ॥ अपूजयन्ननीकानिपरेषांतावकानिच ॥ १२ ॥ पी
ड्यमानास्तुशल्येनपांडवाभृशविक्षताः ॥ प्राद्रवंतरणंहित्वाक्रोशमानेयुधिष्ठिरे ॥ १३ ॥ वध्यमानेष्वनीकेषुमद्रराजेनपांडवः ॥ अमर्षवशमापन्नोधर्मराजो
युधिष्ठिरः ॥ १४ ॥ ततःपौरुषमास्थायमद्रराजमताडयत् ॥ जयोवास्तुवधोवास्तुकृतबुद्धिर्महारथः ॥ १५ ॥ समाहूयाब्रवीत्सर्वान्भ्रातॄन्कृष्णंचमाधवं ॥
भीष्मोद्रोणश्चकर्णश्चयेचान्येपृथिवीक्षितः ॥ १६ ॥ कौरवार्थेपराक्रांताःसंग्रामेनिधनंगताः ॥ यथाभागंयथोत्साहंभवंतःकृतपौरुषाः ॥ १७ ॥ भागोवशिष्ट
एकोयंममशल्योमहारथः ॥ सोहमद्ययुधाजेतुमाशंसेमद्रकाधिपं ॥ १८ ॥ तत्रयन्मानसंमह्यंतत्सर्वंनिगदामिवः ॥ चक्ररक्षाविमौवीरौममभाद्रवतीसुतौ
॥ १९ ॥ अजेयौवासवेनापिसमरेशूरसंमतौ ॥ साध्विमौमातुलंयुद्धेक्षत्रधर्मपुरस्कृतौ ॥ २० ॥ मदर्थंप्रतियुद्ध्येतांमानार्हौसत्यसंगरौ ॥ मांवाशल्योरणेहंता
तंवाहंभद्रमस्तुवः ॥ २१ ॥ इतिसत्यामिमांवाणींलोकवीरानिबोधत ॥ योत्स्येहंमातुलेनाद्यक्षात्रधर्मेणपार्थिवाः ॥ २२ ॥ स्वमंशमभिसंधायविजयायेतराय
च ॥ तस्यमेप्यधिकंशस्त्रंसर्वोपकरणानिच ॥ २३ ॥ संसज्जंतुरथेक्षिप्रंशास्त्रवद्रथयोजकाः ॥ शैनेयोदक्षिणंचक्रंधृष्टद्युम्नस्तथोत्तरं ॥ २४ ॥ पृष्ठगोपोभवत्वद्य
ममपार्थोधनंजयः ॥ पुरःसरोममाद्यास्तुभीमःशस्त्रभृतांवरः ॥ २५ ॥ एवमभ्यधिकःशल्याद्भविष्यामिमहामृधे ॥ एवमुक्तास्तथाचक्रुस्तदाराज्ञःप्रियैषिणः
॥ २६ ॥ ततःप्रहर्षःसैन्यानांपुनरासीत्तदामृधे ॥ पंचालानांसोमकानांमत्स्यानांचविशेषतः ॥ २७ ॥ प्रतिज्ञांतांतदाराजाकृत्वामद्रेशमभ्ययात् ॥ ततःशंखांश्च
भेरीश्चशतशश्चैवपुष्कलान् ॥ २८ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ रथशक्त्यारथस्थयाशक्त्या ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

अवादयंतपंचालाःसिंहनादांश्चनेदिरे ॥ तेभ्यधावंतसंरब्धामद्रराजंतरस्विनं ॥ २९ ॥ महताहर्षजेनाथनादेनकुरुपुंगवाः॥ क्ष्वेडेनगजघंटानांशंखानांनिनदे
नच ॥ ३० ॥ तूर्यशब्देनमहतानादयंतश्चमेदिनीं ॥ तान्प्रत्यगृह्णात्पुत्रस्तेमद्रराजश्चवीर्यवान् ॥ ३१ ॥ महामेघानिवबहून्शैलावस्तोदयावुभौ ॥ शल्यस्तुसमर
श्लाघीधर्मराजमरिंदमं ॥ ३२ ॥ ववर्षशरवर्षेणशंबरंमघवाइव ॥ तथैवकुरुराजोपिप्रगृह्यरुचिरंधनुः ॥ ३३ ॥ द्रोणोपदेशान्विविधान्दर्शयानोमहामनाः ॥
ववर्षशरवर्षाणिचित्रंलघुचसुष्ठुच ॥ ३४ ॥ नचास्यविवरंकश्चिद्ददर्शचरतोरणे ॥ तावुभौविविधैर्बाणैस्ततक्षातेपरस्परं ॥ ३५ ॥ शार्दूलावामिषप्रेप्सूपराक्रां
ताविवाहवे ॥ भीमस्तुतवपुत्रेणयुद्धशौंडेनसंगतः ॥ ३६ ॥ पांचाल्यःसात्यकिश्चैवमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ शकुनिप्रमुखान्वीरान्प्रत्यगृह्णन्समंततः ॥ ३७ ॥ त
दासीत्तुमुलंयुद्धंपुनरेवजयैषिणां ॥ तावकानांपरेषांचराजन्दुर्मंत्रितेतव ॥ ३८ ॥ दुर्योधनस्तुभीमस्यशरेणानतपर्वणा ॥ चिच्छेदादिश्यसंग्रामेध्वजंहेमपरि
ष्कृतं ॥ ३९ ॥ सकिंकिणीकजालेनमहताचारुदर्शनः ॥ पपातरुचिरःसंख्येभीमसेनस्यपश्यतः ॥ ४० ॥ पुनश्चास्यधनुश्चित्रंगजराजकरोपमं ॥ क्षुरेणशितधा
रेणप्रचकर्त्तनराधिपः ॥ ४१ ॥ सच्छिन्नधन्वातेजस्वीरथशक्त्यासुतंतव ॥ बिभेदोरसिविक्रम्यसरथोपस्थआविशत् ॥ ४२ ॥ तस्मिन्मोहमनुप्राप्तेपुनरेववृको
दरः ॥ यंतुरेवशिरःकायात्क्षुरप्रेणाहरत्तदा ॥ ४३ ॥ हतसूताहयास्तस्यरथमादायभारत ॥ व्यद्रवंतदिशोराजन्हाहाकारस्तदाभवत् ॥ ४४ ॥ तमभ्यधावत्त्राणा
र्थंद्रोणपुत्रोमहारथः ॥ कृपश्चकृतवर्माचपुत्रंतेपिपरीप्सवः ॥ ४५ ॥ तस्मिन्विलुलितेसैन्येत्रस्तास्तस्यपदानुगाः ॥ गांडीवधन्वाविस्फार्यधनुस्तानहनच्छरैः
॥ ४६ ॥ युधिष्ठिरस्तुमद्रेशमभ्यधावदमर्षितः ॥ स्वयंसन्नोदयन्नश्वान्दंतवर्णान्मनोजवान् ॥ ४७ ॥ तत्राश्चर्यमपश्यामकुंतीपुत्रेयुधिष्ठिरे ॥ पुराभूत्वामृदुर्दांतोय
त्तदादारुणोभवत् ॥ ४८ ॥ विवृताक्षश्चकौंतेयोवेपमानश्चमन्युना ॥ चिच्छेदयोधान्निशितैःशरैःशतसहस्रशः ॥ ४९ ॥ यांयांप्रत्युद्ययौसेनांतांतांज्येष्ठःसपांडवः ॥
शरैरपातयद्राजन्गिरीन्वज्रैरिवोत्तमैः ॥ ५० ॥ साश्वसूतध्वजरथान्रथिनःपातयन्बहून् ॥ अक्रीडदेकोबलवान्पवनस्तोयदानिव ॥ ५१ ॥ साश्वारोहांश्चतुर
गान्पत्तींश्चैवसहस्रधा ॥ व्यपोथयतसंग्रामेक्रुद्धोरुद्रःपशूनिव ॥ ५२ ॥ शून्यमायोधनंकृत्वाशरवर्षैःसमंततः ॥ अभ्यद्रवतमद्रेशंतिष्ठशल्येतिचाब्रवीत् ॥ ५३ ॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥

तस्यतच्चरितंदृष्ट्वासंग्रामेभीमकर्मणः ॥ वित्रेसुस्तावकाःसर्वेशल्यस्त्वेनंसमभ्ययात् ॥ ५४ ॥ ततस्तौभृशसंक्रुद्धौप्रध्मायसलिलोद्भवौ ॥ समाहूयतदान्योन्यं भर्त्सयंतौसमीयतुः ॥ ५५ ॥ शल्यस्तुशरवर्षेणपीडयामासपांडवं ॥ मद्रराजंतुकौंतेयःशरवर्षैरवाकिरत् ॥ ५६ ॥ अदृश्येतांतदाराजन्कंकपत्रिभिराचितौ ॥ उद्भिन्नरुधिरौशूरौमद्रराजयुधिष्ठिरौ ॥ ५७ ॥ पुष्पितौशुशुभातेवैवसंतेकिंशुकौयथा ॥ दीव्यमानौमहात्मानौप्राणद्यूतेनदुर्मदौ ॥ ५८ ॥ दृष्ट्वासर्वाणिसैन्यानिनाध्यवस्यंस्तयोर्जयं ॥ हत्वामद्राधिपंपार्थोभोक्ष्यतेद्यवसुंधरां ॥ ५९ ॥ शल्योवापांडवंहत्वादद्याद्दुर्योधनायगां ॥ इतीवनिश्चयोनाभूद्योधानांतत्रभारत ॥ ६० ॥ प्रदक्षिणमभूत्सर्वंधर्मराजस्ययुध्यतः ॥ ततःशरशतंशल्योमुमोचाथयुधिष्ठिरे ॥ ६१ ॥ धनुश्चास्यशिताग्रेणबाणेननिरकृंतत ॥ सोन्यत्कार्मुकमादायशल्यंशरशतैस्त्रिभिः ॥ ६२ ॥ अविध्यत्कार्मुकंचास्यक्षुरेणनिरकृंतत ॥ अथास्यनिजघानाश्वांश्चतुरोनतपर्वभिः ॥ ६३ ॥ द्वाभ्यामतिशिताग्राभ्यामुभौतत्पार्ष्णिसारथी ॥ ततोस्यदीप्यमानेनपीतेननिशितेनच ॥ ६४ ॥ प्रमुखेवर्त्तमानस्यभल्लेनापाहरद्ध्वजं ॥ ततःप्रभग्नंतत्सैन्यंदौर्योधनमरिंदम ॥ ६५ ॥ ततोमद्राधिपंद्रौणिरभ्यधावत्तथाकृतं ॥ आरोप्यचैनंस्वरथेत्वरमाणःप्रदुद्रुवे ॥ ६६ ॥ मुहूर्त्तमिवतौगत्वानर्दमानेयुधिष्ठिरे ॥ स्मित्वाततोमद्रपतिरन्यंस्यंदनमास्थितः ॥ ६७ ॥ विधिवत्कल्पितंशुभ्रंमहांबुदनिनादिनं ॥ सज्जयंत्रोपकरणंद्विषतांलोमहर्षणं ॥ ६८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिशल्ययुधिष्ठिरयुद्धेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ अथान्यद्धनुरादायबलवान्वेगवत्तरं ॥ युधिष्ठिरंमद्रपतिर्भित्त्वासिंहइवानदत् ॥ १ ॥ ततःसशरवर्षेणपर्जन्यइववृष्टिमान् ॥ अभ्यवर्षदमेयात्माक्षत्रियंक्षत्रियर्षभः ॥ २ ॥ सात्यकिंदशभिर्विद्ध्वाभीमसेनंत्रिभिःशरैः ॥ सहदेवंत्रिभिर्विद्ध्वायुधिष्ठिरमपीडयत् ॥ ३ ॥ तांस्तानन्यान्महेष्वासान्साश्वान्सरथकूबरान् ॥ अर्दयामासविशिखैरुल्काभिरिवकुंजरान् ॥ ४ ॥ कुंजरान्कुंजरारोहानश्वानश्वप्रयायिनः ॥ रथांश्चरथिनःसार्धंजघानरथिनांवरः ॥ ५ ॥ बाहूंश्चिच्छेदतरसासायुधान्केतनानिच ॥ चकारचमहींयोधैस्तीर्णांवेदींकुशैरिव ॥ ६ ॥ तथातमरिसैन्यानिघ्नंतंमृत्युमिवांतकं ॥ परिवव्रुर्भृशंक्रुद्धाःपांडुपंचालसोमकाः ॥ ७ ॥ तंभीमसेनश्चशिनेश्चनप्तामाद्र्याश्चपुत्रौपुरुषप्रवीरौ ॥ समागतंभीमबलेनराज्ञापर्यापुरन्योन्यमथाह्वयंत ॥ ८ ॥

अथेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ संहननीयोदृढसंधिकोमध्योयस्यतस्मात्कायात् ॥ २७ ॥

ततस्तुशूराःसमरेनरेंद्रनरेश्वरंप्राप्ययुधांवरिष्टं ॥ आवार्यचैनंसमरेनृवीराजघ्नुःशरैःपत्रिभिरुग्रवेगैः ॥ ९ ॥ संरक्षितोभीमसेनेनराजामाद्रीसुताभ्यामथमाधवेन ॥ मद्राधिपंपत्रिभिरुग्रवेगैःस्तनांतरेधर्मसुतोनिजघ्ने ॥ १० ॥ ततोरणेतावकानांरथौघाःसमीक्ष्यमद्राधिपतिंशरार्त्तं ॥ पर्यावव्रुःप्रवरास्तेसुसज्जादुर्योधनस्यानुमतेपुरस्तात् ॥ ११ ॥ ततोद्रुतंमद्रजनाधिपोरणेयुधिष्ठिरंसप्तभिरभ्यविद्यत् ॥ तंचापिपार्थोनवभिःपृषत्कैर्विव्याधराजंस्तुमुलेमहात्मा ॥ १२ ॥ आकर्णपूर्णायतसंप्रयुक्तैःशरैस्तदासंयतितैलधौतैः ॥ अन्योन्यमाच्छादयतांमहारथौमद्राधिपश्चापियुधिष्ठिरश्च ॥ १३ ॥ ततस्तुतूर्णंसमरेमहारथौपरस्परस्यांतरमीक्षमाणौ ॥ शरैर्भृशंविव्यधतुर्नृपोत्तमौमहाबलौशत्रुभिरप्रधृष्यौ ॥ १४ ॥ तयोर्धनुर्ज्यातलनिःस्वनोमहान्महेंद्रवज्राशनितुल्यनिःस्वनः ॥ परस्परंबाणगणैर्महात्मनोःप्रवर्षतोर्मद्रपपांडुवीरयोः ॥ १५ ॥ तौचेरतुर्व्याघ्रशिशुप्रकाशौमहावनेष्वामिषगृद्धिनाविव ॥ विषाणिनौनागवराविवोभौततक्षतुःसंयतिजातदर्पौ ॥ १६ ॥ ततस्तुमद्राधिपतिर्महात्मायुधिष्ठिरंभीमबलंप्रसह्य ॥ विव्याधवीरंहृदयेतिवेगंशरेणसूर्याग्निसमप्रभेण ॥ १७ ॥ ततोतिविद्धोथयुधिष्ठिरोपिसुसंप्रयुक्तेनशरेणराजन् ॥ जघानमद्राधिपतिंमहात्मामुदंचलेभेऋषभःकुरूणां ॥ १८ ॥ ततोमुहूर्त्तादिवपार्थिवेंद्रोलब्ध्वासंज्ञांक्रोधसंरक्तनेत्रः ॥ शतेनपार्थंत्वरितोजघानसहस्रनेत्रप्रतिमप्रभावः ॥ १९ ॥ त्वरंस्ततोधर्मसुतोमहात्माशल्यस्यकोपान्नवभिःपृषत्कैः ॥ भित्त्वाह्युरस्तपनीयंचवर्मजघानषड्भिस्त्वपरैःपृषत्कैः ॥ २० ॥ ततस्तुमद्राधिपतिःप्रकृष्टंधनुर्विकृष्यव्यसृजत्पृषत्कान् ॥ द्वाभ्यांशराभ्यांचतथैवराज्ञश्चिच्छेदचापंकुरुपुंगवस्य ॥ २१ ॥ नवंततोन्यत्समरेप्रगृह्यराजाधनुर्घोरतरंमहात्मा ॥ शल्यंतुविव्याधशरैःसमंताद्यथामहेंद्रोनमुचिंशिताग्रैः ॥ २२ ॥ ततस्तुशल्योनवभिःपृषत्कैर्भीमस्यराज्ञश्चयुधिष्ठिरस्य ॥ निकृत्यरौक्मेपटुवर्मणीतयोर्विदारयामासभुजौमहात्मा ॥ २३ ॥ ततोपरेणज्वलनार्कतेजसाक्षुरेणराज्ञोधनुरुन्ममाथ ॥ कृपश्चतस्यैवजघानसूतंषड्भिःशरैःसोभिमुखःपपात ॥ २४ ॥ मद्राधिपश्चापियुधिष्ठिरस्यशरैश्चतुर्भिर्निजघानवाहान् ॥ वाहांश्चहत्वाव्यकरोन्महात्मायोधक्षयंधर्मसुतस्यराज्ञः ॥ २५ ॥ तथाकृतेराजनिभीमसेनोमद्राधिपस्याथततोमहात्मा ॥ छित्त्वाधनुर्वेगवताशरेणद्वाभ्यामविध्यत्सुभृशंनरेंद्रं ॥ २६ ॥ तथापरेणास्यजहारयंतुःकायाच्छिरःसंहननीयमध्यात् ॥ जघानचाश्वांश्चतुरःसुशीघ्रंतथाभृशंकुपितोभीमसेनः ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ कर्मयुद्धरूपं अवशिष्टंस्वस्यभागंचनिशम्यालोच्यशल्यवधेमनःकृत्वाइंद्रावरजस्यकृष्णस्ययथोक्तंवचनंचक्रेइत्यन्वयः

तमग्रणीःसर्वधनुर्धराणामेकंचरंतंसमरेतिवेगं ॥ भीमःशतेनव्यकिरच्छराणांमाद्रीपुत्रःसहदेवस्तथैव ॥ २८ ॥ तैःसायकैर्मोहितंवीक्ष्यशल्यंभीमःशरैरस्यच कर्त्तवर्म ॥ सभीमसेनेननिकृत्तवर्मामद्राधिपश्चर्मसहस्रतारं ॥ २९ ॥ प्रगृह्यखङ्गंचरथान्महात्माप्रस्कंद्यकुंतीसुतमभ्यधावत् ॥ छित्त्वारथेषांनकुलस्यसोथयु धिष्ठिरंभीमबलोभ्यधावत् ॥ ३० ॥ तंचापिराजानमथोत्पतंतंक्रुद्धंयथैवांतकमापतंतं ॥ धृष्टद्युम्नोद्रौपदेयाःशिखंडीशिनेश्चनप्तासहसापरीयुः ॥ ३१ ॥ अथा स्यचर्माप्रतिमंन्यकृंतद्भीमोमहात्मानवभिःपृषत्कैः ॥ खङ्गंचभल्लैर्निचकर्त्तमुष्टौनदन्प्रहृष्टस्तवसैन्यमध्ये ॥ ३२ ॥ तत्कर्मभीमस्यसमीक्ष्यहृष्टास्तेपांडवानांप्रव रारथौघाः ॥ नादंचचक्रुर्भृशमुत्स्मयंतःशंखांश्चदध्मुःशशिसन्निकाशान् ॥ ३३ ॥ तेनाथशब्देनविभीषणेनतथाभितप्तंबलमप्रधृष्यं ॥ कांदिग्भूतंरुधिरेणोक्षितां गंविसंज्ञकल्पंचतदाविषण्णं ॥ ३४ ॥ समद्रराजःसहसाविकीर्णोभीमाग्रगैःपांडवयोधमुख्यैः ॥ युधिष्ठिरस्याभिमुखंजवेनसिंहोयथाम्रगहेतोःप्रयातः ॥ ३५ ॥ सधर्मराजोनिहताश्वसूतःक्रोधेनदीप्तोज्वलनप्रकाशः ॥ दृष्ट्वाचमद्राधिपतिंस्मतूर्णंसमभ्यधावत्तमरिंबलेन ॥ ३६ ॥ गोविंदवाक्यंत्वरितंविचिंत्यदध्रेमतिंश ल्यविनाशनाय ॥ सधर्मराजोनिहताश्वसूतोरथेतिष्ठन्शक्तिमेवाभ्यकांक्षत् ॥ ३७ ॥ तच्चापिशल्यस्यनिशम्यकर्ममहात्मनोभागमथावशिष्टं ॥ कृत्वामनःशल्य वधेमहात्माययथोक्तमिंद्रावरजस्यचक्रे ॥ ३८ ॥ सधर्मराजोमणिहेमदंडांजग्राहशक्तिंकनकप्रकाशां ॥ नेत्रेचदीप्तेसहसाविवृत्यमद्राधिपंक्रुद्धमनानिरैक्षत् ॥ ३९ ॥ निरीक्षितोसौनरदेवराज्ञापूतात्मनानिर्हृतकल्मषेण ॥ आसीन्नयद्भस्मसान्मद्रराजस्तदद्भुतंमेप्रतिभातिराजन् ॥ ४० ॥ ततस्तुशक्तिंरुचिरोग्रदंडांम णिप्रवेकोज्वलितांप्रदीप्तां ॥ चिक्षेपवेगात्सुभृशंमहात्मामद्राधिपायप्रवरःकुरूणां ॥ ४१ ॥ दीप्तामथैनांप्रहितांबलेनसविस्फुलिंगांसहसापतंतीं ॥ प्रैक्षंतसर्वे कुरवःसमेतादिवोयुगांतेमहतीमिवोल्कां ॥ ४२ ॥ तांकालरात्रीमिवपाशहस्तांयमस्यधात्रीमिवचोग्ररूपां ॥ सब्रह्मदंडप्रतिमाममोघांससर्जयत्तोयुधिधर्म राजः ॥ ४३ ॥ गंधस्रगग्र्यासनपानभोजनैरभ्यर्चितांपांडुसुतैःप्रयत्नात् ॥ सांवर्त्तकाग्निप्रतिमांज्वलंतींकृत्यामथर्वांगिरसीमिवोग्रां ॥ ४४ ॥ ईशानहेतोःप्रति निर्मितांतांत्वष्टारिपूणामसुदेहभक्ष्यां ॥ भूम्यंतरिक्षादिजलाशयानिप्रसह्यभूतानिनिहंतुमीशां ॥ ४५ ॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अंतरिक्षादित्यादिनाग्निवायू ॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ तोयमिवसुप्रवेशांगां अप्रसक्ताअप्रतिहता नृपतेःशल्यस्य ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

घंटापताकांमणिवज्रनालांवैदूर्यचित्रांतपनीयदंडां ॥ त्वष्ट्राप्रयत्नान्नियमेनकॢप्तांब्रह्मद्विषामंतकरीममोघां ॥ ४६ ॥ बलप्रयत्नादधिरूढवेगांमंत्रैश्चघोरैरभिमं
त्र्ययत्नात् ॥ ससर्जमार्गेणचतांपरेणवधायमद्राधिपतेस्तदानीं ॥ ४७ ॥ हतोसिपापेत्यभिगर्जमानोरुद्रोंधकायांतकरंयथेषुं ॥ प्रसार्यबाहुंसुदृढंसुपाणिंक्रोधे
ननृत्यन्निवधर्मराजः ॥ ४८ ॥ तांसर्वशक्त्याप्रहितांसुशक्तिंयुधिष्ठिरेणाप्रतिवार्यवीर्यां ॥ प्रतिग्रहायाभिननर्दशल्यःसम्यग्घुतामग्निरिवाज्यधारां ॥ ४९ ॥ सा
तस्यमर्माणिविदार्यशुभ्रमुरोविशालंचतथैवभित्त्वा ॥ विवेशगांतोयमिवाप्रसक्तायशोविशालंनृपतेर्दहंती ॥ ५० ॥ नासाक्षिकर्णास्यविनिःसृतेनप्रस्यंदताच
व्रणसंभवेन ॥ संसिक्तगात्रोरुधिरेणसोभूत्क्रौंचोयथास्कंदहतोमहाद्रिः ॥ ५१ ॥ प्रसार्यबाहूत्त्वरथाद्गतोगांसंछिन्नवर्माकुरुनंदनेन ॥ महेंद्रवाहप्रतिमोमहात्मा
वज्राहतंशृंगमिवाचलस्य ॥ ५२ ॥ बाहूप्रसार्याभिमुखोधर्मराजस्यमद्रराट् ॥ ततोनिपतिताभूमाविंद्रध्वजइवोच्छ्रितः ॥ ५३ ॥ सतथाभिन्नसर्वांगोरुधिरेण
समुक्षितः ॥ प्रत्युद्गतइवप्रेम्णाभूम्यासनरपुंगवः ॥ ५४ ॥ प्रिययाकांतयाकांतःपतमानइवोरसि ॥ चिरंभुक्त्वावसुमतींप्रियांकांतामिवप्रभुः ॥ ५५ ॥ सर्वैरंगैःस
माश्लिष्यप्रसुप्तइवचाभवत् ॥ धर्म्येधर्मात्मनायुद्धेनिहतेधर्मसूनुना ॥ ५६ ॥ सम्यग्घुतइवस्विष्टःप्रशांतोग्निरिवाध्वरे ॥ शक्त्याविभिन्नहृदयंविप्रविद्धायुधध्व
जं ॥ ५७ ॥ संशांतमपिमद्रेशंलक्ष्मीर्नैवविमुंचति ॥ ततोयुधिष्ठिरश्चापमादायेंद्रधनुष्प्रभं ॥ ५८ ॥ व्यधमद्द्विषतःसंख्येखगराडिवपन्नगान् ॥ देहान्सुनिशितैर्भ
ल्लैरिपूणांनाशयन्क्षणात् ॥ ५९ ॥ ततःपार्थस्यबाणौघैरावृताःसैनिकास्तव ॥ निमीलिताक्षाःक्षिण्वंतोभृशमन्योन्यमर्दिताः ॥ ६० ॥ क्षरंतोरुधिरंदेहैर्विपन्ना
युधजीविताः ॥ ततःशल्येनिपतितेमद्रराजानुजोयुवा ॥ ६१ ॥ भ्रातुस्तुल्योगुणैःसर्वैरथीपांडवमभ्ययात् ॥ विव्याधचनरश्रेष्ठोनाराचैर्बहुभिस्त्वरन् ॥ ६२ ॥ ह
तस्यापचितिंभ्रातुश्चिकीर्षुर्युद्धदुर्मदः ॥ तंविव्याधाशुगैःषड्भिर्धर्मराजस्त्वरन्निव ॥ ६३ ॥ कार्मुकंचास्यचिच्छेदक्षुराभ्यांध्वजमेवच ॥ ततोस्यदीप्यमानेनसुदृढे
नशितेनच ॥ ६४ ॥ प्रमुखेवर्त्तमानस्यभल्लेनापाहरच्छिरः ॥ सकुंडलंतद्ददृशेपतमानंशिरोरथात् ॥ ६५ ॥ पुण्यक्षयमनुप्राप्यपतन्स्वर्गादिवच्युतः ॥ तस्यापकृ
त्तशीर्षंतुशरीरंपतितंरथात् ॥ ६६ ॥

॥ ६४ ॥ ६५ ॥ स्वर्गात्स्वर्गसुखात्च्युतोभ्रष्टःअतएवपतन्नतस्मादेव ॥ ६६ ॥

रुधिरेणावसिक्तांगंदृष्ट्वासैन्यमभज्यत ॥ विचित्रकवचेतस्मिन्हतेमद्रनृपानुजे ॥ ६७ ॥ हाहाकारंप्रकुर्वाणाःकुरवोभिप्रदुद्रुवुः ॥ शल्यानुजंहतंदृष्ट्वातावकास्य
क्तजीविताः ॥ ६८ ॥ वित्रेसुःपांडवभयाद्रजोध्वस्तास्तदाभृशं ॥ तांस्तथाभज्यमानांस्तुकौरवान्भरतर्षभ ॥ ६९ ॥ शिनेर्नप्ताकिरन्बाणैरभ्यवर्ततसात्यकिः ॥ त
मायांतंमहेष्वासंदुष्प्रसह्यंदुरासदं ॥ ७० ॥ हार्दिक्यस्त्वरितोराजन्प्रत्यगृह्णादभीतवत् ॥ तौसमेतौमहात्मानौवार्ष्णेयौवरवाजिनौ ॥ ७१ ॥ हार्दिक्यःसात्यकिश्चै
वसिंहाविवबलोत्कटौ ॥ इषुभिर्विमलाभासैश्छादयंतौपरस्परं ॥ ७२ ॥ अर्चिर्भिरिवसूर्यस्यदिवाकरसमप्रभौ ॥ चापमार्गबलोद्धूतान्मार्गणान्वृष्णिसिंहयोः
॥ ७३ ॥ आकाशगानपश्यामपतंगानिवशीघ्रगान् ॥ सात्यकिंदशभिर्विद्ध्वाहयांश्चास्यत्रिभिःशरैः ॥ ७४ ॥ चापमेकेनचिच्छेदहार्दिक्योनतपर्वणा ॥ तन्निकृ
त्तंधनुःश्रेष्ठमपास्यशिनिपुंगवः ॥ ७५ ॥ अन्यदादत्तवेगेनवेगवत्तरमायुधं ॥ तदादायधनुःश्रेष्ठंवरिष्ठःसर्वधन्विनां ॥ ७६ ॥ हार्दिक्यंदशभिर्बाणैःप्रत्यविध्यत्स्तनांत
रे ॥ ततोरथंयुगेषांचच्छित्वाभल्लैःसुसंयतैः ॥ ७७ ॥ अश्वांस्तस्यावधीत्तूर्णमुभौचपार्ष्णिसारथी ॥ ततस्तंविरथंदृष्ट्वाकृपःशारद्वतःप्रभो ॥ ७८ ॥ अपोवाहततःक्षि
प्रंरथमारोप्यवीर्यवान् ॥ मद्रराजेहतेराजन्विरथेकृतवर्मणि ॥ ७९ ॥ दुर्योधनबलंसर्वंपुनरासीत्पराङ्मुखं ॥ तत्परेनान्वबुध्यंतसैन्येनरजसावृते ॥ ८० ॥ बलंतु
हतभूयिष्ठंतत्तदासीत्पराङ्मुखं ॥ ततोमुहूर्त्तात्तेपश्यन्रजोभौमंसमुत्थितं ॥ ८१ ॥ विविधैःशोणितस्रावैःप्रशांतंपुरुषर्षभ ॥ ततोदुर्योधनोदृष्ट्वाभग्नंस्वबलमंति
कात् ॥ ८२ ॥ जवेनापततःपार्थानेकःसर्वानवारयत् ॥ पांडवान्सरथान्दृष्ट्वाधृष्टद्युम्नंचपार्षतं ॥ ८३ ॥ आनर्तंचदुराधर्षंशितैर्बाणैरवारयत् ॥ तंपरेनाभ्यवर्त्तंतम
र्त्यामृत्युमिवागतं ॥ ८४ ॥ अथान्यंरथमास्थायहार्दिक्योपिन्यवर्तत ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजात्वरमाणोमहारथः ॥ ८५ ॥ चतुर्भिर्निजघानाश्वान्पत्रिभिःकृतवर्म
णः ॥ विव्याधगौतमंचापिषड्भिर्भल्लैःसुतेजनैः ॥ ८६ ॥ अश्वत्थामाततोराज्ञाहताश्वंविरथीकृतं ॥ तमपोवाहहार्दिक्यंस्वरथेनयुधिष्ठिरात् ॥ ८७ ॥ ततःशारद्वतः
षड्भिःप्रत्यविध्यद्युधिष्ठिरं ॥ विव्याधचाश्वान्निशितैस्तस्याष्टाभिःशिलीमुखैः ॥ ८८ ॥ एवमेतन्महाराजयुद्धशेषमवर्त्तत ॥ तवदुर्मंत्रितेराजन्सहपुत्रस्यभारत
॥ ८९ ॥ तस्मिन्महेष्वासधरेविशस्तेसंग्राममध्येकुरुपुंगवेन ॥ पार्थाःसमेताःपरमप्रहृष्टाःशंखान्प्रदध्मुर्हतमीक्ष्यशल्यं ॥ ९० ॥

॥ ९१ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥ ॥ ७ ॥ ॥ शल्येइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

युधिष्ठिरंचप्रशशंसुराजौपुराकृतेवृत्रवधेयथेंद्रं ॥ चक्रुश्चनानाविधवाद्यशब्दान्निनादयंतोवसुधांसमेताः ॥ ९१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिशल्यवधेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ शल्येथनिहतेराजन्मद्रराजपदानुगाः ॥ रथाःसप्तशतावीरानिर्ययुर्महतोबलात् ॥ १ ॥ दुर्योधनस्तुद्विरदमारुह्याचलसन्निभं ॥ छत्रेणध्रियमाणेनवीज्यमानश्चचामरैः ॥ २ ॥ नगंतव्यंनगंतव्यमितिमाद्रानवारयत् ॥ दुर्योधनेनतेवीरावार्यमाणाःपुनःपुनः ॥ ३ ॥ युधिष्ठिरंजिघांसंतःपांडूनांप्राविशन्बलं ॥ तेतुशूरामहाराजकृतचित्ताश्चयोधने ॥ ४ ॥ धनुःशब्दंमहत्कृत्वासहायुध्यंतपांडवैः ॥ श्रुत्वाचनिहतंशल्यंधर्मपुत्रंचपीडितं ॥ ५ ॥ मद्रराजप्रियेयुक्तैर्मद्रकाणांमहारथैः ॥ आजगामततःपार्थोगांडीवंविक्षिपन्धनुः ॥ ६ ॥ पूरयन्रथघोषेणदिशःसर्वामहारथः ॥ ततोर्जुनश्चभीमश्चमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ ७ ॥ सात्यकिश्चनरव्याघ्रोद्रौपदेयाश्चसर्वशः ॥ धृष्टद्युम्नःशिखंडीचपंचालाःसहसोमकैः ॥ ८ ॥ युधिष्ठिरंपरीप्संतःसमंतात्पर्यवारयन् ॥ तेसमंतात्परिवृताःपांडवाःपुरुषर्षभाः ॥ ९ ॥ क्षोभयंतिस्मतांसेनांमकराःसागरंयथा ॥ वृक्षानिवमहावाताःकंपयंतिस्मतावकान् ॥ १० ॥ पुरोवातेनगंगेवक्षोभ्यमाणामहानदी ॥ अक्षोभ्यततदाराजन्पांडूनांध्वजिनीततः ॥ ११ ॥ प्रस्कंद्यसेनांमहतींमहात्मानोमहारथाः ॥ बहवश्चुकुशुस्तत्रक्वसराजायुधिष्ठिरः ॥ १२ ॥ भ्रातरोवास्यतेशूरादृश्यंतेनेहकेचन ॥ धृष्टद्युम्नोथशैनेयोद्रौपदेयाश्चसर्वशः ॥ १३ ॥ पंचालाश्चमहावीर्याःशिखंडीचमहारथः ॥ एवंतान्वादिनःशूरान्द्रौपदेयामहारथाः ॥ १४ ॥ अभ्यघ्नन्युयुधानश्चमद्रराजपदानुगान् ॥ चक्रैर्विमथितैःकेचित्केचिच्छिन्नैर्महाध्वजैः ॥ १५ ॥ तेदृश्यंतेपिसमरेतावकानिहताःपरैः ॥ आलोक्यपांडवान्युद्धेयोधाराजन्समंततः ॥ १६ ॥ वार्यमाणाययुर्वेगात्पुत्रेणतवभारत ॥ दुर्योधनश्चतान्वीरान्वारयामाससांत्वयन् ॥ १७ ॥ नचास्यशासनंकेचित्तत्रचक्रुर्महारथाः ॥ ततोगांधारराजस्यपुत्रःशकुनिरब्रवीत् ॥ १८ ॥ दुर्योधनंमहाराजवचनंवचनक्षमः ॥ किंनःसंप्रेक्षमाणानांमद्राणांहन्यतेबलं ॥ १९ ॥ नयुक्तमेतत्समरेत्वयितिष्ठतिभारत ॥ सहितैश्चापियोद्धव्यमित्येषसमयःकृतः ॥ २० ॥ अथकस्मात्परानेवघ्नतोमर्षयसेनृप ॥ ॥दुर्योधनउवाच ॥ ॥ वार्यमाणामयापूर्वंनैतेचक्रुर्वचोमम ॥ २१ ॥ एतेविनिहताःसर्वेप्रस्कन्नाःपांडुवाहिनीं ॥ ॥ शकुनिरुवाच ॥ ॥ नभर्तुःशासनंवीरारणेकुर्वंत्यमर्षिताः ॥ २२ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ प्रस्कन्नाःप्रपन्नाः ॥ २२ ॥

अलंक्रोद्धुमथैतेषांनायंकालउपेक्षितुं॥ यामःसर्वेचसंभूयसवाजिरथकुंजराः॥ २३॥ परित्रातुंमहेष्वासान्मद्रराजपदानुगान्॥ अन्योन्यंपरिरक्षामोयत्नेनम हतान्नृप॥ २४॥ एवंसर्वेनुसंचिंत्यप्रययुर्यत्रसैनिकाः॥ ॥संजयउवाच॥ ॥एवमुक्तस्तदाराजाबलेनमहतावृतः॥ २५ ॥ प्रययौसिंहनादेनकंपयन्निवमे दिनीं॥ हतविध्यतगृह्णीतप्रहरध्वंनिकृंतत॥ २६॥ इत्यासीत्तुमुलःशब्दस्तवसैन्यस्यभारत॥ पांडवास्तुरणेदृष्ट्वामद्रराजपदानुगान्॥ २७॥ सहितानभ्यवर्तंत गुल्ममास्थायमध्यमं॥ तेमुहूर्त्ताद्रणेवीराहस्ताहस्तिविशांपते ॥ २८ ॥ निहताःप्रत्यदृश्यंतमद्रराजपदानुगाः॥ ततोनःसंप्रयातानांहतामद्रास्तरस्विनः॥ २९॥ हृष्टाःकिलकिलाशब्दमकुर्वन्सहिताःपरे॥ उत्थितानिकबंधानिसमदृश्यंतसर्वशः॥ ३०॥ पपातमहतीचोल्कामध्येनादित्यमंडलं॥ रथैर्भग्नैर्युगाक्षैश्चनिहतैश्च महारथैः॥ ३१॥ अश्वैर्निपतितैश्चैवसंछन्नाभूद्वसुंधरा॥ वातायमानैस्तुरगैर्युगासक्तैस्ततस्ततः॥ ३२॥ अदृश्यंतमहाराजयोधास्तत्ररणाजिरे॥ भग्नचक्रान् रथान्केचिदहरंस्तुरगारणे॥ ३३॥ रथार्धंकेचिदादायदिशोदशविबभ्रमुः॥ तत्रतत्रव्यदृश्यंतयोक्त्रैःश्लिष्टाःस्मवाजिनः॥ ३४॥ रथिनःपतमानाश्चदृश्यंतेस्म नरोत्तमाः॥ गगनात्प्रच्युताःसिद्धाःपुण्यानामिवसंक्षये॥ ३५॥ निहतेषुचशूरेषुमद्रराजानुगेषुवै॥ अस्मानापततश्चापिदृष्ट्वापार्थामहारथाः॥ ३६॥ अभ्य वर्त्तंतवेगेनजयगृद्धाःप्रहारिणः॥ बाणशब्दरवान्कृत्वाविमिश्रान्शंखनिःस्वनैः॥ ३७॥ अस्मांस्तुपुनरासाद्यलब्धलक्षाःप्रहारिणः॥ शरासनानिधुन्वानाःसिं हनादान्प्रचुक्रुशुः॥ ३८॥ ततोहतमभिप्रेक्ष्यमद्रराजबलंमहत्॥ मद्रराजंचसमरेदृष्ट्वाशूरंनिपातितं॥ ३९॥ दुर्योधनबलंसर्वंपुनरासीत्पराङ्मुखं॥ वध्यमानं महाराजपांडवैर्जितकाशिभिः॥ दिशोभेजेथसंभ्रांतंभ्रामितंदृढधन्विभिः॥ ४०॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिसंकुलयुद्धेअष्टादशोऽध्यायः॥ १८॥

॥संजयउवाच॥ ॥पातितेयुधिदुर्धर्षेमद्रराजेमहारथे॥ तावकास्तवपुत्राश्चप्रायशोविमुखाभवन्॥ १॥ वणिजोनाविभिन्नायांयथागाधेऽप्लवेर्णवे॥ अ पारेपारमिच्छंतोहतेशूरेमहात्मना॥ मद्रराजेमहाराजवित्रस्ताःशरविक्षताः॥ २॥ अनाथानाथमिच्छंतोमृगाःसिंहार्दिताइव॥ वृषायथाभग्नशृंगाःशीर्णदं तायथागजाः॥ ३॥ मध्याह्नेप्रत्यपायामनिर्जिताजातशत्रुणा॥ नसंधातुमनीकानिनचराजन्पराक्रमे॥४॥ आसीद्बुद्धिर्हतेशल्येभूयोयोधस्यकस्यचित्॥ भी ष्मेद्रोणेचनिहतेसूतपुत्रेचभारत॥५॥

यः॥ १८॥ ॥ ७ ॥ पातितेइति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

यद्दुःखंतवयोधानांभयंचासीद्विशांपते ॥ तद्द्वयंसचनःशोकोभूयएवाभ्यवर्त्तत ॥ ६ ॥ निराशाश्चजयेतस्मिन्हतेशल्येमहारथे ॥ हतप्रवीराविध्वस्तानिकृत्ताश्च
शितैःशरैः ॥ ७ ॥ मद्रराजेहतेराजन्योधास्तेप्राद्रवन्भयात् ॥ अश्वानन्येगजानन्येरथानन्येमहारथाः ॥ ८ ॥ आरुह्यजवसंपन्नाःपादाताःप्राद्रवंस्तथा ॥ द्विसा
हस्राश्चमातंगागिरिरूपाःप्रहारिणः ॥ ९ ॥ संप्राद्रवन्हतेशल्येअंकुशांगुष्ठनोदिताः ॥ तेरणाद्भरतश्रेष्ठतावकाःप्राद्रवन्दिशः ॥ १० ॥ धावतश्चाप्यपश्यामश्वस
मानान्शराहतान् ॥ तान्प्रभग्नान्द्रुतान्दृष्ट्वाहतोत्साहान्पराजितान् ॥ ११ ॥ अभ्यवर्त्ततपंचालाःपांडवाश्चजयैषिणः ॥ बाणशब्दरवाश्चापिसिंहनादाश्चपुष्क
लाः ॥ १२ ॥ शंखशब्दश्चशूराणांदारुणःसमपद्यत ॥ दृष्ट्वातुकौरवंसैन्यंभयत्रस्तंप्रविद्रुतं ॥ १३ ॥ अन्योन्यंसमभाषंतपंचालाःपांडवैःसह ॥ अद्यराजासत्यधृ
तिर्हतामित्रोयुधिष्ठिरः ॥ १४ ॥ अद्यदुर्योधनोहीनोदीप्तयानृपतिश्रियः ॥ अद्यश्रुत्वाहतंपुत्रंधृतराष्ट्रोजनेश्वरः ॥ १५ ॥ विह्वलःपतितोभूमौकिल्बिषंप्रतिपद्यतां ॥
अद्यजानातुकौंतेयंसमर्थंसर्वधन्विनां ॥ १६ ॥ अद्यात्मानंचदुर्मेधागर्हयिष्यतिपापकृत् ॥ अद्यक्षत्तुर्वचःसत्यंस्मरतांब्रुवतोहितं ॥ १७ ॥ अद्यप्रभृतिपार्थंचप्रे
ष्यभूतइवाचरन् ॥ विजानातुनृपोदुःखंयत्प्राप्तंपांडुनंदनैः ॥ १८ ॥ अद्यकृष्णस्यमाहात्म्यंविजानातुमहीपतिः ॥ अद्यार्जुनधनुर्घोषंघोरंजानातुसंयुगे ॥ १९ ॥
अस्त्राणांचबलंसर्वंबाह्वोश्चबलमाहवे ॥ अद्यज्ञास्यतिभीमस्यबलंघोरंमहात्मनः ॥ २० ॥ हतेदुर्योधनेयुद्धेशक्रेणेवासुरेबले ॥ यत्कृतंभीमसेनेनदुःशासनव
धेतदा ॥ २१ ॥ नान्यःकर्त्तास्तिलोकेस्मिन्हतेभीमान्महाबलात् ॥ अद्यज्येष्ठस्यजानीतांपांडवस्यपराक्रमं ॥ २२ ॥ मद्रराजंहतंश्रुत्वादेवैरपिसुदुःसहं ॥ अद्यज्ञा
स्यतिसंग्रामेमाद्रीपुत्रौसुदुःसहौ ॥ २३ ॥ निहतेसौबलेवीरेप्रवीरेषुचसर्वशः ॥ कथंजयोनतेषांस्याद्येषांयोद्धाधनंजयः ॥ २४ ॥ सात्यकिर्भीमसेनश्चधृष्टद्युम्न
श्चपार्षतः ॥ द्रौपद्यास्तनयाःपंचमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ २५ ॥ शिखंडीचमहेष्वासोराजाचैवयुधिष्ठिरः ॥ येषांचजगतोनाथोनाथःकृष्णोजनार्दनः ॥ २६ ॥ क
थंतेषांजयोनस्याद्येषांधर्मोव्यपाश्रयः ॥ भीष्मंद्रोणंचकर्णंचमद्रराजानमेवच ॥ २७ ॥ तथान्यान्नृपतीन्वीरान्शतशोथसहस्रशः ॥ कोन्यःशक्तोरणेजेतुमृते
पार्थाद्युधिष्ठिरात् ॥ २८ ॥ यस्यनाथोहृषीकेशःसदासत्ययशोनिधिः ॥ इत्येवंवदमानास्तेहर्षेणमहतायुताः ॥ २९ ॥ प्रभग्नांस्तावकान्योधान्संहृष्टाःपृष्ठतोन्वयुः ॥
धनंजयोरथानीकमभ्यवर्ततवीर्यवान् ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

माद्रीपुत्रौचशकुर्निसात्यकिश्चमहारथः॥ तान्प्रेक्ष्यद्रवतःसर्वान्भीमसेनभयार्दितान् ॥ ३१ ॥ दुर्योधनस्तदासूतमब्रवीद्विजयायच॥ मामतिक्रमतेपार्थोधनु
ष्पाणिमवस्थितं॥ ३२ ॥ जघनेसर्वसैन्यानांममाश्वान्प्रतिपादय॥ जघनेयुध्यमानंहिकौंतेयोमांसमंततः॥ ३३ ॥ नोत्सहेदभ्यतिक्रांतुंवेलामिवमहोदधिः॥ प
श्यसैन्यंमहत्सूतपांडवैःसमभिद्रुतं॥ ३४ ॥ सैन्यरेणुंसमुद्भूतंपश्यस्वैनंसमंततः॥ सिंहनादांश्चबहुशःशृणुघोरान्भयावहान् ॥ ३५॥ तस्माद्याहिशनैःसूतजघ
नंपरिपालय॥ मयिस्थितेचसमरेनिरुद्धेषुचपांडुषु॥ ३६॥ पुनरावर्त्ततेतूर्णमामकंबलमोजसा॥ तच्छ्रुत्वातवपुत्रस्यशूरार्यसदृशंवचः ॥ ३७॥ सारथिर्हेमसं
छन्नान्शनैरश्वानचोदयत्॥ गजाश्वरथिभिर्हीनास्त्यक्तात्मानःपदातयः ॥ ३८ ॥ एकविंशतिसाहस्राःसंयुगायावतस्थिरे ॥ नानादेशसमुद्भूतानानानगरवा
सिनः॥ ३९ ॥ अवस्थितास्तदायोधाःप्रार्थयंतोमहद्यशः॥ तेषामापततांतत्रसंहृष्टानांपरस्परं ॥ ४० ॥ संमर्दःसुमहान्जज्ञेघोररूपोभयानकः ॥ भीमसेनस्त
दाराजन्धृष्टद्युम्नश्चपार्षतः॥ ४१ ॥ बलेनचतुरंगेणनानादेश्यानवारयत्॥ भीममेवाभ्यवर्त्तंतरणेन्येतुपदातयः॥४२॥ प्रक्ष्वेड्यास्फोट्यसंहृष्टावीरलोकंयियासवः॥ आसाद्यभीमसेनंतुसंरब्धायुद्धदुर्मदाः॥ ४३॥ धार्त्तराष्ट्राविनेदुर्हिनान्यामकथयन्कथां॥ परिवार्यरणेभीमंनिजघ्नुस्तेसमंततः॥ ४४॥ सवध्यमानःस
मरेपदातिगणसंवृतः॥ नचचालततःस्थानान्मैनाकइवपर्वतः॥ ४५॥ तेतुक्रुद्धामहाराजपांडवस्यमहारथं॥ निग्रहीतुंप्रवृत्ताहियोधांश्चान्यानवारयत् ॥४६॥
अक्रुध्यतरणेभीमस्तैस्तदापर्यवस्थितैः॥ सोवतीर्यरथात्तूर्णंपदातिःसमवस्थितः॥४७॥ जातरूपप्रतिच्छन्नांप्रगृह्यमहतींगदां॥ अवधीत्तावकान्योधान्दंडपा
णिरिवांतकः॥ ४८॥ विप्रहीणरथाश्वांस्तानवधीत्पुरुषर्षभः॥ एकविंशतिसाहस्रान्पदातीन्समपोथयत्॥ ४९॥ हत्वातत्पुरुषानीकंभीमःसत्यपराक्रमः॥ धृष्ट
द्युम्नंपुरस्कृत्यनचिरात्प्रत्यदृश्यत॥ ५०॥ पादातानिहताभूमौशिश्यिरेरुधिरोक्षिताः॥ संभग्नाइववातेनकर्णिकाराःसुपुष्पिताः॥ ५१॥ नानाशस्त्रसमायुक्ताना
नाकुंडलधारिणः॥ नानाजात्याहतास्तत्रनानादेशसमागताः ॥ ५२॥ पताकाध्वजसंछन्नंपदातीनांमहद्बलं॥ निकृत्तंविबभौरौद्रंघोररूपंभयावहं॥ ५३॥ यु
धिष्ठिरपुरोगाश्चसहसैन्यामहारथाः॥ अभ्यधावन्महात्मानंपुत्रंदुर्योधनंतव॥५४॥ तेसर्वेतावकान्दृष्ट्वामहेष्वासान्पराङ्मुखान्॥नात्यवर्त्तंततेपुत्रंवेलेवमक
रालयं॥ ५५॥ तदद्भुतमपश्यामतवपुत्रस्यपौरुषं॥ यदेकंसहिताःपार्थानशेकुरतिवर्त्तितुं॥ ५६॥

॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥छ॥ सन्निवृत्तेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

नातिदूरापयातंतुकृतबुद्धिपलायने ॥ दुर्योधनःस्वकंसैन्यमब्रवीद्भृशविक्षतं ॥ ५७ ॥ नतंदेशंप्रपश्यामिपृथिव्यांपर्वतेषुच ॥ यत्रयातान्नवाहन्युःपांडवाःकिं
सृतेनवः ॥ ५८ ॥ अल्पंचबलमेतेषांकृष्णौचभृशविक्षतौ ॥ यदिसर्वेत्रतिष्ठामोध्रुवंनोविजयोभवेत् ॥ ५९ ॥ विप्रयातांस्तुवोभिन्नान्पांडवाःकृतविप्रियाः ॥
अनुसृत्यहनिष्यंतिश्रेयान्नःसमरेवधः ॥ ६० ॥ शृण्वंतुक्षत्रियाःसर्वेयावंतोत्रसमागताः ॥ यदाशूरंचभीरुंचमारयत्यंतकःसदा ॥ ६१ ॥ कोनमूढोनयुध्येतपु
रुषःक्षत्रियोध्रुवं ॥ श्रेयोनोभीमसेनस्यक्रुद्धस्याभिमुखेस्थितं ॥ ६२ ॥ सुखःसांग्रामिकोमृत्युःक्षत्रधर्मेणयुध्यतां ॥ मर्त्येनावश्यमर्तव्यंगृहेष्वपिकदाचन ॥ ६३ ॥
युध्यतःक्षत्रधर्मेणमृत्युरेषसनातनः ॥ हत्वेहसुखमाप्नोतिहतःप्रेत्यमहत्फलं ॥ ६४ ॥ नयुद्धधर्माच्छ्रेयान्वैपंथाःस्वर्गस्यकौरवाः ॥ अचिरेणैवतांल्लोकान्हतोयुद्धे
समश्नुते ॥ ६५ ॥ श्रुत्वातद्वचनंतस्यपूजयित्वाचपार्थिवाः ॥ पुनरेवाभ्यवर्त्तंतपांडवानाततायिनः ॥ ६६ ॥ तानापततएवाशुव्यूढानीकाःप्रहारिणः ॥ प्रत्युद्ययु
स्तदापार्थाजयगृद्धाःप्रमन्यवः ॥ ६७ ॥ धनंजयोरथेनाजावभ्यवर्त्ततवीर्यवान् ॥ विश्रुतंत्रिषुलोकेषुव्याक्षिपन्गांडिवंधनुः ॥ ६८ ॥ माद्रीपुत्रौचशकुनिंसात्य
किश्चमहाबलः ॥ जवेनाभ्यपतन्हृष्टायत्तावैतावकंबलं ॥ ६९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिसंकुलयुद्धेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥छ॥ ॥ संज
यउवाच ॥ ॥ सन्निवृत्तेजनौघेतुशाल्वोम्लेच्छगणाधिपः ॥ अभ्यवर्त्ततसंक्रुद्धःपांडवानांमहद्बलं ॥ १ ॥ आस्थायसुमहानागंप्रभिन्नंपर्वतोपमं ॥ दृप्तमैरावत
प्रख्यममित्रगणमर्दनं ॥ २ ॥ योसौमहान्भद्रकुलप्रसूतःसुपूजितोधार्त्तराष्ट्रेणनित्यं ॥ सुकल्पितःशास्त्रविनिश्चयज्ञैःसदोपवाह्यःसमरेषुराजन् ॥ ३ ॥ तमास्थि
तोराजवरोबभूवयथोदयस्थःसविताक्षपांते ॥ सतेननागप्रवरेणराजन्नभ्युद्ययौपांडुसुतान्समेतान् ॥ ४ ॥ सितैःपृषत्कैर्विददारवेगैर्महेंद्रवज्रप्रतिमैःसुघो
रैः ॥ ततःशरान्वैसृजतोमहारणेयोधांश्चराजन्नयतोयमालयं ॥ ५ ॥ नास्यांतरंददृशुःस्वेपरेवायथापुरावज्रधरस्यदैत्याः ॥ ऐरावणस्थस्यचमूविमर्देऽदैत्याः
पुरावासवस्येवराजन् ॥ ६ ॥ तेपांडवाःसोमकाःसृंजयाश्चतमेकनागंददृशुःसमंतात् ॥ सहस्रशोवैविचरंतमेकंयथामहेंद्रस्यगजंसमीपे ॥ ७ ॥ संद्राव्यमाणं
तुबलंपरेषांपरीतकल्पंविबभौसमंततः ॥ नैवावतस्थेसमरेभृशंभयाद्विमृद्यमानंतुपरस्परंतदा ॥ ८ ॥

पुरापूर्वंवज्रधरस्यऐरावणस्थस्यवासवस्यपुराप्रथमेचमूविमर्देदैत्याअदैत्यादेवाश्चयथाअंतरंनददृशुस्तथास्वेपरेचास्यशाल्वस्यांतरंनददृशुरित्यन्वयः इवशब्दोवाक्यालंकारे ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

ततःप्रभग्नासहसामहाचमूःसापांडवीतेननराधिपेन॥ दिशश्चतस्रःसहसाविधावितागजेंद्रवेगंतमपारयंती ॥ ९ ॥ दृष्ट्वाचतांवेगवतींप्रभग्नांसर्वेत्वदीयायुधि
योधमुख्याः॥ अपूजयंस्तेतुनराधिपंतंदध्मुश्चशंखान्शशिसन्निकाशान् ॥ १० ॥ श्रुत्वानिनादंत्वथकौरवाणांहर्षाद्विमुक्तंसहशंखशब्दैः ॥ सेनापतिःपांडव
सृंजयानांपांचालपुत्रोममृषेनकोपात् ॥ ११ ॥ ततस्तुतंवैद्विरदंमहात्माप्रत्युद्ययौत्वरमाणोजयाय ॥ जंभोयथाशक्रसमागमेवैनागेंद्रमैरावणमिंद्रवाह्यं
॥ १२ ॥ तमापतंतंसहसातुदृष्ट्वापांचालपुत्रंयुधिराजसिंहः ॥ तंवैद्विपंप्रेषयामासतूर्णंवधायराजन्द्रुपदात्मजस्य ॥ १३ ॥ सतंद्विपेंद्रंसहसापतंतमविध्यदग्नि
प्रतिमैःपृषत्कैः॥ कर्मारधौतैर्निशितैर्ज्वलद्भिर्नाराचमुख्यैस्त्रिभिरुग्रवेगैः ॥ १४ ॥ ततोपरान्पंचशतान्महात्मानाराचमुख्यान्विससर्जकुंभे ॥ सतैस्तुविद्धःपरम
द्विपोरणेतदापरावृत्यभृशंप्रदुद्रुवे ॥ १५ ॥ तंनागराजंसहसाप्रणुन्नंविद्राव्यमाणंविनिवर्त्यशाल्वः ॥ तोत्त्रांकुशैःप्रेषयामासतूर्णंपंचालराजस्यरथंप्रदिश्य
॥ १६ ॥ दृष्ट्वापतंतंसहसातुनागंधृष्टद्युम्नःस्वरथाच्छीघ्रमेव ॥ गदांप्रगृह्योग्रजवेनवीरोभूमिंप्रपन्नोभयविह्वलांगः ॥ १७ ॥ सतंरथंहेमविभूषितांगंसाश्वंससूतं
सहसाविमृद्य ॥ उत्क्षिप्यहस्तेननदन्महाद्विपोविपोथयामासवसुंधरातले ॥ १८ ॥ पंचालराजस्यसुतंचदृष्ट्वातदार्दितंनागवरेणतेन॥ तमभ्यधावत्सहसाजवे
नभीमःशिखंडीचशिनेश्चनप्ता ॥ १९ ॥ शरैश्चवेगंसहसानिगृह्यतस्याभितोव्यापततोगजस्य ॥ ससंगृहीतोरथिभिर्गजोवैचचालतैर्वार्यमाणश्चसंख्ये ॥ २० ॥
ततःपृषत्कान्प्रववर्षराजासूर्योयथारश्मिजालंसमंतात् ॥ तैराशुगैर्वध्यमानारथौघाःप्रदुद्रुवुःसहितास्तत्रतत्र ॥ २१ ॥ तत्कर्मशाल्वस्यसमीक्ष्यसर्वेपांचालपु
त्रान्नृपसृंजयाश्च ॥ हाहाकारैर्नादयंतिस्मयुद्धेद्विपंसमंताद्रुरुधुर्नराग्र्याः ॥ २२ ॥ पांचालपुत्रस्त्वरितस्तुशूरोगदांप्रगृह्याचलशृंगकल्पां ॥ ससंभ्रमंभारतशत्रुघा
तीजवेनवीरोनुससारनागं ॥ २३ ॥ ततस्तुनागंधरणीधराभंमदंस्रवंतंजलदप्रकाशं ॥ गदांसमाविध्यभृशंजघानपंचालराजस्यसुतस्तरस्वी ॥ २४ ॥ सभिन्न
कुंभःसहसाविनद्यमुखात्प्रसूतंक्षतजंविमुंचन् ॥ पपातनागोधरणीधराभःक्षितिप्रकंपाच्चलितोयथाद्रिः ॥ २५ ॥ निपात्यमानेतुतदागजेंद्रेहाहाकृतेतवपुत्रस्य
सैन्ये ॥ सशाल्वराजस्यशिनिप्रवीरोजहारभल्लेनशिरःशितेन ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तस्मिन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ सात्वतंकृतवर्माणं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

ह्रतोत्तमांगोयुधिसात्वतेनपपातभूमौसहनागराज्ञा ॥ यथाद्रिशृंगंसुमहत्प्रणुन्नंवज्रेणदेवाधिपचोदितेन ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिशाल्ववधेविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तस्मिंस्तुनिहतेशूरेशाल्वेसमितिशोभने ॥ तवाभज्यद्बलंवेगाद्वातेनेवमहाद्रुमः ॥ १ ॥ तत्प्रभग्नंबलंदृष्ट्वाकृतवर्मामहारथः ॥ दधारसमरेशूरःशत्रुसैन्यंमहाबलः ॥ २ ॥ सन्निवृत्तास्तुतेशूरादृष्ट्वासात्वतमाहवे ॥ शैलोपमंस्थिरंराजन्कीर्यमाणंशरैर्युधि ॥ ३ ॥ ततःप्रववृतेयुद्धंकुरूणांपांडवैःसह ॥ निवृत्तानांमहाराजमृत्युंकृत्वानिवर्तनं ॥ ४ ॥ तत्राश्चर्यमभूद्युद्धंसात्वतस्यपरैःसह ॥ यदेकोवारयामासपांडुसेनांदुरासदां ॥ ५ ॥ तेषामन्योन्यसुहृदांकृतेकर्मणिदुष्करे ॥ सिंहनादःप्रहृष्टानांदिविस्पृक्सुमहानभूत् ॥ ६ ॥ तेनशब्देनवित्रस्तान्पंचालान्भरतर्षभ ॥ शिनेर्नप्तामहाबाहुरन्वपद्यतसात्यकिः ॥ ७ ॥ ससमासाद्यराजानंक्षेमधूर्तिंमहाबलं ॥ सप्तभिर्निशितैर्बाणैरनयद्यमसादनं ॥ ८ ॥ तमायांतंमहाबाहुंप्रवपंतंशितान्शरान् ॥ जवेनाभ्यपतद्धीमान्हार्दिक्यःशिनिपुंगवं ॥ ९ ॥ सात्वतौचमहावीर्यौधन्विनौरथिनांवरौ ॥ अन्योन्यमभिधावेतांशस्त्रप्रवरधारिणौ ॥ १० ॥ पांडवाःसहपंचालायोधाश्चान्येनृपोत्तमाः ॥ प्रेक्षकाःसमपद्यंततयोर्घोरेसमागमे ॥ ११ ॥ नाराचैर्वत्सदंतैश्चवृष्ण्यंधकमहारथौ ॥ अभिजघ्नतुरन्योन्यंप्रहृष्टाविवकुंजरौ ॥ १२ ॥ चरंतौविविधान्मार्गान्हार्दिक्यशिनिपुंगवौ ॥ मुहुरंतर्दधातेतौबाणवृष्ट्यापरस्परं ॥ १३ ॥ चापवेगबलोद्धूतान्मार्गणान्वृष्णिसिंहयोः ॥ आकाशेसमपश्यामपतंगानिवशीघ्रगान् ॥ १४ ॥ तमेकंसत्यकर्माणमासाद्यहृदिकात्मजः ॥ अविध्यन्निशितैर्बाणैश्चतुर्भिश्चतुरोहयान् ॥ १५ ॥ सदीर्घबाहुःसंक्रुद्धस्तोत्रार्दितइवद्विपः ॥ अष्टभिःकृतवर्माणमविध्यत्परमेषुभिः ॥ १६ ॥ ततःपूर्णायतोत्सृष्टैःकृतवर्माशिलाशितैः ॥ सात्यकिंत्रिभिराहत्यधनुरेकेनचिच्छिदे ॥ १७ ॥ निकृत्तंतद्धनुःश्रेष्ठमपास्यशिनिपुंगवः ॥ अन्यदादत्तवेगेनशैनेयःसशरंधनुः ॥ १८ ॥ तदादायधनुःश्रेष्ठंवरिष्ठःसर्वधन्विनां ॥ आरोप्यचधनुःशीघ्रंमहावीर्योमहाबलः ॥ १९ ॥ अमृष्यमाणोधनुषश्छेदनंकृतवर्मणा ॥ कुपितोतिरथःशीघ्रंकृतवर्माणमभ्ययात् ॥ २० ॥ ततःसुनिशितैर्बाणैर्दशभिःशिनिपुंगवः ॥ जघानसूतंचाश्वांश्चध्वजंचकृतवर्मणः ॥ २१ ॥ ततोराजन्महेष्वासःकृतवर्मामहारथः ॥ हताश्वसूतंसंप्रेक्ष्यरथंहेमपरिष्कृतं ॥ २२ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

रोषेणमहताविष्टःशूलमुद्यम्यमारिष॥ चिक्षेपभुजवेगेनजिघांसुःशिनिपुंगवं ॥ २३ ॥ तच्छूलंसात्वतोव्याजौनिर्भिद्यनिशितैःशरैः ॥ चूर्णितंपातयामासमो
हयन्निवमाधवं॥ २४ ॥ ततोऽपरेणभल्लेनहृद्येनंसमताडयत्॥ युयुधेयुयुधानेनहताश्वोहतसारथिः ॥ २५॥ कृतवर्माकृतस्तेनधरणीमन्वपद्यत॥ तस्मिन्सात्य
किनावीरेद्वैरथेविरथीकृते॥ २६॥ समपद्यतसर्वेषांसैन्यानांसुमहद्भयं ॥ पुत्रस्यतवचात्यर्थंविषादःसमजायत ॥ २७ ॥ हतसूतेहताश्वेतुविरथेकृतवर्मणि॥
हताश्वंचसमालक्ष्यहतसूतमरिंदम॥ २८॥ अभ्यधावत्कृपोराजन्जिघांसुःशिनिपुंगवं॥ तमारोप्यरथोपस्थेमिषतांसर्वधन्विनां॥ २९ ॥ अपोवाहमहाबाहुं
तूर्णमायोधनादपि॥ शैनेयेधिष्ठितेराजन्विरथेकृतवर्मणि॥ ३०॥ दुर्योधनबलंसर्वंपुनरासीत्पराङ्मुखं॥ तत्परेनान्वबुध्यंतसैन्येनरजसावृताः॥ ३१ ॥ ताव
काःप्रद्रुताराजन्दुर्योधनमृतेनृपं॥ दुर्योधनस्तुसंप्रेक्ष्यभग्नंस्वबलमंतिकात्॥ ३२ ॥ जवेनाभ्यपतत्तूर्णंसर्वांश्चैकोन्यवारयत्॥ पांडूंश्चसर्वान्संक्रुद्धोधृष्टद्युम्नंचपा
र्षतं॥ ३३॥ शिखंडिनंद्रौपदेयान्पंचालानांचयेगणाः॥ केकयान्सोमकांश्चैवसृंजयांश्चैवमारिष ॥ ३४॥ असंभ्रमंदुराधर्षःशितैर्बाणैरवाकिरत्॥ अतिष्ठदा
हवेयत्तःपुत्रस्तवमहाबलः॥ ३५ ॥ यथायज्ञेमहानग्निर्मंत्रपूतःप्रकाशवान्॥ तथादुर्योधनोराजासंग्रामेसर्वतोभवत्॥ ३६॥ तंपरेनाभ्यवर्त्तंतमर्त्यामृत्यु
मिवाहवे॥ अथान्यंरथमास्थायहार्दिक्यःसमपद्यत॥ ३७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिसात्यकिकृतवर्मयुद्धेएकविंशोऽध्यायः॥ २१॥ ॥५॥
॥संजयउवाच॥ ॥पुत्रस्तुतेमहाराजरथस्थोरथिनांवरः॥ दुरुत्सहोबभौयुद्धेयथारुद्रःप्रतापवान्॥ १॥ तस्यबाणसहस्रैस्तुप्रच्छन्नाह्यभवन्मही॥ परांश्चसि
षिचेबाणैर्धाराभिरिवपर्वतान्॥ २॥ नचसोस्तिपुमान्कश्चित्पांडवानांबलार्णवे॥ हयोगजोरथोवापियःस्याद्बाणैरविक्षतः॥ ३॥ यंयंहिसमरेयोधंप्रपश्यामि
विशांपते॥ ससबाणैश्चितोभूद्वैपुत्रेणतवभारत॥ ४॥ यथासैन्येनरजसासमुद्धूतेनवाहिनी॥ प्रत्यदृश्यतसंछन्नातथाबाणैर्महात्मनः॥ ५॥ बाणभूतामपश्या
मपृथिवींपृथिवीपते॥ दुर्योधनेनप्रकृतांक्षिप्रहस्तेनधन्विना॥ ६॥ तेषुयोधसहस्रेषुतावकेषुपरेषुच॥ एकोदुर्योधनोह्यासीत्पुमानितिमतिर्मम॥ ७॥ तत्राद्भु
तमपश्यामतवपुत्रस्यविक्रमं॥ यदेकंसहिताःपार्थानाभ्यवर्त्तंतभारत॥ ८॥ युधिष्ठिरंशतेनाजौविव्याधभरतर्षभ॥ भीमसेनंचसप्तत्यासहदेवंचपंचभिः॥ ९॥
नकुलंचचतुःषष्ट्याधृष्टद्युम्नंचपंचभिः॥ सप्तभिर्द्रौपदेयांश्चत्रिभिर्विव्याधसात्यकिं॥ १०॥ ॥पुत्रइति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

धनुश्चिच्छेद्भल्लेनसहदेवस्यमारिष ॥ तदपास्यधनुश्छिन्नंमाद्रीपुत्रःप्रतापवान् ॥ ११ ॥ अभ्यद्रवतराजानंप्रगृह्यान्यन्महद्धनुः ॥ ततोदुर्योधनंसंख्येविव्या
धद्दशभिःशरैः ॥ १२ ॥ नकुलस्तुततोवीरोराजानंनवभिःशरैः ॥ घोररूपैर्महेष्वासोविव्याधचननादच ॥ १३ ॥ सात्यकिश्चैवराजानंशरेणानतपर्वणा ॥ द्रौ
पदेयास्त्रिसप्तत्याधर्मराजश्चपंचभिः ॥ १४ ॥ अशीत्याभीमसेनश्चशरैराजानमार्पयन् ॥ समंतात्कीर्यमाणस्तुबाणसंघैर्महात्मभिः ॥ १५ ॥ नचचालमहारा
जसर्वसैन्यस्यपश्यतः ॥ लाघवंसौष्ठवंचापिवीर्यंचापिमहात्मनः ॥ १६ ॥ अतिसर्वाणिभूतानिददृशुःसर्वमानवाः ॥ धार्त्तराष्ट्राहिराजेंद्रयोधास्तुस्वल्पमंतरं
॥ १७ ॥ अपश्यमानाराजानंपर्यवर्त्तंतदंशिताः ॥ तेषामापततांघोरस्तुमुलःसमपद्यत ॥ १८ ॥ क्षुब्धस्यहिसमुद्रस्यप्रावृट्कालेयथास्वनः ॥ समासाद्यरणेते
तुराजानमपराजितं ॥ १९ ॥ प्रत्युद्ययुर्महेष्वासाःपांडवानाततायिनः ॥ भीमसेनंरणेक्रुद्धोद्रोणपुत्रोन्यवारयत् ॥ २० ॥ नानाबाणैर्महाराजप्रमुक्तैःसर्वतोदि
शं ॥ नाज्ञायंतरणेवीरानदिशःप्रदिशःकुतः ॥ २१ ॥ तावुभौक्रूरकर्माणावुभौभारतदुःसहौ ॥ घोररूपमयुध्येतांकृतप्रतिकृतैषिणौ ॥ २२ ॥ त्रासयंतौदिशःस
र्वाज्याक्षेपकठिनत्वचौ ॥ शकुनिस्तुरणेवीरोयुधिष्ठिरमपीडयत् ॥ २३ ॥ तस्याश्वांश्चतुरोहत्वासुबलस्यसुतोविभो ॥ नादंचकारबलवत्सर्वसैन्यानिकोपयन्
॥ २४ ॥ एतस्मिन्नंतरेवीरंराजानमपराजितं ॥ अपोवाहरथेनाजौसहदेवःप्रतापवान् ॥ २५ ॥ अथान्यंरथमास्थायधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ शकुनिंनवभिर्विध्वापुन
र्विव्याधपंचभिः ॥ २६ ॥ ननादचमहानादंप्रवरःसर्वधन्विनां ॥ तद्युद्धमभवच्चित्रंघोररूपंचमारिष ॥ २७ ॥ प्रेक्षतांप्रीतिजननंसिद्धचारणसेवितं ॥ उलूकस्तुम
हेष्वासंनकुलंयुद्धदुर्मदं ॥ २८ ॥ अभ्यद्रवदमेयात्माशरवर्षैःसमंततः ॥ तथैवनकुलःशूरःसौबलस्यसुतंरणे ॥ २९ ॥ शरवर्षेणमहतासमंतात्पर्यवारयत् ॥ तौतत्र
समरेवीरौकुलपुत्रौमहारथौ ॥ ३० ॥ योधयंतावपश्येतांकृतप्रतिकृतैषिणौ ॥ तथैवकृतवर्माणंशैनेयःशत्रुतापनः ॥ ३१ ॥ योधयन्शुशुभेराजन्बलिंशक्रइवा
हवे ॥ दुर्योधनोधनुश्छित्वाधृष्टद्युम्नस्यसंयुगे ॥ ३२ ॥ अथैनंछिन्नधन्वानंविव्याधनिशितैःशरैः ॥ धृष्टद्युम्नोपिसमरेप्रगृह्यपरमायुधं ॥ ३३ ॥ राजानंयोधया
मासपश्यतांसर्वधन्विनां ॥ तयोर्युद्धंमहच्चासीत्संग्रामेभरतर्षभ ॥ ३४ ॥ प्रभिन्नयोर्यथासक्तंमत्तयोर्वरहस्तिनोः ॥ गौतमस्तुरणेक्रुद्धोद्रौपदेयान्महाबलान्
॥ ३५ ॥ विव्याधबहुभिःशूरःशरैःसन्नतपर्वभिः ॥ तस्यतैरभवद्युद्धमिंद्रियैरिवदेहिनः ॥ ३६ ॥

॥ ३७॥ ३८॥ ३९ ॥ ४०॥ ४१ ॥ ४२ ॥ पत्रंवाहनं ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५॥ ४६॥ ४७ ॥ ४८॥ ४९॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वाविंशोऽध्याय ॥ २२ ॥ ॥ ७॥ ॥

घोररूपमसंवार्यंनिर्मर्यादमवर्त्तत ॥ तेचसंपीडयामासुरिंद्रियाणीवबालिशं ॥ ३७॥ सचतान्प्रतिसंरब्धःप्रत्ययोधयदाहवे ॥ एवंचित्रमभूद्युद्धंतस्यतैःसहभारत ॥ ३८ ॥ उत्थायोत्थायहियथादेहिनामिंद्रियैर्विभो ॥ नराश्चैवनरैःसार्धंदंतिनोदंतिभिस्तथा ॥ ३९ ॥ हयाहयैःसमासक्तारथिनोरथिभिःसह ॥ संकुलंचाभवद्भूयोघोररूपंविशांपते ॥ ४० ॥ इदंचित्रमिदंघोरमिदंरौद्रमितिप्रभो ॥ युद्धान्यासन्महाराजघोराणिचबहूनिच ॥ ४१॥ तेसमासाद्यसमरेपरस्परमरिंदमाः॥ व्यनदंश्चैवजघ्नुश्चसमासाद्यमहाहवे ॥ ४२ ॥ तेषांपत्रसमुद्भूतंरजस्तीव्रमदृश्यत ॥ वातेनचोद्धतंराजन्धावद्भिश्चाश्वसादिभिः ॥ ४३ ॥ रथनेमिसमुद्भूतंनिःश्वासैश्चापिदंतिनां ॥ रजःसंध्याभ्रकलिलंदिवाकरपथंययौ ॥ ४४ ॥ रजसातेनसंपृक्तोभास्करोनिष्प्रभःकृतः॥ संछादिताभवद्भूमिस्तेचशूरामहारथाः॥४५॥ मुहूर्त्तादिवसंवृत्तंनीरजस्कंसमंततः॥ वीरशोणितसिक्तायांभूमौभरतसत्तम ॥ ४६ ॥ उपाशाम्यत्ततस्तीव्रंतद्रजोघोरदर्शनं ॥ ततोपश्यमहंभूयोद्वंद्वयुद्धानिभारत ॥ ४७॥ यथाप्राणंयथाश्रेष्ठंमध्याह्नेवैसुदारुणं ॥ वर्मणांतत्रराजेंद्रव्यदृश्यंतोज्वलाःप्रभाः ॥४८॥ शब्दश्चतुमुलःसंख्येशराणांपततामभूत् ॥ महावेणुवनस्येवदह्यमानस्यपर्वते ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिसंकुलयुद्धेद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ७॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ वर्त्तमानेतदायुद्धेघोररूपेभयानके ॥ अभज्यतबलंतत्रतवपुत्रस्यपांडवैः ॥ १ ॥ तांस्तुयत्नेनमहतासन्निवार्यमहारथान् ॥ पुत्रस्तेयोधयामासपांडवानामनीकिनीं ॥ २ ॥ निवृत्ताःसहसायोधास्तवपुत्रजयैषिणः ॥ सन्निवृत्तेषुतेष्वेवंयुद्धमासीत्सुदारुणं ॥ ३ ॥ तावकानांपरेषांचदेवासुररणोपमं ॥ परेषांतवसैन्येवानासीत्कश्चित्पराङ्मुखः ॥ ४ ॥ अनुमानेनयुध्यंतेसंज्ञाभिश्चपरस्परं ॥ तेषांक्षयोमहानासीद्युध्यतामितरेतरं ॥ ५ ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाक्रोधेनमहतायुतः ॥ जिगीषमाणःसंग्रामेधार्त्तराष्ट्रान्सराजकान् ॥ ६ ॥ त्रिभिःशारद्वतंविध्वारुक्मपुंखैःशिलाशितैः ॥ चतुर्भिर्निजघानाश्वान्नाराचैःकृतवर्मणः ॥ ७ ॥ अश्वत्थामातुहार्दिक्यमपोवाहयशस्विनं ॥ अथशारद्वतोष्टाभिःप्रत्यविध्यद्युधिष्ठिरं ॥ ८ ॥ ततोदुर्योधनोराजारथान्सप्तशतान्रणे ॥ प्रैषयद्यत्रराजासौधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ ९ ॥ तेरथारथिभिर्युक्तामनोमारुतरंहसः ॥ अभ्यद्रवंतसंग्रामेकौंतेयस्यरथंप्रति ॥ १० ॥ तेसमंतान्महाराजपरिवार्ययुधिष्ठिरं ॥ अदृश्यंसायकैश्चक्रुर्मेघाइवदिवाकरं ॥ ११ ॥

वर्तमानेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

तेदृष्ट्वाधर्मराजानंकौरवेयैस्तथाकृतं ॥ नाम्रृष्यंतसुसंरब्धाःशिखंडिप्रमुखारथाः ॥ १२ ॥ रथैरश्ववरैर्युक्तैःकिंकिणीजालसंवृतैः ॥ आजग्मुरथरक्षंतःकुंतीपुत्रं युधिष्ठिरं ॥ १३ ॥ ततःप्रववृतेरौद्रःसंग्रामःशोणितोदकः ॥ पांडवानांकुरूणांचयमराष्ट्रविवर्धनः ॥ १४ ॥ रथान्सप्तशतान्हत्वाकुरूणामाततायिनां ॥ पांडवाःस हपंचालैःपुनरेवाभ्यवारयन् ॥ १५ ॥ तत्रयुद्धंमहच्चासीत्तवपुत्रस्यपांडवैः ॥ नचतत्तादृशंदृष्टंनैवचापिपरिश्रुतं ॥ १६ ॥ वर्त्तमानेतदायुद्धेनिर्मर्यादेसमंततः ॥ व ध्यमानेषुयोधेषुतावकेष्वितरेषुच ॥ १७ ॥ विनदत्सुचयोधेषुशंखवर्यैश्चपूरितैः ॥ उत्कुष्टैःसिंहनादैश्चगर्जितैश्चैवधन्विनां ॥ १८ ॥ अतिप्रवृत्तेयुद्धेचच्छिद्यमानेषु मर्मसु ॥ धावमानेषुयोधेषुजयगृद्धिषुमारिष ॥ १९ ॥ संहारेसर्वतोजातेपृथिव्यांशोकसंभवे ॥ बह्वीनामुत्तमस्त्रीणांसीमंतोद्धरणेतथा ॥ २० ॥ निर्मर्यादेमहा युद्धेवर्त्तमानेसुदारुणे ॥ प्रादुरासन्विनाशायतदोत्पाताःसुदारुणाः ॥ २१ ॥ चचालशब्दंकुर्वाणासपर्वतवनामही ॥ सदंडाःसोल्मुकाराजन्कीर्यमाणाःसमंत तः ॥ २२ ॥ उल्काःपेतुर्दिवोभूमावाहत्यरविमंडलं ॥ विष्वग्वाताःप्रादुरासन्नीचैःशर्करवर्षिणः ॥ २३ ॥ अश्रूणिमुमुचुर्नागावेपथुंचास्पृशन्भृशं ॥ एतान्घोरान नादृत्यसमुत्पातान्सुदारुणान् ॥ २४ ॥ पुनर्युद्धायसंयत्ताःक्षत्रियास्तस्थुरव्यथाः ॥ रमणीयेकुरुक्षेत्रेपुण्येस्वर्गंयियासवः ॥ २५ ॥ ततोगांधारराजस्यपुत्रःशकु निरब्रवीत् ॥ युद्ध्यध्वमग्रतोयावत्पृष्ठतोहन्मिपांडवान् ॥ २६ ॥ ततोनःसंप्रयातानांमद्रयोधास्तरस्विनः ॥ हृष्टाःकिलकिलाशब्दमकुर्वंतपरेतथा ॥ २७ ॥ अस्मां स्तुपुनरासाद्यलब्धलक्षादुरासदाः ॥ शरासनानिधुन्वंतःशरवर्षैरवाकिरन् ॥ २८ ॥ ततोहतंपरैस्तत्रमद्रराजबलंतदा ॥ दुर्योधनबलंदृष्ट्वापुनरासीत्पराङ्मुखं ॥ २९ ॥ गांधारराजस्तुपुनर्वाक्यमाहततोबली ॥ निवर्त्तध्वमधर्मज्ञायुध्यध्वंकिंस्तेनवः ॥ ३० ॥ अनीकंदशसाहस्रमश्वानांभरतर्षभ ॥ आसीद्गांधारराजस्य विशालप्रासयोधिनां ॥ ३१ ॥ बलेनतेनविक्रम्यवर्त्तमानेजनक्षये ॥ पृष्ठतःपांडवानीकमभ्यघ्नन्निशितैःशरैः ॥ ३२ ॥ तदभ्रमिववातेनक्षिप्यमाणंसमंततः ॥ अभज्यतमहाराजपांडूनांसुमहद्बलं ॥ ३३ ॥ ततोयुधिष्ठिरःप्रेक्ष्यभग्नंस्वबलमंतिकात् ॥ अभ्यनोदयदव्यग्रःसहदेवंमहाबलं ॥ ३४ ॥ असौसुबलपुत्रोनोजघनं पीड्यदंशितः ॥ सैन्यानिसूदयत्येषपश्यपांडवदुर्मतिं ॥ ३५ ॥ गच्छत्वंद्रौपदेयैश्चशकुनिंसौबलंजहि ॥ रथानीकमहंधक्ष्येपंचालसहितोनघ ॥ ३६ ॥ गच्छंतुकुं जराःसर्वेवाजिनश्चसहत्वया ॥ पादाताश्चत्रिसाहस्राःशकुनिंतैर्वृतोजहि ॥ ३७ ॥

ततोगजाःसप्तशताश्चापपाणिभिरास्थिताः॥ पंचचाश्वसहस्राणिसहदेवश्चवीर्यवान्॥ ३८ ॥ पादाताश्चत्रिसाहस्राद्रौपदेयाश्चसर्वशः॥ रणेत्यभ्यद्रवंस्तेतुश
कुनिंयुद्धदुर्मदं॥ ३९ ॥ ततस्तुसौबलोराजन्नभ्यतिक्रम्यपांडवान्॥ जघानपृष्ठतःसेनांजयगृद्धःप्रतापवान्॥४०॥ अश्वारोहास्तुसंरब्धाःपांडवानांतरस्विनां॥
प्राविशन्सौबलानीकमभ्यतिक्रम्यतान्रथान्॥ ४१ ॥ तेतत्रसादिनःशूराःसौबलस्यमहद्बलं॥ रणमध्येव्यतिष्ठंतशरवर्षैरवाकिरन्॥ ४२ ॥ तदुद्यतगदाप्रासम
कापुरुषसेवितं॥ प्रावर्त्ततमहद्युद्धंराजन्दुर्मन्त्रितेतव॥ ४३ ॥ उपारमंतज्याशब्दाःप्रेक्षकारथिनोभवन्॥ नहिस्वेषांपरेषांवाविशेषःप्रत्यदृश्यत ॥ ४४ ॥ शूरबा
हुविसृष्टानांशक्तीनांभरतर्षभ॥ ज्योतिषामिवसंपातमपश्यन्कुरुपांडवाः॥ ४५ ॥ ऋष्टिभिर्विमलाभिश्चतत्रतत्रविशांपते॥ संपतंतीभिराकाशमावृतंबहुशो
भत॥ ४६ ॥ प्रासानांपततांराजन्रूपमासीत्समंततः॥ शलभानामिवाकाशेतदाभरतसत्तम॥ ४७॥ रुधिरोक्षितसर्वांगाविप्रविद्धैर्नियंतृभिः॥ हयाःपरिपतं
तिस्मशतशोथसहस्रशः॥ ४८ ॥ अन्योन्यंपरिपिष्टाश्चसमासाद्यपरस्परं॥ आविक्षताःस्मदृश्यंतेवमंतोरुधिरंमुखैः ॥ ४९ ॥ ततोभवत्तमोघोरंसैन्येनरजसा
वृते॥ तानपाक्रमतोद्राक्षंतस्माद्देशादरिंदम॥ ५० ॥ अश्वान्राजन्मनुष्यांश्चरजसासंवृतेसति॥ भूमौनिपतिताश्चान्येवमंतोरुधिरंबहु॥ ५१ ॥ केशाकेशिस
मालग्नानशेकुश्चेष्टितुंनराः ॥ अन्योन्यमश्वपृष्ठेभ्योविकर्षंतोमहाबलाः ॥ ५२ ॥ मल्लाइवसमासाद्यनिजघ्नुरितरेतरं ॥ अश्वैश्चव्यपकृष्यंतबहवोत्रगतासवः
॥ ५३ ॥ भूमौनिपतिताश्चान्येबहवोविजयैषिणः॥ तत्रतत्रव्यदृश्यंतपुरुषाःशूरमानिनः॥ ५४ ॥ रक्तोक्षितैश्छिन्नभुजैरवकृष्टशिरोरुहैः॥ व्यदृश्यतमहीकीर्णा
शतशोथसहस्रशः॥ ५५॥ दूरंनशक्यंतत्रासीद्गंतुमश्वेनकेनचित्॥ साश्वारोहैर्हतैरश्वैरावृतेवसुधातले ॥ ५६ ॥ रुधिरोक्षितसन्नाहैरात्तशस्त्रैरुदायुधैः॥ नाना
प्रहरणैर्घोरैःपरस्परवधैषिभिः॥ ५७॥ सुसन्निकृष्टैःसंग्रामेहतभूयिष्ठसैनिकैः॥ समुहूर्त्तंततोयुत्ध्वासौबलोथविशांपते ॥ ५८ ॥ षट्साहस्रैर्हयैःशिष्टैरपायाच्छ
कुनिस्ततः॥ तथैवपांडवानीकंरुधिरेणसमुक्षितं॥ ५९॥ षट्साहस्रैर्हयैःशिष्टैरपायाच्छ्रांतवाहनं॥ अश्वारोहाश्चपांडूनामब्रुवन्रुधिरोक्षिताः॥ ६० ॥ सुसन्नि
कृष्टेसंग्रामेभूयिष्ठेत्यक्तजीविताः ॥ नहिशक्यंरथैर्योद्धुंकुतएवमहागजैः ॥ ६१ ॥ रथानेवरथायांतुकुंजराःकुंजरानपि ॥ प्रतियातोहिशकुनिःस्वमनीकमव
स्थितः॥ ६२ ॥ नपुनःसौबलोराजायुद्धमभ्यागमिष्यति॥ ततस्तुद्रौपदेयाश्चतेचमत्तामहाद्विपाः॥ ६३॥

॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥

प्रययुर्यत्रपांचाल्योधृष्टद्युम्नोमहारथः॥ सहदेवोपिकौरव्यरजोमेघेसमुत्थिते ॥ ६४ ॥ एकाकीप्रययौतत्रयत्रराजायुधिष्ठिरः ॥ ततस्तेषुप्रयातेषुशकुनिःसौब
लःपुनः ॥ ६५ ॥ पार्श्वतोभ्यहनत्क्रुद्धोधृष्टद्युम्नस्यवाहिनीं ॥ तत्पुनस्तुमुलंयुद्धंप्राणांस्त्यक्त्वाऽभ्यवर्त्तत ॥ ६६ ॥ तावकानांपरेषांचपरस्परवधैषिणां ॥ तेचान्योन्य
मवैक्षंततस्मिन्वीरसमागमे ॥ ६७ ॥ योधाःपर्यपतन्राजन्शतशोथसहस्रशः॥ असिभिश्छिद्यमानानांशिरसांलोकसंक्षये ॥ ६८ ॥ प्रादुरासीन्महान्शब्द
स्तालानांपतताभिव ॥ विमुक्तानांशरीराणांछिन्नानांपततांभुवि ॥ ६९ ॥ सायुधानांचबाहूनामूरूणांचविशांपते ॥ आसीत्कटकटाशब्दःसुमहाँल्लोमहर्षणः
॥ ७० ॥ निघ्नंतोनिशितैःशस्त्रैर्भ्रातॄन्पुत्रान्सखीनपि ॥ योधाःपरिपतंतिस्मयथामिषकृतेखगाः ॥ ७१ ॥ अन्योन्यंप्रतिसंरब्धाःसमासाद्यपरस्परं ॥ अहंपूर्वमहंपू
र्वमितिनिघ्नन्सहस्रशः॥ ७२ ॥ संघातेनासनभ्रष्टैरश्वारोहैर्गतासुभिः॥ हयाःपरिपतंतिस्मशतशोथसहस्रशः ॥ ७३ ॥ स्फुरतांप्रतिपिष्टानामश्वानांशीघ्रगामि
नां ॥ स्तनतांचमनुष्याणांसन्नद्धानांविशांपते॥ ७४ ॥ शक्त्यृष्टिप्रासशब्दश्चतुमुलःसमपद्यत ॥ भिंदतांपरमर्माणिराजन्दुर्मंत्रितेतव ॥ ७५ ॥ श्रमाभिभूताः
संरब्धाःश्रांतवाहाःपिपासवः॥ विक्षताश्चशितैःशस्त्रैरभ्यवर्त्तंततावकाः॥ ७६ ॥ मत्तारुधिरगंधेनबहवोत्रविचेतसः॥ जघ्नुःपरान्स्वकांश्चैवप्राप्तान्प्राप्ताननंतरा
न्॥ ७७॥ बहवश्चगतप्राणाःक्षत्रियाजयगृद्धिनः॥ भूमावभ्यपतन्राजन्शरवृष्टिभिरावृताः ॥ ७८ ॥ वृकगृध्रशृगालानांतुमुलेमोदनेहनि ॥ आसीद्बलक्षयो
घोरस्तवपुत्रस्यपश्यतः॥ ७९ ॥ नराश्वकायैःसंछन्नाभूमिरासीद्विशांपते ॥ रुधिरोदकचित्राचभीरूणांभयवर्धिनी ॥ ८० ॥ असिभिःपट्टिशैःशूलैस्तक्षमाणाः
पुनःपुनः ॥ तावकाःपांडवेयाश्चनन्यवर्त्तंतभारत ॥ ८१ ॥ प्रहरंतोयथाशक्तियावत्प्राणस्यधारणं ॥ योधाःपरिपतंतिस्मवमंतोरुधिरंव्रणैः ॥ ८२॥ शिरोगृहीत्वा
केशेषुकबंधःस्मप्रदृश्यते ॥ उद्यम्यचशितंखड्गंरुधिरेणपरिप्लुतं ॥ ८३ ॥ तथोत्थितेषुबहुषुकबंधेषुनराधिप ॥ तथारुधिरगंधेनयोधाःकश्मलमाविशन् ॥ ८४ ॥
मंदीभूतेततःशब्देपांडवानांमहद्बलं ॥ अल्पावशिष्टैस्तुरगैरभ्यवर्त्तंतसौबलः॥ ८५॥ ततोभ्यधावंस्त्वरिताःपांडवाजयगृद्धिनः॥पदातयश्चनागाश्चसादिनश्चोद्य
तायुधाः ॥ ८६ ॥ कोष्ठकीकृत्यचाप्येनंपरिक्षिप्यचसर्वशः॥ शस्त्रैर्नानाविधैर्जघ्नुर्युद्धपारंतितीर्षवः ॥ ८७॥ त्वदीयास्तांस्तुसंप्रेक्ष्यसर्वतःसमभिद्रुतान् ॥ रथाश्व
पत्तिद्विरदाःपांडवानभिदुद्रुवुः॥८८॥

॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ॥ ॥तस्मिन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १०॥

केचित्पदातयःपद्भिर्मुष्टिभिश्चपरस्परं ॥ निजघ्नुःसमरेशूराःक्षीणशस्त्रास्ततोपतन् ॥ ८९ ॥ रथेभ्योरथिनःपेतुर्द्विपेभ्योहस्तिसादिनः ॥ विमानेभ्योदिवोभ्रष्टाःसिद्धाःपुण्यक्षयादिव ॥ ९० ॥ एवमन्योन्यमायत्तायोधाजग्मुर्महाहवे ॥ पितॄन्भ्रातॄन्वयस्यांश्चपुत्रानपितथापरे ॥ ९१ ॥ एवमासीदमर्यादंयुद्धंभरतसत्तम ॥ प्रासासिबाणकलिलंवर्त्तमानेसुदारुणे ॥ ९२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिसंकुलयुद्धेत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ तस्मिन्शब्देमृदौजातेपांडवैर्निहतेबले ॥ अश्वैःसप्तशतैःशिष्टैरुपावर्त्ततसौबलः ॥ १ ॥ सयात्वावाहिनींतूर्णमब्रवीत्त्वरयन्युधि ॥ युध्यध्वमितिसंहृष्टाःपुनःपुनररिंदमाः ॥ २ ॥ अपृच्छत्क्षत्रियांस्तत्रक्वनुराजामहाबलः ॥ शकुनेस्तद्वचःश्रुत्वातमूचुर्भरतर्षभ ॥ ३ ॥ असौतिष्ठतिकौरव्योरणमध्येमहाबलः ॥ यत्रैतत्सुमहच्छत्रंपूर्णचंद्रसमप्रभं ॥ ४ ॥ यत्रतेसतनुत्राणारथास्तिष्ठंतिदंशिताः ॥ यत्रैषतुमुलःशब्दःपर्जन्यनिनदोपमः ॥ ५ ॥ तत्रगच्छद्रुतंराजंस्ततोद्रक्ष्यसिकौरवं ॥ एवमुक्तस्तुतैर्योधैःशकुनिःसौबलस्तदा ॥ ६ ॥ प्रययौतत्रयत्रासौपुत्रस्तवनराधिप ॥ सर्वतःसंवृतोवीरैःसमरेचित्रयोधिभिः ॥ ७ ॥ ततोदुर्योधनंदृष्ट्वारथानीकेव्यवस्थितं ॥ सरथांस्तावकान्सर्वान्हर्षयन्शकुनिस्ततः ॥ ८ ॥ दुर्योधनमिदंवाक्यंहृष्टरूपोविशांपते ॥ कृतकार्यमिवात्मानंमन्यमानोब्रवीन्नृपं ॥ ९ ॥ जहिराजन्रथानीकमश्वाःसर्वेजितामया ॥ नात्यक्त्वाजीवितंसंख्येशक्योजेतुंयुधिष्ठिरः ॥ १० ॥ हतेतस्मिन्रथानीकेपांडवेनाभिपालिते ॥ गजानेतान्हनिष्यामःपदातींश्चेतरांस्तथा ॥ ११ ॥ श्रुत्वातुवचनंतस्यतावकाजयगृद्धिनः ॥ जवेनाभ्यपतन्हृष्टाःपांडवानामनीकिनीं ॥ १२ ॥ सर्वेविवृततूणीराःप्रगृहीतशरासनाः ॥ शरासनानिधुन्वानाःसिंहनादान्प्रणेदिरे ॥ १३ ॥ ततोज्यातलनिर्घोषःपुनरासीद्विशांपते ॥ प्रादुरासीच्छराणांचसुमुक्तानांसुदारुणः ॥ १४ ॥ तान्समीपगतान्दृष्ट्वाजवेनोद्यतकार्मुकान् ॥ उवाचदेवकीपुत्रंकुंतीपुत्रोधनंजयः ॥ १५ ॥ चोदयाश्वानसंभ्रांतःप्रविशैतद्बलार्णवं ॥ अंतमद्यगमिष्यामिशत्रूणांनिशितैःशरैः ॥ १६ ॥ अष्टादशदिनान्यद्ययुद्धस्यास्यजनार्दन ॥ वर्त्तमानस्यमहतःसमासाद्यपरस्परं ॥ १७ ॥ अनंतकल्पाध्वजिनीभूत्वाह्येषांमहात्मनां ॥ क्षयमद्यगतायुद्धेपश्यदैवंयथाविधं ॥ १८ ॥ समुद्रकल्पंचबलंधार्त्तराष्ट्रस्यमाधव ॥ अस्मानासाद्यसंजातंगोष्पदोपममच्युत ॥ १९ ॥ हतेभीष्मेतुसंदध्याद्धिवंस्यादिहमाधव ॥ नचतत्कृतवान्मूढोधार्त्तराष्ट्रःसुबालिशः ॥ २० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ पापकंप्रचरिष्यतिआचरिष्यतिधार्तराष्ट्रइतिशेषः

उक्तंभीष्मेणयद्वाक्यंहितंतथ्यंचमाधव ॥ तच्चापिनासौकृतवान्वीतबुद्धिःसुयोधनः ॥ २१ ॥ तस्मिंस्तुतुमुलेभीष्मेप्रच्युतेधरणीतले ॥ नजानेकारणंकिंतुयेनयु
द्धमवर्त्तत ॥ २२ ॥ मूढांस्तुसर्वथामन्येधार्त्तराष्ट्रान्सुबालिशान् ॥ पतितेशांतनोःपुत्रेयेऽकार्षुःसंयुगंपुनः ॥ २३ ॥ अनंतरंचनिहतेद्रोणेब्रह्मविदांवरे ॥ राधेयेच
विकर्णेचनैवाशाम्यतवैशसं ॥ २४ ॥ अल्पावशिष्टेसैन्येस्मिन्सूतपुत्रेचपातिते ॥ सपुत्रेवैनरव्याघ्रेनैवाशाम्यतवैशसं ॥ २५ ॥ श्रुतायुषिहतेवीरेजलसंधेचपौ
रवे ॥ श्रुतायुधेचनृपतौनैवाशाम्यतवैशसं ॥ २६ ॥ भूरिश्रवसिशल्येचशाल्वेचैवजनार्दन ॥ आवंत्येषुचवीरेषुनैवाशाम्यतवैशसं ॥ २७ ॥ जयद्रथेचनिहते
राक्षसेचाप्यलायुधे ॥ बाह्लिकेसोमदत्तेचनैवाशाम्यतवैशसं ॥ २८ ॥ भगदत्तेहतेशूरेकांबोजेचसुदारुणे ॥ दुःशासनेचनिहतेनैवाशाम्यतवैशसं ॥ २९ ॥ दृष्ट्वा
विनिहतान्शूरान्पृथङ्मांडलिकान्नृपान् ॥ बलिनश्चरणेकृष्णनैवाशाम्यतवैशसं ॥ ३० ॥ अक्षौहिणीपतीन्दृष्ट्वाभीमसेननिपातितान् ॥ मोहाद्वायदिवालोभा
न्नैवाशाम्यतवैशसं ॥ ३१ ॥ कोनुराजकुलेजातःकौरवेयोविशेषतः ॥ निरर्थकंमहद्वैरंकुर्यादन्यःसुयोधनात् ॥ ३२ ॥ गुणतोभ्यधिकान्ज्ञात्वाबलतःशौर्यतो
पिवा ॥ अमूढःकोनुयुद्ध्येतजानन्प्राज्ञोहिताहितं ॥ ३३ ॥ यन्नतस्यमनोह्यासीत्त्वयोक्तस्यहितंवचः ॥ प्रशमेपांडवैःसार्धंसोन्यस्यश्रृणुयात्कथं ॥ ३४ ॥ येनशां
तनवोवीरोद्रोणोविदुरएवच ॥ प्रत्याख्याताःशमस्यार्थेकिंनुतस्याद्यभेषजं ॥ ३५ ॥ मौर्ख्याद्येनपितावृद्धःप्रत्याख्यातोजनार्दन ॥ तथामाताहितंवाक्यंभाष
माणाहितैषिणी ॥ ३६ ॥ प्रत्याख्याताह्यसत्कृत्यसकस्मैरोचयेद्वदन् ॥ कुलांतकरणोव्यक्तंजातएषजनार्दन ॥ ३७ ॥ तथास्यदृश्यतेचेष्टानीतिश्चैवविशांपते ॥
नैषदास्यतिनोराज्यमितिमेमतिरच्युत ॥ ३८ ॥ उक्तोहंबहुशस्तातविदुरेणमहात्मना ॥ नजीवन्दास्यतेभागंधार्त्तराष्ट्रस्तुमानद ॥ ३९ ॥ यावत्प्राणाधरिष्यंति
धार्त्तराष्ट्रस्यदुर्मतेः ॥ तावद्युष्मास्वपापेषुप्रचरिष्यतिपापकं ॥ ४० ॥ नचयुक्तोन्यथाजेतुमृतेयुद्धेनमाधव ॥ इत्यब्रवीत्सदामांहिविदुरःसत्यदर्शनः ॥ ४१ ॥ त
त्सर्वमद्यजानामिव्यवसायंदुरात्मनः ॥ यदुक्तंवचनंतेनविदुरेणमहात्मना ॥ ४२ ॥ योहिश्रुत्वावचःपथ्यंजामदग्न्याद्यथातथं ॥ अवामन्यतदुर्बुद्धिर्ध्रुवंनाश
मुखेस्थितः ॥ ४३ ॥ उक्तंहिबहुशःसिद्धैर्जातमात्रेसुयोधने ॥ एनंप्राप्यदुरात्मानंक्षयंक्षत्रंगमिष्यति ॥ ४४ ॥ तदिदंवचनंतेषांनिरुक्तंवैजनार्दन ॥ क्षयंयाता
हिराजानोदुर्योधनकृतेभृशं ॥ ४५ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

सोद्यसर्वान्रणेयोधान्निहनिष्यामिमाधव ॥ क्षत्रियेषुहतेष्वाशुशून्येचशिबिरेकृते ॥ ४६ ॥ वधायचात्मनोस्माभिःसंयुगंरोचयिष्यति ॥ तदंतंहिभवेद्वैरमनु
मानेनमाधव ॥ ४७ ॥ एवंपश्यामिवार्ष्णेयचिंतयन्प्रज्ञयास्वया ॥ विदुरस्यचवाक्येनचेष्टयाचदुरात्मनः ॥ ४८ ॥ तस्माद्याहिचमूंवीरयावद्धन्मिशितैःशरैः ॥
दुर्योधनंमहाबाहोवाहिनींचास्यसंयुगे ॥ ४९ ॥ क्षेममद्यकरिष्यामिधर्मराजस्यमाधव ॥ हत्वैतद्दुर्बलंसैन्यंधार्त्तराष्ट्रस्यपश्यतः ॥ ५० ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥
अभीषुहस्तोदाशार्हस्तथोक्तःसव्यसाचिना ॥ तद्बलौघममित्राणामभीतःप्राविशद्बलात् ॥ ५१ ॥ कुंतखड्गशरैर्घोरंशक्तिकंटकसंकुलं ॥ गदापरिघपंथानंरथना
गमहाद्रुमं ॥ ५२ ॥ हयपत्तिलताकीर्णगाहमानोमहायशाः ॥ व्यचरत्तत्रगोविंदोरथेनातिपताकिना ॥ ५३ ॥ तेहयाःपांडुराराजन्वहंतोर्जुनमाहवे ॥ दिक्षुसर्वा
स्वदृश्यंतदाशार्हेणप्रचोदिताः ॥ ५४ ॥ ततःप्रायाद्रथेनाजौसव्यसाचीपरंतपः ॥ किरन्शरशतांस्तीक्ष्णान्वारिधाराघनोयथा ॥ ५५ ॥ प्रादुरासीन्महान्शब्दः
शराणांनतपर्वणां ॥ इषुभिश्छाद्यमानानांसमरेसव्यसाचिना ॥ ५६ ॥ असज्जंतस्तनुत्रेषुशरौघाःप्रापतन्भुवि ॥ इंद्राशनिसमस्पर्शागांडीवप्रेषिताःशराः
॥ ५७ ॥ नरान्नागान्समाहत्यहयांश्चापिविशांपते ॥ अपतंतरणेबाणाःपतंगाइवघोषिणः ॥ ५८ ॥ आसीत्सर्वमवच्छन्नंगांडीवप्रेषितैःशरैः ॥ नप्राज्ञायंतसम
रेदिशोवाप्रदिशोपिवा ॥ ५९ ॥ सर्वमासीज्जगत्पूर्णंपार्थनामांकितैःशरैः ॥ रुक्मपुंखैस्तैलधौतैःकर्मारपरिमार्जितैः ॥ ६० ॥ तेदह्यमानाःपार्थेनपावकेनेवकुंज
राः ॥ पार्थंनप्राजहुर्घोरावध्यमानाःशितैःशरैः ॥ ६१ ॥ शरचापधरःपार्थःप्रज्वलन्निवभास्करः ॥ ददाहसमरेयोधान्कक्षमग्निरिवज्वलन् ॥ ६२ ॥ यथावनांतेव
नपैर्विसृष्टःकक्षंदहेत्कृष्णगतिःसुघोषः ॥ भूरिद्रुमंशुष्कलतावितानंभृशंसमृद्धोज्वलनःप्रतापी ॥ ६३ ॥ एवंसनाराचगणप्रतापीशरार्चिरुच्चावचतिग्मतेजाः ॥
ददाहसर्वांतवपुत्रसेनाममृष्यमाणस्तरसातरस्वी ॥ ६४ ॥ तस्येषवःप्राणहराःसुमुक्तानासज्जन्वैवर्मसुरुक्मपुंखाः ॥ नचद्वितीयंप्रमुमोचबाणंनरेहयेवापरम
द्विपेवा ॥ ६५ ॥ अनेकरूपाकृतिभिर्हिबाणैर्महारथानीकमनुप्रविश्य ॥ सएवएकस्तवपुत्रस्यसेनांजघानदैत्यानिववज्रपाणिः ॥ ६६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभार
तेशल्यपर्वणिसंकुलयुद्धेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ पश्यतांयतमानानांशूराणामनिवर्तिनां ॥ संकल्पमकरो
न्मोघंगांडीवेनधनंजयः ॥ १ ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पश्यतामिति ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

इंद्राशनिसमस्पर्शानविषह्यान्महौजसः ॥ विसृजन्दृश्यतेबाणान्धारामुंचन्निवांबुदः ॥ २ ॥ तत्सैन्यंभरतश्रेष्ठवध्यमानंकिरीटिना ॥ संप्रदुद्रावसंग्रामात्तवपु
त्रस्यपश्यतः ॥ ३ ॥ पितॄन्भ्रातॄन्परित्यज्यवयस्यानपिचापरे ॥ हतधुर्यारथाःकेचिद्धतसूतास्तथापरे ॥ ४ ॥ भग्नाक्षयुगचक्रेषाःकेचिदासन्विशांपते ॥ अन्येषां
सायकाःक्षीणास्तथान्येबाणपीडिताः ॥ ५ ॥ अक्षतायुगपत्केचित्प्राद्रवन्भयपीडिताः ॥ केचित्पुत्रानुपादायहतभूयिष्ठबांधवाः ॥ ६ ॥ विचुक्रुशुःपितॄंस्त्वन्येस
हायानपरेपुनः ॥ बांधवांश्चनरव्याघ्रभ्रातॄन्संबंधिनस्तथा ॥ ७ ॥ दुद्रुवुःकेचिदुत्सृज्यतत्रतत्रविशांपते ॥ बहवोत्रभृशंविद्धामुह्यमानामहारथाः ॥ ८ ॥ निःश्व
संतिस्मदृश्यंतेपार्थबाणहतानराः ॥ तानन्येरथमारोप्यत्वाश्वास्यचमुहूर्त्तकं ॥ ९ ॥ विश्रांताश्चवितृष्णाश्चपुनर्युद्धायजग्मिरे ॥ तानपास्यगताःकेचित्पुनरेवयु
युत्सवः ॥ १० ॥ कुर्वंतस्तवपुत्रस्यशासनंयुद्धदुर्मदाः ॥ पानीयमपरेपीत्वापर्याश्वास्यचवाहनं ॥ ११ ॥ वर्माणिचसमारोप्यकेचिद्भरतसत्तम ॥ समाश्वास्या
परेभ्रातॄन्निक्षिप्यशिबिरेपिच ॥ १२ ॥ पुत्रानन्येपितॄनन्येपुनर्युद्धमरोचयन् ॥ सज्जयित्वारथान्केचिद्यथामुख्यंविशांपते ॥ १३ ॥ आप्लुत्यपांडवानीकंपुनर्युद्ध
मरोचयन् ॥ तेशूराःकिंकिणीजालैःसमाच्छन्नाबभासिरे ॥ १४ ॥ त्रैलोक्यविजयेयुक्तायथादैतेयदानवाः ॥ आगम्यसहसाकेचिद्रथैःस्वर्णविभूषितैः ॥ १५ ॥
पांडवानामनीकेषुधृष्टद्युम्नमयोधयन् ॥ धृष्टद्युम्नोपिपांचाल्यःशिखंडीचमहारथः ॥ १६ ॥ नाकुलिस्तुशतानीकोरथानीकमयोधयन् ॥ पांचाल्यस्तुततःक्रुद्धः
सैन्येनमहतावृतः ॥ १७ ॥ अभ्यद्रवत्सुसंक्रुद्धस्तावकान्हंतुमुद्यतः ॥ ततस्त्वापततस्तस्यतवपुत्रोजनाधिप ॥ १८ ॥ बाणसंघाननेकान्वैप्रेषयामासभारत ॥ धृ
ष्टद्युम्नस्ततोराजंस्तवपुत्रेणधन्विना ॥ १९ ॥ नाराचैरर्धनाराचैर्बहुभिःक्षिप्रकारिभिः ॥ वत्सदंतैश्चबाणैश्चकर्मारपरिमार्जितैः ॥ २० ॥ अश्वांश्चचतुरोहत्वाबा
ह्वोरुरसिचार्पयत् ॥ सोतिविद्धोमहेष्वासस्तोत्रार्दितइवद्विपः ॥ २१ ॥ तस्याश्वांश्चतुरोबाणैःप्रेषयामासमृत्यवे ॥ सारथेश्चास्यभल्लेनशिरःकायादपाहरत् ॥ २२ ॥
ततोदुर्योधनोराजापृष्ठमारुह्यवाजिनः ॥ अपाक्रामद्धतरथोनातिदूरमरिंदमः ॥ २३ ॥ दृष्ट्वातुहतविक्रांतंस्वमनीकंमहाबलः ॥ तवपुत्रोमहाराजप्रययौयत्र
सौबलः ॥ २४ ॥ ततोरथेषुभग्नेषुत्रिसाहस्रामहाद्विपाः ॥ पांडवान्रथिनःसर्वान्समंतात्पर्यवारयन् ॥ २५ ॥ तेवृताःसमरेपंचगजानीकेनभारत ॥ अशोभंतम
हाराजग्रहाव्याप्ताघनैरिव ॥ २६ ॥

ततोर्जुनोमहाराजलब्धलक्षोमहाभुजः॥ विनिर्ययौरथेनैवश्वेताश्वःकृष्णसारथिः॥ २७ ॥ तैःसमंतात्परिवृतःकुंजरैःपर्वतोपमैः ॥ नाराचैर्विमलैस्तीक्ष्णैर्गजानीकमयोधयत्॥ २८ ॥ तत्रैकबाणनिहतानपश्याममहागजान् ॥ पतितान्पात्यमानांश्चनिर्भिन्नान्सव्यसाचिना ॥ २९ ॥ भीमसेनस्तुतान्दृष्ट्वानागान्मत्तगजोपमः॥ करेणादायमहतींगदामभ्यपतद्बली ॥ ३० ॥ अथाप्लुत्यरथात्तूर्णंदंडपाणिरिवांतकः ॥ तमुद्यतगदंदृष्ट्वापांडवानांमहारथं ॥ ३१ ॥ वित्रेसुस्तावकाःसैन्याःशकृन्मूत्रेचसुस्रुवुः॥ आविग्नंचबलंसर्वंगदाहस्तेवृकोदरे ॥ ३२॥ गदयाभीमसेनेनभिन्नकुंभान्रजस्वलान्॥ धावमानानपश्यामकुंजरान्पर्वतोपमान् ॥ ३३ ॥ प्राद्रवन्कुंजरास्तेतुभीमसेनगदाहताः ॥ पेतुरार्त्तस्वरंकृत्वाछिन्नपक्षाइवाद्रयः ॥ ३४ ॥ प्रभिन्नकुंभांस्तुबहून्द्रवमाणानितस्ततः॥ पतमानांश्चसंप्रेक्ष्यवित्रेसुस्तवसैनिकाः॥ ३५ ॥ युधिष्ठिरोपिसंक्रुद्धोमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ गार्ध्रपत्रैःशितैर्बाणैर्निन्युर्वैयमसादनं॥ ३६ ॥ धृष्टद्युम्नस्तुसमरेपराजित्यनराधिपं॥ अपक्रांतेतवसुतेहयपृष्ठंसमाश्रिते॥ ३७॥ दृष्ट्वाचपांडवान्सर्वान्कुंजरैःपरिवारितान् ॥ धृष्टद्युम्नोमहाराजंसहसासमुपाद्रवत् ॥ ३८ ॥ पुत्रःपंचालराजस्यजिघांसुःकुंजरान्ययौ॥ अदृष्ट्वातुरथानीकेदुर्योधनमरिंदमं॥ ३९ ॥ अश्वत्थामाकृपश्चैवकृतवर्माचसात्वतः॥ अपृच्छन्क्षत्रियांस्तत्रक्वनुदुर्योधनोगतः॥ ४० ॥ तेपश्यमानाराजानंवर्त्तमानेजनक्षये॥ मन्वानानिहतंतत्रतवपुत्रंमहारथाः॥ ४१ ॥ विवर्णवदनाभूत्वापर्यपृच्छंततेसुतं॥ आहुःकेचिद्धतेसूतेप्रयातोयत्रसौबलः॥ ४२॥ हित्वापंचालराजस्यतदनीकंदुरुत्सहं॥ अपरेत्वब्रुवंस्तत्रक्षत्रियाभृशविक्षताः॥ ४३॥ दुर्योधनेनकिंकार्यंद्रक्ष्यध्वंयदिजीवति॥ युद्ध्यध्वंसहिताःसर्वेकिंवोराजाकरिष्यति॥ ४४॥ तेक्षत्रियाःक्षतैर्गात्रैर्हतभूयिष्ठवाहनाः ॥ शरैःसंपीड्यमानास्तुनातिव्यक्तमथाब्रुवन्॥ ४५ ॥ इदंसर्वंबलंहन्मोयेनस्मपरिवारिताः॥ एतेसर्वेगजान्हत्वाउपयांतिस्मपांडवाः ॥ ४६ ॥ श्रुत्वातुवचनंतेषामश्वत्थामामहाबलः ॥ भित्त्वापंचालराजस्यतदनीकंदुरुत्सहं ॥ ४७॥ कृपश्चकृतवर्माचप्रययौयत्रसौबलः ॥ रथानीकंपरित्यज्यशूराःसुदृढधन्विनः ॥ ४८ ॥ ततस्तेषुप्रयातेषुधृष्टद्युम्नपुरस्कृताः॥ आययुःपांडवाराजन्विनिघ्नंतःस्मतावकान् ॥ ४९ ॥ दृष्ट्वातुतानापततःसंप्रहृष्टान्महारथान्॥ पराक्रांतास्ततोवीरानिराशाजीवितेतदा॥५०॥ विवर्णमुखभूयिष्ठमभवत्तावकंबलं॥ परिक्षीणायुधान्दृष्ट्वातानहंपरिवारितान्॥ ५१ ॥ राजन्बलेनव्यंगेनत्यक्त्वाजीवितमात्मनः॥ आत्मनापंचमोयुद्धंपांचालस्यबलेनह॥५२॥

॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ गजानीकइति ॥ १ ॥

तस्मिन्देशेव्यवस्थाययत्रशारद्वतःस्थितः॥ संप्रद्रुतावयंपंचकिरीटिशरपीडिताः॥ ५३ ॥ धृष्टद्युम्नंमहारौद्रंतत्रनाभूद्रणोमहान् ॥ जितास्तेनवयंसर्वेव्यपयामर
णात्ततः॥ ५४ ॥ अथापश्यंसात्यकिंतमुपायांतंमहारथं ॥ रथैश्चतुःशतैर्वीरोमामभ्यद्रवदाहवे ॥ ५५ ॥ धृष्टद्युम्नादहंमुक्तःकथंचिच्छ्रांतवाहनात् ॥ पतितोमाध
वानीकंदुष्कृतीनरकंयथा ॥ ५६ ॥ तत्रयुद्धमभूद्धोरंमुहूर्त्तमतिदारुणं॥ सात्यकिस्तुमहाबाहुर्ममहत्वापरिच्छदं॥५७॥ जीवग्राहमगृह्णान्मांमूर्छितंपतितंभुवि॥
ततोमुहूर्त्तादिवतद्गजानीकमविध्यत ॥ ५८ ॥ गदयाभीमसेनेननाराचैरर्जुनेनच ॥ अभिपिष्टैर्महानागैःसमंतात्पर्वतोपमैः॥ ५९ ॥ नातिप्रसिद्धैवगतिःपांडवा
नामजायत ॥ रथमार्गंततश्चक्रेभीमसेनोमहाबलः॥ ६० ॥ पांडवानांमहाराजव्यपाकर्षन्महागजान्॥ अश्वत्थामाकृपश्चैवकृतवर्माचसात्वतः॥ ६१ ॥ अप
श्यंतोरथानीकेदुर्योधनमरिंदमं ॥ राजानंमृगयामासुस्तवपुत्रंमहारथं ॥ ६२ ॥ परित्यज्यचपांचाल्यंप्रयातायत्रसौबलः॥ राज्ञोदर्शनसंविग्नावर्त्तमानेजनक्ष
ये॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिदुर्योधनापयानेपंचविंशोऽध्यायः॥ २५॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ गजानीकेह
तेतस्मिन्पांडुपुत्रेणभारत ॥ वध्यमानेबलेचैवभीमसेनेनसंयुगे ॥ १ ॥ चरंतंचतथादृष्ट्वाभीमसेनमरिंदमं॥ दंडहस्तंयथाक्रुद्धमंतकंप्राणहारिणं ॥ २ ॥ समेत्य
समरेराजन्हतशेषाःसुतास्तव ॥ अदृश्यमानेकौरव्येपुत्रेदुर्योधनेतव ॥ ३ ॥ सोदर्याःसहिताभूत्वाभीमसेनमुपाद्रवन्॥ दुर्मर्षणःश्रुतांतश्चजैत्रोभूरिबलोरविः
॥४॥ जयत्सेनःसुजातश्चतथादुर्विषहोरिहा ॥ दुर्विमोचननामाचदुष्प्रधर्षस्तथैवच ॥५॥ श्रुतर्वांचमहाबाहुःसर्वेयुद्धविशारदाः॥ इत्येतेसहिताभूत्वातवपुत्राः
समंततः॥ ६ ॥ भीमसेनमभिद्रुत्यरुरुधुःसर्वतोदिशं॥ ततोभीमोमहाराजस्वरथंपुनरास्थितः॥ ७॥ मुमोचनिशितान्बाणान्पुत्राणांतवमर्मसु ॥ तेकीर्यमाणा
भीमेनपुत्रास्तवमहारणे ॥ ८ ॥ भीमसेनमुपासेदुःप्रवणादिवकुंजरं ॥ ततःक्रुद्धोरणेभीमःशिरोदुर्मर्षणस्यह ॥ ९ ॥ क्षुरप्रेणप्रमथ्याशुपातयामासभूतले ॥ त
तोपरेणभल्लेनसर्वावरणभेदिना ॥ १० ॥ श्रुतांतमवधीद्भीमस्तवपुत्रंमहारथः॥ जयत्सेनंततोविद्ध्वानाराचेनहसन्निव ॥ ११ ॥ पातयामासकौरव्यंरथोपस्थाद
रिंदमः॥ सपपातरथाद्राजन्भूमौतूर्णममारच ॥ १२ ॥ श्रुतर्वांतुततोभीमंक्रुद्धोविव्याधमारिष ॥ शतेनगृध्रवाजानांशराणांनतपर्वणां ॥ १३ ॥ ततःक्रुद्धोरणे
भीमोजैत्रंभूरिबलंरविं ॥ त्रीनेतांस्त्रिभिरानर्छद्विषाग्निप्रतिमैःशरैः॥ १४ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

तेहतान्यपतन्भूमौस्यंदनेभ्योमहारथाः॥ वसंतेपुष्पशबलानिकृत्ताइवकिंशुकाः॥ १५॥ ततोपरेणभल्लेनतीक्ष्णेनचपरंतपः ॥ दुर्विमोचनमाहत्यप्रेषयामास मृत्यवे ॥ १६॥ सहतःप्रापतद्भूमौस्वरथाद्रथिनांवरः ॥ गिरेस्तुकूटजोभग्नोमारुतेनेवपादपः ॥ १७॥ दुष्प्रधर्षंततश्चैववसुजातंचसुतंतव ॥ एकैकंन्यहनत्संख्ये द्वाभ्यांद्वाभ्यांचमूमुखे॥ १८ ॥ तौशिलीमुखविद्धांगौपेततूरथसत्तमौ॥ ततःपतंतंसमरेअभिवीक्ष्यसुतंतव ॥ १९ ॥ भल्लेनपातयामासभीमोदुर्विषहंरणे॥ सप पातहतोवाहात्पश्यतांसर्वधन्विनां ॥ २० ॥ दृष्ट्वातुनिहतान्भ्रातॄन्बहूनेकेनसंयुगे॥ अमर्षवशमापन्नःश्रुतर्वाभीममभ्ययात् ॥ २१ ॥ विक्षिपन्सुमहच्चापंका र्तस्वरविभूषितं ॥ विसृजन्सायकांश्चैवविषाग्निप्रतिमान्बहून् ॥ २२ ॥ सतुराजन्धनुश्छित्वापांडवस्यमहामृधे ॥ अथैनंछिन्नधन्वानंविंशत्यासमवाकिरत् ॥ २३ ॥ ततोन्यद्धनुरादायभीमसेनोमहाबलः॥ अवाकिरत्तवसुतंतिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत् ॥ २४॥ महदासीत्तयोर्युद्धंचित्ररूपंभयानकं ॥ यादृशंसमरेपूर्वंजंभ वासवयोर्युधि॥ २५॥ तयोस्तत्रशितैर्मुक्तैर्यमदंडनिभैःशरैः॥ समाच्छन्नाधरासर्वाखंदिशोविदिशस्तथा॥ २६॥ ततःश्रुतर्वासंक्रुद्धोधनुरादायसायकैः॥ भी मसेनंरणेराजन्बाह्वोरुरसिचार्पयत्॥ २७॥ सोतिविद्धोमहाराजतवपुत्रेणधन्विना ॥ भीमःसंचुक्षुभेक्रुद्धःपर्वणीवमहोदधिः ॥ २८॥ ततोभीमोरुषाविष्टःपु त्रस्यतवमारिष॥ सारथिंचतुरश्चाश्वान्शरैर्निन्येयमक्षयं॥ २९॥ विरथंतंसमालक्ष्यविशिखैर्लोमवाहिभिः॥ अवाकिरदमेयात्मादर्शयन्पाणिलाघवं॥३०॥ श्रुतर्वाविरथोराजन्नाददेखड्गचर्मणी॥ अथास्याददतःखड्गंशतचंद्रंचभानुमत्॥ ३१॥ क्षुरप्रेणशिरःकायात्पातयामासपांडवः॥ छिन्नोत्तमांगस्यततःक्षुरप्रे णमहात्मना॥ ३२॥ पपातकायःसरथाद्वसुधामनुनादयन्॥ तस्मिन्निपतितेवीरेतावकाभयमोहिताः ३३॥ अभ्यद्रवंतसंग्रामेभीमसेनंयुयुत्सवः॥ तानाप ततएवाशुहतशेषाद्बलार्णवात्॥ ३४ ॥दंशितान्प्रतिजग्राहभीमसेनःप्रतापवान्॥ तेतुतंवैसमासाद्यपरिवव्रुःसमंततः॥३५॥ ततस्तुसंवृतोभीमस्तावकान्निशि तैःशरैः॥ पीडयामासतान्सर्वान्सहस्राक्षइवासुरान्॥ ३६॥ ततःपंचशतान्हत्वासवरूथान्महारथान्॥ जघानकुंजरानीकंपुनःसप्तशतंयुधि॥ ३७॥ हत्वाशत सहस्राणिपत्तीनांपरमेषुभिः॥ वाजिनांचशतान्यष्टौपांडवःस्मविराजते॥३८॥ भीमसेनस्तुकौंतेयोहत्वायुद्धेसुतांस्तव ॥ मेनेकृतार्थमात्मानंसफलंजन्मचप्र भो॥ ३९॥ तंतथायुद्ध्यमानंचविनिघ्नंतंचतावकान्॥ ईक्षितुंनोत्सहंतेस्मतवसैन्यानराधिप॥ ४०॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दुर्योधनइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

विद्राव्यचकुरून्सर्वांस्तांश्चहत्वापदानुगान् ॥ दोर्भ्यांशब्दंततश्चक्रेत्रासयानोमहाद्विपान् ॥ ४१ ॥ हतभूयिष्ठयोधातुतवसेनाविशांपते ॥ किंचिच्छेषामहाराज कृपणंसमपद्यत ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिएकादशधार्तराष्ट्रवधेषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ दुर्योधनो महाराजसुदर्शश्चापितेसुतः ॥ हतशेषौतदासंख्येवाजिमध्येव्यवस्थितौ ॥ १ ॥ ततोदुर्योधनंदृष्ट्वावाजिमध्येव्यवस्थितं ॥ उवाचदेवकीपुत्रःकुंतीपुत्रंधनंजयं ॥ २ ॥ शत्रवोहतभूयिष्ठाज्ञातयःपरिपालिताः ॥ गृहीत्वासंजयंचासौनिवृत्तःशिनिपुंगवः ॥ ३ ॥ परिश्रांतश्चनकुलःसहदेवश्चभारत ॥ योधयित्वारणेपापान्धा र्त्तराष्ट्रान्सहानुगान् ॥ ४ ॥ दुर्योधनमभित्यज्यत्रयएतेव्यवस्थिताः ॥ कृपश्चकृतवर्माचद्रौणिश्चैवमहारथः ॥ ५ ॥ असौतिष्ठतिपांचाल्यःश्रियापरमयायुतः ॥ दुर्योधनबलंहत्वासहसर्वैःप्रभद्रकैः ॥ ६ ॥ असौदुर्योधनःपार्थवाजिमध्येव्यवस्थितः ॥ छत्रेणध्रियमाणेनप्रेक्षमाणोमुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥ प्रतिव्यूह्यबलंसर्वंरण मध्येव्यवस्थितः ॥ एनंहत्वाशितैर्बाणैःकृतकृत्योभविष्यसि ॥ ८ ॥ गजानीकंहतंदृष्ट्वात्वांचप्राप्तमरिंदम ॥ यावन्नविद्रवंत्येतेतावज्जहिसुयोधनं ॥ ९ ॥ यातुक श्चित्तुपांचाल्यंक्षिप्रमागम्यतामिति ॥ परिश्रांतबलस्तातनैषमुच्येतकिल्बिषी ॥ १० ॥ हत्वातवबलंसर्वंसंग्रामेधृतराष्ट्रजः ॥ जितान्पांडुसुतान्मत्वारूपंधारय तेमहत् ॥ ११ ॥ निहतंस्वबलंदृष्ट्वापीडितंचापिपांडवैः ॥ ध्रुवमेष्यतिसंग्रामेवधायैवात्मनोनृपः ॥ १२ ॥ एवमुक्तःफाल्गुनस्तुकृष्णंवचनमब्रवीत् ॥ धृतराष्ट्रसु ताःसर्वेहताभीमेनमाधव ॥ १३ ॥ यावेतावास्थितौकृष्णतावद्यनभविष्यतः ॥ हतोभीष्मोहतोद्रोणःकर्णोवैकर्त्तनोहतः ॥ १४ ॥ मद्रराजोहतःशल्योहतःकृष्ण जयद्रथः ॥ हयाःपंचशताःशिष्टाःशकुनेःसौबलस्यच ॥ १५ ॥ रथानांतुशतेशिष्टेद्वेएवतुजनार्दन ॥ दंतिनांचशतंसाग्रंत्रिसाहस्राःपदातयः ॥ १६ ॥ अश्वत्था माकृपश्चैवत्रिगर्त्ताधिपतिस्तथा ॥ उलूकःशकुनिश्चैवकृतवर्माचसात्वतः ॥ १७ ॥ एतद्बलमभूच्छेषंधार्त्तराष्ट्रस्यमाधव ॥ मोक्षोननूनंकालात्तुविद्यतेभुविक स्यचित् ॥ १८ ॥ तथाविनिहतेसैन्येपश्यदुर्योधनंस्थितं ॥ अद्याह्नाहिमहाराजोहतामित्रोभविष्यति ॥ १९ ॥ नहिमेमोक्ष्यतेकश्चित्परेषामिहचिंतये ॥ येत्वद्यस मरंकृष्णनहास्यंतिमदोत्कटाः ॥ २० ॥ तान्वैसर्वान्हनिष्यामियद्यपिस्युर्नमानुषाः ॥ अद्ययुद्धेसुसंक्रुद्धोदीर्घंराज्ञःप्रजागरं ॥ २१ ॥ अपनेष्यामिगांधारंघातयि त्वाशितैःशरैः ॥ निकृत्यावैदुराचारोयानिरत्नानिसौबलः ॥ २२ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

सभायामहरद्द्यूतेपुनस्तान्याहराम्यहं ॥ अद्यताअपिरोत्स्यंतिसर्वानागपुरेस्त्रियः ॥ २३ ॥ श्रुत्वापतींश्चपुत्रांश्चपांडवैर्निहतान्युधि ॥ समाप्तमद्यवैकर्मसर्वंकृष्ण
भविष्यति ॥ २४ ॥ अद्यदुर्योधनोदीप्तांश्रियंप्राणांश्चमोक्ष्यति ॥ नापयातिभयात्कृष्णसंग्रामाद्यदिचेन्मम ॥ २५ ॥ निहतंविद्धिवार्ष्णेयधार्त्तराष्ट्रंसुबालिशं ॥
ममत्येतदशक्तंवैवाजिवृंदमरिंदम ॥ २६ ॥ सोढुंज्यातलनिर्घोषंयाहियावन्निहन्म्यहं ॥ एवमुक्तस्तुदाशार्हःपांडवेनयशस्विना ॥ २७ ॥ अचोदयद्धयान्राजन्
दुर्योधनबलंप्रति ॥ तदनीकमभिप्रेक्ष्यत्रयःसज्जामहारथाः ॥ २८ ॥ भीमसेनोर्जुनश्चैवसहदेवश्चमारिष ॥ प्रययुःसिंहनादेनदुर्योधनजिघांसया ॥ २९ ॥ तान्प्रे
क्ष्यसहितान्सर्वान्जवेनोद्यतकार्मुकान् ॥ सौबलोभ्यद्रवद्युद्धेपांडवानाततायिनः ॥ ३० ॥ सुदर्शनस्तवसुतोभीमसेनंसमभ्ययात् ॥ सुशर्माशकुनिश्चैवयुयु
धातेकिरीटिना ॥ ३१ ॥ सहदेवंतवसुतोहयपृष्ठगतोभ्ययात् ॥ ततोहियत्नतःक्षिप्रंतवपुत्रोजनाधिप ॥ ३२ ॥ प्रासेनसहदेवस्यशिरसिप्राहरद्भृशं ॥ सोपाविश
द्रथोपस्थेतवपुत्रेणताडितः ॥ ३३ ॥ रुधिराप्लुतसर्वांगआशीविषइवश्वसन् ॥ प्रतिलभ्यततःसंज्ञांसहदेवोविशांपते ॥ ३४ ॥ दुर्योधनंशरैस्तीक्ष्णैःसंक्रुद्धःसम
वाकिरत् ॥ पार्थोपियुधिविक्रम्यकुंतीपुत्रोधनंजयः ॥ ३५ ॥ शूराणामश्वपृष्ठेभ्यःशिरांसिनिचकर्तह ॥ तदनीकंतदापार्थोव्यधमद्बहुभिःशरैः ॥ ३६ ॥ पातयि
त्वाहयान्सर्वांस्त्रिगर्त्तानांरथान्ययौ ॥ ततस्तेसहिताभूत्वात्रिगर्तानांमहारथाः ॥ ३७ ॥ अर्जुनंवासुदेवंचशरवर्षैरवाकिरन् ॥ सत्यकर्माणमाक्षिप्यक्षुरप्रेणम
हायशाः ॥ ३८ ॥ ततोस्यस्यंदनस्येषांचिच्छिदेपांडुनंदनः ॥ शिलाशितेनचविभोक्षुरप्रेणमहायशाः ॥ ३९ ॥ शिरश्चिच्छेदसहसातप्तकुंडलभूषणं ॥ सत्येषुम
थचादत्तयोधानांमिषतांततः ॥ ४० ॥ यथासिंहोवनेराजन्मृगंपरिबुभुक्षितः ॥ तंनिहत्यततःपार्थःसुशर्माणंत्रिभिःशरैः ॥ ४१ ॥ विद्ध्वातानहनत्सर्वान्रथान्रु
क्मविभूषितान् ॥ ततःप्रायात्त्वरन्पार्थोदीर्घकालंसुसंवृतं ॥ ४२ ॥ मुंचन्क्रोधविषंतीक्ष्णंप्रस्थलाधिपतिंप्रति ॥ तमर्जुनःपृषत्कानांशतेनभरतर्षभ ॥ ४३ ॥ पूर
यित्वाततोवाहान्प्राहरत्तस्यधन्विनः ॥ ततःशरंसमादाययमदंडोपमंतदा ॥ ४४ ॥ सुशर्माणंसमुद्दिश्यचिक्षेपाशुहसन्निव ॥ सशरःप्रेषितस्तेनक्रोधदीप्तेनधन्वि
ना ॥ ४५ ॥ सुशर्माणंसमासाद्यबिभेदहृदयंरणे ॥ सगतासुर्महाराजपपातधरणीतले ॥ ४६ ॥ नंदयन्पांडवान्सर्वान्व्यथयंश्चापितावकान् ॥ सुशर्माणंरणे
हत्वापुत्रानस्यमहारथान् ॥ ४७ ॥ सप्तचाष्टौचत्रिंशच्चसायकैरनयत्क्षयं ॥ ततोस्यनिशितैर्बाणैःसर्वान्हत्वापदानुगान् ॥ ४८ ॥

॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तस्मिन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

अभ्यगाद्भारतींसेनांहतशेषांमहारथः ॥ भीमस्तुसमरेक्रुद्धःपुत्रंतवजनाधिप ॥ ४९ ॥ सुदर्शनमदृश्यंतंशरैश्चक्रेहसन्निव ॥ ततोस्यप्रहसन्क्रुध्दःशिरःकायादपाहरत् ॥ ५० ॥ क्षुरप्रेणसुतीक्ष्णेनसहतःप्रापतद्भुवि ॥ तस्मिंस्तुनिहतेवीरेततस्तस्यपदानुगाः ॥ ५१ ॥ परिवव्रूरणेभीमंकिरंतोविविधान्शरान् ॥ ततस्तुनिशितैर्बाणैस्तवानीकंवृकोदरः ॥ ५२ ॥ इंद्राशनिसमस्पर्शैःसमंतात्पर्यवाकिरत् ॥ ततःक्षणेनतद्भीमोन्यहनद्भरतर्षभ ॥ ५३ ॥ तेषुतूत्साद्यमानेषुसेनाध्यक्षामहारथाः ॥ भीमसेनंसमासाद्यततोयुद्ध्यंतभारत ॥ ५४ ॥ सतान्सर्वान्शरैर्घोरैरवाकिरतपांडवः ॥ तथैवतावकाराजन्पांडवेयान्महारथान् ॥ ५५ ॥ शरवर्षेणमहतासमंतात्पर्यवारयन् ॥ व्याकुलंतदभूत्सर्वंपांडवानांपरैःसह ॥ ५६ ॥ तावकानांचसमरेपांडवेयैर्युयुत्सतां ॥ तत्रयोधास्तदापेतुःपरस्परसमाहताः ॥ उभयोःसेनयोराजन्संशोचंतःस्मबांधवान् ॥ ५७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिसुशर्मवधेसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥

तस्मिन्प्रवृत्तेसंग्रामेगजवाजिनरक्षये ॥ शकुनिःसौबलोराजन्सहदेवंसमभ्ययात् ॥ १ ॥ ततोस्यापततस्तूर्णंसहदेवःप्रतापवान् ॥ शरौघान्प्रेषयामासपतंगानिवशीघ्रगान् ॥ २ ॥ उलूकश्चरणेभीमंविव्याधदशभिःशरैः ॥ शकुनिश्चमहाराजभीमंविध्वात्रिभिःशरैः ॥ ३ ॥ सायकानांनवत्यावैसहदेवमवाकिरत् ॥ तेशूराःसमरेराजन्समासाद्यपरस्परं ॥ ४ ॥ विव्यधुर्निशितैर्बाणैः कंकबर्हिणवाजितैः ॥ स्वर्णपुंखैःशिलाधौतैराकर्णप्रहितैःशरैः ॥ ५ ॥ तेषांचापभुजोत्सृष्टाशरवृष्टिर्विशांपते ॥ आच्छादयद्दिशःसर्वाधाराइवपयोमुचः ॥ ६ ॥ ततःक्रुद्धोरणेभीमःसहदेवश्चभारत ॥ चेरतुःकदनंसंख्येकुर्वंतौसुमहाबलौ ॥ ७ ॥ ताभ्यांशरशतैश्छन्नंतद्बलंतवभारत ॥ सांधकारमिवाकाशमभवत्तत्रतत्रह ॥ ८ ॥ अश्वैर्विपरिधावद्भिःशरच्छन्नैर्विशांपते ॥ तत्रतत्रवृतोमार्गोविकर्षद्भिर्हतान्बहून् ॥ ९ ॥ निहतानांहयानांचसहैवहयसादिभिः ॥ वर्मभिर्विनिकृत्तैश्चप्रासैश्छिन्नैश्चमारिष ॥ १० ॥ ऋष्टिभिःशक्तिभिश्चैवसासिप्रासपरश्वधैः ॥ संछन्नापृथिवीजज्ञेकुसुमैःशबलाइव ॥ ११ ॥ योधास्तत्रमहाराजसमासाद्यपरस्परं ॥ व्यचरंतरणेक्रुद्धाविनिघ्नंतःपरस्परं ॥ १२ ॥ उद्वृत्तनयनैरोषात्संदष्टौष्ठपुटैर्मुखैः ॥ सकुंडलैर्महीच्छन्नापद्मकिंजल्कसन्निभैः ॥ १३ ॥ भुजैश्छिन्नैर्महाराजनागराजकरोपमैः ॥ सांगदैःसतनुत्रैश्चसासिप्रासपरश्वधैः ॥ १४ ॥ कबंधैरुत्थितैश्छिन्नैर्नृत्यद्भिश्चापरैर्युधि ॥ क्रव्यादगणसंछन्नाघोराभूत्पृथिवीविभो ॥ १५ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ रणेवीरशब्दविशिष्टे ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥२०॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥२५॥२६॥२७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

अल्पावशिष्टेसैन्येतुकौरवेयान्महाहवे ॥ प्रहृष्टाःपांडवाभूत्वानिर्य्यिरेयमसादनं ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नंतरेशूरःसौबलेयःप्रतापवान् ॥ प्रासेनसहदेवस्यशिरसि
प्राहरद्भृशं ॥ १७ ॥ सविक्लोमहाराजरथोपस्थउपाविशत् ॥ सहदेवंतथादृष्ट्वाभीमसेनःप्रतापवान् ॥ १८ ॥ सर्वसैन्यानिसंक्रुद्धोवारयामासभारत ॥ निर्बि
भेदचनाराचैःशतशोथसहस्रशः ॥ १९ ॥ विनिर्भिद्याकरोच्चैवसिंहनादमरिंदमः ॥ तेनशब्देनवित्रस्ताःसर्वेसहयवारणाः ॥ २० ॥ प्राद्रवन्सहसाभीताःशकुने
श्चपदानुगाः ॥ प्रभग्नानथतान्दृष्ट्वाराजादुर्योधनोब्रवीत् ॥ २१ ॥ निवर्त्तध्वमधर्मज्ञायुध्यध्वंकिंस्तेनवः ॥ इहकीर्तिसमाधायप्रेत्यलोकान्समश्नुते ॥ २२ ॥
प्राणान्जहातियोधीरोयुद्धेपृष्ठमदर्शयन् ॥ एवमुक्तास्तुतेराज्ञासौबलस्यपदानुगाः ॥ २३ ॥ पांडवानभ्यवर्त्तंतमृत्युंकृत्वानिवर्त्तनं ॥ द्रवद्भिस्तत्रराजेंद्रकृतः
शब्दोतिदारुणः ॥ २४ ॥ क्षुब्धसागरसंकाशाःक्षुभिताःसर्वतोभवन् ॥ तांस्ततःपुरतोदृष्ट्वासौबलस्यपदानुगान् ॥ २५ ॥ प्रत्युद्ययुर्महाराजपांडवाविजयोद्यताः ॥
प्रत्याश्वस्यचदुर्धर्षःसहदेवोविशांपते ॥ २६ ॥ शकुनिंदशभिर्विद्ध्वाहयांश्चास्यत्रिभिःशरैः ॥ धनुश्चिच्छेदचशरैःसौबलस्यहसन्निव ॥ २७ ॥ अथान्यद्धनुरादा
यशकुनिर्युद्धदुर्मदः ॥ विव्याधनकुलंषष्ट्याभीमसेनंचसप्तभिः ॥ २८ ॥ उलूकोपिमहाराजभीमंविव्याधसप्तभिः ॥ सहदेवंचसप्तत्यापरीप्सन्पितरंरणे ॥ २९ ॥
तंभीमसेनःसमरेविव्याधनवभिःशरैः ॥ शकुनिंचचतुःषष्ट्यापार्श्वस्थांश्चत्रिभिस्त्रिभिः ॥ ३० ॥ तेहन्यमानाभीमेननाराचैस्तैलपायितैः ॥ सहदेवंरणेक्रुद्धाश्छा
दयन्शरवृष्टिभिः ॥ ३१ ॥ पर्वतंवारिधाराभिःसविद्युतइवांबुदाः ॥ ततोस्यापततःशूरःसहदेवःप्रतापवान् ॥ ३२ ॥ उलूकस्यमहाराजभल्लेनापाहरच्छिरः ॥ सज
गामरथाद्भूमिंसहदेवेनपातितः ॥ ३३ ॥ रुधिराप्लुतसर्वांगोनंदयन्पांडवान्युधि ॥ पुत्रंतुनिहतंदृष्ट्वाशकुनिस्तत्रभारत ॥ ३४ ॥ साश्रुकंठोविनिःश्वस्यक्षत्तुर्वा
क्यमनुस्मरन् ॥ चिंतयित्वामुहूर्त्तंसबाष्पपूर्णेक्षणःश्वसन् ॥ ३५ ॥ सहदेवंसमासाद्यत्रिभिर्विव्याधसायकैः ॥ तानपास्यशरान्मुक्तान्शरसंघैःप्रतापवान्
॥ ३६ ॥ सहदेवोमहाराजधनुश्चिच्छेदसंयुगे ॥ छिन्नेधनुषिराजेंद्रशकुनिःसौबलस्तदा ॥ ३७ ॥ प्रगृह्यविपुलंखड्गंसहदेवायप्राहिणोत् ॥ तमापतंतंसहसाघो
ररूपंविशांपते ॥ ३८ ॥ द्विधाचिच्छेदसमरेसौबलस्यहसन्निव ॥ असिंदृष्ट्वातथाच्छिन्नंप्रगृह्यमहतींगदां ॥ ३९ ॥ प्राहिणोत्सहदेवायसामोघान्यपतद्भुवि ॥
ततःशक्तिंमहाघोरांकालरात्रीमिवोद्यतां ॥ ४० ॥ प्रेषयामाससंक्रुद्धःपांडवंप्रतिसौबलः ॥ तामापतंतींसहसाशरैःकनकभूषणैः ॥ ४१ ॥

त्रिधाचिच्छेदसमरेसहदेवोहसन्निव ॥ सापपातत्रिधाच्छिन्नाभूमौकनकभूषणा ॥ ४२ ॥ शीर्यमाणायथादीप्तागगनाद्वैशतह्रदा ॥ शक्तिंविनिहतांदृष्ट्वासौब
लंचभयार्दितं ॥ ४३ ॥ दुद्रुवुस्तावकाःसर्वेभयेजातेससौबलाः ॥ अथोत्क्रुष्टंमहच्चासीत्पांडवैर्जितकाशिभिः ॥ ४४ ॥ धार्त्तराष्ट्रास्ततःसर्वेप्रायशोविमुखाभवन्
तान्वैविमनसोदृष्ट्वामाद्रीपुत्रःप्रतापवान् ॥ ४५ ॥ शरैरनेकसाहस्रैर्वारयामाससंयुगे ॥ ततोगांधारकैर्गुप्तंपुष्टैरश्वैर्जयेधृतं ॥ ४६ ॥ आससादरणेयांतंसहदेवो
थसौबलं ॥ स्वमंशमवशिष्टंतंसंस्मृत्यशकुनिंनृप ॥ ४७ ॥ रथेनकांचनांगेनसहदेवःसमभ्ययात् ॥ अधिज्यंबलवत्कृत्वाव्याक्षिपन्सुमहद्धनुः ॥ ४८ ॥ ससौबल
मभिद्रुत्यगार्ध्रपत्रैःशिलाशितैः ॥ भृशमभ्यहनत्क्रुद्धस्तोत्त्रैरिवमहाद्विपं ॥ ४९ ॥ उवाचचैनंमेधावीविगृह्यस्मारयन्निव ॥ क्षत्रधर्मेस्थिरोभूत्वायुध्यस्वपुरुषोभ
व ॥ ५० ॥ यत्तदाहृष्यसेमूढग्लहन्नक्षैःसभातले ॥ फलमद्यप्रपश्यस्वकर्मणस्तस्यदुर्मते ॥ ५१ ॥ निहतास्तेदुरात्मानोयेस्मानवहसन्पुरा ॥ दुर्योधनःकुलांगारः
शिष्टस्त्वंचास्यमातुलः ॥ ५२ ॥ अद्यतेनिहनिष्यामिक्षुरेणोन्मथितंशिरः ॥ वृक्षात्फलमिवाविद्धंलगुडेनप्रमाथिना ॥ ५३ ॥ एवमुक्त्वामहाराजसहदेवोमहाब
लः ॥ संक्रुद्धोरणशार्दूलोवेगेनाभिजगामतं ॥ ५४ ॥ अभिगम्यसुदुर्धर्षःसहदेवोयुधांपतिः ॥ विकृष्यबलवच्चापंक्रोधेनप्रज्वलन्निव ॥ ५५ ॥ शकुनिंदशभिर्वि
द्ध्वाचतुर्भिश्चास्यवाजिनः ॥ छत्रंध्वजंधनुश्चास्यच्छित्वासिंहइवानदत् ॥ ५६ ॥ छिन्नध्वजधनुश्छत्रःसहदेवेनसौबलः ॥ कृतोविद्धश्चबहुभिःसर्वमर्मसुसाय
कैः ॥ ५७ ॥ ततोभूयोमहाराजसहदेवःप्रतापवान् ॥ शकुनेःप्रेषयामासशरवृष्टिंदुरासदां ॥ ५८ ॥ ततस्तुक्रुद्धःसुबलस्यपुत्रोमाद्रीसुतंसहदेवंविमर्दे ॥ प्रासेनजां
बूनदभूषणेनजिघांसुरेकोभिपपातशीघ्रं ॥ ५९ ॥ माद्रीसुतस्तस्यसमुद्यतंतंप्रासंसुवृत्तौचभुजौरणाग्रे ॥ भल्लैस्त्रिभिर्युगपत्संचकर्त्तननादचोच्चैस्तरसाजिमध्ये
॥ ६० ॥ तस्याशुकारीसुसमाहितेनसुवर्णपुंखेनदृढायसेन ॥ भल्लेनसर्वावरणातिगेनशिरःशरीरात्प्रममाथभूयः ॥ ६१ ॥ शरेणकार्त्तस्वरभूषितेनदिवाकराभेण
सुसंहितेन ॥ हृतोत्तमांगोयुधिपांडवेनपपातभूमौसुबलस्यपुत्रः ॥ ६२ ॥ सतच्छिरोवेगवताशरेणसुवर्णपुंखेनशिलाशितेन ॥ प्रावेरयत्कुपितःपांडुपुत्रोयत्त
त्कुरूणामनयस्यमूलं ॥ ६३ ॥ भुजौसुवृत्तौप्रचकर्त्तवीरःपश्चात्कबंधंरुधिरावसिक्तं ॥ विस्पंदमानंनिपपातघोरंरथोत्तमात्पार्थिवपार्थिवस्य ॥ ६४ ॥ हृतोत्त
मांगंशकुनिंसमीक्ष्यभूमौशयानंरुधिरार्द्रगात्रं ॥ योधास्त्वदीयाभयनष्टसत्वादिशःप्रजग्मुःप्रगृहीतशस्त्राः ॥ ६५ ॥

प्रविद्रुताःशुष्कमुखाविसंज्ञागांडीवघोषेणसमाहताश्च ॥ भयार्दिताभग्नरथाश्वनागाःपदातयश्चैवसधार्त्तराष्ट्राः ॥ ६६ ॥ ततोरथाच्छकुनिंपातयित्वामुदान्विताभारतपांडवेयाः ॥ शंखान्प्रदध्मुःसमरेतिहृष्टाःसकेशवाःसैनिकान्हर्षयंतः ॥ ६७ ॥ तंचापिसर्वेप्रतिपूजयंतोदृष्ट्वाब्रुवाणाःसहदेवमाजौ ॥ दिष्ट्याहतोनैकृतिकोमहात्मासहात्मजोवीररणेत्वयेति ॥ ६८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणिशकुन्युलूकवधेअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

अथह्रदप्रवेशपर्व ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ ततःक्रुद्धामहाराजसौबलस्यपदानुगाः ॥ त्यक्त्वाजीवितमाक्रंदेपांडवान्पर्यवारयन् ॥ १ ॥ तानर्जुनःप्रत्यगृह्णात्सहदेवजयेधृतः ॥ भीमसेनश्चतेजस्वीक्रुद्धाशीविषदर्शनः ॥ २ ॥ शक्त्यृष्टिप्रासहस्तानांसहदेवंजिघांसतां ॥ संकल्पमकरोन्मोघंगांडीवेनधनंजयः ॥ ३ ॥ संगृहीतायुधान्बाहून्योधानामभिधावतां ॥ भल्लैश्चिच्छेदबीभत्सुःशिरांस्यपिहयानपि ॥ ४ ॥ तेहयाःप्रत्यपद्यंतवसुधांविगतासवः ॥ चरतालोकवीरेणप्रहताःसव्यसाचिना ॥ ५ ॥ ततोदुर्योधनोराजादृष्ट्वास्वबलसंक्षयं ॥ हतशेषान्समानीयक्रुद्धोरथगणान्बहून् ॥ ६ ॥ कुंजरांश्चहयांश्चैवपादातांश्चसमंततः ॥ उवाचसहितान्सर्वान्धार्त्तराष्ट्रइदंवचः ॥ ७ ॥ समासाद्यरणेसर्वान्पांडवान्ससुहृद्गणान् ॥ पांचाल्यंचापिसबलंहत्वाशीघ्रंन्यवर्त्तत ॥ ८ ॥ तस्यतेशिरसागृह्यवचनंयुद्धदुर्मदाः ॥ अभ्युद्ययूरणेपार्थांस्तवपुत्रस्यशासनात् ॥ ९ ॥ तानभ्यापततःशीघ्रंहतशेषान्महारणे ॥ शरैराशीविषाकारैःपांडवाःसमवाकिरन् ॥ १० ॥ तत्सैन्यंभरतश्रेष्ठमुहूर्त्तेनमहात्मभिः ॥ अवध्यतरणंप्राप्यत्रातारंनाभ्यविंदत ॥ ११ ॥ प्रतिष्ठमानंतुभयान्नावतिष्ठतिदंशितं ॥ अश्वैर्विपरिधावद्भिःसैन्येनरजसावृते ॥ १२ ॥ नप्राज्ञायंतसमरेदिशःसप्रदिशस्तथा ॥ ततस्तुपांडवानीकान्निःसृत्यबहवोजनाः ॥ १३ ॥ अभ्यघ्नंस्तावकान्युद्धेमुहूर्त्तादिवभारत ॥ ततोनिःशेषमभवत्तत्सैन्यंतवभारत ॥ १४ ॥ अक्षौहिण्यःसमेतास्तुतवपुत्रस्यभारत ॥ एकादशहतायुद्धेताःप्रभोपांडुसृंजयैः ॥ १५ ॥ तेषुराजसहस्रेषुतावकेषुमहात्मसु ॥ एकोदुर्योधनोराजन्नदृश्यतभृशंक्षतः ॥ १६ ॥ ततोवीक्ष्यदिशःसर्वादृष्ट्वाशून्यांचमेदिनीं ॥ विहीनःसर्वयोधैश्चपांडवान्वीक्ष्यसंयुगे ॥ १७ ॥ मुदितान्सर्वतःसिद्धान्नर्दमानान्समंततः ॥ बाणशब्दरवांश्चैवश्रुत्वातेषांमहात्मनां ॥ १८ ॥ दुर्योधनोमहाराजकश्मलेनाभिसंवृतः ॥ अपयानेमनश्चक्रेविहीनबलवाहनः ॥ १९ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ निहतेमामकेसैन्येनिःशेषेशिबिरेकृते ॥ पांडवानांबलेसूतकिंनुशेषमभूत्तदा ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥२५ ॥ २६ ॥ २७॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

एतन्मेपृच्छतोब्रूहिकुशलोह्यसिसंजय ॥ यच्चदुर्योधनोमंदःकृतवांस्तनयोमम ॥ २१ ॥ बलक्षयंतथादृष्ट्वासएकःपृथिवीपतिः ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ रथानां
द्वेसहस्रेतुसप्तनागशतानिच ॥ २२ ॥ पंचचाश्वसहस्राणिपत्तीनांचशतंशताः ॥ एतच्छेषमभूद्राजन्पांडवानांमहद्बलं ॥ २३ ॥ परिगृह्यहियद्युद्धेधृष्टद्युम्नोव्यव
स्थितः ॥ एकाकीभरतश्रेष्ठततोदुर्योधनोनृपः ॥ २४ ॥ नापश्यत्समरेकंचित्सहायंरथिनांवरः ॥ नर्दमानान्परान्दृष्ट्वास्वबलस्यचसंक्षयं ॥ २५॥ तथादृष्ट्वामहारा
जएकःसपृथिवीपतिः ॥ हतंस्वहयमुत्सृज्यप्राङ्मुखःप्राद्रवद्भयात् ॥ २६॥ एकादशचमूभर्त्तापुत्रोदुर्योधनस्तव ॥ गदामादायतेजस्वीपदातिःप्रस्थितोह्रदं ॥ २७॥
नातिदूरंततोगत्वापद्भ्यामेवनराधिपः ॥ सस्मारवचनंक्षत्तुर्धर्मशीलस्यधीमतः ॥ २८ ॥ इदंनूनंमहाप्राज्ञोविदुरोदृष्टवान्पुरा ॥ महद्वैशसमस्माकंक्षत्रियाणांच
संयुगे ॥ २९ ॥ एवंविचिंतयानस्तुप्रविविक्षुर्ह्रदंनृपः ॥ दुःखसंतप्तहृदयोदृष्ट्वाराजन्बलक्षयं ॥ ३० ॥ पांडवास्तुमहाराजधृष्टद्युम्नपुरोगमाः ॥ अभ्यद्रवंतसंक्रुद्धा
स्तवराजन्बलंप्रति ॥ ३१ ॥ शक्त्यृष्टिप्रासहस्तानांबलानामभिगर्जतां ॥ संकल्पमकरोन्मोघंगांडीवेनधनंजयः ॥ ३२ ॥ तान्हत्वानिशितैर्बाणैःसामात्यान्सह
बंधुभिः ॥ रथेश्वेतहयेतिष्ठन्नर्जुनोबह्वशोभत ॥ ३३ ॥ सुबलस्यहतेपुत्रेसवाजिरथकुंजरे ॥ महावनमिवच्छिन्नमभवत्तावकंबलं ॥ ३४ ॥ अनेकशतसाहस्रे
बलेदुर्योधनस्यह ॥ नान्योमहारथोराजन्जीवमानोव्यदृश्यत ॥ ३५ ॥ द्रोणपुत्रादृतेवीरात्तथैवकृतवर्मणः ॥ कृपाच्चगौतमाद्राजन्पार्थिवाच्चतवात्मजात्
॥ ३६ ॥ धृष्टद्युम्नस्तुमांदृष्ट्वाहसन्सात्यकिमब्रवीत् ॥ किमनेनगृहीतेननानेनार्थोस्तिजीवता ॥ ३७॥ धृष्टद्युम्नवचःश्रुत्वाशिनेर्नप्तामहारथः ॥ उद्यम्यनिशितंखड्गं
हंतुंमामुद्यतस्तदा ॥ ३८ ॥ तमागम्यमहाप्राज्ञःकृष्णद्वैपायनोब्रवीत् ॥ मुच्यतांसंजयोजीवन्नहंतव्यःकथंचन ॥ ३९ ॥ द्वैपायनवचःश्रुत्वाशिनेर्नप्ताकृतांजलिः ॥
ततोमामब्रवीन्मुक्त्वास्वस्तिसंजयसाधय ॥ ४० ॥ अनुज्ञातस्त्वहंतेनन्यस्तवर्मानिरायुधः ॥ प्रातिष्ठंयेननगरंसायाह्नेरुधिरोक्षितः ॥ ४१ ॥ क्रोशमात्रमपक्रांतं
गदापाणिमवस्थितं ॥ एकंदुर्योधनंराजन्नपश्यंभृशविक्षतं ॥ ४२ ॥ सतुमामश्रुपूर्णाक्षोनाशक्नोदभिवीक्षितुं ॥ उपप्रैक्षतमांदृष्ट्वातथादीनमवस्थितं ॥ ४३ ॥
तंचाहमपिशोचंतंदृष्ट्वैकाकिनमाहवे ॥ मुहूर्त्तंनाशकंवक्तुमतिदुःखपरिप्लुतः ॥ ४४ ॥ ततोस्मैतदहंसर्वमुक्तवान्ग्रहणंतदा ॥ द्वैपायनप्रसादाच्चजीवतोमोक्षमा
हवे ॥ ४५ ॥ समुहूर्त्तमिवध्यात्वाप्रतिलभ्यचचेतनां ॥ भ्रातॄंश्चसर्वसैन्यानिपर्यपृच्छतमांततः ॥ ४६ ॥

तस्मैतदहमाचक्षेसर्वंप्रत्यक्षदर्शिवान् ॥ भ्रातॄंश्चनिहतान्सर्वान्सैन्यंचविनिपातितं ॥४७॥ त्रयःकिलरथाःशिष्टास्तावकानांनराधिप ॥ इतिप्रस्थानकालेमांकृ
ष्णद्वैपायनोब्रवीत् ॥ ४८ ॥ सदीर्घमिवनिःश्वस्यप्रत्यवेक्ष्यपुनःपुनः ॥ असौमांपाणिनास्पृष्ट्वापुत्रस्तेपर्यभाषत ॥ ४९ ॥ त्वदन्योनेहसंग्रामेकश्चिज्जीवतिसंज
य ॥ द्वितीयंनेहपश्यामिससहायाश्चपांडवाः ॥ ५० ॥ ब्रूयाःसंजयराजानंप्रज्ञाचक्षुषमीश्वरं ॥ दुर्योधनस्तवसुतःप्रविष्टोह्रदमित्युत ॥ ५१ ॥ सुहृद्भिस्तादृशैर्ही
नःपुत्रैर्भ्रातृभिरेवच ॥ पांडवैश्चहृतेराज्येकोनुजीवेतमादृशः ॥५२॥ आचक्षीथाःसर्वमिदंमांचमुक्तंमहाहवात् ॥ अस्मिंस्तोयह्रदेगुप्तंजीवंतंभृशविक्षतं ॥५३॥
एवमुक्त्वामहाराजप्राविशत्तंमहाह्रदं ॥ अस्तंभयततोयंचमायायामनुजाधिपः ॥ ५४ ॥ तस्मिन्ह्रदंप्रविष्टेतुत्रीन्रथान्श्रांतवाहनान् ॥ अपश्यंसहितानेकस्तं
देशंसमुपेयुषः ॥ ५५ ॥ कृपंशारद्वतंवीरंद्रौणिंचरथिनांवरं ॥ भोजंचकृतवर्माणंसहितान्शरविक्षतान् ॥ ५६ ॥ तेसर्वेमामभिप्रेक्ष्यतूर्णमश्वाननोदयन् ॥ उप
यायतुमामूचुर्दिष्ट्याजीवसिसंजय ॥ ५७ ॥ अपृच्छंश्चैवमांसर्वेपुत्रंतवजनाधिपं ॥ कच्चिद्दुर्योधनोराजासनोजीवतिसंजय ॥ ५८ ॥ आख्यातवानहंतेभ्यस्त
दाकुशलिनंनृपं ॥ तच्चैवसर्वमाचक्षंयन्मांदुर्योधनोब्रवीत् ॥ ५९ ॥ ह्रदंचैवाहमाचक्षंयंप्रविष्टोनराधिपः ॥ अश्वत्थामातुतद्राजन्निशम्यवचनंमम ॥ ६० ॥ तं
ह्रदंविपुलंप्रेक्ष्यकरुणंपर्यदेवयत् ॥ अहोधिङ्नसजानातिजीवतोस्मान्नराधिपः ॥ ६१ ॥ पर्याप्ताहिवयंतेनसहयोधयितुंपरान् ॥ तेतुतत्रचिरंकालंविलप्यच
महारथाः ॥ ६२ ॥ प्राद्रवन्रथिनांश्रेष्ठादृष्ट्वापांडुसुतान्रणे ॥ तेतुमांरथमारोप्यकृपस्यसुपरिष्कृतं ॥ ६३ ॥ सेनानिवेशमाजग्मुर्हतशेषास्त्रयोरथाः ॥ तत्रगु
ल्माःपरित्रस्ताःसूर्येचास्तमितेसति ॥ ६४ ॥ सर्वेविचुक्रुशुःश्रुत्वापुत्राणांतवसंक्षयं ॥ ततोवृद्धामहाराजयोषितांरक्षिणोनराः ॥ ६५ ॥ राजदारानुपादायप्रय
युर्नगरंप्रति ॥ तत्रविक्रोशमानानांरुदतीनांचसर्वशः ॥ ६६ ॥ प्रादुरासीन्महान्शब्दःश्रुत्वातद्बलसंक्षयं ॥ ततस्तायोषितोराजन्रुदत्योवैमुहुर्मुहुः ॥ ६७ ॥ कु
रर्यइवशब्देननादयंत्योमहीतलं ॥ आजघ्नुःकरजैश्चापिपाणिभिश्चशिरांस्युत ॥ ६८ ॥ लुलुचुश्चतदाकेशान्क्रोशंत्यस्तत्रतत्रह ॥ हाहाकारविनादिन्योविनिघ्नं
त्यउरांसिच ॥ ६९ ॥ शोचंत्यस्तत्ररुरुदुःक्रंदमानाविशांपते ॥ ततोदुर्योधनामात्याःसाश्रुकंठाभृशातुराः ॥ ७० ॥ राजदारानुपादायप्रययुर्नगरंप्रति ॥ वेत्रव्या
सक्तहस्ताश्चद्वाराध्यक्षाविशांपते ॥ ७१ ॥

शयनीयानिशुभ्राणिस्पर्ध्यास्तरणवंतिच ॥ समादाययुस्तूर्णंनगरंदाररक्षिणः ॥ ७२ ॥ आस्थायाश्वतरीयुक्तान्स्यंदनानपरेपुनः ॥ स्वान्स्वान्दारानुपादायप्र
ययुर्नगरंप्रति ॥ ७३ ॥ अदृष्टपूर्वायानार्योभास्करेणापिवेश्मसु ॥ ददृशुस्तामहाराजजनायाताःपुरंप्रति ॥ ७४ ॥ ताःस्त्रियोभरतश्रेष्ठसौकुमार्यसमन्विताः॥
प्रययुर्नगरंतूर्णंहतस्वजनबांधवाः ॥ ७५ ॥ आगोपालाविपालेभ्योद्रवंतोनगरंप्रति ॥ ययुर्मनुष्याःसंभ्रांताभीमसेनभयार्दिताः ॥ ७६ ॥ अपिचैषांभयंतीव्रंपा
र्थेभ्योभूत्सुदारुणं ॥ प्रेक्षमाणास्तदान्योन्यमाधावन्नगरंप्रति ॥ ७७ ॥ तस्मिंस्तथावर्त्तमानेविद्रवेभृशदारुणे ॥ युयुत्सुःशोकसंमूढःप्राप्तकालमचिंतयत् ॥ ७८ ॥
जितोदुर्योधनःसंख्येपांडवैर्भीमविक्रमैः ॥ एकादशचमूभर्त्ताभ्रातरश्चास्यसूदिताः ॥ ७९ ॥ हताश्वकुरवःसर्वेभीष्मद्रोणपुरःसराः ॥ अहमेकोविमुक्तस्तुभाग्य
योगाद्यदृच्छया ॥ ८० ॥ विद्रुतानिचसर्वाणिशिबिराणिसमंततः ॥ इतस्ततःपलायंतेहतनाथाहतौजसः ॥ ८१ ॥ अदृष्टपूर्वादुःखार्त्ताभयव्याकुललोचनाः ॥ ह
रिणाइववित्रस्तावीक्षमाणादिशोदश ॥ ८२ ॥ दुर्योधनस्यसचिवायेकेचिदवशेषिताः ॥ राजदारानुपादायप्रययुर्नगरंप्रति ॥ ८३ ॥ प्राप्तकालमहंमन्येप्रवेशं
तैःसहप्रभो ॥ युधिष्ठिरमनुज्ञायभीमसेनंतथैवच ॥ ८४ ॥ एतमर्थंमहाबाहुरुभयोःसन्यवेदयत् ॥ तस्यप्रीतोभवद्राजानित्यंकरुणवेदिता ॥ ८५ ॥ परिष्वज्य
महाबाहुर्वैश्यापुत्रंव्यसर्जयत् ॥ ततःसरथमास्थायद्रुतमश्वानचोदयत् ॥ ८६ ॥ संवाहयितवांश्चापिराजदारान्पुरंप्रति ॥ तैश्चैवसहितःक्षिप्रमस्तंगच्छतिभा
स्करे ॥ ८७ ॥ प्रविष्टोहास्तिनपुरंबाष्पकंठोश्रुलोचनः ॥ अपश्यतमहाप्राज्ञंविदुरंसाश्रुलोचनं ॥ ८८ ॥ राज्ञःसमीपान्निष्क्रांतंशोकोपहतचेतसं ॥ तमब्रवीत्सत्य
धृतिःप्रणतंत्वग्रतःस्थितं ॥ ८९ ॥ दिष्ट्याकुरुक्षयेवृत्ते अस्मिंस्त्वंपुत्रजीवसि ॥ विनाराज्ञःप्रवेशाद्वैकिमसित्वमिहागतः ॥ ९० ॥ एतद्वैकारणंसर्वंविस्तरेणनिवेद
य ॥ ॥ युयुत्सुरुवाच ॥ ॥ निहतेशकुनौतत्रसज्ञातिसुतबांधवे ॥ ९१ ॥ हतशेषपरीवारोराजादुर्योधनस्ततः ॥ स्वकंसहयमुत्सृज्यप्राङ्मुखःप्राद्रवद्भयात्
॥ ९२ ॥ अपक्रांतेतुनृपतौस्कंधावारनिवेशनात् ॥ भयव्याकुलितंसर्वंप्राद्रवन्नगरंप्रति ॥ ९३ ॥ ततोराज्ञःकलत्राणिभ्रातॄणांचास्यसर्वतः ॥ वाहनेषुसमारो
प्यअध्यक्षाःप्राद्रवन्भयात् ॥ ९४ ॥ ततोहंसमनुज्ञाप्यराजानंसहकेशवं ॥ प्रविष्टोहास्तिनपुरंरक्षन्लोकान्प्रधावितान् ॥ ९५ ॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंवैश्यापुत्रेण
भाषितं ॥ प्राप्तकालमितिज्ञात्वाविदुरःसर्वधर्मवित् ॥ ९६ ॥

॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ १०५॥ ॥ इतिशल्यपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥छ॥ ॥ ॥

अपूजयदमेयात्मायुयुत्सुंवाक्यमब्रवीत् ॥ प्राप्तकालमिदंसर्वंब्रुवताभरतक्षये ॥ ९७॥ रक्षितःकुलधर्मश्चसानुक्रोशतयात्वया ॥ दिष्ट्यात्वामिहसंग्रामादस्माद्वी रक्षयात्पुरं ॥ ९८ ॥ समागतमपश्यामत्त्वंशुमंतमिवप्रजाः ॥ अंधस्यनृपतेर्यष्टिर्लुब्धस्यादीर्घदर्शिनः ॥ ९९ ॥ बहुशोयाच्यमानस्यदैवोपहतचेतसः ॥ त्वमेको व्यसनार्त्तस्यध्रियसेपुत्रसर्वथा ॥ १०० ॥ अद्यत्वमिहविश्रांतःश्वोभिगंतायुधिष्ठिरं ॥ एतावदुक्त्वावचनंविदुरःसाश्रुलोचनः ॥ १ ॥ युयुत्सुंसमनुप्राप्यप्रविवे शन्नृपक्षयं ॥ पौरजानपदैर्दुःखाद्धाहेतिभृशनादितं ॥ २॥ निरानंदंगतश्रीकंत्व्हतारामिवाशयं॥ शून्यरूपमपध्वस्तंदुःखाद्दुःखतरोभवत्॥ ३॥ विदुरःसर्वधर्मज्ञो विक्लवेनांतरात्मना ॥ विवेशनगरेराजन्निशश्वासशनैःशनैः ॥ ४ ॥ युयुत्सुरपितांरात्रिंस्वगृहेन्यवसत्तदा ॥ वंद्यमानःस्वकैश्चापिनाभ्यनंदत्सुदुःखितः ॥ चिंत यानःक्षयंतीव्रंभरतानांपरस्परं ॥ १०५ ॥ ॥ इ० महाभा० शल्यपर्वणिह्रदप्रवेशपर्वणिएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ समाप्तंचह्रदप्रवेशपर्व ॥ ॥

॥ ॥ ॥ ॥ अंतःपरंगदायुद्धपर्व ॥ ॥छ॥ ॥ ॥छ॥

हतेषुसर्वसैन्येषुपांडुपुत्रैरणाजिरेइत्यारभ्यशोकसंविग्नमनसश्चिंताध्यानपराभवन्नित्यंतःशल्यपर्वशेषोगदापर्वाख्यस्तस्यतात्पर्यंसर्वनाशेपिजीवितंदुस्त्यजंपराभूतमपिशत्रुंशूरानत्यजंतीतिच ॥ १ ॥ २ ॥

॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ हतेषुसर्वसैन्येषुपांडुपुत्रैरणाजिरे ॥ ममसैन्यावशिष्टास्तेकिमकुर्वतसंजय ॥ १ ॥ कृतवर्माकृपश्चैवद्रोणपुत्रश्चवीर्यवान् ॥ दुर्योधनश्चमंदात्माराजाकिमकरोत्तदा ॥ २ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ संप्राद्रवत्सुदारेषुक्षत्रियाणांमहात्मनां ॥ विद्रुतेशिबिरेशून्येभृशोद्विग्नास्त्रयोरथाः ॥ ३ ॥ निशम्यपांडुपुत्राणांतदावैजयिनांस्वनं ॥ विद्रुतंशिबिरंदृष्ट्वासायाह्नेराजगृद्धिनः ॥ ४ ॥ स्थानंनारोचयंस्तत्रततस्तेह्रदमभ्ययुः ॥ युधिष्ठिरोपिधर्मात्माभ्रातृभिःसहितोरणे ॥ ५ ॥ हृष्टःपर्यचरद्राजन्दुर्योधनवधेप्सया ॥ मार्गमाणास्तुसंक्रुद्धास्तवपुत्रंजयैषिणः ॥ ६ ॥ यत्नतोन्वेषमाणास्तेनैवापश्यन्जनाधिपं ॥ सहितीव्रेणवेगेनगदापाणिरपाक्रमत् ॥ ७ ॥ तंह्रदंप्राविशच्चापिविष्टभ्यापःस्वमायया ॥ यदातुपांडवाःसर्वेसुपरिश्रांतवाहनाः ॥ ८ ॥ ततःस्वशिबिरंप्राप्यव्यतिष्ठंतस्वसैनिकाः ॥ ततःकृपश्चद्रौणिश्चकृतवर्माचसात्वतः ॥ ९ ॥ सन्निविष्टेषुपार्थेषुप्रयातास्तंह्रदंशनैः ॥ तेतंह्रदंसमासाद्ययत्रशेतेजनाधिपः ॥ १० ॥ अभ्यभाषंतदुर्धर्षंराजानंसुप्तमंभसि ॥ राजन्नुत्तिष्ठयुध्यस्वसहास्माभिर्युधिष्ठिरं ॥ ११ ॥ जित्वावापृथिवींभुंक्ष्वहतोवास्वर्गमाप्नुहि ॥ तेषामपिबलंसर्वंहतंदुर्योधनत्वया ॥ १२ ॥ प्रतिविद्धाश्चभूयिष्ठंयेशिष्टास्तत्रसैनिकाः ॥ नतेवेगंविषहितुंशक्तास्तवविशांपते ॥ १३ ॥ अस्माभिरपिगुप्तस्यतस्मादुत्तिष्ठभारत ॥ ॥ दुर्योधनउवाच ॥ ॥ दिष्ट्यापश्यामिवोमुक्तानीदृशात्पुरुषक्षयात् ॥ १४ ॥ पांडुकौरवसंमर्दाज्जीवमानान्नरर्षभान् ॥ विजेष्यामोवयंसर्वेविश्रांताविगतक्लमाः ॥ १५ ॥ भवंतश्चपरिश्रांतावयंचभृशविक्षताः ॥ उदीर्णंचबलंतेषांतेनयुद्धंनरोचये ॥ १६ ॥ नत्वेतदद्भुतंवीरायद्वोमहदिदंमनः ॥ अस्मासुचपराशक्तिर्नतुकालःपराक्रमे ॥ १७ ॥ विश्रम्यैकांनिशामद्यभवद्भिःसहितोरणे ॥ प्रतियोत्स्याम्यहंशत्रून्श्वोनमेस्त्यत्रसंशयः ॥ १८ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ एवमुक्तोब्रवीद्द्रौणीराजानंयुद्धदुर्मदं ॥ उत्तिष्ठराजन्भद्रंतेविजेष्यामोवयंपरान् ॥ १९ ॥ इष्टापूर्तेनदानेनसत्येनचजयेनच ॥ शपेराजन्यथाद्यद्यनिहनिष्यामिसोमकान् ॥ २० ॥ मास्मयज्ञकृतांप्रीतिमाप्नुयांसज्जनोचितां ॥ यदीमांरजनींव्युष्टांनहिहन्मिपरान्रणे ॥ २१ ॥ नाहत्वासर्वपंचालान्विमोक्ष्येकवचंविभो ॥ इतिसत्यंब्रवीम्येतत्तन्मेशृणुजनाधिप ॥ २२ ॥ तेषुसंभाषमाणेषुव्याधास्तंदेशमाययुः ॥ मांसभारपरिश्रांताःपानीयार्थंयदृच्छया ॥ २३ ॥ तेहिनित्यंमहाराजभीमसेनस्यलुब्धकाः ॥ मांसभारानुपाजह्रुर्भक्त्यापरमयाविभो ॥ २४ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ यज्ञकृतांप्रीतियज्ञादिजस्यपुण्यस्यफलं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ नष्टमदृश्यत्वंगतंलीनमित्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

तेतत्रधिष्ठितास्तेषांसर्वंतद्वचनंरहः ॥ दुर्योधनवचश्चैवशुश्रुवुःसंगतामिथः ॥ २५ ॥ तेपिसर्वेमहेष्वासाअयुद्धार्थिनिकौरवे ॥ निर्बंधंपरमंचक्रुस्तदावैयुद्धकांक्षिणः ॥ २६ ॥ तांस्तथासमुदीक्ष्याथकौरवाणांमहारथान् ॥ अयुद्धमनसंचैवराजानंस्थितमंभसि ॥ २७ ॥ तेषांश्रुत्वाचसंवादंराज्ञश्चसलिलेसतः ॥ व्याधाभ्यजानन्राजेंद्रसलिलस्थंसुयोधनं ॥ २८ ॥ तेपूर्वंपांडुपुत्रेणपृष्टाह्यासन्सुतंतव ॥ यदृच्छोपगतास्तत्रराजानंपरिमार्गता ॥ २९ ॥ ततस्तेपांडुपुत्रस्यस्मृत्वातद्भाषितंतदा ॥ अन्योन्यमब्रुवन्राजन्मृगव्याधाःशनैरिव ॥ ३० ॥ दुर्योधनंख्यापयामोधनंदास्यतिपांडवः ॥ अव्यक्तमिहनःख्यातोह्रदेदुर्योधनोनृपः ॥ ३१ ॥ तस्माद्गच्छामहेसर्वेयत्रराजायुधिष्ठिरः ॥ आख्यातुंसलिलेसुप्तंदुर्योधनममर्षणं ॥ ३२ ॥ धृतराष्ट्रात्मजंतस्मैभीमसेनायधीमते ॥ शयानंसलिलेसर्वेकथयामोधनुर्भृते ॥ ३३ ॥ सनोदास्यतिसुप्रीतोधनानिबहुलान्युत ॥ किंनोमांसेनशुष्केणपरिक्लिष्टेनशोषिणा ॥ ३४ ॥ एवमुक्त्वातुतेव्याधाःसंप्रहृष्टाधनार्थिनः ॥ मांसभारानुपादायप्रययुःशिबिरंप्रति ॥ ३५ ॥ पांडवापिमहाराजलब्धलक्षाःप्रहारिणः ॥ अपश्यमानाःसमरेदुर्योधनमवस्थितं ॥ ३६ ॥ निकृतेस्तस्यपापस्यतेपारंगमनेप्सवः ॥ चारान्संप्रेषयामासुःसमंतात्तद्रणाजिरे ॥ ३७ ॥ आगम्यतुततःसर्वेनष्टंदुर्योधनंनृपं ॥ न्यवेदयंतसहिताधर्मराजस्यसैनिकाः ॥ ३८ ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वाचाराणांभरतर्षभ ॥ चिंतामभ्यगमत्तीव्रांनिशश्वासचपार्थिवः ॥ ३९ ॥ अथस्थितानांपांडूनांदीनानांभरतर्षभ ॥ तस्माद्देशादपक्रम्यत्वरितालुब्धकाविभो ॥ ४० ॥ आजग्मुःशिबिरंहृष्टादृष्ट्वादुर्योधनंनृपं ॥ वार्यमाणाःप्रविष्टाश्चभीमसेनस्यपश्यतः ॥ ४१ ॥ तेतुपांडवमासाद्यभीमसेनंमहाबलं ॥ तस्मैतत्सर्वमाचख्युर्यद्वृत्तंयच्चवैश्रुतं ॥ ४२ ॥ ततोवृकोदरोराजन्दत्वातेषांधनंबहु ॥ धर्मराजायतत्सर्वमाचचक्षेपरंतपः ॥ ४३ ॥ असौदुर्योधनोराजन्विज्ञातोममलुब्धकैः ॥ संस्तभ्यसलिलंशेतेयस्यार्थेपरितप्यसे ॥ ४४ ॥ तद्वचोभीमसेनस्यप्रियंश्रुत्वाविशांपते ॥ अजातशत्रुःकौंतेयोहृष्टोभूत्सहसोदरैः ॥ ४५ ॥ तंचश्रुत्वामहेष्वासंप्रविष्टंसलिलह्रदे ॥ क्षिप्रमेवततोऽगच्छत्पुरस्कृत्यजनार्दनं ॥ ४६ ॥ ततःकिलकिलाशब्दःप्रादुरासीद्विशांपते ॥ पांडवानांप्रहृष्टानांपंचालानांचसर्वशः ॥ ४७ ॥ सिंहनादांस्ततश्चक्रुःक्ष्वेडाश्चभरतर्षभ ॥ त्वरिताःक्षत्रियाराजन्जग्मुर्द्वैपायनंह्रदं ॥ ४८ ॥ ज्ञातःपापोधार्तराष्ट्रोदृष्टश्चेत्यसकृद्रणे ॥ प्राक्रोशन्सोमकास्तत्रहृष्टरूपाःसमंततः ॥ ४९ ॥ तेषामाशुप्रयातानांरथानांतत्रवेगिनां ॥ बभूवतुमुलःशब्दोदिवस्पृक्पृथिवीपते ॥ ५० ॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ अपयास्यामहेत्वदन्वेषणभिया ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ॥ इतिश्रीशल्यपर्वांतर्गतग

दुर्योधनंपरीप्संतस्तत्रतत्रयुधिष्ठिरं॥ अन्वयुस्त्वरितास्तेवैराजानंश्रांतवाहनाः ॥ ५१ ॥ अर्जुनोभीमसेनश्चमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ धृष्टद्युम्नश्चपांचाल्यःशिखंडीचापराजितः॥५२॥ उत्तमौजायुधामन्युःसात्यकिश्चमहारथः॥ पंचालानांचयेशिष्टाद्रौपदेयाश्चभारत॥५३॥ हयाश्चसर्वेनागाश्चशतशश्चपदातयः॥ ततःप्राप्तोमहाराजधर्मराजःप्रतापवान्॥ ५४॥ द्वैपायनह्रदंघोरंयत्रदुर्योधनोभवत् ॥ शीतामलजलंहृद्यंद्वितीयमिवसागरं ॥ ५५ ॥ माययासलिलंस्तभ्ययत्राभूत्तेस्थितःसुतः॥ अत्यद्भुतेनविधिनादैवयोगेनभारत॥ ५६ ॥ सलिलांतर्गतःशेतेदुर्दर्शःकस्यचित्प्रभो ॥ मानुषस्यमनुष्येंद्रगदाहस्तोजनाधिपः ॥ ५७ ॥ ततोदुर्योधनोराजासलिलांतर्गतोवसन्॥ शुश्रुवेतुमुलंशब्दंजलदोपमनिःस्वनं॥ ५८॥ युधिष्ठिरश्चराजेंद्रतंह्रदंसहसोदरैः ॥ आजगाममहाराजतवपुत्रवधायवै॥५९॥ महताशंखनादेनरथनेमिस्वनेनच ॥ ऊर्ध्वंधुन्वन्महारेणुंकंपयंश्चापिमेदिनीं॥ ६० ॥ यौधिष्ठिरस्यसैन्यस्यश्रुत्वाशब्दंमहारथाः॥ कृतवर्माकृपोद्रौणीराजानमिदमब्रुवन्॥ ६१ ॥इमेत्वायांतिसंहृष्टाःपांडवाजितकाशिनः ॥ अपयास्यामहेतावदनुजानातुनोभवान्॥६२॥ दुर्योधनस्तुतच्छ्रुत्वातेषांतत्रतरस्विनां॥ तथेत्युक्त्वाह्रदंतंवैमाययाऽस्तंभयत्प्रभो ॥ ६३॥ तेत्वनुज्ञाप्यराजानंभृशंशोकपरायणाः॥ जग्मुर्दूरंमहाराजकृपप्रभृतयोरथाः॥ ६४॥ तेगत्वादूरमध्वानंन्यग्रोधंप्रेक्ष्यमारिष ॥ न्यविशंतभृशंश्रांताश्चिंतयंतोनृपंप्रति ॥ ६५ ॥ विष्टभ्यसलिलंसुप्तोधार्तराष्ट्रोमहाबलः ॥ पांडवाश्चापिसंप्राप्तास्तंदेशंयुद्धमीप्सवः ॥ ६६॥ कथंनुयुद्धंभविताकथंराजाभविष्यति॥ कथंनुपांडवाराजन्प्रतिपत्स्यंतिकौरवं॥ ६७॥ इत्येवंचिंतयानास्तुरथेभ्योश्वान्विमुच्यते॥ तत्रासांचक्रिरेराजन्कृपप्रभृतयोरथाः॥ ६८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणित्रिंशोऽध्यायः॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥ संजयउवाच॥ ॥ ततस्तेष्वपयातेषुरथेषुत्रिषुपांडवाः॥ तेह्रदंप्रत्यपद्यंतयत्रदुर्योधनोभवत्॥ १ ॥ आसाद्यचकुरुश्रेष्ठतदाद्वैपायनंह्रदं॥ स्तंभितंधार्तराष्ट्रेणदृष्ट्वातंसलिलाशयं॥२॥ वासुदेवमिदंवाक्यमब्रवीत्कुरुनंदनः॥ पश्येमांधार्तराष्ट्रेणमायामप्सुप्रयोजितां ॥ ३ ॥ विष्टभ्यसलिलंशेतेनास्यमानुषतोभयं ॥ दैवीं मायामिमांकृत्वासलिलांतर्गतोह्ययं॥ ४ ॥ निकृत्यानिकृतिप्रज्ञोनमेजीवन्विमोक्ष्यते॥ यद्यस्यसमरेसाह्यंकुरुतेवज्रभृत्स्वयं॥ ५॥

दापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

जीवितेप्सुंदुर्योधनंविज्ञायकदाचिद्राज्यार्धंयुधिष्ठिरस्तस्मैदास्यतीत्याशंक्यभगवांस्तंबोधयतिदुर्योधनवधार्थी मायाविनइत्यादिना ॥ ६ ॥ क्रियाभ्युपायैःशत्रुक्रियानुरूपैःप्रतीकारै[illegible]र्म्यैरधर्म्यैर्वेत्यर्थः ए

तथाप्येनंहतंयुद्धेलोकाद्रक्ष्यंतिमाधव॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥मायाविनइमांमायांमाययाजहिभारत॥६॥मायावीमाययावध्यःसत्यमेतद्युधिष्ठिर॥ क्रियाभ्युपायैर्बहुभिर्मायामप्सुप्रयोज्यच॥ ७॥ जहित्वंभरतश्रेष्ठमायात्मानंसुयोधनं॥ क्रियाभ्युपायैरिंद्रेणनिहतादैत्यदानवाः ॥ ८॥ क्रियाभ्युपायैर्बहुभिर्बलिर्बद्धोमहात्मना॥ क्रियाभ्युपायैर्बहुभिर्हिरण्याक्षोमहासुरः ॥ ९॥ हिरण्यकशिपुश्चैवक्रिययैवनिषूदितौ॥ वृत्रश्चनिहतोराजन्क्रिययैवनसंशयः॥ १०॥ तथापौलस्त्यतनयोरावणोनामराक्षसः॥ रामेणनिहतोराजन्सानुबंधःसहानुगः॥ ११ ॥ क्रिययायोगमास्थायतथात्वमपिविक्रम॥ क्रियाभ्युपायैर्निहतौमयाराजन्पुरातनौ ॥ १२ ॥ तारकश्चमहादैत्योविप्रचित्तिश्चवीर्यवान् ॥ वातापिरिल्वलश्चैवत्रिशिराश्चतथाविभो॥ १३॥ सुंदोपसुंदावसुरौक्रिययैवनिषूदितौ॥ क्रियाभ्युपायैरिंद्रेणत्रिदिवंभुज्यतेविभो॥ १४॥ क्रियाबलवतीराजन्नान्यत्किंचिद्युधिष्ठिर॥ दैत्याश्चदानवाश्चैवराक्षसाःपार्थिवास्तथा॥ १५॥ क्रियाभ्युपायैर्निहताःक्रियांतस्मात्समाचर॥ ॥संजयउवाच॥ ॥इत्युक्तोवासुदेवेनपांडवःसंशितव्रतः॥ १६॥ जलस्थंतंमहाराजतवपुत्रंमहाबलं॥ अभ्यभाषतकौंतेयःप्रहसन्निवभारत॥ १७॥ सुयोधनकिमर्थोयमारंभोप्सुकृतस्त्वया॥ सर्वंक्षत्रंघातयित्वास्वकुलंचविशांपते॥ १८॥ जलाशयंप्रविष्टोद्यवांछन्जीवितमात्मनः॥ उत्तिष्ठराजन्युध्यस्वसहास्माभिःसुयोधन॥ १९॥ सतेदर्पोनरश्रेष्ठसचमानःक्वतेगतः॥ यस्त्वंसंस्तभ्यसलिलंभीतोराजन्व्यवस्थितः॥ २०॥ सर्वेत्वांशूरइत्येवंजनाजल्पंतिसंसदि॥ व्यर्थंतद्भवतोमन्येशौर्यंसलिलशायिनः॥ २१॥ उत्तिष्ठराजनयुध्यस्वक्षत्रियोसिकुलोद्भवः॥ कौरवेयोविशेषेणकुलंजन्मचसंस्मर॥ २२॥ सकथंकौरवेवंशेप्रशंसन्जन्मचात्मनः॥ युद्धाद्भीतस्ततस्तोयंप्रविश्यप्रतितिष्ठसि॥ २३॥ अयुद्धमव्यवस्थानंनैषधर्मःसनातनः॥ अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यंरणेराजन्पलायनं॥ २४॥ कथंपारमगत्वाहियुद्धेत्वंवैजिजीविषुः॥ इमान्निपतितान्दृष्ट्वापुत्रान्भ्रातॄन्पितॄंस्तथा॥ २५॥ संबंधिनोवयस्यांश्चमातुलान्बांधवांस्तथा॥ घातयित्वाकथंताततद्देतिष्ठसिसांप्रतं॥ २६॥ शूरमानीनशूरस्त्वंमृषावदसिभारत॥ शूरोहमितिदुर्बुद्धेसर्वलोकस्यशृण्वतः॥ २७॥

तेतुच्छलकारिणश्छलैरेवहंतव्याइतिभावः॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ विक्रमविक्रमंकुरुष्व ॥ १२ ॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१ ॥ २२ ॥ २३॥ अयुद्धंयुद्धवर्जनंअव्यवस्थानंविशेषेणावस्थानंराज्येवास्वर्गेवास्थितिर्व्यवस्थानंतदभावश्चैतद्द्वयंक्षत्रियस्यनधर्मइत्यर्थः॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥

ब्रूहीति हेशूरेतिसाधिक्षेपसंबोधनं ययावृत्त्यानिमित्तभूतया वानप्रस्थत्वेनवान्यस्तशस्त्रत्वेनवाक्लीबत्वेनवात्वंसंगरंत्यजसितांवृत्तिंब्रूहि नत्वंवानप्रस्थोसिराज्यार्थित्वात् नापिन्यस्तशस्त्रोगदाधारित्वात् परि
शेषात्क्लीबोस्मीतिमाभाषस्व युद्धंकुर्वितिभावः ॥ २८ ॥ विनीयत्यक्त्वा ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ पौरुषंयत्नः विक्रांततताशौर्यं विस्फूर्जितंगर्जनं ॥ ३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥ नैतदिति प्राणेनरक्षि

नहिशूराःपलायंतेशत्रून्दृष्ट्वाकथंचन॥ब्रूहिवात्वंययावृत्त्याशूरत्यजसिसंगरं॥ २८ ॥सत्वमुत्तिष्ठयुध्यस्वविनीयभयमात्मनः॥ घातयित्वासर्वसैन्यंभ्रातॄंश्चै
वसुयोधन॥ २९ ॥ नेदानींजीवितेबुद्धिःकार्याधर्मचिकीर्षया॥ क्षत्रधर्ममुपाश्रित्यत्वद्विधेनसुयोधन॥ ३० ॥ यत्तुकर्णमुपाश्रित्यशकुनिंचापिसौबलं॥ अम
र्त्यइवसंमोहात्त्वमात्मानंनबुद्धवान् ॥ ३१ ॥ तत्पापंसुमहत्कृत्वाप्रतियुध्यस्वभारत॥ कथंहित्वद्विधोमोहाद्रोचयेतपलायनं॥ ३२ ॥ क्वतेतत्पौरुषंयातंक्वचमा
नःसुयोधन॥ क्वचविक्रांततायाताक्वचविस्फूर्जितंमहत्॥ ३३ ॥ क्वतेकृतास्त्रतायाताकिंचशेषेजलाशये॥ सत्वमुत्तिष्ठयुध्यस्वक्षत्रधर्मेणभारत॥ ३४ ॥ अस्मां
स्तुवापराजित्यप्रशाधिपृथिवीमिमां॥अथवानिहतोस्माभिर्भूमौस्वप्स्यसिभारत॥३५॥ एषतेपरमोधर्मःसृष्टोधात्रामहात्मना॥ तंकुरुष्वयथातथ्यंराजाभव
महारथ॥ ३६॥ ॥संजयउवाच॥ ॥एवमुक्तोमहाराजधर्मपुत्रेणधीमता॥ सलिलस्थस्तवसुतइदंवचनमब्रवीत्॥ ३७॥ ॥दुर्योधनउवाच॥ ॥नैतच्चित्रं
महाराजयद्भीःप्राणिनमाविशेत्॥ नचप्राणभयाद्भीतोव्यपयातोस्मिभारत ॥ ३८ ॥ अरथश्चानिषंगीचनिहतःपार्ष्णिसारथिः॥ एकश्चाप्यगणःसंख्येप्रत्या
श्वासमरोचयं॥ ३९ ॥ नप्राणहेतोर्नभयान्नविषादाद्विशांपते ॥ इदमंभःप्रविष्टोस्मिश्रमात्त्विदमनुष्ठितं॥ ४० ॥ त्वंचाश्वसिहिकौंतेययेचाप्यनुगतास्तव॥ अ
हमुत्थायवःसर्वान्प्रतियोत्स्यामिसंयुगे॥४१॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥आश्वस्ताएवसर्वेस्मचिरंत्वांमृगयामहे॥ तदिदानींसमुत्तिष्ठयुध्यस्वेहसुयोधन॥४२॥
हत्वावासमरेपार्थान्स्फीतंराज्यमवाप्नुहि॥ निहतोवारणेस्माभिर्वीरलोकमवाप्स्यसि॥ ४३ ॥ ॥दुर्योधनउवाच॥ ॥यदर्थंराज्यमिच्छामिकुरूणांकुरुनंद
न॥ तइमेनिहताःसर्वेभ्रातरोमेजनेश्वर॥ ४४ ॥क्षीणरत्नांचपृथिवींहतक्षत्रियपुंगवां॥ नह्युत्सहाम्यहंभोक्तुंविधवामिवयोषितं॥४५॥ अद्यापित्वहमाशंसे
त्वांविजेतुंयुधिष्ठिर॥ भंक्त्वापंचालपांडूनामुत्साहंभरतर्षभ॥ ४६॥ नत्विदानीमहंमन्येकार्यंयुद्धेनकर्हिचित्॥ द्रोणेकर्णेचसंशांतेनिहतेचपितामहे॥ ४७॥ अ
स्त्विदानीमियंराजन्केवलापृथिवीतव॥ असहायोहिकोराजाराज्यमिच्छेत्प्रशासितुं॥ ४८॥

तव्येनहेतुनाभीर्भयंमामांमनुष्यमाविशेदितिब्रुवन्नैतच्चित्रमपितुप्राणिनांस्वा
भाविकोयंधर्मःपरंतुमय्येतन्नास्तीत्याह नचेति ॥३८॥३९॥ प्राणहेतोर्जीवितार्थित्वात् भयात्त्रंधनादित्रासात् विषादात्शोकाभिभूतत्वात् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२॥ ४३ ॥ ४४॥४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥

सुहृदस्तादृशान्हित्वापुत्रान्भ्रातॄन्पितॄनपि ॥ भवद्भिश्चत्वृतेराज्येकोनुजीवेतमादृशः ॥ ४९ ॥ अहंवनंगमिष्यामित्यजिनैःप्रतिवासितः ॥ रतिर्हिनास्तिमेरा
ज्येहतपक्षस्यभारत ॥ ५० ॥ हतबांधवभूयिष्ठाहताश्वाहतकुंजरा ॥ एषातेपृथिवीराजन्भुंक्ष्वैनांविगतज्वरः ॥ ५१ ॥ वनमेवगमिष्यामिवसानोमृगचर्मणी ॥
नहिमेनिर्जनस्यास्तिजीवितेद्यस्पृहाविभो ॥ ५२ ॥ गच्छत्वंभुंक्ष्वराजेंद्रपृथिवींनिहतेश्वरां ॥ हतयोधांनष्टरत्नांक्षीणवृत्तिर्यथासुखं ॥ ५३ ॥ ॥ संजयउवाच ॥
दुर्योधनंतवसुतंसलिलस्थंमहायशाः ॥ श्रुत्वातुकरुणंवाक्यमभाषतयुधिष्ठिरः ॥ ५४ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ आर्तप्रलापान्मातातसलिलस्थःप्रभाषिथाः ॥
नैतन्मनसिमेराजन्वाशितंशकुनेरिव ॥ ५५ ॥ यदिवापिसमर्थःस्यास्त्वंदानायसुयोधन ॥ नाहमिच्छेयमवनिंत्वयादत्तांप्रशासितुं ॥ ५६ ॥ अधर्मेणनगृह्णी
यांत्वयादत्तांमहीमिमां ॥ नहिधर्मःस्मृतोराजन्क्षत्रियस्यप्रतिग्रहः ॥ ५७ ॥ त्वयादत्तांनचेच्छेयंपृथिवीमखिलामहं ॥ त्वांतुयुद्धेविनिर्जित्यभोक्तास्मिवसुधा
मिमां ॥ ५८ ॥ अनीश्वरश्चपृथिवींकथंत्वंदातुमिच्छसि ॥ त्वयेयंपृथिवीराजन्किन्नदत्तातदैवहि ॥ ५९ ॥ धर्मतोयाचमानानांप्रशमार्थंकुलस्यनः ॥ वार्ष्णेयंप्र
थमंराजन्प्रत्याख्यायमहाबलं ॥ ६० ॥ किमिदानींददासित्वंकोहितेचित्तविभ्रमः ॥ अभियुक्तस्तुकोराजादातुमिच्छेद्धिमेदिनीं ॥ ६१ ॥ नत्वमद्यमहींदातुमी
शःकौरवनंदन ॥ आच्छेत्तुंवाबलाद्राजन्सकथंदातुमिच्छसि ॥ ६२ ॥ मांतुनिर्जित्यसंग्रामेपालयेमांवसुंधरां ॥ सूच्यग्रेणापियद्भूमेरपिभिद्येतभारत ॥ ६३ ॥
तन्मात्रमपितन्मह्यंनददातिपुराभवान् ॥ सकथंपृथिवीमेतांप्रददासिविशांपते ॥ ६४ ॥ सूच्यग्रंनात्यजःपूर्वंसकथंत्यजसिक्षितिं ॥ एवमैश्वर्यमासाद्यप्रशास्य
पृथिवीमिमां ॥ ६५ ॥ कोहिमूढोव्यवस्येतशत्रोर्दातुंवसुंधरां ॥ त्वंतुकेवलमौर्ख्येणविमूढोनावबुध्यसे ॥ ६६ ॥ पृथिवींदातुकामोपिजीवितेनविमोक्ष्यसे ॥ अ
स्मान्वात्वंपराजित्यप्रशाधिपृथिवीमिमां ॥ ६७ ॥ अथवानिहतोस्माभिर्व्रजलोकाननुत्तमान् ॥ आवयोर्जीवतोराजन्मयिचत्वयिचध्रुवं ॥ ६८ ॥ संशयःस
र्वभूतानांविजयेनौभविष्यति ॥ जीवितंतवदुष्प्रज्ञमयिसंप्रतिवर्तते ॥ ६९ ॥ जीवयेयमहंकामंनतुत्वंजीवितुंक्षमः ॥ दहनेहिकृतोयत्नस्त्वयास्मासुविशेषतः
॥ ७० ॥ आशीविषैर्विषैश्चापिजलेचापिप्रवेशनैः ॥ त्वयाविनिकृताराजन्राज्यस्यहरणेनच ॥ ७१ ॥ अप्रियाणांचवचनैर्द्रौपद्याःकर्षणेनच ॥ एतस्मात्कार
णात्पापजीवितंतेनविद्यते ॥ ७२ ॥

॥ ७३ ॥ ॥ इतिशल्यांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ यस्येति आतपत्रेणदुर्योधनःसूर्याद्रक्षितइत्येषप्रवादोपियस्यनसहतेइ

उत्तिष्ठोत्तिष्ठयुध्यस्वयुद्धेश्रेयोभविष्यति॥ एवंतुविविधावाचोजययुक्ताःपुनःपुनः॥ कीर्तयंतिस्मतेवीरास्तत्रतत्रजनाधिप॥ ७३॥ ॥ इतिश्रीम० शल्यांतर्गतगदापर्वणिसुयोधनयुधिष्ठिरसंवादेएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥ एवंसंतर्ज्यमानस्तुममपुत्रोमहीपतिः ॥ प्रकृत्यामन्युमान्वीरःकथमासीत्परंतपः॥ १॥ नहिसंतर्जनातेनश्रुतपूर्वाकथंचन॥ राजभावेनमान्यश्चसर्वलोकस्यसोभवत्॥ २॥ यस्यातपत्रच्छायापिस्वकाभानोस्तथाप्रभा॥ खेदायैवाभिमानित्वात्सहेत्सैवंकथंगिरः॥ ३॥ इयंचपृथिवीसर्वासम्लेच्छाटविकाभृशं॥ प्रसादाद्ध्रियतेयस्यप्रत्यक्षंतवसंजय॥ ४॥ सतथातर्ज्यमानस्तुपांडुपुत्रैर्विशेषतः॥ विहीनश्चस्वकैर्भृत्यैर्निर्जनेचावृतोभृशं॥ ५॥ सश्रुत्वाकटुकावाचोजययुक्ताःपुनःपुनः॥ किमब्रवीत्पांडवेयांस्तन्ममाचक्ष्वसंजय॥ ६॥ ॥ संजयउवाच॥ ॥ तर्ज्यमानस्तदाराजन्नुदकस्थस्तवात्मजः॥ युधिष्ठिरेणराजेंद्रभ्रातृभिःसहितेनह॥ ७॥ श्रुत्वासकटुकावाचोविषमस्थोनराधिपः॥ दीर्घमुष्णंचनिःश्वस्यसलिलस्थःपुनःपुनः॥ ८॥ सलिलांतर्गतोराजाधुन्वन्हस्तौपुनःपुनः॥ मनश्चकारयुद्धायराजानंचाभ्यभाषत॥ ९॥ यूयंससुहृदःपार्थाःसर्वेसरथवाहनाः॥ अहमेकःपरिद्यूनोविरथोहतवाहनः॥ १०॥ आत्तशस्त्रैरथोपेतैर्बहुभिःपरिवारितः॥ कथमेकःपदातिःसन्नशस्त्रोयोद्धुमुत्सहे॥ ११॥ एकैकेनतुमांयूयंयोधयध्वंयुधिष्ठिर॥ नह्येकोबहुभिर्वीरैर्न्याय्योयोधयितुंयुधि॥ १२॥ विशेषतोविकवचःश्रांतश्चापत्समाश्रितः॥ भृशंविक्षतगात्रश्चश्रांतवाहनसैनिकः॥ १३॥ नमेत्वत्तोभयंराजन्नचपार्थाद्वृकोदरात्॥ फाल्गुनाद्वावासुदेवाद्वापंचालेभ्योथवापुनः॥ १४॥ यमाभ्यांयुयुधानाद्वायेचान्येतवसैनिकाः॥ एकःसर्वानहंक्रुद्धोवारयिष्येयुधिस्थितः॥ १५॥ धर्ममूलासतांकीर्तिर्मनुष्याणांजनाधिप॥ धर्मंचैवेहकीर्तिंचपालयन्प्रब्रवीम्यहं॥ १६॥ अहमुत्थायसर्वान्वैप्रतियोत्स्यामिसंयुगे॥ अनुगम्यागतान्सर्वानृतून्संवत्सरोयथा॥ १७॥ अद्यवःसरथान्साश्वानशस्त्रोविरथोपिसन्॥ नक्षत्राणीवसर्वाणिसवितारात्रिसंक्षये॥ १८॥ तेजसानाशयिष्यामिस्थिरीभवतपांडवाः॥ अद्यानृण्यंगमिष्यामिक्षत्रियाणांयशस्विनां॥ १९॥ बाह्लीकद्रोणभीष्माणांकर्णस्यचमहात्मनः॥ जयद्रथस्यशूरस्यभगदत्तस्यचोभयोः॥ २०॥ मद्रराजस्यशल्यस्यभूरिश्रवसएवच॥ पुत्राणांभरतश्रेष्ठशकुनेःसौबलस्यच॥ २१॥

तिभावः॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ परिद्यूनःपरिश्रांतः॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥

 २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ हत्वैकं अस्माकंपंचानांमध्येएकमपिहत्वात्वंराज्यंप्राप्स्यसीत्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८

मित्राणांसुहृदांचैवबांधवानांतथैवच ॥ आनृण्यमद्यगच्छामिहत्वात्वांभ्रातृभिःसह ॥ २२॥ एतावदुक्त्वावचनंविरराम जनाधिपः॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥
दिष्ट्यात्वमपिजानीषेक्षत्रधर्मंसुयोधन ॥ २३ ॥ दिष्ट्यातेवर्ततेबुद्धिर्युद्धायैवमहाभुज ॥ दिष्ट्याशूरोसिकौरव्यदिष्ट्याजानासिसंगरं ॥ २४ ॥ यस्त्वमेकोहिनःस
र्वान्संगरेयोद्धुमिच्छसि ॥ एकएकेनसंगम्ययत्तेसंमतमायुधं ॥ २५ ॥ तत्त्वमादाययुध्यस्वप्रेक्षकास्तेवयंस्थिताः॥ स्वयमिष्टंचतेकामंवीरभूयोददाम्यहं ॥ २६॥
हत्वैकंभवतोराज्यंहतोवास्वर्गमाप्नुहि॥ ॥ दुर्योधनउवाच॥ ॥ एकश्चेद्योद्धुमाक्रंदेशूरोद्यममदीयतां ॥ २७॥ आयुधानामियंचापिवृतात्वत्संमतेगदा ॥ हंतै
कंभवतामेकःशक्यंमांयोभिमन्यते॥ २८॥ पदातिर्गदयासंख्येसयुध्यतुमयासह॥ वृत्तानिरथयुद्धानिविचित्राणिपदेपदे ॥ २९ ॥ इदमेकंगदायुद्धंभवत्वद्या
द्भुतंमहत् ॥ अस्त्राणामपिपर्यायंकर्तुमिच्छंतिमानवाः॥ ३० ॥ युद्धानामपिपर्यायोभवत्वनुमतेतव ॥ गदयात्वांमहाबाहोविजेष्यामिसहानुजं ॥ ३१ ॥ पंचा
लान्सृंजयांश्चैवयेचान्येतवसैनिकाः॥ नहिमेसंभ्रमोजातुशक्रादपियुधिष्ठिर ॥ ३२ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठगांधारेमांयोधयसुयोधन॥ एक
एकेनसंगम्यसंयुगेगदयाबली ॥ ३३ ॥ पुरुषोभवगांधारेयुध्यस्वसुसमाहितः ॥ अद्यतेजीवितंनास्तियदींद्रोपितवाश्रयः॥ ३४ ॥ ॥ संजयउवाच॥ ॥ एतत्स
नरशार्दूलोनामृष्यततवात्मजः॥ सलिलांतर्गतःश्वभ्रेमहानागइवश्वसन् ॥ ३५ ॥ तथासौवाक्प्रतोदेनतुद्यमानःपुनःपुनः ॥ वचोनममृषेराजन्नुत्तमाश्वःकशा
मिव ॥ ३६ ॥ संक्षोभ्यसलिलंवेगाद्गदामादायवीर्यवान् ॥ अद्रिसारमयींगुर्वींकांचनांगदभूषणां ॥ ३७ ॥ अंतर्जलात्समुत्तस्थौनागेंद्रइवनिःश्वसन् ॥ सभि
त्वास्तंभितंतोयंस्कंधेकृत्वायसींगदां ॥ ३८ ॥ उदतिष्ठतपुत्रस्तेप्रतपन्रश्मिवानिव ॥ ततःशैक्यायसींगुर्वींजातरूपपरिष्कृतां॥ ३९ ॥ गदांपरामृशद्धीमान्धार्त
राष्ट्रोमहाबलः ॥ गदाहस्तंतुतंदृष्ट्वासशृंगमिवपर्वतं॥ ४० ॥ प्रजानामिवसंक्रुद्धंशूलपाणिमिवस्थितं ॥ सगदोभारतोभातिप्रतपन्भास्करोयथा ॥ ४१ ॥ तमु
त्तीर्णंमहाबाहुंगदाहस्तमरिंदमं ॥ मेनिरेसर्वभूतानिदंडपाणिमिवांतकं ॥ ४२ ॥ वज्रहस्तंयथाशक्रंशूलहस्तंयथाहरं ॥ ददृशुःसर्वपंचालाःपुत्रंतवजनाधिप
॥ ४३ ॥ तमुत्तीर्णंतुसंप्रेक्ष्यसमहृष्यंतसर्वशः ॥ पंचालाःपांडवेयाश्चतेन्योन्यस्यतलान्ददुः ॥४४॥ अवहासंतुतंमत्वापुत्रोदुर्योधनस्तव ॥ उद्वृत्यनयनेक्रुद्धोदिध
क्षुरिवपांडवान् ॥४५॥ त्रिशिखांभ्रुकुटींकृत्वासंदष्टदशनच्छदः॥ प्रत्युवाचततस्तान्वैपांडवान्सहकेशवान् ॥ ४६ ॥ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ क्षत्रधर्मंअस्त्रीतिशेषः धर्मोऽस्त्रीपुण्यआचारेइतिमेदिनी ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

दुर्योधनउवाच ॥ ॥ अस्यावहासस्यफलंप्रतिभोक्ष्यथपांडवाः ॥ गमिष्यथहताःसद्यःसपंचालायमक्षयं ॥ ४७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ उत्थितश्चजलात्तस्मा
त्पुत्रोदुर्योधनस्तव ॥ अतिष्ठतगदापाणीरुधिरेणसमुक्षितः ॥ ४८ ॥ तस्यशोणितदिग्धस्यसलिलेनसमुक्षितं ॥ शरीरंस्मतदाभातिस्रवन्निवमहीधरः ॥ ४९ ॥
तमुद्यतगदंवीरंमेनिरेतत्रपांडवाः ॥ वैवस्वतमिवक्रुद्धंकिंकरोद्यतपाणिनं ॥ ५० ॥ समेघनिनदोहर्षान्नर्दन्निवचगोवृषः ॥ आजुहावततःपार्थान्गदयायुधिवी
र्यवान् ॥ ५१ ॥ ॥ दुर्योधनउवाच ॥ ॥ एकैकेनचमांयूयमासीदतयुधिष्ठिर ॥ नह्येकोबहुभिर्न्याय्योवीरोयोधयितुंयुधि ॥ ५२ ॥ न्यस्तवर्माविशेषेणश्रांतश्चा
प्सुपरिप्लुतः ॥ भृशंविक्षतगात्रश्चहतवाहनसैनिकः ॥ ५३ ॥ अवश्यमेवयोद्धव्यंसर्वैरेवमयासह ॥ युक्तंत्वयुक्तमित्येतद्वेत्सित्वंचैवसर्वदा ॥ ५४ ॥ ॥ युधिष्ठिर
उवाच ॥ ॥ माभूदियंतवप्रज्ञाकथमेवंसुयोधन ॥ यदाभिमन्युंबहवोजघ्नुर्युधिमहारथाः ॥ ५५ ॥ क्षत्रधर्मंभृशंक्रूरंनिरपेक्षंसुनिर्घृणं ॥ अन्यथातुकथंहन्युर
भिमन्युंतथागतं ॥ ५६ ॥ सर्वेभवंतोधर्मज्ञाःसर्वेशूरास्तनुत्यजः ॥ न्यायेनयुध्यतांप्रोक्ताशक्रलोकगतिःपरा ॥ ५७ ॥ यद्येकस्तुनहंतव्योबहुभिर्धर्मएवतु ॥ तदा
भिमन्युंबहवोनिजघ्नुस्त्वन्मतेकथं ॥ ५८ ॥ सर्वोविमृशतेजंतुःकृच्छ्रस्थोधर्मदर्शनं ॥ पदस्थःपिहितंद्वारंपरलोकस्यपश्यति ॥ ५९ ॥ आमुंचकवचंवीरमूर्धजान्
यमयस्वच ॥ यच्चान्यदपितेनास्तितदप्यादत्स्वभारत ॥ ६० ॥ इममेकंचतेकामंवीरभूयोददाम्यहं ॥ पंचानांपांडवेयानांयेनत्वंयोद्धुमिच्छसि ॥ ६१ ॥ तंहत्वावै
भवान्राजाहतोवास्वर्गमाप्नुहि ॥ ऋतेचजीवितादीरयुद्धेकिंकुर्मतेप्रियं ॥ ६२ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ ततस्तवसुतोराजन्वर्मजग्राहकांचनं ॥ विचित्रंचशि
रस्त्राणंजांबूनदपरिष्कृतं ॥ ६३ ॥ सोवबद्धशिरस्त्राणःशुभकांचनवर्मभृत् ॥ रराजराजन्पुत्रस्तेकांचनःशैलराडिव ॥ ६४ ॥ सन्नद्धःसगदोराजन्सज्जःसंग्राममू
र्धनि ॥ अब्रवीत्पांडवान्सर्वान्पुत्रोदुर्योधनस्तव ॥ ६५ ॥ भ्रातॄणांभवतामेकोयुध्यतांगदयामया ॥ सहदेवेनवायोत्स्येभीमेननकुलेनवा ॥ ६६ ॥ अथवाफाल्गु
नेनाद्यत्वयावाभरतर्षभ ॥ योत्स्येहंसंगरंप्राप्यविजेष्येचरणाजिरे ॥ ६७ ॥ अहमद्यगमिष्यामिवैरस्यांतंसुदुर्गमं ॥ गदयापुरुषव्याघ्रहेमपट्टनिबद्धया ॥ ६८ ॥
गदायुद्धेनमेकश्चित्सदृशोस्तीतिचिंतये ॥ गदयावोहनिष्यामिसर्वानेवसमागतान् ॥ ६९ ॥ नमेसमर्थाःसर्वेवैयोद्धुंन्यायेनकेचन ॥ नयुक्तमात्मनावक्तुमेवंग
र्वोद्धतंवचः ॥ अथवासफलंह्येतत्करिष्येभवतांपुरः ॥ ७० ॥

॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥

॥ ७१ ॥ ॥ इतिशल्यांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ योग्याअभ्यासः योग्यःप्रवीणैस्तैरायुपक्रम्यस्तैरभ्यासोकैयोषितो

अस्मिन्मुहूर्तेसत्यंवामिथ्यावैतद्भविष्यति ॥ गृह्णातुचगदांयोवैयोत्स्यतेद्यमयासह ॥ ७१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणियुधिष्ठिरदुर्योधन संवादेद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ एवंदुर्योधनेराजन्गर्जमानेमुहुर्मुहुः ॥ युधिष्ठिरस्यसंक्रुद्धोवासुदेवोब्रवीदिदं ॥ १ ॥ यदिनामत्ययंयुद्धेवरयेत्त्वांयुधिष्ठिर ॥ अर्जुनंनकुलंचैवसहदेवमथापिवा ॥ २ ॥ किमिदंसाहसंराजंस्त्वयाव्याहृतमीदृशं ॥ एकमेवनिहत्याजौभवराजाकुरुष्विति ॥ ३ ॥ नसमर्थानहंमन्येगदाहस्तस्यसंयुगे ॥ एतेनहिकृतायोग्यावर्षाणीहत्रयोदश ॥ ४ ॥ आयसेपुरुषेराजन्भीमसेनजिघांसया ॥ कथंनामभवेत्कार्यमस्माभिर्भरतर्षभ ॥ ५ ॥ साहसंकृतवांस्त्वंतुह्यनुक्रोशान्नृपोत्तम ॥ नान्यमस्यानुपश्यामिप्रतियोद्धारमाहवे ॥ ६ ॥ ऋतेवृकोदरात्पार्थात्सचनातिकृतश्रमः ॥ तदिदंद्यूतमारब्धंपुनरेवयथापुरा ॥ ७ ॥ विषमंशकुनेश्चैवतवचैवविशांपते ॥ बलीभीमःसमर्थश्चकृतीराजासुयोधनः ॥ ८ ॥ बलवान्वाकृतीवेतिकृतीराजन्विशिष्यते ॥ सोयंराजंस्त्वयाशत्रुःसमेपथिनिवेशितः ॥ ९ ॥ न्यस्तश्चात्मासुविषमेकृच्छ्रमापादितावयं ॥ कोनुसर्वान्विनिर्जित्यशत्रूनेकेनवैरिणा ॥ १० ॥ कृच्छ्रप्राप्तेनचतथाहारयेद्राज्यमागतं ॥ पणित्वाचैकपाणेनरोचयेदेवमाहवं ॥ ११ ॥ नहिपश्यामितंलोकेयोद्यदुर्योधनंरणे ॥ गदाहस्तंविजेतुंवैशक्तःस्यादमरोपिहि ॥ १२ ॥ नत्वंभीमोननकुलःसहदेवोथफाल्गुनः ॥ जेतुंन्यायेनशक्तोवैकृतीराजासुयोधनः ॥ १३ ॥ सकथंवदसेशत्रुंयुध्यस्वगदयेतिहि ॥ एकंचनोनिहत्याजौभवराजेतिभारत ॥ १४ ॥ वृकोदरंसमासाद्यसंशयोवैजयेहिनः ॥ न्यायतोयुध्यमानानांकृतीह्येषमहाबलः ॥ १५ ॥ एकंवास्मान्निहत्यत्वंभवराजेतिवैपुनः ॥ नूनंनराज्यभागेषापांडोःकुंत्याश्चसंततिः ॥ १६ ॥ अत्यंतवनवासायसृष्टाभैक्ष्यायवापुनः ॥ ॥ भीमसेनउवाच ॥ ॥ मधुसूदनमाकार्षीर्विषादंयदुनंदन ॥ १७ ॥ अद्यपारंगमिष्यामिवैरस्यभृशदुर्गमं ॥ अहंसुयोधनंसंख्येहनिष्यामिनसंशयः ॥ १८ ॥ विजयोवैध्रुवःकृष्णधर्मराजस्यदृश्यते ॥ अध्यर्धेनगुणेनेयंगदागुरुतरीमम ॥ १९ ॥ नतथाधार्तराष्ट्रस्यमाकार्षीर्माधवव्यथां ॥ अहमेनंहिगदयासंयुगेयोद्धुमुत्सहे ॥ २० ॥ भवंतःप्रेक्षकाःसर्वेममसंतुजनार्दन ॥ सामरानपिलोकांस्त्रीन्नानाशस्त्रधरान्युधि ॥ २१ ॥ योधयेयंरणेकृष्णकिमुताद्यसुयोधनं ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तथासंभाषमाणंतुवासुदेवोवृकोदरं ॥ २२ ॥

रितिमेदिनी ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ शकुनेश्चतवचयथापुरातथैवेदमितिद्वयोःसंबंधः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ इतिकथंवदसेइत्यनुकर्षणीयं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

त्दृष्टः संपूजयामासवचनंचेदमब्रवीत् ॥ त्वामाश्रित्यमहाबाहोधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ २३ ॥ निहतारिः स्वकांदीप्तांश्रियंप्राप्तोनसंशयः ॥ त्वयाविनिहताः सर्वेधृतरा
ष्ट्रसुतारणे ॥ २४ ॥ राजानोराजपुत्राश्चनागाश्चविनिपातिताः ॥ कलिंगामागधाः प्राच्यागांधाराः कुरवस्तथा ॥ २५ ॥ त्वामासाद्यमहायुद्धेनिहताः पांडुनंदन ॥
हत्वादुर्योधनंचापिप्रयच्छोर्वींससागरां ॥ २६ ॥ धर्मराजायकौंतेययथाविष्णुः शचीपतेः ॥ त्वांचप्राप्यरणेपापोधार्तराष्ट्रोविनंक्ष्यति ॥ २७ ॥ त्वमस्यसक्थि
नीभंक्त्वाप्रतिज्ञांपालयिष्यसि ॥ यत्नेनतुसदापार्थयोद्धव्योधृतराष्ट्रजः ॥ २८ ॥ कृतीचबलवांश्चैवयुद्धशौंडश्चनित्यदा ॥ ततस्तुसात्यकीराजन्पूजयामासपांडवं
॥ २९ ॥ पंचालाः पांडवेयाश्चधर्मराजपुरोगमाः ॥ तद्वचोभीमसेनस्यसर्वएवाभ्यपूजयन् ॥ ३० ॥ ततोभीमबलोभीमोयुधिष्ठिरमथाब्रवीत् ॥ सृंजयैः सहतिष्ठं
तंतपंतमिवभास्करं ॥ ३१ ॥ अहमेतेनसंगम्यसंयुगेयोद्धुमुत्सहे ॥ नहिशक्तोरणेजेतुंमामेषपुरुषाधमः ॥ ३२ ॥ अद्यक्रोधंविमोक्ष्यामिनिहितंहृदयेभृशं ॥ सु
योधनेधार्तराष्ट्रेखांडवेग्निमिवार्जुनः ॥ ३३ ॥ शल्यमद्योद्धरिष्यामितवपांडवहृच्छयं ॥ निहत्यगदयापापमद्यराजन्सुखीभव ॥ ३४ ॥ अद्यकीर्तिमयींमालां
प्रतिमोक्ष्येतवानघ ॥ प्राणान्श्रियंचराज्यंचमोक्ष्यतेद्यसुयोधनः ॥ ३५ ॥ राजाचधृतराष्ट्रोद्यश्रुत्वापुत्रंमयाहतं ॥ स्मरिष्यत्यशुभंकर्मयत्तच्छकुनिबुद्धिजं
॥ ३६ ॥ इत्युक्त्वाभरतश्रेष्ठोगदामुद्यम्यवीर्यवान् ॥ उदतिष्ठतयुद्धायशक्रोवृत्रमिवाह्वयन् ॥ ३७ ॥ तदाह्वानममृष्यन्वैतवपुत्रोतिवीर्यवान् ॥ प्रत्युपस्थितएवा
शुमत्तोमत्तमिवद्विपं ॥ ३८ ॥ गदाहस्तंतवसुतंयुद्धायसमुपस्थितं ॥ ददृशुः पांडवाः सर्वेकैलासमिवशृंगिणं ॥ ३९ ॥ तमेकाकिनमासाद्यधार्तराष्ट्रंमहाबलं ॥ वि
यूथमिवमातंगंसमहृष्यंतपांडवाः ॥ ४० ॥ नसंभ्रमोनचभयंनचग्लानिर्नचव्यथा ॥ आसीद्दुर्योधनस्यापिस्थितः सिंहइवाहवे ॥ ४१ ॥ समुद्यतगदंदृष्ट्वाकैला
समिवशृंगिणं ॥ भीमसेनस्तदाराजन्दुर्योधनमथाब्रवीत् ॥ ४२ ॥ राज्ञापिधृतराष्ट्रेणत्वयाचास्मासुयत्कृतं ॥ स्मरतद्दुष्कृतंकर्मयद्वृत्तंवारणावते ॥ ४३ ॥ द्रौपदी
चपरिक्लिष्टासभामध्येरजस्वला ॥ द्यूतेयद्विजितोराजाशकुनेर्बुद्धिनिश्चयात् ॥ ४४ ॥ यानिचान्यानिदुष्टात्मन्पापानिकृतवानसि ॥ अनागःसुचपार्थेषुतस्य
पश्यमहत्फलं ॥ ४५ ॥ त्वत्कृतेनिहतः शेतेशरतल्पेमहायशाः ॥ गांगेयोभरतश्रेष्ठः सर्वेषांनः पितामहः ॥ ४६ ॥ हतोद्रोणश्चकर्णश्चहतः शल्यः प्रतापवान् ॥ वैरस्य
चादिकर्तासौशकुनिर्निहतोरणे ॥ ४७ ॥ भ्रातरस्तेहताः शूराः पुत्राश्चसहसैनिकाः ॥ राजानश्चहताः शूराः समरेष्वनिवर्तिनः ॥ ४८ ॥

॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ॥ इतिशल्यांतर्गतगदाप० नैलकंठीयेभारतभा० त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥ ॥७॥ ॥ तस्मिन्युद्धेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ चत्वारिंशदहान्यद्यद्वेचमेनिःसृतस्यवै पुष्येणसंप्रयातोस्मिश्रवणेपुनरागतइति ननुश्रवणेऽत्रयुद्धसमाप्तिर्दृश्यते तदनुपातेनयुद्धारंभोमृगशीर्षेभवितुयुज्यते अष्टादशाहानियुद्धमभूदितिवचनात् एवंचयुद्धारंभंप्रकृत्यभीष्मपर्वणिसंजयवाक्यंमघाविषयगःसोमस्तद्दिनंसंप्रपद्यतेतिमघायांयुद्धारंभप्रदर्शकंविरुध्यते तथात्वेरेवत्यांयुद्धसमाप्त्यापत्तेरित्युपक्रमोपसंहारयोर्विरोधोदुःसमाधेयइतिचेत् सत्यं उपसंहार

एतेचान्येचनिहताबहवःक्षत्रियर्षभाः ॥ प्रातिकामीतथापापोद्रौपद्याःक्लेशकृद्धतः ॥ ४९ ॥ अवशिष्टस्त्वमेवैकःकुलघ्नोधमपूरुषः ॥ त्वामप्यद्यहनिष्यामिगदयानात्रसंशयः ॥ ५० ॥ अद्यतेहंरणेदर्पंसर्वंनाशयितानृप ॥ राज्याशांविपुलांराजन्पांडवेषुचदुष्कृतं ॥५१॥ ॥ दुर्योधनउवाच ॥ ॥ किंकत्थितेनबहुनायुद्ध्यस्वाद्यमयासह ॥ अद्यतेहंविनेष्यामियुद्धश्रद्धांवृकोदर ॥ ५२ ॥ किंनपश्यसिमांपापगदायुद्धेव्यवस्थितं ॥ हिमवच्छिखराकारांप्रगृह्यमहतींगदां ॥ ५३ ॥ गदिनंकोद्यमांपापहंतुमुत्सहतेरिपुः ॥ न्यायतोयुद्ध्यमानस्यदेवेष्वपिपुरंदरः ॥५४॥ मावृथागर्जकौंतेयशारदाभ्रमिवाजलं ॥ दर्शयस्वबलंयुद्धेयावत्तत्तेद्यविद्यते ॥ ५५ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वापांडवाःसहसृंजयाः ॥ सर्वेसंपूजयामासुस्तद्वचोविजिगीषवः ॥ ५६ ॥ उन्मत्तमिवमातंगंतलशब्देनमानवाः ॥ भूयःसंहर्षयामासूराजन्दुर्योधनंनृपं ॥ ५७॥ बृंहंतिकुंजरास्तत्रहयाहेषंतिचासकृत् ॥ शस्त्राणिसंप्रदीप्यंतेपांडवानांजयैषिणां ॥ ५८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिभीमसेनदुर्योधनसंवादेत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥७॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तस्मिन्युद्धेमहाराजसुसंवृत्तेसुदारुणे ॥ उपविष्टेषुसर्वेषुपांडवेषुमहात्मसु ॥ १ ॥ ततस्तालध्वजोरामस्तयोर्युद्धउपस्थिते ॥ श्रुत्वातच्छिष्ययोराजन्नाजगामहलायुधः ॥ २ ॥ तंदृष्ट्वापरमप्रीताःपांडवाःसहकेशवाः ॥ उपगम्योपसंगृह्यविधिवत्प्रत्यपूजयन् ॥ ३ ॥ पूजयित्वाततःपश्चादिदंवचनमब्रुवन् ॥ शिष्ययोःकौशलंयुद्धेपश्यरामेतिपार्थिव ॥४॥ अब्रवीच्चतदारामोदृष्ट्वाकृष्णंसपांडवं ॥ दुर्योधनंचकौरव्यंगदापाणिमवस्थितं ॥ ५ ॥ चत्वारिंशदहान्यद्यद्वेचमेनिःसृतस्यवै ॥ पुष्येणसंप्रयातोस्मिश्रवणेपुनरागतः ॥ ६ ॥ शिष्ययोर्वैगदायुद्धंद्रष्टुकामोस्मिमाधव ॥ ततस्तदागदाहस्तौदुर्योधनवृकोदरौ ॥ ७॥

स्यनिर्णीतार्थकत्वात्तदनुरोधेनोपक्रमस्यनेयत्वान्मघाविषयगइत्यस्यायमर्थः अत्रमघाशब्देनतत्सहचराःपितरोलक्ष्यंते मघानक्षत्रंपितरोदेवतेतिश्रुतेरितिमघायांपितृसंबंधित्वावधारणात् तेनयुद्धेमृतानामुत्तमदेहप्रदानार्थंचंद्रस्तदापितृलोकेसन्निहितोभूदिति स्वर्गिणांदिव्यदेहलाभश्चंद्राधीनइतिशास्त्रप्रसिद्धं युद्धारंभस्तुमृगशीर्षेइतिभीष्मपर्वणिनिपुणतरमुपपादितंतन्नविस्मर्तव्यं ॥ ६ ॥ ७ ॥

युद्धभूमिंगतौवीरावुभावेवरराजतुः ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजापरिष्वज्यहलायुधं ॥ ८ ॥ स्वागतंकुशलंचास्मैपर्यपृच्छद्यथातथं ॥ कृष्णौचापिमहेष्वासावभिवाद्य
हलायुधं ॥ ९ ॥ सस्वजातेपरिप्रीतौप्रियमाणौयशस्विनौ ॥ माद्रीपुत्रौतथाशूरौद्रौपद्याःपंचचात्मजाः ॥ १० ॥ अभिवाद्यस्थिताराजन्रौहिणेयंमहाबलं ॥ भी
मसेनोथबलवान्पुत्रस्तवजनाधिप ॥ ११ ॥ तथैवचोद्यतगदौपूजयामासतुर्बलं ॥ स्वागतेनचतेतत्रप्रतिपूज्यसमंततः ॥ १२ ॥ पश्ययुद्धंमहाबाहोइतितेराममम
ब्रुवन् ॥ एवमूचुर्महात्मानंरौहिणेयंनराधिपाः ॥ १३ ॥ परिष्वज्यतदारामःपांडवान्सहस्रंजयान् ॥ अपृच्छत्कुशलंसर्वान्पार्थिवांश्चामितौजसः ॥ १४ ॥ तथै
वतेसमासाद्यपप्रच्छुस्तमनामयं ॥ प्रत्यभ्यर्च्यहलीसर्वान्क्षत्रियांश्चमहात्मनः ॥ १५ ॥ कृत्वाकुशलसंयुक्तांसंविदंचयथावयः ॥ जनार्दनंसात्यकिंचप्रेम्णास
परिषस्वजे ॥ १६ ॥ मूर्ध्निचैतावुपाघ्रायकुशलंपर्यपृच्छत ॥ तौचतंविधिवद्राजन्पूजयामासतुर्गुरुं ॥ १७ ॥ ब्रह्माणमिवदेवेशमिंद्रोपेंद्रौमुदान्वितौ ॥ ततोब्रवी
द्धर्मसुतोरौहिणेयमरिंदमं ॥ १८ ॥ इदंभ्रात्रोर्महायुद्धंपश्यरामेतिभारत ॥ तेषांमध्येमहाबाहुःश्रीमान्केशवपूर्वजः ॥ १९ ॥ न्यविशत्परमप्रीतःपूज्यमानोमहा
रथैः ॥ सबभौराजमध्यस्थोनीलवासाःसितप्रभः ॥ २० ॥ दिवीवनक्षत्रगणैःपरिकीर्णोनिशाकरः ॥ ततस्तयोःसंनिपातस्तुमुलोलोमहर्षणः ॥ २१ ॥ आसीदंत
करोराजन्वैरस्यतवपुत्रयोः ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवागमनेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ जनमेजयउवाच
पूर्वमेवयदारामस्तस्मिन्युद्धउपस्थिते ॥ आमंत्र्यकेशवंयातोवृष्णिभिःसहितःप्रभुः ॥ १ ॥ साहाय्यंधार्तराष्ट्रस्यनचकर्तास्मिकेशव ॥ नचैवपांडुपुत्राणांगमि
ष्यामियथागतं ॥ २ ॥ एवमुक्त्वातदारामोयातःक्षत्रनिबर्हणः ॥ तस्यचागमनंभूयोब्रह्मन्शंसितुमर्हसि ॥ ३ ॥ आख्याहिमेविस्तरशःकथंरामउपस्थितः ॥ कथं
चदृष्टवान्युद्धंकुशलोह्यसिसत्तम ॥ ४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ उपप्लव्येनिविष्टेषुपांडवेषुमहात्मसु ॥ प्रेषितोधृतराष्ट्रस्यसमीपंमधुसूदनः ॥ ५ ॥ शमंप्रतिम
हाबाहोहितार्थंसर्वदेहिनां ॥ सगत्वाहास्तिनपुरंधृतराष्ट्रंसमेत्यच ॥ ६ ॥ उक्तवान्वचनंतथ्यंहितंचैवविशेषतः ॥ नचतत्कृतवान्राजायथाख्यातंहितंपुरा ॥ ७ ॥
अनवाप्यशमंतत्रकृष्णःपुरुषसत्तमः ॥ आगच्छतमहाबाहुरुपप्लव्यंजनाधिप ॥ ८ ॥ ततःप्रत्यागतःकृष्णोधार्तराष्ट्रविसर्जितः ॥ अक्रियायांनरव्याघ्रपांडवा
निदमब्रवीत् ॥ ९ ॥

पूर्वमेवेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ अक्रियायांसंधिकार्यानिष्पत्तौ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ मैत्रनक्षत्रयोगेअनुराधायां भोजः कृतवर्मा ॥ १४ ॥ पुष्येणहिपांडवेभ्यः प्रयाणमनुराधातस्तीर्थयात्रार्थमितिविवेकः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

नकुर्वंतिवचोमह्यंकुरवःकालनोदिताः ॥ निर्गच्छध्वंपांडवेयाःपुष्येणसहितामया ॥ १० ॥ ततोविभज्यमानेषुबलेषुबलिनांवरः ॥ प्रोवाचभ्रातरंकृष्णंरौहिणेयोमहामनाः ॥ ११ ॥ तेषामपिमहाबाहोसाहाय्यंमधुसूदन ॥ क्रियतामितितत्कृष्णोनास्यचक्रेवचस्तदा ॥ १२ ॥ ततोमन्युपरीतात्माजगामयदुनंदनः ॥ तीर्थयात्रांहलधरःसरस्वत्यांमहायशाः ॥ १३ ॥ मैत्रनक्षत्रयोगेस्मसहितःसर्वयादवैः ॥ आश्रयामासभोजस्तुदुर्योधनमरिंदमः ॥ १४ ॥ युयुधानेनसहितोवासुदेवस्तुपांडवान् ॥ रौहिणेयेगतेशूरेपुष्येणमधुसूदनः ॥ १५ ॥ पांडवेयान्पुरस्कृत्ययyयावभिमुखःकुरून् ॥ गच्छन्नेवपथिस्थस्तुरामःप्रेष्यानुवाचह ॥ १६ ॥ संभारांस्तीर्थयात्रायांसर्वोपकरणानिच ॥ आनयध्वंद्वारकायामग्नीन्वैयाजकांस्तथा ॥ १७ ॥ सुवर्णरजतंचैवधेनूर्वासांसिवाजिनः ॥ कुंजरांश्वरथांश्चैवखरोष्ट्रंवाहनानिच ॥ १८ ॥ क्षिप्रमानीयतांसर्वंतीर्थहेतोःपरिच्छदं ॥ प्रतिस्रोतःसरस्वत्यागच्छध्वंशीघ्रगामिनः ॥ १९ ॥ ऋत्विजश्चानयध्वंवैशतशश्चद्विजर्षभान् ॥ एवंसंदिश्यतुप्रेष्यान्बलदेवोमहाबलः ॥ २० ॥ तीर्थयात्रांययौराजन्कुरूणांवैशसेतदा ॥ सरस्वतींप्रतिस्रोतःसमंतादभिजग्मिवान् ॥ २१ ॥ ऋत्विग्भिश्चसुहृद्भिश्चतथान्यैर्द्विजसत्तमैः ॥ रथैर्गजैस्तथाश्वैश्चप्रेष्यैश्चभरतर्षभ ॥ २२ ॥ गोखरोष्ट्रप्रयुक्तैश्चयानैश्चबहुभिर्वृतः ॥ श्रांतानांक्लांतवपुषांशिशूनांविपुलायुषां ॥ २३ ॥ देशेदेशेतुदेयानिदानानिविविधानिच ॥ अर्चायैचार्थिनांराजनकॢप्तानिबहुशस्तथा ॥ २४ ॥ तानियानीहदेशेषुप्रतीक्षंतिस्मभारत ॥ बुभुक्षितानामर्थायकॢप्तमन्नंसमंततः ॥ २५ ॥ योयोयत्रद्विजोभोज्यंभोक्तुंकामयतेतदा ॥ तस्यतस्यतुतत्रैवमुपजह्रुस्तदानृप ॥ २६ ॥ तत्रतत्रस्थिताराजन्रौहिणेयस्यशासनात् ॥ भक्ष्यपेयस्यकुर्वंतिराशींस्तत्रसमंततः ॥ २७ ॥ वासांसिचमहार्हाणिपर्यंकास्तरणानिच ॥ पूजार्थंतत्रकॢप्तानिविप्राणांसुखमिच्छतां ॥ २८ ॥ यत्रयःस्वपतेविप्रःक्षत्रियोवापिभारत ॥ तत्रतत्रतुतस्यैवसर्वंकॢप्तमदृश्यत ॥ २९ ॥ यथासुखंजनःसर्वोयातितिष्ठतिवैतदा ॥ यातुकामस्ययानानिपानानितृषितस्यच ॥ ३० ॥ बुभुक्षितस्यचान्नानिस्वादूनिभरतर्षभ ॥ उपजह्रुर्नरास्तत्रवस्त्राण्याभरणानिच ॥ ३१ ॥ सपंथाःप्रबभौराजन्सर्वस्यैवसुखावहः ॥ स्वर्गोपमस्तदावीरनराणांतत्रगच्छतां ॥ ३२ ॥ नित्यप्रमुदितोपेतःस्वादुभक्ष्यःशुभान्वितः ॥ विपण्यापणपण्यानांनानाजनशतैर्वृतः ॥ नानाद्रुमलतोपेतोनानारत्नविभूषितः ॥ ३३ ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ विपणिःपण्यवीथिका आपणाहट्टाः पण्यानिविक्रेयद्रव्याणि ॥ ३३ ॥

॥३४॥३५॥३६॥३७॥गुणानूरमणीयत्वादीन् उत्पत्तिसंभवं कर्मनिर्वृत्तितीर्थयात्राविधिसिद्धिं॥३८॥यथाक्रमेणतीर्थक्रमापेक्षया अनुपूर्वशःगुणोत्पत्त्यादिक्रमापेक्षया ॥३९॥४०॥४१॥ प्रभासःप्रभासत्वं

ततोमहात्मानियमेस्थितात्मापुण्येषुतीर्थेषुवसूनिराजन्॥ ददौद्विजेभ्यःक्रतुदक्षिणाश्चयदुप्रवीरोहलभृत्प्रतीतः ॥ ३४ ॥ दोग्ध्रीश्चधेनूश्चसहस्रशोवैसुवाससः कांचनबद्धशृंगीः॥ हयांश्चनानाविधदेशजातान्यानानिदासांश्चशुभान्द्विजेभ्यः ॥ ३५॥ रत्नानिमुक्तामणिविद्रुमंचाप्यग्र्यंसुवर्णंरजतंसुशुद्धं ॥ अयस्मयं ताम्रमयंचभांडंददौद्विजातिप्रवरेषुरामः॥ ३६ ॥ एवंसवित्तंप्रददौमहात्मासरस्वतीतीर्थवरेषुभूरि॥ ययौक्रमेणाप्रतिमप्रभावस्ततःकुरुक्षेत्रमुदारवृत्तिः॥ ३७॥ जनमेजयउवाच॥ ॥सारस्वतानांतीर्थानांगुणोत्पत्तिंवदस्वमे॥ फलंचद्विपदांश्रेष्ठकर्मनिर्वृत्तिमेवच ॥ ३८॥ यथाक्रमेणभगवंस्तीर्थानामनुपूर्वशः॥ ब्रह्मन् ब्रह्मविदांश्रेष्ठपरंकौतूहलंहिमे॥ ३९॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तीर्थानांचफलंराजन्गुणोत्पत्तिंचसर्वशः॥ मयोच्यमानंवैपुण्यंशृणुराजेंद्रकृत्स्नशः॥ ४० ॥ पूर्वंमहाराजयदुप्रवीरऋत्विक्सुहृद्विप्रगणैश्चसार्धं ॥ पुण्यंप्रभासंसमुपाजगामयत्रोडुराड्यक्ष्मणाक्लिश्यमानः ॥ ४१ ॥ विमुक्तशापःपुनराप्यतेजःसर्वंजगद्भासयतेनरेंद्र॥ एवंतुतीर्थप्रवरंपृथिव्यांप्रभासनात्तस्यततःप्रभासः॥ ४२ ॥ जनमेजयउवाच॥ ॥कथंतुभगवान्सोमोयक्ष्मणासमगृह्यत॥ कथंचतीर्थप्रवरेतस्मिंश्चंद्रोन्यमज्जत॥ ४३॥ कथमाप्लुत्यतस्मिंस्तुपुनराप्यायितःशशी॥ एतन्मेसर्वमाचक्ष्वविस्तरेणमहामुने॥ ४४॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ दक्षस्यतनयाःस्तातप्रादुरासन्विशांपते ॥ ससप्तविंशतिंकन्यादक्षःसोमायवैददौ ॥ ४५॥ नक्षत्रयोगनिरताःसंख्यानार्थंचताभवन् ॥ पत्न्योवैतस्यराजेंद्रसोमस्यशुभकर्मणः॥ ४६॥ तास्तुसर्वाविशालाक्ष्योरूपेणाप्रतिमाभुवि॥ अत्यरिच्यततासांतुरोहिणीरूपसंपदा॥ ४७॥ ततस्तस्यांसभगवान्प्रीतिंचक्रेनिशाकरः॥ सास्यहृद्याबभूवाथतस्मात्तांबुभुजेसदा॥४८॥ पुराहिसोमोराजेंद्ररोहिण्यामवसत्परं॥ ततस्ताःकुपिताःसर्वानक्षत्राख्यामहात्मनः॥४९॥ तागत्वापितरंप्राहुःप्रजापतिमतंद्रिताः॥ सोमोवसतिनास्मासुरोहिणींभजतेसदा॥५०॥ तावयंसहिताःसर्वास्त्वत्सकाशेप्रजेश्वर॥ वत्स्यामोनियताहारास्तपश्चरणतत्पराः॥५१॥ श्रुत्वातासांतुवचनंदक्षःसोममथाब्रवीत्॥ समंवर्तस्वभार्यासुमात्वाऽधर्मोमहान्स्पृशेत्॥ ५२ ॥ तास्तुसर्वाब्रवीद्दक्षोगच्छध्वंशशिनोंतिकं ॥ समंवत्स्यतिसर्वासुचंद्रमाममशासनात्॥ ५३ ॥ विसृष्टास्तास्तथाजग्मुःशीतांशुभवनंतदा॥ तथापिसोमोभगवान्पुनरेवमहीपते॥५४॥ रोहिणींनिवसत्येवप्रीयमाणोमुहुर्मुहुः॥ ततस्ताःसहिताःसर्वाभूयःपितरमब्रुवन्॥ ५५ ॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ त्वात्वांअधर्मःमास्पृशेत् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

॥ ५६ ॥ विरोचनहेविशेषेणरोचमान त्वांमाशप्स्ये तवरोचनांयथाहंशापेननहरामितथायतस्वेत्यर्थः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ शापस्य

तवशुश्रूणेयुक्तावत्स्यामोहितवांतिके ॥ सोमोवसतिनास्मासुनाकरोद्वचनंतव ॥५६॥ तासांतद्वचनंश्रुत्वादक्षःसोममथाब्रवीत् ॥ समंवर्तस्वभार्यासुमात्वांश प्स्येविरोचन ॥ ५७॥ अनादृत्यतुतद्वाक्यंदक्षस्यभगवान्शशी ॥ रोहिण्यासार्धमवसत्ततस्ताःकुपिताःपुनः ॥ ५८ ॥ गत्वाचपितरंप्राहुःप्रणम्यशिरसातदा ॥ सो मोवसतिनास्मासुतस्मान्नःशरणंभव ॥५९॥ रोहिण्यामेवभगवान्सदावसतिचंद्रमाः॥नत्वद्वचोगणयतिनास्मासुस्नेहमिच्छति॥६०॥ तस्मान्नस्त्राहिसर्वावै यथानःसोमआविशेत् ॥ तच्छ्रुत्वाभगवान्क्रुद्धोयक्ष्माणंपृथिवीपते॥६१॥ ससर्जरोषात्सोमायसचोडुपतिमाविशत् ॥ सयक्ष्मणाभिभूतात्माक्षीयताहरहःश शी॥६२॥ यत्नंचाप्यकरोद्राजन्मोक्षार्थंतस्ययक्ष्मणः ॥ इष्टेष्टिभिर्महाराजविविधाभिर्निशाकरः॥६३॥ नचामुच्यतशापाद्वैक्षयंचैवाभ्यगच्छत ॥ क्षीयमाणे ततःसोमेओषध्योनप्रजज्ञिरे ॥ ६४ ॥ निरास्वादरसाःसर्वाहतवीर्याश्चसर्वशः ॥ ओषधीनांक्षयेजातेप्राणिनामपिसंक्षयः ॥ ६५ ॥ कृशाश्चासन्प्रजाःसर्वाःक्षी यमाणेनिशाकरे ॥ ततोदेवाःसमागम्यसोममूचुर्महीपते ॥ ६६ ॥ किमिदंभवतोरूपमीदृशंनप्रकाशते ॥ कारणंब्रूहिनःसर्वंयेनेदंतेमहद्भयं ॥ ६७ ॥ श्रुत्वातुवच नंत्वत्तोविधास्यामस्ततोवयं ॥ एवमुक्तःप्रत्युवाचसर्वांस्तान्शशलक्षणः ॥ ६८ ॥ शापस्यलक्षणंचैवयक्ष्माणंचतथात्मनः ॥ देवास्तथावचःश्रुत्वागत्वादक्षम थाब्रुवन् ॥ ६९ ॥ प्रसीदभगवन्सोमेशापोयंविनिवर्त्यतां ॥ असौहिचंद्रमाःक्षीणःकिंचिच्छेषोहिलक्ष्यते ॥ ७० ॥ क्षयाच्चैवास्यदेवेशप्रजाश्चैवगताःक्षयं ॥ वी रुदोषधयश्चैवबीजानिविविधानिच ॥ ७१ ॥ तेषांक्षयेक्षयोस्माकंविनास्माभिर्जगच्चकिं ॥ इतिज्ञात्वालोकगुरोप्रसादंकर्तुमर्हसि ॥ ७२ ॥ एवमुक्तस्ततोदेवा न्प्राहवाक्यंप्रजापतिः ॥ नैतच्छक्यंममवचोव्यावर्तयितुमन्यथा ॥ ७३ ॥ हेतुनातुमहाभागानिवर्तिष्यतिकेनचित् ॥ समंवर्ततुसर्वासुशशीभार्यासुनित्यशः ॥ ७४ ॥ सरस्वत्यावरेतीर्थेउन्मज्जन्शशलक्षणः ॥ पुनर्वर्धिष्यतेदेवास्तद्वैसत्यंवचोमम ॥ ७५ ॥ मासार्धंचक्षयंसोमोनित्यमेवगमिष्यति ॥ मासार्धंतुसदावृ द्धिंसत्यमेतद्वचोमम ॥ ७६ ॥ समुद्रंपश्चिमंगत्वासरस्वत्यब्धिसंगमं ॥ आराधयतुदेवेशंततःकांतिमवाप्स्यति ॥ ७७ ॥ सरस्वतींततःसोमःसजगामर्षिशासना त् ॥ प्रभासंप्रथमंतीर्थंसरस्वत्याजगामह ॥ ७८ ॥ अमावास्यांमहातेजास्तत्रोन्मज्जन्महाद्युतिः ॥ लोकान्प्रभासयामासशीतांशुत्वमवापच ॥ ७९ ॥ देवास्तुस र्वेराजेंद्रप्रभासंप्राप्यपुष्कलं ॥ सोमेनसहिताभूत्वादक्षस्यप्रमुखेभवन् ॥ ८० ॥

लक्षणंकारणं ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥

॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ॥ इतिशल्यांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥७॥ ॥ तस्मादिति ॥ १ ॥ २ ॥

ततःप्रजापतिःसर्वाविससर्जाथदेवताः॥ सोमंचभगवान्प्रीतोभूयोवचनमब्रवीत् ॥ ८१ ॥ मावमंस्थाःस्त्रियःपुत्रमाचविप्रान्कदाचन॥ गच्छयुक्तःसदाभूत्वाकु
रुवैशासनंमम ॥ ८२ ॥ सविसृष्टोमहाराजजगामाथस्वमालयं॥ प्रजाश्चमुदिताभूत्वापुनस्तस्थुर्यथापुरा ॥ ८३॥ एवंतेसर्वमाख्यातंयथाशप्तोनिशाकरः॥ प्र
भासंचयथातीर्थंतीर्थानांप्रवरंमहत् ॥ ८४ ॥ अमावास्यांमहाराजनित्यशःशशलक्षणः॥ स्नात्वाह्याप्यायतेश्रीमान्प्रभासेतीर्थउत्तमे ॥ ८५ ॥ अतश्चैतत्प्रजा
नंतिप्रभासमितिभूमिप ॥ प्रभांहिपरमांलेभेतस्मिन्नुन्मज्ज्यचंद्रमाः॥८६॥ततस्तुचमसोद्भेदमच्युतस्त्वगमद्बली ॥ चमसोद्भेदइत्येवंयंजनाःकथयंत्युत ॥८७॥
तत्रदत्वाचदानानिविशिष्टानिहलायुधः॥ उषित्वारजनीमेकांस्नात्वाचविधिवत्तदा ॥ ८८ ॥ उदपानमथागच्छत्त्वरावान्केशवाग्रजः॥ आद्यंस्वस्त्ययनंचैवय
त्रावाप्यमहत्फलं॥ ८९ ॥ स्निग्धत्वादोषधीनांचभूमेश्चजनमेजय॥ जानंतिसिद्धाराजेंद्रनष्टामपिसरस्वतीं॥ ९० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यांतर्गतगदापर्व
णिबलदेवतीर्थयात्रायांप्रभासोत्पत्तिकथनेपंचत्रिंशोऽध्यायः॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ तस्मान्नदीगतंचापिह्युदपानंयशस्विनः॥ त्रि
तस्यचमहाराजजगामाथहलायुधः॥ १ ॥ तत्रदत्वाबहुद्रव्यंपूजयित्वातथाद्विजान्॥ उपस्पृश्यचतत्रैवप्रहृष्टोमुसलायुधः॥ २ ॥ तत्रधर्मपरोभूत्वात्रितःससु
महातपाः॥ कूपेचवसतातेनसोमःपीतोमहात्मना ॥ ३ ॥ तत्रचैनंसमुत्सृज्यभ्रातरौजग्मतुर्गृहान्॥ ततस्तौवैशशापाथत्रितोब्राह्मणसत्तमः॥४॥ ॥ जनमेज
यउवाच॥ ॥ उदपानंकथंब्रह्मन्कथंचसुमहातपाः॥ पतितःकिंचसंत्यक्तोभ्रातृभ्यांद्विजसत्तम ॥ ५॥ कूपेकथंचहित्वैनंभ्रातरौजग्मतुर्गृहान्॥ कथंचयाजया
मासपपौसोमंचवैकथं॥ ६ ॥ एतदाचक्ष्वमेब्रह्मन्श्रोतव्यंयदिमन्यसे॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ आसन्पूर्वयुगेराजन्मुनयोभ्रातरस्त्रयः॥७॥ एकतश्चद्वित
श्चैवत्रितश्चादित्यसन्निभाः॥ सर्वेप्रजापतिसमाःप्रजावंतस्तथैवच ॥ ८ ॥ ब्रह्मलोकजिताःसर्वेतपसाब्रह्मवादिनः॥ तेषांतुतपसाप्रीतोनियमेनदमेनच ॥ ९ ॥
अभवद्गौतमोनित्यंपिताधर्मरतःसदा॥ सतुदीर्घेणकालेनतेषांप्रीतिमवाप्यच ॥ १० ॥ जगामभगवान्स्थानमनुरूपमिवात्मनः॥ राजानस्तस्ययेत्वासन्या
ज्याराजन्महात्मनः॥ ११ ॥ तेसर्वेस्वर्गतेतस्मिंस्तस्यपुत्रानपूजयन्॥ तेषांतुकर्मणाराजंस्तथाचाध्ययनेनच ॥ १२ ॥ त्रितःसश्रेष्ठतांप्रापयथैवास्यपितातथा॥
तथासर्वेमहाभागामुनयःपुण्यलक्षणाः॥ १३ ॥ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ याजयामास स्वार्थेणिच् यागंकृतवान् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ पशूनप्रतिपश्वर्थे दक्षिणार्थागाःप्राप्तुमित्यर्थः ॥१७॥१८॥१९ ॥२० ॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥

अपूजयन्महाभागंयथास्यपितरंतथा॥ कदाचिद्वितत्तोराजन्भ्रातरावेकतद्वितौ॥ १४ ॥ यज्ञार्थंचक्रतुश्चिंतांतथावित्तार्थमेवच॥ तयोर्बुद्धिःसमभवत्त्रितंगृ
ह्यपरंतप॥ १५ ॥ याज्यान्सर्वानुपादायप्रतिगृह्यपशूंस्ततः॥ सोमंपास्यामहेहृष्टाःप्राप्ययज्ञंमहाफलं॥ १६ ॥ चक्रुश्चैवंतथाराजन्भ्रातरस्त्रयएवच॥ तथांत
तुपरिक्रम्ययाज्यान्सर्वान्पशून्प्रति॥ १७॥ याजयित्वाततोयाज्यान्लब्ध्वातुसुबहून्पशून्॥ याज्येनकर्मणातेनप्रतिगृह्यविधानतः॥१८॥ प्राचींदिशंमहात्मा
नआजग्मुस्तेमहर्षयः॥ त्रितस्तेषांमहाराजपुरस्ताद्यातिहृष्टवत्॥१९॥ एकतश्चद्वितश्चैवपृष्ठतःकालयन्पशून्॥ तयोश्चिंतासमभवद्दृष्ट्वापशुगणंमहत्॥ २० ॥
कथंचस्युरिमागावआवाभ्यांहिविनात्रितं॥ तावन्योन्यंसमाभाष्यएकतश्चद्वितश्चह॥२१॥ यदूचतुर्मिथःपापौतन्निबोधजनेश्वर॥ त्रितोयज्ञेषुकुशलस्त्रितोवे
देषुनिष्ठितः॥ २२ ॥ अन्यास्तुबहुलागावस्त्रितःसमुपलप्स्यते॥ तदावांसहितौभूत्वागाःप्रकाल्यव्रजावहे॥२३ ॥ त्रितोपिगच्छतांकाममावाभ्यांवैविनाकृतः॥
तेषामागच्छतांरात्रौपथिस्थानांवृकोभवत् ॥ २४ ॥ तत्रकूपोविदूरेभूत्सरस्वत्यास्तटेमहान्॥ अथत्रितोवृकंदृष्ट्वापथितिष्ठंतमग्रतः ॥ २५ ॥ तद्भयादपसर्पन्वै
तस्मिन्कूपेपपातह॥ अगाधेसुमहाघोरेसर्वभूतभयंकरे॥ २६ ॥ त्रितस्ततोमहाराजकूपस्थोमुनिसत्तमः॥ आर्तनादंततश्चक्रेतौतुशुश्रुवतुर्मुनी ॥ २७॥ तंज्ञा
त्वापतितंकूपेभ्रातरावेकतद्वितौ॥ वृकत्रासाच्चलोभाच्चसमुत्सृज्यप्रजग्मतुः॥ २८॥ भ्रातृभ्यांपशुलुब्धाभ्यामुत्सृष्टःसमहातपाः ॥ उदपानेतदाराजन्निर्जले
पांसुसंवृते॥ २९ ॥ त्रितआत्मानमालक्ष्यकूपेवीरुत्तृणावृते॥ निमग्नंभरतश्रेष्ठनरकेदुष्कृतीयथा॥ ३० ॥ सबुद्ध्यागणयत्प्राज्ञोमृत्योर्भीतोह्यसोमपः ॥ सोमः
कथंतुपातव्यइहस्थेनमयाभवेत्॥ ३१ ॥ सएवमभिनिश्चित्यतस्मिन्कूपेमहातपाः॥ ददर्शवीरुधंतत्रलंबमानांयदृच्छया॥ ३२ ॥ पांशुग्रस्तेततःकूपेविचिंत्य
सलिलंमुनिः॥ अग्नीन्संकल्पयामासहोत्रेचात्मानमेवच॥ ३३ ॥ ततस्तांवीरुधंसोमंसंकल्प्यसुमहातपाः॥ ऋचोयजूंषिसामानिमनसाचिंतयन्मुनिः॥ ३४॥
ग्रावाणःशर्कराःकृत्वाप्रचक्रेभिषवंनृप॥ आज्यंचसलिलंचक्रेभागांश्चत्रिदिवौकसां॥ ३५॥ सोमस्याभिषवंकृत्वाचकारविपुलंध्वनिं ॥ सचाविशद्दिवंराज
न्पुनःशब्दस्त्रितस्यवै॥ ३६ ॥ समवाप्यचतंयज्ञंयथोक्तंब्रह्मवादिभिः॥ वर्तमानेमहायज्ञेत्रितस्यसुमहात्मनः ॥ ३७॥ आविग्नंत्रिदिवंसर्वंकारणंचनबुध्यते ॥
ततःसुतुमुलंशब्दंशुश्रावाथबृहस्पतिः॥ ३८ ॥ श्रुत्वाचैवाब्रवीत्सर्वान्देवान्देवपुरोहितः॥ त्रितस्यवर्ततेयज्ञस्तत्रगच्छामहेसुराः॥ ३९॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ॥ इतिशल्यांतर्गतगदाप० नैलकंठीयेभारतभा० षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

सहिक्रुद्धःसृजेदन्यान्देवानपिमहातपाः ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यसहिताःसर्वदेवताः ॥ ४० ॥ प्रययुस्तत्रयत्रासौत्रितयज्ञःप्रवर्तते ॥ तेतत्रगत्वाविबुधास्तंकूपंयत्रसत्रितः ॥ ४१ ॥ ददृशुस्तंमहात्मानंदीक्षितंयज्ञकर्मसु ॥ दृष्ट्वाचैनंमहात्मानंश्रियापरमयायुतं ॥ ४२ ॥ ऊचुश्चैनंमहाभागंप्राप्ताभागार्थिनोवयं ॥ अथाब्रवीदृषिर्देवान्पश्यध्वंमांदिवौकसः ॥ ४३ ॥ अस्मिन्प्रतिभयेकूपेनिमग्नंनष्टचेतसं ॥ ततस्त्रितोमहाराजभागांस्तेषांयथाविधि ॥ ४४ ॥ मंत्रयुक्तान्समददत्तेचप्रीतास्तदाभवन् ॥ ततोयथाविधिप्राप्तान्भागान्प्राप्यदिवौकसः ॥ ४५ ॥ प्रीतात्मानोददुस्तस्मैवरान्यान्मनसेच्छति ॥ सतुवव्रेवरंदेवांस्त्रातुमर्हथमामितः ॥ ४६ ॥ यश्चेहोपस्पृशेत्कूपेससोमपगतिंलभेत् ॥ तत्रचोर्मिमतीराजन्नुत्पपातसरस्वती ॥ ४७ ॥ तयोत्क्षिप्तःसमुत्तस्थौपूजयंस्त्रिदिवौकसः ॥ तथेतिचोक्त्वाविबुधाजग्मूराजन्यथागताः ॥ ४८ ॥ त्रितश्चाभ्यागमत्प्रीतःस्वमेवनिलयंतदा ॥ क्रुद्धस्तुससमासाद्यतावृषीभ्रातरौतदा ॥ ४९ ॥ उवाचपरुषंवाक्यंशशापचमहातपाः ॥ पशुलुब्धौयुवांयस्मान्मामुत्सृज्यप्रधावितौ ॥ ५० ॥ तस्माद्वृकाकृतीरौद्रौदंष्ट्रिणावभितश्चरौ ॥ भवितारौमयाशप्तौपापेनानेनकर्मणा ॥ ५१ ॥ प्रसवश्चैवयुवयोर्गोलांगूलर्क्षवानराः ॥ इत्युक्तेनतदातेनक्षणादेवविशांपते ॥ ५२ ॥ तथाभूतावदृश्येतांवचनात्सत्यवादिनः ॥ तत्राप्यमितविक्रांतःस्पृष्ट्वातोयंहलायुधः ॥ ५३ ॥ दत्वाचविविधान्दायान्पूजयित्वाचवैद्विजान् ॥ उदपानंचतंवीक्ष्यप्रशस्यचपुनःपुनः ॥ नदीगतमदीनात्माप्राप्तोविनशनंतदा ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवती० त्रिताख्यानेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोविनशनंराजन्जगामाथहलायुधः ॥ शूद्राभीरान्प्रतिद्वेषाद्यत्रनष्टासरस्वती ॥ १ ॥ तस्मात्तुऋषयोनित्यंप्राहुर्विनशनेतिच ॥ तत्राप्युपस्पृश्यबलःसरस्वत्यांमहाबलः ॥ २ ॥ सुभूमिकंततोगच्छत्सरस्वत्यास्तटेवरे ॥ तत्रचाप्सरसःशुभ्रानित्यकालमतंद्रिताः ॥ ३ ॥ क्रीडाभिर्विमलाभिश्चक्रीडंतिविमलाननाः ॥ तत्रदेवाःसगंधर्वामासिमासिजनेश्वर ॥ ४ ॥ अभिगच्छंतितत्तीर्थंपुण्यंब्राह्मणसेवितं ॥ तत्रादृश्यंतगंधर्वास्तथैवाप्सरसांगणाः ॥ ५ ॥ समेत्यसहिताराजन्यथाप्राप्तंयथासुखं ॥ तत्रमोदंतिदेवाश्चपितरश्चसवीरुधः ॥ ६ ॥ पुण्यैःपुष्पैःसदादिव्यैःकीर्यमाणाःपुनःपुनः ॥ आक्रीडभूमिःसाराजंस्तासामप्सरसांशुभा ॥ ७ ॥ सुभूमिकेतिविख्यातासरस्वत्यास्तटेवरे ॥ तत्रस्नात्वाचदत्वाचवसुविप्रायमाधवः ॥ ८ ॥

॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ शुभ्राःशुचयः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ कालज्ञानंप्रतिकालज्ञानार्थं ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ शंखंशंखनामानं ॥ २० ॥ नगंवृक्षं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

श्रुत्वागीतंचतद्दिव्यंवादित्राणांचनिःस्वनं ॥ छायाश्चविपुलादृष्ट्वादेवगंधर्वरक्षसां ॥ ९ ॥ गंधर्वाणांततस्तीर्थमागच्छद्रोहिणीसुतः ॥ विश्वावसुमुखास्तत्रगंधर्वास्तपसान्विताः ॥ १० ॥ नृत्यवादित्रगीतंचकुर्वंतिसुमनोरमं ॥ तत्रदत्वाहलधरोविप्रेभ्योविविधंवसु ॥ ११ ॥ अजाविकंगोखरोष्ट्रंसुवर्णरजतंतथा ॥ भोजयित्वाद्विजान्कामैःसंतर्प्यचमहाधनैः ॥ १२ ॥ प्रययौसहितोविप्रैःस्तूयमानश्चमाधवः ॥ तस्माद्गंधर्वतीर्थाच्चमहाबाहुररिंदमः ॥ १३ ॥ गर्गस्रोतोमहातीर्थमाजगामैककुंडली ॥ तत्रगर्गेणवृद्धेनतपसाभावितात्मना ॥ १४ ॥ कालज्ञानगतिश्चैवज्योतिषांचव्यतिक्रमः ॥ उत्पातादारुणाश्चैवशुभाश्चजनमेजय ॥ १५ ॥ सरस्वत्याःशुभेतीर्थेविदितावैमहात्मना ॥ तस्यनाम्नाचतत्तीर्थंगर्गस्रोतइतिस्मृतं ॥ १६ ॥ तत्रगर्गंमहाभागंऋषयःसुव्रतानृप ॥ उपासांचक्रिरेनित्यंकालज्ञानंप्रतिप्रभो ॥ १७ ॥ तत्रगत्वामहाराजबलःश्वेतानुलेपनः ॥ विधिवद्धिधनंदत्वामुनीनांभावितात्मनां ॥ १८ ॥ उच्चावचांस्तथाभक्ष्यान्विप्रेभ्योविप्रदायसः ॥ नीलवासास्तदाऽगच्छच्छंखतीर्थंमहायशाः ॥ १९ ॥ तत्रापश्यन्महाशंखंमहामेरुमिवोच्छ्रितं ॥ श्वेतपर्वतसंकाशंऋषिसंघैर्निषेवितं ॥ २० ॥ सरस्वत्यास्तटेजातंनगंतालध्वजोबली ॥ यक्षाविद्याधराश्चैवराक्षसाश्चामितौजसः ॥ २१ ॥ पिशाचाश्चामितबलायत्रसिद्धाःसहस्रशः ॥ तेसर्वेह्यशनंत्यक्त्वाफलंतस्यवनस्पतेः ॥ २२ ॥ व्रतैश्चनियमैश्चैवकालेकालेस्मभुंजते ॥ प्राप्तैश्चनियमैस्तैस्तैर्विचरंतःपृथक्पृथक् ॥ २३ ॥ अदृश्यमानामनुजैर्व्यचरन्पुरुषर्षभ ॥ एवंख्यातोनरव्याघ्रलोकेस्मिन्सवनस्पतिः ॥ २४ ॥ ततस्तीर्थंसरस्वत्याःपावनंलोकविश्रुतं ॥ तस्मिंश्चयदुशार्दूलोदत्वातीर्थेपयस्विनीः ॥ २५ ॥ ताम्रायसानिभांडानिवस्त्राणिविविधानिच ॥ पूजयित्वाद्विजांश्चैवपूजितश्चतपोधनैः ॥ २६ ॥ पुण्यंद्वैतवनंराजन्नाजगामहलायुधः ॥ तत्रगत्वामुनीन्दृष्ट्वानानावेषधरान्बलः ॥ २७ ॥ आप्लुत्यसलिलेचापिपूजयामासवैद्विजान् ॥ तथैवदत्वाविप्रेभ्यःपरिभोगानसुपुष्कलान् ॥ २८ ॥ ततःप्रायाद्बलोराजन्दक्षिणेनसरस्वतीं ॥ गत्वाचैवंमहाबाहुर्नातिदूरेमहायशाः ॥ २९ ॥ धर्मात्मानागधन्वानंतीर्थमागमदच्युतः ॥ यत्रपन्नगराजस्यवासुकेःसन्निवेशनं ॥ ३० ॥ महाद्युतेर्महाराजबहुभिःपन्नगैर्वृतं ॥ ऋषीणांहिसहस्राणितत्रनित्यंचतुर्दश ॥ ३१ ॥ यत्रदेवाःसमागम्यवासुकिंपन्नगोत्तमं ॥ सर्वपन्नगराजानमभ्यषिंचन्यथाविधि ॥ ३२ ॥ पन्नगेभ्योभयंतत्रविद्यतेनस्मपौरव ॥ तत्रापिविधिवद्दत्वाविप्रेभ्योरत्नसंचयान् ॥ ३३ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

॥३४॥३५॥३६॥ अवेक्षार्थमिष्टसिध्यर्थं ॥३७॥३८॥ इच्छामिश्रोतुमितिशेषः ॥ ३९॥ ४० ॥४१ ॥४२ ॥४३ ॥४४॥ ४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥ यज्ञोपवीतैःयज्ञसूत्रैःतीर्थंत्रेताग्नीनामुत्तर

प्रायात्प्राचींदिशंतत्रतत्रतीर्थान्यनेकशः॥ सहस्रशतसंख्यानिप्रथितानिपदेपदे ॥ ३४ ॥ आप्लुत्यतत्रतीर्थेषुयथोक्तंतत्रचर्षिभिः॥ कृत्वोपवासनियमंदत्वादा नानिसर्वशः॥ ३५॥ अभिवाद्यमुनींस्तान्वैतत्रतीर्थनिवासिनः ॥ उद्दिष्टमार्गःप्रययौयत्रभूयःसरस्वती॥ ३६ ॥ प्राङ्मुखंवैनिवृत्तेवृष्टिर्वातहतायथा॥ ऋषी णांनैमिषेयाणामवेक्षार्थंमहात्मनां॥ ३७॥ निवृत्तांतांसरिच्छ्रेष्ठांतत्रदृष्ट्वातुलांगली॥ बभूवविस्मितोराजन्बलःश्वेतानुलेपनः॥३८॥ ॥जनमेजयउवाच॥ कस्मात्सरस्वतीब्रह्मन्निवृत्ताप्राङ्मुखीभवत्॥ व्याख्यातमेतदिच्छामिसर्वमध्वर्युसत्तम॥ ३९ ॥कस्मिंश्चित्कारणेतत्रविस्मितोयदुनंदनः॥ निवृत्ताहेतुनाके नकथमेवसरिद्वरा॥४०॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥पूर्वंकृतयुगेराजन्नैमिषेयास्तपस्विनः॥ वर्तमानेसुविपुलेसत्रेद्वादशवार्षिके॥ ४१ ॥ ऋषयोबहवोराजं स्तत्सत्रमभिपेदिरे॥ उषित्वाचमहाभागास्तस्मिन्सत्रेयथाविधि॥४२॥निवृत्तेनैमिषेयेवैसत्रेद्वादशवार्षिके॥ आजग्मुरृषयस्तत्रबहवस्तीर्थकारणात्॥४३॥ ऋषीणांबहुलत्वात्तुसरस्वत्याविशांपते॥ तीर्थानिनगरायंतेकूलेवैदक्षिणेतदा॥ ४४॥ समंतपंचकंयावत्तावत्तेद्विजसत्तमाः॥ तीर्थलोभान्नरव्याघ्रनद्यास्तीरं समाश्रिताः॥ ४५॥ जुह्वतांतत्रतेषांतुमुनीनांभावितात्मनां॥ स्वाध्यायेनातिमहताबभूवुःपूरितादिशः ॥ ४६ ॥ अग्निहोत्रैस्ततस्तेषांक्रियमाणैर्महात्मनां ॥ अ शोभतसरिच्छ्रेष्ठादीप्यमानैःसमंततः॥ ४७॥ वालखिल्यामहाराजअश्मकुट्टाश्चतापसाः॥ दंतोलूखलिनश्चान्येप्रसंख्यानास्तथापरे॥ ४८॥ वायुभक्षाजला हाराःपर्णभक्षाश्चतापसाः॥ नानानियमयुक्ताश्चतथास्थंडिलशायिनः॥ ४९ ॥ आसन्वैमुनयस्तत्रसरस्वत्याःसमीपतः॥ शोभयंतःसरिच्छ्रेष्ठांगंगामिवदि वौकसः॥५०॥शतशश्चसमापेतुरृषयःसत्रयाजिनः॥ तेवकाशंनददृशुःसरस्वत्यामहाव्रताः॥ ५१ ॥ ततोयज्ञोपवीतैस्तेतत्तीर्थंनिर्मिमायवै ॥ जुहुवुश्चाग्नि होत्रांश्चचक्रुश्चविविधाःक्रियाः॥ ५२ ॥ततस्तमृषिसंघातंनिराशंचिंतयान्वितं ॥ दर्शयामासराजेंद्रतेषामर्थेसरस्वती॥ ५३ ॥ ततःकुंजान्बहून्कृत्वासन्निवृ त्तासरस्वती ॥ ऋषीणांपुण्यतपसांकारुण्याज्जनमेजय ॥५४ ॥ ततोनिवृत्त्यराजेंद्रतेषामर्थेसरस्वती॥ भूयःप्रतीच्यभिमुखीप्रसुस्रावसरिद्वरा ॥ ५५॥ अमो घागमनंकृत्वातेषांभूयोव्रजाम्यहं ॥ इत्यद्भुतंमहच्चक्रेतदाराजन्महानदी ॥ ५६ ॥एवंसकुंजोराजन्वैनैमिषीयइतिस्मृतः॥ कुरुश्रेष्ठकुरुक्षेत्रेकुरुष्वमहतींक्रि यां॥५७॥

भागंतीर्थत्वेनश्रौतेप्रसिद्धं निर्मिमायनिर्मायेत्यर्थः ॥५२॥ निराशंसरस्वतीजललाभेइत्यर्थः ॥५३॥ कुंजान्आत्मनोवासस्थानानितीर्थविशेषानित्यर्थः ॥५४॥५५॥५६॥५७॥

॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ॥ इतिशल्यांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सप्तेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

तत्रकुंजान्बहून्दृष्ट्वानिवृत्तांचसरस्वतीं ॥ बभूवविस्मयस्तत्ररामस्याथमहात्मनः ॥ ५८ ॥ उपस्पृश्यतुतत्रापिविधिवद्यदुनंदनः ॥ दत्वादायान्द्विजातिभ्योभां डानिविविधानिच ॥ ५९ ॥ भक्ष्यंभोज्यंचविविधंब्राह्मणेभ्यःप्रदायच ॥ ततःप्रायाद्बलोराजन्पूज्यमानोद्विजातिभिः ॥ ६० ॥ सरस्वतीतीर्थवरंनानाद्विजगणायु तं ॥ बदरेंगुदकाश्मर्यप्लक्षाश्वत्थविभीतकैः ॥ ६१ ॥ कंकोलैश्चपलाशैश्चकरीरैःपीलुभिस्तथा ॥ सरस्वतीतीर्थरुहैस्तरुभिर्विविधैस्तथा ॥ ६२ ॥ करूषकवरैश्चैव बिल्वैराम्रातकैस्तथा ॥ अतिमुक्तकषंडैश्चपारिजातैश्चशोभितं ॥ ६३ ॥ कदलीवनभूयिष्ठंदृष्टिकांतंमनोहरं ॥ वाय्वंबुफलपर्णादैर्दंतोलूखलिकैरपि ॥ ६४ ॥ तथा श्मकुट्टैर्वानेयैर्मुनिभिर्बहुभिर्वृतं ॥ स्वाध्यायघोषसंघुष्टंमृगयूथशताकुलं ॥ ६५ ॥ अहिंस्रैर्धर्मपरमैर्नृभिरत्यर्थसेवितं ॥ सप्तसारस्वतंतीर्थमाजगामहलायुधः ॥ यत्रमंकणकःसिद्धस्तपस्तेपेमहामुनिः ॥ ६६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवतीर्थ० सारस्वतोपाख्यानेसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ सप्तसारस्वतंकस्मात्कश्चमंकणकोमुनिः ॥ कथंसिद्धःसभगवान्कश्चास्यनियमोभवत् ॥ १ ॥ कस्यवंशेसमुत्पन्नःकिंचा धीतंद्विजोत्तम ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविधिवद्द्विजसत्तम ॥ २ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ राजन्सप्तसरस्वत्योयाभिर्व्याप्तमिदंजगत् ॥ आहूताबलवद्भिर्हि तत्रतत्रसरस्वती ॥ ३ ॥ सुप्रभाकांचनाक्षीचविशालाचमनोरमा ॥ सरस्वतीचौघवतीसुरेणुर्विमलोदका ॥ ४ ॥ पितामहस्यमहतोवर्तमानेमहामखे ॥ वितते यज्ञवाटेचसंसिद्धेषुद्विजातिषु ॥ ५ ॥ पुण्याहघोषैर्विमलैर्वेदानांनिनदैस्तथा ॥ देवेषुचैवव्यग्रेषुतस्मिन्यज्ञविधौतदा ॥ ६ ॥ तत्रचैवमहाराजदीक्षितेप्रपितामहे ॥ यजतस्तस्यसत्रेणसर्वकामसमृद्धिना ॥ ७ ॥ मनसाचिंतिताह्यर्थाधर्मार्थकुशलैस्तदा ॥ उपतिष्ठंतिराजेंद्रद्विजातींस्तत्रतत्रह ॥ ८ ॥ जगुश्चतत्रगंधर्वाननृतुश्चाप्स रोगणाः ॥ वादित्राणिचदिव्यानिवादयामासुरंजसा ॥ ९ ॥ तस्ययज्ञस्यसंपत्त्यातुतुषुर्देवताअपि ॥ विस्मयंपरमंजग्मुःकिमुमानुषयोनयः ॥ १० ॥ वर्तमानेतथा यज्ञेपुष्करस्थेपितामहे ॥ अब्रुवन्नृषयोराजन्नायंयज्ञोमहागुणः ॥ ११ ॥ नदृश्यतेसरिच्छ्रेष्ठायस्मादिहसरस्वती ॥ तच्छ्रुत्वाभगवान्प्रीतःसस्माराथसरस्वतीं ॥ १२ ॥ ॥ पितामहेनयजताआहूतापुष्करेषुवै ॥ सुप्रभानामराजेंद्रनाम्नातत्रसरस्वती ॥ १३ ॥ तांदृष्ट्वामुनयस्तुष्टास्त्वरायुक्तांसरस्वतीं ॥ पितामहंमानयंतींक्रतुंतेबहु मेनिरे ॥ १४ ॥ एवमेषासरिच्छ्रेष्ठापुष्करेषुसरस्वती ॥ पितामहार्थंसंभूतातुष्ट्यर्थंचमनीषिणां ॥ १५ ॥ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ सस्मरुःस्मृतवंतः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ गयेषुगयदेशेषु ॥२०॥२१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ सुरेणुरुद्देशेषष्ठीयद्यपितथापिपंचमेस्थानेकीर्त्यतेश्लोकानांपौर्वापर्यंवाविज्ञेयं ॥२६॥२७॥

नैमिषेमुनयोराजन्समागम्यसमासते॥ तत्रचित्राःकथाह्यासन्वेदंप्रतिजनेश्वर ॥ १६ ॥ यत्रतेमुनयोह्यासन्नानास्वाध्यायवेदिनः ॥ तेसमागम्यमुनयःस
स्मरुर्वैसरस्वतीं॥ १७॥ सातुध्यातामहाराजऋषिभिःसत्रयाजिभिः॥ समागतानांराजेंद्रसहायार्थंमहात्मनां ॥ १८॥ आजगाममहाभागातत्रपुण्यासरस्व
ती॥ नैमिषेकांचनाक्षीतुमुनीनांसत्रयाजिनां ॥ १९॥ आगतासरितांश्रेष्ठातत्रभारतपूजिता॥ गयस्ययजमानस्यगयेष्वेवमहाक्रतुं ॥ २० ॥ आहूतासरितां
श्रेष्ठागययज्ञेसरस्वती॥ विशालांतुगयस्याहुर्ऋषयःसंशितव्रताः ॥ २१ ॥ सरित्साहिमवत्पार्श्वात्प्रसुताशीघ्रगामिनी ॥ औद्दालकेस्तथायज्ञेयजतस्तस्यभार
त॥ २२॥ समेतेसर्वतःस्फीतेमुनीनांमंडलेतदा॥ उत्तरेकोसलाभागेपुण्येराजन्महात्मनः॥ २३॥ उद्दालकेनयजतापूर्वंध्यातासरस्वती॥ आजगामसरिच्छ्रेष्ठा
तंदेशंमुनिकारणात्॥ २४॥ पूज्यमानामुनिगणैर्वल्कलाजिनसंवृतैः॥ मनोरमेतिविख्यातासाहितैर्मनसाकृता॥ २५॥ सुरेणुंऋषभेद्वीपेपुण्येराजर्षिसेविते॥
कुरोश्चयजमानस्यकुरुक्षेत्रेमहात्मनः॥ २६॥ आजगाममहाभागासरिच्छ्रेष्ठासरस्वती॥ ओघवत्यपिराजेंद्रवसिष्ठेनमहात्मना ॥ २७॥ समाहूताकुरुक्षेत्रे
दिव्यतोयासरस्वती॥ दक्षेणयजताचापिगंगाद्वारेसरस्वती॥ २८॥ सुरेणुरितिविख्याताप्रसुताशीघ्रगामिनी॥ विमलोदाभगवतीब्रह्मणायजतापुनः॥ २९॥
समाहूताययौतत्रपुण्येहैमवतेगिरौ॥ एकीभूतास्ततस्तास्तुतस्मिंस्तीर्थेसमागताः ॥ ३० ॥ सप्तसारस्वतंतीर्थंततस्तुप्रथितंभुवि॥ इतिसप्तसरस्वत्योनामतःपरि
कीर्तिताः॥ ३१॥ सप्तसारस्वतंचैवतीर्थंपुण्यंतथास्मृतं॥ शृणुमंकणकस्यापिकौमारब्रह्मचारिणः॥ ३२॥ आपगामवगाढस्यराजन्प्रक्रीडितंमहत्॥ दृष्ट्वायदृच्छ
यातत्रस्त्रियमंभसिभारत॥ ३३॥ स्नायंतींरुचिरापांगींदिग्वाससमनिंदितां॥ सरस्वत्यांमहाराजचस्कंदेवीर्यमंभसि॥ ३४॥ तद्रेतःसतुजग्राहकलशेवैमहात
पाः॥ सप्तधाप्रविभागंतुकलशस्थंजगामह॥ ३५॥ तत्रर्षयःसप्तजाताजज्ञिरेमरुतांगणाः॥ वायुवेगोवायुबलोवायुहावायुमंडलः॥ ३६॥ वायुज्वालोवायुरे
तावायुचक्रश्चवीर्यवान्॥ एवमेतेसमुत्पन्नामरुतांजनयिष्णवः॥ ३७॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ स्नायंतींस्नांतीं ॥ ३४ ॥ ३५॥ ३६ ॥ मरुतांप्राणवायूनामेकोनपंचाशतां एतेषांतपसामरुतोदित्यामुत्पन्नाइतिकल्पांतरविषयोयमर्थः ॥३७॥

इदमत्यद्भुतंराजन्नित्यस्यतात्पर्य्ययोगेनसिद्धस्यकायस्यपरिणामांतरंक्षासवत्व्याधिकंनजायतेतस्तत्रप्रविष्टोन्नरसोऽपरिणममाणएवदेहान्निःसरतितंदृष्ट्वाआत्मनःसिद्धकायत्वंमत्वामंकणकोगर्वेणनृत्यति तदे

इदमत्यद्भुतंराजन्शृणवाश्चर्यतरंभुवि॥ महर्षेश्चरितंयादृक्त्रिषुलोकेषुविश्रुतं ॥ ३८॥ पुरामंकणकःसिद्धःकुशाग्रेणेतिनःश्रुतं ॥ क्षतःकिलकरेराजंस्तस्यशाकरसोस्रवत्॥ ३९॥ सवैशाकरसंदृष्ट्वाहर्षाविष्टःप्रनृत्तवान्॥ ततस्तस्मिन्प्रनृत्तेवैस्थावरंजंगमंचयत् ॥ ४० ॥ प्रनृत्तमुभयंवीरतेजसातस्यमोहितं ॥ ब्रह्मादिभिःसुरैराजन्ऋषिभिश्चतपोधनैः॥४१॥ विज्ञप्तोवैमहादेवऋषेरर्थेनराधिप॥ नायंनृत्येद्यथादेवतथात्वंकर्तुमर्हसि॥४२॥ ततोदेवोमुनिंदृष्ट्वाहर्षाविष्टमतीव ह॥ सुराणांहितकामार्थंमहादेवोभ्यभाषत॥ ४३॥ भोभोब्राह्मणधर्मज्ञकिमर्थंनृत्यतेभवान्॥ हर्षस्थानंकिमर्थंचतवेदमधिकंमुने॥ ४४॥ तपस्विनोधर्मपथे स्थितस्यद्विजसत्तम॥ ॥ऋषिरुवाच॥ ॥किंनपश्यसिमेब्रह्मन्कराच्छाकरसंस्रुतं॥४५॥ यंदृष्ट्वासंप्रनृत्तोवैहर्षेणमहताविभो॥ तंप्रहस्याब्रवीद्देवोमुनिंरागेणमोहितं॥ ४६॥ अहंनविस्मयंविप्रगच्छामीतिप्रपश्यमां॥ एवमुक्त्वामुनिश्रेष्ठंमहादेवेनधीमता ॥ ४७॥ अंगुल्यग्रेणराजेंद्रस्वांगुष्ठस्ताडितोभवत्॥ ततोभस्मक्षताद्राजन्निर्गतंहिमसन्निभं॥ ४८॥ तद्दृष्ट्वाव्रीडितोराजन्समुनिःपादयोर्गतः॥ मेनेदेवंमहादेवमिदंचोवाचविस्मितः ॥ ४९ ॥ नान्यंदेवादहंमन्येरुद्रात्परतरंमहत्॥ सुरासुरस्यजगतोगतिस्त्वमसिशूलधृक्॥ ५०॥ त्वयासृष्टमिदंविश्वंवदंतीहमनीषिणः॥ त्वामेवसर्वंविशतिपुनरेवयुगक्षये॥५१॥ देवैरपिनशक्यस्त्वंपरिज्ञातुंकुतोमया॥ त्वयिसर्वेस्मदृश्यंतेभावायेजगतिस्थिताः ॥ ५२ ॥ त्वामुपासंतवरदंदेवाब्रह्मादयोनघ ॥ सर्वस्त्वमसिदेवानांकर्ताकारयिताचह ॥ ५३॥ त्वत्प्रसादात्सुराःसर्वेमोदंतीहाकुतोभयाः॥ एवंस्तुत्वामहादेवंसऋषिःप्रणतोभवत् ॥ ५४॥ यदिदंचापलंदेवकृतमेतत्स्मयादिकं ॥ ततःप्रसादयामित्वांतपोमेनक्षरेदिति॥ ५५॥ ततोदेवःप्रीतमनास्तमृषिंपुनरब्रवीत्॥ तपस्तेवर्धतांविप्रमत्प्रसादात्सहस्रधा॥ ५६॥ आश्रमेचेहवत्स्यामित्वयासार्धमहंसदा॥ सप्तसारस्वतेचास्मिन्योमामर्चिष्यतेनरः॥ ५७॥ नतस्यदुर्लभंकिंचिद्भवितेहपरत्रवा॥ सारस्वतंचतेलोकंगमिष्यंतिनसंशयः॥ ५८॥ एतन्मंकणकस्यापिचरितंभूरितेजसः॥ सहिपुत्रःसुकन्यायामुत्पन्नोमातरिश्वना॥ ५९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेश० गदा० बलदेवती० सारस्वतोपाख्यानेअष्टत्रिंशोऽध्यायः॥ ३८॥

वक्षयशून्यत्वंदेहस्यमहतीयोगसिद्धिःदेहस्यभस्मभूतत्वंतुमहीयसीसिद्धिरित्येतद्रुद्रोदर्शयंस्तस्यगर्वंपरिहरतीति ॥ ३८ ॥ ३९॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५॥ ४६ ॥ ४७॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ स्मयादिकंगर्वादिकं ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ॥ इतिशल्यांतर्गतगदाप० नैलकंठीयेभारतभा० अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ७॥

उषित्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ ॥ उषित्वातत्ररामस्तुसंपूज्याश्रमवासिनः ॥ तथामंकणकेप्रीतिंशुभांचक्रेहलायुधः ॥ १ ॥ दत्वादानंद्विजातिभ्योरजनींतामुपोष्यच ॥ पूजितोमुनिसंघैश्चप्रातरुत्थायलांगली ॥ २ ॥ अनुज्ञाप्यमुनीन्सर्वान्स्पृष्ट्वातोयंचभारत ॥ प्रययौत्वरितोरामस्तीर्थहेतोर्महाबलः ॥ ३ ॥ ततस्त्वौशनसंतीर्थमाजगामहलायुधः ॥ कपालमोचनंनामयत्रमुक्तोमहामुनिः ॥ ४ ॥ महताशिरसाराजन्ग्रस्तजंघोमहोदरः ॥ राक्षसस्यमहाराजरामक्षिप्तस्यवैपुरा ॥ ५ ॥ तत्रपूर्वंतपस्तप्तंकाव्येनसुमहात्मना ॥ यत्रास्यनीतिरखिलाप्रादुर्भूतामहात्मनः ॥ ६ ॥ यत्रस्थश्चिंतयामासदैत्यदानवविग्रहं ॥ तत्प्राप्यचबलोराजंस्तीर्थप्रवरमुत्तमं ॥ ७ ॥ विधिवद्वैददौवित्तंब्राह्मणानांमहात्मनां ॥ ॥जनमेजयउवाच ॥ ॥ कपालमोचनंब्रह्मन्कथंयत्रमहामुनिः ॥ ८ ॥ मुक्तःकथंचास्यशिरोलग्नंकेनचहेतुना वैशंपायनउवाच ॥ ॥ पुरावैदंडकारण्येराघवेणमहात्मना ॥ ९ ॥ वसताराजशार्दूलराक्षसान्शमयिष्यता ॥ जनस्थानेशिरश्छिन्नंराक्षसस्यदुरात्मनः ॥ १० ॥ क्षुरेणशितधारेणउत्पपातमहावने ॥ महोदरस्यतल्लग्नंजंघायांवैयदृच्छया ॥ ११ ॥ वनेविचरतोराजन्नस्थिभित्त्वास्फुरत्तदा ॥ सतेनलग्नेनतदाद्विजातिर्नशशाकह ॥ १२ ॥ अभिगंतुंमहाप्राज्ञस्तीर्थान्यायतनानिच ॥ सपूतिनाविस्रवतावेदनार्तोमहामुनिः ॥ १३ ॥ जगामसर्वतीर्थानिपृथिव्यांचेतिनःश्रुतं ॥ सगत्वासरितःसर्वाःसमुद्रांश्चमहातपाः ॥ १४ ॥ कथयामासतत्सर्वमृषीणांभावितात्मनां ॥ आप्लुत्यसर्वतीर्थेषुनचमोक्षमवाप्तवान् ॥ १५ ॥ सतुशुश्रावविप्रेंद्रमुनीनांवचनंमहत् ॥ सरस्वत्यास्तीर्थवरंख्यातमौशनसंतदा ॥ १६ ॥ सर्वपापप्रशमनंसिद्धिक्षेत्रमनुत्तमं ॥ सतुगत्वाततस्तत्रतीर्थमौशनसंद्विजः ॥ १७ ॥ ततऔशनसेतीर्थेतस्योपस्पृशतस्तदा ॥ तच्छिरश्चरणंमुक्त्वापपातांतर्जलेतदा ॥ १८ ॥ विमुक्तस्तेनशिरसापरंसुखमवापह ॥ सचाप्यंतर्जलेमूर्धाजगामादर्शनंविभो ॥ १९ ॥ ततःसविशिराराजन्पूतात्मावीतकल्मषः ॥ आजगामाश्रमंप्रीतःकृतकृत्योमहोदरः ॥ २० ॥ सोथगत्वाश्रमंपुण्यंविप्रमुक्तोमहातपाः ॥ कथयामासतत्सर्वमृषीणांभावितात्मनां ॥ २१ ॥ तेश्रुत्वावचनंतस्यततस्तीर्थस्यमानद ॥ कपालमोचनमितिनामचक्रुःसमागताः ॥ २२ ॥ सचापितीर्थप्रवरंपुनर्गत्वामहानृषिः ॥ पीत्वापयःसुविपुलंसिद्धिमायात्तदामुनिः ॥ २३ ॥ तत्रदत्वाबहून्दायान्विप्रान्संपूज्यमाधवः ॥ जगामवृष्णिप्रवरोरुषङ्गोराश्रमंतदा ॥ २४ ॥ यत्रतप्तंतपोघोरमार्ष्टिषेणेनभारत ॥ ब्राह्मण्यंलब्धवांस्तत्रविश्वामित्रोमहामुनिः ॥ २५ ॥ सर्वकामसमृद्धंचतदाश्रमपदंमहत् ॥ मुनिभिर्ब्राह्मणैश्चैवसेवितंसर्वदाविभो ॥ २६ ॥

॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥श्वोमरणंतपेत् अक्षयंस्वर्गमाप्नोतीत्यर्थः॥३४॥३५॥ब्राह्मणंब्रह्मसंघातोवेदसमूहइतियावत् ततःस्वार्थेष्यञ् ब्राह्मणंब्रह्मसंघातेइतिमेदिनी ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

ततोहलधरःश्रीमान्ब्राह्मणैःपरिवारितः॥ जगामतत्रराजेंद्ररुषङ्गुंस्तनुमत्यजत् ॥ २७॥ रुषङ्गुर्ब्राह्मणोवृद्धस्तपोनित्यश्चभारत ॥ देहन्यासेकृतमनाविचिंत्यब हुधातदा॥ २८॥ ततःसर्वानुपादायतनयान्वैमहातपाः॥ रुषङ्गुरब्रवीत्तत्रनयध्वंमांपृथूदकं॥२९॥ विज्ञायातीतवयसंरुषङ्गुंतेतपोधनाः॥ तंचतीर्थमुपानिन्युः सरस्वत्यास्तपोधनं॥ ३०॥ सतैःपुत्रैस्तदाधीमानानीतोवैसरस्वतीं॥ पुण्यांतीर्थशतोपेतांविप्रसंघैर्निषेवितां॥ ३१॥ सतत्रविधिनाराजन्नाप्लुत्यसुमहातपाः॥ ज्ञात्वातीर्थगुणांश्चैवप्राहेदमृषिसत्तमः॥ ३२॥ सुप्रीतःपुरुषव्याघ्रसर्वान्पुत्रानुपासतः॥ सरस्वत्युत्तरेतीरेयस्त्यजेदात्मनस्तनुं ॥३३॥ पृथूदकेजप्यपरोनैनंश्वो मरणंतपेत्॥ तत्राप्लुत्यसधर्मात्माउपस्पृश्यहलायुधः॥ ३४॥ दत्वाचैवबहून्दायान्विप्राणांविप्रवत्सलः॥ ससर्जयत्रभगवाँल्लोकाँल्लोकपितामहः॥३५॥ यत्रा र्ष्टिषेणःकौरव्यब्राह्मण्यंसंशितव्रतः॥ तपसामहताराजन्प्राप्तवानृषिसत्तमः॥३६॥ सिंधुद्वीपश्चराजर्षिर्देवापिश्चमहातपाः॥ ब्राह्मण्यंलब्धवान्यत्रविश्वामित्रस्त थामुनिः॥ ३७॥ महातपस्वीभगवानुग्रतेजामहातपाः॥ तत्राजगामबलवान्बलभद्रःप्रतापवान्॥ ३८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदाप० बलदे वतीर्थयात्रायांसारस्वतोपाख्यानेऊनचत्वारिंशोऽध्यायः॥३९॥ ॥ ७ ॥ ॥जनमेजयउवाच॥ कथमार्ष्टिषेणोभगवान्विपुलंतप्तवांस्तपः॥ सिंधुद्वीपःक थंचापिब्राह्मण्यंलब्धवांस्तदा॥ १॥ देवापिश्चकथंब्रह्मन्विश्वामित्रश्चसत्तम॥ तन्ममाचक्ष्वभगवन्परंकौतूहलंहिमे॥ २॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥पुराकृत युगेराजन्नार्ष्टिषेणोद्विजोत्तमः॥ वसन्गुरुकुलेनित्यंनित्यमध्ययनेरतः॥ ३॥ तस्यराजन्गुरुकुलेवसतोनित्यमेवच ॥ समाप्तिंनागमद्विद्यानापिवेदाविशांपते ॥४॥ सनिर्विण्णस्ततोराजंस्तपस्तेपेमहातपाः॥ ततोवैतपसातेनप्राप्यवेदाननुत्तमान्॥५॥ सविद्वान्वेदयुक्तश्चसिद्धश्चाप्यृषिसत्तमः॥ तत्रतीर्थेवरान्प्रादात्त्रीने वसुमहातपाः॥ ६॥ अस्मिंस्तीर्थेमहानद्याअद्यप्रभृतिमानवः॥ आप्लुतोवाजिमेधस्यफलंप्राप्स्यतिपुष्कलं॥७॥ अद्यप्रभृतिनैवात्रभयंव्यालाद्भविष्यति॥अ पिचाल्पेनकालेनफलंप्राप्स्यतिपुष्कलं॥ ८॥ एवमुक्त्वामहातेजाजगामत्रिदिवंमुनिः॥ एवंसिद्धःसभगवानार्ष्टिषेणःप्रतापवान्॥ ९॥ तस्मिन्नेवतदातीर्थेसिं धुद्वीपःप्रतापवान्॥ देवापिश्चमहाराजब्राह्मण्यंप्रापतुर्महत्॥ १०॥ तथाचकौशिकस्ताततपोनित्योजितेंद्रियः॥ तपसावैसुतप्तेनब्राह्मणत्वमवाप्तवान्॥ ११॥

॥ इतिशल्यांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ३९॥ ॥ ७ ॥ ॥ कथमिति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥

गाधिर्नाममहानासीत्क्षत्रियःप्रथितोभुवि ॥ तस्यपुत्रोभवद्राजन्विश्वामित्रःप्रतापवान् ॥ १२ ॥ सराजाकौशिकस्तातमहायोग्यभवत्किल ॥ सपुत्रमभिषिच्याथविश्वामित्रंमहातपाः ॥ १३ ॥ देहन्यासेमनश्चक्रेतमूचुःप्रणताःप्रजाः ॥ नगंतव्यंमहाप्राज्ञत्राहिचास्मान्महाभयात् ॥ १४ ॥ एवमुक्तःप्रत्युवाचततोगाधिःप्रजास्ततः ॥ विश्वस्यजगतोगोप्ताभविष्यतिसुतोमम ॥ १५॥ इत्युक्त्वातुततोगाधिर्विश्वामित्रंनिवेश्यच ॥ जगामत्रिदिवंराजन्विश्वामित्रोभवन्नृपः ॥ १६ नसशक्नोतिपृथिवींयत्नवानपिरक्षितुं ॥ ततःशुश्रावराजासराक्षसेभ्योमहाभयं ॥ १७॥ निर्ययौनगराच्चापिचतुरंगबलान्वितः॥सगत्वादूरमध्वानंवसिष्ठाश्रममभ्ययात् ॥ १८ ॥ तस्यतेसैनिकाराजंश्चक्रुस्तत्रानयान्बहून् ॥ ततस्तुभगवान्विप्रोवसिष्ठोश्रममभ्ययात् ॥ १९ ॥ ददृशेथततःसर्वंभज्यमानंमहावनं ॥ तस्यक्रुद्धोमहाराजवसिष्ठोमुनिसत्तमः ॥ २० ॥ सृजस्वशबरान्घोरानितिस्वांगामुवाचह ॥ तथोक्तासाऽसृजद्धेनुःपुरुषान्घोरदर्शनान् ॥ २१ ॥ तेतुतद्बलमासाद्यबभंजुःसर्वतोदिशं ॥ तद्दृष्ट्वाविद्रुतंसैन्यंविश्वामित्रस्तुगाधिजः ॥ २२ ॥ तपःपरंमन्यमानस्तपस्येवमनोदधे ॥ सोस्मिंस्तीर्थवरेराजन्सरस्वत्याःसमाहितः ॥ २३ ॥ नियमैश्चोपवासैश्चकर्षयन्देहमात्मनः ॥ जलाहारोवायुभक्षःपर्णाहारश्चसोभवत् ॥ २४ ॥ तथास्थंडिलशायीचयेचान्येनियमाःपृथक् ॥ असकृत्तस्यदेवास्तुव्रतविघ्नंप्रचक्रिरे ॥ २५ ॥ नचास्यनियमाद्बुद्धिरपयातिमहात्मनः ॥ ततःपरेणयत्नेनतप्त्वाबहुविधंतपः ॥ २६ ॥ तेजसाभास्कराकारोगाधिजःसमपद्यत ॥ तपसातुतथायुक्तंविश्वामित्रंपितामहः ॥ २७॥ अमन्यतमहातेजावरदोवरमस्यतत् ॥ सतुवव्रेवरंराजन्स्यामहंब्राह्मणस्त्विति ॥ २८ ॥ तथेतिचाब्रवीद्ब्रह्मासर्वलोकपितामहः॥ सलब्ध्वातपसोग्रेणब्राह्मणत्वंमहायशाः ॥ २९ ॥ विचचारमहींकृत्स्नांकृतकामःसुरोपमः ॥ तस्मिंस्तीर्थवरेरामःप्रदायविविधंवसु ॥ ३० ॥ पयस्विनीस्तथाधेनूर्यानानिशयनानिच ॥ अथवस्त्राण्यलंकारंभक्ष्यंपेयंचशोभनं ॥ ३१ ॥ अददन्मुदितोराजन्पूजयित्वाद्विजोत्तमान् ॥ ययौराजंस्ततोरामोवकस्याश्रममंतिकात् ॥ ३२ ॥ यत्रतेपेतपस्तीव्रंदाल्भ्योबकइतिश्रुतिः ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेश० गदाप० बलदेवतीर्थयात्रायांसारस्वतोपाख्यानेचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ब्रह्मयोनेरवाकीर्णंजगामयदुनंदनः ॥ यत्रदाल्भ्योबकोराजन्नाश्रमस्थोमहातपाः ॥ १ ॥

 ॥ ब्रह्मयोनेर्ब्राह्मण्योत्पादकात्तीर्थादवाकीर्णंनामदाल्भ्यसेवितंतीर्थंजगाम ॥ १ ॥

तस्यावाकीर्णत्वमाह जुहावेत्यादिना अवाकीर्यंतेनीचैरवपात्यंतेशत्रवोस्मिन्नित्यवाकीर्णमित्यर्थः वैचित्रवीर्यिणःविचित्रवीर्यएववैचित्रवीर्यःसपितृत्वेनास्त्यस्यतस्यैवेत्यर्थः ॥ २ ॥ प्रतापवान्राष्ट्रंजुहावे

जुहावधृतराष्ट्रस्यराष्ट्रंवैचित्रवीर्यिणः॥ तपसाघोररूपेणकर्षयन्देहमात्मनः॥ २ ॥ क्रोधेनमहताविष्टोधर्मात्मावैप्रतापवान् ॥ पुराहिनैमिषीयाणांसत्रेद्वादश वार्षिके॥ ३ ॥ वृत्तेविश्वजितोंतेवैपंचालानृषयोगमन्॥ तत्रेश्वरमयाचंतदक्षिणार्थंमनस्विनः॥ ४ ॥ बलान्वितान्वत्सतरान्निर्व्याधीनेकविंशतिं॥ तानब्रवी द्बकोदाल्भ्योविभजध्वंपशूनिति॥ ५ ॥ पशूनेतानहंत्यक्त्वाभिक्षिष्येराजसत्तमं॥ एवमुक्त्वाततोराजन्नृषीन्सर्वान्प्रतापवान्॥ ६ ॥ जगामधृतराष्ट्रस्यभवनं ब्राह्मणोत्तमः॥ ससमीपगतोभूत्वाधृतराष्ट्रंजनेश्वरं॥ ७॥ अयाचतपशून्दाल्भ्यःसचैनंरुषितोब्रवीत्॥ यदृच्छयामृताद्दृष्ट्वागास्तदानृपसत्तमः॥ ८ ॥ एतान्प शून्नयक्षिप्रंब्रह्मबंधोयदीच्छसि॥ ऋषिस्तथावचःश्रुत्वाचिंतयामासधर्मवित् ॥ ९ ॥ अहोबतनृशंसंवैवाक्यमुक्तोस्मिसंसदि॥ चिंतयित्वामुहूर्तेनरोषाविष्टो द्विजोत्तमः॥ १० ॥ मतिंचक्रेविनाशायधृतराष्ट्रस्यभूपतेः॥ सतूत्कृत्यमृतानांवैमांसानिमुनिसत्तमः॥ ११ ॥ जुहावधृतराष्ट्रस्यराष्ट्रंनरपतेःपुरा॥ अवाकीर्णेस रस्वत्यास्तीर्थेप्रज्वाल्यपावकं॥ १२ ॥ बकोदाल्भ्योमहाराजनियमंपरमंस्थितः॥ सतैरेवजुहावास्यराष्ट्रंमांसैर्महातपाः॥ १३ ॥ तस्मिंस्तुविधिवत्सत्रेसंप्रवृत्ते सुदारुणे॥ अक्षीयतततोराष्ट्रंधृतराष्ट्रस्यपार्थिव॥ १४॥ ततःप्रक्षीयमाणंतद्राज्यंतस्यमहीपतेः॥ छिद्यमानंयथानंतंवनंपरशुनाविभो॥ १५॥ बभूवापद्गतंत च्चव्यवकीर्णमचेतनं॥ दृष्ट्वातथावकीर्णंतुराष्ट्रंसमनुजाधिपः॥ १६ ॥ बभूवदुर्मनाराजंश्चिंतयामासचप्रभुः॥ मोक्षार्थमकरोद्यत्नंब्राह्मणैःसहितःपुरा ॥ १७॥ नचश्रेयोध्यगच्छत्तुक्षीयतेराष्ट्रमेवच॥ यदासपार्थिवःखिन्नस्तेचविप्रास्तदानघ ॥ १८ ॥ यदाचापिनशक्नोतिराष्ट्रंमोक्षयितुंनृप ॥ अथवैप्राश्निकांस्तत्रपप्र च्छजनमेजय॥ १९ ॥ ततोवैप्राश्निकाःप्राहुःपशुंविप्रकृतस्त्वया॥ मांसैरभिजुहोतीतितवराष्ट्रंमुनिर्बकः॥ २० ॥ तेनतेहूयमानस्यराष्ट्रस्यास्यक्षयोमहान् ॥ त स्यैतत्तपसःकर्मयेनतेह्यलयोमहान्॥ २१ ॥ अपांकुंजेसरस्वत्यास्तंप्रसादयपार्थिव॥ सरस्वतींततोगत्वासराजाबकमब्रवीत्॥ २२ ॥ निपत्यशिरसाभूमौप्रां जलिर्भरतर्षभ॥ प्रसादयेत्वांभगवन्नपराधंक्षमस्वमे॥ २३॥ ममदीनस्यलुब्धस्यमौर्ख्येणहतचेतसः॥ त्वंगतिस्त्वंचमेनाथप्रसादंकर्तुमर्हसि॥ २४॥

तिसंबंधः सत्रेवृत्तेनिवृत्तेसतीत्युत्तरेणसंबंधः ॥३॥ पंचालान्विश्वजितोयज्ञस्यांतेअगमन् पंचालराजानंययुरित्यर्थः ईश्वरंपंचालराजं ॥ ४॥५॥ एतान्पंचालराजदत्तान् स्वयंतत्रभागंनगृहीतवानित्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ यदृच्छयेति गाःबलीवर्दान्धेनूश्च ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

॥२५॥२६॥२७॥२८॥ तत्रतीर्थेइति शत्रुनाशकामैस्तत्रहोमजपादिकंकर्तव्यमित्याख्यानतात्पर्यं ॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥ इ०श०ग०नै०भा०एकचत्वारिंशो

तंतथाविलपंतंतुशोकोपहतचेतसं॥ दृष्ट्वातस्यकृपाजज्ञेराष्ट्रंतस्यव्यमोचयत् ॥ २५॥ ऋषिःप्रसन्नस्तस्याभूत्संरंभंचविहायसः॥ मोक्षार्थंतस्यराज्यस्यजुहाव
पुनराहुतिं॥२६॥ मोक्षयित्वाततोराष्ट्रंप्रतिगृह्यपशून्बहून्॥हृष्टात्मानैमिषारण्यंजगामपुनरेवसः॥२७॥ धृतराष्ट्रोपिधर्मात्मास्वस्थचेतामहामनाः ॥ स्वमेवन
गरंराजन्प्रतिपेदेमहर्द्धिमत्॥ २८॥ तत्रतीर्थेमहाराजबृहस्पतिरुदारधीः॥ असुराणामभावायभवायचदिवौकसां॥२९॥ मांसैरभिजुहावेष्टिमक्षीयंततततोसु
राः॥ दैवतैरपिसंभग्नाजितकाशिभिराहवे॥ ३०॥ तत्रापिविधिवद्दत्वाब्राह्मणेभ्योमहायशाः॥ वाजिनःकुंजरांश्चैवरथांश्चाश्वतरीयुतान् ॥ ३१ ॥ रत्नानिचम
हार्हाणिधनंधान्यंचपुष्कलं॥ययौतीर्थंमहाबाहुर्यायातंपृथिवीपते॥३२॥ तत्रयज्ञेययातेश्चमहाराजसरस्वती॥ सर्पिःपयश्चसुस्रावनाहुषस्यमहात्मनः॥३३॥
तत्रेष्ट्वापुरुषव्याघ्रोययातिःपृथिवीपतिः॥ अक्रामदूर्ध्वंमुदितोलेभेलोकांश्चपुष्कलान्॥३४॥ पुनस्तत्रचराज्ञस्तुययातेर्यजतःप्रभोः॥ औदार्यंपरमंकृत्वाभक्तिं
चात्मनिशाश्वतीं॥ ३५॥ ददौकामान्ब्राह्मणेभ्योयान्यान्योमनसेच्छति॥ योयत्रस्थितएवेहआहूतोयज्ञसंस्तरे ॥ ३६ ॥ तस्यतस्यसरिच्छ्रेष्ठागृहादिशयना
दिकं॥ षड्रसंभोजनंचैवदानंनानाविधंतथा॥ ३७॥ तेमन्यमानाराज्ञस्तुसंप्रदानमनुत्तमं॥ राजानंतुष्टुवुःप्रीतादत्वाचैवाशिषःशुभाः ॥ ३८॥ तत्रदेवाःसगंध
र्वाःप्रीतायज्ञस्यसंपदा॥ विस्मितामानुषाश्चासन्दृष्ट्वातांयज्ञसंपदं॥ ३९॥ ततस्तालकेतुर्महाधर्मकेतुर्महात्माकृतात्मामहादाननित्यः॥ वसिष्ठापवाहंमहाभी
मवेगंधृतात्माजितात्मासमभ्याजगाम॥ ४०॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवतीर्थयात्रायांसारस्वतोपाख्यानेएकचत्वारिंशोऽध्या
यः॥४१॥ ॥छ॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥वसिष्ठस्यापवाहोसौभीमवेगःकथंनुसः॥ किमर्थंचसरिच्छ्रेष्ठातमृषिंप्रत्यवाहयत्॥१॥ कथमस्याभवद्वैरंकारणं
किंचतत्प्रभो॥शंसपृष्टोमहाप्राज्ञनहितृप्यामिकथ्यति॥२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥विश्वामित्रस्यविप्रर्षेर्वसिष्ठस्यचभारत॥भृशंवैरमभूद्राजंस्तपःस्पर्धाकृतं
महत्॥३॥आश्रमोवैवसिष्ठस्यस्थाणुतीर्थेभवन्महान्॥पूर्वतःपार्श्वतश्चासीद्विश्वामित्रस्यधीमतः॥ ४॥यत्रस्थाणुर्महाराजतप्तवान्परमंतपः॥ तत्रास्यकर्मतद्घो
रंप्रवदंतिमनीषिणः॥५॥यत्रेष्ट्वाभगवान्स्थाणुःपूजयित्वासरस्वतीं॥स्थापयामासतत्तीर्थंस्थाणुतीर्थमितिप्रभो॥६॥तत्रतीर्थेसुराःस्कंदमभ्यषिंचन्नराधिप॥
सैनापत्येनमहतासुरारिविनिबर्हणं॥ ७॥

ऽध्यायः॥४१॥ ॥छ॥ ॥वसिष्ठस्येति अपोह्यतेतीरेप्रास्यतेतेनेनेत्यपवाहस्तीर्थविशेषः॥१॥कथ्यतित्वयिकथयतिसति॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥

॥९॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ वयंऋषयःत्वत्तोधीमहिवेदान् कदाचिदनाढ्याम्तेषुऋषिषुसंप्रदा

तस्मिन्सारस्वतेतीर्थेविश्वामित्रोमहामुनिः॥ वसिष्ठंचालयामासतपसोग्रेणतच्छृणु ॥ ८ ॥ विश्वामित्रवसिष्ठौतावहन्यहनिभारत ॥ स्पर्धातपःकृतांतीव्रांचक्रतुस्तौतपोधनौ ॥ ९ ॥ तत्राप्यधिकसंतापोविश्वामित्रोमहामुनिः॥ दृष्ट्वातेजोवसिष्ठस्यचिंतामभिजगामह ॥ १० ॥ तस्यबुद्धिरियंह्यासीद्धर्मनित्यस्यभारत॥ इयंसरस्वतीतूर्णमत्समीपंतपोधनं॥ ११ ॥ आनयिष्यतिवेगेनवसिष्ठंतपतांवरं॥ इहागतंद्विजश्रेष्ठंहनिष्यामिनसंशयः ॥ १२ ॥ एवंनिश्चित्यभगवान्विश्वामित्रोमहामुनिः॥ सस्मारसरितांश्रेष्ठांक्रोधसंरक्तलोचनः॥ १३ ॥ साध्यातामुनिनातेनव्याकुलत्वंजगामह ॥ जज्ञेचैनंमहावीर्यंमहाकोपंचभाविनी ॥ १४ ॥ ततएनंवेपमानाविवर्णाप्रांजलिस्तदा॥ उपतस्थेमुनिवरंविश्वामित्रंसरस्वती ॥ १५ ॥ हतवीरायथानारीसाभवद्दुःखिताभृशं॥ ब्रूहिकिंकरवाणीतिप्रोवाचमुनिसत्तमं॥१६॥ तामुवाचमुनिःक्रुद्धोवसिष्ठंशीघ्रमानय॥ यावदेनंनिहन्म्यद्यतच्छ्रुत्वाव्यथितानदी॥१७॥ प्रांजलिंतुततःकृत्वापुंडरीकनिभेक्षणा॥प्राकंपतभृशंभीतावायुनेवाहतालता॥१८॥ तथारूपांतुतांदृष्ट्वामुनिराहमहानदीं॥ अविचारंवसिष्ठंत्वमानयस्वांतिकंमम॥१९ ॥ सातस्यवचनंश्रुत्वाज्ञात्वापापंचिकीर्षितं॥वसिष्ठस्यप्रभावंचजानंत्यप्रतिमंभुवि ॥२०॥ साभिगम्यवसिष्ठंचइदमर्थमचोदयत्॥ यदुक्तासरितांश्रेष्ठाविश्वामित्रेणधीमता॥२१॥ उभयोःशापयोर्भीतावेपमानापुनःपुनः॥ चिंतयित्वामहाशापमृषिवित्रासिताभृशं ॥ २२ ॥ तांकृशांचविवर्णांचदृष्ट्वाचिंतासमन्वितां ॥ उवाचराजन्धर्मात्मावसिष्ठोद्विपदांवरः ॥२३॥ ॥वसिष्ठउवाच॥ ॥पाह्यात्मानंसरिच्छ्रेष्ठेवहमांशीघ्रगामिनी॥विश्वामित्रःशपेद्धित्वांमाकृथास्त्वंविचारणां॥२४॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकृपाशीलस्यसासरित्॥चिंतयामासकौरव्यकिंकृत्वासुकृतंभवेत्॥२५॥तस्याश्चितासमुत्पन्नावसिष्ठोमय्यतीवहि। कृतवान्हिदयांनित्यंतस्यकार्यंहितंमया॥२६॥अथकूलेस्वकेराजन्जपंतमृषिसत्तमं॥जुह्वानंकौशिकंप्रेक्ष्यसरस्वत्यभ्यचिंतयत्॥२७॥इदमंतरमित्येवंततःसासरितांवरा॥कूलापहारमकरोत्स्वेनवेगेनसासरित्॥२८॥ तेनकूलापहारेणमैत्रावरुणिरौह्यत॥ उह्यमानःसतुष्टावतदाराजन्सरस्वतीं॥२९॥ पितामहस्यसरसःप्रवृत्तासिसरस्वति॥व्याप्तंचेदंजगत्सर्वंतवैवांभोभिरुत्तमैः॥३०॥ त्वमेवाकाशगादेविमेघेषुसृजसेपयः॥ सर्वाश्चापस्त्वमेवेतित्वत्तोवयमधीमहि॥ ३१ ॥ पुष्टिर्द्युतिस्तथाकीर्त्तिःसिद्धिर्बुद्धिरुमातथा॥ त्वमेववाणीस्वाहात्वंतवायत्तमिदंजगत्॥३२॥ त्वमेवसर्वभूतेषुवससीहचतुर्विधा॥ एवंसरस्वतीराजंस्तूयमानामहर्षिणा॥३३॥

योच्छेदेसतीतिभावः॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ रक्षोग्रामणिसंमतमित्यत्रच्छंदस्त्वमार्षं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ॥ इतिशल्यांतर्गतगदाप०नैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ७ ॥

वेगेनोवाहतंविप्रंविश्वामित्राश्रमंप्रति ॥ न्यवेदयतचाभीक्ष्णंविश्वामित्रायतंमुनिं ॥ ३४ ॥ तमानीतंसरस्वत्यादृष्ट्वाकोपसमन्वितः ॥ अथान्वेषत्प्रहरणंवसिष्ठांतकरंतदा ॥ ३५ ॥ तंतुक्रुद्धमभिप्रेक्ष्यब्रह्मवध्याभयान्नदी ॥ अपोवाहवसिष्ठंतुप्राचींदिशमतंद्रिता ॥ ३६ ॥ उभयोःकुर्वतीवाक्यंवंचयित्वाचगाधिजं ॥ ततोपवाहितंदृष्ट्वावसिष्ठमृषिसत्तमं ॥ ३७ ॥ अब्रवीद्दुःखसंक्रुद्धोविश्वामित्रोह्यमर्षणः ॥ यस्मान्मांत्वंसरिच्छ्रेष्ठेवंचयित्वापुनर्गता ॥ ३८ ॥ शोणितंवहकल्याणिरक्षोग्रामणिसंमतं ॥ ततःसरस्वतीशप्ताविश्वामित्रेणधीमता ॥ ३९ ॥ अभवच्छोणितोन्मिश्रंतोयंसंवत्सरंतदा ॥ अथर्षयश्चदेवाश्चगंधर्वाप्सरसस्तदा ॥ ४० ॥ सरस्वतींतथादृष्ट्वाबभूवुर्भृशदुःखिताः ॥ एवंवसिष्ठापवाहोलोकेख्यातोजनाधिप ॥ आगच्छच्चपुनर्मार्गंस्वमेवसरितांवरा ॥ ४१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवती० सारस्व० द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥साशप्तातेनक्रुद्धेनविश्वामित्रेणधीमता ॥ तस्मिंस्तीर्थवरेशुभ्रेशोणितंसमुपावहत् ॥ १ ॥ अथाजग्मुस्ततोराजन्राक्षसास्तत्रभारत ॥ तत्रतेशोणितंसर्वेपिबंतःसुखमासते ॥ २ ॥ तृप्ताश्चसुभृशंतेनसुखिताविगतज्वराः ॥ नृत्यंतश्चहसंतश्चयथास्वर्गजितस्तथा ॥ ३ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यऋषयःसुतपोधनाः ॥ तीर्थयात्रांसमाजग्मुःसरस्वत्यांमहीपते ॥ ४ ॥ तेषुसर्वेषुतीर्थेषुस्वाप्लुत्यमुनिपुंगवाः ॥ प्राप्यप्रीतिंपरांचापितपोलुब्धाविशारदाः ॥ ५ ॥ प्रययुर्हिततोराजन्येनतीर्थमसृग्वहं ॥ अथागम्यमहाभागास्तत्तीर्थंदारुणंतदा ॥ ६ ॥ दृष्ट्वातोयंसरस्वत्याःशोणितेनपरिप्लुतं ॥ पीयमानंचरक्षोभिर्बहुभिर्नृपसत्तम ॥ ७ ॥ तान्दृष्ट्वाराक्षसान्राजन्मुनयःसंशितव्रताः ॥ परित्राणेसरस्वत्याःपरंयत्नंप्रचक्रिरे ॥ ८ ॥ तेतुसर्वेमहाभागाःसमागम्यमहाव्रताः ॥ आहूयसरितांश्रेष्ठामिदंवचनमब्रुवन् ॥ ९ ॥ कारणंब्रूहिकल्याणिकिमर्थंतेह्रदोह्ययं ॥ एवमाकुलतांयातःश्रुत्वाऽध्यास्यामहेवयं ॥ १० ॥ ततःसासर्वमाचष्टयथावृत्तंप्रवेपती ॥ दुःखितामथतांदृष्ट्वाऊचुस्तेवैतपोधनाः ॥ ११ ॥ कारणंश्रुतमस्माभिःशापश्चैवश्रुतोनघे ॥ करिष्यंतितुयत्प्राप्तंसर्वएवतपोधनाः ॥ १२ ॥ एवमुक्त्वासरिच्छ्रेष्ठामूचुस्तेथपरस्परं ॥ विमोचयामहेसर्वेशापादेतांसरस्वतीं ॥ १३ ॥ तेसर्वेब्राह्मणाराजंस्तपोभिर्नियमैस्तथा ॥ उपवासैश्चविविधैर्यमैःकष्टव्रतैस्तथा ॥ १४ ॥ आराध्यपशुभर्तारंमहादेवंजगत्पतिं ॥ मोक्षयामासुस्तांदेवींसरिच्छ्रेष्ठांसरस्वतीं ॥ १५ ॥

साशप्तेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ अध्यास्यामहेअध्यवसायंकरिष्यामहे ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

तेषांतुसाप्रभावेणप्रकृतिस्थासरस्वती ॥ प्रसन्नसलिलाजज्ञेयथापूर्वंतथैवहि ॥ १६ ॥ निर्मुक्ताचसरिच्छ्रेष्ठाविबभौसायथापुरा ॥ दृष्ट्वातोयंसरस्वत्यामुनिभि
स्तैस्तथाकृतं ॥ १७ ॥ तानेवशरणंजग्मूराक्षसाःक्षुधितास्तथा ॥ कृत्वांजलिंततोराजन्राक्षसाःक्षुधयार्दिताः ॥ १८ ॥ ऊचुस्तान्वैमुनीन्सर्वान्कृपायुक्तान्पुनः
पुनः ॥ वयंचक्षुधिताश्चैवधर्माद्धीनाश्चशाश्वतात् ॥ १९ ॥ नचनःकामकारोयंयद्वयंपापकारिणः ॥ युष्माकंचाप्रसादेनदुष्कृतेनचकर्मणा ॥ २० ॥ यत्पापंवर्ध
तेस्माकंयतःस्मोब्रह्मराक्षसाः ॥ योषितांचैवपापेनयोनिदोषकृतेनच ॥ २१ ॥ एवंहिवैश्यशूद्राणांक्षत्रियाणांतथैवच ॥ येब्राह्मणान्प्रद्विषंतितेभवंतीहराक्षसाः
॥ २२ ॥ आचार्यमृत्विजंचैवगुरुंवृद्धजनंतथा ॥ प्राणिनोयेऽवमन्यंतेतेभवंतीहराक्षसाः ॥ २३ ॥ तत्कुरुध्वमिहास्माकंतारणंद्विजसत्तमाः ॥ शक्ताभवंतःसर्वे
षांलोकानामपितारणे ॥ २४ ॥ तेषांतुवचनंश्रुत्वातुष्टुवुस्तांमहानदीं ॥ मोक्षार्थंरक्षसांतेषामूचुःप्रयतमानसाः ॥ २५ ॥ क्षतंकीटावपन्नंचयच्चोच्छिष्टाचितंभ
वेत् ॥ सकेशमवधूतंचरुदितोपहतंचयत् ॥ २६ ॥ एभिःसंसृष्टमन्नंचभागोसौरक्षसामिह ॥ तस्माज्ज्ञात्वासदाविद्वानेतान्यत्नाद्विवर्जयेत् ॥ २७ ॥ राक्षसान्नम
सौभुंक्तेयोभुंक्तेत्यन्नमीदृशं ॥ शोधयित्वाततस्तीर्थमृषयस्तेतपोधनाः ॥ २८ ॥ मोक्षार्थंराक्षसानांचनदींतांप्रत्यचोदयन् ॥ महर्षीणांमतंज्ञात्वाततःसासरितां
वरा ॥ २९ ॥ अरुणामानयामासस्वांतनुंपुरुषर्षभ ॥ तस्यांतेराक्षसाःस्नात्वातनूस्त्यक्त्वादिवंगताः ॥ ३० ॥ अरुणायांमहाराजब्रह्मवध्यापहाहिसा ॥ एतमर्थम
भिज्ञायदेवराजःशतक्रतुः ॥ ३१ ॥ तस्मिंस्तीर्थेवरेस्नात्वाविमुक्तःपाप्मनाकिल ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ किमर्थंभगवान्शक्रोब्रह्मवध्यामवाप्तवान् ॥ ३२ ॥
कथमस्मिंश्चतीर्थेवैआप्लुत्याकल्मषोभवत् ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ शृणुष्वैतदुपाख्यानंयथावृत्तंजनेश्वर ॥ ३३ ॥ यथाबिभेदसमयंनमुचेर्वासवःपुरा ॥
नमुचिर्वासवाद्भीतःसूर्यरश्मिंसमाविशत् ॥ ३४ ॥ तेनेंद्रःसख्यमकरोत्समयंचेदमब्रवीत् ॥ नचार्द्रेणनशुष्केणनरात्रौनापिचाहनि ॥ ३५ ॥ वधिष्याम्यसुरश्रेष्ठ
सखेसत्येनतेशपे ॥ एवंसकृत्वासमयंदृष्ट्वानीहारमीश्वरः ॥ ३६ ॥ चिच्छेदास्यशिरोराजन्नपांफेनेनवासवः ॥ तच्छिरोनमुचेश्छिन्नंपृष्ठतःशक्रमन्वियात्
॥ ३७ ॥ भोभोमित्रहन्पापेतिब्रुवाणंशक्रमंतिकात् ॥ एवंसशिरसातेनचोद्यमानःपुनःपुनः ॥ ३८ ॥ पितामहायसंतप्तएतमर्थंन्यवेदयत् ॥ तमब्रवील्लोकगुरुररु
णायांयथाविधि ॥ ३९ ॥ इष्ट्वोपस्पृशदेवेंद्रतीर्थेपापभयापहे ॥ एषापुण्यजलाशक्रकृतामुनिभिरेवतु ॥ ४० ॥

॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥ ॥ इतिशल्यांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥ ॥ ७ ॥ ॥ सरस्वत्याइति ॥ १॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥

निगूढमस्यागमनमिहासीत्पूर्वमेवतु॥ ततोभ्येत्यारुणांदेवींप्लावयामासवारिणा॥ ४१ ॥ सरस्वत्यारुणायाश्चपुण्योयंसंगमोमहान्॥ इहत्वंयजदेवेंद्रदददा
नान्यनेकशः॥ ४२ ॥ अत्राप्लुत्यसुघोरात्त्वंपातकाद्विप्रमोक्ष्यसे॥ इत्युक्तःससरस्वत्याःकुंजेवैजनमेजय॥४३॥ इष्ट्वायथावद्बलभिदरुणायामुपास्पृशत्॥ समु
क्तपाप्मनातेनब्रह्मवध्याकृतेनच॥ ४४ ॥ जगामसंहृष्टमनास्त्रिदिवंत्रिदशेश्वरः ॥ शिरस्तच्चापिनमुचेस्तत्रैवाप्लुत्यभारत ॥ लोकान्कामदुघान्प्राप्तमक्षयान्नरा
जसत्तम॥४५॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ तत्राप्युपस्पृश्यबलोमहात्मादत्वाचदानानिपृथग्विधानि॥ अवाप्यधर्मंपरमार्थकर्माजगामसोमस्यमहत्सुतीर्थं
॥ ४६ ॥ यत्रायजद्राजसूयेनसोमःसाक्षात्पुराविधिवत्पार्थिवेंद्र॥ अत्रिर्धीमान्विप्रमुख्योबभूवहोतायस्मिन्क्रतुमुख्येमहात्मा ॥ ४७॥ यस्यांतेभूत्सुमहद्दान
वानांदैतेयानांराक्षसानांचदेवैः॥ यस्मिन्युद्धंतारकाख्यंसुतीव्रंयत्रस्कंदस्तारकाख्यंजघान॥ ४८ ॥ सैनापत्यंलब्धवान्दैवतानांमहासेनोयत्रदैत्यांतकर्त्ता॥
साक्षाच्चैवंन्यवसत्कार्तिकेयःसदाकुमारोयत्रसप्लक्षराजः॥ ४९ ॥ ॥इ०महाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवतीर्थयात्रायांसारस्व० त्रिचत्वारिंशोऽ
ध्यायः॥ ४३॥ ॥७॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥सरस्वत्याःप्रभावोयमुक्तस्तेद्विजसत्तम॥ कुमारस्याभिषेकंतुब्रह्मन्व्याख्यातुमर्हसि॥ १ ॥ य
स्मिन्देशेचकालेचयथाचवदतांवर॥ यैश्चाभिषिक्तोभगवान्विधिनायेनचप्रभुः ॥ २ ॥ स्कंदोयथाचदैत्यानामकरोत्कदनंमहत्॥ तथामेसर्वमाचक्ष्वपरंकौ
तूहलंहिमे॥ ३ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ कुरुवंशस्यसदृशंकौतूहलमिदंतव ॥ हर्षमुत्पादयत्येववचोमेजनमेजय ॥ ४॥ हंततेकथयिष्यामिशृण्वानस्यनरा
धिप॥ अभिषेकंकुमारस्यप्रभावंचमहात्मनः॥ ५॥ तेजोमाहेश्वरंस्कन्नमग्नौप्रपतितंपुरा॥ तत्सर्वभक्षोभगवान्नाशकद्दग्धुमक्षयं ॥ ६ ॥ तेनासीदतितेजस्वी
दीप्तिमान्हव्यवाहनः॥ नचैवधारयामासगर्भंतेजोमयंतदा॥ ७॥ सगंगामभिसंगम्यनियोगाद्ब्रह्मणःप्रभुः ॥ गर्भमाहितवान्दिव्यंभास्करोपमतेजसं॥ ८॥
अथगंगापितंगर्भमसहंतीविधारणे॥ उत्ससर्जगिरौरम्येहिमवत्यमरार्चिते॥ ९॥ सतत्रववृधेलोकानावृत्यज्वलनात्मजः॥ ददृशुर्ज्वलनाकारंतंगर्भमथकृत्ति
काः॥ १०॥ शरस्तंबेमहात्मानमनलात्मजमीश्वरं॥ ममायमितिताःसर्वाःपुत्रार्थिन्योभिचुक्रुशुः॥ ११॥ तासांविदित्वाभावंतंमातॄणांभगवान्प्रभुः ॥ प्रस्नुता
नांपयःषड्भिर्वदनैरपिबत्तदा॥ १२॥ तंप्रभावंसमालक्ष्यतस्यबालस्यकृत्तिकाः॥ परंविस्मयमापन्नादेव्योदिव्यवपुर्धराः॥ १३॥ ॥१०॥११॥१२॥१३॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ बिडालवृषदंशौमार्जारजातिभेदौतत्सदृशाननौ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

यत्रोत्सृष्टःसभगवान्गंगयागिरिमूर्द्धनि ॥ सशैलकांचनःसर्वःसंबभौकुरुसत्तम ॥ १४ ॥ वर्धताचैवगर्भेणपृथिवीतेनरंजिता ॥ अतश्चसर्वेसंवृत्तागिरयःकांचनाकराः ॥ १५ ॥ कुमारःसुमहावीर्यःकार्त्तिकेयइतिस्मृतः ॥ गांगेयःपूर्वमभवन्महायोगबलान्वितः ॥ १६ ॥ शमेनतपसाचैववीर्येणचसमन्वितः ॥ ववृधेतीवराजेंद्रचंद्रवत्प्रियदर्शनः ॥ १७ ॥ सतस्मिन्कांचनेदिव्येशरस्तंबेश्रियावृतः ॥ स्तूयमानःसदाशेतेगंधर्वैर्मुनिभिस्तथा ॥ १८ ॥ तथैनमन्वनृत्यंतदेवकन्याःसहस्रशः ॥ दिव्यवादित्रनृत्यज्ञाःस्तुवंत्यश्चारुदर्शनाः ॥ १९ ॥ अन्वास्तेचनदीदेवंगंगावैसरितांवरा ॥ दधारपृथिवीचैनंबिभ्रतीरूपमुत्तमं ॥ २० ॥ जातकर्मादिकास्तत्रक्रियाश्चक्रेबृहस्पतिः ॥ वेदश्चैनंचतुर्मूर्तिरुपतस्थेकृतांजलिः ॥ २१ ॥ धनुर्वेदश्चतुष्पादःशस्त्रग्रामःससंग्रहः ॥ तत्रैनंसमुपातिष्ठत्साक्षाद्वाणीचकेवला ॥ २२ ॥ सददर्शमहावीर्यंदेवदेवमुमापतिं ॥ शैलपुत्र्यासमासीनंभूतसंघशतैर्वृतं ॥ २३ ॥ निकायाभूतसंघानांपरमाद्भुतदर्शनाः ॥ विकृताविकृताकाराविकृताभरणध्वजाः ॥ २४ ॥ व्याघ्रसिंहर्क्षवदनाबिडालमकराननाः ॥ वृषदंशमुखाश्चान्येगजोष्ट्रवदनास्तथा ॥ २५ ॥ उलूकवदनाःकेचिद्गृध्रगोमायुदर्शनाः ॥ क्रौंचपारावतनिभैर्वदनैराकवैरपि ॥ २६ ॥ श्वाविच्छल्यकगोधानामजैडकगवांतथा ॥ सदृशानिवपूंष्यन्येतत्रतत्रव्यधारयन् ॥ २७ ॥ केचिच्छैलांबुदप्रख्याश्चक्रोद्यतगदायुधाः ॥ केचिदंजनपुंजाभाःकेचिच्छ्वेताचलप्रभाः ॥ २८ ॥ सप्तमातृगणाश्चैवसमाजग्मुर्विशांपते ॥ साध्याविश्वेथमरुतोवसवःपितरस्तथा ॥ २९ ॥ रुद्रादित्यास्तथासिद्धाभुजगादानवाःखगाः ॥ ब्रह्मास्वयंभूर्भगवान्सपुत्रःसहविष्णुना ॥ ३० ॥ शक्रस्तथाभ्ययाद्द्रष्टुंकुमारवरमच्युतं ॥ नारदप्रमुखाश्चापिदेवगंधर्वसत्तमाः ॥ ३१ ॥ देवर्षयश्चसिद्धाश्चबृहस्पतिपुरोगमाः ॥ पितरोजगतःश्रेष्ठादेवानामपिदेवताः ॥ ३२ ॥ तेपितत्रसमाजग्मुर्यामाधामाश्चसर्वशः ॥ सतुबालोपिबलवान्महायोगबलान्वितः ॥ ३३ ॥ अभ्याजगामदेवेशंशूलहस्तंपिनाकिनं ॥ तमाव्रजंतमालक्ष्यशिवस्यासीन्मनोगतं ॥ ३४ ॥ युगपच्छैलपुत्र्याश्चगंगायाःपावकस्यच ॥ कंनुपूर्वमयंबालोगौरवादभ्युपैष्यति ॥ ३५ ॥ अपिमामितिसर्वेषांतेषामासीन्मनोगतं ॥ तेषामेतमभिप्रायंचतुर्णामुपलक्ष्यसः ॥ ३६ ॥ युगपद्योगमास्थायससर्जविविधास्तनूः ॥ ततोभवच्चतुर्मूर्तिःक्षणेनभगवान्प्रभुः ॥ ३७ ॥ तस्यशाखोविशाखश्चनैगमेयश्चपृष्ठतः ॥ एवंसकृत्वाह्यात्मानंचतुर्धाभगवान्प्रभुः ॥ ३८ ॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ तस्यस्कंदस्यपृष्ठतःपश्चात्शाखविशाखनैगमेयाःआसन्नतेस्कंदेनसहचत्वारः ॥ ३८ ॥

यतोरुद्रस्ततःस्कंदोजगामाद्भुतदर्शनः॥ विशाखस्तुययौयेनदेवीगिरिवरात्मजा॥ ३९॥शाखोययौसभगवान्वायुमूर्तिर्विभावसुः॥ नैगमेयोगमद्दुर्गांकुमा
रःपावकप्रभः॥४०॥सर्वेभासुरदेहास्तेचत्वारःसमरूपिणः॥ तान्समभ्ययुरव्यग्रास्तदद्भुतमिवाभवत्॥ ४१ ॥हाहाकारोमहानासीद्देवदानवरक्षसां॥ तद्दृ
ष्ट्वामहदाश्चर्यमद्भुतंलोमहर्षणं॥ ४२॥ ततोरुद्रश्चदेवीचपावकश्चपितामहं॥ गंगयासहिताःसर्वेप्रणिपेतुर्जगत्पतिं॥ ४३॥ प्रणिपत्यततस्तेतुविधिवद्राजपुंग
व॥इदमुचुर्वचोराजन्कार्तिकेयप्रियेप्सया॥ ४४॥ अस्यबालस्यभगवन्नाधिपत्यंयथेप्सितं॥ अस्मत्प्रियार्थंदेवेशसदृशंदातुमर्हसि॥ ४५॥ ततःसभगवान्
धीमान्सर्वलोकपितामहः॥ मनसाचिंतयामासकिमयंलभतामिति ॥ ४६॥ ऐश्वर्याणिचसर्वाणिदेवगंधर्वरक्षसां ॥ भूतयक्षविहंगानांपन्नगानांचसर्वशः
॥४७॥पूर्वमेवादिदेशासौनिकायेषुमहात्मनां॥ समर्थंचतमैश्वर्येमहामतिरमन्यत॥ ४८॥ ततोमुहूर्तंसध्यात्वादेवानांश्रेयसिस्थितः॥ सैनापत्यंददौतस्मैस
र्वभूतेषुभारत॥ ४९॥ सर्वदेवनिकायानांयेराजानःपरिश्रुताः॥ तान्सर्वान्व्यादिदेशास्मैसर्वभूतपितामहः॥ ५०॥ ततःकुमारमादायदेवाब्रह्मपुरोगमाः॥ अ
भिषेकार्थमाजग्मुःशैलेंद्रंसहितास्ततः॥ ५१॥ पुण्यांहैमवतींदेवींसरिच्छ्रेष्ठांसरस्वतीं॥ समंतपंचकेयावैत्रिषुलोकेषुविश्रुता॥ ५२॥ तत्रतीरेसरस्वत्याःपुण्ये
सर्वगुणान्विते॥ निषेदुर्देवगंधर्वाःसर्वेसंपूर्णमानसाः॥ ५३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवतीर्थयात्रायांसारस्व०कुमाराभिषेको
पक्रमेचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४४॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततोभिषेकसंभारान्सर्वान्संभृत्यशास्त्रतः॥ बृहस्पतिःसमिद्धेग्नौ
जुहावाग्निंयथाविधि॥ १॥ ततोहिमवतादत्तेमणिप्रवरशोभिते॥ दिव्यरत्नाचितेपुण्येनिषण्णंपरमासने॥२॥ सर्वमंगलसंभारैर्विधिमंत्रपुरस्कृतं॥ आभिषेच
निकंद्रव्यंगृहीत्वादेवतागणाः॥ ३॥ इंद्रविष्णूमहावीर्यौसूर्याचंद्रमसौतथा॥ धाताचैवविधाताचतथाचैवानिलानलौ॥ ४॥ पूष्णाभगेनार्यम्णाचअंशेनचवि
वस्वता॥ रुद्रश्चसहितोधीमान्मित्रेणवरुणेनच॥ ५॥ रुद्रैर्वसुभिरादित्यैरश्विभ्यांचवृतःप्रभुः॥ विश्वेदेवैर्मरुद्भिश्चसाध्यैश्चपितृभिःसह॥ ६॥ गंधर्वैरप्सरोभि
श्चयक्षराक्षसपन्नगैः॥ देवर्षिभिरसंख्यातैस्तथाब्रह्मर्षिभिस्तथा॥ ७॥ वैखानसैर्वालखिल्यैर्वाय्वाहारैर्मरीचिपैः॥ भृगुभिश्चांगिरोभिश्चयतिभिश्चमहात्मभिः
॥८॥ सर्पैर्विद्याधरैःपुण्यैर्योगसिद्धैस्तथावृतः॥ पितामहःपुलस्त्यश्चपुलहश्चमहातपाः॥ ९॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ आभिषेचनिकंभांडंअभिषेकोपकरणं ॥ १९ ॥ सरस्वतीभिरुदकवतीभिर्नदीभिः ताभिरेववासमभिः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

अंगिराःकश्यपोत्रिश्चमरीचिर्भृगुरेवच ॥ क्रतुर्हरःप्रचेताश्चमनुर्दक्षस्तथैवच ॥ १० ॥ ऋतवश्चग्रहाश्चैवज्योतींषिचविशांपते॥ मूर्तिमत्यश्चसरितोवेदाश्चैवसनातनाः॥ ११ ॥ समुद्राश्चह्रदाश्चैवतीर्थानिविविधानिच ॥ पृथिवीद्यौर्दिशश्चैवपादपाश्चजनाधिप ॥ १२ ॥ अदितिर्देवमाताचह्रीःश्रीःस्वाहासरस्वती ॥ उमाशचीसिनीवालीतथाचानुमतिःकुहूः ॥ १३ ॥ राकाचधिषणाचैवपत्न्यश्चान्यादिवौकसां ॥ हिमवांश्चैवविंध्यश्चमेरुश्चानेकशृंगवान् ॥ १४ ॥ ऐरावतःसानुचरःकलाःकाष्ठास्तथैवच ॥ मासार्धमासाऋतवस्तथारात्र्यहनीनृप ॥ १५ ॥ उच्चैःश्रवाहयश्रेष्ठोनागराजश्चवासुकिः ॥ अरुणोगरुडश्चैववृक्षाश्चौषधिभिःसह ॥ १६ ॥ धर्मश्चभगवान्देवःसमाजग्मुर्हिसंगताः ॥ कालोयमश्चमृत्युश्चयमस्यानुचराश्चये ॥ १७ ॥ बहुलत्वाच्चनोक्तायेविविधादेवतागणाः ॥ तेकुमाराभिषेकार्थंसमाजग्मुस्ततस्ततः ॥ १८ ॥ जगृहुस्तेतदाराजन्सर्वएवदिवौकसः ॥ आभिषेचनिकंभांडंमंगलानिचसर्वशः ॥ १९ ॥ दिव्यसंभारसंयुक्तैःकलशैःकांचनैर्नृप ॥ सरस्वतीभिःपुण्याभिर्दिव्यतोयाभिरेवतु ॥ २० ॥ अभ्यषिंचन्कुमारंवैसंप्रहृष्टादिवौकसः ॥ सेनापतिंमहात्मानमसुराणांभयंकरं ॥ २१ ॥ पुरायथामहाराजवरुणंवैजलेश्वरं ॥ तथाभ्यषिंचद्भगवान्सर्वलोकपितामहः ॥ २२ ॥ कश्यपश्चमहातेजायेचान्येलोककीर्तिताः ॥ तस्मैब्रह्माददौप्रीतोबलिनोवातरंहसः ॥ २३ ॥ कामवीर्यधरान्सिद्धान्महापारिषदान्प्रभुः ॥ नंदिसेनंलोहिताक्षंघंटाकर्णंचसंमतं ॥ २४ ॥ चतुर्थमस्यानुचरंख्यातंकुमुदमालिनं ॥ तत्रस्थाणुर्महातेजामहापारिषदंप्रभुः ॥ २५ ॥ मायाशतधरंकामंकामवीर्यबलान्वितं ॥ ददौस्कंदायराजेंद्रसुरारिविनिबर्हणं ॥ २६ ॥ सहिदेवासुरेयुद्धेदैत्यानांभीमकर्मणां ॥ जघानदोर्भ्यांसंक्रुद्धःप्रयुतानिचतुर्दश ॥ २७ ॥ तथादेवाददुस्तस्मैसेनांनैर्ऋतसंकुलां ॥ देवशत्रुक्षयकरीमजय्यांविष्णुरूपिणीं ॥ २८ ॥ जयशब्दंतथाचक्रुर्देवाःसर्वेसवासवाः ॥ गंधर्वायक्षरक्षांसिमुनयःपितरस्तथा ॥ २९ ॥ ततःप्रादादनुचरौयमकालोपमावुभौ ॥ उन्माथश्चप्रमाथश्चमहावीर्यौमहाद्युती ॥ ३० ॥ सुभ्राजोभास्वरश्चैवयौतौसूर्यानुयायिनौ ॥ तौसूर्यःकार्तिकेयायददौप्रीतःप्रतापवान् ॥ ३१ ॥ कैलासशृंगसंकाशौश्वेतमाल्यानुलेपनौ ॥ सोमोप्यनुचरौप्रादान्मणिंसुमणिमेवच ॥ ३२ ॥ ज्वालाजिह्वंतथाज्योतिरात्मजायहुताशनः ॥ ददावनुचरौशूरौपरसैन्यप्रमाथिनौ ॥ ३३ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

परिघंचवटंचैवभीमंचसुमहाबलं॥ दहतिंदहनंचैवप्रचंडौवीर्यसंमतौ ॥ ३४॥ अंशोप्यनुचरान्पंचददौस्कंदायधीमते॥ उत्क्रोशंपंचकंचैववज्रदंडधरावुभौ
॥ ३५॥ ददावनलपुत्रायवासवःपरवीरहा॥ तौहिशत्रून्महेंद्रस्यजघ्नतुःसमरेबहून्॥ ३६॥ चक्रंविक्रमकंचैवसंक्रमंचमहाबलं॥ स्कंदायत्रीननुचरान्ददौवि
ष्णुर्महायशाः॥ ३७॥ वर्धनंनंदनंचैवसर्वविद्याविशारदौ॥ स्कंदायददतुःप्रीतावश्विनौभिषजांवरौ ॥ ३८ ॥ कुंदंचकुसुमंचैवकुमुदंचमहायशाः॥ डंबराडंब
रौचैवददौधातामहात्मने॥ ३९ ॥ चक्रानुचक्रौबलिनौमेघचक्रौबलोत्कटौ॥ ददौत्वष्टामहामायौस्कंदायानुचरावुभौ ॥ ४० ॥ सुव्रतंसत्यसंधंचददौमित्रोम
हात्मने॥ कुमारायमहात्मानौतपोविद्याधरौप्रभुः॥ ४१ ॥ सुदर्शनीयौवरदौत्रिषुलोकेषुविश्रुतौ॥ सुव्रतंचमहात्मानंशुभकर्माणमेवच॥४२॥ कार्तिकेयायसं
प्रादाद्विधातालोकविश्रुतौ॥ पाणीतकंकालिकंचमहामायाविनावुभौ॥ ४३॥ पूषाचपार्षदौप्रादात्कार्त्तिकेयायभारत॥ बलंचातिबलंचैवमहावक्त्रौमहाब
लौ॥ ४४॥ प्रददौकार्तिकेयायवायुर्भरतसत्तम॥ यमंचातियमंचैवतिमिवक्त्रौमहाबलौ ॥ ४५॥ प्रददौकार्तिकेयायवरुणःसत्यसंगरः॥ सुवर्चसंमहात्मानं
तथैवाप्यतिवर्चसं॥ ४६॥ हिमवान्प्रददौराजन् हुताशनसुतायवै॥ कांचनंचमहात्मानंमेघमालिनमेवच ॥ ४७॥ ददावनुचरौमेरुरग्निपुत्रायभारत॥ स्थिरं
चातिस्थिरंचैवमेरुरेवापरौददौ॥ ४८॥ महात्मात्वग्निपुत्रायमहाबलपराक्रमौ॥ उच्छृंगंचातिश्टंगंचमहापाषाणयोधिनौ॥ ४९॥ प्रददावग्निपुत्रायविंध्यःपा
रिषदावुभौ॥ संग्रहंविग्रहंचैवसमुद्रोपिगदाधरौ॥ ५०॥ प्रददावग्निपुत्रायमहापारिषदावुभौ॥ उन्मादंशंकुकर्णंचपुष्पदंतंतथैवच ॥ ५१॥ प्रददावग्निपुत्राय
पार्वतीशुभदर्शना॥ जयंमहाजयंचैवनागौज्वलनसूनवे॥ ५२॥ प्रददौपुरुषव्याघ्रवासुकिःपन्नगेश्वरः॥ एवंसाध्याश्चरुद्राश्चवसवःपितरस्तथा ॥ ५३॥ सा
गराःसरितश्चैवगिरयश्चमहाबलाः॥ ददुःसेनागणाध्यक्षान्शूलपट्टिशधारिणः॥ ५४॥ दिव्यप्रहरणोपेतान्नानावेषविभूषितान्॥ श्टणुनामानिचाप्येषांयेन्ये
स्कंदस्यसैनिकाः॥ ५५॥ विविधायुधसंपन्नाश्चित्राभरणभूषिताः॥ शंकुकर्णोनिकुंभश्चपद्मःकुमुदएवच ॥ ५६॥ अनंतोद्वादशभुजस्तथाकृष्णोपकृष्णकौ॥
घ्राणश्रवाःकपिस्कंधःकांचनाक्षोजलंधमः॥ ५७॥ अक्षःसंतर्जनोराजनकुनदीकस्तमौंतकृत्॥ एकाक्षोद्वादशाक्षश्चतथैवैकजटःप्रभुः॥ ५८॥ सहस्रबाहुर्वि
कटोव्याघ्राक्षःक्षितिकंपनः॥ पुण्यनामासुनामाचसुचक्रःप्रियदर्शनः॥ ५९॥

॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥

परिश्रुतःकोकनदःप्रियमाल्यानुलेपनः॥ अजोदरोगजशिराःस्कंधाक्षःशतलोचनः॥ ६० ॥ ज्वालाजिह्वःकरालाक्षःशितिकेशोजटीहरिः ॥ परिश्रुतःकोकनदः
कृष्णकेशोजटाधरः ॥ ६१ ॥ चतुर्दंष्ट्रोष्टजिह्वश्चमेघनादःपृथुश्रवाः॥ विद्युताक्षोधनुर्वक्रोजाठरोमारुताशनः ॥ ६२ ॥ उदाराक्षोरथाक्षश्चवज्रनाभोवसुप्रभः
समुद्रवेगोराजेंद्रशैलकंपीतथैवच॥ ६३ ॥ वृषोमेषःप्रवाहश्चतथानंदोपनंदकौ ॥ धूम्रःश्वेतःकलिंगश्चसिद्धार्थोवरदस्तथा॥ ६४ ॥ प्रियकश्चैवनंदश्चगोनंदश्च
प्रतापवान् ॥ आनंदश्चप्रमोदश्चस्वस्तिकोध्रुवकस्तथा॥ ६५॥ क्षेमवाहःसुवाहश्चसिद्धपात्रश्चभारत॥ गोव्रजःकनकापीडोमहापारिषदेश्वरः ॥ ६६ ॥ गाय
नोहसनश्चैवबाणःखड्गश्चवीर्यवान्॥ वैतालीगतितालीचतथाकथकवातिकौ॥ ६७॥ हंसजःपंकदिग्धांगःसमुद्रोन्मादनश्चह ॥ रणोत्कटःप्रहासश्चश्वेतसिद्ध
श्चनंदनः॥६८॥ कालकंठःप्रभासश्चतथाकुंभांडकोदरः॥ कालकक्षःसितश्चैवभूतानांमथनस्तथा॥ ६९॥ यज्ञवाहःसुवाहश्चदेवयाजीचसोमपः॥ मज्जानश्च
महातेजाःक्रथक्राथौचभारत॥७०॥ तुहरश्चतुहारश्चचित्रदेवश्चवीर्यवान्॥ मधुरःसुप्रसादश्चकिरीटीचमहाबलः॥७१॥ वत्सलोमधुवर्णश्चकलशोदरएवच॥
धर्मदोमन्मथकरःसूचीवक्रश्चवीर्यवान्॥ ७२ ॥ श्वेतवक्रःसुवक्रश्चचारुवक्रश्चपांडुरः॥ दंडबाहुःसुबाहुश्चरजःकोकिलकस्तथा॥७३॥ अचलःकनकाक्षश्च
बालानामपियःप्रभुः॥ संचारकःकोकनदोगृध्रपत्रश्चजंबुकः॥ ७४ ॥ लोहाजवक्रोजवनःकुंभवक्रश्चकुंभकः॥ स्वर्णग्रीवश्चकृष्णौजाहंसवक्रश्चचंद्रभः॥७५॥
पाणिकूर्चाश्चशंबूकःपंचवक्रश्चशिक्षकः ॥ चाषवक्रश्चजंबूकःशाकवक्रश्चकुंजलः ॥ ७६ ॥ योगयुक्तामहात्मानःसततंब्राह्मणप्रियाः ॥ पैतामहामहात्मानो
महापारिषदाश्चये॥ ७७॥ यौवनस्थाश्चबालाश्चवृद्धाश्चजनमेजय॥ सहस्रशःपारिषदाःकुमारमवतस्थिरे ॥ ७८ ॥ वक्रैर्नानाविधैर्येतुश्रृणुतान्जनमेजय॥
कूर्मकुक्कुटवक्राश्चशशोलूकमुखास्तथा॥ ७९ ॥ खरोष्ट्रवदनाश्चान्येवराहवदनास्तथा ॥ मार्जारशशवक्राश्चदीर्घवक्राश्चभारत॥ ८० ॥ नकुलोलूकवक्राश्च
काकवक्रास्तथापरे॥ आखुबभ्रुकवक्राश्चमयूरवदनास्तथा ॥ ८१ ॥ मत्स्यमेषाननाश्चान्येअजाविमहिषाननाः॥ ऋक्षशार्दूलवक्राश्चद्वीपिसिंहाननास्तथा
॥ ८२ ॥ भीमागजाननाश्चैवतथानक्रमुखाश्चये ॥ गरुडाननाःकंकमुखावृककाकमुखास्तथा॥ ८३ ॥ गोखरोष्ट्रमुखाश्चान्येवृषदंशमुखास्तथा ॥ महाजठर
पादांगास्तारकाक्षाश्चभारत॥ ८४॥ पारावतमुखाश्चान्येतथावृषमुखाःपरे॥ कोकिलाभाननाश्चान्येश्येनतित्तिरिकाननाः॥ ८५॥

कृकलासमुखाश्चैवविरजोंबरधारिणः ॥ व्यालवक्त्राःशूलमुखाश्चंडवक्त्राःशुभाननाः ॥ ८६ ॥ आशीविषाश्चीरधरागोनासावदनास्तथा ॥ स्थूलोदराःकृशांगा
श्चस्थूलांगाश्चकृशोदराः ॥ ८७ ॥ ह्रस्वग्रीवामहाकर्णानानाव्यालविभूषणाः ॥ गजेंद्रचर्मवसनास्तथाकृष्णाजिनांबराः ॥ ८८ ॥ स्कंधेमुखामहाराजतथाप्युदर
तोमुखाः ॥ पृष्ठेमुखाहनुमुखास्तथाजंघामुखाअपि ॥ ८९ ॥ पार्श्वाननाश्चबहवोनानादेशमुखास्तथा ॥ तथाकीटपतंगानांसदृशास्यागणेश्वराः ॥ ९० ॥ नाना
व्यालमुखाश्चान्यबहुबाहुशिरोधराः ॥ नानावृक्षभुजाःकेचित्कटिशीर्षास्तथापरे ॥ ९१ ॥ भुजंगभोगवदनानानागुल्मनिवासिनः ॥ चीरसंवृतगात्राश्चनाना
कनकवाससः ॥ ९२ ॥ नानावेषधराश्चैवनानामाल्यानुलेपनाः ॥ नानावस्त्रधराश्चैवचर्मवाससएवच ॥ ९३ ॥ उष्णीषिणोमुकुटिनःसुग्रीवाश्चसुवर्चसः ॥ कि
रीटिनःपंचशिखास्तथाकांचनमूर्धजाः ॥ ९४ ॥ त्रिशिखाद्विशिखाश्चैवतथासप्तशिखाःपरे ॥ शिखंडिनोमुकुटिनोमुंडाश्चजटिलास्तथा ॥ ९५ ॥ चित्रमाला
धराःकेचित्केचिद्रोमाननास्तथा ॥ विग्रहैकरसानित्यमजेयाःसुरसत्तमैः ॥ ९६ ॥ कृष्णानिर्मांसवक्त्राश्चदीर्घपृष्ठास्तनूदराः ॥ स्थूलपृष्ठाह्रस्वपृष्ठाःप्रलंबोदर
मेहनाः ॥ ९७ ॥ महाभुजाह्रस्वभुजाह्रस्वगात्राश्चवामनाः ॥ कुब्जाश्चह्रस्वजंघाश्चहस्तिकर्णशिरोधराः ॥ ९८ ॥ हस्तिनासाःकूर्मनासावृकनासास्तथापरे ॥ दीर्घो
च्छ्वासादीर्घजंघाविकरालाह्यधोमुखाः ॥ ९९ ॥ महादंष्ट्राह्रस्वदंष्ट्राश्चतुर्दंष्ट्रास्तथापरे ॥ वारणेंद्रनिभाश्चान्येभीमाराजन्सहस्रशः ॥ १०० ॥ सुविभक्तशरीरा
श्चदीप्तिमंतःस्वलंकृताः ॥ पिंगाक्षाःशंकुकर्णाश्चरक्तनासाश्चभारत ॥ १०१ ॥ पृथुदंष्ट्रामहादंष्ट्राःस्थूलौष्ठाहरिमूर्धजाः ॥ नानापादौष्ठदंष्ट्राश्चनानाहस्तशिरो
धराः ॥ १०२ ॥ नानाचर्मभिराच्छन्नानानाभाषाश्चभारत ॥ कुशलादेशभाषासुजल्पंतोन्योन्यमीश्वराः ॥ १०३ ॥ हृष्टाःपरिपतंतिस्ममहापारिषदास्तथा ॥
दीर्घग्रीवादीर्घनखादीर्घपादशिरोभुजाः ॥ १०४ पिंगाक्षानीलकंठाश्चलंबकर्णाश्चभारत ॥ वृकोदरनिभाश्चैवकेचिदंजनसन्निभाः ॥ १०५ ॥ श्वेताक्षालो
हितग्रीवाःपिंगाक्षाश्चतथापरे ॥ कल्माषाबहवोराजंश्चित्रवर्णाश्चभारत ॥ १०६ ॥ चामरापीडकनिभाःश्वेतलोहितराजयः ॥ नानावर्णाःसवर्णाश्चमयूरसदृश
प्रभाः ॥ १०७ ॥ पुनःप्रहरणान्येषांकीर्त्यमानानिमेशृणु ॥ शेषैःकृतःपारिषदैरायुधानांपरिग्रहः ॥ १०८ ॥ पाशोद्यतकराःकेचिद्व्यादितास्याःखराननाः ॥ पृष्ठा
क्षानीलकंठाश्चतथापरिघबाहवः ॥ १०९ ॥ शतघ्नीचक्रहस्ताश्चतथामुसलपाणयः ॥ असिमुद्गरहस्ताश्चदंडहस्ताश्चभारत ॥ ११० ॥

गदाभुशुंडिहस्ताश्वतथातोमरपाणयः॥ आयुधैर्विविधैर्घोरैर्महात्मानोमहाजवाः ॥ १११ ॥ महाबलामहावेगामहापारिषदास्तथा ॥ अभिषेकंकुमारस्यदृ
ष्ट्वाहृष्टारणप्रियाः ॥ ११२ ॥ घंटाजालपिनद्धांगानन्रृतुस्तेमहौजसः॥ एतेचान्येचबहवोमहापारिषदान्रृप ॥ ११३ ॥ उपतस्थुर्महात्मानंकार्तिकेयंयशस्विनं॥
दिव्याश्चाप्यांतरिक्षाश्चपार्थिवाश्चानिलोपमाः॥ ११४ ॥ व्यादिष्टादैवतैःशूराःस्कंदस्यानुचराभवन् ॥ तादृशानांसहस्राणिप्रयुतान्यर्बुदानिच ॥ अभिषिक्तंम
हात्मानंपरिवार्योपतस्थिरे ॥ ११५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलराम० सारस्व० स्कंदाभिषेकेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ शृणुमातृगणान्राजन्कुमारानुचरानिमान् ॥ कीर्त्यमानान्मयावीरसपत्नगणसूदनान् ॥ १ ॥ यशस्विनीनांमातॄणांशृणुनामानिभार
त ॥ याभिर्व्याप्तास्त्रयोलोकाःकल्याणीभिश्चभागशः॥ २ ॥ प्रभावतीविशालाक्षीपालितागोस्तनीतथा ॥ श्रीमतीबहुलाचैवतथैवबहुपुत्रिका ॥ ३ ॥ अप्सुजा
ताचगोपालीबृहदंबालिकातथा ॥ जयावतीमालतिकाध्रुवरत्नाभयंकरी ॥ ४ ॥ वसुदामाचदामाचविशोकानंदिनीतथा ॥ एकचूडामहाचूडाचक्रनेमिश्चभा
रत ॥ ५ ॥ उत्तेजनीजयत्सेनाकमलाक्ष्यथशोभना ॥ शत्रुंजयातथाचैवक्रोधनाशलभीखरी ॥ ६ ॥ माधवीशुभवक्त्राचतीर्थसेनिश्चभारत ॥ गीतप्रियाचक
ल्याणीरुद्ररोमामिताशना ॥ ७ ॥ मेघस्वनाभोगवतीसुभ्रूश्चकनकावती ॥ अलाताक्षीवीर्यवतीविद्युज्जिह्वाचभारत ॥ ८ ॥ पद्मावतीसुनक्षत्राकंदराबहुयो
जना ॥ संतानिकाचकौरव्यकमलाचमहाबला ॥ ९ ॥ सुदामाबहुदामाचसुप्रभाचयशस्विनी ॥ नृत्यप्रियाचराजेंद्रशतोलूखलमेखला ॥ १० ॥ शतघंटाशता
नंदाभगनंदाचभाविनी ॥ वपुष्मतीचंद्रशीताभद्रकालीचभारत ॥ ११ ॥ ऋक्षांबिकानिष्कुटिकावामाचत्वरवासिनी ॥ सुमंगलास्वस्तिमतीबुद्धिकामाजयप्रि
या ॥ १२ ॥ धनदासुप्रसादाचभवदाचजलेश्वरी ॥ एडीभेडीसमेडीचवेतालजननीतथा ॥ १३ ॥ कंडूतिःकालिकाचैवदेवमित्राचभारत ॥ वसुश्रीःकोटराचैव
चित्रसेनातथाचला ॥ १४ ॥ कुक्कुटिकाशंखलिकातथाशकुनिकान्रृप ॥ कुंडारिकाकौकुलिकाकुंभिकाथशतोदरी ॥ १५ ॥ उत्क्राथिनीजलेलाचमहावेगाचकं
कणा ॥ मनोजवाकंटकिनीप्रघसापूतनातथा ॥ १६ ॥ केशयंत्रीत्रुटिर्वामाक्रोशनाथतडित्प्रभा ॥ मंदोदरीचमुंडीचकोटरामेघवाहिनी ॥ १७ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

सुभगालंबिनीलंबाताम्रचूडाविकाशिनी ॥ ऊर्ध्ववेणीधराचैवपिंगाक्षीलोहमेखला ॥ १८ ॥ पृथुवस्त्रामधुलिकामधुकुंभातथैवच ॥ पक्षालिकामत्कुलिकाज
रायुर्जर्जरानना ॥ १९ ॥ ख्यातादहदहाचैवतथाधमधमानृप ॥ खंडखंडाचराजेंद्रपूषणामणिकुट्टिका ॥ २० ॥ अमोघाचैवकौरव्यतथालंबपयोधरा ॥ वेणुवी
णाधराचैवपिंगाक्षीलोहमेखला ॥ २१ ॥ शशोलूकमुखीकृष्णाखरजंघामहाजवा ॥ शिशुमारमुखीश्वेतालोहिताक्षीविभीषणा ॥ २२ ॥ जटालिकाकामचरी
दीर्घजिह्वाबलोत्कटा ॥ कालेहिकावामनिकामुकुटाचैवभारत ॥ २३ ॥ लोहिताक्षीमहाकायाहरिपिंडाचभूमिप ॥ एकत्वचासुकुसुमाकृष्णकर्णीचभारत
॥ २४ ॥ क्षुरकर्णीचतुष्कर्णीकर्णप्रावरणातथा ॥ चतुष्पथनिकेताचगोकर्णीमहिषानना ॥ २५ ॥ खरकर्णीमहाकर्णीभेरीस्वनमहास्वना ॥ शंखकुंभश्रवाश्चैव
भगदाचमहाबला ॥ २६ ॥ गणाचसुगणाचैवतथाभीत्यथकामदा ॥ चतुष्पथरताचैवभूतितीर्थान्यगोचरी ॥ २७ ॥ पशुदावित्तदाचैवसुखदाचमहायशाः ॥
पयोदागोमहिषदासुविशालाचभारत ॥ २८ ॥ प्रतिष्ठासुप्रतिष्ठाचरोचमानासुरोचना ॥ नौकर्णीमुखकर्णीचविशिरामंथिनीतथा ॥ २९ ॥ एकचंद्रामेघक
र्णामेघमालाविरोचना ॥ एताश्चान्याश्चबहवोमातरोभरतर्षभ ॥ ३० ॥ कार्तिकेयानुयायिन्योनानारूपाःसहस्रशः ॥ दीर्घनख्योदीर्घदंत्योदीर्घतुंड्यश्चभार
त ॥ ३१ ॥ सबलामधुराश्चैवयौवनस्थाःस्वलंकृताः ॥ माहात्म्येनचसंयुक्ताःकामरूपधरास्तथा ॥ ३२ ॥ निर्मांसगात्र्यःश्वेताश्चतथाकांचनसन्निभाः ॥ कृष्ण
मेघनिभाश्चान्याधूम्राश्चभरतर्षभ ॥ ३३ ॥ अरुणाभामहाभोगादीर्घकेश्यःसितांबराः ॥ ऊर्ध्ववेणीधराश्चैवपिंगाक्ष्योलंबमेखलाः ॥ ३४ ॥ लंबोदर्योलंबक
र्णास्तथालंबपयोधराः ॥ ताम्राक्ष्यस्ताम्रवर्णाश्चहर्यक्ष्यश्चतथापराः ॥ ३५ ॥ वरदाःकामचारिण्योनित्यंप्रमुदितास्तथा ॥ याम्यारौद्रास्तथासौम्याःकौबेर्योथम
हाबलाः ॥ ३६ ॥ वारुण्योथचमाहेंद्र्यस्तथाग्नेय्यःपरंतप ॥ वायव्यश्चाथकौमार्योब्राह्म्यश्चभरतर्षभ ॥ ३७ ॥ वैष्णव्यश्चतथासौर्योवाराह्यश्चमहाबलाः ॥ रू
पेणाप्सरसांतुल्यामनोहार्योमनोरमाः ॥ ३८ ॥ परपुष्टोपमावाक्येतथर्द्ध्याधनदोपमाः ॥ शक्रवीर्योपमायुद्धेदीप्त्यावह्निसमास्तथा ॥ ३९ ॥ शत्रूणांविग्रहेनि
त्यंभयदास्ताभवंत्युत ॥ कामरूपधराश्चैवजवेवायुसमास्तथा ॥ ४० ॥ अचिंत्यबलवीर्याश्चतथाऽचिंत्यपराक्रमाः ॥ वृक्षचत्वरवासिन्यश्चतुष्पथनिकेतनाः
॥ ४१ ॥ गुहाश्मशानवासिन्यःशैलप्रस्रवणालयाः ॥ नानाभरणधारिण्योनानामाल्यांबरास्तथा ॥ ४२ ॥

नानाविचित्रवेषाश्चनानाभाषास्तथैवच ॥ एतेचान्येचबहवोगणाःशत्रुभयंकराः ॥ ४३ ॥ अनुजग्मुर्महात्मानंत्रिदशेंद्रस्यसंमते ॥ ततःशक्त्यस्त्रमददद्भगवा
न्पाकशासनः ॥ ४४ ॥ गुहायराजशार्दूलविनाशायसुरद्विषां ॥ महास्वनांमहाघंटांद्योतमानांसितप्रभां ॥ ४५ ॥ अरुणादित्यवर्णांचपताकांभरतर्षभ ॥ ददौप
शुपतिस्तस्मैसर्वभूतमहाचमूं ॥ ४६ ॥ उग्रांनानाप्रहरणांतपोवीर्यबलान्वितां ॥ अजेयांस्वगणैर्युक्तांनाम्नासेनांधनंजयां ॥ ४७ ॥ रुद्रतुल्यबलैर्युक्तांयोधाना
मयुतैस्त्रिभिः ॥ नसाविजानातिरणात्कदाचिद्विनिवर्तितुं ॥ ४८ ॥ विष्णुर्ददौवैजयंतींमालांबलविवर्धिनीं ॥ उमाददौविरजसीवाससीरविसप्रभे ॥ ४९ ॥ गंगा
कमंडलुंदिव्यममृतोद्भवमुत्तमं ॥ ददौप्रीत्याकुमारायदंडंचैवबृहस्पतिः ॥ ५० ॥ गरुडोदयितंपुत्रंमयूरंचित्रबर्हिणं ॥ अरुणस्ताम्रचूडंचप्रददौचरणायुधं ॥ ५१ ॥
नागंतुवरुणोराजाबलवीर्यसमन्वितं ॥ कृष्णाजिनंततोब्रह्माब्रह्मण्यायददौप्रभुः ॥ ५२ ॥ समरेषुजयंचैवप्रददौलोकभावनः ॥ सैनापत्यमनुप्राप्यस्कंदोदेव
गणस्यह ॥ ५३ ॥ शुशुभेज्वलितोर्चिष्मान्द्वितीयइवपावकः ॥ ततःपारिषदैश्चैवमातृभिश्चसमन्वितः ॥ ५४ ॥ ययौदैत्यविनाशायह्लादयन्सुरपुंगवान् ॥ सासे
नानैर्ऋतीभीमासघंटोच्छ्रितकेतना ॥ ५५ ॥ सभेरीशंखमुरजासायुधासपताकिनी ॥ शारदीद्यौरिवाभातिज्योतिर्भिरिवशोभिता ॥ ५६ ॥ ततोदेवनिकाया
स्तेनानाभूतगणास्तथा ॥ वादयामासुरव्यग्राभेरीःशंखांश्चपुष्कलान् ॥ ५७ ॥ पटहान्झर्झरांश्चैवक्रकचान्गोविषाणिकान् ॥ आडंबरान्गोमुखांश्चडिंडिमां
श्चमहास्वनान् ॥ ५८ ॥ तुष्टुवुस्तेकुमारंतुसर्वेदेवाःसवासवाः ॥ जगुश्चदेवगंधर्वाननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ५९ ॥ ततःप्रीतोमहासेनस्त्रिदशेभ्योवरंददौ ॥ रिपून्हं
तास्मिसमरेयेवोवधचिकीर्षवः ॥ ६० ॥ प्रतिगृह्यवरंदेवास्तस्माद्विबुधसत्तमात् ॥ प्रीतात्मानोमहात्मानोमेनिरेनिहतान्रिपून् ॥ ६१ ॥ सर्वेषांभूतसंघानांह
र्षान्नादःसमुत्थितः ॥ अपूरयतलोकांस्त्रीन्वरेदत्तेमहात्मना ॥ ६२ ॥ सनिर्ययौमहासेनोमहत्यासेनयावृतः ॥ वधाययुधिदैत्यानांरक्षार्थंचदिवौकसां ॥ ६३ ॥
व्यवसायोजयोधर्मःसिद्धिर्लक्ष्मीर्धृतिःस्मृतिः ॥ महासेनस्यसैन्यानामग्रेजग्मुर्नराधिप ॥ ६४ ॥ सतयाभीमयादेवःशूलमुद्गरहस्तया ॥ ज्वलितालातधारिण्या
चित्राभरणवर्मया ॥ ६५ ॥ गदामुसलनाराचशक्तितोमरहस्तया ॥ दृप्तसिंहनिनादिन्याविनद्यप्रययौगुहः ॥ ६६ ॥ तंदृष्ट्वासर्वदैतेयाराक्षसादानवास्तथा ॥ व्य
द्रवंतदिशःसर्वाभयोद्विग्नाःसमंततः ॥ ६७ ॥ अभ्यद्रवंतदेवास्तान्विविधायुधपाणयः ॥ दृष्ट्वाचसततःक्रुद्धःस्कंदस्तेजोबलान्वितः ॥ ६८ ॥

॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥

शक्त्यस्त्रंभगवान्भीमंपुनःपुनरवाकिरत् ॥ आदधत्त्वात्मनस्तेजोहविषेद्धइवानलः ॥ ६९ ॥ अभ्यस्यमानेशक्त्यस्त्रेस्कंदेनामिततेजसा ॥ उल्काज्वालामहाराज
पपातवसुधातले ॥ ७० ॥ संह्रादयंतश्चतथानिर्घाताश्चापतन्क्षितौ ॥ यथांतकालसमयेसुघोराःस्युस्तथानृप ॥ ७१ ॥ क्षिप्तात्ह्येकायदाशक्तिःसुघोराऽनलसूनु
ना ॥ ततःकोट्योविनिष्पेतुःशक्तीनांभरतर्षभ ॥ ७२ ॥ ततःप्रीतोमहासेनोजघानभगवान्प्रभुः ॥ दैत्येंद्रंतारकंनाममहाबलपराक्रमं ॥ ७३ ॥ वृतंदैत्यायुतैर्वीरैर्ब
लिभिर्दशभिर्नृप ॥ महिषंचाष्टभिःपद्मैर्वृतंसंख्येनिजघ्निवान् ॥ ७४ ॥ त्रिपादंचायुतशतैर्जघानदशभिर्वृतं ॥ ह्रदोदरंनिखर्वैश्चवृतंदशभिरीश्वरः ॥ ७५ ॥ जघा
नानुचरैःसार्धंविविधायुधपाणिभिः ॥ तथाकुर्वंतविपुलंनादंवध्यत्सुशत्रुषु ॥ ७६ ॥ कुमारानुचराराजन्पूरयंतोदिशोदश ॥ ननृतुश्चववल्गुश्चजहसुश्चमुदान्वि
ताः ॥ ७७ ॥ शक्त्यस्त्रस्यतुराजेंद्रततोर्चिर्भिःसमंततः ॥ त्रैलोक्यंत्रासितंसर्वंजृंभमाणाभिरेवच ॥ ७८ ॥ दग्धाःसहस्रशोदैत्यानादैःस्कंदस्यचापरे ॥ पताकया
वधूताश्चहताःकेचित्सुरद्विषः ॥ ७९ ॥ केचिद्घंटारवत्रस्तानिषेदुर्वसुधातले ॥ केचित्प्रहरणैश्छिन्नाविनिष्पेतुर्गतायुषः ॥ ८० ॥ एवंसुरद्विषोनेकान्बलवानात
तायिनः ॥ जघानसमरेवीरःकार्तिकेयोमहाबलः ॥ ८१ ॥ बाणोनामाथदैतेयोबलेःपुत्रोमहाबलः ॥ क्रौंचंपर्वतमाश्रित्यदेवसंघानबाधत ॥ ८२ ॥ तमभ्यया
न्महासेनःसुरशत्रुमुदारधीः ॥ सकार्तिकेयस्यभयात्क्रौंचंशरणमीयिवान् ॥ ८३ ॥ ततःक्रौंचंमहामन्युःक्रौंचनादनिनादितं ॥ शक्त्याबिभेदभगवान्कार्तिके
योग्निदत्तया ॥ ८४ ॥ सशालस्कंधशबलंत्रस्तवानरवारणं ॥ प्रोड्डीनोद्भ्रांतविहगंविनिष्पतितपन्नगं ॥ ८५ ॥ गोलांगूलर्क्षसंघैश्चद्रवद्भिरनुनादितं ॥ कुरंगम
विनिर्घोषनिनादितवनांतरं ॥ ८६ ॥ विनिष्पतद्भिःशरभैःसिंहैश्चसहसाद्रुतैः ॥ शोच्यामपिदशांप्राप्तोरराजेवसपर्वतः ॥ ८७ ॥ विद्याधराःसमुत्पेतुस्तस्यशृंगनि
वासिनः ॥ किन्नराश्चसमुद्विग्नाःशक्तिपातरवोद्धताः ॥ ८८ ॥ ततोदैत्याविनिष्पेतुःशतशोथसहस्रशः ॥ प्रदीप्तात्पर्वतश्रेष्ठाद्विचित्राभरणस्रजः ॥ ८९ ॥ तान्नि
जघ्नुरतिक्रम्यकुमारानुचरामृधे ॥ सचैवभगवान्क्रुद्धोदैत्येंद्रस्यसुतंतदा ॥ ९० ॥ सहानुजंजघानाशुवृत्रंदेवपतिर्यथा ॥ बिभेदक्रौंचंशक्त्याचपावकिःपरवीरहा
॥ ९१ ॥ बहुधाचैकधाचैवकृत्वात्मानंमहाबलः ॥ शक्तिःक्षिप्तारणेतस्यपाणिमेतिपुनःपुनः ॥ ९२ ॥ एवंप्रभावोभगवांस्ततोभूयश्चपावकिः ॥ शौर्याद्विगुणयो
गेनतेजसायशसाश्रिया ॥ ९३ ॥ क्रौंचस्तेनविनिर्भिन्नोदैत्याश्चशतशोहताः ॥ ततःसभगवान्देवोनिहत्यविबुधद्विषः ॥ ९४ ॥

॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ तस्मैमृदितकषायायतमसस्पारंदर्शयतिभगवान्सनत्कुमारस्तꣳस्कंदइत्याचक्षतइतिच्छांदोग्येश्रुतंस्कंदस्यपूर्वपरिग्रहमाह केचिदिति ॥९८॥९९॥ १०० ॥१०१॥ १०२ ॥१०३॥

सभज्यमानोविबुधैःपरंहर्षमवापह ॥ ततोदुंदुभयोराजन्नेदुःशंखाश्चभारत ॥ ९५ ॥ मुमुचुर्देवयोषाश्चपुष्पवर्षमनुत्तमं ॥ योगिनामीश्वरंदेवंशतशोथसहस्र
शः ॥ ९६ ॥ दिव्यगंधमुपादायववौपुण्यश्चमारुतः ॥ गंधर्वास्तुष्टुवुश्चैनंयज्वानश्चमहर्षयः ॥ ९७ ॥ केचिदेनंव्यवस्यंतिपितामहसुतंप्रभुं ॥ सनत्कुमारंसर्वेषां
ब्रह्मयोनिंतमग्रजं ॥ ९८ ॥ केचिन्महेश्वरसुतंकेचित्पुत्रंविभावसोः ॥ उमायाःकृत्तिकानांचगंगायाश्चवदंत्युत ॥ ९९ ॥ एकधाचद्विधाचैवचतुर्धाचमहाबलं ॥
योगिनामीश्वरंदेवंशतशोथसहस्रशः ॥ १०० ॥ एतत्तेकथितंराजन्कार्तिकेयाभिषेचनं ॥ शृणुचैवसरस्वत्यास्तीर्थवर्यस्यपुण्यतां ॥ १०१ ॥ बभूवतीर्थप्रवरंह
तेषुसुरशत्रुषु ॥ कुमारेणमहाराजत्रिविष्टपमिवापरं ॥ १०२ ॥ ऐश्वर्याणिचतत्रस्थोददावीशःपृथक्पृथक् ॥ ददौनैर्ऋतमुख्येभ्यस्त्रैलोक्यंपावकात्मजः ॥ १०३ ॥
एवंसभगवांस्तस्मिंस्तीर्थेदैत्यकुलांतकः ॥ अभिषिक्तोमहाराजदेवसेनापतिःसुरैः ॥ १०४ ॥ तैजसंनामतत्तीर्थंयत्रपूर्वमपांपतिः ॥ अभिषिक्तःसुरगणैर्वरुणो
भरतर्षभ ॥ १०५ ॥ अस्मिंस्तीर्थवरेस्नात्वास्कंदंचाभ्यर्च्यलांगली ॥ ब्राह्मणेभ्योददौरुक्मंवासांस्याभरणानिच ॥ १०६ ॥ उषित्वारजनींतत्रमाधवःपरवीर
हा ॥ पूज्यतीर्थवरंतच्चस्पृष्ट्वातोयंचलांगली ॥ १०७ ॥ हृष्टःप्रीतमनाश्चैवह्यभवन्माधवोत्तमः ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ यथाभिषिक्तोभग
वान्स्कंदोदेवैःसमागतैः ॥ १०८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यप० गदापर्वणिबल० सारस्वतो० तारकवधेषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
जनमेजयउवाच ॥ ॥ अत्यद्भुतमिदंब्रह्मन्श्रुतवानस्मितत्त्वतः ॥ अभिषेकंकुमारस्यविस्तरेणयथाविधि ॥ १ ॥ यच्छ्रुत्वापूतमात्मानंविजानामितपोधन ॥
प्रहृष्टानिचरोमाणिप्रसन्नंचमनोमम ॥ २ ॥ अभिषेकंकुमारस्यदैत्यानांचवधंतथा ॥ श्रुत्वामेपरमाप्रीतिर्भूयःकौतूहलंहिमे ॥ ३ ॥ अपांपतिःकथंह्यस्मिन्नभि
षिक्तःपुरासुरैः ॥ तन्मेब्रूहिमहाप्राज्ञकुशलोह्यसिसत्तम ॥ ४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्निदंचित्रंपूर्वकल्पेयथातथं ॥ आदौकृतयुगेराजन्वर्तमानेय
थाविधि ॥ ५ ॥ वरुणंदेवताःसर्वाःसमेत्येदमथाब्रुवन् ॥ यथास्मान्सुरराट्शक्रोभयेभ्यःपातिसर्वदा ॥ ६ ॥ तथात्वमपिसर्वासांसरितांवैपतिर्भव ॥ वासश्चते
सदादेवसागरेमकरालये ॥ ७ ॥ समुद्रोयंतववशेभविष्यतिनदीपतिः ॥ सोमेनसार्धंचतवहानिवृद्धीभविष्यतः ॥ ८ ॥

॥ १०४ ॥ १०५ ॥ १०६ ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ ॥ इतिशल्यप० गदाप० नै० भारतभा० षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अत्यद्भुतमिति ॥१॥ २ ॥३॥ ४ ॥५॥ ६ ॥७॥८॥

॥ ९॥ १० ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१ ॥ २२ ॥ २३॥ २४॥ ऐलविलःकुबेरः॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥

एवमस्त्विति तान्देवान्वरुणो वाक्यमब्रवीत्॥ समागम्य ततः सर्वे वरुणं सागरालयं॥ ९॥ अपांपतिं प्रचक्रुर्हि विधिदृष्टेन कर्मणा॥ अभिषिच्य ततो देवा वरुणं यादसांपतिं॥ १०॥ जग्मुः स्वान्येव स्थानानि पूजयित्वा जलेश्वरं॥ अभिषिक्तस्ततो देवैर्वरुणोपि महायशाः॥ ११॥ सरितः सागरांश्चैव नदांश्चापि सरांसि च॥ पालयामास विधिना यथा देवान् शतक्रतुः॥ १२॥ ततस्तत्राप्युपस्पृश्य दत्वा च विविधं वसु॥ अग्नितीर्थं महाप्राज्ञो जगामाथ प्रलंबहा॥ १३॥ नष्टो न दृश्यते यत्र शमीगर्भे हुताशनः॥ लोकालोकविनाशे च प्रादुर्भूते तदानघ॥ १४॥ उपतस्थुः सुरा यत्र सर्वलोकपितामहं॥ अग्निः प्रनष्टो भगवान्कारणं च न विद्महे॥ १५॥ सर्वभूतक्षयो राजन्संपादय विभोऽनलं॥ ॥ जनमेजय उवाच॥ ॥ किमर्थं भगवानग्निः प्रनष्टो लोकभावनः॥ १६॥ विज्ञातश्च कथं देवैस्तन्ममाचक्ष्व तत्त्वतः॥ वैशंपायन उवाच॥ ॥ भृगोः शापाद्भृशं भीतो जातवेदाः प्रतापवान्॥ १७॥ शमीगर्भमथासाद्य ननाश भगवांस्ततः॥ प्रनष्टे तु तदा वह्नौ देवाः सर्वे सवासवाः॥ १८॥ अन्वैषंत तदा नष्टं ज्वलनं भृशदुःखिताः॥ ततोग्नितीर्थमासाद्य शमीगर्भस्थमेव हि॥ १९॥ ददृशुर्ज्वलनं तत्र वसमानं यथाविधि॥ देवाः सर्वे नरव्याघ्र बृहस्पतिपुरोगमाः॥ २०॥ ज्वलनं तं समासाद्य प्रीताऽभूवन्सवासवाः॥ पुनर्यथागतं जग्मुः सर्वभक्षश्च सोभवत्॥ २१॥ भृगोः शापान्महाभाग यदुक्तं ब्रह्मवादिना॥ तत्राप्याप्लुत्य मतिमान्ब्रह्मयोनिं जगाम ह॥ २२॥ ससर्ज भगवान्यत्र सर्वलोकपितामहः॥ तत्राप्लुत्य ततो ब्रह्मा सह देवैः प्रभुः पुरा॥ २३॥ ससर्ज तीर्थानि तथा देवतानां यथाविधि॥ तत्र स्नात्वा च दत्वा च वसूनि विविधानि च॥ २४॥ कौबेरं प्रययौ तीर्थं तत्र तप्त्वा महत्तपः॥ धनाधिपत्यं संप्राप्तो राजन्नैलविलः प्रभुः॥ २५॥ तत्रस्थमेव तं राजन्धनानि निधयस्तथा॥ उपतस्थुर्नरश्रेष्ठ तत्तीर्थं लांगलीबलः॥ २६॥ गत्वा स्नात्वा च विधिवद्ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ॥ ददृशे तत्र तत्स्थानं कौबेरे काननोत्तमे॥ २७॥ पुरा यत्र तपस्तप्तं विपुलं सुमहात्मना॥ यक्षराज्ञा कुबेरेण वरा लब्धाश्च पुष्कलाः॥ २८॥ धनाधिपत्यं सख्यं च रुद्रेणामिततेजसा॥ सुरत्वं लोकपालत्वं पुत्रं च नलकूबरं॥ २९॥ यत्र लेभे महाबाहो धनाधिपतिरंजसा॥ अभिषिक्तश्च तत्रैव समागम्य मरुद्गणैः॥ ३०॥ वाहनं चास्य तद्दत्तं हंसयुक्तं मनोजवं॥ विमानं पुष्पकं दिव्यं नैर्ऋतैश्वर्यमेव च॥ ३१॥ तत्राप्लुत्य बलो राजन्दत्वा दायांश्च पुष्कलान्॥ जगाम त्वरितो रामस्तीर्थं श्वेतानुलेपनः॥ ३२॥

॥३३॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ७ ॥ ततइति ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥

निषेवितंसर्वसत्वैर्नाम्नावदरपाचनं ॥ नानर्तुकवनोपेतंसदापुष्पफलंशुभं ॥ ३३ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवती० सारस्वतोपा० सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७॥ ॥ ७॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥ततस्तीर्थवरंरामोययौबदरपाचनं ॥ तपस्विसिद्धचरितंयत्रकन्याधृतव्रता ॥ १ ॥ भरद्वाजस्यदुहितारूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ श्रुतावतीनामविभोकुमारीब्रह्मचारिणी ॥ २॥ तपश्चचारसात्युग्रंनियमैर्बहुभिर्वृता ॥ भर्तामेदेवराजःस्यादितिनिश्चित्यभामिनी ॥ ३ ॥ समास्तस्याव्यतिक्रांताबह्व्यःकुरुकुलोद्वह ॥ चरंत्यानियमांस्तांस्तान्स्त्रीभिस्तीव्रान्सुदुश्चरान् ॥ ४ ॥ तस्यास्तुतेनवृत्तेनतपसाचविशांपते ॥ भक्त्याचभगवान्प्रीतःपरयापाकशासनः ॥ ५ ॥ आजगामाश्रमंतस्यास्त्रिदशाधिपतिःप्रभुः ॥ आस्थायरूपंविप्रर्षेर्वसिष्ठस्यमहात्मनः ॥ ६ ॥ सातंदृष्ट्वोग्रतपसंवसिष्ठंतपतांवरं ॥ आचारैर्मुनिभिर्दृष्टैःपूजयामासभारत ॥ ७ ॥ उवाचनियमज्ञाचकल्याणीसाप्रियंवदा ॥ भगवन्मुनिशार्दूलकिमाज्ञापयसिप्रभो ॥ ८ ॥ सर्वमद्ययथाशक्तितवदास्यामिसुव्रत ॥ शक्रभक्त्याचतेपाणिंनदास्यामिकथंचन ॥ ९ ॥ व्रतैश्चनियमैश्चैवतपसाचतपोधन ॥ शक्रस्तोषयितव्योवैमयात्रिभुवनेश्वरः ॥ १० ॥ इत्युक्तोभगवान्देवःस्मयन्निवनिरीक्ष्यतां ॥ उवाचनियमंज्ञात्वासांत्वयन्निवभारत ॥ ११ ॥ उग्रंतपश्चरसिवैविदितामेसिसुव्रते ॥ यदर्थमयमारंभस्तवकल्याणिहृद्गतः ॥ १२ ॥ तच्चसर्वंयथाभूतंभविष्यतिवरानने ॥ तपसालभ्यतेसर्वंयथाभूतंभविष्यति ॥ १३ ॥ यथास्थानानिदिव्यानिविबुधानांशुभानने ॥ तपसातानिप्राप्याणितपोमूलंमहत्सुखं ॥ १४ ॥ इतिकृत्वातपोघोरंदेहंसंन्यस्यमानवाः ॥ देवत्वंयांतिकल्याणिश्रृणुष्वैकंवचोमम ॥ १५ ॥ पंचचैतानिसुभगेबदराणिशुभव्रते ॥ पचेत्युक्त्वातुभगवान्जगामबलसूदनः ॥ १६ ॥ आमंत्र्यतांतुकल्याणींततोजप्यंजजापसः ॥ अविदूरेततस्तस्मादाश्रमात्तीर्थमुत्तमं ॥ १७ ॥ इंद्रतीर्थेतिविख्यातंत्रिषुलोकेषुमानद ॥ तस्यजिज्ञासनार्थंसभगवान्पाकशासनः ॥ १८ ॥ बदराणामपचनंचकारविबुधाधिपः ॥ ततःप्रतप्तासाराजन्वाग्यताविगतक्लमा ॥ १९ ॥ तत्पराशुचिसंवीतापावकेसमधिश्रयत् ॥ अपचद्राजशार्दूलबदराणिमहाव्रता ॥ २० ॥ तस्याःपचंत्याःसुमहान्कालोगात्पुरुषर्षभ ॥ नचस्मतान्यपच्यंतदिनंचक्षयमभ्यगात् ॥ २१ ॥ हुताशनेनदग्धश्चयस्तस्याःकाष्ठसंचयः ॥ अकाष्ठमग्निंसादृष्ट्वास्वशरीरमथादहत् ॥ २२ ॥ पादौप्रक्षिप्यसापूर्वंपावकेचारुदर्शना ॥ दग्धौदग्धौपुनःपादावुपावर्तयतानघ ॥ २३ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ दग्धाविति उपावर्तयताग्नेऽग्रेप्रसारितवती ॥ २३ ॥

यतोऽनिंदितायोगधर्मेणनिर्दोषाअतोनाचिंतयदिति स्वपादसंवर्धनक्षमापिदाहपीडांसेहेइतिधैर्योक्तिः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

चरणौदह्यमानौचनाचिंतयदनिंदिता ॥ कुर्वाणादुष्करंकर्ममहर्षिप्रियकाम्यया ॥ २४ ॥ नवैमनस्यंतस्यास्तुमुखभेदोथवाभवत् ॥ शरीरमग्निनादीप्यजलमध्येवहर्षिता ॥ २५ ॥ तच्चास्यावचनंनित्यमवर्तद्धृदिभारत ॥ सर्वथाबदराण्येवपक्तव्यानीतिकन्यका ॥ २६ ॥ सातन्मनसिकृत्वैवमहर्षेर्वचनंशुभा ॥ अपचद्बदराण्येवनचापच्यंतभारत ॥ २७॥ तस्यास्तुचरणौवह्निर्ददाहभगवान्स्वयं ॥ नचतस्यामनोदुःखंस्वल्पमप्यभवत्तदा ॥ २८ ॥ अथतत्कर्मदृष्ट्वास्याःप्रीतस्त्रिभुवनेश्वरः ॥ ततःसंदर्शयामासकन्यायैरूपमात्मनः ॥ २९ ॥ उवाचचसुरश्रेष्ठस्तांकन्यांसुदृढव्रतां ॥ प्रीतोस्मितेशुभेभक्त्यातपसानियमेनच ॥ ३० ॥ तस्माद्योभिमतःकामःसतेसंपत्स्यतेशुभे ॥ देहंत्यक्त्वामहाभागेत्रिदिवेमयिवत्स्यसि ॥ ३१ ॥ इदंचतेतीर्थवरंस्थिरंलोकेभविष्यति ॥ सर्वपापापहंसुभ्रुनाम्नाबदरपाचनं ॥ ३२ ॥ विख्यातंत्रिषुलोकेषुब्रह्मर्षिभिरभिप्लुतं ॥ अस्मिन्खलुमहाभागेशुभेतीर्थवरेनघे ॥ ३३ ॥ त्यक्त्वासप्तर्षयोजग्मुर्हिमवंतमरुंधतीं ॥ ततस्तेवैमहाभागागत्वातत्रसुसंशिताः ॥ ३४ ॥ वृत्त्यर्थंफलमूलानिसमाहर्तुंययुःकिल ॥ तेषांवृत्त्यर्थिनांतत्रवसतांहिमवद्वने ॥ ३५॥ अनावृष्टिरनुप्राप्तातदाद्वादशवार्षिकी ॥ तेकृत्वाचाश्रमंतत्रन्यवसंततपस्विनः ॥ ३६ ॥ अरुंधत्यपिकल्याणीतपोनित्याभवत्तदा ॥ अरुंधतींततोदृष्ट्वातीव्रंनियममास्थितां ॥ ३७॥ अथागमत्त्रिनयनःसुप्रीतोवरदस्तदा ॥ ब्राह्मंरूपंततःकृत्वामहादेवोमहायशाः ॥ ३८ ॥ तामभ्येत्याब्रवीद्देवोभिक्षामिच्छाम्यहंशुभे ॥ प्रत्युवाचततःसातंब्राह्मणंचारुदर्शना ॥ ३९ ॥ क्षीणोन्नसंचयोविप्रबदराणीहभक्षय ॥ ततोब्रवीन्महादेवःपचस्वैतानिसुव्रते ॥ ४० ॥ इत्युक्तासाऽपचत्तानिब्राह्मणप्रियकाम्यया ॥ अधिश्रित्यसमिद्धेग्नौबदराणियशस्विनी ॥ ४१ ॥ दिव्यामनोरमाःपुण्याःकथाःशुश्रावसातदा ॥ अतीतासात्वनावृष्टिर्घोराद्वादशवार्षिकी ॥ ४२ ॥ अनश्नंत्याःपचंत्याश्चशृण्वंत्याश्चकथाःशुभाः ॥ दिनोपमःसतस्याथकालोतीतःसुदारुणः ॥ ४३ ॥ ततस्तुमुनयःप्राप्ताःफलान्यादायपर्वतात् ॥ ततःसभगवान्प्रीतःप्रोवाचारुंधतींततः ॥ ४४ ॥ उपसर्पस्वधर्मज्ञेयथापूर्वमिमानृषीन् ॥ प्रीतोस्मितवधर्मज्ञेतपसानियमेनच ॥ ४५ ॥ ततःसंदर्शयामासस्वरूपंभगवान्हरः ॥ ततोब्रवीत्तदातेभ्यस्तस्याश्चचरितंमहत् ॥ ४६ ॥ भवद्भिर्हिमवत्पृष्ठेयत्तपःसमुपार्जितं ॥ अस्याश्चयत्तपोविप्रानसमंतन्मतंमम ॥ ४७॥ अनयाहितपस्विन्यातपस्तप्तंसुदुश्चरं ॥ अनश्नंत्यापचंत्याचसमाद्वादशपारिताः ॥ ४८ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ विशेषःसमर्पितोवङ्क्षौदेहोपिन्यस्तःपादयोःसमर्पणादितिभावः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

ततःप्रोवाचभगवांस्तामेवारुंधतींपुनः॥ वरंवृणीष्वकल्याणियत्तेऽभिलषितंहृदि ॥४९॥ साब्रवीत्पृथुताम्राक्षीदेवंसप्तर्षिसंसदि॥ भगवान्यदिमेप्रीतस्तीर्थंस्या
दिदमद्भुतं॥५०॥ सिद्धदेवर्षिदयितंनाम्नाबदरपाचनं॥ तथास्मिन्देवदेवेशत्रिरात्रमुषितःशुचिः॥५१॥ प्राप्नुयादुपवासेनफलंद्वादशवार्षिकं॥एवमस्त्विविततां
देवःप्रत्युवाचतपस्विनीं॥५२॥सप्तर्षिभिःस्तुतोदेवस्ततोलोकंययौतदा॥ऋषयोविस्मयंजग्मुस्तांदृष्ट्वाचाप्यरुंधतीं॥५३॥ अश्रांतांचाविवर्णांचक्षुत्पिपासाऽस
मायुतां॥ एवंसिद्धिःपराप्राप्ताअरुंधत्याविशुद्धया॥ ५४ ॥ यथात्वयामहाभागेमदर्थंसंशितव्रते॥ विशेषोहित्वयाभद्रेव्रतेह्यस्मिन्समर्पितः ॥ ५५ ॥ तथाचेदं
ददाम्यद्यनियमेनसुतोषितः॥ विशेषंतवकल्याणिप्रयच्छामिवरंवरे ॥ ५६ ॥ अरुंधत्यावरस्तस्यायोदत्तोवैमहात्मना ॥ तस्यचाहंप्रभावेनतवकल्याणितेज
सा ॥ ५७॥ प्रवक्ष्यामिपरंभूयोवरमत्रयथाविधि ॥ यस्त्वेकांरजनींतीर्थेवत्स्यतेसुसमाहितः ॥ ५८ ॥ सस्नात्वाप्राप्स्यतेलोकान्देहन्यासात्सुदुर्लभान्॥ इत्यु
क्त्वाभगवान्देवःसहस्राक्षःप्रतापवान्॥ ५९ ॥ श्रुतावतींततःपुण्यांजगामत्रिदिवंपुनः॥ गतेवज्रधरेराजंस्तत्रवर्षंपपातह ॥ ६० ॥ पुष्पाणांभरतश्रेष्ठदिव्यानां
पुण्यगंधिनां॥ देवदुंदुभयश्चापिनेदुस्तत्रमहास्वनाः ॥ ६१ ॥ मारुतश्चववौपुण्यःपुण्यगंधोविशांपते॥ उत्सृज्यतुशुभादेहंजगामास्यचभार्यतां ॥ ६२ ॥ तप
सोग्रेणतंलब्ध्वातेनरेमेसहाच्युत॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥ कातस्याभगवन्माताक्वसंवृद्धाचशोभना॥६३॥ श्रोतुमिच्छाम्यहंविप्रपरंकौतूहलंहिमे॥ ॥ वैशं
पायनउवाच॥ ॥भरद्वाजस्यविप्रर्षेःस्कन्नंरेतोमहात्मनः॥ ६४ ॥ दृष्ट्वाप्सरसमायांतींघृताचींपृथुलोचनां॥ सतुजग्राहतद्रेतःकरेणजपतांवरः॥ ६५ ॥ तदाप
तत्पर्णपुटेतत्रसासंभवत्सुता॥ तस्यास्तुजातकर्मादिकृत्वासर्वंतपोधनः॥६६॥ नामचास्याःसकृतवान्भरद्वाजोमहामुनिः॥ श्रुतावतीतिधर्मात्मादेवर्षिगणसं
सदि॥स्वेचतामाश्रमेन्यस्यजगामहिमवद्वनं॥६७॥तत्राप्युपस्पृश्यमहानुभावोवसूनिदत्वाचमहाद्विजेभ्यः॥जगामतीर्थंसुसमाहितात्माशक्रस्यवृष्णिप्रवरस्त
दानीं॥६८॥ ॥इ० महा० श० गदाप० बलदेवतीर्थ० सारस्वतो० बदरपाचनतीर्थकथनेअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः॥४८॥ ॥७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥इंद्रती
र्थंततोगत्वायदूनांप्रवरोबलः॥ विप्रेभ्योधनरत्नानिददौस्नात्वाययथाविधि॥१॥ तत्रत्ह्यमरराजोसावीजेक्रतुशतेनच॥बृहस्पतेश्चदेवेशःप्रददौविपुलंधनं॥ २॥

॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ॥ इतिशल्यांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ७ ॥ इंद्रतीर्थमिति ॥ १ ॥ २ ॥

जारूथ्यानृपुष्टान् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ साजाविअजाभिरविभिश्चसहितंदानं ॥१०॥११॥ आनयामासमुनीनित्यनुषज्यते राजसूयंकर्तुमितिशेषः ॥ १२ ॥ १३ ॥१४ ॥ १५॥१६॥

निरर्गलान्सजारूथ्यान्सर्वान्विविधदक्षिणान् ॥ आजहारक्रतूंस्तत्रयथोक्तान्वेदपारगैः ॥ ३ ॥ तान्क्रतून्भरतश्रेष्ठशतकृत्वोमहाद्युतिः ॥ पूरयामासविधिवत्त
तःख्यातःशतक्रतुः ॥ ४ ॥ तस्यनाम्नाचतत्तीर्थंशिवंपुण्यंसनातनं ॥ इंद्रतीर्थमितिख्यातंसर्वपापप्रमोचनं ॥ ५ ॥ उपस्पृश्यचतत्रापिविधिवन्मुसलायुधः ॥ ब्रा
ह्मणान्पूजयित्वाचसदाच्छादनभोजनैः ॥ ६ ॥ शुभंतीर्थवरंतस्माद्रामतीर्थंजगामह ॥ यत्ररामोमहाभागोभार्गवःसुमहातपाः ॥ ७ ॥ असकृत्पृथिवींजित्वा
हतक्षत्रियपुंगवां ॥ उपाध्यायंपुरस्कृत्यकश्यपंमुनिसत्तमं ॥ ८ ॥ अयजद्वाजपेयेनसोश्वमेधशतेनच ॥ प्रददौदक्षिणांचैवपृथिवींवैससागरां ॥ ९ ॥ दत्वाचदा
नंविविधंनानारत्नसमन्वितं ॥ सगोहस्तिकदासीकंसाजाविगतवान्वनं ॥ १० ॥ पुण्येतीर्थवरेतत्रदेवब्रह्मर्षिसेविते ॥ मुनींश्चैवाभिवाद्याथयमुनातीर्थमागमत्
॥ ११ ॥ यत्रानयामासतदाराजसूयंमहीपते ॥ पुत्रोदितेर्महाभागोवरुणोवैसितप्रभः ॥ १२ ॥ तत्रनिर्जित्यसंग्राममेमानुषान्देवतास्तथा ॥ वरंक्रतुंसमाजह्रेव
रुणःपरवीरहा ॥ १३ ॥ तस्मिन्क्रतुवरेवृत्तेसंग्रामःसमजायत ॥ देवानांदानवानांचत्रैलोक्यस्यभयावहः ॥ १४ ॥ राजसूयेक्रतुश्रेष्ठेनिवृत्तेजनमेजय ॥ जाय
तेसुमहाघोरःसंग्रामःक्षत्रियान्प्रति ॥ १५ ॥ तत्रापिलांगलीदेवऋषीनभ्यर्च्यपूजया ॥ इतरेभ्योप्यदाद्दानमर्थिभ्यःकामदोविभुः ॥ १६ ॥ वनमालीततोहृष्टः
स्तूयमानोमहर्षिभिः ॥ तस्मादादित्यतीर्थंचजगामकमलेक्षणः ॥ १७ ॥ यत्रेष्ट्वाभगवान्ज्योतिर्भास्करोराजसत्तम ॥ ज्योतिषामाधिपत्यंचप्रभावंचाभ्यपद्य
त ॥ १८ ॥ तस्यानद्यास्तुतीरेवैसर्वेदेवाःसवासवाः ॥ विश्वेदेवाःसमरुतोगंधर्वाप्सरसश्चह ॥ १९ ॥ द्वैपायनःशुकश्चैवकृष्णश्चमधुसूदनः ॥ यक्षाश्चराक्षसाश्चै
वपिशाचाश्चविशांपते ॥ २० ॥ एतेचान्येचबहवोयोगसिद्धाःसहस्रशः ॥ तस्मिंस्तीर्थेसरस्वत्याःशिवेपुण्येपरंतप ॥ २१ ॥ तत्रहत्वापुराविष्णुरसुरौमधुकैटभौ ॥
आप्लुत्यभरतश्रेष्ठतीर्थप्रवरउत्तमे ॥ २२ ॥ द्वैपायनश्चधर्मात्मातत्रैवाप्लुत्यभारत ॥ संप्राप्यपरमंयोगंसिद्धिंचपरमांगतः ॥ २३ ॥ असितोदेवलश्चैवतस्मिन्ने
वमहातपाः ॥ परमंयोगमास्थायऋषिर्योगमवाप्तवान् ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवती० सारस्वतो० एकोनपंचाशत्तमो
ऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्मिन्नेवतुधर्मात्मावसतिस्मतपोधनः ॥ गार्हस्थ्यंधर्ममास्थायह्यसितोदेवलःपुरा ॥ १ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इतिशल्यांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तस्मिन्निति ॥ १ ॥

धर्मनित्यःशुचिर्दांतोन्यस्तदंडोमहातपाः॥ कर्मणामनसावाचासमःसर्वेषुजंतुषु ॥ २ ॥ अक्रोधनोमहाराजतुल्यनिंदात्मसंस्तुतिः॥ प्रियाप्रियेतुल्यवृत्तिर्यम
वत्समदर्शनः ॥ ३ ॥ कांचनेलोष्टभावेचसमदर्शीमहातपाः ॥ देवानपूजयन्नित्यमतिथींश्चद्विजैःसह ॥ ४ ॥ ब्रह्मचर्यरतोनित्यंसदाधर्मपरायणः॥ ततोऽभ्येत्य
महाभागयोगमास्थायभिक्षुकः ॥ ५ ॥ जैगीषव्योमुनिर्धीमांस्तस्मिंस्तीर्थेसमाहितः॥ देवलस्याश्रमेराजन्न्यवसत्समहाद्युतिः ॥ ६ ॥ योगनित्योमहाराजसि
द्धिप्राप्तोमहातपाः॥ तंतत्रवसमानंतुजैगीषव्यंमहामुनिं ॥ ७॥ देवलोदर्शयन्नेवनैवायुंजतधर्मतः॥ एवंतयोर्महाराजदीर्घकालोव्यतिक्रमत् ॥ ८ ॥ जैगीषव्यं
मुनिवरंनददर्शाथदेवलः॥ आहारकालेमतिमान्परिव्राड्जनमेजय ॥ ९ ॥ उपातिष्ठतधर्मज्ञोभैक्षकालेसदेवलं ॥ सदृष्ट्वाभिक्षुरूपेणप्राप्तंतत्रमहामुनिं ॥ १० ॥
गौरवंपरमंचक्रेप्रीतिंचविपुलांतथा॥ देवलस्तुयथाशक्तिपूजयामासभारत ॥ ११ ॥ ऋषिदृष्टेनविधिनासमाबह्वीःसमाहितः ॥ कदाचित्तस्यनृपतेदेवलस्यम
हात्मनः॥ १२ ॥ चिंतासुमहतीजातामुनिंदृष्ट्वामहाद्युतिं॥ समास्तुसमतिक्रांताबह्व्यःपूजयतोमम ॥ १३ ॥ नचायमलसोभिक्षुरभ्यभाषतकिंचन॥ एवंविग
णयन्नेवसजगाममहोदधिं ॥ १४ ॥ अंतरिक्षचरःश्रीमान्कलशंगृह्यदेवलः ॥ गच्छन्नेवसधर्मात्मासमुद्रंसरितांपतिं ॥ १५ ॥ जैगीषव्यंततोपश्यद्गतंप्रागेव
भारत ॥ ततःसविस्मयश्चिंतांजगामाथामितप्रभः ॥ १६ ॥ कथंभिक्षुरयंप्राप्तःसमुद्रेस्नातएवच ॥ इत्येवंचिंतयामासमहर्षिरसितस्तदा ॥ १७ ॥ स्नात्वासमुद्रे
विधिवच्छुचिर्जप्यंजजापसः॥ कृतजप्याह्निकःश्रीमानाश्रमंचजगामह ॥ १८ ॥ कलशंजलपूर्णंवैगृहीत्वाजनमेजय ॥ ततःसप्रविशन्नेवस्वमाश्रमपदंमुनिः
॥ १९ ॥ आसीनमाश्रमेतत्रजैगीषव्यमपश्यत ॥ नव्याहरतिचैवैनंजैगीषव्यःकथंचन ॥ २० ॥ काष्ठभूतोश्रमपदेवसतिस्ममहातपाः॥ तंदृष्ट्वाचाप्लुतंतोयेसाग
रेसागरोपमं ॥ २१ ॥ प्रविष्टमाश्रमंचापिपूर्वमेवददर्शसः॥ असितोदेवलोराजंश्चिंतयामासबुद्धिमान् ॥ २२ ॥ दृष्ट्वाप्रभावंतपसोजैगीषव्यस्ययोगजं ॥ चिं
तयामासराजेंद्रतदासमुनिसत्तमः॥ २३ ॥ मयादृष्टःसमुद्रेचआश्रमेचकथंत्वयं ॥ एवंविगणयन्नेवसमुनिर्मंत्रपारगः॥ २४ ॥ उत्पपाताश्रमात्तस्मादंतरिक्षं
विशांपते॥ जिज्ञासार्थंतदाभिक्षोर्जैगीषव्यस्यदेवलः॥ २५ ॥ सोंतरिक्षचरान्सिद्धान्समपश्यत्समाहितान्॥ जैगीषव्यंचतैःसिद्धैःपूज्यमानमपश्यत ॥ २६ ॥
ततोसितःसुसंरब्धोव्यवसायीदृढव्रतः॥ अपश्यद्वैततोयातंजैगीषव्यंसदेवलः ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ भूतार्थंयथाभूतार्थं ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ उत्पपातब्रह्मलोकं

तस्मात्तुपितृलोकंतंव्रजंतंसोन्वपश्यत ॥ पितृलोकाच्चतंयातंयाम्यंलोकमपश्यत ॥ २८ ॥ तस्मादपिसमुत्पत्त्यसोमलोकमभिप्लुतं ॥ व्रजंतमन्वपश्यत्सजैगीषव्यं
महामुनिं ॥ २९ ॥ लोकान्समुत्पतंतंतुशुभानेकांतयाजिनां ॥ ततोग्निहोत्रिणांलोकांस्ततश्चाप्युत्पपातह ॥ ३० ॥ दर्शंचपौर्णमासंचयेयजंतितपोधनाः ॥ तेभ्यः
सदद्दशेधीमाँल्लोकेभ्यःपशुयाजिनां ॥ ३१ ॥ व्रजंतंलोकममलमपश्यद्देवपूजितं ॥ चातुर्मास्यैर्बहुविधैर्यजंतेयेतपोधनाः ॥ ३२ ॥ तेषांस्थानंततोयातंतथाग्नि
ष्टोमयाजिनां ॥ अग्निष्टुतेनचतथायेयजंतितपोधनाः ॥ ३३ ॥ तत्स्थानमनुसंप्राप्तमन्वपश्यतदेवलः ॥ वाजपेयंक्रतुवरंतथाबहुसुवर्णकं ॥ ३४ ॥ आहरंतिमहा
प्राज्ञास्तेषांलोकेष्वपश्यत ॥ यजंतेराजसूयेनपुंडरीकेणचैवये ॥ ३५ ॥ तेषांलोकेष्वपश्यच्चजैगीषव्यंसदेवलः ॥ अश्वमेधंक्रतुवरंनरमेधंतथैवच ॥ ३६ ॥ आह
रंतिनरश्रेष्ठास्तेषांलोकेष्वपश्यत ॥ सर्वमेधंचदुष्प्रापंतथासौत्रामणिंचये ॥ ३७ ॥ तेषांलोकेष्वपश्यच्चजैगीषव्यंसदेवलः ॥ द्वादशाहैश्चसत्रैश्चयजंतेविविधैर्नृ
प ॥ ३८ ॥ तेषांलोकेष्वपश्यच्चजैगीषव्यंसदेवलः ॥ मैत्रावरुणयोर्लोकानादित्यानांतथैवच ॥ ३९ ॥ सलोकतामनुप्राप्तमपश्यतततोसितः ॥ रुद्राणांचवसूनां
चस्थानंयच्चबृहस्पतेः ॥ ४० ॥ तानिसर्वाण्यतीतानिसमपश्यत्ततोसितः ॥ आरुह्यचगवांलोकंप्रयातोब्रह्मसत्रिणां ॥ ४१ ॥ लोकानपश्यद्गच्छंतंजैगीषव्यंततो
सितः ॥ त्रीँल्लोकानपरान्विप्रमुत्पतंतंस्वतेजसा ॥ ४२ ॥ पतिव्रतानांलोकांश्चव्रजंतंसोन्वपश्यत ॥ ततोमुनिवरंभूयोजैगीषव्यमथासितः ॥ ४३ ॥ नान्वपश्यत
लोकस्थमंतर्हितमरिंदम ॥ सोचिंतयन्महाभागोजैगीषव्यस्यदेवलः ॥ ४४ ॥ प्रभावंसुव्रतत्वंचसिद्धिंयोगस्यचातुलां ॥ असितोपृच्छततदासिद्धाँल्लोकेषुसत्त
मान् ॥ ४५ ॥ प्रयतःप्रांजलिर्भूत्वाधीरस्तान्ब्रह्मसत्रिणः ॥ जैगीषव्यंनपश्यामितंशंसध्वंमहौजसं ॥ ४६ ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपरंकौतूहलंहिमे ॥ ॥ सिद्धाऊ
चुः ॥ ॥ शृणुदेवलभूतार्थंशंसतांनोदृढव्रत ॥ ४७ ॥ जैगीषव्यःसवैलोकंशाश्वतंब्रह्मणोगतः ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सश्रुत्वावचनंतेषांसिद्धानांब्रह्मसत्रि
णां ॥ ४८ ॥ असितोदेवलस्तूर्णमुत्पपातपपातच ॥ ततःसिद्धास्तऊचुर्हिदेवलंपुनरेवह ॥ ४९ ॥ नदेवलगतिस्तत्रतवगंतुंतपोधन ॥ ब्रह्मणःसदनेविप्रजैगीषव्यो
यदाप्तवान् ॥ ५० ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वासिद्धानांदेवलःपुनः ॥ आनुपूर्व्येणलोकांस्तान्सर्वानवततारह ॥ ५१ ॥ स्वमाश्रमपदंपुण्यमा
जगामपतत्रिवत् ॥ प्रविशन्नेवचापश्यज्जैगीषव्यंसदेवलः ॥ ५२ ॥

गंतुमितिशेषः पपातचगगनात् ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ संन्यासेकृताबुद्धिर्येनतं ॥ ५६ ॥ सर्वाःक्रियाउत्सर्गेष्ट्याद्यः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ मोक्षंसंन्यासंत्यक्तुंमनोदधे उत्सृष्टानामग्नीनांपुनराधानंकर्तुमैच्छत् ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥
॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ जैगीषव्येतत्त्वविदितपोनास्ति पूर्वस्यतपसोदग्धत्वात्क्रियमाणस्यचाश्लेषात् तथाचश्रुतीभवतः तद्यथैषीकतूलमग्नौप्रोतंप्रदूयेतैवंहास्यसर्वेपाप्मानःप्रदूयंते तद्यथापुष्करपलाशे

ततोबुद्ध्याव्यगणयद्देवलोधर्मयुक्तया ॥ दृष्ट्वाप्रभावंतपसोजैगीषव्यस्ययोगजं ॥ ५३ ॥ ततोब्रवीन्महात्मानंजैगीषव्यंसदेवलः ॥ विनयावनतोराजन्नुपसर्प्य महामुनिं ॥ ५४ ॥ मोक्षधर्मंसमास्थातुमिच्छेयंभगवन्नहं ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाउपदेशंचकारसः ॥ ५५ ॥ विधिंचयोगस्यपरंकार्याकार्यस्यशास्त्रतः ॥ संन्यासकृतबुद्धिंतंततोदृष्ट्वामहातपाः ॥ ५६ ॥ सर्वाश्चास्यक्रियाश्चक्रेविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ संन्यासकृतबुद्धिंतंभूतानिपितृभिःसह ॥ ५७ ॥ ततोदृष्ट्वाप्ररुरुदुःकोस्मान्संविभजिष्यति ॥ देवलस्तुवचःश्रुत्वाभूतानांकरुणंतथा ॥ ५८ ॥ दिशोदशव्याहरतांमोक्षंत्यक्तुंमनोदधे ॥ ततस्तुफलमूलानिपवित्राणिचभारत ॥ ५९ ॥ पुष्पाण्योषधयश्चैवरोरूयंतिसहस्रशः ॥ पुनर्नोदेवलःक्षुद्रोनूनंछेत्स्यतिदुर्मतिः ॥ ६० ॥ अभयंसर्वभूतेभ्योयोदत्वानावबुध्यते ॥ ततोभूयोव्यगणयत्स्वबुद्ध्यामुनिसत्तमः ॥ ६१ ॥ मोक्षेगार्हस्थ्यधर्मेवाकिंनुश्रेयस्करंभवेत् ॥ इतिनिश्चित्यमनसादेवलोराजसत्तम ॥ ६२ ॥ त्यक्त्वागार्हस्थ्यधर्मंसमोक्षधर्ममरोचयत् ॥ एवमादीनिसंचिंत्यदेवलोनिश्चयात्ततः ॥ ६३ ॥ प्राप्तवान्परमांसिद्धिंपरंयोगंचभारत ॥ ततोदेवाःसमागम्यबृहस्पतिपुरोगमाः ॥ ६४ ॥ जैगीषव्यंतपश्चास्यप्रशंसंतितपस्विनः ॥ अथाब्रवीदृषिवरोदेवान्वैनारदस्तथा ॥ ६५ ॥ जैगीषव्येतपोनास्तिविस्मापयतियोसितं ॥ तमेवंवादिनंधीरंप्रत्यूचुस्तेदिवौकसः ॥ ६६ ॥ नैवमित्येवशंसंतोजैगीषव्यंमहामुनिं ॥ नातःपरतरंकिंचित्तुल्यमस्तिप्रभावतः ॥ ६७ ॥ तेजसस्तपसश्चास्ययोगस्यचमहात्मनः ॥ एवंप्रभावोधर्मात्माजैगीषव्यस्तथासितः ॥ तयोरिदंस्थानवरंतीर्थंचैवमहात्मनोः ॥ ६८ ॥ तत्राप्युपस्पृश्यततोमहात्मादत्वाचवित्तंहलभृद्द्विजेभ्यः ॥ अवाप्यधर्मंपरमार्थकर्माजगामसोमस्यमहत्सुतीर्थं ॥ ६९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवती०सारस्व० पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥
॥ यत्रेजिवानुडुपतीराजसूयेनभारत ॥ तस्मिंस्तीर्थेमहानासीत्संग्रामस्तारकामयः ॥ १ ॥ तत्राप्युपस्पृश्यबलोदत्वादानानिचात्मवान् ॥ सारस्वतस्यधर्मात्मामुनेस्तीर्थंजगामह ॥ २ ॥ तत्रद्वादशवार्षिक्यामनावृष्ट्यांद्विजोत्तमान् ॥ वेदानध्यापयामासपुरासारस्वतोमुनिः ॥ ३ ॥

आपोनश्लिष्यंतएवमेवामुष्मिनूपापकंकर्मनाश्लिष्यतइति ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ असितोदेवलः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ॥ इतिश०गदा०नै०भारतभा०पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ७॥ ॥ यत्रेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ कथंद्वादशवार्षिक्यामनावृष्ट्यांद्विजोत्तमान् ॥ ऋषीनध्यापयामासपुरासारस्वतोमुनिः ॥ ४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ आसीत्पूर्वंम
हाराजमुनिर्धीमान्महातपाः ॥ दधीचइतिविख्यातोब्रह्मचारीजितेंद्रियः ॥ ५ ॥ तस्यातितपसःशक्रोबिभेतिसततंविभो ॥ नसलोभयितुंशक्यःफलैर्बहुविधैरपि
॥ ६ ॥ प्रलोभनार्थंतस्याथप्राहिणोत्पाकशासनः ॥ दिव्यामप्सरसंपुण्यांदर्शनीयामलंबुषां ॥ ७ ॥ तस्यतर्पयतोदेवान्सरस्वत्यांमहात्मनः ॥ समीपतोमहाराजसो
पातिष्ठतभाविनी ॥ ८ ॥ तांदिव्यवपुषंदृष्ट्वातस्यर्षेर्भावितात्मनः ॥ रेतःस्कन्नंसरस्वत्यांतत्साजग्राहनिम्नगा ॥ ९ ॥ कुक्षौचाप्यदधद्दृष्टातद्रेतःपुरुषर्षभ ॥ सादधा
रचतंगर्भंपुत्रहेतोर्महानदी ॥ १० ॥ सुषुवेचापिसमयेपुत्रंसासरितांवरा ॥ जगामपुत्रमादायतमृषिंप्रतिचप्रभो ॥ ११ ॥ ऋषिसंसदितंदृष्ट्वासानदीमुनिसत्त
मं ॥ ततःप्रोवाचराजेंद्रददतीपुत्रमस्यतं ॥ १२ ॥ ब्रह्मर्षेतवपुत्रोयंत्वद्भक्त्याधारितोमया ॥ दृष्ट्वातेप्सरसंरेतोयत्स्कन्नंप्रागलंबुषां ॥ १३ ॥ तत्कुक्षिणावैब्रह्मर्षेत्व
द्भक्त्याधृतवत्यहं ॥ नविनाशमिदंगच्छेत्त्वत्तेजइतिनिश्चयात् ॥ १४ ॥ प्रतिगृह्णीष्वपुत्रंस्वंमयादत्तमनिंदितं ॥ इत्युक्तःप्रतिजग्राहप्रीतिंचावापपुष्कलां ॥ १५ ॥
स्वसुतंचाप्यजिघ्रत्तंमूर्ध्निप्रेम्णाद्विजोत्तमः ॥ परिष्वज्यचिरंकालंतदाभरतसत्तम ॥ १६ ॥ सरस्वत्यैवरंप्रादात्प्रीयमाणोमहामुनिः ॥ विश्वेदेवाःसपितरोगंध
र्वाप्सरसांगणाः ॥ १७ ॥ तृप्तिंयास्यंतिसुभगेतर्प्यमाणास्तवांभसा ॥ इत्युक्त्वासतुतुष्टाववचोभिर्वैमहानदीं ॥ १८ ॥ प्रीतःपरमहृष्टात्मायथावच्छृणुपार्थिव ॥
प्रसुतासिमहाभागेसरसोब्रह्मणःपुरा ॥ १९ ॥ जानंतित्वांसरिच्छ्रेष्ठेमुनयःसंशितव्रताः ॥ ममप्रियकरीचापिसततंप्रियदर्शने ॥ २० ॥ तस्मात्सारस्वतःपुत्रोमहां
स्तेवरवर्णिनि ॥ तवैवनाम्नाप्रथितःपुत्रस्तेलोकभावनः ॥ २१ ॥ सारस्वतइतिख्यातोभविष्यतिमहातपाः ॥ एषद्वादशवार्षिक्यामनावृष्ट्यांद्विजर्षभान् ॥ २२ ॥
सारस्वतोमहाभागेवेदानध्यापयिष्यति ॥ पुण्याभ्यश्चसरिद्भ्यस्त्वंसदापुण्यतमाशुभे ॥ २३ ॥ भविष्यसिमहाभागेमत्प्रसादात्सरस्वति ॥ एवंसासंस्तुतानेनवरंल
ब्ध्वामहानदी ॥ २४ ॥ पुत्रमादायमुदिताजगामभरतर्षभ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुविरोधेदेवदानवैः ॥ २५ ॥ शक्रःप्रहरणान्वेषीलोकांस्त्रीन्विचचारह ॥ नचोपलेभे
भगवान्शक्रःप्रहरणंतदा ॥ २६ ॥ यद्वैतेषांभवेद्योग्यंवधायविबुधद्विषां ॥ ततोब्रवीत्सुरान्शक्रोनमेशक्यामहासुराः ॥ २७ ॥ ऋतेऽस्थिभिर्दधीचस्यनिहंतुंत्रि
दशद्विषः ॥ तस्माद्गत्वाऋषिश्रेष्ठोयाच्यतांसुरसत्तमाः ॥ २८ ॥ दधीचास्थीनिदेहीतितैर्वधिष्यामहेरिपून् ॥ सचतैर्याचितोस्थीनियत्नादृषिवरस्तदा ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ परमर्षिणादधीचिनासदेहस्तपसासंभृतः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अस्यमुनेः ॥ ३४ ॥ तेनतदस्थिजेनवज्रेण ॥ ३५ ॥ नवतीर्नवदशाधिकामष्टशतीं ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

प्राणत्यागंकुरुश्रेष्ठचकारैवाविचारयन् ॥ सलोकानक्षयान्प्राप्तोदेवप्रियकरस्तदा ॥ ३० ॥ तस्यास्थिभिरथोशक्रःसंप्रहृष्टमनास्तदा ॥ कारयामासदिव्यानि नानाप्रहरणानिच ॥ ३१ ॥ गदावज्राणिचक्राणिगुरुदंडांश्चपुष्कलान् ॥ सहितीव्रेणतपसासंभृतःपरमर्षिणा ॥ ३२ ॥ प्रजापतिसुतेनाथभृगुणालोकभावनः ॥ अतिकायःसतेजस्वीलोकसारोविनिर्मितः ॥ ३३ ॥ जज्ञेशैलगुरुप्रांशुर्महिम्नाप्रथितःप्रभुः ॥ नित्यमुद्विजतेचास्यतेजसःपाकशासनः ॥ ३४ ॥ तेनवज्रेणभगवान्मंत्रयुक्तेनभारत ॥ भृशंक्रोधविसृष्टेनब्रह्मतेजोद्भवेनच ॥ ३५ ॥ दैत्यदानववीराणांजघाननवतीर्नव ॥ अथकालेव्यतिक्रांतेमहत्यतिभयंकरे ॥ ३६ ॥ अनावृष्टिरनुप्राप्ताराजन्द्वादशवार्षिकी ॥ तस्यांद्वादशवार्षिक्यामनावृष्ट्यांमहर्षयः ॥ ३७ ॥ वृत्त्यर्थंप्राद्रवन्राजन्क्षुधार्ताःसर्वतोदिशं ॥ दिग्भ्यस्तान्प्रद्रुतान्दृष्ट्वामुनिःसारस्वतस्तदा ॥ ३८ ॥ गमनायमतिंचक्रेतंप्रोवाचसरस्वती ॥ नगंतव्यमितःपुत्रतवाहारमहंसदा ॥ ३९ ॥ दास्यामिमत्स्यप्रवरानुष्यतामिहभारत ॥ इत्युक्तस्तर्पयामाससपितॄन्देवतास्तथा ॥ ४० ॥ आहारमकरोन्नित्यंप्राणान्वेदांश्चधारयन् ॥ अथतस्यामनावृष्ट्यामतीतायांमहर्षयः ॥ ४१ ॥ अन्योन्यंपरिपप्रच्छुःपुनःस्वाध्यायकारणात् ॥ तेषांक्षुधापरीतानांनष्टावेदाभिधावतां ॥ ४२ ॥ सर्वेषामेवराजेंद्रनकश्चित्प्रतिभानवान् ॥ अथकश्चिदृषिस्तेषांसारस्वतमुपेयिवान् ॥ ४३ ॥ कुर्वाणंसंशितात्मानंस्वाध्यायमृषिसत्तमं ॥ सगत्वाचष्टतेभ्यश्चसारस्वतमतिप्रभं ॥ ४४ ॥ स्वाध्यायममरप्रख्यंकुर्वाणंविजनेवने ॥ ततःसर्वेसमाजग्मुस्तत्रराजन्महर्षयः ॥ ४५ ॥ सारस्वतंमुनिश्रेष्ठमिदमूचुःसमागताः ॥ अस्मानध्यापयस्वेतितानुवाचततोमुनिः ॥ ४६ ॥ शिष्यत्वमुपगच्छध्वंविधिवद्धिमेत्युत ॥ तत्राब्रुवन्मुनिगणाबालस्त्वमसिपुत्रक ॥ ४७ ॥ सतानाहनमेधर्मोनश्येदितिपुनर्मुनीन् ॥ योह्यधर्मेणवैब्रूयाद्गृह्णीयाद्योप्यधर्मतः ॥ ४८ ॥ हीयेतांतावुभौक्षिप्रंस्यातांवावैरिणावुभौ ॥ नहायनैर्नपलितैर्नवित्तेननबंधुभिः ॥ ४९ ॥ ऋषयश्चक्रिरेधर्मंयोनूचानःसनोमहान् ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यमुनयस्तेविधानतः ॥ ५० ॥ तस्माद्वेदाननुप्राप्यपुनर्धर्मंप्रचक्रिरे ॥ षष्टिर्मुनिसहस्राणिशिष्यत्वंप्रतिपेदिरे ॥ ५१ ॥ सारस्वतस्यविप्रर्षेर्वेदस्वाध्यायकारणात् ॥ मुष्टिंमुष्टिंततःसर्वेदर्भाणांतेह्युपाहरन् ॥ तस्यासनार्थंविप्रर्षेर्बालस्यापिवशेस्थिताः ॥ ५२ ॥ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

॥ ५३ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ कथमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

तत्रापिदत्वावसुरौहिणेयोमहाबलः केशवपूर्वजोथ ॥ जगामतीर्थमुदितःक्रमेणख्यातंमहद्वृद्धकन्यास्मयत्र ॥ ५३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवती० सारस्व० एकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ कथंकुमारीभगवंस्तपोयुक्ताह्यभूत्पुरा ॥ किमर्थंचतपस्तेपेको वास्यानियमोभवत् ॥ १ ॥ सुदुष्करमिदंब्रह्मंस्त्वत्तःश्रुतमनुत्तमं ॥ आख्याहितत्त्वमखिलंयथातपसिसास्थिता ॥ २ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ऋषिरासीन्महावीर्यःकुणिर्गर्गोमहायशाः ॥ सतप्त्वाविपुलंराजंस्तपोवैतपतांवरः ॥ ३ ॥ मनसाथसुतांसुभ्रूंसमुत्पादितवान्विभुः ॥ तांचदृष्ट्वामुनिःप्रीतःकुणिर्गर्गोमहायशाः ॥ ४ ॥ जगामत्रिदिवंराजन्संत्यज्येहकलेवरं ॥ सुभ्रूःसाप्यथकल्याणीपुंडरीकनिभेक्षणा ॥ ५ ॥ महतातपसोग्रेणकृत्वाश्रममनिंदिता ॥ उपवासैःपूजयंतीपितृन्देवांश्चसापुरा ॥ ६ ॥ तस्यास्तुतपसोग्रेणमहान्कालोत्यगान्नृप ॥ सापित्रादीयमानापितत्रनैच्छदनिंदिता ॥ ७ ॥ आत्मनःसदृशंसातुभर्तारंनान्वपश्यत ॥ ततःसातपसोग्रेणपीडयित्वात्मनस्तनुं ॥ ८ ॥ पितृदेवार्चनरताबभूवविजनेवने ॥ सात्मानंमन्यमानापिकृतकृत्यंश्रमान्विता ॥ ९ ॥ वार्धकेनचराजेंद्रतपसाचैवकर्शिता ॥ सानाशकद्यदागंतुंपदात्पदमपिस्वयं ॥ १० ॥ चकारगमनेबुद्धिंपरलोकायवैतदा ॥ मोक्तुकामांतुतांदृष्ट्वाशरीरंनारदोब्रवीत् ॥ ११ ॥ असंस्कृतायाःकन्यायाःकुतोलोकास्तवानघे ॥ एवंतुश्रुतमस्माभिर्देवलोकेमहाव्रते ॥ १२ ॥ तपःपरमकंप्राप्तंनतुलोकास्त्वयाजिताः ॥ तन्नारदवचःश्रुत्वासाब्रवीदृषिसंसदि ॥ १३ ॥ तपसोर्धंप्रयच्छामिपाणिग्राहस्यसत्तम ॥ इत्युक्तेचास्याजग्राहपाणिंगालवसंभवः ॥ १४ ॥ ऋषिःप्राक्शृंगवान्नामसमयंचेममब्रवीत् ॥ समयेनतवाद्याहंपाणिंस्प्रक्ष्यामिशोभने ॥ १५ ॥ यद्येकरात्रंवस्तव्यंत्वयासहमयेतिह ॥ तथेतिसाप्रतिश्रुत्यतस्मैपाणिंददौतदा ॥ १६ ॥ यथादृष्टेनविधिनाहुत्वाचाग्निंविधानतः ॥ चक्रेचपाणिग्रहणंतस्योद्वाहंचगालविः ॥ १७ ॥ सारात्रावभवद्राजंस्तरुणीवरवर्णिनी ॥ दिव्याभरणवस्त्राचदिव्यगंधानुलेपना ॥ १८ ॥ तांदृष्ट्वागालविःप्रीतोदीपयंतीमिवश्रिया ॥ उवासचक्षपामेकांप्रभातेसाब्रवीच्चतं ॥ १९ ॥ यस्त्वयासमयोविप्रकृतोमेतपतांवर ॥ तेनोषितास्मिभद्रंतेस्वस्तितेस्तुव्रजाम्यहं ॥ २० ॥ सानिर्गताब्रवीद्भूयोयोस्मिंस्तीर्थेसमाहितः ॥ वसतेरजनीमेकांतर्पयित्वादिवौकसः ॥ २१ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

चत्वारिंशतमष्टौचेति प्रतिवेदंद्वादशवर्षाणीतिवेदचतुष्टयाध्ययनायाष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणि ततोद्वौवत्सरौस्नातकेनगुरोरानृण्यार्थंसेवाकार्यातितोष्टवार्षिकींकन्यांपरिणीयतस्यायौवनावध्यष्टवर्षाणीत्यष्टपंचा

चत्वारिंशतमष्टौचद्वौचाष्टौसम्यगाचरेत्॥ योत्रब्रह्मचर्यंवर्षाणिफलंतस्यलभेतसः॥२२॥एवमुक्कातततःसाध्वीदेहंत्यक्कादिवंगता॥ ऋषिरप्यभवद्दीनस्तस्यारूपं विचिंतयन्॥२३॥समयेनतपोर्धंचकृच्छ्रात्प्रतिगृहीतवान्॥ साधयित्वातदात्मानंतस्याःसगतिमन्वियात्॥२४॥दुःखितोभरतश्रेष्ठतस्यारूपबलात्कृतः॥एतत्ते वृद्धकन्यायाव्याख्यातंचरितंमहत्॥ २५॥ तथैवब्रह्मचर्यंचस्वर्गस्यचगतिःशुभा॥ तत्रस्थश्चापिशुश्रावहतंशल्यंहलायुधः॥ २६॥ तत्रापिदत्वादानानिद्विजा तिभ्यःपरंतपः॥शुश्रावशल्यंसंग्रामेनिहतंपांडवैस्तदा॥ २७॥ समंतपंचकद्वारात्ततोनिष्क्रम्यमाधवः॥ पप्रच्छर्षिगणान्रामःकुरुक्षेत्रस्ययत्फलं॥ २८॥ ते पृष्टायदुसिंहेनकुरुक्षेत्रफलंविभो॥ समाचख्युर्महात्मानस्तस्मैसर्वंयथातथं॥ २९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यप०गदाप०बलदेवतीर्थ०सारस्वतो० द्विपंचा शत्तमोऽध्यायः॥५२॥ ॥ ७॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥प्रजापतेरुत्तरवेदिरुच्यतेसनातनंरामसमंतपंचकं॥ समीजिरेयत्रपुरादिवौकसोवरेणसत्रेणमहावरप्र दाः॥ १॥पुराचराजर्षिवरेणधीमताबहूनिवर्षाण्यमितेनतेजसा॥प्रकृष्टमेतत्कुरुणामहात्मनाततःकुरुक्षेत्रमितीहपप्रथे॥ २॥ ॥रामउवाच॥ ॥किमर्थंकु रुणाकृष्टंक्षेत्रमेतन्महात्मना॥एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंकथ्यमानंतपोधनाः॥ ३॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥पुराकिलकुरुंरामकर्षंतंसततोत्थितं॥ अभ्येत्यशक्रस्त्रिदि वात्पर्यपृच्छतकारणं॥ ४॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥किमिदंवर्ततेराजन्प्रयत्नेनपरेणच॥ राजर्षेकिमभिप्रेत्ययेनेयंकृष्यतेक्षितिः॥५॥ ॥कुरुरुवाच॥ ॥इहयेपुरु षाःक्षेत्रेमरिष्यंतिशतक्रतो॥ तेगमिष्यंतिसुकृतांल्लोकान्पापविवर्जितान्॥६॥ अवहस्यततःशक्रोजगामत्रिदिवंपुनः॥ राजर्षिरप्यनिर्विण्णःकर्षत्येववसुंधरां ॥७॥ आगम्यागम्यचैवैनंभूयोभूयोवहस्यच॥ शतक्रतुरनिर्विण्णंपृष्ट्वापृष्ट्वाजगामह॥८॥ यदातुतपसोग्रेणचकर्षवसुधांनृपः॥ ततःशक्रोब्रवीद्देवान्राजर्षे र्यच्चिकीर्षितं॥९॥ एतच्छ्रुत्वाब्रुवन्देवाःसहस्राक्षमिदंवचः॥ वरेणच्छंदयतांशक्रराजर्षिर्यदिशक्यते॥ १०॥ यदिह्यत्रप्रमीतावैस्वर्गंगच्छंतिमानवाः॥ अस्मा ननिष्ट्वाक्रतुभिर्भागोनोनभविष्यति॥ ११॥ आगम्यचततःशक्रस्तदाराजर्षिमब्रवीत्॥ अलंखेदेनभवतःक्रियतांवचनंमम॥ १२॥ मानवायेनिराहारादेहंत्य क्ष्यंत्यतंद्रिताः॥ युधिवानिहताःसम्यगपितिर्यग्गतानृप॥ १३॥ तेस्वर्गभाजोराजेंद्रभविष्यंतिमहामते॥ तथास्त्वितिततोराजाकुरुःशक्रमुवाचह॥ १४॥

शद्वर्षाणिब्रह्मचर्यंसर्वस्येष्टं ॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥ ॥इ०श०ग०नै०भा०द्विपं०मोऽध्यायः॥५२॥७॥ प्रजापतेरिति॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ब्रह्मणःक्षयंनिवासं ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१॥ २२ ॥२३॥२४॥ सारस्वतानांतीर्थानांवर्णनंकुरुक्षेत्रमाहात्म्यज्ञापनार्थं तदपितत्रमृतानामन्येषामपिस्वर्गतिप्रदंकिमुतक्षत्रधर्मे

ततस्तमभ्यनुज्ञाप्यप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ जगामत्रिदिवंभूयःक्षिप्रंबलनिषूदनः ॥ १५ ॥ एवमेतद्यदुश्रेष्ठकुरुंराजर्षिणापुरा ॥ शक्रेणचाभ्यनुज्ञातंब्रह्माद्यैश्चसु
रैस्तथा ॥ १६ ॥ नातःपरतरंपुण्यंभूमेःस्थानंभविष्यति ॥ इहतप्स्यंतियेकेचित्तपःपरमकंनराः ॥ १७॥ देहत्यागेनतेसर्वेयास्यंतिब्रह्मणःक्षयं ॥ येपुनःपुण्यभाजो
वैदानंदास्यंतिमानवाः ॥ १८॥ तेषांसहस्रगुणितंभविष्यत्यचिरेणवै ॥ येचेहनित्यंमनुजानिवत्स्यंतिशुभैषिणः ॥ १९ ॥ यमस्यविषयंतेतुनद्रक्ष्यंतिकदाचन ॥
यक्ष्यंतियेचक्रतुभिर्महद्भिर्मनुजेश्वराः ॥ २० ॥ तेषांत्रिविष्टपेवासोयावद्भूमिर्धरिष्यति ॥ अपिचात्रस्वयंशक्रोजगौगाथांसुराधिपः ॥ २१ ॥ कुरुक्षेत्रनिबद्धांवै
तांशृणुष्वहलायुध ॥ पांसवोपिकुरुक्षेत्राद्वायुनासमुदीरिताः ॥ अपिदुष्कृतकर्माणंनयंतिपरमांगतिं ॥ २२ ॥ सुरर्षभाब्राह्मणसत्तमाश्चतथानृगाद्यानरदेवमु
ख्याः ॥ इष्ट्वामहार्हैःक्रतुभिर्नृसिंहसंत्यज्यदेहान्सुगतिंप्रपन्नाः ॥ २३ ॥ तरंतुकारंतुकयोर्यदंतरंरामह्रदानांचमचक्रुकस्यच ॥ एतत्कुरुक्षेत्रसमंतपंचकंप्रजाप
तेरुत्तरवेदिरुच्यते ॥ २४ ॥ शिवंमहापुण्यमिदंदिवौकसांसुसंमतंसर्वगुणैःसमन्वितं ॥ अतश्चसर्वेनिहतानृपारणेयास्यंतिपुण्यांगतिमक्षयांसदा ॥ २५ ॥ इत्यु
वाचस्वयंशक्रःसहब्रह्मादिभिस्तदा ॥ तच्चानुमोदितंसर्वंब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीम० शल्यपर्वांतर्गतग० बलदेवती० सारस्व० कुरुक्षेत्रकथनेत्रि
पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कुरुक्षेत्रंततोदृष्ट्वादत्वादायांश्चसात्वतः ॥ आश्रमंसुमहद्दिव्यमगमज्जनमेजय ॥ १ ॥ म
धूकाम्रवणोपेतंप्लक्षन्यग्रोधसंकुलं ॥ चिरबिल्वयुतंपुण्यंपनसार्जुनसंकुलं ॥ २ ॥ तंदृष्ट्वायादवश्रेष्ठःप्रवरंपुण्यलक्षणं ॥ पप्रच्छतानृषीन्सर्वान्कस्याश्रमवरस्त्व
यं ॥ ३ ॥ तेतुसर्वेमहात्मानमूचूराजन्हलायुधं ॥ शृणुविस्तरशोरामयस्यायंपूर्वमाश्रमः ॥ ४ ॥ अत्रविष्णुःपुरादेवस्तप्तवांस्तपउत्तमं ॥ अत्रास्यविधिवद्यज्ञाः
सर्वेवृत्ताःसनातनाः ॥ ५ ॥ अत्रैवब्राह्मणीसिद्धाकौमारब्रह्मचारिणी ॥ योगयुक्तादिवंयातातपःसिद्धातपस्विनी ॥ ६ ॥ बभूवश्रीमतीराजन्शांडिल्यस्यमहात्म
नः ॥ सुताधृतव्रतासाध्वीनियताब्रह्मचारिणी ॥ ७॥ सातुतप्त्वातपोघोरंदुश्चरंस्त्रीजनेनह ॥ गतास्वर्गंमहाभागादेवब्राह्मणपूजिता ॥ ८ ॥ श्रुत्वाऋषीणांवचन
माश्रमंतंजगामह ॥ ऋषींस्तानभिवाद्याथपार्श्वेहिमवतोच्युतः ॥ ९ ॥ संध्याकार्याणिसर्वाणिनिर्वर्त्यारुरुहेचलं ॥ नातिदूरंततोगत्वानगंतालध्वजोबली ॥ १० ॥

णमृतानामित्येतदर्थंतदेवोपसंहरन्दर्शयति अतश्चेति ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणि नै० भा० त्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कुरुक्षेत्रमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

पुण्यंतीर्थवरंदृष्ट्वाविस्मयंपरमंगतः॥ प्रभावंचसरस्वत्याःप्लक्षप्रस्रवणंबलः॥ ११ ॥ संप्राप्तःकारपवनंप्रवरंतीर्थमुत्तमं॥ हलायुधस्तत्रचापिदत्वादानंमहाब
लः॥ १२ ॥ आप्लुतःसलिलेपुण्येसुशीतेविमलेशुचौ॥ संतर्पयामासपितॄन्देवांश्चरणदुर्मदः॥ १३ ॥ तत्रोष्यैकांतुरजनींयतिभिर्ब्राह्मणैःसह ॥ मित्रावरुणयोः
पुण्यंजगामाश्रममच्युतः॥ १४ ॥ इंद्रोग्निरर्यमाचैवयत्रप्राक्प्रीतिमाप्नुवन्॥ तंदेशंकारपवनाद्यमुनायांजगामह ॥ १५ ॥ स्नात्वातत्रचधर्मात्मापरांप्रीतिम
वाप्यच॥ ऋषिभिश्चैवसिद्धैश्चसहितोवैमहाबलः॥ १६ ॥ उपविष्टःकथाःशुभ्राःशुश्रावयदुपुंगवः॥ तथातुतिष्ठतांतेषांनारदोभगवानृषिः॥ १७॥ आजगामा
थतंदेशंयत्ररामोव्यवस्थितः॥ जटामंडलसंवीतःस्वर्णचीरोमहातपाः॥१८॥ हेमदंडधरोराजन्कमंडलुधरस्तथा॥ कच्छपींसुखशब्दांतांगृह्यवीणांमनोरमां
॥ १९ ॥ नृत्येगीतेचकुशलोदेवब्राह्मणपूजितः॥ प्रकर्ताकलहानांचनित्यंचकलहप्रियः॥ २० ॥ तंदेशमगमद्यत्रश्रीमान्रामोव्यवस्थितः॥ प्रत्युत्थायचतंसम्य
क्पूजयित्वायतव्रतं॥ २१ ॥ देवर्षिपर्यपृच्छत्सयथावृत्तंकुरून्प्रति॥ ततोस्याकथयद्राजन्नारदःसर्वधर्मवित् ॥ २२ ॥ सर्वमेतद्यथावृत्तमतीवकुरुसंक्षयं॥ त
तोब्रवीद्रौहिणेयोनारदंदीनयागिरा॥ २३ ॥ किमवस्थंतुतत्क्षत्रंयेतुतत्राभवन्नृपाः॥ श्रुतमेतन्मयापूर्वंसर्वमेवतपोधन ॥ २४ ॥ विस्तरश्रवणेजातंकौतूहल
मतीवमे॥ ॥नारदउवाच॥ ॥पूर्वमेवहतोभीष्मोद्रोणःसिंधुपतिस्तथा॥ २५॥ हतोवैकर्तनःकर्णःपुत्राश्चास्यमहारथाः॥ भूरिश्रवारौहिणेयमद्रराजश्चवीर्य
वान्॥ २६ ॥ एतेचान्येचबहवस्तत्रतत्रमहाबलाः॥ प्रियान्प्राणान्परित्यज्यजयार्थंकौरवस्यवै॥२७॥ राजानोराजपुत्राश्चसमरेष्वनिवर्तिनः॥ अहतांस्तुमहा
बाहोशृणुमेतत्रमाधव॥ २८ ॥ धार्तराष्ट्रबलेशेषास्त्रयःसमितिमर्दनाः॥ कृपश्चकृतवर्माचद्रोणपुत्रश्चवीर्यवान्॥२९॥ तेपिवैविद्रुतारामदिशोदशभयात्तदा॥
दुर्योधनोहतेशल्येविद्रुतेषुकृपादिषु॥ ३० ॥ ह्रदंद्वैपायनंनामविवेशभृशदुःखितः॥ शयानंधार्तराष्ट्रंतुसलिलेस्तंभितेतदा ॥ ३१ ॥ पांडवाःसहकृष्णेनवाग्भिरु
ग्राभिरार्दयन्॥ सतुद्यमानोबलवान्वाग्भीरामसमंततः॥ ३२ ॥ उत्थितःसह्रदाद्वीरःप्रगृह्यमहतींगदां॥ सचाप्युपगतोयोद्धुंभीमेनसहसांप्रतं॥ ३३॥ भविष्य
तितयोरद्ययुद्धंरामसुदारुणं॥ यदिकौतूहलंतेस्तिव्रजमाधवमाचिरं॥३४॥ पश्ययुद्धंमहाघोरंशिष्ययोर्यदिमन्यसे॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥नारदस्यवचः
श्रुत्वातानभ्यर्च्यद्विजर्षभान्॥ ३५॥ सर्वान्विसर्जयामासयेतेनाभ्यागताःसह॥ गम्यतांद्वारकांचेतिसोन्वशादनुयायिनः॥ ३६॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुष्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥ ॥ एवमिति ॥ १॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

सोवतीर्याचलश्रेष्ठात्प्लक्षप्रस्रवणाद्विभात् ॥ ततःप्रीतमनारामःश्रुत्वातीर्थफलंमहत् ॥ विप्राणांसन्निधौश्लोकमगायदिममच्युतः ॥ ३७ ॥ सरस्वतीवाससमा कुतोरतिःसरस्वतीवाससमाःकुतोगुणाः ॥ सरस्वतींप्राप्यदिवंगताजनाःसदास्मरिष्यंतिनदींसरस्वतीं ॥ ३८ ॥ सरस्वतीसर्वनदीषुपुण्यासरस्वतीलोकशुभाव हासदा ॥ सरस्वतींप्राप्यजनाःसुदुष्कृतंसदानशोचंतिपरत्रचेहच ॥ ३९ ॥ ततोमुहुर्मुहुःप्रीत्याप्रेक्षमाणःसरस्वतीं ॥ हयैर्युक्तंरथंशुभ्रमातिष्ठतपरंतपः ॥ ४० ॥ सशीघ्रगामिनातेनरथेनयदुपुंगवः ॥ दिदृक्षुरभिसंप्राप्तःशिष्ययुद्धमुपस्थितं ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यप०गदापर्वणिबलदेवतीर्थयात्रायांसारस्वतो पाख्यानेचतुष्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंतदभवद्युद्धंतुमुलंजनमेजय ॥ यत्रदुःखान्वितोराजा धृतराष्ट्रोब्रवीदिदं ॥ १ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ रामंसंनिहितंदृष्ट्वागदायुद्धउपस्थिते ॥ ममपुत्रःकथंभीमंप्रत्ययुध्यतसंजय ॥ २ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ राम सान्निध्यमासाद्यपुत्रोदुर्योधनस्तव ॥ युद्धकामोमहाबाहुःसमहृष्यतवीर्यवान् ॥ ३ ॥ दृष्ट्वालांगलिनंराजाप्रत्युत्थायचभारत ॥ प्रीत्यापरमयायुक्तःसमभ्यर्च्य यथाविधि ॥ ४ ॥ आसनंचददौतस्मैपर्यपृच्छदनामयं ॥ ततोयुधिष्ठिरंरामोवाक्यमेतदुवाचह ॥ ५ ॥ मधुरंधर्मसंयुक्तंशूराणांहितमेवच ॥ मयाश्रुतंकथयता मृषीणांराजसत्तम ॥ ६ ॥ कुरुक्षेत्रंपरंपुण्यंपावनंस्वर्ग्यमेवच ॥ दैवतैर्ऋषिभिर्जुष्टंब्राह्मणैश्चमहात्मभिः ॥ ७ ॥ तत्रवैयोत्स्यमानायेदेहंत्यक्ष्यंतिमानवाः ॥ तेषां स्वर्गेध्रुवोवासःशक्रेणसहमारिष ॥ ८ ॥ तस्मात्समंतपंचकमितोयामद्रुतंनृप ॥ प्रथितोत्तरवेदीसादेवलोकेप्रजापतेः ॥ ९ ॥ तस्मिन्महापुण्यतमेत्रैलोक्यस्यस नातने ॥ संग्रामेनिधनंप्राप्यध्रुवंस्वर्गोभविष्यति ॥ १० ॥ तथेत्युक्त्वामहाराजकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ समंतपंचकंवीरःप्रायादभिमुखःप्रभुः ॥ ११ ॥ ततोदुर्योधनो राजाप्रगृह्यमहतींगदां ॥ पद्भ्याममर्षीद्युतिमानगच्छत्पांडवैःसह ॥ १२ ॥ तथायांतंगदाहस्तंवर्मणाचापिदंशितं ॥ अंतरिक्षचरादेवाःसाधुसाध्वित्यपूजयन् ॥ १३ ॥ वातिकाश्चारणायेतुदृष्ट्वातेहर्षमागताः ॥ सपांडवैःपरिवृतःकुरुराजस्तवात्मजः ॥ १४ ॥ मत्तस्येवगजेंद्रस्यगतिमास्थायसोव्रजत् ॥ ततःशंखनिनादे नभेरीणांचमहास्वनैः ॥ १५ ॥ सिंहनादैश्चशूराणांदिशःसर्वाःप्रपूरिताः ॥ ततस्तेतुकुरुक्षेत्रंप्राप्तानरवरोत्तमाः ॥ १६ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ वातिकाःवातेनसहगच्छंतितेआकाशचारिणः चारणाःसिद्धविशेषाः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

प्रतीच्यभिमुखमित्यत्रप्रतीयेतिपाठेप्रतिगत्यान्योन्याभिमुखंप्रातिभट्येनप्राप्येत्यर्थः स्वयनंसुगतिदं ॥ १७ ॥ अनिरिणेअनूषरे अनिघृणेइतिपाठेनिहीनयाघृणयाकथमहंभ्रातरंवधिष्यामीत्येवंरूपयाकरु

प्रतीच्यभिमुखंदेशंयथोद्दिष्टंसुतेनते ॥ दक्षिणेनसरस्वत्याःस्वयनंतीर्थमुत्तमं ॥ १७ ॥ तस्मिन्देशेत्वनिरिणेतेतुयुद्धमरोचयन् ॥ ततोभीमोमहाकोटिंगदांगृह्याथ
वर्मभृत् ॥ १८ ॥ बिभ्रद्रूपंमहाराजसदृशंहिगरुत्मतः ॥ अवबद्धशिरस्त्राणःसंख्येकांचनवर्मभृत् ॥ १९ ॥ रराजराजन्पुत्रस्तेकांचनःशैलराडिव ॥ वर्मभ्यांसंयतौ
वीरौभीमदुर्योधनावुभौ ॥ २० ॥ संयुगेचप्रकाशेतेसंरब्धाविवकुंजरौ ॥ रणमंडलमध्यस्थौभ्रातरौतौनरर्षभौ ॥ २१ ॥ अशोभेतांमहाराजचंद्रसूर्याविवोदि
तौ ॥ तावन्योन्यंनिरीक्षेतांक्रुद्धाविवमहाद्विपौ ॥ २२ ॥ दहंतौलोचनैराजन्परस्परवधैषिणौ ॥ संप्रहृष्टमनाराजन्गदामादायकौरवः ॥ २३ ॥ सृक्किणीसंलिहन्
राजन्क्रोधरक्तेक्षणःश्वसन् ॥ ततोदुर्योधनोराजन्गदामादायवीर्यवान् ॥ २४ ॥ भीमसेनमभिप्रेक्ष्यगजोगजमिवाह्वयत् ॥ अद्रिसारमयींभीमस्तथैवादाय
वीर्यवान् ॥ २५ ॥ आह्वयामासनृपतिंसिंहःसिंहंयथावने ॥ तावुद्यतगदापाणीदुर्योधनवृकोदरौ ॥ २६ ॥ संयुगेचप्रकाशेतांगिरीसशिखराविव ॥ तावुभौस
मतिक्रुद्धावुभौभीमपराक्रमौ ॥ २७ ॥ उभौशिष्यौगदायुद्धेरौहिणेयस्यधीमतः ॥ उभौसदृशकर्माणौमयवासवयोरिव ॥ २८ ॥ तथासदृशकर्माणौवरुणस्य
महाबलौ ॥ वासुदेवस्यरामस्यतथावैश्रवणस्यच ॥ २९ ॥ सदृशौतौमहाराजमधुकैटभयोर्युधि ॥ उभौसदृशकर्माणौतथासुंदोपसुंदयोः ॥ ३० ॥ रामरावण
योश्चैववालिसुग्रीवयोस्तथा ॥ तथैवकालस्यसमौमृत्योश्चैवपरंतपौ ॥ ३१ ॥ अन्योन्यमभिधावंतौमत्ताविवमहाद्विपौ ॥ वासितासंगमेदृप्तौशरदीवमदोत्क
टौ ॥ ३२ ॥ उभौक्रोधविषंदीप्तंवमंतावुरगाविव ॥ अन्योन्यमभिसंरब्धौप्रेक्षमाणावरिंदमौ ॥ ३३ ॥ उभौभरतशार्दूलौविक्रमेणसमन्वितौ ॥ सिंहाविवदुराध
र्षौगदायुद्धविशारदौ ॥ ३४ ॥ नखदंष्ट्रायुधौवीरौव्याघ्राविवदुरुत्सहौ ॥ प्रजासंहरणेक्षुब्धौसमुद्राविवदुस्तरौ ॥ ३५ ॥ लोहितांगाविवक्रुद्धौप्रतपंतौमहारथौ ॥
पूर्वपश्चिमजौमेघौप्रेक्षमाणावरिंदमौ ॥ ३६ ॥ गर्जमानौसुविषमंक्षरंतौप्रावृषीवहि ॥ रश्मियुक्तौमहात्मानौदीप्तिमंतौमहाबलौ ॥ ३७ ॥ ददृशातेकुरुश्रेष्ठौ
कालसूर्याविवोदितौ ॥ व्याघ्राविवसुसंरब्धौगर्जंताविवतोयदौ ॥ ३८ ॥ जहृषातेमहाबाहूसिंहकेसरिणाविव ॥ गजाविवसुसंरब्धौज्वलिताविवपावकौ ॥ ३९ ॥

णयारहिते अतएवसमरेनिष्ठुरत्वंप्रशस्यतेस्वर्गहेतुत्वात् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ वासितासंगमेएककरिणीसंगमार्थेदृप्तौ
मोहितौ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ लोहितांगौद्वौकुजाविवेत्यभूतोपमा ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ जहृषातेहर्षंप्रापतुः ॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ शौटीर्यसंमतंगर्वयुक्तं ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः

ददृशातेमहात्मानौसश्रृंगाविवपर्वतौ ॥ रोषात्प्रस्फुरमाणोष्ठौनिरीक्षंतौपरस्परं ॥ ४० ॥ तौसमेतौमहात्मानौगदाहस्तौनरोत्तमौ ॥ उभौपरमसंहृष्टावुभौपरम
संमतौ ॥ ४१ ॥ सदश्वाविवहेषंतौबृंहंताविवकुंजरौ ॥ वृषभाविवगर्जंतौदुर्योधनवृकोदरौ ॥ ४२ ॥ दैत्याविवबलोन्मत्तौरेजतुस्तौनरोत्तमौ ॥ ततोदुर्योधनोरा
जन्निदमाहयुधिष्ठिरं ॥ ४३॥ भ्रातृभिःसहितंचैवकृष्णेनचमहात्मना ॥ रामेणामितवीर्येणवाक्यंशौटीर्यसम्मतं ॥ ४४॥ केकयैःसृंजयैर्दृप्तंपंचालैश्चमहात्मभिः ॥
इदंव्यवसितंयुद्धंममभीमस्यचोभयोः ॥ ४५ ॥ उपोपविष्टाःपश्यध्वंसहितैर्नृपपुंगवैः ॥ श्रुत्वादुर्योधनवचःप्रत्यपद्यंततत्तथा ॥ ४६॥ ततःसमुपविष्टंतत्सुमहद्राज
मंडलं ॥ विराजमानंददृशेदिवीवादित्यमंडलं ॥ ४७॥ तेषांमध्येमहाबाहुःश्रीमान्केशवपूर्वजः ॥ उपविष्टोमहाराजपूज्यमानःसमंततः ॥ ४८ ॥ शुशुभेराजम
ध्यस्थोनीलवासाःसितप्रभः ॥ नक्षत्रैरिवसंपूर्णोवृतोनिशिनिशाकरः ॥ ४९ ॥ तौतथातुमहाराजगदाहस्तौसुदुःसहौ ॥ अन्योन्यंवाग्भिरुग्राभिस्तक्षमाणौव्य
वस्थितौ ॥ ५० ॥ अप्रियाणिततोन्योन्यमुक्त्वातौकुरुसत्तमौ ॥ उदीक्षंतौस्थितौतत्रवृत्रशक्रौयथाहवे ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदाप०
युद्धारंभेपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोवाग्युद्धमभवत्तुमुलंजनमेजय ॥ यत्रदुःखान्वितोराजाधृतराष्ट्रोब्रवीदिदं
॥ १ ॥ धिगस्तुखलुमानुष्यंयस्यनिष्ठेयमीदृशी ॥ एकादशचमूभर्तायत्रपुत्रोममानघ ॥ २ ॥ आज्ञाप्यसर्वान्नृपतीन्भुक्त्वाचेमांवसुंधरां ॥ गदामादायवेगेनप
दातिःप्रस्थितोरणे ॥ ३॥ भूत्वाहिजगतोनाथोह्यनाथइवमेसुतः ॥ गदामुद्यम्ययोयातिकिमन्यद्भागधेयतः ॥ ४॥ अहोदुःखंमहत्प्राप्तंपुत्रेणममसंजय ॥ एवमुक्त्वा
सदुःखार्तोविररामजनाधिपः ॥ ५॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ समेघनिनदोहर्षान्निनदन्निवगोवृषः ॥ आजुहावतदापार्थंयुद्धाययुधिवीर्यवान् ॥ ६॥ भीममाह्व
यमानेतुकुरुराजेमहात्मनि ॥ प्रादुरासन्सुघोराणिरूपाणिविविधान्युत ॥ ७ ॥ ववुर्वाताःसनिर्घाताःपांसुवर्षंपपातच ॥ बभूवुश्चदिशःसर्वास्तिमिरेणसमा
वृताः ॥ ८ ॥ महास्वनाःसुनिर्वातास्तुमुलालोमहर्षणाः ॥ पेतुस्तथोल्काःशतशःस्फोटयंत्योनभस्तलात् ॥ ९ ॥ राहुश्चाग्रसदादित्यमपर्वणिविशांपते ॥ चकंपे
चमहाकंपंपृथिवीसवनद्रुमा ॥ १० ॥ दीप्ताश्चवाताःप्रववुर्नीचैःशर्करकर्षिणः ॥ गिरीणांशिखराण्येवन्यपतंतमहीतले ॥ ११ ॥

॥ ५५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

मृग।बहुविधाकाराःसंपतंतिदिशोदश॥दीप्ताःशिवाश्चाप्यनदन्घोररूपाःसुदारुणाः ॥ १२ ॥ निर्घाताश्चमहाघोराबभूवुर्लोमहर्षणाः ॥ दीप्तायांदिशिराजेंद्र
मृगाश्चाशुभवेदिनः॥ १३ ॥ उदपानगताश्चापोव्यवर्धंतसमंततः॥ अशरीरामहानादाःश्रूयंतेस्मतदानृप ॥ १४ ॥ एवमादीनिदृष्ट्वाथनिमित्तानिवृकोदरः॥ उ
वाचभ्रातरंज्येष्ठंधर्मराजंयुधिष्ठिरं॥ १५ ॥ नैषशक्तोरणेजेतुंमंदात्मामांसुयोधनः॥ अद्यक्रोधंविमोक्ष्यामिविगूढंहृदयेचिरं ॥ १६ ॥ सुयोधनेकौरवेंद्रेखांडवे
पावकोयथा॥शल्यमद्योद्धरिष्यामितवपांडवहृच्छयं॥ १७ ॥ निहत्यगदयापापमिमंकुरुकुलाधमं॥ अद्यकीर्तिमयींमालांप्रतिमोक्ष्याम्यहंत्वयि ॥ १८ ॥ ह
त्वेमंपापकर्माणंगदयारणमूर्धनि॥ अद्यास्यशतधादेहंभिनद्मिगदयानया॥ १९ ॥ नायंप्रवेष्टानगरंपुनर्वारणसाह्वयं ॥ सर्पोत्सर्गस्यशयनेविषदानस्यभोज
ने॥ २० ॥ प्रमाणकोट्यांपातस्यदाहस्यजतुवेश्मनि॥ सभायामवहासस्यसर्वस्वहरणस्यच ॥ २१ ॥ वर्षमज्ञातवासस्यवनवासस्यचानघ॥ अद्यांतमेषांदुःखा
नांगंताहंभरतर्षभ॥ २२ ॥ एकाह्नाविनिहत्येमंभविष्याम्यात्मनोनृणः॥ अद्यायुर्धार्तराष्ट्रस्यदुर्मतेरकृतात्मनः॥ २३ ॥ समाप्तंभरतश्रेष्ठमातापित्रोश्चदर्शनं॥ अ
द्यसौख्यंतुराजेंद्रकुरुराजस्यदुर्मतेः॥ २४ ॥ समाप्तंचमहाराजनारीणांदर्शनंपुनः॥ अद्यायंकुरुराजस्यशांतनोःकुलपांसनः॥ २५ ॥ प्राणान्श्रियंचराज्यंचत्य
क्त्वाशेष्यतिभूतले॥ राजाचधृतराष्ट्रोद्यश्रुत्वापुत्रंनिपातितं॥ २६ ॥ स्मरिष्यत्यशुभंकर्मयत्तच्छकुनिबुद्धिजं॥ इत्युक्त्वाराजशार्दूलगदामादायवीर्यवान्॥ २७ ॥
अभ्यतिष्ठतयुद्धायशक्रोवृत्रमिवाह्वयन् ॥ तमुद्यतगदंदृष्ट्वाकैलासमिवशृंगिणं ॥ २८ ॥ भीमसेनःपुनःक्रुद्धोदुर्योधनमुवाचह॥ राज्ञश्चधृतराष्ट्रस्यतथात्वम
पिचात्मनः॥ २९ ॥ स्मरतद्दुष्कृतंकर्मयद्वृत्तंवारणावते॥ द्रौपदीचपरिक्लिष्टासभामध्येरजस्वला॥ ३० ॥ द्यूतेचवंचितोराजायत्त्वयासौबलेनच॥ वनेदुःखंचय
त्प्राप्तमस्माभिस्त्वत्कृतंमहत्॥ ३१ ॥ विराटनगरेचैवयोन्यंतरगतैरिव ॥ तत्सर्वंपातयाम्यद्यदिष्ट्याद्दृष्टोसिदुर्मते॥ ३२ ॥ त्वत्कृतेसौहतःशेतेशरतल्पेप्रतापवान्॥
गांगेयोरथिनांश्रेष्ठोनिहतोयाज्ञसेनिना॥ ३३ ॥ हतोद्रोणश्चकर्णश्चतथाशल्यःप्रतापवान्॥ वैराग्नेरादिकर्तासौशकुनिःसौबलोहतः ॥ ३४ ॥ प्रातिकामीततः
पापोद्रौपद्याःक्लेशकृद्धतः॥ भ्रातरस्तेहताःसर्वेशूराविक्रांतयोधिनः॥ ३५ ॥ एतेचान्येचबहवोनिहतास्त्वत्कृतेनृपाः ॥ त्वामद्यनिहनिष्यामिगदयानात्रसंशयः
॥ ३६ ॥ इत्येवमुच्चैराजेंद्रभाषमाणंवृकोदरं॥ उवाचगतभीराजनपुत्रस्तेसत्यविक्रमः॥ ३७ ॥

॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५६॥ ॥७॥ ततइति ॥१॥२॥३॥४॥५ ॥ ६ ॥ अभ्यहारयतान्यो

किंकत्थनेनबहुनायुध्यस्वत्वंवृकोदर॥ अद्यतेहंविनेष्यामियुद्धश्रद्धांकुलाधम॥३८॥ नहिदुर्योधनःक्षुद्रकेनचित्त्वद्विधेनवै॥ शक्यस्त्रासयितुंवाचायथान्यःप्राकृतोनरः॥३९॥ चिरकालेप्सितंदिष्ट्याहृदयस्थमिदंमम॥ त्वयासहगदायुद्धंत्रिदशैरुपपादितं॥४०॥ किंवाचाबहुनोक्तेनकत्थितेनचदुर्मते॥ वाणीसंपद्यतामेषाकर्मणामाचिरंकृथाः॥४१॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वासर्वएवाभ्यपूजयन्॥ राजानःसोमकाश्चैवयेतत्रासन्समागताः॥४२॥ ततःसंपूजितःसर्वैःसंप्रहृष्टतनूरुहः॥ भूयोधीरांमतिंचक्रेयुद्धायकुरुनंदनः॥४३॥ उन्मत्तमिवमातंगंतलशब्दैर्नराधिपाः॥ भूयःसंहर्षयांचक्रुर्दुर्योधनममर्षणं॥४४॥ तंमहात्मामहात्मानंगदामुद्यम्यपांडवः॥ अभिदुद्राववेगेनधार्तराष्ट्रंवृकोदरः॥४५॥ बृंहंतिकुंजरास्तत्रहयाह्रेषंतिचासकृत्॥ शस्त्राणिचाप्यदीप्यंतपांडवानांजयैषिणां॥४६॥ ॥इति श्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिगदायुद्धारंभेषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः॥५६॥ ॥७॥ ॥संजयउवाच॥ ॥ततोदुर्योधनोदृष्ट्वाभीमसेनंतथागतं॥प्रत्युद्ययावदीनात्मावेगेनमहतानदन्॥१॥ समापेततुरन्योन्यंशृंगिणौवृषभाविव॥ महानिर्घातघोषश्चप्रहाराणामजायत॥२॥ अभवच्चतयोर्युद्धंतुमुलंलोमहर्षणं॥ जिगीषतोर्यथान्योन्यमिंद्रप्रह्लादयोरिव॥३॥ रुधिरोक्षितसर्वांगौगदाहस्तौमनस्विनौ॥ ददृशातेमहात्मानौपुष्पिताविवकिंशुकौ॥४॥ तथातस्मिन्महायुद्धेवर्तमानेसुदारुणे॥ खद्योतसंघैरिवखंदर्शनीयंव्यरोचत॥५॥ तथातस्मिन्वर्तमानेसंकुलेतुमुलेभृशं॥ उभावपिपरिश्रांतौयुध्यमानावरिंदमौ॥६॥ तौमुहूर्तंसमाश्वस्यपुनरेवपरंतपौ॥ अभ्यहारयतान्योन्यंसंप्रगृह्यगदेशुभे॥७॥ तौतुदृष्ट्वामहावीर्यौसमाश्वस्तौनरर्षभौ॥ बलिनौवारणौयद्वद्वासितार्थेमदोत्कटौ॥८॥ समानवीर्यौसंप्रेक्ष्यप्रगृहीतगदावुभौ॥ विस्मयंपरमंजग्मुर्देवगंधर्वमानवाः॥९॥ प्रगृहीतगदौदृष्ट्वादुर्योधनवृकोदरौ॥ संशयःसर्वभूतानांविजयेसमपद्यत॥१०॥ समागम्यततोभूयोभ्रातरौबलिनांवरौ॥ अन्योन्यस्यांतरप्रेप्सूप्रचक्रातेऽतरंप्रति॥११॥ यमदंडोपमांगुर्वीमिंद्राशनिमिवोद्यतां॥ ददृशुःप्रेक्षकाराजन्रौद्रींविशसनींगदां॥१२॥ आविध्यतोगदांतस्यभीमसेनस्यसंयुगे॥ शब्दःसुतुमुलोघोरोमुहूर्तंसमपद्यत॥१३॥ आविध्यंतमरिंप्रेक्ष्यधार्तराष्ट्रोथपांडवं॥ गदामतुलवेगांतांविस्मितःसंबभूवह॥१४॥ चरंश्चविविधान्मार्गान्मंडलानिचभारत॥ अशोभततदावीरोभूयएववृकोदरः॥१५॥

न्यंपरस्परमभ्यहारयतांगदेअजिघ्रहीषातां संधिरार्षः ॥७॥८॥९॥ १० ॥ अंतरंगतिविशेषं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ मंडलानिशत्रोःपरिवेष्टनानिपरितोभ्रमणानि ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ गतंशत्रोःसंमुखगमनं प्रत्यागतंआभिमुख्यमत्यजतएवापसरणं ॥ १७ ॥ अस्त्रयंत्राणि कंचिन्मर्मदेशमाक्षिप्ययेनशत्रोरुत्क्षेपणमपक्षेपणंचक्रियतेतदस्त्रयंत्रं अस्यतेक्षिप्यतेनेनेत्यस्त्रंतच्चतद्यंत्रंनिग्रहणंचास्त्रयंत्रमितिसमासः स्थानानितेषामेवोपयोगीनिमर्मदेशादीनि परिधावनंवेगेनसव्यापसव्यकरणं ॥ १८ ॥ अभिद्रवणंवेगेनाभ्यागमनं आक्षेपंपरयत्नस्यतत्पातनहेतुतासंपादनं अवस्थानमचांचल्यं

तौपरस्परमासाद्ययत्तावन्योन्यरक्षणे ॥ मार्जाराविवभक्षार्थेततक्षातेमुहुर्मुहुः ॥ १६ ॥ अचरद्भीमसेनस्तुमार्गान्बहुविधांस्तथा ॥ मंडलानिविचित्राणिगतप्रत्यागतानिच ॥ १७ ॥ अस्त्रयंत्राणिचित्राणिस्थानानिविविधानिच ॥ परिमोक्षंप्रहाराणांवर्जनंपरिधावनं ॥ १८ ॥ अभिद्रवणमाक्षेपमवस्थानंसविग्रहं ॥ परिवर्तनसंवर्तमवप्लुतमुपप्लुतं ॥ १९ ॥ उपन्यस्तमपन्यस्तंगदायुद्धविशारदौ ॥ एवंतौविचरंतौतुन्यघ्नतांवैपरस्परं ॥ २० ॥ वंचयानौपुनश्चैवचेरतुःकुरुसत्तमौ ॥ विक्रीडंतौसुबलिनौमंडलानिविचेरतुः ॥ २१ ॥ तौदर्शयंतौसमरेयुद्धक्रीडांसमंततः ॥ गदाभ्यांसहसान्योन्यमाजघ्नतुररिंदमौ ॥ २२ ॥ परस्परंसमासाद्यदंष्ट्राभ्यांद्विरदौयथा ॥ अशोभेतांमहाराजशोणितेनपरिप्लुतौ ॥ २३ ॥ एवंतदभवद्युद्धंघोररूपंपरंतप ॥ परिवृत्तेहनिक्रूरंवृत्रवासवयोरिव ॥ २४ ॥ गदाहस्तौततस्तौतुमंडलावस्थितौबली ॥ दक्षिणंमंडलंराजन्धार्तराष्ट्रोभ्यवर्तत ॥ २५ ॥ सव्यंतुमंडलंतत्रभीमसेनोभ्यवर्तत ॥ तथातुचरतस्तस्यभीमस्यरणमूर्धनि ॥ २६ ॥ दुर्योधनोमहाराजपार्श्वदेशेभ्यताडयत् ॥ आहतस्तुततोभीमःपुत्रेणतवभारत ॥ २७ ॥ आविद्ध्यतगदांगुर्वींप्रहारंतमचिंतयन् ॥ इंद्राशनिसमांघोरांयमदंडमिवोद्यतां ॥ २८ ॥ ददृशुस्तेमहाराजभीमसेनस्यतांगदां ॥ आविध्यंतंगदांदृष्ट्वाभीमसेनंतवात्मजः ॥ २९ ॥ समुद्यम्यगदांघोरांप्रत्यविध्यत्परंतपः ॥ गदामारुतवेगेनतवपुत्रस्यभारत ॥ ३० ॥ शब्दआसीत्सुतुमुलस्तेजश्चसमजायत ॥ सचरन्विविधान्मार्गान्मंडलानिचभागशः ॥ ३१ ॥ समशोभततेजस्वीभूयोभीमात्सुयोधनः ॥ आविद्धासर्ववेगेनभीमेनमहतीगदा ॥ ३२ ॥ सधूमंसार्चिषंचाग्निमुमोचोग्रमहास्वना ॥ आधूतांभीमसेनेनगदांदृष्ट्वासुयोधनः ॥ ३३ ॥ अद्रिसारमयींगुर्वीमाविध्यन्बह्वशोभत ॥ गदामारुतवेगंहिदृष्ट्वातस्यमहात्मनः ॥ ३४ ॥ भयंविवेशपांडूंस्तुसर्वानेवससोमकान् ॥ तौदर्शयंतौसमरेयुद्धक्रीडांसमंततः ॥ ३५ ॥ गदाभ्यांसहसान्योन्यमाजघ्नतुररिंदमौ ॥ तौपरस्परमासाद्यदंष्ट्राभ्यांद्विरदौयथा ॥ ३६ ॥

सविग्रहंशत्रावुत्थितेपुनस्तेनसहयुद्धकरणं परिवर्तनंशत्रुंप्रहर्तुंपरितःप्रसरणं संवर्तंशत्रुप्रसरणस्यावरोधनं अवप्लुतंप्रहारवंचनार्थंनम्रीभूयनिःसरणं उपप्लुतंतदेवार्वाग्गमनयुक्तं ॥ १९ ॥ उपन्यस्तंउपेत्यायुधप्रक्षेपः अपन्यस्तंपरावृत्यपृष्ठतःकृतेनहस्तेनशत्रोस्ताडनं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ आस्थायेति कौशिकान्कुशउन्मत्तस्तदाचरितान्मार्गानास्थायपुनःपुनरुत्पतनेनवंचनेनचभीममुन्मत्तीकृत्यगदयाताड

अशोभेतांमहाराजशोणितेनपरिप्लुतौ॥ एवंतदभवद्युद्धंघोररूपमसंवृतं॥ ३७॥ परिवृत्तेऽहनिक्रूरंवृत्रवासवयोरिव ॥ दृष्ट्वाव्यवस्थितंभीमंतवपुत्रोमहाबलः ॥ ३८॥ चरंश्चित्रतरान्मार्गान्कौंतेयमभिदुद्रुवे॥ तस्यभीमोमहावेगांजांबूनदपरिष्कृतां॥ ३९॥ अतिक्रुद्धस्यक्रुद्धस्तुताडयामासतांगदां॥ सविस्फुलिंगोनिर्ह्रादस्तयोस्तत्राभिघातजः॥ ४०॥ प्रादुरासीन्महाराजस्पृष्टयोर्वज्रयोरिव॥ वेगवत्यातयातत्रभीमसेनप्रमुक्तया ॥ ४१ ॥ निपतंत्यामहाराजपृथिवीसमकंपत॥ तांनामृष्यतकौरव्योगदांप्रतिहतांरणे॥ ४२ ॥ मत्तोद्विपइवक्रुद्धःप्रतिकुंजरदर्शनात्॥ ससव्यंमंडलंराजाउद्भ्राम्यकृतनिश्चयः ॥ ४३॥ आजघ्नेमूर्ध्निकौंतेयंगदयाभीमवेगया॥ तयात्वभिहतोभीमः पुत्रेणतवपांडवः॥४४॥ नाकंपतमहाराजतदद्भुतमिवाभवत्॥ आश्चर्यंचापितद्राजन्सर्वसैन्यान्यपूजयन्॥४५॥ यद्गदाभिहतोभीमोनाकंपतपदात्पदं॥ ततोगुरुतरांदीप्तांगदांहेमपरिष्कृतां॥४६॥ दुर्योधनायव्यसृजद्भीमोभीमपराक्रमः॥ तंप्रहारमसंभ्रांतोलाघवेनमहाबलः॥ ४७॥ मोघंदुर्योधनश्चक्रेतत्राभूद्विस्मयोमहान्॥ सातुमोघागदाराजन्पतंतीभीमचोदिता ॥ ४८ ॥ चालयामासपृथिवींमहानिर्घातनिःस्वना॥ आस्थायकौशिकान्मार्गानुत्पतन्सपुनःपुनः॥ ४९ ॥ गदानिपातंप्रज्ञायभीमसेनंचवंचितं॥ वंचयित्वातदाभीमंगदयाकुरुसत्तमः ॥ ५०॥ ताडयामाससंक्रुद्धोवक्षोदेशेमहाबलः॥ गदयानिहतोभीमोमुह्यमानोमहारणे॥ ५१ ॥ नाभ्यमन्यतकर्तव्यंपुत्रेणाभ्याहतस्तव॥ तस्मिंस्तथावर्तमानेराजन्सोमकपांडवाः॥ ५२॥ भृशोपहतसंकल्पानहृष्टमनसोऽभवन्॥ सतुतेनप्रहारेणमातंगइवरोषितः ॥ ५३॥ हस्तिवद्धस्तिसंकाशमभिदुद्रावतेसुतं ॥ ततस्तुतरसाभीमोगदयातनयंतव ॥ ५४॥ अभिदुद्राववेगेनसिंहोवनगजंयथा॥ उपसृत्यतुराजानंगदामोक्षविशारदः ॥ ५५॥ आविध्यतगदांराजन्समुद्दिश्यसुतंतव॥ अताडयद्भीमसेनःपार्श्वेदुर्योधनंतदा ॥ ५६॥ सविह्वलःप्रहारेणजानुभ्यामगमन्महीं ॥ तस्मिन्कुरुकुलश्रेष्ठेजानुभ्यामवनींगते ॥ ५७॥ उदतिष्ठत्ततोनादःसृंजयानांजगत्पते॥ तेषांतुनिनदंश्रुत्वासृंजयानांनरर्षभः॥ ५८ ॥ अमर्षाद्भरतश्रेष्ठपुत्रस्तेसमकुप्यत॥ उत्थायतुमहाबाहुर्महानागइवश्वसन् ॥ ५९॥ दिधक्षन्निवनेत्राभ्यांभीमसेनमवैक्षत॥ ततःसभरतश्रेष्ठोगदापाणिरभिद्रवन्॥ ६० ॥ प्रमथिष्यन्निवशिरोभीमसेनस्यसंयुगे॥ समहात्मामहात्मानंभीमंभीमपराक्रमः॥ ६१ ॥

यामासेतिद्वयोःसंबंधः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ नहृष्टमनसःखिन्नचेतसः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥

शंखदेशेललाटप्रांते ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ नेदुषांनादंकृतवतीनां ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणि नै० भा० सप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ ७ ॥

अताडयच्छंखदेशेनचचालाचलोपमः ॥ सभूयःशुशुभेपार्थस्ताडितोगदयारणे ॥ उद्भिन्नरुधिरोराजन्प्रभिन्नइवकुंजरः ॥ ६२ ॥ ततोगदांवीरहणीमयोमयींप्रगृह्यवज्राशनितुल्यनिःस्वनां ॥ अताडयच्छत्रुममित्रकर्षणोबलेनविक्रम्यधनंजयाग्रजः ॥ ६३ ॥ सभीमसेनाभिहतस्तवात्मजःपपातसंकंपितदेहबंधनः ॥ सुपुष्पितोमारुतवेगताडितोवनेयथाशालइवावघूर्णितः ॥ ६४ ॥ ततःप्रणेदुर्जहृषुश्चपांडवाःसमीक्ष्यपुत्रंपतितंक्षितौतव ॥ ततःसुतस्तेप्रतिलभ्यचेतनांसमुत्पपातद्विरदोयथाह्रदात् ॥ ६५ ॥ सपार्थिवोनित्यममर्षितस्तदामहारथःशिक्षितवत्परिभ्रमन् ॥ अताडयत्पांडवमग्रतःस्थितंसविह्वलांगोजगतीमुपास्पृशत् ॥ ६६ ॥ ससिंहनादंविननादकौरवोनिपात्यभूमौयुधिभीममोजसा ॥ बिभेदचैवाशनितुल्यमोजसागदानिपातेनशरीररक्षणं ॥ ६७ ॥ ततोंतरिक्षेनिनदोमहानभूद्दिवौकसामप्सरसांचनेदुषां ॥ पपातचोच्चैरमरप्रवेरितंविचित्रपुष्पोत्करवर्षमुत्तमं ॥ ६८ ॥ ततःपरानाविशदुत्तमंभयंसमीक्ष्यभूमौपतितंनरोत्तमं ॥ अहीयमानंचबलेनकौरवंनिशाम्यभेदंसुदृढस्यवर्मणः ॥ ६९ ॥ ततोमुहूर्तादुपलभ्यचेतनांप्रमृज्यवक्रंरुधिराक्तमात्मनः ॥ धृतिंसमालंब्यविवृत्यलोचनेबलेनसंस्तभ्यवृकोदरःस्थितः ॥ ७० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिगदायुद्धेसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ समुदीर्णंततोदृष्ट्वासंग्रामंकुरुमुख्ययोः ॥ अथाब्रवीदर्जुनस्तुवासुदेवंयशस्विनं ॥ १ ॥ अनयोर्वीरयोर्युद्धेकोज्यायान्भवतोमतः ॥ कस्यवाकोगुणोभूयानेतद्वदजनार्दन ॥ २ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ उपदेशोनयोस्तुल्योभीमस्तुबलवत्तरः ॥ कृतीयत्नपरस्त्वेषधार्तराष्ट्रोवृकोदरात् ॥ ३ ॥ भीमसेनस्तुधर्मेणयुध्यमानोनजेष्यति ॥ अन्यायेनतुयुध्यन्वैहन्यादेवसुयोधनं ॥ ४ ॥ माययानिर्जितादेवैरसुराइतिनःश्रुतं ॥ विरोचनस्तुशक्रेणमाययानिर्जितःसवै ॥ ५ ॥ माययाचाक्षिपत्तेजोवृत्रस्यबलसूदनः ॥ तस्मान्मायामयंभीमआतिष्ठतुपराक्रमं ॥ ६ ॥ प्रतिज्ञातंचभीमेनद्यूतकालेधनंजय ॥ ऊरूभेत्स्यामितेसंख्येगदयेतिसुयोधनं ॥ ७ ॥ सोयंप्रतिज्ञांतांचापिपालयत्वरिकर्षणः ॥ मायाविनंतुराजानंमाययैवनिकृंततु ॥ ८ ॥ यद्येषबलमास्थायन्यायेनप्रहरिष्यति ॥ विषमस्थस्ततोराजाभविष्यतियुधिष्ठिरः ॥ ९ ॥ पुनरेवतुवक्ष्यामिपांडवेयनिबोधमे ॥ धर्मराजापराधेनभयंनःपुनरागतं ॥ १० ॥ कृत्वाहिसुमहत्कर्महत्वाभीष्ममुखान्कुरून् ॥ जयःप्राप्तोयशःप्राग्र्यंवैरंचप्रतियातितं ॥ ११ ॥

॥ समुदीर्णमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

तदेवंविजयःप्राप्तःपुनःसंशयितःकृतः॥ अबुद्धिरेषामहतीधर्मराजस्यपांडव॥ १२॥ यदेकविजयेयुद्धंपाणितंघोरमीदृशं॥ सुयोधनःकृतीवीरएकायनगतस्त
था॥ १३॥ अपिचोशनसागीतःश्रूयतेऽयंपुरातनः॥ श्लोकस्तत्त्वार्थसहितस्तन्मेनिगदतःश्रृणु॥ १४॥ पुनरावर्तमानानांभग्नानांजीवितैषिणां॥ भेतव्यमरि
शेषाणामेकायनगताहिते॥ १५॥ साहसोत्पतितानांचनिराशानांचजीविते॥ नशक्यमग्रतःस्थातुंशक्रेणापिधनंजय॥ १६॥ सुयोधनमिमंभग्नंहतसैन्यंह्रदं
गतं॥ पराजितंवनप्रेप्सुंनिराशंराज्यलंभने॥ १७॥ कोन्वेषसंयुगेप्राज्ञःपुनर्द्वंद्वेसमाह्वयेत्॥ अपिनोनिर्जितंराज्यंनहरेतसुयोधनः॥ १८॥ यस्त्रयोदशवर्षाणि
गदयाकृतनिश्रमः॥ चरत्यूर्ध्वंचतिर्यक्चभीमसेनजिघांसया॥ १९॥ एनंचेन्नमहाबाहुरन्यायेनहनिष्यति॥ एषवःकौरवोराजाधार्तराष्ट्रोभविष्यति॥ २०॥
धनंजयस्तुश्रुत्वैतत्केशवस्यमहात्मनः॥ प्रेक्षतोभीमसेनस्यसव्यमूरुमताडयत्॥ २१॥ गृह्यसंज्ञांततोभीमोगदयाव्यचरद्रणे॥ मंडलानिविचित्राणियमका
नीतराणिच॥ २२॥ दक्षिणंमंडलंसव्यंगोमूत्रकमथापिच॥ व्यचरत्पांडवोराजन्नरिंसंमोहयन्निव॥ २३॥ तथैवतवपुत्रोपिगदामार्गविशारदः॥ व्यचरल्लघु
चित्रंचभीमसेनजिघांसया॥ २४॥ आधुन्वंतौगदेघोरेचंदनागुरुरूषिते॥ वैरस्यांतंपरीप्सतौरणेक्रुद्धाविवांतकौ॥ २५॥ अन्योन्यंतौजिघांसंतौप्रवीरौपुरुष
र्षभौ॥ युयुधातेगरुत्मंतौयथानागामिषैषिणौ॥ २६॥ मंडलानिविचित्राणिचरतोर्नृपभीमयोः॥ गदासंपातजास्तत्रप्रजज्ञुःपावकार्चिषः॥ २७॥ समंप्रहरतो
स्तत्रशूरयोर्बलिनोर्मृधे॥ क्षुब्धयोर्वायुनाराजन्द्वयोरिवसमुद्रयोः॥ २८॥ तयोःप्रहरतोस्तुल्यंमत्तकुंजरयोरिव॥ गदानिर्घातसंह्रादःप्रहाराणामजायत
॥ २९॥ तस्मिंस्तदासंप्रहारेदारुणेसंकुलेभृशं॥ उभावपिपरिश्रांतौयुध्यमानावरिंदमौ॥ ३०॥ तौमुहूर्तंसमाश्वस्यपुनरेवपरंतप॥ अभ्यहारयतांक्रुद्धौप्रगृह्य
महतीगदे॥ ३१॥ तयोःसमभवद्युद्धंघोररूपमसंवृतं॥ गदानिपातैराजेंद्रतक्षतोर्वैपरस्परं॥ ३२॥ समरेप्रद्रुतौतौतुवृषभाक्षौतरस्विनौ॥ अन्योन्यंजघ्नतुर्वीरौ
पंकस्थौमहिषाविव॥ ३३॥ जर्जरीकृतसर्वांगौरुधिरेणाभिसंप्लुतौ॥ ददृशातेहिमवतिपुष्पिताविवकिंशुकौ॥ ३४॥ दुर्योधनस्तुपार्थेनविवरेसंप्रदर्शिते॥ ई
षदुन्मिषमाणस्तुसहसाप्रससारह॥ ३५॥ तमभ्याशगतंप्राज्ञोरणेप्रेक्ष्यवृकोदरः॥ अवाक्षिपद्गदांतस्मिन्वेगेनमहताबली॥ ३६॥ आक्षिपंतंतुतंदृष्ट्वापुत्रस्तव
विशांपते॥ अवासर्पत्ततःस्थानात्सामोघान्यपतद्भुवि॥ ३७॥ मोक्षयित्वाप्रहारंतंसुतस्तवससुंभ्रमात्॥ भीमसेनंचगदयाप्राहरत्कुरुसत्तम॥ ३८॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ क्षुपः क्षुद्रवृक्षः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

तस्यविस्यंदमानेनरुधिरेणामितौजसः॥ प्रहारगुरुपाताच्चमूर्छेवसमजायत ॥ ३९ ॥ दुर्योधनोनतंवेदपीडितंपांडवंरणे॥ धारयामासभीमोपिशरीरमतिपी
डितं ॥ ४० ॥ अमन्यतस्थितंह्येनंप्रहरिष्यंतमाहवे ॥ अतोनप्राहरत्तस्मैपुनरेवतवात्मजः ॥ ४१ ॥ ततोमुहूर्तमाश्वस्यदुर्योधनमुपस्थितं॥ वेगेनाभ्यपतद्राज
न्भीमसेनःप्रतापवान्॥ ४२ ॥ तमापतंतंसंप्रेक्ष्यसंरब्धममितौजसं॥ मोघमस्यप्रहारंतंचिकीर्षुर्भरतर्षभ ॥ ४३॥ अवस्थानेमतिंकृत्वापुत्रस्तवमहामनाः॥ इ
येषोत्पतितुंराजञ्छलयिष्यन्वृकोदरं॥ ४४ ॥ अबुध्यद्भीमसेनस्तुराज्ञस्तस्यचिकीर्षितं ॥ अथास्यसमभिद्रुत्यसमुत्कुश्यचसिंहवत्॥ ४५ ॥ सृत्यावंचयतोरा
जन्पुनरेवोत्पतिष्यतः ॥ ऊरुभ्यांप्राहिणोद्राजन्गदांवेगेनपांडवः ॥ ४६ ॥ सावज्रनिष्पेषसमाप्रहिताभीमकर्मणा ॥ ऊरूदुर्योधनस्याथबभंजप्रियदर्शनौ
॥ ४७॥ सपपातनरव्याघ्रोवसुधामनुनादयन्॥ भग्नोरुर्भीमसेनेनपुत्रस्तवमहीपते॥ ४८ ॥ ववुर्वाताःसनिर्घाताःपांशुवर्षंपपातच ॥ चचालपृथिवीचापिसवृ
क्षक्षुपपर्वता ॥ ४९ ॥ तस्मिन्निपतितेवीरेपत्यौसर्वमहीक्षितां ॥ महास्वनापुनर्दीप्तासनिर्घाताभयंकरी ॥ ५० ॥ पपातचोल्कामहतीपतितेपृथिवीपतौ ॥ तथा
शोणितवर्षंचपांशुवर्षंचभारत ॥ ५१ ॥ ववर्षमघवांस्तत्रतवपुत्रेनिपातिते॥ यक्षाणांराक्षसानांचपिशाचानांतथैवच ॥ ५२ ॥ अंतरिक्षेमहानादःश्रूयतेभरत
र्षभ ॥ तेनशब्देनघोरेणमृगाणामथपक्षिणां ॥ ५३ ॥ जज्ञेघोरतरःशब्दोबहूनांसर्वतोदिशं ॥ येतत्रवाजिनःशेषागजाश्चमनुजैःसह ॥ ५४ ॥ मुमुचुस्तेमहानादं
तवपुत्रेनिपातिते ॥ भेरीशंखमृदंगानामभवच्चस्वनोमहान् ॥ ५५ ॥ अंतर्भूमिगतश्चैवतवपुत्रेनिपातिते ॥ बहुपादैर्बहुभुजैःकबंधैर्घोरदर्शनैः ॥ ५६॥ नृत्यद्भिर्भ
यदैर्व्याप्तादिशस्तत्राभवन्नृप ॥ ध्वजवंतोस्त्रवंतश्चशस्त्रवंतस्तथैवच ॥ ५७॥ प्राकंपंततताराजंस्तवपुत्रेनिपातिते ॥ ह्रदाःकूपाश्चरुधिरमुद्वेमुर्नृपसत्तम ॥ ५८ ॥
नद्यश्चसुमहावेगाःप्रतिस्रोतोवहाभवन् ॥ पुल्लिंगाइवनार्यस्तुस्त्रीलिंगाःपुरुषाभवन् ॥ ५९ ॥ दुर्योधनेतदाराजन्पतितेतनयेतव ॥ दृष्ट्वातानद्भुतोत्पातान्पंचा
लाःपांडवैःसह ॥ ६० ॥ आविग्नमनसःसर्वेबभूवुर्भरतर्षभ ॥ ययुर्देवायथाकामंगंधर्वाप्सरसस्तथा ॥ ६१ ॥ कथयंतोद्भुतंयुद्धंसुतयोस्तवभारत ॥ तथैवसिद्धा
राजेंद्रतथावातिकचारणाः ॥ ६२ ॥ नरसिंहौप्रशंसंतौविप्रजग्मुर्यथागतं ॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिदुर्योधनवधेअष्टपंचाश
त्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

॥ संजयउवाच ॥ ॥ तंपातितंततोदृष्ट्वामहाशालमिवोद्गतं ॥ प्रहृष्टमनसःसर्वेददृशुस्तत्रपांडवाः ॥ १ ॥ उन्मत्तमिवमातंगंसिंहेनविनिपातितं ॥ ददृशुर्हृष्टरोमा
णःसर्वेतेचापिसोमकाः ॥ २ ॥ ततोदुर्योधनंहत्वाभीमसेनःप्रतापवान् ॥ पातितंकौरवेंद्रंतमुपगम्येदमब्रवीत् ॥ ३ ॥ गौर्गौरितिपुरामंदद्रौपदीमेकवाससं ॥ य
त्सभायांहसन्नस्मांस्तदावदसिदुर्मते ॥ ४ ॥ तस्यावहासस्यफलमद्यत्वंसमवाप्नुहि ॥ एवमुक्त्वासवामेनपदामौलिमुपास्पृशत् ॥ ५ ॥ शिरश्चराजसिंहस्यपादेन
समलोडयत् ॥ तथैवक्रोधसंरक्तोभीमःपरबलार्दनः ॥ ६ ॥ पुनरेवाब्रवीद्वाक्यंयत्तच्छृणुनराधिप ॥ येस्मान्पुरोपनृत्यंतमूढागौरितिगौरिति ॥ ७ ॥ तान्वयंप्रतिनृ
त्यामःपुनर्गौरितिगौरिति ॥ नास्माकंनिकृतिर्वह्निर्नाक्षद्यूतंनवंचना ॥ स्वबाहुबलमाश्रित्यप्रबाधामोवयंरिपून् ॥ ८ ॥ सोवाप्यवैरस्यपरस्यपारंवृकोदरःप्राह
शनैःप्रहस्य ॥ युधिष्ठिरंकेशवसृंजयांश्चधनंजयंमाद्रवतीसुतौच ॥ ९ ॥ रजस्वलांद्रौपदीमानयन्येयेचाप्यकुर्वंतसदस्यवस्त्रां ॥ तान्पश्यध्वंपांडवैर्धार्तराष्ट्रान्र
णेहतांस्तपसायाज्ञसेन्याः ॥ १० ॥ येनःपुराषंढतिलानवोचन्क्रूराराज्ञोधृतराष्ट्रस्यपुत्राः ॥ तेनोहताःसगणाःसानुबंधाःकामंस्वर्गंनरकंवापतामः ॥ ११ ॥ पुन
श्चराज्ञःपतितस्यभूमौसतांगदांस्कंधगतांप्रगृह्य ॥ वामेनपादेनशिरःप्रमृद्यदुर्योधनंनैकृतिकंन्यवोचत् ॥ १२ ॥ हृष्टेनराजन्कुरुसत्तमस्यक्षुद्रात्मनाभीमसेने
नपादं ॥ दृष्ट्वाकृतंमूर्धनिनाभ्यनंदन्धर्मात्मानःसोमकानांप्रबर्हाः ॥ १३ ॥ तवपुत्रंतथाहत्वाकत्थमानंवृकोदरं ॥ नृत्यमानंचबहुशोधर्मराजोब्रवीदिदं ॥ १४ ॥
गतोसिवैरस्यानृण्यंप्रतिज्ञापूरितात्वया ॥ शुभेनाथाशुभेनैवकर्मणाविरमाधुना ॥ १५ ॥ माशिरोस्यपदामर्दीर्माधर्मस्तेतिगोभवेत् ॥ राजाज्ञातिर्हतश्चायंनै
तन्न्याय्यंतवानघ ॥ १६ ॥ एकादशचमूनाथंकुरूणामधिपंतथा ॥ मास्प्राक्षीर्भीमपादेनराजानंज्ञातिमेवच ॥ १७ ॥ हतबंधुर्हतामात्योभ्रष्टसैन्योहतोमृधे ॥ स
र्वाकारेणशोच्योयंनावहास्योयमीश्वरः ॥ १८ ॥ विध्वस्तोयंहतामात्योहतभ्राताहतप्रजः ॥ उत्सन्नपिंडोभ्राताचनैतन्न्याय्यंकृतंत्वया ॥ १९ ॥ धार्मिकोभीम
सेनोसावित्याहुस्त्वांपुराजनाः ॥ सकस्माद्भीमसेनत्वंराजानमधितिष्ठसि ॥ २० ॥ इत्युक्त्वाभीमसेनंतुसाश्रुकंठोयुधिष्ठिरः ॥ उपसृत्याब्रवीद्दीनोदुर्योधनमरिं
दमं ॥ २१ ॥ तातमन्युर्नतेकार्योनात्माशोच्यस्त्वयातथा ॥ नूनंपूर्वकृतंकर्मसुघोरमनुभूयते ॥ २२ ॥ धात्रोपदिष्टंविषमंनूनंफलमसंस्कृतं ॥ यद्वयंत्वांजिघांसा
मस्त्वंचास्मान्कुरुसत्तम ॥ २३ ॥ आत्मनोह्यपराधेनमहद्व्यसनमीदृशं ॥ प्राप्तवानसियल्लोभान्मदाद्बाल्याच्चभारत ॥ २४ ॥

॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥ ॥ इ० ग० नै० भा० एकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥५९॥ ॥अधर्मेणेति ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥आत्मेति आत्मवृद्धिः शत्रुक्षयः स्वमित्रस्यवृद्धिः

घातयित्वावयस्यांश्चभ्रातॄनथपितॄंस्तथा॥ पुत्रान्पौत्रांस्तथाचान्यांस्ततोसिनिधनंगतः॥ २५ ॥ तवापराधादस्माभिर्भ्रातरस्तेनिपातिताः॥ निहताज्ज्ञातयश्चा पिदिष्टंमन्येदुरत्ययं॥ २६ ॥ आत्मानशोचनीयस्तेश्लाघ्योमृत्युस्तवानघ॥ वयमेवाधुनाशोच्याःसर्वावस्थासुकौरव॥ २७ ॥ कृपणंवर्तयिष्यामस्तैर्हीनाबंधु भिःप्रियैः॥ भ्रातॄणांचैवपुत्राणांतथावैशोकविह्वलाः॥ २८ ॥ कथंद्रक्ष्यामिविधवावधूःशोकपरिप्लुताः॥ त्वमेकःसुस्थितोराजन्स्वर्गेतेनिलयोध्रुवः॥ २९ ॥ व यंनरकसंज्ञंवैदुःखंप्राप्स्यामदारुणं॥ स्नुषाश्चप्रस्नुषाश्चैवधृतराष्ट्रस्यविह्वलाः॥ गर्हयिष्यंतिनोनूनंविधवाःशोककर्शिताः॥ ३० ॥ ॥संजयउवाच॥ ॥एवमु क्त्वासुदुःखार्तोनिशश्वाससपार्थिवः॥ विललापचिरंचापिधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ ३१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणियुधिष्ठिरविलापेएकोन षष्टितमोऽध्यायः॥५९॥ ॥ ६० ॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥अधर्मेणहतंदृष्ट्वाराजानंमाधवोत्तमः॥ किमब्रवीत्तदासूतबलदेवोमहाबलः॥१॥ गदायुद्धविशे षज्ञोगदायुद्धविशारदः॥ कृतवान्रौहिणेयोयत्तन्ममाचक्ष्वसंजय॥ २॥ ॥संजयउवाच॥ ॥शिरस्यभिहतंदृष्ट्वाभीमसेनेनतेसुतं॥ रामःप्रहरतांश्रेष्ठश्चुक्रो धबलवद्बली॥ ३ ॥ ततोमध्येनरेंद्राणामूर्ध्वबाहुर्हलायुधः॥ कुर्वन्नार्तस्वरंघोरंधिग्धिग्भीमेत्युवाचह॥४॥ अहोधिग्यदधोनाभेःप्रहृतंधर्मविग्रहे॥ नैतद्दृष्टंगदा युद्धेकृतवान्यद्वृकोदरः॥ ५ ॥ अधोनाभ्यानहंतव्यमितिशास्त्रस्यनिश्चयः॥ अयंत्वशास्त्रविन्मूढःस्वच्छंदात्संप्रवर्तते ॥ ६ ॥ तस्यतत्तद्ब्रुवाणस्यरोषःसमभव न्महान्॥ ततोराजानमालोक्यरोषसंरक्तलोचनः॥ ७॥ बलदेवोमहाराजततोवचनमब्रवीत्॥ नचैषपतितःकृष्णकेवलंमत्समोऽसमः॥ ८ ॥ आश्रितस्यतुदौ र्बल्यादाश्रयःपरिभर्त्स्यते॥ ततोलांगलमुद्यम्यभीममभ्यद्रवद्बली ॥ ९ ॥ तस्योर्ध्वबाहोःसदृशंरूपमासीन्महात्मनः॥ बहुधातुविचित्रस्यश्वेतस्येवमहागिरेः ॥ १० ॥ तमुत्पतंतंजग्राहकेशवोविनयान्वितः॥ बाहुभ्यांपीनवृत्ताभ्यांप्रयत्नाद्बलवद्बली॥ ११ ॥ सितासितौयदुवरौशुशुभातेधिकंतदा॥ नभोगतौयथाराजं श्चंद्रसूर्यौदिनक्षये॥ १२ ॥ उवाचचैनंसंरब्धंशमयन्निवकेशवः॥ आत्मवृद्धिर्मित्रवृद्धिर्मित्रमित्रोदयस्तथा॥ १३ ॥ विपरीतंद्विषत्स्वेतत्षड्विधावृद्धिरात्मनः॥ आत्मन्यपिचमित्रेचविपरीतंयदाभवेत्॥ १४ ॥ तदाविद्यान्मनोग्लानिमाशुशांतिकरोभवेत्॥ अस्माकंसहजंमित्रंपांडवाःशुद्धपौरुषाः॥ १५ ॥

शत्रुमित्रस्यक्षयःस्वमित्रमित्रस्यवृद्धिः शत्रुमित्रमित्रस्यक्षयःएवंषड्विधाआत्मनोवृद्धिः॥१३॥विपरीतंआत्मक्षयशत्रुवृद्ध्यादिकंइदमेवषट्कं॥१४॥प्रकृतेमित्रवृद्धिरेवात्मवृद्धिरित्याह अस्माकमिति॥१५॥

॥ १६ ॥ भंक्काभंक्ष्येइतिप्रतिज्ञापालनरूपत्वादप्यधोनाभिप्रहारोनाधर्मइत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ यौनःयोनिनिमित्तःसंबंधः अस्माकंपितामहःपांडवानांमातामहश्चैकइतियौनसंबंधः एवमर्जुनेजामातृत्वादिरपि सुखहार्दैःअन्योन्यसुखप्रदैःसौहार्दैःस्नेहेनचेत्यर्थः ॥ १९ ॥ सीरभृत्रामः ॥ २०॥ धर्मइति नियच्छतिनियममेति अर्थकामाभ्यांधर्मःसंकोचमेतीत्यर्थः ॥ २१ ॥ धर्मार्थौकामेनापीडयन्ध

स्वकाःपितृष्वसुःपुत्रास्तेपरैर्निकृताभृशं ॥ प्रतिज्ञापालनंधर्मःक्षत्रियस्येहवेद्म्यहं ॥ १६॥ सुयोधनस्यगदयाभंक्तास्म्यूरूमहाहवे ॥ इतिपूर्वंप्रतिज्ञातंभीमेन हिसभातले॥ १७॥ मैत्रेयेणाभिशप्तश्चपूर्वमेवमहर्षिणा॥ ऊरूतेभेत्स्यतेभीमोगदयेतिपरंतप॥१८॥ अतोदोषंनपश्यामिमाक्रुध्यस्वप्रलंबहन्॥ यौनःस्वैःसुखहार्दैश्चसंबंधःसहपांडवैः॥१९॥ तेषांवृद्ध्याहिवृद्धिर्नोमाक्रुधःपुरुषर्षभ॥ वासुदेववचःश्रुत्वासीरभृत्प्राहधर्मवित्॥ २०॥ धर्मःसुचरितःसद्भिःसचद्वाभ्यां नियच्छति ॥ अर्थश्चात्यर्थलुब्धस्यकामश्चातिप्रसंगिणः ॥ २१ ॥ धर्मार्थौधर्मकामौचकामार्थौचाप्यपीडयन् ॥ धर्मार्थकामान्योभ्येतिसोत्यंतंसुखमश्नुते ॥ २२॥ तदिदंव्याकुलंसर्वंकृतंधर्मस्यपीडनात्॥ भीमसेनेनगोविंदकामंत्वंतुयथात्थमां॥२३॥ ॥कृष्णउवाच॥ ॥ अरोषणोहिधर्मात्मासततंधर्मवत्सलः॥ भवान्प्रख्यायतेलोकेतस्मात्संशाम्यमाक्रुधः ॥ २४॥ प्राप्तंकलियुगंविद्धिप्रतिज्ञांपांडवस्यच ॥ आनृण्यंयातुवैरस्यप्रतिज्ञायाश्चपांडवः॥ २५॥ ॥ संजयउवाच॥ ॥धर्मच्छलमपिश्रुत्वाकेशवात्सविशांपते॥ नैवप्रीतमनारामोवचनंप्राहसंसदि॥ २६॥ हत्वाऽधर्मेणराजानंधर्मात्मानंसुयोधनं॥ जिह्मयोधीतिलोकेस्मिन्ख्यातिंयास्यतिपांडवः ॥ २७॥ दुर्योधनोपिधर्मात्मागतिंयास्यतिशाश्वतीं॥ ऋजुयोधीहतोराजाधार्तराष्ट्रोनराधिपः॥ २८॥ युद्धदीक्षांप्रविश्याजौरणयज्ञंवितत्यच॥ हुत्वात्मानममित्राग्नौप्रापचावभृथंयशः॥२९॥इत्युक्त्वारथमास्थायरौहिणेयःप्रतापवान्॥ श्वेताभ्रशिखराकारःप्रययौद्वारकांप्रति॥३०॥ पंचालाश्चसवार्ष्णेयाःपांडवाश्चविशांपते॥रामेद्वारवतींयातेनातिप्रमनसोभवन्॥३१॥ ततोयुधिष्ठिरंदीनंचिंतापरमधोमुखं ॥ शोकोपहतसंकल्पंवासुदेवोब्रवीदिदं॥३२॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥ धर्मराजकिमर्थंत्वमधर्ममनुमन्यसे॥ हतबंधोर्यदेतस्यपतितस्यविचेतसः॥३३॥ दुर्योधनस्यभीमेनमृद्यमानंशिरःपदा॥उपप्रेक्षसिकस्मात्त्वंधर्मज्ञःसन्नराधिप॥३४॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥नममैतत्प्रियंकृष्णयद्राजानंवृकोदरः॥पदामूर्ध्न्यस्पृशत्क्रोधान्नचहृष्येकुलक्षये॥३५॥

र्मकामावर्थेनापीडयन्कामार्थौधर्मेणचापीडयन्नित्यर्थः ॥ २२ ॥ कामंयथेष्टंत्वंमांप्रतिउक्तवानसिनतुधर्म्यं यतोऽर्थलुब्धेनभीमेनधर्मस्यपीडनात्पूर्वोक्तोमार्गोव्याकुलीकृतइत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥प्राप्तमिति कलियुगारंभेएतावत्पापंनातीवखेदावहमितिभावः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ९ ॥ ९ ॥ हतमिति

निकृत्यानिकृतानित्यंधृतराष्ट्रसुतैर्वयं॥ बहूनिपरुषाण्युक्त्वावनंप्रस्थापिताःस्मह ॥ ३६॥ भीमसेनस्यतद्दुःखमतीवहृदिवर्तते॥ इतिसंचिंत्यवार्ष्णेयमयैतत्समु पेक्षितं॥३७॥ तस्माद्धत्वाऽकृतप्रज्ञंलुब्धंकामवशानुगं॥ लभतांपांडवःकामंधर्मेऽधर्मेचवाकृते॥३८॥ ॥संजयउवाच॥ ॥इत्युक्तेधर्मराजेनवासुदेवोऽब्रवी दिदं॥ काममस्त्वेतदितिवैकृच्छ्राद्यदुकुलोद्वहः॥ ३९ ॥ इत्युक्तोवासुदेवेनभीमप्रियहितैषिणा॥ अन्वमोदततत्सर्वंयद्भीमेनकृतंयुधि॥ ४० ॥ भीमसेनोपिहत्वा जौतवपुत्रममर्षणः ॥ अभिवाद्याग्रतःस्थित्वासंप्रहृष्टःकृतांजलिः ॥ ४१ ॥ प्रोवाचसुमहातेजाधर्मराजंयुधिष्ठिरं॥ हर्षादुत्फुल्लनयनोजितकाशीविशांपते ॥ ४२ ॥ तवाद्यपृथिवीसर्वाक्षेमानिहतकंटका॥ तांप्रशाधिमहाराजस्वधर्ममनुपालय॥ ४३ ॥ यस्तुकर्तास्यवैरस्यनिकृत्यानिकृतिप्रियः ॥ सोयंविनिहतःशे तेपृथिव्यांपृथिवीपते॥ ४४ ॥ दुःशासनप्रभृतयःसर्वेतेचोग्रवादिनः॥ राधेयःशकुनिश्चैवहताश्चतवशत्रवः॥४५॥ सेयंरत्नसमाकीर्णामहीसवनपर्वता॥ उपा वृत्तामहाराजत्वामद्यनिहतद्विषं॥ ४६॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥गतोवैरस्यनिधनंहतोराजासुयोधनः ॥ कृष्णस्यमतमास्थायविजितेयंवसुंधरा ॥ ४७॥ दिष्ट्यागतस्त्वमानृण्यंमातुःकोपस्यचोभयोः॥ दिष्ट्याजयसिदुर्धर्षदिष्ट्याशत्रुर्निपातितः॥ ४८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिबलदेवसां त्वनेषष्टितमोऽध्यायः॥ ६० ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥हतंदुर्योधनंदृष्ट्वाभीमसेनेनसंयुगे ॥ पांडवाःसृंजयाश्चैवकिमकुर्वतसंज य॥ १ ॥ ॥ संजयउवाच॥ ॥हतंदुर्योधनंदृष्ट्वाभीमसेनेनसंयुगे॥ सिंहेनेवमहाराजमत्तंवनगजंयथा॥ २ ॥ प्रहृष्टमनसस्तत्रकृष्णेनसहपांडवाः॥ पंचा लाःसृंजयाश्चैवनिहतेकुरुनंदने॥ ३॥ आविध्यन्नुत्तरीयाणिसिंहनादांश्चनेदिरे॥ नैतान्हर्षसमाविष्टानियंसेहेवसुंधरा ॥ ४॥ धनूंष्यन्येव्याक्षिपंतज्याश्चाप्य न्येतथाक्षिपन्॥ दध्मुरन्येमहाशंखानन्येजघ्नुश्चदुंदुभीन्॥ ५॥ चिक्रीडुश्चतथैवान्येजहसुश्चतवाहिताः॥ अब्रुवंश्चासकृद्वीराभीमसेनमिदंवचः॥ ६॥ दुष्करं भवताकर्मरणेद्यसुमहत्कृतं॥ कौरवेंद्ररणेहत्वागदयातिकृतश्रमं ॥ ७॥ इंद्रेणेवहिवृत्रस्यवधंपरमसंयुगे ॥ त्वयाकृतममन्यंतशत्रोर्वधमिमंजनाः ॥ ८ ॥ च रंतंविविधान्मार्गान्मंडलानिचसर्वशः॥ दुर्योधनमिमंशूरंकोन्योहन्याद्वृकोदरात्॥ ९ ॥ वैरस्यचगतःपारंत्वमिहान्यैःसुदुर्गमं ॥ अशक्यमेतदन्येनसंपादयितु मीदृशं॥ १० ॥ कुंजरेणेवमत्तेनवीरसंग्राममूर्धनि॥ दुर्योधनशिरोदिष्ट्यापादेनमृदितंत्वया॥ ११॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११॥

॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥ अतिभुग्नेनअत्यंतंनामितेन ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४॥२५॥२६॥२७॥२८ ॥२९॥ ३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥

सिंहेनमहिषस्येवकृत्वासंगरमुत्तमं॥ दुःशासनस्यरुधिरंदिष्ट्यापीतंत्वयानघ ॥ १२॥ येविप्रकुर्वन्राजानंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरं ॥ मूर्ध्नितेषांकृतःपादोदिष्ट्याते स्वेनकर्मणा॥ १३ ॥ अमित्राणामधिष्ठानाद्वधाद्दुर्योधनस्यच॥ भीमदिष्ट्यापृथिव्यांतेप्रथितंसुमहद्यशः॥१४॥ एवंनूनंहतेवृत्रेशक्रंनंदंतिबंदिनः॥ तथात्वांनि हतामित्रंवयंनंदामभारत॥ १५॥ दुर्योधनवधेयानिरोमाणिहृषितानिनः॥ अद्यापिनविहृष्यंतेतानितद्विद्धिभारत॥ १६ ॥ इत्यब्रुवन्भीमसेनंवातिकास्तत्र संगताः॥ तान्हृष्टान्पुरुषव्याघ्रान्पंचालान्पांडवैःसह॥ १७॥ ब्रुवतोऽसदृशंतत्रप्रोवाचमधुसूदनः॥ नन्याय्यंनिहतंशत्रुंभूयोहंतुंनराधिपाः॥ १८ ॥ असकृद्वा ग्भिरुग्राभिर्निहतोह्येषमंदधीः॥ तदैवैषहतःपापोयदैवनिरपत्रपः ॥ १९ ॥ लुब्धःपापसहायश्चसुहृदांशासनातिगः ॥ बहुशोविदुरद्रोणकृपगांगेयसृंजयैः॥ ॥ २० ॥पांडुभ्यःप्रार्थ्यमानोपिपित्र्यमंशंनदत्तवान्॥ नैषयोग्योद्यमित्रंवाशत्रुर्वापुरुषाधमः॥ २१ ॥ किमनेनातिभुग्नेनवाग्भिःकाष्ठसधर्मणा ॥ रथेष्वारोहत क्षिप्रंगच्छामोवसुधाधिपाः ॥ २२॥ दिष्ट्याहतोयंपापात्मासामात्यज्ञातिबांधवः॥ इतिश्रुत्वात्वधिक्षेपंकृष्णाद्दुर्योधनोनृपः ॥ २३॥ अमर्षवशमापन्नउदति ष्ठद्विशांपते॥ स्फिग्देशेनोपविष्टःसदोर्भ्यांविष्टभ्यमेदिनीं॥ २४॥ दृष्टिंभ्रूसंकटांकृत्वावासुदेवेन्यपातयत् ॥ अर्धोन्नतशरीरस्यरूपमासीन्नृपस्यतु॥ २५॥ क्रुद्ध स्याशीविषस्येवच्छिन्नपुच्छस्यभारत॥ प्राणांतकरिणींघोरांवेदनामप्यचिंतयन्॥ २६॥ दुर्योधनोवासुदेवंवाग्भिरुग्राभिरार्दयत् ॥ कंसदासस्यदायादनते लज्जास्त्यनेनवै॥२७॥ अधर्मेणगदायुद्धेयदहंविनिपातितः॥ ऊरूभिंधीतिभीमस्यस्मृतिंमिथ्याप्रयच्छता॥२८॥किंनविज्ञातमेतन्मेयदर्जुनमवोचथाः॥ घात यित्वामहीपालानृजुयुद्धान्सहस्रशः॥ २९॥ जिह्मैरुपायैर्बहुभिर्नतेलज्जानतेघृणा॥ अहन्यहनिशूराणांकुर्वाणःकदनंमहत्॥ ३०॥ शिखंडिनंपुरस्कृत्यघातित स्तेपितामहः॥ अश्वत्थाम्नःसनामानंहत्वानागंसुदुर्मते॥ ३१॥ आचार्योन्यासितःशस्त्रंकिंतन्नविदितंमया॥ सचानेननृशंसेनधृष्टद्युम्नेनवीर्यवान् ॥ ३२॥ पा त्यमानस्त्वयादृष्टोनचैनंत्वमवारयः॥ वधार्थंपांडुपुत्रस्ययाचितांशक्तिमेवच॥ ३३॥ घटोत्कचेव्यंसयतःकस्त्वत्तःपापकृत्तमः॥ छिन्नहस्तःप्रायगतस्तथाभूरि श्रवाबली॥ ३४॥ त्वयाभिसृष्टेनहतःशैनेयेनमहात्मना॥ कुर्वाणश्चोत्तमंकर्मकर्णःपार्थजिगीषया॥ ३५॥ व्यंसनेनाश्वसेनस्यपन्नगेंद्रस्यवैपुनः॥ पुनश्चपति तेचक्रेव्यसनार्तःपराजितः॥ ३६॥ पातितःसमरेकर्णश्चक्रव्यग्रोग्रणीर्नृणां॥ यदिमांचापिकर्णंचभीष्मद्रोणौचसंयुतौ॥ ३७॥

ऋजुनाप्रतियुध्येथानतेस्याद्विजयोध्रुवं ॥ त्वयापुनरनार्येणजिह्ममार्गेणपार्थिवाः ॥ ३८ ॥ स्वधर्ममनुतिष्ठंतोवयंचान्येचघातिताः ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ हतस्त्वमसिगांधारेसभ्रातृसुतबांधवः ॥ ३९ ॥ सगणःससुहृच्चैवपापंमार्गमनुष्ठितः ॥ तवैवदुष्कृतैर्वीरौभीष्मद्रोणौनिपातितौ ॥ ४० ॥ कर्णश्चनिहतःसंख्येतवशीलानुवर्तकः ॥ याच्यमानंमयामूढपित्र्यमंशंनदित्ससि ॥ ४१ ॥ पांडवेभ्यःस्वराज्यंचलोभाच्छकुनिनिश्चयात् ॥ विषंतेभीमसेनायदत्तंसर्वेचपांडवाः ॥ ४२ ॥ प्रदीपिताजतुगृहेमात्रासहसुदुर्मते ॥ सभायांयाज्ञसेनीचकृष्टाद्यूतेरजस्वला ॥ ४३ ॥ तदैवतावद्दुष्टात्मन्वध्यस्त्वंनिरपत्रप ॥ अनक्षज्ञंचधर्मज्ञंसौबलेनाक्षवेदिना ॥ ४४ ॥ निकृत्यायत्पराजैषीस्तस्मादसिहतोरणे ॥ जयद्रथेनपापेनयत्कृष्णाक्लेशितावने ॥ ४५ ॥ यातेषुमृगयांचैवतृणबिंदोरथाश्रमं ॥ अभिमन्युश्चयद्बालएकोबहुभिराहवे ॥ ४६ ॥ त्वद्दोषैर्निहतःपापतस्मादसिहतोरणे ॥ यान्यकार्याणिचास्माकंकृतानीतिप्रभाषसे ॥ ४७ ॥ वैगुण्येनतवात्यर्थंसर्वंहितदनुष्ठितं ॥ बृहस्पतेरुशनसोनोपदेशःश्रुतस्त्वया ॥ ४८ ॥ वृद्धानोपासिताश्चैवहितंवाक्यंनतेश्रुतं ॥ लोभेनातिबलेनत्वंतृष्णयाचवशीकृतः ॥ ४९ ॥ कृतवानस्यकार्याणिविपाकस्तस्यभुज्यतां ॥ ॥ दुर्योधनउवाच ॥ ॥ अधीतंविधिवद्दत्तंभूःप्रशास्तासससागरा ॥ ५० ॥ मूर्ध्निस्थितममित्राणांकोनुस्वंततरोमया ॥ यदिष्टंक्षत्रबंधूनांस्वधर्ममनुपश्यतां ॥ ५१ ॥ तदिदंनिधनंप्राप्तंकोनुस्वंततरोमया ॥ देवार्हामानुषाभोगाःप्राप्ताअसुलभान्नृपैः ॥ ५२ ॥ ऐश्वर्यंचोत्तमंप्राप्तंकोनुस्वंततरोमया ॥ ससुहृत्सानुगश्चैवस्वर्गंगंताहमच्युत ॥ ५३ ॥ यूयंनिहतसंकल्पाःशोचंतोवर्तयिष्यथ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ अस्यवाक्यस्यनिधनेकुरुराजस्यधीमतः ॥ ५४ ॥ अपतत्सुमहद्वर्षंपुष्पाणांपुण्यगंधिनां ॥ अवादयंतगंधर्वावादित्रंसुमनोहरं ॥ ५५ ॥ जगुश्चाप्सरसोराज्ञोयशःसंबद्धमेवच ॥ सिद्धाश्चमुमुचुर्वाचःसाधुसाध्वितिपार्थिव ॥ ५६ ॥ ववौचसुरभिर्वायुःपुण्यगंधोमृदुःसुखः ॥ व्यराजंश्चदिशःसर्वानभोवैदूर्यसन्निभं ॥ ५७ ॥ अत्यद्भुतानितेदृष्ट्वावासुदेवपुरोगमाः ॥ दुर्योधनस्यपूजांतुदृष्ट्वाव्रीडामुपागमन् ॥ ५८ ॥ हतांश्चाधर्मतःश्रुत्वाशोकार्ताःशुशुचुर्हिते ॥ भीष्मंद्रोणंतथाकर्णंभूरिश्रवसमेवच ॥ ५९ ॥ तांस्तुचिंतापरान्दृष्ट्वापांडवान्दीनचेतसः ॥ प्रोवाचेदंवचःकृष्णोमेघदुंदुभिनिःस्वनः ॥ ६० ॥ नैषशक्योतिशीघ्रास्त्रस्तेचसर्वेमहारथाः ॥ ऋजुयुद्धेनविक्रांताहंतुंयुष्माभिराहवे ॥ ६१ ॥ नैषशक्यःकदाचित्तुहंतुंधर्मेणपार्थिवः ॥ तेवाभीष्ममुखाःसर्वेमहेष्वासामहारथाः ॥ ६२ ॥

॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ७॥ ॥ ततइति

मयानेकैरुपायैस्तुमायायोगेनचासकृत् ॥ हतास्तेसर्वएवाजौभवतांहितमिच्छता॥६३॥यदिनैवंविधंजातुकुर्यांजिह्ममहंरणे॥कुतोवोविजयोभूयःकुतोराज्यं कुतोधनं॥ ६४ ॥ तेहिसर्वेमहात्मानश्चत्वारोतिरथाभुवि ॥ नशक्याधर्मतोहंतुंलोकपालैरपिस्वयं ॥ ६५ ॥ तथैवायंगदापाणिर्धार्तराष्ट्रोगतक्लमः ॥ नशक्योध र्मतोहंतुंकालेनापीहदंडिना ॥ ६६ ॥ नचवोहृदिकर्तव्यंयदयंघातितोरिपुः ॥ मिथ्यावध्यास्तथोपायैर्बहवःशत्रवोधिकाः ॥ ६७॥ पूर्वैरनुगतोमार्गोदेवैरसुरघा तिभिः ॥ सद्भिश्चानुगतःपंथाःससर्वैरनुगम्यते ॥ ६८ ॥ कृतकृत्याश्वसायाह्नेनिवासंरोचयामहे ॥ साश्वनागरथाःसर्वेविश्रमामोनराधिपाः ॥ ६९ ॥ वासुदेवव चःश्रुत्वातदानींपांडवैःसह ॥ पंचालाभृशसंहृष्टाविनेदुःसिंहसंघवत् ॥ ७० ॥ ततःप्राध्मापयन्शंखान्पांचजन्यंचमाधवः ॥ हृष्टादुर्योधनंदृष्ट्वानिहतंपुरुषर्षभ ॥ ७१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिकृष्णपांडवदुर्योधनसंवादेएकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ७॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तत स्तेप्रययुःसर्वेनिवासायमहीक्षितः ॥ शंखान्प्रध्मापयंतोवैहृष्टाःपरिघबाहवः ॥ १ ॥ पांडवान्गच्छतश्चापिशिबिरंनोविशांपते ॥ महेष्वासोन्वगात्पश्चाद्युयुत्सुः सात्यकिस्तथा ॥ २ ॥ धृष्टद्युम्नःशिखंडीचद्रौपदेयाश्चसर्वशः ॥ सर्वेचान्येमहेष्वासाययुःस्वशिबिराण्युत ॥ ३ ॥ ततस्तेप्राविशन्पार्थाहतत्विट्कंहतेश्वरं ॥ दुर्यो धनस्यशिबिरंरंगवद्विसृतेजने ॥ ४ ॥ गतोत्सवंपुरमिवहृतनागमिवह्रदं ॥ स्त्रीवर्षवरभूयिष्ठंवृद्धामात्यैरधिष्ठितं ॥ ५ ॥ तत्रैतान्पर्युपातिष्ठन्दुर्योधनपुरःसराः ॥ कृतांजलिपुटाराजन्काषायमलिनांबराः ॥ ६ ॥ शिबिरंसमनुप्राप्यकुरुराजस्यपांडवाः ॥ अवतेरुर्महाराजरथेभ्योरथसत्तमाः ॥ ७॥ ततोगांडीवधन्वानमभ्य भाषतकेशवः ॥ स्थितःप्रियहितेनित्यमतीवभरतर्षभ ॥ ८ ॥ अवरोपयगांडीवमक्षयौचमहेषुधी ॥ अथाहमवरोक्ष्यामिपश्चाद्भरतसत्तम ॥ ९ ॥ स्वयंचैवाव रोहत्वमेतच्छ्रेयस्तवानघ ॥ तच्चाकरोत्तथावीरःपांडुपुत्रोधनंजयः ॥ १० ॥ अथपश्चात्ततःकृष्णोरश्मीनुत्सृज्यवाजिनां ॥ अवारोहतमेधावीरथाद्गांडीवधन्व नः ॥ ११ ॥ अथावतीर्णेभूतानामीश्वरेसुमहात्मनि ॥ कपिरंतर्दधेदिव्योध्वजोगांडीवधन्वनः ॥ १२ ॥ सदग्धोद्रोणकर्णाभ्यांदिव्यैरस्त्रैर्महारथः ॥ अनादीप्ताग्नि नात्याशुप्रजज्वालमहीपते ॥ १३ ॥ सोपासंगःसरश्मिश्चसाश्वःसयुगबंधुरः ॥ भस्मीभूतोपतद्भूमौरथोगांडीवधन्वनः ॥ १४ ॥ तंतथाभस्मभूतंतुदृष्ट्वापांडुसु ताःप्रभो ॥ अभवन्विस्मिताराजन्नर्जुनश्चेदमब्रवीत् ॥ १५ ॥

॥१॥२॥३ ॥ ४ ॥ वर्षवरःषंढः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

कृतांजलिःसप्रणयंप्रणिपत्याभिवाद्यह ॥ गोविंदकस्माद्भगवन्रथोदग्धोयमग्निना ॥ १६ ॥ किमेतन्महदाश्चर्यमभवद्यदुनंदन ॥ तन्मेब्रूहिमहाबाहोश्रोतव्यंय
दिमन्यसे ॥ १७ ॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥ अस्त्रैर्बहुविधैर्दग्धःपूर्वमेवायमर्जुन ॥ मदधिष्ठितत्वात्समरेनविशीर्णःपरंतप ॥ १८ ॥ इदानींतुविशीर्णोयंदग्धोब्रह्मा
स्त्रतेजसा ॥ मयाविमुक्तःकौंतेयत्वय्यद्यकृतकर्मणि ॥ १९ ॥ ईषदुत्स्मयमानस्तुभगवान्केशवोरिहा ॥ परिष्वज्यचराजानंयुधिष्ठिरमभाषत ॥ २० ॥ दिष्ट्याजय
सिकौंतेयदिष्ट्यातेशत्रवोजिताः ॥ दिष्ट्यागांडीवधन्वाचभीमसेनश्चपांडवः ॥ २१ ॥ त्वंचापिकुशलीराजन्माद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ मुक्तावीरक्षयादस्मात्संग्रामान्नि
हतद्विषः ॥ २२ ॥ क्षिप्रमुत्तरकालानिकुरुकार्याणिभारत ॥ उपयातमुपप्लव्यंसहगांडीवधन्वना ॥ २३ ॥ आनीयमधुपर्कंमांयत्पुरात्वमवोचथाः ॥ एषभ्रातास
खाचैवतवकृष्णधनंजयः ॥ २४ ॥ रक्षितव्योमहाबाहोसर्वास्वापत्स्वितिप्रभो ॥ तवचैवब्रुवाणस्यतथेत्येवाहमब्रुवं ॥ २५ ॥ ससव्यसाचीगुप्तस्तेविजयीचजने
श्वर ॥ भ्रातृभिःसहराजेंद्रशूरःसत्यपराक्रमः ॥ २६ ॥ मुक्तोवीरक्षयादस्मात्संग्रामाल्लोमहर्षणात् ॥ एवमुक्तस्तुकृष्णेनधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ २७ ॥ हृष्टरोमाम
हाराजप्रत्युवाचजनार्दनं ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥प्रमुक्तंद्रोणकर्णाभ्यांब्रह्मास्त्रमरिमर्दन ॥ २८ ॥ कस्त्वदन्यःसहेत्साक्षादपिवज्रीपुरंदरः ॥ भवतस्तुप्रसादेन
संशप्तकगणाजिताः ॥ २९ ॥ महारणगतःपार्थोयच्चनासीत्पराङ्मुखः ॥ तथैवचमहाबाहोपर्यायैर्बहुभिर्मया ॥ ३० ॥ कर्मणामनुसंतानंतेजसश्चगतीःशुभाः ॥
उपप्लव्येमहर्षिर्मेकृष्णद्वैपायनोब्रवीत् ॥ ३१ ॥ यतोधर्मस्ततःकृष्णोयतःकृष्णस्ततोजयः ॥ इत्येवमुक्तेतेवीराःशिबिरंतवभारत ॥ ३२ ॥ प्रविश्यप्रत्यपद्यंतकोशर
त्नर्धिसंचयान् ॥ रजतंजातरूपंचमणीनथचमौक्तिकान् ॥ ३३ ॥ भूषणान्यथमुख्यानिकंबलान्यजिनानिच ॥ दासीदासमसंख्येयंराज्योपकरणानिच ॥ ३४ ॥
तेप्राप्यधनमक्षय्यंत्वदीयंभरतर्षभ ॥ उदक्रोशन्महाभागानरेंद्रविजितारयः ॥ ३५ ॥ तेतुवीराःसमाश्वस्यवाहनान्यवमुच्यच ॥ अतिष्ठंतमुहुःसर्वेपांडवाःसा
त्यकिस्तथा ॥ ३६ ॥ अथाब्रवीन्महाराजवासुदेवोमहायशाः ॥ अस्माभिर्मंगलार्थायवस्तव्यंशिबिराद्बहिः ॥ ३७ ॥ तथेत्युक्त्वाहितेसर्वेपांडवाःसात्यकिस्तथा ॥
वासुदेवेनसहितामंगलार्थंबहिर्ययुः ॥ ३८ ॥ तेसमासाद्यसरितंपुण्यामोघवतींनृप ॥ न्यवसन्नथतांरात्रिंपांडवाहतशत्रवः ॥ ३९ ॥ युधिष्ठिरस्ततोराजाप्राप्त
कालमचिंतयत् ॥ तत्रतेगमनंप्राप्तंरोचतेतवमाधव ॥ ४० ॥ गांधार्याःक्रोधदीप्तायाःप्रशमार्थमरिंदम ॥ हेतुकारणयुक्तैश्चवाक्यैःकालसमीरितैः ॥ ४१ ॥

क्षिप्रमेवमहाभागगांधारींप्रशमिष्यसि ॥ पितामहश्चभगवान्व्यासस्तत्रभविष्यति ॥ ४२ ॥ ततःसंप्रेषयामासुर्यादवंनागसाह्वयं ॥ सचप्रायाज्जवेनाशुवासु
देवःप्रतापवान् ॥ ४३ ॥ दारुकंरथमारोप्ययेनराजांबिकासुतः ॥ तमूचुःसंप्रयास्यंतंशैब्यसुग्रीववाहनं ॥ ४४ ॥ प्रत्याश्वासयगांधारींहतपुत्रांयशस्विनीं ॥ स
प्रायात्पांडवैरुक्तस्तत्पुरंसात्वतांवरः ॥ ४५ ॥ आससादततःक्षिप्रंगांधारींनिहतात्मजां ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिवासुदेववाक्ये
द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ किमर्थंद्विजशार्दूलधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ गांधार्याःप्रेषयामासवासुदेवंपरंतपं ॥ १ ॥ यदा
पूर्वंगतःकृष्णःशमार्थंकौरवान्प्रति ॥ नचतंलब्धवान्कामंततोयुद्धमभूदिदं ॥ २ ॥ निहतेषुतुयोधेषुहतेदुर्योधनेतदा ॥ पृथिव्यांपांडवेयस्यनिःसपत्नेकृतेयुधि ॥ ३ ॥
विद्रुतेशिबिरेशून्येप्राप्तेयशसिचोत्तमे ॥ किंनुतत्कारणंब्रह्मन्येनकृष्णोगतःपुनः ॥ ४ ॥ नचैतत्कारणंब्रह्मन्नल्पंविप्रतिभातिमे ॥ यत्रागमदमेयात्मास्वयमेवज
नार्दनः ॥ ५ ॥ तत्त्वतोवैसमाचक्ष्वसर्वमध्वर्युसत्तम ॥ यच्चात्रकारणंब्रह्मन्कार्यस्यास्यविनिश्चये ॥ ६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ त्वय्युक्तोयमनुप्रश्नोयन्मां
पृच्छसिपार्थिव ॥ तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामियथावद्भरतर्षभ ॥ ७ ॥ हतंदुर्योधनंदृष्ट्वाभीमसेनेनसंयुगे ॥ व्युत्क्रम्यसमयंराजन्धार्तराष्ट्रंमहाबलं ॥ ८ ॥ अन्यायेनहतं
दृष्ट्वा[illegible]दायुद्धेनभारत ॥ युधिष्ठिरंमहाराजमहद्भयमथाविशत् ॥ ९ ॥ चिंतयानोमहाभागांगांधारींतपसान्वितां ॥ घोरेणतपसायुक्तांत्रैलोक्यमपिसादहेत्
॥ १० ॥ तस्यचिंतयमानस्यबुद्धिःसमभवत्तदा ॥ गांधार्याःक्रोधदीप्तायाःपूर्वंप्रशमनंभवेत् ॥ ११ ॥ साहिपुत्रवधंश्रुत्वाकृतमस्माभिरीदृशं ॥ मानसेनाग्निना
क्रुद्धाभस्मसान्नःकरिष्यति ॥ १२ ॥ कथंदुःखमिदंतीव्रंगांधारीसंप्रशक्ष्यति ॥ श्रुत्वाविनिहतंपुत्रंछलेनाजिह्मयोधिनं ॥ १३ ॥ एवंविचिंत्यबहुधाभयशोकसम
न्वितः ॥ वासुदेवमिदंवाक्यंधर्मराजोभ्यभाषत ॥ १४ ॥ तवप्रसादाद्गोविंदराज्यंनिहतकंटकं ॥ अप्राप्यंमनसापीदंप्राप्तमस्माभिरच्युत ॥ १५ ॥ प्रत्यक्षंमेमहा
बाहोसंग्रामेलोमहर्षणे ॥ विमर्दःसुमहान्प्राप्तस्त्वयायादवनंदन ॥ १६ ॥ त्वयादेवासुरेयुद्धेवधार्थममरद्विषां ॥ यथासाह्यंपुरादत्तंहताश्चविबुधद्विषः ॥ १७ ॥
साह्यंतथामहाबाहोदत्तमस्माकमच्युत ॥ सारथ्येनचवार्ष्णेयभवताहिधृतावयं ॥ १८ ॥ यदिनत्वंभवेन्नाथःफाल्गुनस्यमहारणे ॥ कथंशक्योरणेजेतुंभवेदेष
बलार्णवः ॥ १९ ॥ गदाप्रहाराविपुलाःपरिघैश्चापिताडनं ॥ शक्तिभिर्भिंदिपालैश्चतोमरैःसपरश्वधैः ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ हेतुकारणसंयुक्तैः हेतवोदृष्टाअपराधाः कारणानिअदृष्टान्यवश्यंभावीनितैर्युक्तानितैः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ प्रायादगच्छत् ॥ ३३ ॥

अस्मत्कृतेत्वयाकृष्णवाचःसुपरुषाःश्रुताः ॥ शस्त्राणांचनिपातावैवज्रस्पर्शोपमारणे ॥ २१ ॥ तेचतेसफलाजाताहतेदुर्योधनेऽच्युत ॥ तत्सर्वंनयथानश्येत्पुनःकृष्णतथाकुरु ॥ २२ ॥ संदेहदोलांप्राप्तंनश्चेतःकृष्णजयेसति ॥ गांधार्याहिमहाबाहोक्रोधंबुद्ध्यस्वमाधव ॥ २३ ॥ साहिनित्यंमहाभागातपसोग्रेणकर्शिता ॥ पुत्रपौत्रवधंश्रुत्वाध्रुवंनःसंप्रधक्ष्यति ॥ २४ ॥ तस्याःप्रसादनंवीरप्राप्तकालंमतंमम ॥ कश्चतांक्रोधताम्राक्षींपुत्रव्यसनकर्शितां ॥ २५ ॥ वीक्षितुंपुरुषःशक्तस्त्वामृतेपुरुषोत्तम ॥ तत्रमेगमनंप्राप्तंरोचतेतवमाधव ॥ २६ ॥ गांधार्याःक्रोधदीप्तायाःप्रशमार्थमरिंदम ॥ त्वंहिकर्ताविकर्ताचलोकानांप्रभवाव्ययः ॥ २७ ॥ हेतुकारणसंयुक्तैर्वाक्यैःकालसमीरितैः ॥ क्षिप्रमेवमहाबाहोगांधारींशमयिष्यसि ॥ २८ ॥ पितामहश्चभगवान्कृष्णस्तत्रभविष्यति ॥ सर्वथातेमहाबाहोगांधार्याःक्रोधनाशनं ॥ २९ ॥ कर्तव्यंसात्वतांश्रेष्ठपांडवानांहितार्थिना ॥ धर्मराजस्यवचनंश्रुत्वायदुकुलोद्वहः ॥ ३० ॥ आमंत्र्यदारुकंप्राहरथःसज्जोविधीयतां ॥ केशवस्यवचःश्रुत्वात्वरमाणोथदारुकः ॥ ३१ ॥ न्यवेदयद्रथंसज्जंकेशवायमहात्मने ॥ तंरथंयादवश्रेष्ठःसमारुह्यपरंतपः ॥ ३२ ॥ जगामहास्तिनपुरंत्वरितःकेशवोविभुः ॥ ततःप्रायान्महाराजमाधवोभगवान्रथी ॥ ३३ ॥ नागसाह्वयमासाद्यप्रविवेशचवीर्यवान् ॥ प्रविश्यनगरंवीरोरथघोषेणनादयन् ॥ ३४ ॥ विदितंधृतराष्ट्रस्यसोवतीर्यरथोत्तमात् ॥ अभ्यगच्छददीनात्माधृतराष्ट्रनिवेशनं ॥ ३५ ॥ पूर्वंचाभिगतंतत्रसोपश्यदृषिसत्तमं ॥ पादौप्रपीड्यकृष्णस्यराज्ञश्चापिजनार्दनः ॥ ३६ ॥ अभ्यवादयदव्यग्रोगांधारींचापिकेशवः ॥ ततस्तुयादवश्रेष्ठोधृतराष्ट्रमधोक्षजः ॥ ३७ ॥ पाणिमालंब्यराजेंद्रसुस्वरंप्ररुरोदह ॥ समुहूर्तादिवोत्सृज्यबाष्पंशोकसमुद्भवं ॥ ३८ ॥ प्रक्षाल्यवारिणानेत्रेत्व्याचम्यचयथाविधि ॥ उवाचप्रस्तुतंवाक्यंधृतराष्ट्रमरिंदमः ॥ ३९ ॥ नतेस्त्यविदितंकिंचिद्भूतस्यतवभारत ॥ कालस्यचयथावृत्तंतत्तेसुविदितंप्रभो ॥ ४० ॥ यदिदंपांडवैःसर्वैस्तवचित्तानुरोधिभिः ॥ कथंकुलक्षयोनस्यात्तथाक्षत्रस्यभारत ॥ ४१ ॥ भ्रातृभिःसमयंकृत्वाक्षांतवान्धर्मवत्सलः ॥ द्यूतच्छलजितैःशुद्धैर्वनवासोभ्युपागतः ॥ ४२ ॥ अज्ञातवासचर्याचनानावेषसमावृतैः ॥ अन्येचबहवःक्लेशास्त्वशक्तैरिवसर्वदा ॥ ४३ ॥ मयाचस्वयमागम्ययुद्धकालउपस्थिते ॥ सर्वलोकस्यसान्निध्येग्रामांस्त्वंपंचयाचितः ॥ ४४ ॥ त्वयाकालोपसृष्टेनलोभतोनापवर्जिताः ॥ तवापराधान्नृपतेसर्वंक्षत्रंक्षयंगतं ॥ ४५ ॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ कृष्णस्यव्यासस्य ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

भीष्मेणसोमदत्तेनबाल्हीकेनकृपेणच ॥ द्रोणेनचसपुत्रेणविदुरेणचधीमता ॥ ४६ ॥ याचितस्त्वंशमंनित्यंनचतत्कृतवानसि ॥ कालोपहतचित्ताहिसर्वेमुह्यं
तिभारत ॥ ४७ ॥ यथामूढोभवान्पूर्वमस्मिन्नर्थेसमुद्यते ॥ किमन्यत्कालयोगाद्धिदिष्टमेवपरायणं ॥ ४८ ॥ माचदोषान्महाप्राज्ञपांडवेषुनिवेशय ॥ अल्पोप्य
तिक्रमोनास्तिपांडवानांमहात्मनां ॥ ४९ ॥ धर्मतोन्यायतश्चैवस्नेहतश्चपरंतप ॥ एतत्सर्वंतुविज्ञायत्वात्मदोषकृतंफलं ॥ ५० ॥ असूयांपांडुपुत्रेषुनभवान्कर्तुम
र्हति ॥ कुलंवंशश्चपिंडाश्चयच्चपुत्रकृतंफलं ॥ ५१ ॥ गांधार्यास्तववैनाथपांडवेषुप्रतिष्ठितं ॥ त्वंचैवकुरुशार्दूलगांधारीचयशस्विनी ॥ ५२ ॥ माशुचोनरशार्दू
लपांडवान्प्रतिकिल्बिषं ॥ एतत्सर्वमनुध्यायआत्मनश्चव्यतिक्रमं ॥ ५३ ॥ शिवेनपांडवान्पाहिनमस्तेभरतर्षभ ॥ जानासिचमहाबाहोधर्मराजस्ययात्वयि
॥ ५४ ॥ भक्तिर्भरतशार्दूलस्नेहश्चापिस्वभावतः ॥ एतच्चकदनंकृत्वाशत्रूणामपकारिणां ॥ ५५ ॥ दह्यतेसदिवारात्रौनचशर्माधिगच्छति ॥ त्वांचैवनरशार्दूलगां
धारींचयशस्विनीं ॥ ५६ ॥ सशोचन्नरशार्दूलःशांतिंनैवाधिगच्छति ॥ क्रियाचपरयाविष्टोभवंतंनाधिगच्छति ॥ ५७ ॥ पुत्रशोकाभिसंतप्तंबुद्धिव्याकुलितेंद्रि
यं ॥ एवमुक्त्वामहाराजधृतराष्ट्रंयदूत्तमः ॥ ५८ ॥ उवाचपरमंवाक्यंगांधारींशोककर्शितां ॥ सौबलेयिनिबोधत्वंयत्त्वांवक्ष्यामितच्छृणु ॥ ५९ ॥ त्वत्समानास्ति
लोकेस्मिन्नद्यसीमंतिनीशुभे ॥ जानासिचयथाराज्ञिसभायांममसन्निधौ ॥ ६० ॥ धर्मार्थसहितंवाक्यमुभयोःपक्षयोर्हितं ॥ उक्तवत्यसिकल्याणिनचतेतन
यैःकृतं ॥ ६१ ॥ दुर्योधनस्त्वयाचोक्तोजयार्थीपरुषंवचः ॥ शृणुमूढवचोमह्यंयतोधर्मस्ततोजयः ॥ ६२ ॥ तदिदंसमनुप्राप्तंतववाक्यंनृपात्मजे ॥ एवंविदित्वा
कल्याणिमास्मशोकेमनःकृथाः ॥ ६३ ॥ पांडवानांविनाशायमातेबुद्धिःकदाचन ॥ शक्ताचासिमहाभागेपृथिवींसचराचरां ॥ ६४ ॥ चक्षुषाक्रोधदीप्तेननिर्द
ग्धुंतपसोबलात् ॥ वासुदेववचःश्रुत्वागांधारीवाक्यमब्रवीत् ॥ ६५ ॥ एवमेतन्महाबाहोयथावदसिकेशव ॥ आधिभिर्दह्यमानायामतिःसंचलितामम ॥ ६६ ॥
सामेव्यवस्थिताश्रुत्वातववाक्यंजनार्दन ॥ राज्ञस्त्वंधस्यवृद्धस्यहतपुत्रस्यकेशव ॥ ६७ ॥ त्वंगतिःसहितैर्वीरैःपांडवैर्द्विपदांवर ॥ एतावदुक्त्वावचनंमुखंप्रच्छा
द्यवाससा ॥ ६८ ॥ पुत्रशोकाभिसंतप्तागांधारीप्ररुरोदह ॥ ततएनांमहाबाहुःकेशवःशोककर्शितां ॥ ६९ ॥ हेतुकारणसंयुक्तैर्वाक्यैराश्वासयत्प्रभुः ॥ समाश्वा
स्यचगांधारींधृतराष्ट्रंचमाधवः ॥ ७० ॥ द्रौणिसंकल्पितंभावमवबुध्यतकेशवः ॥ ततस्त्वरितउत्थायपादौमूर्ध्नाप्रणम्यच ॥ ७१ ॥

॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अधिष्ठितइति

द्वैपायनस्त्यराजेंद्रततःकौरवमब्रवीत् ॥ आपृच्छेत्वांकुरुश्रेष्ठमाचशोकेमनःकृथाः ॥ ७२ ॥ द्रौणेःपापोस्त्यभिप्रायस्तेनास्मिसहसोत्थितः ॥ पांडवानांवधेरात्रौ बुद्धिस्तेनप्रदर्शिता ॥ ७३ ॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंगांधार्यासहितोब्रवीत् ॥ धृतराष्ट्रोमहाबाहुःकेशवंकेशिसूदनं ॥ ७४ ॥ शीघ्रंगच्छमहाबाहोपांडवान्परिपालय ॥ भूयस्त्वयासमेष्यामिक्षिप्रमेवजनार्दन ॥ ७५ ॥ प्रायात्ततस्तुत्वरितोदारुकेणसहाच्युतः ॥ वासुदेवेगतेराजन्धृतराष्ट्रंजनेश्वरं ॥ ७६ ॥ आश्वासयदमेयात्मा व्यासोलोकनमस्कृतः ॥ वासुदेवोपिधर्मात्माकृतकृत्योजगामह ॥ ७७ ॥ शिबिरंहास्तिनपुराद्दिदृक्षुःपांडवान्नृप ॥ आगम्यशिबिरंरात्रौसोभ्यगच्छतपांडवान् ॥ तच्चतेभ्यःसमाख्यायसहितस्तैःसमाहितः ॥ ७८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिधृतराष्ट्रगांधारीसमाश्वासनेत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ अधिष्ठितःपदामूर्ध्निभग्नसक्थोमहींगतः ॥ शौटीर्यमानीपुत्रोमेकिमभाषतसंजय ॥ १ ॥ अत्यर्थंकोपनोराजा जातवैरश्चपांडुषु ॥ व्यसनंपरमंप्राप्तःकिमाहपरमाहवे ॥ २ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामियथावृत्तंनराधिप ॥ राज्ञायदुक्तंभग्नेनतस्मिन्व्यसन आगते ॥ ३ ॥ भग्नसक्थोनृपोराजन्पांसुनासोवगुंठितः ॥ यमयन्मूर्धजांस्तत्रवीक्ष्यचैवदिशोदश ॥ ४ ॥ केशान्नियम्ययत्नेननिःश्वसन्नुरगोयथा ॥ संरंभाश्रुपरीताभ्यांनेत्राभ्यामभिवीक्ष्यमां ॥ ५ ॥ बाहूधरण्यांनिष्पिष्यसुदुर्मत्तइवद्विपः ॥ प्रकीर्णान्मूर्धजान्धुन्वन्दंतैर्दंतानुपस्पृशन् ॥ ६ ॥ गर्हयन्पांडवंज्येष्ठंनिःश्वस्येदमथाब्रवीत् ॥ भीष्मेशांतनवेनाथेकर्णेशस्त्रभृतांवरे ॥ ७ ॥ गौतमेशकुनौचापिद्रोणेचास्त्रभृतांवरे ॥ अश्वत्थाम्नितथाशल्येशूरेचकृतवर्मणि ॥ ८ ॥ इमामवस्थांप्राप्तोस्मिकालोहिदुरतिक्रमः ॥ एकादशचमूभर्तासोहमेतांदशांगतः ॥ ९ ॥ कालंप्राप्यमहाबाहोनकश्चिदतिवर्तते ॥ आख्यातव्यंमदीयानांयेस्मिन्जीवंतिसंयुगे ॥ १० ॥ यथाहंभीमसेनेनव्युत्क्रम्यसमयंहतः ॥ बहूनिसुनृशंसानिकृतानिखलुपांडवैः ॥ ११ ॥ भूरिश्रवसिकर्णेचभीष्मेद्रोणेचश्रीमति ॥ इदंचाकीर्तिजंकर्मनृशंसैःपांडवैःकृतं ॥ १२ ॥ येनतेसत्सुनिर्वेदंगमिष्यंतिहिमेमतिः ॥ काप्रीतिःसत्वयुक्तस्यकृत्वोपाधिकृतंजयं ॥ १३ ॥ कोवासमयभेत्तारंबुधःसंमंतुमर्हति ॥ अधर्मेणजयंलब्ध्वाकोनुहृष्येतपंडितः ॥ १४ ॥ यथासंहृष्यतेपापःपांडुपुत्रोवृकोदरः ॥ किन्नुचित्रमितस्त्वद्यभग्नसक्थस्ययन्मम ॥ १५ ॥

शौटीरःशूरःसएवशौटीर्यमात्मानंमन्यतेशौटीर्यमानी ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ मयामत्तः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ वार्तिकान्वार्ताहारिणः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

क्रुद्धेनभीमसेनेनपादेनमृदितंशिरः॥ प्रतपंतंश्रियाजुष्टंवर्तमानंचबंधुषु ॥ १६॥ एवंकुर्यान्नरोयोहिसवैसंजयपूजितः॥ अभिज्ञौयुद्धधर्मस्यममममातापिताच
मे ॥ १७॥ तौहिसंजयदुःखार्तौविज्ञाप्यौवचनाद्धिमे ॥ इष्टंभृत्याभृताःसम्यग्भूःप्रशास्तासससागरा ॥ १८ ॥ मूर्ध्निस्थितममित्राणांजीवतामेवसंजय॥ दत्ता
दायायथाशक्तिमित्राणांचप्रियंकृतं॥ १९ ॥ अमित्राबाधिताःसर्वेकोनुस्वंततरोमया॥ मानिताबांधवाःसर्वेवश्यःसंपूजितोजनः ॥ २० ॥ त्रितयंसेवितंसर्वं
कोनुस्वंततरोमया॥ आज्ञप्तंनृपमुख्येषुमानःप्राप्तःसुदुर्लभः॥ २१ ॥ आजानेयैस्तथायातंकोनुस्वंततरोमया॥ यातानिपरराष्ट्राणिनृपाभुक्ताश्चदासवत्॥ २२॥
प्रियेभ्यःप्रकृतंसाधुकोनुस्वंततरोमया॥ अधीतंविधिवद्दत्तंप्राप्तमायुर्निरामयं ॥ २३ ॥ स्वधर्मेणजितालोकाःकोनुस्वंततरोमया ॥ दिष्ट्यानाहंजितःसंख्येपरा
न्प्रेष्यवदाश्रितः ॥ २४॥ दिष्ट्यामेविपुलालक्ष्मीर्मृतेत्वन्यगताविभो ॥ यदिष्टंक्षत्रबंधूनांस्वधर्ममनुतिष्ठतां ॥ २५ ॥ निधनंतन्मयाप्राप्तंकोनुस्वंततरोमया ॥
दिष्ट्यानाहंपरावृत्तोवैरात्प्राकृतवज्जितः॥ २६ ॥ दिष्ट्यानविमतिंकांचिद्भजित्वातुपराजितः॥ सुप्तंवाथप्रमत्तंवायथाहन्याद्विषेणवा॥ २७॥ एवंव्युत्क्रांतधर्मे
णव्युत्क्रम्यसमयंहतः ॥ अश्वत्थामामहाभागःकृतवर्माचसात्वतः ॥ २८ ॥ कृपःशारद्वतश्चैववक्तव्यावचनान्मम ॥ अधर्मेणप्रवृत्तानांपांडवानामनेकशः
॥ २९ ॥ विश्वासंसमयघ्नानांनयूयंगंतुमर्हथ॥ वार्तिकांश्चाब्रवीद्राजापुत्रस्तेसत्यविक्रमः॥ ३० ॥ अधर्माद्भीमसेनेननिहतोहंयथारणे ॥ सोहंद्रोणंस्वर्गगतंक
र्णशल्यावुभौतथा॥ ३१ ॥ वृषसेनंमहावीर्यंशकुनिंचापिसौबलं॥ जलसंधंमहावीर्यंभगदत्तंचपार्थिवं॥ ३२॥ सोमदत्तंमहेष्वासंसैंधवंचजयद्रथं ॥ दुःशास
नपुरोगांश्चभ्रातॄनात्मसमांस्तथा ॥ ३३ ॥ दौःशासनिंचविक्रांतंलक्ष्मणंचात्मजावुभौ ॥ एतांश्चान्यांश्चसुबहून्मदीयांश्चसहस्रशः॥ ३४॥ पृष्ठतोनुगमिष्या
मिसार्थहीनोयथाध्वगः॥ कथंभ्रातॄन्हतान्श्रुत्वाभर्तारंचस्वसामम॥ ३५॥ रोरूयमाणादुःखार्तादुःशलासाभविष्यति॥ स्नुषाभिःप्रस्नुषाभिश्चवृद्धोराजापि
तामम॥ ३६॥ गांधारीसहितश्चैवकांगतिंप्रतिपत्स्यति॥ नूनंलक्ष्मणमातापिहतपुत्राहतेश्वरा ॥ ३७॥ विनाशंयास्यतिक्षिप्रंकल्याणीपृथुलोचना॥ यदिजा
नातिचार्वाकःपरिव्राड्वाग्विशारदः॥ ३८॥ करिष्यतिमहाभागोध्रुवंचापचितिंमम॥ समंतपंचकेपुण्येत्रिषुलोकेषुविश्रुते ॥ ३९ ॥ अहंनिधनमासाद्यलोका
न्प्राप्स्यामिशाश्वतान्॥ ततोजनसहस्राणिबाष्पपूर्णानिमारिष॥ ४० ॥

चार्वाकोब्राह्मणवेषधारीराक्षसः ॥ ३८ ॥ अपचितिंप्रतीकारं ॥ ३९ ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ॥ इतिशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ वार्तिकाणामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ चक्रमादित्य

प्रलापंनृपतेःश्रुत्वाव्यद्रवंतदिशोदश ॥ ससागरवनाघोरापृथिवीसचराचरा ॥ ४१ ॥ चचालाथसनिर्ह्रादादिशश्चैवाविलाभवन् ॥ तेद्रोणपुत्रमासाद्ययथा वृत्तंन्यवेदयन् ॥ ४२ ॥ व्यवहारंगदायुद्धेपार्थिवस्यचपातनं ॥ तदाख्यायततःसर्वेद्रोणपुत्रस्यभारत ॥ ध्यात्वाचसुचिरंकालंजग्मुरार्तायथागतं ॥ ४३ ॥ ॥ इति श्रीमहाभारतेशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिदुर्योधनविलापेचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ वार्तिकाणांसकाशात्तुश्रुत्वादु र्योधनंहतं ॥ हतशिष्टास्ततोराजन्कौरवाणांमहारथाः ॥ १ ॥ विनिर्भिन्नाःशितैर्बाणैर्गदातोमरशक्तिभिः ॥ अश्वत्थामाकृपश्चैवकृतवर्माचसात्वतः ॥ २ ॥ त्व रिताजवनैरश्वैरायोधनमुपागमन् ॥ तत्रापश्यन्महात्मानंधार्तराष्ट्रंनिपातितं ॥ ३ ॥ प्रभग्नंवायुवेगेनमहाशालंयथावने ॥ भूमौविचेष्टमानंतंरुधिरेणसमुक्षितं ॥ ४ ॥ महागजमिवारण्येव्याधेनविनिपातितं ॥ विवर्तमानंबहुशोरुधिरौघपरिप्लुतं ॥ ५ ॥ यदृच्छयानिपतितंचक्रमादित्यगोचरं ॥ महावातसमुत्थेनसंशुष्क मिवसागरं ॥ ६ ॥ पूर्णचंद्रमिवव्योम्नितुषारावृतमंडलं ॥ रेणुध्वस्तंदीर्घभुजंमातंगमिवविक्रमे ॥ ७ ॥ वृतंभूतगणैर्घोरैःक्रव्यादैश्चसमंततः ॥ यथाधनंलिप्स मानैर्भृत्यैर्नृपतिसत्तमं ॥ ८ ॥ भ्रुकुटीकृतवक्त्रांतंक्रोधादुद्वृत्तचक्षुषं ॥ सामर्षंतंनरव्याघ्रंव्याघ्रंनिपतितंयथा ॥ ९ ॥ तेतंदृष्ट्वामहेष्वासंभूतलेपतितंनृपं ॥ मोहम भ्यागमन्सर्वेकृपप्रभृतयोरथाः ॥ १० ॥ अवतीर्यरथेभ्यश्चप्राद्रवन्राजसन्निधौ ॥ दुर्योधनंचसंप्रेक्ष्यसर्वेभूमावुपाविशन् ॥ ११ ॥ ततोद्रौणिर्महाराजबाष्पपू र्णेक्षणःश्वसन् ॥ उवाचभरतश्रेष्ठंसर्वलोकेश्वरेश्वरं ॥ १२ ॥ ननूनंविद्यतेसत्यंमानुषेकिंचिदेवहि ॥ यत्रत्वंपुरुषव्याघ्रशेषेपांसुषुरूषितः ॥ १३ ॥ भूत्वाहिनृपतिः पूर्वंसमाज्ञाप्यचमेदिनीं ॥ कथमेकोद्यराजेंद्रतिष्ठसेनिर्जनेवने ॥ १४ ॥ दुःशासनंनपश्यामिनापिकर्णंमहारथं ॥ नापितान्सुहृदःसर्वान्किमिदंभरतर्षभ ॥ १५ ॥ दुःखंनूनंकृतांतस्यगतिंज्ञातुंकथंचन ॥ लोकानांचभवान्यत्रशेषेपांसुषुरूषितः ॥ १६ ॥ एषमूर्धाभिषिक्तानामग्रेगत्वापरंतपः ॥ सतृणंग्रसतेपांसुंपश्य कालस्यपर्ययं ॥ १७ ॥ क्वतेतदमलंछत्रंव्यजनंक्वचपार्थिव ॥ साचतेमहतीसेनाक्वगतापार्थिवोत्तम ॥ १८ ॥ दुर्विज्ञेयागतिर्नूनंकार्याणांकारणांतरे ॥ यद्वैलोक गुरुर्भूत्वाभवानेतांदशांगतः ॥ १९ ॥ अध्रुवासर्वमर्त्येषुश्रीरुपालक्ष्यतेभृशं ॥ भवतोव्यसनंदृष्ट्वाशक्रविस्पर्धिनोभृशं ॥ २० ॥

गोचरंसूर्यमंडलमिवेतिलुप्तोपमा ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ कारणांतरेअदृष्टरूपेसति तेनदृष्टसामग्रीवैयर्थ्यंजायतइतिभावः ॥ १९ ॥ २० ॥

२१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८ ॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६ ॥ ३७॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४ ॥ ४५॥

तस्यतद्वचनंश्रुत्वादुःखितस्यविशेषतः ॥ उवाचराजन्पुत्रस्तेप्राप्तकालमिदंवचः ॥ २१ ॥ विमृज्यनेत्रेपाणिभ्यांशोकजंबाष्पमुत्सृजन्॥ कृपादीन्सतदावीरा
न्सर्वानेवनराधिपः॥ २२॥ ईदृशोलोकधर्मोयंधात्रानिर्दिष्टउच्यते॥ विनाशःसर्वभूतानांकालपर्यायमागतः ॥ २३ ॥ सोयंमांसमनुप्राप्तःप्रत्यक्षंभवतांहि
यः॥ पृथिवींपालयित्वाहमेतांनिष्ठामुपागतः ॥ २४॥ दिष्ट्यानाहंपरावृत्तोयुद्धेकस्यांचिदापदि॥ दिष्ट्याहंनिहतःपापैश्छलेनैवविशेषतः ॥ २५ ॥ उत्साहश्चकृ
तोनित्यंमयादिष्ट्यायुयुत्सता॥ दिष्ट्याचास्मिन्हतोयुद्धेनिहतज्ञातिबांधवः॥ २६ ॥ दिष्ट्याचवोहंपश्यामिमुक्तानस्माज्जनक्षयात्॥ स्वस्तियुक्तांश्चकल्यांश्चत
न्मेप्रियमनुत्तमं॥ २७॥ माभवंतोत्रतप्यंतांसौहृदान्निधनेनमे॥ यदिवेदाःप्रमाणंवोजितालोकामयाऽक्षयाः॥ २८॥ मन्यमानःप्रभावंचकृष्णस्यामिततेज
सः॥ तेननच्यावितश्चाहंक्षत्रधर्मात्स्वनुष्ठितात्॥ २९॥ समयासमनुप्राप्तोनास्मिशोच्यःकथंचन ॥ कृतंभवद्भिःसदृशमनुरूपमिवात्मनः॥ ३०॥ यतितंविज
येनित्यंदैवंतुदुरतिक्रमं॥ एतावदुक्त्वावचनंबाष्पव्याकुललोचनः॥ ३१॥ तूष्णींबभूवराजेंद्ररुजाऽसौविह्वलोभृशं ॥ तथानुदृष्ट्वाराजानंबाष्पशोकसमन्वितं
॥ ३२॥ द्रौणिःक्रोधेनजज्वालयथावह्निर्जगत्क्षये॥ सचक्रोधसमाविष्टःपाणौपाणिंनिपीड्यच॥ ३३॥बाष्पविह्वलयावाचाराजानमिदमब्रवीत्॥ पितामेनि
हतःक्षुद्रैःसुनृशंसेनकर्मणा॥ ३४॥ नतथातेनतप्यामियथाराजंस्त्वयाद्यवै॥ शृणुचेदंवचोमत्थ्यंसत्येनवदतःप्रभो॥ ३५॥ इष्टापूर्तेनदानेनधर्मेणसुकृतेनच ॥
अद्याहंसर्वपंचालान्वासुदेवस्यपश्यतः॥ ३६॥ सर्वोपायैर्हिनेष्यामिप्रेतराजनिवेशनं॥ अनुज्ञांतुमहाराजभवान्मेदातुमर्हति ॥ ३७॥ इतिश्रुत्वातुवचनंद्रोण
पुत्रस्यकौरवः॥ मनसःप्रीतिजननंकृपंवचनमब्रवीत्॥ ३८ ॥ आचार्यशीघ्रंकलशंजलपूर्णंसमानय॥ सतद्वचनमाज्ञायराज्ञोब्राह्मणसत्तमः॥ ३९॥ कलशं
पूर्णमादायराज्ञोंतिकमुपागमत्॥ तमब्रवीन्महाराजपुत्रस्तवविशांपते॥ ४०॥ ममाज्ञयाद्विजश्रेष्ठद्रोणपुत्रोभिषिच्यतां॥ सैनापत्येनभद्रंतेममचेदिच्छसिप्रि
यं॥ ४१॥ राज्ञोनियोगाद्योद्धव्यंब्राह्मणेनविशेषतः॥ वर्तताक्षत्रधर्मेणह्येवंधर्मविदोविदुः॥ ४२ ॥ राज्ञस्तुवचनंश्रुत्वाकृपःशारद्वतस्तथा॥ द्रौणिंराज्ञोनियो
गेनसैनापत्येभ्यषेचयत्॥ ४३॥ सोभिषिक्तोमहाराजपरिष्वज्यनृपोत्तमं॥ प्रययौसिंहनादेनदिशःसर्वाविनादयन्॥ ४४॥ दुर्योधनोपिराजेंद्रशोणितेनपरि
प्लुतः॥ तांनिशांप्रतिपेदेथसर्वभूतभयावहां॥ ४५॥

अपक्रम्यतुतेतूर्णंतस्मादायोधनान्नृप ॥ शोकसंविग्नमनसश्चिंताध्यानपराभवन् ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांशल्यपर्वांतर्गतगदापर्वणिअश्वत्थामसैनापत्याभिषेकेपंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तंगदापर्व ॥ ॥ शल्यपर्वच ॥ ॥ अतःपरंसौप्तिकंपर्वभविष्यति ॥ तस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ ततस्तेसहितावीराःप्रयातादक्षिणामुखाः ॥ उपास्तमनवेलायांशिबिराभ्याशमागताः ॥ १ ॥

अत्रादिपर्वोक्ताध्यायसंख्यावैषम्यंश्लोकसंख्यावैषम्यंचलिपिकरप्रमादादिनाद्रष्टव्यं

॥ इदं शल्यपर्व मुंबय्याख्यराजधान्यां गणपतकृष्णाजीत्यभिधानां मुद्रायंत्रालये मुद्रितं शकाब्दाः ॥ १७९१ ॥

॥ इति श्रीमहाभारते शल्यपर्व समाप्तम् ॥

॥ अथ श्रीमहाभारते सौप्तिकपर्व प्रारभ्यते ॥

सौप्तिक पर्व.

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ पूर्वस्मिन्पर्वण्यर्थार्थीकुटुंबनाशमनुस्वयमपिनश्यतीत्युक्तं इदानींपरधर्मानुगोब्राह्मणस्तद्धर्मेष्वपिनिंद्यतमंकर्मकरोतीत्युच्यते ततस्तेसहितावीराइत्यादिनासौप्तिकपर्वणि ततःदुर्योधने
नसैनापत्येऽश्वत्थाम्नोभिषेकानंतरंतेअश्वत्थामकृपाचार्यकृतवर्माणःशिबिराभ्याशंशिबिरनिकटस्थंदेशंआसाद्यवाहान्विमुच्यन्यविशंतेतियोजना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अनुसारःपृष्ठगमनं प्राद्रवन्निति

श्रीगणेशायनमः॥ ॥नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं॥देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥१॥ ॥संजयउवाच॥ ॥ततस्तेसहितावीराःप्रयाताददक्षिणामु
खाः॥उपास्तमनवेलायांशिबिराभ्याशमागताः॥१॥ विमुच्यवाहांस्त्वरिताभीताःसमभवंस्तदा॥ गहनंदेशमासाद्यप्रच्छन्नान्यविशंतते॥२॥ सेनानिवेशमभि
तोनातिदूरमवस्थिताः॥निकृत्तानिशितैःशस्त्रैःसमंतात्क्षतविक्षताः॥३॥दीर्घमुष्णंचनिःश्वस्यपांडवानेवचिंतयन्॥श्रुत्वाचनिनदंघोरंपांडवानांजयैषिणां॥४॥
अनुसारभयाद्भीताःप्राङ्मुखाःप्राद्रवन्पुनः ॥ तेमुहूर्त्तात्ततोगत्वाश्रांतवाहाःपिपासिताः ॥५॥ नामृष्यंतमहेष्वासाःक्रोधामर्षवशंगताः॥ राज्ञोवधेनसंतप्तामु
हूर्त्तंसमवस्थिताः॥६॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥अश्रद्धेयमिदंकर्मकृतंभीमेनसंजय॥ यत्सनागायुतप्राणःपुत्रोममनिपातितः॥७॥ अवध्यःसर्वभूतानांवज्र
संहननोयुवा॥ पांडवैःसमरेपुत्रोनिहतोममसंजय॥८॥ नदिष्टमभ्यतिक्रांतुंशक्यंगावल्गणेनरैः॥ यत्समेत्यरणेपार्थैःपुत्रोममनिपातितः॥९॥ अद्रिसारमयं
नूनंहृदयंममसंजय॥ हतंपुत्रशतंश्रुत्वायन्नदीर्णंसहस्रधा ॥ १० ॥ कथंहिवृद्धमिथुनंहतपुत्रंभविष्यति॥ नह्यहंपांडवेयस्यविषयेवस्तुमुत्सहे॥११॥ कथंराज्ञः
पिताभूत्वास्वयंराजाचसंजय ॥ प्रेष्यभूतःप्रवर्त्तेयंपांडवेयस्यशासनात् ॥ १२ ॥ आज्ञाप्यपृथिवींसर्वांस्थित्वामूर्द्धनिसंजय॥ येनपुत्रशतंपूर्णमेकेननिहतंम
म॥१३॥ कृतंसत्यंवचस्तस्यविदुरस्यमहात्मनः ॥ अकुर्वतावचस्तेनममपुत्रेणसंजय॥१४॥ कथमस्यभविष्यामिप्रेष्यभूतोदुरंतकृत्॥ कथंभीमस्यवाक्या
निश्रोतुंशक्ष्यामिसंजय॥१५॥ अधर्मेणहतेतातपुत्रेदुर्योधनेमम ॥ कृतवर्माकृपोद्रौणिःकिमकुर्वतसंजय॥१६॥ ॥संजयउवाच॥ ॥गत्वातुतावकारा
जन्नातिदूरमवस्थिताः॥ अपश्यंतवनंघोरंनानाद्रुमलतावृतं ॥ १७॥ तेमुहूर्त्तंतुविश्रम्यलब्धतोयैर्हयोत्तमैः॥ सूर्यास्तमनवेलायांसमासेदुर्महद्वनं॥१८॥ना
नामृगगणैर्जुष्टंनानापक्षिगणावृतं॥ नानाद्रुमलताच्छन्नंनानाव्यालनिषेवितं॥१९॥ नानातोयैःसमाकीर्णंनानापुष्पोपशोभितं॥ पद्मिनीशतसंछन्नंनीलो
त्पलसमायुतं॥२०॥ प्रविश्यतद्वनंघोरंवीक्षमाणाःसमंततः॥ शाखासहस्रसंछन्नंन्यग्रोधंददृशुस्ततः॥२१॥

पुनर्वाहान्योजयित्वेतिगम्यते ॥ ५ ॥ नामृष्यंतपिपासामपिनपरामृष्टवंतः राज्ञोदुर्योधनस्य ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ ६९ ॥ ॥ इतिसौप्तिकपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रुतंतइति ॥ १ ॥ दैवेआसमंतात्बद्धाः पुरुषकारेनिर्हीनतयाबद्धाः तेनदैवंप्रधानंपुरुषकारउपस र्जनमित्युक्तंभवति ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ वर्षन्नूंकिफलंनसाधयतेऽपितुसाधयत्येव कृषिविनापिवनेचराःकेवलंपर्जन्येनजीवंतिनतुकृषीवलाःकेवलयाकृष्याजीवंति एवंपुरुषकारोदैवमपेक्षते दैवंतुनातीवपु रुषकारापेक्षमितिभावः ॥ ५ ॥ एतदेवाह उत्थानमिति दैवस्यप्रधानस्योत्थानंपुरुषकारोव्यर्थंभवतितथाऽनुत्थानमुत्थानहीनंदैवमपिव्यर्थमितिपक्षद्वयंसर्वत्रव्यवस्यतितत्रपूर्वएवपक्षःश्रेयानित्यर्थः ॥ ६ ॥

भवतोस्तुयदिप्रज्ञानमोहादपनीयते ॥ व्यापन्नेस्मिन्महत्यर्थेयन्नःश्रेयस्तदुच्यतां ॥ ६९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिद्रौणिमंत्रणायांप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कृपउवाच ॥ ॥ श्रुतंतेवचनंसर्वंयद्यदुक्तंत्वयाविभो ॥ ममापितुवचःकिंचिच्छृणुष्वाद्यमहाभुज ॥ १ ॥ आबद्धामानुषाःसर्वेनि बद्धाःकर्मणोर्द्वयोः ॥ दैवेपुरुषकारेचपरंताभ्यांनविद्यते ॥ २ ॥ नहिदैवेनसिध्यंतिकार्याण्येकेनसत्तम ॥ नचापिकर्मणैकेनद्वाभ्यांसिद्धिस्तुयोगतः ॥ ३ ॥ ताभ्या मुभाभ्यांसर्वार्थानिबद्धाअधमोत्तमाः ॥ प्रवृत्ताश्चैवदृश्यंतेनिवृत्ताश्चैवसर्वशः ॥ ४ ॥ पर्जन्यःपर्वतेवर्षन्किन्नुसाधयतेफलं ॥ कृष्टेक्षेत्रेतथावर्षन्किन्नसाधयते फलं ॥ ५ ॥ उत्थानंचापिदैवस्यत्व्यनुत्थानंचदैवतं ॥ व्यर्थंभवतिसर्वत्रपूर्वस्तत्रविनिश्चयः ॥ ६ ॥ सुवृष्टेचयथादेवेसम्यक्क्षेत्रेचकर्षिते ॥ बीजंमहागुणंभूयात्त थासिद्धिर्हिमानुषी ॥ ७ ॥ तयोर्दैवंविनिश्चित्यस्वयंचैवप्रवर्त्तते ॥ प्राज्ञाःपुरुषकारेतुवर्त्ततेदाक्ष्यमाश्रिताः ॥ ८ ॥ ताभ्यांसर्वेहिकार्यार्थामनुष्याणांनरर्षभ ॥ वि चेष्टंतःस्मदृश्यंतेनिवृत्तास्तुतथैवच ॥ ९ ॥ कृतःपुरुषकारश्चसोपिदैवेनसिध्यति ॥ तथास्यकर्मणःकर्त्तुरभिनिर्वर्त्ततेफलं ॥ १० ॥ उत्थानंचमनुष्याणांदक्षाणांदै ववर्जितं ॥ अफलंदृश्यतेलोकेसम्यगप्युपपादितं ॥ ११ ॥ तत्रालसामनुष्याणांयेभवंत्यमनस्विनः ॥ उत्थानंतेविगर्हंतिप्राज्ञानांतन्नरोचते ॥ १२ ॥ प्रायशोहि कृतंकर्मनाफलंदृश्यतेभुवि ॥ अकृत्वाचपुनर्दुःखंकर्मपश्येन्महाफलं ॥ १३ ॥ चेष्टामकुर्वन्लभतेयदिकिंचिद्यदृच्छया ॥ योवानलभतेकृत्वादुर्दर्शौतावुभावपि ॥ १४ ॥ शक्नोतिजीवितुंदक्षोनालसःसुखमेधते ॥ दृश्यंतेजीवलोकेस्मिन्दक्षाःप्रायोहितैषिणः ॥ १५ ॥ यदिदक्षःसमारंभात्कर्मणोनाश्नुतेफलं ॥ नास्यवाच्यं भवेत्किंचिल्लब्धव्यंवाधिगच्छति ॥ १६ ॥

द्वयोरानुकूल्यंश्रेष्ठतरमित्याह सुवृष्टइति ॥ ७ ॥ दैवंबलवदितिशेषः यतःस्वयमपिपुरुषकारंविनापिप्रवर्त्तते फलंदातुमितिशेषः तर्हिकिंपुरुषकारेणेत्याशंक्याह प्राज्ञाइति पुरुषापराधनिवृत्तिमात्रंतत्फल मित्यर्थः ॥ ८ ॥ विचेष्टंतःप्रवृत्तादृश्यंतेलोकदृष्ट्येत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ कर्माकृत्वादुःखंपश्येदित्यपिप्रायशोस्ति ॥ १३ ॥ दुर्दर्शौदुर्लभौ चेष्टावान्लभतेनिश्चेष्टोनलभतइत्युत्सर्गमात्रमित्य र्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ यदिति दक्षोनिंद्यतांनयातीतिभावः ॥ १६ ॥

अदक्षस्तुपरप्रयत्नार्जितेनजीवन्नपिभोक्तुमेवायंसमर्थोनार्जयितुमितिनिंद्यतइत्याहाकृत्वेति ॥ १७ ॥ एतन्नदैवदाक्ष्ययोःसाहित्यं अन्यथातयोरन्यतरालंबनेन ॥ १८ ॥ एतदेवस्पष्टयति हीनमिति पुरुष
कारेणहीनंदैवोत्थानमफलमेवदैवहीनंपुरुषकारस्योत्थानमपितस्मात्द्वाभ्यामप्युत्थातव्यमित्यर्थः ॥ १९ ॥ कर्मदैवं फलितमाह दैवतेभ्यइति ॥ २० ॥ ईहांविवृणोति सम्यगिति ॥ २१॥ २२ ॥ योगेअल

अकृत्वाकर्मयोलोकेफलंविंदतिधिष्ठितः॥ सतुवक्तव्यतांयातिद्वेष्योभवतिभूयशः॥ १७॥ एवमेतदनादृत्यवर्त्ततेयस्त्वतोन्यथा॥ सकरोत्यात्मनोनर्थानेषबुद्धि
मतांनयः॥ १८॥ हीनंपुरुषकारेणयदिदैवेनवापुनः॥ कारणाभ्यामथैताभ्यामुत्थानमफलंभवेत्॥ १९॥ हीनंपुरुषकारेणकर्मत्विहनसिद्ध्यति॥ दैवतेभ्योनम
स्कृत्ययस्त्वर्थान्सम्यगीहते॥ २०॥ दक्षोदाक्षिण्यसंपन्नोनसमोघैर्विहन्यते॥ सम्यगीहापुनरियंयोवृद्धानुपसेवते॥ २१॥ आपृच्छतिचयच्छ्रेयःकरोतिचहितं
वचः॥ उत्थायोत्थायहिसदाप्रष्टव्यावृद्धसंमताः॥ २२॥ तेस्मयोगेपरंमूलंतन्मूलासिद्धिरुच्यते॥ वृद्धानांवचनंश्रुत्वायोभ्युत्थानंप्रयोजयेत्॥ २३॥ उत्था
नस्यफलंसम्यक्तदासलभतेऽचिरात्॥ रागात्क्रोधाद्भयाल्लोभाद्योर्थानीहतिमानवः॥ २४॥ अनीशश्चावमानीचसशीघ्रंभ्रश्यतेश्रियः॥ सोयंदुर्योधनेनार्थो
लुब्धेनादीर्घदर्शिना॥ २५॥ असमर्थःसमारब्धोमूढत्वादविचिंतितः॥ हितबुद्धीननादृत्यसंमंत्र्यासाधुभिःसह॥ २६॥ वार्यमाणोऽकरोद्वैरंपांडवैर्गुणवत्तरैः॥
पूर्वमप्यतिदुःशीलोनधैर्यंकर्तुमर्हति॥ २७॥ तपत्यर्थेविपन्नेहिमित्राणांनकृतंवचः॥ अनुवर्त्तामहेयत्तुतंवयंपापपूरुषं॥ २८॥ अस्मानप्यनयस्तस्मात्प्राप्तो
यंदारुणोमहान्॥ अनेनतुममाद्यापिव्यसनेनोपतापिता॥ २९॥ बुद्धिश्चिंतयतेकिंचित्स्वंश्रेयोनावबुध्यते॥ मुह्यतातुमनुष्येणप्रष्टव्याःसुहृदोजनाः॥ ३०॥
तत्रास्यबुद्धिर्विनयस्तत्रश्रेयश्चपश्यति॥ ततोऽस्यमूलंकार्याणांबुद्ध्यानिश्चित्यवैबुधाः॥ ३१॥ तेऽत्रपृष्टायथाब्रूयुस्तत्कर्त्तव्यंतथाभवेत्॥ तेवयंधृतराष्ट्रंचगांधा
रींचसमेत्यह॥ ३२॥ उपपृच्छामहेगत्वाविदुरंचमहामतिं॥ तेपृष्टास्तुवदेयुर्यच्छ्रेयोनःसमनंतरं॥ ३३॥ तदस्माभिःपुनःकार्यमितिमेनैष्ठिकीमतिः॥ अनारं
भात्तुकार्याणांनार्थःसंपद्यतेक्वचित्॥ ३४॥ कृतेपुरुषकारेतुयेषांकार्यंनसिद्ध्यति॥ दैवेनोपहतास्तेतुनात्रकार्याविचारणा॥ ३५॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसौप्ति
केपर्वणिद्रौणिकृपसंवादेद्वितीयोऽध्यायः॥ २॥ ॥ ॥ ॥संजयउवाच॥ ॥कृपस्यवचनंश्रुत्वाधर्मार्थसहितंशुभं॥ अश्वत्थामामहाराजदुःखशोकसमन्वितः॥ १॥

ब्धलाभे ॥ २३ ॥ २४ ॥ अनीशःअजितचित्तः अवमानीपरमवजानन् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ तपतिसंतापंप्राप्नोतिभीमेनभग्नोरुःसन् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥
॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ कृपस्येति ॥ १॥

॥ २ ॥ ३ ॥ सर्वात्मानमित्यत्रसर्वःआत्मानमितिच्छेदः संधिरार्षः ॥ ४ ॥ ५ ॥ योगेसमुदाये ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ हेभोजहेकृतवर्मन् एकमेवसंबोधयन्कृपस्यवचसिअनादरंसूचयति

दह्यमानस्तुशोकेनप्रदीप्तेनाग्निनायथा ॥ क्रूरंमनस्ततःकृत्वातावुभौप्रत्यभाषत ॥ २ ॥ पुरुषेपुरुषेबुद्धिर्यायाभवतिशोभना ॥ तुष्यंतिचपृथक्सर्वेप्रज्ञयातेस्वयास्वया ॥ ३ ॥ सर्वोहिमन्यतेलोकआत्मानंबुद्धिमत्तरं ॥ सर्वस्यात्माबहुमतःसर्वात्मानंप्रशंसति ॥ ४ ॥ सर्वस्यहिस्वकाप्रज्ञासाधुवादेप्रतिष्ठिता ॥ परबुद्धिंचनिंदंतिस्वांप्रशंसंतिचासकृत् ॥ ५ ॥ कारणांतरयोगेनयोगेयेषांसमागतिः ॥ अन्योन्येनचतुष्यंतिबहुमन्यंतिचासकृत् ॥ ६ ॥ तस्यैवतुमनुष्यस्यसासाबुद्धिस्तदातदा ॥ कालयोगेविपर्यासंप्राप्यान्योन्यंविपद्यते ॥ ७ ॥ विचित्रत्वात्तुचित्तानांमनुष्याणांविशेषतः ॥ चित्तवैक्लव्यमासाद्यसासाबुद्धिःप्रजायते ॥ ८ ॥ यथाहिवैद्यःकुशलोज्ञात्वाव्याधिंयथाविधि ॥ भैषज्यंकुरुतेयोगात्प्रशमार्थमितिप्रभो ॥ ९ ॥ एवंकार्यस्ययोगार्थंबुद्धिंकुर्वंतिमानवाः ॥ प्रज्ञयाहिस्वयायुक्तास्तांचनिंदंतिमानवाः ॥ १० ॥ अन्ययायौवनेमर्त्योबुद्ध्याभवतिमोहितः ॥ मध्येन्ययाजरायांतुसोन्यांरोचयतेमतिं ॥ ११ ॥ व्यसनंवामहाघोरंसमृद्धिंचापितादृशीं ॥ अवाप्यपुरुषोभोजकुरुतेबुद्धिवैकृतं ॥ १२ ॥ एकस्मिन्नेवपुरुषेसासाबुद्धिस्तदातदा ॥ भवत्यकृतधर्मत्वात्सातस्यैवनरोचते ॥ १३ ॥ निश्चित्यतुयथाप्रज्ञंयांमतिंसाधुपश्यति ॥ तयाप्रकुरुतेभावंसातस्योद्योगकारिका ॥ १४ ॥ सर्वोहिपुरुषोभोजसाध्वेतदितिनिश्चितः ॥ कर्तुमारभतेप्रीतोमरणादिषुकर्मसु ॥ १५ ॥ सर्वेहिबुद्धिमाज्ञायप्रज्ञांवापिस्वकांनराः ॥ चेष्टंतेविविधांचेष्टांहितमित्येवजानते ॥ १६ ॥ उपजाताव्यसनजायेयमद्यमतिर्मम ॥ युवयोस्तांप्रवक्ष्यामिममशोकविनाशिनीं ॥ १७ ॥ प्रजापतिःप्रजाःसृष्ट्वाकर्मतासुविधायच ॥ वर्णेवर्णेसमाधत्तेत्वेकैकंगुणभाग्गुणं ॥ १८ ॥ ब्राह्मणेवेदमग्र्यंतुक्षत्रियेतेजउत्तमं ॥ दाक्ष्यंवैश्येचशूद्रेचसर्ववर्णानुकूलतां ॥ १९ ॥ अदांतोब्राह्मणोऽसाधुर्निस्तेजाःक्षत्रियोऽधमः ॥ अदक्षोनिंद्यतेवैश्यःशूद्रश्चप्रतिकूलवान् ॥ २० ॥ सोऽस्मिजातःकुलेश्रेष्ठेब्राह्मणानांसुपूजिते ॥ मंदभाग्यतयास्म्येतंक्षत्रधर्ममनुष्ठितः ॥ २१ ॥ क्षत्रधर्मंविदित्वाहंयदिब्राह्मण्यमाश्रितः ॥ प्रकुर्यांसुमहत्कर्मनमेतत्साधुसंमतं ॥ २२ ॥ धारयंश्चधनुर्दिव्यंदिव्यान्यस्त्राणिचाहवे ॥ पितरंनिहतंदृष्ट्वाकिंनुवक्ष्यामिसंसदि ॥ २३ ॥

॥ १२ ॥ अकृतधर्मत्वात्अवसरानुरोधात् इदानींममशांतिबुद्धिर्नरोचतेइत्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ विदित्वाआश्रित्य यदिब्राह्मण्यंसंश्रितःसन्शमादिरूपंसुमहत्कर्मप्रकुर्यांतन्मेसाधुसंमतंन अवलंबितस्यचक्षत्रधर्मस्यनिर्वाहोवश्यंकर्त्तव्यइत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥

गंतास्मिगमिष्यामि पदवीमानृण्यं ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेतृतीयोऽध्या

सोहमद्ययथाकामंक्षत्रधर्ममुपास्यतं ॥ गंताऽस्मिपदवींराज्ञःपितुश्चापिमहात्मनः ॥ २४ ॥ अद्यस्वप्स्यंतिपंचालाविश्वस्ताजितकाशिनः ॥ विमुक्तयुग्यकवचाहर्षेणचसमन्विताः ॥ २५ ॥ जयंमत्वात्मनश्चैवश्रांताव्यायामकर्शिताः ॥ तेषांनिशिप्रसुप्तानांसुस्थानांशिबिरेस्वके ॥ २६ ॥ अवस्कंदंकरिष्यामिशिबिरस्याद्यदुष्करं ॥ तानवस्कंद्यशिबिरेप्रेतभूतविचेतसः ॥ २७ ॥ सूदयिष्यामिविक्रम्यमघवानिवदानवान् ॥ अद्यतान्सहितान्सर्वान्धृष्टद्युम्नपुरोगमान् ॥ २८ ॥ सूदयिष्यामिविक्रम्यकक्षंदीप्तइवानलः ॥ निहत्यचैवपंचालान्शांतिंलब्धाऽस्मिसत्तम ॥ २९ ॥ पंचालेषुभविष्यामिसूदयन्नद्यसंयुगे ॥ पिनाकपाणिःसंक्रुद्धःस्वयंरुद्रःपशुष्विव ॥ ३० ॥ अद्याहंसर्वपंचालान्निहत्यचनिकृष्यच ॥ अर्दयिष्यामिसंहृष्टोरणेपांडुसुतांस्तथा ॥ ३१ ॥ अद्याहंसर्वपंचालैःकृत्वाभूमिंशरीरिणीं ॥ प्रहृत्यैकैकशस्तेषुभविष्याम्यनृणःपितुः ॥ ३२ ॥ दुर्योधनस्यकर्णस्यभीष्मसैंधवयोरपि ॥ गमयिष्यामिपंचालान्पदवीमद्यदुर्गमां ॥ ३३ ॥ अद्यपंचालराजस्यधृष्टद्युम्नस्यवैनिशि ॥ नचिरात्प्रमथिष्यामिपशोरिवशिरोबलात् ॥ ३४ ॥ अद्यपंचालपांडूनांशयितानात्मजान्निशि ॥ खड्गेननिशितेनाजौप्रमथिष्यामिगौतम ॥ ३५ ॥ अद्यपांचालसेनांतांनिहत्यनिशिसौप्तिके ॥ कृतकृत्यःसुखीचैवभविष्यामिमहामते ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिद्रौणिमंत्रणायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ कृपउवाच ॥ ॥ दिष्ट्यातेप्रतिकर्त्तव्येमतिर्जातेयमच्युत ॥ नत्वांवारयितुंशक्तोवज्रपाणिरपिस्वयं ॥ १ ॥ अनुयास्यावहेत्वांतुप्रभातेसहिताव्रुभौ ॥ अद्यरात्रौविश्रमस्वविमुक्तकवचध्वजः ॥ २ ॥ अहंत्वामनुयास्यामिकृतवर्माचसात्वतः ॥ परानभिमुखंयांतंरथावास्थायदंशितौ ॥ ३ ॥ आवाभ्यांसहितःशत्रून्श्वोनिहंतासमागमे ॥ विक्रम्यरथिनांश्रेष्ठपंचालान्सपदानुगान् ॥ ४ ॥ शक्तस्त्वमसिविक्रम्यविश्रमस्वनिशामिमां ॥ चिरंतेजाग्रतस्तातस्वपतावन्निशामिमां ॥ ५ ॥ विश्रांतश्चविनिद्रश्चस्वस्थचित्तश्चमानद ॥ समेत्यसमरेशत्रून्वधिष्यसिनसंशयः ॥ ६ ॥ नहित्वांरथिनांश्रेष्ठंप्रगृहीतवरायुधं ॥ जेतुमुत्सहतेशश्वदपिदेवेषुवासवः ॥ ७ ॥ कृपेणसहितंयांतंगुप्तंचकृतवर्मणा ॥ कोद्रौणिंयुधिसंरब्धंयोधयेदपिदेवराट् ॥ ८ ॥ तेवयंनिशिविश्रांताविनिद्राविगतज्वराः ॥ प्रभातायांरजन्यांवैनिहनिष्यामशात्रवान् ॥ ९ ॥

यः ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ दिष्ट्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ निहंतानिहनिष्यसि ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ चतुर्थआतुरादीनांचतुर्णांमध्येएकोभागःअमर्षः मेममस्वप्नंअह्नायझटितिनाशयेत् तस्मात्स्वपेत्युक्तं

तवह्यस्त्राणिदिव्यानिममचैवनसंशयः॥ सात्वतोपिमहेष्वासोनित्यंयुद्धेषुकोविदः॥ १० ॥ तेवयंसहितास्तातसर्वान्शत्रून्समागतान्॥ प्रसह्यसमरेहत्वाप्रीतिंप्राप्स्यामपुष्कलां॥ ११ ॥ विश्रमस्वत्वमव्यग्रःस्वपचेमांनिशांसुखं॥ अहंचकृतवर्माचत्वांप्रयांतंनरोत्तमं॥ १२॥ अनुयास्यावसहितौधन्विनौपरतापनौ॥ रथिनंत्वरयायांतंरथमास्थायदंशितौ॥ १३ ॥ सगत्वाशिबिरंतेषांनामविश्राव्यचाहवे॥ ततःकर्त्तासिशत्रूणांयुध्यतांकदनंमहत्॥ १४ ॥ कृत्वाचकदनंतेषांप्रभातेविमलेऽहनि॥ विहरस्वयथाशक्रःसूदयित्वामहासुरान्॥ १५ ॥ त्वंहिशक्तोरणेजेतुंपंचालानांवरूथिनीं॥ दैत्यसेनामिवक्रुद्धःसर्वदानवसूदनः॥ १६ ॥ मयात्वांसहितंसंख्येगुप्तंचकृतवर्मणा॥ नसहेतविभुःसाक्षाद्वज्रपाणिरपिस्वयं॥ १७॥ नचाहंसमरेतातकृतवर्मानचैवहि॥ अनिर्जित्यरणेपांडून्नचयास्यामिकर्हिंचित्॥ १८॥ हत्वाचसमरेकुद्धान्पंचालान्पांडुभिःसह॥ निवर्त्तिष्यामहेसर्वेहतावास्वर्गगावयं॥ १९ ॥ सर्वोपायैःसहायास्तेप्रभातेवयमाहवे॥ सत्यमेतन्महाबाहोप्रब्रवीमितवानघ॥ २० ॥ एवमुक्तस्ततोद्रौणिर्मातुलेनहितंवचः॥ अब्रवीन्मातुलंराजन्क्रोधसंरक्तलोचनः॥ २१ ॥ आतुरस्यकुतोनिद्रानरस्यामर्षितस्यच॥ अर्थांश्चिंतयतश्चापिकामयानस्यवापुनः॥ तदिदंसमनुप्राप्तंपश्यमेऽद्यचतुष्टयं॥ २२ ॥ पश्यभागश्चतुर्थोमेस्वप्नमह्नायनाशयेत्॥ किंनामदुःखंलोकेस्मिन्पितुर्वधमनुस्मरन्॥ २३॥ हृदयंनिर्दहन्मेऽद्यरात्र्यहानिनशाम्यति॥ यथाचनिहतःपापैःपितामम विशेषतः॥ २४ ॥ प्रत्यक्षमपितेसर्वंतन्मेमर्माणिकृंतति॥ कथंहिमादृशोलोकेमुहूर्त्तमपिजीवति॥ २५॥ द्रोणोहतेतियद्वाचःपंचालानांश्रृणोम्यहं॥ धृष्टद्युम्नमहत्वाचुनाहंजीवितुमुत्सहे॥ २६ ॥ समेपितुर्वधाद्वध्यःपंचालायेचसंगताः॥ विलापोभग्नसक्थस्ययस्तुराज्ञोमयाश्रुतः॥ २७ ॥ सपुनर्हृदयंकस्यक्रूरस्यापिननिर्दहेत्॥ कस्यह्यकरुणस्यापिनेत्राभ्यामश्रुनाव्रजेत्॥ २८॥ नृपतेर्भग्नसक्थस्यश्रुत्वाताहृग्वचःपुनः॥ यश्चायंमित्रपक्षोमेमयिजीवतिनिर्जितः॥ २९ ॥ शोकंमेवर्धयत्येषवारिवेगइवार्णवं॥ एकाग्रमनसोमेद्यकुतोनिद्राकुतःसुखं॥ ३० ॥ वासुदेवार्जुनाभ्यांचतानहंपरिरक्षितान्॥ अविषह्यतमान्मन्येमहेंद्रेणापिसत्तम॥ ३१ ॥ नचापिशक्तःसंयंतुंकोपमेतंसमुत्थितं॥ तंनपश्यामिलोकेस्मिन्योमांकोपान्निवर्त्तयेत्॥ ३२॥

तन्नयुज्यते अनुस्मरन्अनुस्मरतः नशाम्यतिअमर्षइत्यर्थः सार्द्धश्लोकः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥ स्वप्नास्वप्स्यामि ॥ ३४ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥ ॥छ॥ ॥ शुश्रूषुरिति दुर्मेधाःमूढः अनियतेतिच्छेदः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ अनेयः

तथैवनिश्चितावुद्धिरेषासाधुमताभम ॥ वार्तिकैःकथ्यमानस्तुमित्राणांमेपराभवः ॥ ३३ ॥ पांडवानांचविजयोह्रदयंदहतीवमे ॥ अहंतुकदनंकृत्वाशत्रूणाम
घसौप्तिके ॥ ततोविश्रमिताचैवस्वप्नाचविगतज्वरः ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिद्रौणिमंत्रणायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
॥ कृपउवाच ॥ ॥ शुश्रूषुरपिदुर्मेधाःपुरुषोऽनियतेंद्रियः ॥ नालंवेदयितुंकृत्स्नौधर्मार्थाविितिमेमतिः ॥ १ ॥ तथैवतावन्मेधावीविनयंयोनशिक्षते ॥ नचकिंचन
जानातिसोपिधर्मार्थनिश्चयं ॥ २ ॥ चिरंह्यपिजडःशूरःपंडितंपर्युपास्यह ॥ नसधर्मान्विजानातिदर्वीसूपरसानिव ॥ ३ ॥ मुहूर्त्तमपितंप्राज्ञःपंडितंपर्युपास्यहि ॥
क्षिप्रंधर्मान्विजानातिजिह्वासूपरसानिव ॥ ४ ॥ शुश्रूषुस्त्वेवमेधावीपुरुषोनियतेंद्रियः ॥ जानीयादागमान्सर्वान्ग्राह्यंचनविरोधयेत् ॥ ५ ॥ अनेयस्त्ववमानी
योदुरात्मापापपूरुषः ॥ दिष्टमुत्सृज्यकल्याणंकरोतिबहुपापकं ॥ ६ ॥ नाथवंतंतुसुहृदःप्रतिषेधंतिपातकात् ॥ निवर्त्ततेतुलक्ष्मीवान्नालक्ष्मीवान्निवर्त्तते ॥ ७ ॥
यथाह्युच्चावचैर्वाक्यैःक्षिप्तचित्तोनियम्यते ॥ तथैवसुहृदाशक्योनशक्यस्त्ववसीदति ॥ ८ ॥ तथैवसुहृदंप्राज्ञंकुर्वाणंकर्मपापकं ॥ प्राज्ञाःसंप्रतिषेधंतियथाशक्ति
पुनःपुनः ॥ ९ ॥ सकल्याणेमनःकृत्वानियम्यात्मानमात्मना ॥ कुरुमेवचनंतातयेनपश्चान्नतप्स्यसे ॥ १० ॥ नवधःपूज्यतेलोकेसुप्तानामिहधर्मतः ॥ तथैवापा
स्तशस्त्राणांविमुक्तरथवाजिनां ॥ ११ ॥ येचब्रूयुस्तवास्मीतियेचस्युःशरणागताः ॥ विमुक्तमूर्धजायेचयेचापिहतवाहनाः ॥ १२ ॥ अद्यस्वप्स्यंतिपंचालावि
मुक्तकवचाविभो ॥ विश्वस्तारजनींसर्वेप्रेताइवविचेतसः ॥ १३ ॥ यस्तेषांतदवस्थानांद्रुह्येतपुरुषोऽनृजुः ॥ व्यक्तंसनरकेमज्जेदगाधेविपुलेऽप्लवे ॥ १४ ॥ सर्वा
स्त्रविदुषांलोकेश्रेष्ठस्त्वमसिविश्रुतः ॥ नचतेजातुलोकेस्मिन्सुसूक्ष्ममपिकिल्बिषं ॥ १५ ॥ त्वंपुनःसूर्यसंकाशःश्वोभूतउदितेरवौ ॥ प्रकाशेसर्वभूतानांविजेता
युधिशात्रवान् ॥ १६ ॥ असंभावितरूपंहित्वयिकर्मविगर्हितं ॥ शुक्लेरक्तमिवन्यस्तंभवेदितिमतिर्मम ॥ १७ ॥ ॥ अश्वत्थामोवाच ॥ ॥ एवमेवयथात्थत्वं
मातुलेहनसंशयः ॥ तैस्तुपूर्वमयंसेतुःशतधाविदलीकृतः ॥ १८ ॥ प्रत्यक्षंभूमिपालानांभवतांचापिसन्निधौ ॥ न्यस्तशस्त्रोममपिताधृष्टद्युम्नेनपातितः ॥ १९ ॥
कर्णश्चपतितेचक्रेरथस्यरथिनांवरः ॥ उत्तमेव्यसनेमग्नोहतोगांडीवधन्वना ॥ २० ॥

सन्मार्गंनेतुमशक्यः दिष्टमुपदिष्टं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ अप्लवेइतिच्छेदः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ विदलीकृतःदलितः ॥ १८ ॥ प्रत्यक्षमिति दुष्टोदौष्ट्येनैवजेतव्यइत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ अधर्मेणनाभेरधस्तात्प्रहारेण ॥ २३ ॥ २४ ॥ वार्त्तिकाणांवार्त्ताहराणां ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ एकसार्थप्रयातौस्वः एकसाहित्येनप्रयत्नवंतौस्वः अस्तेर्लटउत्तमस्यद्विवचनं

तथाशांतनवोभीष्मोन्यस्तशस्त्रोनिरायुधः ॥ शिखंडिनंपुरस्कृत्यहतोगांडीवधन्वना ॥ २१ ॥ भूरिश्रवामहेष्वासस्तथाप्रायगतोरणे ॥ क्रोशतांभूमिपालानांयुयुधानेनपातितः ॥ २२ ॥ दुर्योधनश्चभीमेनसमेत्यगदयारणे ॥ पश्यतांभूमिपालानामधर्मेणनिपातितः ॥ २३ ॥ एकाकीबहुभिस्तत्रपरिवार्यमहारथैः ॥ अधर्मेणनरव्याघ्रोभीमसेनेनपातितः ॥ २४ ॥ विलापोभग्नसक्थस्ययोमेराज्ञःपरिश्रुतः ॥ वार्तिकाणांकथयतांसमेमर्माणिकृंतति ॥ २५ ॥ एवंचाधर्मिकाःपापाःपंचालाभिन्नसेतवः ॥ तानेवंभिन्नमर्यादान्किंभवान्नविगर्हति ॥ २६ ॥ पितृहंतॄनहंहत्वापंचालान्निशिसौप्तिके ॥ कामंकीटःपतंगोवाजन्मप्राप्यभवामिवै ॥ २७ ॥ त्वरेचाहमनेनाद्ययदिदंमेचिकीर्षितं ॥ तस्यमेत्वरमाणस्यकुतोनिद्राकुतःसुखं ॥ २८ ॥ नसजातःपुमाँल्लोकेकश्चिन्नसभविष्यति ॥ योमेव्यावर्त्तयेदेतांवधेतेषांकृतांमतिं ॥ २९ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वामहाराजद्रोणपुत्रःप्रतापवान् ॥ एकांतेयोजयित्वाश्वान्प्रायादभिमुखःपरान् ॥ ३० ॥ तमब्रूतांमहात्मानौभोजशारद्वतावुभौ ॥ किमर्थंस्यंदनोयुक्तःकिंचकार्यंचिकीर्षितं ॥ ३१ ॥ एकसार्थप्रयातौस्वस्त्वयासहनरर्षभ ॥ समदुःखसुखौचापिनावांशंकितुमर्हसि ॥ ३२ ॥ अश्वत्थामातुसंक्रुद्धःपितुर्वधमनुस्मरन् ॥ ताभ्यांतथ्यंतथाचख्यौयदस्यात्मचिकीर्षितं ॥ ३३ ॥ हत्वाशतसहस्राणियोधानांनिशितैःशरैः ॥ न्यस्तशस्त्रोममपिताधृष्टद्युम्नेनपातितः ॥ ३४ ॥ तंतथैवहनिष्यामिन्यस्तधर्माणमद्यवै ॥ पुत्रंपांचालराजस्यपापंपापेनकर्मणा ॥ ३५ ॥ कथंचनिहतःपापःपांचाल्यःपशुवन्मया ॥ शस्त्रेणविजिताँल्लोकान्नाप्नुयादितिमेमतिः ॥ ३६ ॥ क्षिप्रंसन्नद्धकवचौसखड्गावात्तकार्मुकौ ॥ मामास्थायप्रतीक्षेतांरथवर्यौपरंतपौ ॥ ३७ ॥ इत्युक्त्वारथमास्थायप्रायादभिमुखःपरान् ॥ तमन्वगात्कृपोराजन्कृतवर्माचसात्वतः ॥ ३८ ॥ तेप्रयाताव्यरोचंतपरानभिमुखास्त्रयः ॥ हूयमानायथायज्ञेसमिद्धाहव्यवाहनाः ॥ ३९ ॥ ययुश्चशिबिरंतेषांसंप्रसुप्तजनंविभो ॥ द्वारदेशंतुसंप्राप्यद्रौणिस्तस्थौमहारथः ॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिद्रौणिगमनेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ द्वारदेशेततोद्रौणिमवस्थितमवेक्ष्यतौ ॥ अकुर्वतांभोजकृपौकिंसंजयवदस्वमे ॥ १ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ कृतवर्माणमामंत्र्यकृपंचसमहारथः ॥ द्रौणिर्मन्युपरीतात्माशिबिरद्वारमागमत् ॥ २ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ द्वारदेशेइति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ बद्धाःमहासर्पाःअंगदरूपायेनतं अग्निज्वालाव्याप्तमुखंकुद्धमित्यर्थः ॥ ५ ॥ नयनानांसहस्रैरित्यनेनालौकिकत्वंदर्शितम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ रथशक्तिचक्रं

तत्रभूतंमहाकायंचंद्रार्कसदृशद्युतिं ॥ सोपश्यद्द्वारमाश्रित्यतिष्ठंतंलोमहर्षणं ॥३॥ वसानंचर्मवैयाघ्रंमहारुधिरविस्रवं ॥ कृष्णाजिनोत्तरासंगंनागयज्ञोपवीतिनं ॥ ४ ॥ बाहुभिःस्वायतैःपीनैर्नानाप्रहरणोद्यतैः ॥ बद्धांगदमहासर्पज्वालामालाकुलाननं ॥ ५ ॥ दंष्ट्राकरालवदनंव्यादितास्यंभयानकं ॥ नयनानांसहस्रैश्चविचित्रैरभिभूषितं ॥ ६ ॥ नैवतस्यवपुःशक्यंप्रवक्तुंवेषएवच ॥ सर्वथातुतदालक्ष्यस्फुटेयुरपिपर्वताः ॥ ७ ॥ तस्यास्यनासिकाभ्यांचश्रवणाभ्यांचसर्वशः ॥ तेभ्यश्चाक्षिसहस्रेभ्यःप्रादुरासन्महार्चिषः ॥ ८ ॥ तथातेजोमरीचिभ्यःशंखचक्रगदाधराः ॥ प्रादुरासन्हृषीकेशाःशतशोथसहस्रशः ॥ ९ ॥ तदत्यद्भुतमालोक्यभूतंलोकभयंकरं ॥ द्रौणिरव्यथितोदिव्यैरस्त्रवर्षैरवाकिरत् ॥ १० ॥ द्रौणिमुक्ताञ्छरांस्तांस्तुतद्भूतंमहदग्रसत् ॥ उदधेरिववार्योघान्पावकोवडवामुखः ॥ ११ ॥ अग्रसत्तांस्तथाभूतंद्रौणिनाप्रहितान्शरान् ॥ अश्वत्थामातुसंप्रेक्ष्यशरौघांस्तान्निरर्थकान् ॥ १२ ॥ रथशक्तिंमुमोचासौदीप्तामग्निशिखामिव ॥ सातमाहत्यदीप्ताग्रारथशक्तिरदीर्यत ॥ १३ ॥ युग्मांतेसूर्यमाहत्यमहोल्केवदिवश्च्युता ॥ अथहेमत्सरुंदिव्यंखड्गमाकाशवर्चसं ॥ १४ ॥ कोशात्समुद्बवर्हाशुबिलाद्दीप्तमिवोरगं ॥ ततःखड्गवरंधीमान्भूतायप्राहिणोत्तदा ॥ १५ ॥ सतदासाद्यभूतंवैबिलंनकुलवद्ययौ ॥ ततःसकुपितोद्रौणिरिंद्रकेतुनिभांगदां ॥ १६ ॥ ज्वलंतींप्राहिणोत्तस्मैभूतंतामपिचाग्रसत् ॥ ततःसर्वायुधाभावेवीक्षमाणस्ततस्ततः ॥ १७ ॥ अपश्यत्कृतमाकाशमनाकाशंजनार्दनैः ॥ तदद्भुततमंदृष्ट्वाद्रोणपुत्रोनिरायुधः ॥ १८ ॥ अब्रवीदतिसंतप्तःकृपवाक्यमनुस्मरन् ॥ ब्रुवतामप्रियंपथ्यंसुहृदांनशृणोतियः ॥ १९ ॥ सशोचत्यापदंप्राप्ययथाहमतिवर्त्यतौ ॥ शास्त्रदृष्टानविद्वान्यःसमतीत्यजिघांसति ॥ २० ॥ सपथःप्रच्युतोधर्मात्कुपथेप्रतिहन्यते ॥ गोब्राह्मणनृपस्त्रीषुसख्युर्मातुर्गुरोस्तथा ॥ २१ ॥ हीनप्राणजडांधेषुसुप्तभीतोत्थितेषुच ॥ मत्तोन्मत्तप्रमत्तेषुनशस्त्राणिचपातयेत् ॥ २२ ॥ इत्येवंगुरुभिःपूर्वमुपदिष्टंनृणांसदा ॥ सोहमुत्क्रम्यपंथानंशास्त्रदृष्टंसनातनं ॥ २३ ॥ अमार्गेणैवमारभ्यघोरामापदमागतः ॥ तांचापदंघोरतरांप्रवदंतिमनीषिणः ॥ २४ ॥ यदुद्यम्यमहत्कृत्यंभयादपिनिवर्त्तते ॥ अशक्तश्चैवतत्कर्तुंकर्मशक्तिबलादिह ॥ २५ ॥

॥ १३ ॥ युग्मांतेमिथुनराशेरंतेअतिदीप्तं ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ अनाकाशंनिरवकाशं ॥ १८ ॥ १९ ॥ अतिवर्त्यअतिक्रम्य तौतयोःकृपकृतवर्मणोर्वाक्यमितिशेषः शास्त्रदृष्टान्अवध्यत्वेनशास्त्रेज्ञातान् समतीत्यशास्त्रमुल्लंघ्य ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ देवान्अत्यगात्देवेभ्योधिकः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

नहिदैवाद्गरीयोवैमानुषंकर्मकथ्यते ॥ मानुष्यंकुर्वतःकर्मयदिदैवान्नसिध्यति ॥ २६ ॥ सपथःप्रच्युतोधर्माद्विपदंप्रतिपद्यते ॥ प्रतिज्ञानंत्यविज्ञानंप्रवदंतिमनी
षिणः ॥ २७ ॥ यदारभ्यक्रियांकांचिद्भयादिहनिवर्त्तते ॥ तदिदंदुष्प्रणीतेनभयंमांसमुपस्थितं ॥ २८ ॥ नहिद्रोणसुतःसंख्येनिवर्त्तेतकथंचन ॥ इदंचसुमहद्भूतंदै
वदंडमिवोद्यतं ॥ २९ ॥ नचैतदभिजानामिचिंतयन्नपिसर्वथा ॥ ध्रुवंयेयमधर्मेमेप्रवृत्ताकलुषामतिः ॥ ३० ॥ तस्याःफलमिदंघोरंप्रतिघातायकल्पते ॥ तदिदं
दैवविहितंममसंख्येनिवर्त्तनं ॥ ३१ ॥ नान्यत्रदैवादुद्यंतमिहशक्यंकथंचन ॥ सोहमद्यमहादेवंप्रपद्येशरणंविभुं ॥ ३२ ॥ दैवदंडमिमंघोरंसहिमेनाशयिष्यति ॥
कपर्दिनंदेवदेवमुमापतिमनामयं ॥ ३३ ॥ कपालमालिनंरुद्रंभगनेत्रहरंहरं ॥ सहिदेवोत्यगाद्देवांस्तपसाविक्रमेणच ॥ तस्माच्छरणमभ्येमिगिरिशंशूलपा
णिनं ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिद्रौणिचिंतायांषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ एवंसंचिंतयित्वातुद्रोणपुत्रोविशांपते
अवतीर्यरथोपस्थाद्दध्यौप्रणतःस्थितः ॥ १ ॥ ॥ द्रौणिरुवाच ॥ ॥ उग्रंस्थाणुंशिवंरुद्रंशर्वमीशानमीश्वरं ॥ गिरिशंवरदंदेवंभवभावनमीश्वरं ॥ २ ॥ शि
तिकंठमजंशुक्रंदक्षक्रतुहरंहरं ॥ विश्वरूपंविरूपाक्षंबहुरूपमुमापतिं ॥ ३ ॥ श्मशानवासिनंदृप्तंमहागणपतिंविभुं ॥ खट्वांगधारिणंरुद्रंजटिलंब्रह्मचारिणं ॥ ४ ॥
मनसासुविशुद्धेनदुष्करेणाल्पचेतसा ॥ सोहमात्मोपहारेणयक्ष्येत्रिपुरघातिनं ॥ ५ ॥ स्तुतंस्तुत्यंस्तूयमानममोघंकृत्तिवाससं ॥ विलोहितंनीलकंठमसह्यंदुर्नि
वारणं ॥ ६ ॥ शक्रंब्रह्मसृजंब्रह्मब्रह्मचारिणमेवच ॥ व्रतवंतंतपोनिष्ठमनंतंतपतांगतिं ॥ ७ ॥ बहुरूपंगणाध्यक्षंत्र्यक्षंपारिषदप्रियं ॥ धनाध्यक्षंक्षितिमुखंगौरी
हृदयवल्लभं ॥ ८ ॥ कुमारपितरंपिंगंगोवृषोत्तमवाहनं ॥ तनुवाससमत्युग्रमुमाभूषणतत्परं ॥ ९ ॥ परंपरेभ्यःपरमंपरंयस्मान्नविद्यते ॥ इष्वस्त्रोत्तमभर्त्तारंदि
गंतंदेशरक्षिणं ॥ १० ॥ हिरण्यकवचंदेवंचंद्रमौलिविभूषणं ॥ प्रपद्येशरणंदेवंपरमेणसमाधिना ॥ ११ ॥ इमांचेदापदंघोरांतराम्यद्यसुदुष्करां ॥ सर्वभूतोपहा
रेणयक्ष्येहंशुचिनाशुचिं ॥ १२ ॥ इतितस्यव्यवसितंज्ञात्वायोगात्सुकर्मणः ॥ पुरस्तात्कांचनीवेदीप्रादुरासीन्महात्मनः ॥ १३ ॥ तस्यांवेद्यांतदाराजंश्चित्रभानुर
जायत ॥ सदिशोविदिशःखंचज्वालाभिरिवपूरयन् ॥ १४ ॥ दीप्तास्यनयनाश्चात्रनैकपादशिरोभुजाः ॥ रत्नचित्रांगदधराःसमुद्यतकरास्तथा ॥ १५ ॥

एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ प्लवमुखाः मंडूकवक्त्राः ॥ १७ ॥ दार्वाघाटः पक्षिविशेषः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

द्वीपशैलप्रतीकाशाःप्रादुरासन्महागणाः॥ श्ववराहोष्ट्ररूपाश्चहयगोमायुगोमुखाः॥ १६॥ ऋक्षमार्जारवदनाव्याघ्रद्वीपिमुखास्तथा॥ काकवक्त्राःप्लवमुखाः
शुकवक्त्रास्तथैवच॥ १७॥ महाजगरवक्त्राश्चहंसवक्त्राःशितप्रभाः ॥ दार्वाघाटमुखाश्चापिचाषवक्त्राश्चभारत॥ १८॥ कूर्मनक्रमुखाश्चैवशिशुमारमुखास्त
था॥ महामकरवक्त्राश्चतिमिवक्त्रास्तथैवच॥ १९॥ हरिवक्त्राःक्रौंचमुखाःकपोतेभमुखास्तथा॥ पारावतमुखाश्चैवमद्गुवक्त्रास्तथैवच॥ २०॥ पाणिकर्णाःसह
स्राक्षास्तथैवचमहोदराः॥ निर्मांसाःकाकवक्त्राश्चश्येनवक्त्राश्चभारत॥ २१॥ तथैवाशिरसोराजन्ऋक्षवक्त्राश्चभारत॥ प्रदीप्तनेत्रजिह्वाश्चज्वालावर्णास्तथैव
च॥ २२॥ ज्वालाकेशाश्चराजेंद्रज्वलद्रोमचतुर्भुजाः॥ मेषवक्त्रास्तथैवान्येतथाछागमुखान्नृप॥ २३॥ शंखाभाःशंखवक्त्राश्चशंखवर्णास्तथैवच॥ शंखमाला
परिकराःशंखध्वनिसमस्वनाः॥ २४॥ जटाधराःपंचशिखास्तथामुंडाःकृशोदराः॥ चतुर्दंष्ट्राश्चतुर्जिह्वाःशंकुकर्णाःकिरीटिनः॥ २५॥ मौंजीधराश्चराजेंद्रतथा
कुंचितमूर्धजाः॥ उष्णीषिणोमुकुटिनश्चारुवक्त्राःस्वलंकृताः॥ २६॥ पद्मोत्पलापीडधरास्तथामुकुटधारिणः॥ माहात्म्येनचसंयुक्ताःशतशोथसहस्रशः॥ २७॥
शतघ्नीवज्रहस्ताश्चतथामुसलपाणयः॥ भुशुंडीपाशहस्ताश्चदंडहस्ताश्चभारत॥ २८॥ पृष्ठेषुबद्धेषुधयश्चित्रबाणोत्कटास्तथा॥ सध्वजाःसपताकाश्चसघंटाः
सपरश्वधाः॥ २९॥ महापाशोद्यतकरास्तथालगुडपाणयः॥ स्थूणाहस्ताःखड्गहस्ताःसर्पोच्छ्रितकिरीटिनः॥ ३०॥ महासर्पांगदधराश्चित्राभरणधारिणः॥ र
जोध्वजाःपंकदिग्धाःसर्वेशुक्लांबरस्रजः॥ ३१॥ नीलांगाःपिंगलांगाश्चमुंडवक्त्रास्तथैवच॥ भेरीशंखमृदंगांश्चझर्झरानकगोमुखान्॥ ३२॥ अवादयन्पारि
षदाःप्रहृष्टाःकनकप्रभाः॥ गायमानास्तथैवान्येनृत्यमानास्तथापरे॥ ३३॥ लंघयंतःप्लवंतश्चवल्गंतश्चमहारथाः॥ धावंतोजवनामुंडाःपवनोद्धूतमूर्धजाः
॥ ३४॥ मत्ताइवमहानागाविनदंतोमुहुर्मुहुः॥ सुभीमाघोररूपाश्चशूलपट्टिशपाणयः॥ ३५॥ नानाविरागवसनाश्चित्रमाल्यानुलेपनाः॥ रत्नचित्रांगदधराः
समुद्यतकरास्तथा॥ ३६॥ हंतारोद्विषतांशूराःप्रसह्यासह्यविक्रमाः॥ पातारोसृग्वसौघानांमांसांत्रकृतभोजनाः॥ ३७॥ चूडालाःकर्णिकाराश्चप्रहृष्टाःपिठ
रोदराः॥ अतिह्रस्वातिदीर्घाश्चप्रलंबाश्चातिभैरवाः॥ ३८॥ विकटाःकाललंबोष्ठाबृहच्छेफांडपिंडिकाः॥ महार्हनानाविकटामुंडाश्चजटिलाःपरे॥ ३९॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ बृहंतःशेफाःमेढ्रानिअंडाःवृषणाःपिंडिकाःजानुनोरधःपश्चाद्भागश्चयेषांतेबृहच्छेफांडपिंडिकाः ॥ ३९ ॥

॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥ चतुर्विधात्मकंसोमं अन्नरूपं लतारसरूपं अमृतरूपं चंद्रमंडलरूपंच क्रमादध्यात्माधियज्ञाधिदैवाधिलोकस्थदेवतारूपाइत्यर्थः ॥४५॥४६॥४७॥४८॥ ४९॥५०॥५१॥ ॥५२॥५३॥ ततःसौम्येनसोमदैवत्येनमंत्रेण आप्यायस्वसमेतुतेविश्वतःसोमवृष्ण्यं भवावाजस्यसंगथइत्यनेनमंत्रेण आत्मानंशरीरंउपहारंहविष्यंउपाहरत्उपसादितवान् मंत्रार्थस्तु हेसोमत्वंआप्यायस्व

॥७॥

सार्केंदुग्रहनक्षत्रांद्यांकुर्युस्तेमहीतले॥ उत्सहेरंश्चयेहंतुंभूतग्रामंचतुर्विधं॥ ४० ॥ येचवीतभयानित्यंहरस्यभ्रुकुटीसहाः॥ कामकारकरानित्यंत्रैलोक्यस्येश्वरे श्वराः॥ ४१ ॥ नित्यानंदप्रमुदितावागीशावीतमत्सराः॥ प्राप्याष्टगुणमैश्वर्यंयेनयास्यंतिविस्मयं॥ ४२ ॥ येषांविस्मयतेनित्यंभगवान्कर्मभिर्हरः॥ मनोवाक्क र्मभिर्युक्तैर्नित्यमाराधितश्चयैः॥ ४३ ॥ मनोवाक्कर्मभिर्भक्तान्पातिपुत्रानिवौरसान्॥ पिबंतोसृग्वसाश्चान्येक्रुद्धाब्रह्मद्विषांसदा॥ ४४ ॥ चतुर्विधात्मकंसोमंये पिबंतिचसर्वदा॥ श्रुतेनब्रह्मचर्येणतपसाचदमेनच॥ ४५ ॥ येसमाराध्यशूलांकंभवसायुज्यमागताः॥ यैरात्मभूतैर्भगवान्पार्वत्याचमहेश्वरः॥ ४६ ॥ महाभू तगणैर्भुंक्तेभूतभव्यभवत्प्रभुः॥ नानावादित्रहसितक्ष्वेडितोत्कृष्टगर्जितैः॥ ४७॥ संत्रासयंतस्तेविश्वमश्वत्थामानमभ्ययुः॥ संस्तुवंतोमहादेवंभाःकुर्वाणाःसु वर्चसः॥ ४८॥ विवर्धयिषवोद्रौणेर्महिमानंमहात्मनः॥ जिज्ञासमानास्तत्तेजःसौप्तिकंचदिदृक्षवः॥ ४९॥ भीमोग्रपरिघालातशूलपट्टिशपाणयः॥ घोररू पाःसमाजग्मुर्भूतसंघाःसमंततः॥ ५० ॥ जनयेयुर्भयंयेस्मत्रैलोक्यस्यापिदर्शनात्॥ तान्प्रेक्षमाणोपिव्यथांनचकारमहाबलः॥ ५१ ॥ अथद्रौणिर्धनुष्पाणि र्बद्धगोधांगुलित्रवान्॥स्वयमेवात्मनात्मानमुपहारमुपाहरत्॥ ५२ ॥ धनूंषिसमिधस्तत्रपवित्राणिसिताःशराः॥ हविरात्मवतश्चात्मातस्मिन्भारतकर्मणि ॥५३॥ ततःसौम्येनमंत्रेणद्रोणपुत्रःप्रतापवान्॥ उपहारंमहामन्युरथात्मानमुपाहरत्॥ ५४ ॥ तंरुद्रंरौद्रकर्माणंरौद्रैःकर्मभिरच्युतं॥ ५६ ॥ अभिष्टुत्यमहात्मा नमित्युवाचकृतांजलिः॥ ५५॥ ॥द्रौणिरुवाच॥ ॥इममात्मानमद्याहंजातमांगिरसेकुले॥ स्वग्नौजुहोमिभगवन्प्रतिगृह्णीष्वमांबलिं॥५६॥ भवद्भक्त्याम हादेवपरमेणसमाधिना॥ अस्यामापदिविश्वात्मन्नुपाकुर्मितवाग्रतः॥ ५७॥ त्वयिसर्वाणिभूतानिसर्वभूतेषुचासिवै॥ गुणानांहिप्रधानानामेकत्वंत्वयितिष्ठ ति॥५८॥ सर्वभूताश्रयविभोहविर्भूतमवस्थितं॥ प्रतिगृहाणमांदेवयद्यशक्याःपरेमया॥५९॥ इत्युक्काद्रौणिरास्थायतांवेदींदीप्तपावकां॥ संत्यज्यात्मानमा रुह्यकृष्णवर्त्मन्युपाविशत्॥ ६०॥ तमूर्ध्वबाहुंनिश्चेष्टंदृष्ट्वाहविरुपस्थितं॥ अब्रवीद्भगवान्साक्षान्महादेवोहसन्निव॥६१॥

॥७॥

कथंतेत्वांप्रतिविश्वतःसर्वात्मनावृष्ण्यंवृष्णे रीश्वरस्याविर्भावस्थानंशरीरंएतुप्रविशतु ततश्चतेनशरीरेणाप्यायितस्त्वंसंगथेसंग्रामेवाजस्यवीर्यस्यदाताभव कर्मणिषष्ठी वाजंभवप्रापय भूप्राप्तावित्यस्यरूपं ॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥६१॥

॥ ६२॥६३॥६४॥६५॥६६॥६७॥६८ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ तथेति ॥ १ ॥ कच्चिन्नोपलक्षितावित्यत्रकच्चिदित्यावर्त्तते ॥२॥३॥ पंचालैःपूर्वं

सत्यशौचार्जवत्यागैस्तपसानियमेनच॥ क्षांत्याभक्त्याचधृत्याचबुद्ध्याचवचसातथा॥६२॥ यथावदहमाराद्धःकृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा॥ तस्मादिष्टतमःकृष्णाद
न्योममनविद्यते॥६३॥ कुर्वतातातसंमानंत्वांचजिज्ञासतामया॥पंचालाःसहसागुप्तामायाश्चबहुशःकृताः॥६४॥ कृतस्तस्यैवसंमानःपंचालान्रक्षतामया॥
अभिभूतास्तुकालेननैषामद्यास्तिजीवितं॥६५॥ एवमुक्त्वामहात्मानंभगवानात्मनस्तनुं ॥ आविवेशददौचास्मैविमलंखड्गमुत्तमं॥६६॥ अथाविष्टोभगव
ताभूयोजज्वालतेजसा ॥ वेगवांश्चाभवद्युद्धेदेवसृष्टेनतेजसा ॥ ६७॥ तमदृश्यानिभूतानिरक्षांसिचसमाद्रवन् ॥ अभितःशत्रुशिबिरंयांतंसाक्षादिवेश्वरं
॥६८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिद्रौणिकृतशिवार्चनेसप्तमोऽध्यायः॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥तथाप्रयातेशिबिरंद्रो
णपुत्रेमहारथे॥ कच्चित्कृपश्चभोजश्चभयार्त्तौनव्यवर्त्ततां॥ १॥ कच्चिन्नवारितौक्षुद्रैरक्षिभिर्नोपलक्षितौ॥असह्यमितिमन्वानौननिवृत्तौमहारथौ॥२॥ कच्चि
दुन्मथ्यशिबिरंहत्वासोमकपांडवान्॥ दुर्योधनस्यपदवींगतौपरमिकांरणे ॥ ३ ॥ पंचालैर्निहतौवीरौकच्चित्तुस्वपतांक्षितौ॥ कच्चित्ताभ्यांकृतंकर्मतन्ममाच
क्ष्वसंजय॥ ४ ॥ ॥संजयउवाच॥ ॥तस्मिन्प्रयातेशिबिरंद्रोणपुत्रेमहात्मनि॥ कृपश्चकृतवर्माचशिबिरद्वार्यतिष्ठतां॥५ ॥ अश्वत्थामातुतौदृष्ट्वायत्नवं
तौमहारथौ॥ प्रहृष्टःशनकैराजन्निदंवचनमब्रवीत्॥ ६॥ यत्तौभवंतौपर्याप्तौसर्वक्षत्रस्यनाशने॥ किंपुनर्योधशेषस्यप्रसुप्तस्यविशेषतः॥ ७॥ अहंप्रवेक्ष्येशि
बिरंचरिष्यामिचकालवत्॥ यथानकश्चिदपिवांजीवन्मुच्येतमानवः॥ ८ ॥ तथाभवद्भ्यांकार्यंस्यादितिमेनिश्चितामतिः॥ इत्युक्त्वाप्राविशद्द्रौणिःपार्थानांशि
बिरंमहत्॥ ९ ॥ अद्वारेणाभ्यवस्कंद्यविहायभयमात्मनः॥ सप्रविश्यमहाबाहुरुद्देशज्ञश्चतस्यह॥ १० ॥ धृष्टद्युम्नस्यनिलयंशनकैरभ्युपागमत्॥ तेतुकृत्वामह
त्कर्मश्रांताश्चबलवद्रणे॥ ११ ॥ प्रसुप्ताश्चैवविध्वस्ताःसमेत्यपरिधाविताः॥ अथप्रविश्यतद्वेश्मधृष्टद्युम्नस्यभारत॥१२॥ पांचाल्यंशयनेद्रौणिरपश्यत्सुप्तमंति
कात्॥ क्षौमावदातेमहतिस्पर्द्ध्यास्तरणसंवृते॥ १३॥ माल्यप्रवरसंयुक्तेधूपैश्चूर्णैश्चवासिते॥ तंशयानंमहात्मानंविस्रब्धमकुतोभयं॥१४॥ प्राबोधयतपादेन
शयनस्थंमहीपते॥ संबुध्यचरणस्पर्शादुत्थायरणदुर्मदः॥ १५॥ अभ्यजानादमेयात्माद्रोणपुत्रंमहारथं॥ तमुत्पतंतंशयनादश्वत्थामामहाबलः ॥ १६॥

निहतौसंतौस्वपतांकच्चित्कोपात्स्वपतांपंचालानांकर्मवधाख्यंताभ्यांकच्चित्कृतमितिसंबंधः॥४॥५॥६॥७॥ वांयुवांप्राप्येतिशेषः॥८॥९॥ उद्देशज्ञोधृष्टद्युम्नस्थलज्ञः॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥

केशेष्वालभ्यपाणिभ्यांनिष्पिपेषमहीतले ॥ सबलंतेननिष्पिष्टःसाध्वसेनचभारत ॥ १७ ॥ निद्रयाचैवपांचाल्योनाशकच्चेष्टितुंतदा ॥ तमाक्रम्यपदाराजन्कं
ठेचोरसिचोभयोः ॥ १८ ॥ नदंतंविस्फुरंतंचपशुमारममारयत् ॥ तुदन्नखैस्तुसद्रौणिंनातिव्यक्तमुदाहरत् ॥ १९ ॥ आचार्यपुत्रशस्त्रेणजहिमांमाचिरंकृथाः ॥ त्व
त्कृतेसुकृतांलोकान्गच्छेयंद्विपदांवर ॥ २० ॥ एवमुक्तातुवचनंविरराममपरंतपः ॥ सुतःपंचालराजस्यआक्रांतोबलिनाभृशं ॥ २१ ॥ तस्याव्यक्तांतुतांवाचं
संश्रुत्यद्रौणिरब्रवीत् ॥ आचार्यघातिनांलोकानसंतिकुलपांसन ॥ २२ ॥ तस्माच्छस्त्रेणनिधनंनत्वमर्हसिदुर्मते ॥ एवंब्रुवाणस्तंवीरंसिंहोमत्तमिवद्विपं ॥ २३ ॥
मर्मस्वभ्यवधीत्क्रुद्धःपादाष्ठीलैःसुदारुणैः ॥ तस्यवीरस्यशब्देनमार्यमाणस्यवेश्मनि ॥ २४ ॥ अबुध्यंतमहाराजस्त्रियोयेचास्यरक्षिणः ॥ तेदृष्ट्वाधर्षयंतंतमति
मानुषविक्रमं ॥ २५ ॥ भूतमेवाध्यवस्यंतोनस्मप्रव्याहरन्भयात् ॥ तंतुतेनाभ्युपायेनगमयित्वायमक्षयं ॥ २६ ॥ अध्यतिष्ठत्तेजस्वीरथंप्राप्यसुदर्शनं ॥
सतस्यभवनाद्राजन्निष्क्रम्यानादयन्दिशः ॥ २७ ॥ रथेनशिबिरंप्रायाज्जिघांसुर्द्विषतोबली ॥ अपक्रांतेततस्तस्मिन्द्रोणपुत्रेमहारथे ॥ २८ ॥ सहितैरक्षिभिःसर्वैः
प्राणेदुर्योषितस्तदा ॥ राजानंनिहतंदृष्ट्वाभृशंशोकपरायणाः ॥ २९ ॥ व्याक्रोशन्क्षत्रियाःसर्वेधृष्टद्युम्नस्यभारत ॥ तासांतुतेनशब्देनसमीपेक्षत्रियर्षभाः
॥ ३० ॥ क्षिप्रंचसमनह्यंतकिमेतदितिचाब्रुवन् ॥ स्त्रियस्तुराजन्वित्रस्ताभारद्वाजंनिरीक्ष्यताः ॥ ३१ ॥ अब्रुवन्दीनकंठेनक्षिप्रमाद्रवतेतिवै ॥ राक्षसोवामनुष्यो
वानैनंजानीमहेवयं ॥ ३२ ॥ हत्वापंचालराजानंरथमारुह्यतिष्ठति ॥ ततस्तेयोधमुख्याश्चसहसापर्यवारयन् ॥ ३३ ॥ सतानापततःसर्वान्रुद्रास्त्रेणव्यपोथ
यत् ॥ धृष्टद्युम्नंचहत्वासतांश्चैवास्यपदानुगान् ॥ ३४ ॥ अपश्यच्छयनेसुप्तमुत्तमौजसमंतिके ॥ तमप्याक्रम्यपादेनकंठेचोरसितेजसा ॥ ३५ ॥ तथैवमारयामास
विनर्दंतमरिंदमं ॥ युधामन्युश्चसंप्राप्तोमत्वातंरक्षसाहतं ॥ ३६ ॥ गदामुद्यम्यवेगेनहृदिद्रौणिमताडयत् ॥ तमभिद्रुत्यजग्राहक्षितौचैनमपातयत् ॥ ३७ ॥ वि
स्फुरंतंचपशुवत्तथैवैनममारयत् ॥ तथासवीरोहत्वातंततोन्यान्समुपाद्रवत् ॥ ३८ ॥ संसुप्तानेवराजेंद्रतत्रतत्रमहारथान् ॥ स्फुरतोवेपमानांश्चशमितेवपशू
न्मखे ॥ ३९ ॥ ततोनिस्त्रिंशमादायजघानान्यान्पृथक्पृथक् ॥ भागशोविचरन्मार्गानसियुद्धविशारदः ॥ ४० ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ तैश्छिन्नगात्रैर्विस्फुरद्भिस्तेषांशरीराडुच्छलद्भीरक्तबिंदुभिरित्यर्थः असेःशोणितार्द्रस्योद्यमनान्मुष्टिद्वारालोहितधाराबाहुमूलमायातियत्रासिःक्षिप्यतेततोपिस्थानाद्रक्तबिंदवउच्छलंतितैस्त्रि

तथैवगुल्मेसंप्रेक्ष्यशयानान्मध्यगौल्मिकान्॥ श्रांतान्व्यस्तायुधान्सर्वान्क्षणेनैवव्यपोथयत् ॥ ४१ ॥ योधानश्वान्द्विपांश्चैवप्राच्छिनत्सवरासिना॥ रुधिरो
क्षितसर्वांगःकालसृष्टइवांतकः॥ ४२ ॥ विस्फुरद्भिश्चतैर्द्रौणिर्निस्त्रिंशस्योद्यमेनच॥ आक्षेपणेनचैवासेस्त्रिधारक्तोक्षितोभवत्॥ ४३ ॥ तस्यलोहितरक्तस्यदीप्त
खड्गस्ययुध्यतः॥ अमानुषइवाकारोबभौपरमभीषणः ॥ ४४ ॥ येत्वजाग्रंतकौरव्यतेपिशब्देनमोहिताः॥ निरीक्ष्यमाणाअन्योन्यंदृष्ट्वादृष्ट्वाप्रविव्यथुः॥ ४५॥
तद्रूपंतस्यतेदृष्ट्वाक्षत्रियाःशत्रुकर्षिणः॥ राक्षसंमन्यमानास्तंनयनानिन्यमीलयन्॥ ४६ ॥ सघोररूपोव्यचरत्कालवच्छिबिरेततः॥ अपश्यद्द्रौपदीपुत्रानवशि
ष्टांश्चसोमकान्॥ ४७॥ तेनशब्देनवित्रस्ताधनुर्हस्तामहारथाः॥ धृष्टद्युम्नंहतंश्रुत्वाद्रौपदेयाविशांपते॥ ४८॥ अवाकिरन्शरव्रातैर्भारद्वाजमभीतवत् ॥ ततस्ते
ननिनादेनसंप्रबुद्धाःप्रभद्रकाः॥ ४९ ॥ शिलीमुखैःशिखंडीचद्रोणपुत्रंसमार्दयन्॥ भारद्वाजःसतान्दृष्ट्वाशरवर्षाणिवर्षतः॥ ५० ॥ ननादबलवन्नादंजिघांसु
स्तान्महारथान्॥ ततःपरमसंक्रुद्धःपितुर्वधमनुस्मरन्॥ ५१ ॥ अवरुह्यरथोपस्थात्त्वरमाणोभिदुद्रुवे ॥ सहस्रचंद्रविमलंगृहीत्वाचर्मसंयुगे ॥ ५२ ॥ खड्गंचवि
मलंदिव्यंजातरूपपरिष्कृतं ॥ द्रौपदेयानभिद्रुत्यखड्गेनव्यधमद्बली ॥ ५३ ॥ ततःसनरशार्दूलःप्रतिविंध्यंमहाहवे ॥ कुक्षिदेशेवधीद्राजन्सहतोन्यपतद्भुवि ॥
॥ ५४ ॥ प्रासेनविध्वाद्रौणिंतुसुतसोमःप्रतापवान्॥ पुनश्चासिंसमुद्यम्यद्रोणपुत्रमुपाद्रवत्॥ ५५॥ सुतसोमस्यसासिंतंबाहुंछित्वानरर्षभ॥ पुनरप्याहनत्पा
र्श्वेसभिन्नहृदयोपतत्॥ ५६ ॥ नाकुलिस्तुशतानीकोरथचक्रेणवीर्यवान्॥ दोर्भ्यामुत्क्षिप्यवेगेनवक्षस्येनमताडयत् ॥ ५७॥ अताडयच्छतानीकंमुक्तचक्रंद्वि
जस्तुसः॥ सविह्वलोययौभूमिंततोस्यापाहरच्छिरः॥ ५८ ॥ श्रुतकर्मातुपरिघंगृहीत्वासमताडयत्॥ अभिद्रुत्यययौद्रौणिंसव्येसफलकेभृशं ॥ ५९ ॥ सतुतंश्रु
तकर्माणमास्येजघ्नेवरासिना॥ सहतोन्यपतद्भूमौविमूढोविकृताननः॥ ६० ॥ तेनशब्देनवीरस्तुश्रुतकीर्त्तिर्महारथः॥ अश्वत्थामानमासाद्यशरवर्षैरवाकिरत्
॥ ६१ ॥ तस्यापिशरवर्षाणिचर्मणाप्रतिवार्यसः॥ सकुंडलंशिरःकायात्भ्राजमानमुपाहरत्॥ ६२ ॥

भिःप्रकारैरेवरक्तोक्षितोनतुस्वदेहस्यान्येनप्रहारादित्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ फलकेऽताडयदित्यन्व
यः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ पांडुसृंजयान् पांडवसंबंधिनःसृंजयान् पांडोर्गोत्रापत्यानिसृंजयाश्चतान्वा

ततोभीष्मनिहंतारंसहसर्वैःप्रभद्रकैः॥ अहनत्सर्वतोवीरंनानाप्रहरणैर्बली॥६३॥शिलीमुखेनचान्येनभ्रुवोर्मध्येसमार्पयत्॥सतुक्रोधसमाविष्टोद्रोणपुत्रोमहा
बलः॥६४॥ शिखंडिनंसमासाद्यद्विधाचिच्छेदसोसिना॥ शिखंडिनंततोहत्वाक्रोधाविष्टःपरंतपः॥६५॥ प्रभद्रकगणान्सर्वानभिदुद्राववेगवान्॥ यच्चशिष्टंवि
राटस्यबलंतुभृशमाद्रवत्॥ ६६ ॥ द्रुपदस्यचपुत्राणांपौत्राणांसुहृदामपि॥ चकारकदनंघोरंदृष्ट्वादृष्ट्वामहाबलः॥६७॥ अन्यानन्यांश्चपुरुषानभिसृत्याभिसृ
त्यच॥ न्यकृंतदसिनाद्रौणिरसिमार्गविशारदः॥ ६८ ॥ कालींरक्तास्यनयनांरक्तमाल्यानुलेपनां॥ रक्तांबरधरामेकांपाशहस्तांकुटुंबिनीं ॥ ६९ ॥ ददृशुःकाल
रात्रिंतेगायमानामवस्थितां॥नराश्वकुंजरान्पाशैर्बद्ध्वाघोरैःप्रतस्थुषीं॥७०॥वहंतींविविधान्प्रेतान्पाशबद्धान्विमूर्धजान्॥तथैवचसदाराजन्न्यस्तशस्त्रान्महार
थान्॥ ७१ ॥ स्वप्नेसुप्तान्नयंतींतांरात्रिष्वन्यासुमारिष ॥ ददृशुर्योधमुख्यास्तेघ्नंतंद्रौणिंचसर्वदा॥७२॥ यतःप्रभृतिसंग्रामःकुरुपांडवसेनयोः॥ ततःप्रभृतितांक
न्यामपश्यन्द्रौणिमेवच॥ ७३ ॥ तांस्तुदैवहतान्पूर्वंपश्चाद्द्रौणिर्व्यपातयत्॥ त्रासयन्सर्वभूतानिविनदन्भैरवान्रवान् ॥ ७४ ॥ तदनुस्मृत्यतेवीरादर्शनंपूर्वका
लिकं॥ इदंतदित्यमन्यंतदैवेनोपनिपीडिताः॥ ७५ ॥ ततस्तेननिनादेनप्रत्यबुध्यंतधन्विनः॥ शिबिरेपांडवेयानांशतशोथसहस्रशः ॥ ७६ ॥ सोच्छिनत्कस्यचि
त्पादौजघनंचैवकस्यचित्॥ कांश्चिद्बिभेदपार्श्वेषुकालसृष्टइवांतकः ॥ ७७ ॥ अत्युग्रप्रतिपिष्टैश्चनदद्भिश्चभृशोत्कटैः ॥ गजाश्वमथितैश्चान्यैर्महीकीर्णाभवत्प्र
भो॥ ७८ ॥ क्रोशतांकिमिदंकोयंकःशब्दःकिंनुकिंकृतं॥ एवंतेषांतथाद्रौणिरंतकःसमपद्यत॥७९॥ अपेतशस्त्रसन्नाहान्सन्नद्धान्पांडुसृंजयान्॥ प्राहिणोन्मृत्यु
लोकायद्रौणिःप्रहरतांवरः ॥ ८० ॥ ततस्तच्छस्त्रवित्रस्ताउत्पतंतोभयातुराः॥ निद्रांधानष्टसंज्ञाश्चतत्रतत्रनिलिल्यिरे ॥ ८१ ॥ ऊरुस्तंभगृहीताश्चकश्मलाभिह
तौजसः॥ विनदंतोभृशंत्रस्ताःसमासीदन्परस्परं॥ ८२ ॥ ततोरथंपुनर्द्रौणिरास्थितोभीमनिःस्वनं॥ धनुष्पाणिःशरैरन्यान्प्रेषयद्वैयमक्षयं॥८३॥ पुनरुत्पततश्चा
पिदूरादपिनरोत्तमान्॥ शूरान्संपततश्चान्यान्कालरात्र्यैन्यवेदयत्॥८४॥तथैवस्यंदनाग्रेणप्रमथन्सविधास्यति॥शरवर्षैश्चविविधैरवर्षच्छात्रवांस्ततः॥८५॥
पुनश्चसुविचित्रेणशतचंद्रेणचर्मणा॥ तेनचाकाशवर्णेनतथाचरतसोसिना॥ ८६ ॥

॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥

॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ अभंजन्गात्राण्यनमयन् अमृद्नन्परस्परंमर्दितवंतः ॥ ९९ ॥ अपिषन्आपिषन् ॥ १०० ॥ १ ॥ कांदिशी

तथासशिबिरंतेषांद्रौणिराहवदुर्मदः ॥ व्यक्षोभयतराजेंद्रमहाह्रदमिवद्विपः ॥ ८७ ॥ उत्पेतुस्तेनशब्देनयोधाराजन्विचेतसः ॥ निद्रार्त्ताश्चभयार्त्ताश्चव्यधावंत ततस्ततः ॥ ८८ ॥ विस्वरंचुक्रुशुश्चान्येबह्वबद्धंतथावदन् ॥ नचस्मप्रत्यपद्यंतशस्त्राणिवसनानिच ॥ ८९ ॥ विमुक्तकेशाश्चाप्यन्येनाभ्यजानन्परस्परं ॥ उत्पतंतोऽपतन्श्रांताःकेचित्तत्राभ्रमंस्तदा ॥ ९० ॥ पुरीषमसृजन्केचित्केचिन्मूत्रंप्रसुस्रुवुः ॥ बंधनानिचराजेंद्रसंछिद्यतुरगाद्विपाः ॥ ९१ ॥ समंपर्यपतंश्चान्येकुर्वंतो महदाकुलं ॥ तत्रकेचिन्नराभीताव्यलीयंतमहीतले ॥ ९२ ॥ तथैवतान्निपतितानपिंषन्गजवाजिनः ॥ तस्मिंस्तथावर्त्तमानेरक्षांसिपुरुषर्षभ ॥ ९३ ॥ हृष्टानिव्यनदन्नुच्चैर्मुदाभरतसत्तम ॥ सशब्दःपूरितोराजन्भूतसंघैर्मुदायुतैः ॥ ९४ ॥ अपूरयद्दिशःसर्वादिवंचातिमहान्स्वनः ॥ तेषामार्त्तरवंश्रुत्वावित्रस्तागजवाजिनः ॥ ९५ ॥ मुक्ताःपर्यपतन्राजन्मृद्नंतःशिबिरेजनं ॥ तैस्तत्रपरिधावद्भिश्चरणोदीरितंरजः ॥ ९६ ॥ अकरोच्छिबिरेतेषांरजन्यांद्विगुणंतमः ॥ तस्मिंस्तमसिसंजाते प्रमूढाःसर्वतोजनाः ॥ ९७ ॥ नाजानन्पितरःपुत्रान्भ्रातॄन्भ्रातरएवच ॥ गजोगजानतिक्रम्यनिर्मनुष्याहयाहयान् ॥ ९८ ॥ अताडयंस्तथाऽभंजंस्तथाऽमृद्नंश्च भारत ॥ तेभग्नाःप्रपतंतिस्मनिघ्नंतश्चपरस्परं ॥ ९९ ॥ न्यपातयंस्तथाचान्यान्पातयित्वातदाऽपिषन् ॥ विचेतसःसनिद्राश्चतमसाचावृतानराः ॥ १०० ॥ जघ्नुःस्वानेवतत्राथकालेनैवप्रचोदिताः ॥ त्यक्त्वाद्वाराणिचद्वास्थास्तथागुल्मानिगौल्मिकाः ॥ १ ॥ प्राद्रवंतयथाशक्तिकांदिशीकाविचेतसः ॥ विप्रनष्टाश्चतेन्योन्यं नाजानंततथाविभो ॥ २ ॥ क्रोशंतस्तातपुत्रेतिदैवोपहतचेतसः ॥ पलायतांदिशस्तेषांस्वानप्युत्सृज्यबांधवान् ॥ ३ ॥ गोत्रनामभिरन्योन्यमाक्रंदंततोजनाः ॥ हाहाकारंचकुर्वाणाःपृथिव्यांशेरतेपरे ॥ ४ ॥ तान्बुद्ध्वारणमध्येसौद्रोणपुत्रोन्यवारयत् ॥ तत्रापरेवध्यमानामुहुर्मुहुरचेतसः ॥ ५ ॥ शिबिरान्निष्पतंतिस्मक्षत्रियाभयपीडिताः ॥ तांस्तुनिष्पतितांस्त्रस्तान्शिबिराज्जीवितैषिणः ॥ ६ ॥ कृतवर्माकृपश्चैवद्वारदेशेनिजघ्नतुः ॥ विस्रस्तयंत्रकवचान्मुक्तकेशान्कृतांजलीन् ॥ ७ ॥ वेपमानान्क्षितौभीतान्नैवकांश्चिदमुच्यतां ॥ नामुच्यततयोःकश्चिन्निष्क्रांतःशिबिराद्बहिः ॥ ८ ॥ कृपश्चैवमहाराजहार्दिक्यश्चैवदुर्मतिः ॥ भूयश्चैवचिकीर्षंतौद्रोणपुत्रस्यतौप्रियं ॥ ९ ॥ त्रिषुदेशेषुददतुःशिबिरस्यहुताशनं ॥ ततःप्रकाशेशिबिरेखड्गेनपितृनंदनः ॥ ११० ॥

काःभयद्रुताः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ १३५ ॥

अश्वत्थामामहाराजव्यचरत्कृतहस्तवत् ॥ कांश्चिदापततोवीरानपरांश्चैवधावतः ॥ ११ ॥ व्ययोजयतखड्गेनप्राणैर्द्विजवरोत्तमः ॥ कांश्चिद्योधान्सखड्गेनमध्येसं
छिद्यवीर्यवान् ॥ १२ ॥ अपातयद्द्रोणपुत्रःसंरब्धस्तिलकांडवत् ॥ निनदद्भिर्भृशायस्तैर्नराश्वद्विरदोत्तमैः ॥ १३ ॥ पतितैरभवत्कीर्णामेदिनीभरतर्षभ ॥ मानुषा
णांसहस्रेषुहतेषुपतितेषुच ॥ १४ ॥ उदतिष्ठन्कबंधानिबहून्युत्थायचापतन् ॥ सायुधान्सांगदान्बाहून्विचकर्त्तशिरांसिच ॥ १५ ॥ हस्तिहस्तोपमानूरून्हस्तान्पा
दांश्चभारत ॥ पृष्ठच्छिन्नान्पार्श्वच्छिन्नान्शिरश्छिन्नांस्तथापरान् ॥ १६ ॥ समहात्माकरोद्द्रौणिःकांश्चिच्चापिपराङ्मुखान् ॥ मध्यदेशेनरानन्यांश्चिच्छेदा
न्यांश्चकर्णतः ॥ १७ ॥ अंसदेशेनिहत्यान्यान्कायेप्रावेशयच्छिरः ॥ एवंविचरतस्तस्यनिघ्नतःसुबहून्नरान् ॥ १८ ॥ तमसारजनीघोराबभौदारुणदर्शना ॥ किं
चित्प्राणैश्चपुरुषैर्हतैश्चान्यैःसहस्रशः ॥ १९ ॥ बहुनाचगजाश्वेनभूरभूद्भीमदर्शना ॥ यक्षरक्षःसमाकीर्णारथाश्वद्विपदारुणे ॥ १२० ॥ क्रुद्धेनद्रोणपुत्रेणसंछ
न्नाःप्रापतन्भुवि ॥ भ्रातॄनन्येपितॄनन्येपुत्रानन्येविचुक्रुशुः ॥ २१ ॥ केचिदूचुर्नतत्क्रुद्धैर्धार्त्तराष्ट्रैःकृतंरणे ॥ यत्कृतंनःप्रसुप्तानांरक्षोभिःक्रूरकर्मभिः ॥ २२ ॥ अ
सान्निध्याद्धिपार्थानामिदंवःकदनंकृतं ॥ नचासुरैर्नगंधर्वैर्नयक्षैर्नचराक्षसैः ॥ २३ ॥ शक्योविजेतुंकौंतेयोगोप्तायस्यजनार्दनः ॥ ब्रह्मण्यःसत्यवाग्दांतःसर्व
भूतानुकंपकः ॥ २४ ॥ नचसुप्तंप्रमत्तंवान्यस्तशस्त्रंकृतांजलिं ॥ धावंतंमुक्तकेशंवाहंतिपार्थोधनंजयः ॥ २५ ॥ तदिदंनःकृतंघोरंरक्षोभिःक्रूरकर्मभिः ॥ इतिला
लप्यमानाःस्मशेरतेबहवोजनाः ॥ २६ ॥ स्तनतांचमनुष्याणामपरेषांचकूजतां ॥ ततोमुहूर्त्तात्प्राशाम्यत्सशब्दस्तुमुलोमहान् ॥ २७ ॥ शोणितव्यतिषिक्तायां
वसुधायांचभूमिप ॥ तद्रजस्तुमुलंघोरंक्षणेनांतरधीयत ॥ २८ ॥ सचेष्टमानानुद्विग्नान्निरुत्साहान्सहस्रशः ॥ न्यपातयन्नरान्क्रुद्धःपशून्पशुपतिर्यथा ॥ २९ ॥
अन्योन्यंसंपरिष्वज्यशयानान्द्रवतोपरान् ॥ संलीनान्युध्यमानांश्चसर्वान्द्रौणिरपोथयत् ॥ १३० ॥ दह्यमानाहुताशेनवध्यमानाश्चतेनते ॥ परस्परंतदायोधान
नयद्यमसादनं ॥ ३१ ॥ तस्यारजन्यास्त्वर्धेनपांडवानांमहद्बलं ॥ गमयामासराजेंद्रद्रौणिर्यमनिवेशनं ॥ ३२ ॥ निशाचराणांसत्वानांरात्रिःसाहर्षवर्द्धिनी ॥
आसीन्नरगजाश्वानांरौद्रीक्षयकरीभृशं ॥ ३३ ॥ तत्रादृश्यंतरक्षांसिपिशाचाश्चपृथग्विधाः ॥ खादंतोनरमांसानिपिबंतःशोणितानिच ॥ ३४ ॥ करालाःपिं
गलाश्चैवशैलदंतारजस्वलाः ॥ जटिलादीर्घशंखाश्चपंचपादामहोदराः ॥ १३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ भृशाशिताःभृशंसंतर्पिताः दंत्यपाठेअसगतिदीप्त्यादानेष्वित्यस्यवारूपं भृशमुद्दीपिताइत्यर्थः ॥ ३९ ॥ विकुक्षिकाःविपुलकुक्षयः ॥ १४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५॥

पश्चादंगुलयोरूक्षाविरूपाभैरवस्वनाः॥ घंटाजालावसक्ताश्चनीलकंठाविभीषणाः॥ ३६॥ सपुत्रदाराःसुक्रूराःसुदुर्दर्शाःसुनिर्घृणाः॥ विविधानिचरूपाणित
त्राद्दश्यंतरक्षसां ॥ ३७ ॥ पीत्वाचशोणितंहृष्टाःप्रानृत्यन्गणशोपरे॥ इदंपरमिदंमेध्यमिदंस्वाद्विति चाब्रुवन्॥ ३८॥ मेदोमज्जास्थिरक्तानांवसानांचभृशाशि
ताः॥ परेमांसानिखादंतःक्रव्यादामांसजीविनः॥ ३९॥ वसाश्चैवापरेपीत्वापर्यधावन्विकुक्षिकाः॥ नानावक्रास्तथारौद्राःक्रव्यादाःपिशिताशनाः॥ १४०॥
अयुतानिचतत्रासन्प्रयुतान्यर्बुदानिच॥ रक्षसांघोररूपाणांमहतांक्रूरकर्मणां॥ ४१ ॥ मुदितानांवितृप्तानांतस्मिन्महतिवैशसे॥ समेतानिबहून्यासन्भूतानि
चजनाधिप॥ ४२॥ प्रत्यूषकालेशिबिरात्प्रतिगंतुमियेषसः ॥ नृशोणितावसिक्तस्यद्रौणेरासीदसित्सरुः॥ ४३॥ पाणिनासहसंश्लिष्टएकीभूतइवप्रभो॥ दुर्ग
मांपदवींगत्वाविरराजजनक्षये॥ ४४॥ युगांतेसर्वभूतानिभस्मकृत्वेवपावकः॥ यथाप्रतिज्ञंतत्कर्मकृत्वाद्रौणायनिःप्रभो॥ ४५॥ दुर्गमांपदवींगच्छन्पितुरा
सीद्गतज्वरः॥ यथैवसंसुप्तजनेशिबिरंप्राविशन्निशि ॥ ४६॥ तथैवहत्वानिःशब्देनिश्चक्रामनरर्षभः॥ निष्क्रम्यशिबिरात्तस्मात्ताभ्यांसंगम्यवीर्यवान्॥ ४७॥
आचख्यौकर्मतत्सर्वंहृष्टःसंहर्षयन्विभो ॥ तावथाचख्यतुस्तस्मैप्रियंप्रियकरौतदा॥ ४८॥ पंचालान्सृंजयांश्चैवविनिकृत्तान्सहस्रशः ॥ प्रीत्याचोच्चैरुदक्रोशं
स्तथैवास्फोटयंस्तलान्॥ ४९॥ एवंविधाहिसारात्रिःसोमकानांजनक्षये ॥ प्रसुप्तानांप्रमत्तानामासीत्सुभृशदारुणा॥ १५०॥ असंशयंहिकालस्यपर्यायोदु
रतिक्रमः ॥ तादृशानिहतायत्रकृत्वास्माकंजनक्षयं॥ ५१॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥ प्रागेवसुमहत्कर्मद्रौणिरेतन्महारथः॥ नाकरोदीदृशंकस्मान्मत्पुत्रविज
येधृतः॥ ५२॥ अथकस्माद्धतेक्षुद्रेकर्मेदंकृतवानसौ॥ द्रोणपुत्रोमहात्मासतन्मेशंसितुमर्हसि॥ ५३॥ ॥ संजयउवाच॥ ॥ तेषांनूनंभयान्नासौकृतवान्कुरु
नंदन॥ असान्निध्याद्धिपार्थानांकेशवस्यचधीमतः॥ ५४॥ सात्यकेश्चापिकर्मेदंद्रोणपुत्रेणसाधितं॥ कोहितेषांसमक्षंतान्हन्यादपिमरुत्पतिः॥ ५५॥ एतदी
दृशकंवृत्तंराजन्सुप्तजनेविभो॥ ततोजनक्षयंकृत्वापांडवानांमहात्ययं॥ ५६॥ दिष्ट्यादिष्ट्येवचान्योन्यंसमेत्योचुर्महारथाः॥ पर्यष्वजत्ततोद्रौणिस्ताभ्यांसंप्र
तिनंदितः॥ ५७॥ इदंहर्षात्तुसुमहदाददेवाक्यमुत्तमं॥ पंचालानिहताःसर्वेद्रौपदेयाश्चसर्वशः॥ ५८॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ १५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

॥ १५९ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तेहत्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ चिखादिषून्भक्षयितुमिच्छून् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

सोमकामत्स्यशेषाश्चसर्वेविनिहतामया ॥ इदानींकृतकृत्याःस्मयामतत्रैवमाचिरं ॥ यदिजीवतिनोराजातस्मैशंसामहेवयं ॥ १५९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते सौप्तिकेपर्वणिरात्रियुद्धेपांचालादिवधेऽष्टमोध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तेहत्वासर्वपंचालान्द्रौपदेयांश्चसर्वशः ॥ आगच्छन्सहितास्तत्रयत्रदुर्योधनोहतः ॥ १ ॥ गत्वाचैनमपश्यंतकिंचित्प्राणंजनाधिपं ॥ ततोरथेभ्यःप्रस्कंद्यपरिवव्रुस्तवात्मजं ॥ २ ॥ तंभग्नसक्थंराजेंद्रकृच्छ्रप्राणमचेतसं ॥ वमंतंरुधिरंवक्त्रादपश्यन्वसुधातले ॥ ३ ॥ वृतंसमंताद्बहुभिःश्वापदैर्घोरदर्शनैः ॥ शालावृकगणैश्चैवभक्षयिष्यद्भिरंतिकात् ॥ ४ ॥ निवारयंतंकृच्छ्रात्तान्श्वापदांश्चचिखादिषून् ॥ विचेष्टमानंमह्यांचसुभृशंगाढवेदनं ॥ ५ ॥ तंशयानंतथादृष्ट्वाभूमौसुरुधिरोक्षितं ॥ हतशिष्टास्त्रयोवीराःशोकार्त्ताःपर्यवारयन् ॥ ६ ॥ अश्वत्थामाकृपश्चैवकृतवर्माचसात्वतः ॥ तैस्त्रिभिःशोणितादिग्धैर्निःश्वसद्भिर्महारथैः ॥ ७ ॥ शुशुभेसवृतोराजावेदीत्रिभिरिवाग्निभिः ॥ तेतंशयानंसंप्रेक्ष्यराजानमतथोचितं ॥ ८ ॥ अविषह्येनदुःखेनततस्तेरुरुदुस्त्रयः ॥ ततस्तुरुधिरंहस्तैर्मुखान्निर्मृज्यतस्यहि ॥ रणेराज्ञःशयानस्यकृपणंपर्यदेवयन् ॥ ९ ॥ कृपउवाच ॥ ॥ नदैवस्यातिभारोस्तियदयंरुधिरोक्षितः ॥ एकादशचमूभर्त्ताशेतेदुर्योधनोहतः ॥ १० ॥ पश्यचामीकराभस्यचामीकरविभूषितां ॥ गदांगदाप्रियस्येमांसमीपेपतितांभुवि ॥ ११ ॥ इयमेनंगदाशूरंनजहातिरणेरणे ॥ स्वर्गायापिव्रजंतंहिनजहातियशस्विनं ॥ १२ ॥ पश्येमांसहवीरेणजांबूनदविभूषितां ॥ शयानांशयनेहर्म्येभार्यांप्रीतिमतीमिव ॥ १३ ॥ योयंमूर्धाभिषिक्तानामग्रेजातःपरंतपः ॥ सहतोग्रसतेपांसून्पश्यकालस्यपर्ययं ॥ १४ ॥ येनाजौनिहताभूमावशेरतहतद्विषः ॥ सभूमौनिहतःशेतेकुरुराजःपरैरयं ॥ १५ ॥ भयान्नमंतिराजानोयस्यस्मशतसंघशः ॥ सवीरशयनेशेतेक्रव्याद्भिःपरिवारितः ॥ १६ ॥ उपासतद्विजाःपूर्वमर्थहेतोर्यमीश्वरं ॥ उपासतेचतंत्वद्यक्रव्यादामांसहेतवः ॥ १७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तंशयानंकुरुश्रेष्ठंततोभरतसत्तम ॥ अश्वत्थामासमालोक्यकरुणंपर्यदेवयत् ॥ १८ ॥ आहुस्त्वांराजशार्दूलमुख्यंसर्वधनुष्मतां ॥ धनाध्यक्षोपमंयुद्धेशिष्यंसंकर्षणस्यच ॥ १९ ॥ कथंविवरमद्राक्षीद्भीमसेनस्तवानघ ॥ बलिनंकृतिनंनित्यंसचपापात्मवान्नृप ॥ २० ॥ कालोनूनंमहाराजलोकेस्मिन्बलवत्तरः ॥ पश्यामोनिहतंत्वांचभीमसेनेनसंयुगे ॥ २१ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ मांसहेतवःमांसार्थिनः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

कथंत्वांसर्वधर्मज्ञंक्षुद्रःपापोवृकोदरः॥ निकृत्याहतवान्मंदोनूनंकालोदुरत्ययः॥२२॥ धर्मयुद्धेत्वधर्मेणसमाहूयौजसामृधे॥ गदयाभीमसेनेननिर्भग्नेसक्थि
नीतव॥ २३॥ अधर्मेणहतस्याजौमृद्यमानंपदाशिरः॥ यउपेक्षितवान्क्षुद्रंधिक्कृष्णंधिग्युधिष्ठिरं॥ २४॥ युद्धेष्वपवदिष्यंतियोधानूनंवृकोदरं ॥ यावत्स्थास्यं
तिभूतानिनिकृत्याह्यसिपातितः॥ २५॥ ननुरामोब्रवीद्राजंस्त्वांसदायदुनंदनः॥ दुर्योधनसमोनास्तिगदयाइतिवीर्यवान् ॥ २६ ॥ श्लाघतेत्वांहिवार्ष्णेयोरा
जन्संसत्सुभारत॥ सशिष्योममकौरव्योगदायुद्धइतिप्रभो॥२७॥ यांगतिंक्षत्रियस्याहुःप्रशस्तांपरमर्षयः॥ हतस्याभिमुखस्याजौप्राप्तस्त्वमसितांगतिं॥२८॥
दुर्योधननशोचामित्वामहंपुरुषर्षभ॥ हतपुत्रौतुशोचामिगांधारींपितरंचते ॥ २९ ॥ भिक्षुकौविचरिष्येतेशोचंतौपृथिवीमिमां॥ धिगस्तुकृष्णंवार्ष्णेयमर्जुनं
चापिदुर्मतिं॥ ३०॥ धर्मज्ञमानिनौयौत्वांवध्यमानमुपेक्षतां॥ पांडवाश्चापितेसर्वेकिंवक्ष्यंतिनराधिप॥ ३१॥ कथंदुर्योधनोस्माभिर्हतइत्यनपत्रपाः॥ धन्य
स्त्वमसिगांधारेयस्त्वमायोधनेहतः॥ ३२॥ प्रायशोभिमुखःशत्रून्धर्मेणपुरुषर्षभ॥ हतपुत्राहिगांधारीनिहतज्ञातिबांधवा ॥ ३३ ॥ प्रज्ञाचक्षुश्चदुर्धर्षःकांग
तिंप्रतिपत्स्यते॥ धिगस्तुकृतवर्माणंमांकृपंचमहारथं॥ ३४॥ येवयंनगताःस्वर्गंत्वांपुरस्कृत्यपार्थिवं॥ दातारंसर्वकामानांरक्षितारंप्रजाहितं॥ ३५ ॥ यद्वयंना
नुगच्छामत्वांधिगस्मान्नराधमान्॥ कृपस्यतववीर्येणममचैवपितुश्चमे॥ ३६॥ सभृत्यानांनरव्याघ्ररत्नवंतिगृहाणिच ॥ तवप्रसादादस्माभिःसमित्रैःसहबां
धवैः॥ ३७॥ अवाप्ताःक्रतवोमुख्याबहवोभूरिदक्षिणाः॥ कुतश्चापीदृशंपापाःप्रवर्त्तिष्यामहेवयं॥ ३८॥ यादृशेनपुरस्कृत्यत्वंगतःसर्वपार्थिवान्॥ वयमेवत्र
योराजन्गच्छंतंपरमांगतिं॥ ३९॥ यद्वैत्वांनानुगच्छामस्तेनधक्ष्यामहेवयं॥ तत्स्वर्गहीनाहीनार्थाःस्मरंतःसुकृतस्यते॥ ४० ॥ किंनामतद्भवेत्कर्मयेनत्वांनव्र
जामवै॥ दुःखंनूनंकुरुश्रेष्ठचरिष्याममहीमिमां॥ ४१॥ हीनानांनस्त्वयाराजन्कुतःशांतिःकुतःसुखं॥ गत्वैवतुमहाराजसमेत्यचमहारथान् ॥ ४२ ॥ यथाज्ये
ष्ठंयथाश्रेष्ठंपूजयेर्वचनान्मम॥ आचार्यंपूजयित्वाचकेतुंसर्वधनुष्मतां॥ ४३ ॥ हतंमयाद्यशंसेथाधृष्टद्युम्नंनराधिप ॥ परिष्वजेथाराजानंबाल्हिकंसुमहारथं
॥ ४४॥ सैंधवंसोमदत्तंचभूरिश्रवसमेवच॥ तथापूर्वगतानन्यान्स्वर्गेपार्थिवसत्तमान्॥ ४५॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ नमेकरोदिति पापः कंठगतप्राणोप्यभिनंदतिपापिनं द्रौणिंप्रसुप्तबालघ्नंपांसुभुक्कुरराडिव ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

अस्मद्वाक्यात्परिष्वज्यसंपृच्छेस्त्वमनामयं॥ ४६॥ ॥संजयउवाच॥ ॥इत्येवमुक्त्वाराजानंभग्नसक्थमचेतनं॥ अश्वत्थामासमुद्वीक्ष्यपुनर्वचनमब्रवीत्॥
॥ ४७॥ दुर्योधनजीवसित्वंवाक्यंश्रोत्रसुखंश्रृणु॥ सप्तपांडवतःशेषाधार्त्तराष्ट्रास्त्रयोवयं॥ ४८॥तेचैवभ्रातरःपंचवासुदेवोथसात्यकिः॥ अहंचकृतवर्माचकृ
पःशारद्वतस्तथा॥ ४९॥ द्रौपदेयाहताःसर्वेधृष्टद्युम्नस्यचात्मजाः॥ पंचालानिहताःसर्वेमत्स्यशेषंचभारत ॥ ५० ॥ कृतेप्रतिकृतंपश्यहतपुत्राहिपांडवाः ॥ सौ
प्तिकेशिबिरंतेषांहतंसनरवाहनं॥ ५१ ॥ मयाचपापकर्मासौधृष्टद्युम्नोमहीपते॥ प्रविश्यशिबिरंरात्रौपशुमारेणमारितः॥ ५२ ॥ दुर्योधनस्तुतांवाचंनिशम्यम
नसःप्रियां॥ प्रतिलभ्यपुनश्चेतइदंवचनमब्रवीत्॥ ५३॥ नमेकरोत्तद्गांगेयोनकर्णोनचतेपिता॥ यत्त्वयाकृपभोजाभ्यांसहितेनाद्यमेकृतं ॥ ५४ ॥ सचसेनाप
तिःक्षुद्रोहतःसार्धंशिखंडिना ॥ तेनमन्येमघवतासममात्मानमद्यवै॥ ५५॥ स्वस्तिप्राप्नुतभद्रंवःस्वर्गेनःसंगमःपुनः॥ इत्येवमुक्त्वातूष्णींसकुरुराजोमहामनाः
॥ ५६ ॥ प्राणानुपास्त्रजद्वीरःसुहृदांदुःखमुत्सृजन्॥ अपाक्रामद्दिवंपुण्यांशरीरंक्षितिमाविशत्॥ ५७॥ एवंतेनिधनंयातःपुत्रोदुर्योधनोनृप॥ अग्रेयात्वारणे
शूरःपश्चाद्विनिहतःपरैः॥ ५८ ॥ तथैवतेपरिष्वक्ताःपरिष्वज्यचतेनृपं॥ पुनःपुनःप्रेक्षमाणाःस्वकानारुरुहूरथान् ॥ ५९॥ इत्येवंद्रोणपुत्रस्यनिशम्यकरुणांगिरं
॥ प्रत्यूषकालेशोकार्त्ताःप्राद्रवन्नगरंप्रति॥ ६० ॥ एवमेषक्षयोवृत्तःकुरुपांडवसेनयोः॥ घोरोविशसनोरौद्रोराजन्दुर्मंत्रितेतव॥ ६१॥ तवपुत्रेगतेस्वर्गंशोका
र्त्तस्यममानघ॥ ऋषिदत्तंप्रनष्टंतद्दिव्यदर्शित्वमद्यवै॥ ६२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इतिश्रुत्वासनृपतिःपुत्रस्यनिधनंतदा॥ निःश्वस्यदीर्घमुष्णंचततश्चिं
तापरोभवत्॥ ६३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिदुर्योधनप्राणत्यागेनवमोऽध्यायः॥ ९॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

जयेनहर्षवतामनुपदमेवशोकभयेप्रवर्तेतेइतिदर्शयन्नैषीकमारभते तस्यामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अतिक्रम्यधैर्यमर्यादांत्यक्त्वापतंतं ॥ ८ ॥ ९ ॥ अन्येशत्रवः जयमानाःजयंतः जि

अथैषीकपर्व ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्यांराञ्यांव्यतीतायांधृष्टद्युम्नस्यसारथिः ॥ शशंसधर्मराजायसौप्तिकेकदनंकृतं ॥ १ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ द्रौपदेयाहताराजन्द्रुपदस्यात्मजैःसह ॥ प्रमत्तानिशिविश्वस्ताःस्वपंतःशिबिरेस्वके ॥ २ ॥ कृतवर्मणानृशंसेनगौतमेनकृपेनच ॥ अश्वत्थाम्नाचपापेनहतंवःशिबिरंनिशि ॥ ३ ॥ एतैर्नरगजाश्वानांप्रासशक्तिपरश्वधैः ॥ सहस्राणिनिकृंतद्भिर्निःशेषंतेबलंकृतं ॥ ४ ॥ छिद्यमानस्यमहतोवनस्येवपरश्वधैः ॥ शुश्रुवेसुमहान्शब्दोबलस्यतवभारत ॥ ५ ॥ अहमेकोऽवशिष्टस्तुतस्मात्सैन्यान्महामते ॥ मुक्तःकथंचिद्धर्मात्मन्व्यग्राच्चकृतवर्मणः ॥ ६ ॥ तच्छ्रुत्वावाक्यमशिवंकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ पपातमह्यांदुर्धर्षःपुत्रशोकसमन्वितः ॥ ७ ॥ पतंतंतमतिक्रम्यपरिजग्राहसात्यकिः ॥ भीमसेनोर्जुनश्चैवमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ ८ ॥ लब्धचेतास्तुकौंतेयःशोकविह्वलयागिरा ॥ जित्वाशत्रूनूजितःपश्चात्पर्यदेवयदार्त्तवत् ॥ ९ ॥ दुर्विदागतिरर्थानामपियेदिव्यचक्षुषः ॥ जीयमानाजयंत्यन्येजयमानावयंजिताः ॥ १० ॥ हत्वाभ्रातॄन्वयस्यांश्चपितॄन्पुत्रान्सुहृद्गणान् ॥ बंधूनमात्यान्पौत्रांश्चजित्वासर्वान्जितावयं ॥ ११ ॥ अनर्थोह्यर्थसंकाशस्तथानर्थोर्थदर्शनः ॥ जयोयमजयाकारोजयस्तस्मात्पराजयः ॥ १२ ॥ यज्जित्वातप्यतेपश्चादापन्नइवदुर्मतिः ॥ कथंमन्येतविजयंततोजिततरःपरैः ॥ १३ ॥ येषामर्थायपापंस्याद्विजयस्यसुहृद्वधैः ॥ निर्जितैरप्रमत्तैर्हिविजिताजितकाशिनः ॥ १४ ॥ कर्णिनालीकदंष्ट्रस्यखड्गजिह्वस्यसंयुगे ॥ चापव्यात्तस्यरौद्रस्यज्यातलस्वननादिनः ॥ १५ ॥ क्रुद्धस्यनरसिंहस्यसंग्रामेष्वपलायिनः ॥ येव्यमुंचंतकर्णस्यप्रमादात्तइमेहताः ॥ १६ ॥ रथह्रदंशरवर्षोर्मिमंतंरत्नाचितंवाहनवाजियुक्तं ॥ शक्त्यृष्टिमीनध्वजनागनक्रंशरासनावर्त्तमहेषुफेनं ॥ १७ ॥ संग्रामचंद्रोदयवेगवेलंद्रोणार्णवंज्यातलनेमिघोषं ॥ येतेरुरुच्चावचशस्त्रनौभिस्तेराजपुत्रानिहताःप्रमादात् ॥ १८ ॥ नहिप्रमादात्परमस्तिकश्चिद्वधोनराणामिहजीवलोके ॥ प्रमत्तमर्थाहिनरंसमंतात्त्यजंत्यनर्थाश्चसमाविशंति ॥ १९ ॥ ध्वजोत्तमाग्रोच्छ्रितधूमकेतुंशरार्चिषंकोपमहासमीरं ॥ महाधनुर्ज्यातलनेमिघोषंतनुत्रनानाविधशस्त्रहोमं ॥ २० ॥

तानांजयोजयतांपराजयःफलतोभूदितिमहदाश्चर्यमित्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ व्यमुंचंतमुक्ताः कर्णस्यकर्णात् प्रमादादस्मत्कृतादसान्निध्यात् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ तनुत्राणिनानाविधानिशस्त्राणिचतेषांहोमःप्रक्षेपोयत्रतंतनुत्रनानाविधशस्त्रहोमं ॥ २० ॥

भीष्ममयंभीष्मप्रधानमग्निदाहं भीष्मरूपेणाग्निनादाहमित्यर्थः तेसेहिरेसोढवंतः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभार

महाचमूकक्षदवाभिपन्नंमहाहवेभीष्ममयाग्निदाहं ॥ येसेहुरात्तायुधतीक्ष्णवेगंतेराजपुत्रानिहताःप्रमादात् ॥ २१ ॥ नहिप्रमत्तेननरेणशक्यंविद्यातपःश्रीर्वि
पुलंयशोवा ॥ पश्याप्रमादेननिहत्यशत्रून्सर्वान्महेंद्रंसुखमेधमानं ॥ २२ ॥ इंद्रोपमान्पार्थिवपुत्रपौत्रान्पश्याविशेषेणहतान्प्रमादात् ॥ तीर्त्वासमुद्रंवणिजःस
मृद्धामग्नाःकुनद्यामिवहेलमानाः ॥ २३ ॥ अमर्षितैर्येनिहताःशयानानिःसंशयंतेत्रिदिवंप्रपन्नाः ॥ कृष्णांतुशोचामिकथंनुसाध्वीशोकार्णवंसाद्यविशत्यभी
ता ॥ २४ ॥ भ्रातॄंश्चपुत्रांश्चहतान्निशम्यपंचालराजंपितरंचवृद्धं ॥ ध्रुवंविसंज्ञापतितापृथिव्यांसाशोष्यतेशोककृशांगयष्टिः ॥ २५ ॥ तच्छोकजंदुःखमपारयं
तीकथंभविष्यत्युचितासुखानां ॥ पुत्रक्षयभ्रातृवधप्रणुन्नाप्रदह्यमानेनहुताशनेन ॥ २६ ॥ इत्येवमार्त्तःपरिदेवयन्सराजाकुरूणांनकुलंबभाषे ॥ गच्छानयै
नामिहमंदभाग्यांसमातृपक्षामितिराजपुत्रीं ॥ २७ ॥ माद्रीसुतस्तत्परिगृह्यवाक्यंधर्मेणधर्मप्रतिमस्यराज्ञः ॥ ययौरथेनालयमाशुदेव्याःपंचालराजस्यचय
त्रदाराः ॥ २८ ॥ प्रस्थाप्यमाद्रीसुतमाजमीढःशोकार्दितस्तैःसहितःसुहृद्भिः ॥ रोरूयमाणःप्रययौसुतानामायोधनंभूतगणानुकीर्णं ॥ २९ ॥ सतत्प्रविश्याशि
वमुग्ररूपंददर्शपुत्रान्सुहृदःसखींश्च ॥ भूमौशयानान्रुधिरार्द्रगात्रान्विभिन्नदेहान्प्रहृतोत्तमांगान् ॥ ३० ॥ सतांस्तुदृष्ट्वाभृशमार्तरूपोयुधिष्ठिरोधर्मभृतांवरि
ष्ठः ॥ उच्चैःप्रचुक्रोशचकौरवाग्र्यःपपातचोर्व्यांसगणोविसंज्ञः ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिऐषीकेपर्वणियुधिष्ठिरशिबिरप्रवेशेदशमोध्यायः
॥ १० ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सदृष्ट्वानिहतान्संख्येपुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ॥ महादुःखपरीतात्माबभूवजनमेजय ॥ १ ॥ ततस्तस्यमहा
न्शोकःप्रादुरासीन्महात्मनः ॥ स्मरतःपुत्रपौत्राणांभ्रातॄणांस्वजनस्यह ॥ २ ॥ तमश्रुपरिपूर्णाक्षंवेपमानमचेतसं ॥ सुहृदोभृशसंविग्नाःसांत्वयांचक्रिरेतदा
॥ ३ ॥ ततस्तस्मिन्क्षणेकल्योरथेनादित्यवर्चसा ॥ नकुलःकृष्णयासार्धमुपायात्परमार्त्तया ॥ ४ ॥ उपप्लव्यंगतासातुश्रुत्वासुमहदप्रियं ॥ तदाविनाशंसर्वेषांपु
त्राणांव्यथिताभवत् ॥ ५ ॥ कंपमानेवकदलीवातेनाभिसमीरिता ॥ कृष्णाराजानमासाद्यशोकार्त्तान्यपतद्भुवि ॥ ६ ॥ बभूववदनंतस्याःसहसाशोककर्षितं ॥
फुल्लपद्मपलाशाक्ष्यास्तमोग्रस्तइवांशुमान् ॥ ७ ॥ ततस्तांपतितांदृष्ट्वासंरंभीसत्यविक्रमः ॥ बाहुभ्यांपरिजग्राहसमुत्पत्यवृकोदरः ॥ ८ ॥

तभावदीपेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ सदृष्ट्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ दिष्ट्येति पुत्रनाशापेक्षयाराज्यप्राप्तिसुखंतवमहदित्यधिक्षेपः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

सासमाश्वासितातेनभीमसेनेनभामिनि॥ रुदतीपांडवंकृष्णासाहिभारतमब्रवीत् ॥ ९ ॥ दिष्ट्याराजन्नवाप्येमामखिलांभोक्ष्यसेमहीं ॥ आत्मजान्क्षत्रधर्मेणसंप्रदायमायवै ॥ १० ॥ दिष्ट्यात्वंकुशलीपार्थमत्तमातंगगामिनं ॥ अवाप्यपृथिवींकृत्स्नांसौभद्रंनस्मरिष्यसि ॥ ११ ॥ आत्मजान्क्षत्रधर्मेणश्रुत्वाशूरान्निपातितान्॥ उपप्लव्येमयासार्धंदिष्ट्यात्वंनस्मरिष्यसि ॥ १२ ॥ प्रसुप्तानांवधंश्रुत्वाद्रौणिनापापकर्मणा ॥ शोकस्तपतिमांपार्थहुताशनइवाश्रयं ॥ १३ ॥ तस्यपापकृतोद्रौणेर्नचेदद्यत्वयारणे ॥ ह्रियतेसानुबंधस्ययुधिविक्रम्यजीवितं ॥ १४ ॥ इहैवप्रायमासिष्येतन्निबोधतपांडवाः॥ नचेत्फलमवाप्नोतिद्रौणिःपापस्यकर्मणः ॥ १५ ॥ एवमुक्त्वाततःकृष्णापांडवंप्रत्युपाविशत्॥ युधिष्ठिरंयाज्ञसेनीधर्मराजंयशस्विनी ॥ १६ ॥ दृष्ट्वोपविष्टांराजर्षिःपांडवोमहिषींप्रियां ॥ प्रत्युवाचसधर्मात्माद्रौपदींचारुदर्शनां ॥ १७॥ धर्म्यंधर्मेणधर्मज्ञेप्राप्तास्तेनिधनंशुभे ॥ पुत्रास्तेभ्रातरश्चैवतान्नशोचितुमर्हसि ॥ १८ ॥ सकल्याणिवनंदुर्गंदूरंद्रौणिरितोगतः॥ तस्यत्वंपातनंसंख्येकथंज्ञास्यसिशोभने ॥ १९ ॥ ॥ द्रौपद्युवाच ॥ ॥ द्रोणपुत्रस्यसहजोमणिःशिरसिमेश्रुतः॥ निहत्यसंख्येतंपापंपश्येयंमणिमाहृतं ॥ २० ॥ राजन्शिरसितेकृत्वाजीवेयमितिमेमतिः॥ इत्युक्त्वापांडवंकृष्णाराजानंचारुदर्शना ॥ २१ ॥ भीमसेनमथागत्यपरमंवाक्यमब्रवीत्॥ त्रातुमर्हसिमांभीमक्षत्रधर्ममनुस्मरन् ॥ २२ ॥ जहितंपापकर्माणंशंबरंमघवानिव ॥ नहितेविक्रमेतुल्यःपुमानस्तीहकश्चन ॥ २३ ॥ श्रुतंतत्सर्वलोकेषुपरमव्यसनेयथा ॥ द्वीपोभूस्त्वंहिपार्थानांनगरेवारणावते ॥ २४ ॥ हिडिंबदर्शनेचैवतथात्वमभवोगतिः ॥ तथाविराटनगरेकीचकेनभृशार्दितां ॥ २५ ॥ मामप्युद्धृतवान्कृच्छ्रात्पौलोमींमघवानिव ॥ यथैतान्यकृथाःपार्थमहाकर्माणिवैपुरा ॥ २६ ॥ तथाद्रौणिममित्रघ्नविनिहत्यसुखीभव ॥ तस्याबहुविधंदुःखंनिशम्यपरिदेवितं ॥ २७॥ नचामर्षतकौंतेयोभीमसेनोमहाबलः॥ सकांचनविचित्रांगमारुरोहमहारथं ॥ २८ ॥ आदायरुचिरंचित्रंसमार्गणगुणंधनुः ॥ नकुलंसारथिंकृत्वाद्रोणपुत्रवधेधृतः ॥ २९ ॥ विस्फार्यसशरंचापंतूर्णमश्वानचोदयत्॥ तेहयाःपुरुषव्याघ्रचोदितावातरंहसः॥ ३० ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

पदंगमनमार्गचिह्नंगृहीत्वालक्ष्य ॥ ३१ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ तस्मिन्निति ॥१॥ आक्रंदेसंग्रामे ॥ २ ॥३ ॥ ४ ॥

वेगेनत्वरिताजग्मुर्हरयःशीघ्रगामिनः ॥ शिबिरात्स्वाद्गृहीत्वासरथस्यपदमच्युतः ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिऐषीकेपर्वणिद्रौणिवधार्थंभीमसेनगमनेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्मिन्प्रयातेदुर्धर्षेयदूनामृषभस्ततः ॥ अब्रवीत्पुंडरीकाक्षःकुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरं ॥ १ ॥ एषपांडवतेभ्रातापुत्रशोकपरायणः ॥ जिघांसुर्द्रौणिमाक्रंदेएकएवाभिधावति ॥ २ ॥ भीमःप्रियस्तेसर्वेभ्योभ्रातृभ्योभरतर्षभ ॥ तंकृच्छ्रगतमद्यत्वंकस्मान्नाभ्युपपद्यसे ॥ ३ ॥ यत्तदाचष्टपुत्रायद्रोणःपरपुरंजयः ॥ अस्त्रंब्रह्मशिरोनामदहेतपृथिवीमपि ॥ ४ ॥ तन्महात्मामहाभागःकेतुःसर्वधनुष्मतां ॥ प्रत्यपादयदाचार्यःप्रीयमाणोधनंजयं ॥ ५ ॥ तंपुत्रोप्येकएवैनमन्वयाचदमर्षणः ॥ ततःप्रोवाचपुत्रायनातिहृष्टमनाइव ॥ ६ ॥ विदितंचापलंह्यासीदात्मजस्यदुरात्मनः ॥ सर्वधर्मविदाचार्यःसोन्वशात्स्वसुतंततः ॥ ७ ॥ परमापद्गतेनापिनस्मतातत्वयारणे ॥ इदमस्त्रंप्रयोक्तव्यंमानुषेषुविशेषतः ॥ ८ ॥ इत्युक्तवान्गुरुःपुत्रंद्रोणःपश्चादथोक्तवान् ॥ नत्वंजातुसतांमार्गेस्थातेतिपुरुषर्षभ ॥ ९ ॥ सतदाज्ञायदुष्टात्मापितुर्वचनमप्रियं ॥ निराशःसर्वकल्याणैःशोकात्पर्यचरन्महीं ॥ १० ॥ ततस्तदाकुरुश्रेष्ठवनस्थेत्वयिभारत ॥ अवसद्द्वारकामेत्यवृष्णिभिःपरमार्चितः ॥ ११ ॥ सकदाचित्समुद्रांतेवसन्द्वारवतीमनु ॥ एकएकंसमागम्यमामुवाचहसन्निव ॥ १२ ॥ यत्तदुग्रंतपःकृष्णचरन्सत्यपराक्रमः ॥ अगस्त्याद्भारताचार्यःप्रत्यपद्यतमेपिता ॥ १३ ॥ अस्त्रंब्रह्मशिरोनामदेवगंधर्वपूजितं ॥ तदद्यमयिदाशार्हयथापितरिमेतथा ॥ १४ ॥ अस्मत्तस्तदुपादायदिव्यमस्त्रंयदूत्तम ॥ ममाप्यस्त्रंप्रयच्छत्वंचक्रंरिपुहणंरणे ॥ १५ ॥ सराजन्प्रीयमाणेनमयाप्युक्तःकृतांजलिः ॥ याचमानःप्रयत्नेनमत्तोस्त्रंभरतर्षभ ॥ १६ ॥ देवदानवगंधर्वमनुष्यपतगोरगाः ॥ नसमाममवीर्यस्यशतांशेनापिपिंडिताः ॥ १७ ॥ इदंधनुरियंशक्तिरिदंचक्रमियंगदा ॥ यद्यदिच्छसिचेदस्त्रंमत्तस्तत्तद्ददामिते ॥ १८ ॥ यच्छक्नोषिसमुद्यंतुंप्रयोक्तुमपिवारणे ॥ तद्गृहाणविनास्त्रेणयन्मेदातुमभीप्ससि ॥ १९ ॥ ससुनाभंसहस्रारंवज्रनाभमयस्मयं ॥ वव्रेचक्रंमहाभागोमत्तःस्पर्धन्मयासह ॥ २० ॥ गृहाणचक्रमित्युक्तोमयातुतदनंतरं ॥ जग्राहोत्पत्यसहसाचक्रंसव्येनपाणिना ॥ २१ ॥ नचैनमशकत्स्थानात्संचालयितुमप्युत ॥ अथैनंदक्षिणेनापिग्रहीतुमुपचक्रमे ॥ २२ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ स्थातास्थास्यसि ॥ ९॥१०॥११॥१२॥१३ ॥१४ ॥१५॥१६ ॥१७ ॥१८ ॥ मेमह्यंदातुमिच्छसितेनविनापिगृहाण त्वदीयेऽस्त्रेममेच्छानास्तीतिभावः ॥ १९ ॥ २०॥२१॥२२ ॥

सर्वयत्नबलेनापिगृह्णन्नेवमिदंततः॥ ततःसर्वबलेनापियदैनंनशशाकह॥ २३॥ उद्यंतुंवाचालयितुंद्रौणिःपरमदुर्मनाः॥ कृत्वायत्नंपरिश्रांतःसन्यवर्त्ततभारत
॥ २४॥ निवृत्तमनसंतस्मादभिप्रायाद्विचेतसं॥ अहमामंत्र्यसंविग्नमश्वत्थामानमब्रुवं॥ २५॥ यःसदैवमनुष्येषुप्रमाणंपरमंगतः॥ गांडीवधन्वाश्वेताश्वःक
पिप्रवरकेतनः॥ २६॥ यःसाक्षाद्देवदेवेशंशितिकंठमुमापतिं॥ द्वंद्वयुद्धेपराजिष्णुस्तोषयामाससशंकरं॥ २७॥ यस्मात्प्रियतरोनास्तिममान्यःपुरुषोभुवि॥
नादेयंयस्यमेकिंचिदपिदाराःसुतास्तथा॥ २८॥ तेनापिसुहृदाब्रह्मन्पार्थेनाक्लिष्टकर्मणा॥ नोक्तपूर्वमिदंवाक्यंयस्त्वंमामभिभाषसे॥ २९॥ ब्रह्मचर्यंमहद्घोरं
तीर्त्वाद्वादशवार्षिकं॥ हिमवत्पार्श्वमास्थाययोमयातपसार्जितः॥ ३०॥ समानव्रतचारिण्यांरुक्मिण्यांयोन्वजायत॥ सनत्कुमारस्तेजस्वीप्रद्युम्नोनाममेसुतः
॥ ३१॥ तेनाप्येतन्महद्दिव्यंचक्रमप्रतिमंरणे॥ नप्रार्थितमभून्मूढयदिदंप्रार्थितंत्वया॥ ३२॥ रामेणातिबलेनैतन्नोक्तपूर्वंकदाचन॥ नगदेननसांबेनयदिदं
प्रार्थितंत्वया॥ ३३॥ द्वारकावासिभिश्चान्यैर्वृष्ण्यंधकमहारथैः॥ नोक्तपूर्वमिदंजातुयदिदंप्रार्थितंत्वया॥ ३४॥ भारताचार्यपुत्रस्त्वंमानितःसर्वयादवैः॥ च
क्रेणरथिनांश्रेष्ठकंनुतातयुयुत्ससे॥ ३५॥ एवमुक्तोमयाद्रौणिर्मामिदंप्रत्युवाचह॥ प्रयुज्यभवतेपूजांयोत्स्येकृष्णत्वयासह॥ ३६॥ प्रार्थितंतेमयाचक्रंदेवदा
नवपूजितं॥ अजेयःस्यामितिविभोसत्यमेतद्ब्रवीमिते॥ ३७॥ त्वत्तोहंदुर्लभंकाममनवाप्यैवकेशव॥ प्रतियास्यामिगोविंदशिवेनाभिवदस्वमां॥ ३८॥ एत
त्सुभीमंभीमानामृषभेणत्वयाधृतं॥ चक्रमप्रतिचक्रेणभुविनान्योभिपद्यते॥ ३९॥ एतावदुक्त्वाद्रौणिर्मांयुग्यानश्वान्धनानिच॥ आदायोपययौकालेरत्नानि
विविधानिच॥ ४०॥ ससंरंभीदुरात्माचचपलःक्रूरएवच॥ वेदचास्त्रंब्रह्मशिरस्तस्माद्रक्ष्योवृकोदरः॥ ४१॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिऐषीकेपर्व
णियुधिष्ठिरकृष्णसंवादेद्वादशोऽध्यायः॥ १२॥ ॥ ७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्त्वायुधांश्रेष्ठःसर्वयादवनंदनः॥ सर्वायुधवरोपेतमारुरोहरथो
त्तमं॥ १॥ युक्तंपरमकांबोजैस्तुरगैर्हेममालिभिः॥ आदित्योदयवर्णस्यधुरंरथवरस्यतु॥ २॥ दक्षिणामवहच्छैब्यःसुग्रीवःसव्यतोभवत्॥ पार्ष्णिवाहौतुतस्या
स्तांमेघपुष्पबलाहकौ॥ ३॥ विश्वकर्मकृतादिव्यारत्नधातुविभूषिता॥ उच्छ्रितेवरथेमायाध्वजयष्टिरदृश्यत॥ ४॥ वैनतेयःस्थितस्तस्यांप्रभामंडलरश्मिवान्॥
तस्यसत्यवतःकेतुर्भुजगारिरदृश्यत॥ ५॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ अपांडवायपांडवानामभावाय ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र

अथारोहद्धृषीकेशःकेतुःसर्वधनुष्मतां ॥ अर्जुनःसत्यकर्माचकुरुराजोयुधिष्ठिरः ॥ ६ ॥ अशोभेतांमहात्मानौदाशार्हमभितःस्थितौ ॥ रथस्थंशार्ङ्गधन्वानमश्विनाविववासवं ॥ ७ ॥ तावुपारोप्यदाशार्हःस्यंदनंलोकपूजितं ॥ प्रतोदेनजवोपेतान्परमाश्वानचोदयत् ॥ ८ ॥ तेहयाःसहसोत्पेतुर्गृहीत्वास्यंदनोत्तमं ॥ आस्थितंपांडवेयाभ्यांयदूनामृषभेणच ॥ ९ ॥ वहतांशार्ङ्गधन्वानमश्वानांशीघ्रगामिनां ॥ प्रादुरासीन्महान्शब्दःपक्षिणांपततामिव ॥ १० ॥ तेसमार्च्छन्नरव्याघ्राःक्षणेनभरतर्षभ ॥ भीमसेनंमहेष्वासंसमनुद्रुत्यवेगिताः ॥ ११ ॥ क्रोधदीप्तंतुकौंतेयंद्विषदर्थेसमुद्यतं ॥ नाशक्नुवन्वारयितुंसमेत्यापिमहारथाः ॥ १२ ॥ सतेषांप्रेक्षतामेवश्रीमतांदृढधन्विनां ॥ ययौभागीरथीतीरंहरिभिर्भृशवेगितैः ॥ १३ ॥ यत्रस्मश्रूयतेद्रौणिःपुत्रहंतामहात्मनां ॥ सददर्शमहात्मानमुदकांतेयशस्विनं ॥ १४ ॥ कृष्णद्वैपायनंव्यासमासीनमृषिभिःसह ॥ तंचैवक्रूरकर्माणंघृताक्तंकुशचीरिणं ॥ १५ ॥ रजसाध्वस्तमासीनंददर्शद्रौणिमंतिके ॥ तमभ्यधावत्कौंतेयःप्रगृह्यसशरंधनुः ॥ १६ ॥ भीमसेनोमहाबाहुस्तिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत् ॥ सदृष्ट्वाभीमधन्वानंप्रगृहीतशरासनं ॥ १७ ॥ भ्रातरौपृष्ठतश्चास्यजनार्दनरथेस्थितौ ॥ व्यथितात्माभवद्द्रौणिःप्राप्तंचेदममन्यत ॥ १८ ॥ सतद्दिव्यमदीनात्मापरमास्त्रमचिंतयत् ॥ जग्राहचसचैषीकांद्रौणिःसव्येनपाणिना ॥ १९ ॥ सतामापदमासाद्यदिव्यमस्त्रमुदैरयत् ॥ अमृष्यमाणस्तांछूरान्दिव्यायुधवरान्स्थितान् ॥ २० ॥ अपांडवायेतिरुषाव्यसृजद्दारुणंवचः ॥ इत्युक्त्वाराजशार्दूलद्रोणपुत्रःप्रतापवान् ॥ २१ ॥ सर्वलोकप्रमोहार्थंतदस्त्रंप्रमुमोचह ॥ ततस्तस्यामिषीकायांपावकःसमजायत ॥ प्रधक्ष्यन्निवलोकांस्त्रीन्कालांतकयमोपमः ॥ २२ ॥ ॥ इति श्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिऐषीकेपर्वणिब्रह्मशिरोस्त्रत्यागेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इंगितेनैवदाशार्हस्तमभिप्रायमादितः ॥ द्रौणेर्बुद्ध्वामहाबाहुरर्जुनंप्रत्यभाषत ॥ १ ॥ अर्जुनार्जुनयद्दिव्यमस्त्रंतेहृदिवर्त्तते ॥ द्रोणोपदिष्टंतस्यायंकालःसंप्रतिपांडव ॥ २ ॥ भ्रातृणामात्मनश्चैवपरित्राणायभारत ॥ विसृजैतत्त्वमप्याजावस्त्रमस्त्रनिवारणं ॥ ३ ॥ केशवेनैवमुक्तोथपांडवःपरवीरहा ॥ अवातरद्रथात्तूर्णंप्रगृह्यसशरंधनुः ॥ ४ ॥ पूर्वमाचार्यपुत्रायततोनंतरमात्मने ॥ भ्रातृभ्यश्चैवसर्वेभ्यःस्वस्तीत्युक्त्वापरंतपः ॥ ५ ॥

योदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इंगितेनेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

देवताभ्योनमस्कृत्यगुरुभ्यश्चैवसर्वशः ॥ उत्ससर्जशिवंध्यायन्नस्त्रमस्त्रेणशाम्यतां ॥ ६ ॥ ततस्तदस्त्रंसहसासृष्टंगांडीवधन्वना ॥ प्रजज्वालमहार्चिष्मद्युगांतान
लसन्निभं ॥ ७ ॥ तथैवद्रोणपुत्रस्यतदस्त्रंतिग्मतेजसः ॥ प्रजज्वालमहाज्वालंतेजोमंडलसंवृतं ॥ ८ ॥ निर्घाताबहवश्चासन्पेतुरुल्काःसहस्रशः ॥ महद्भयंचभूता
नांसर्वेषांसमजायत ॥ ९ ॥ सशब्दमभवद्व्योमज्वालामालाकुलंभृशं ॥ चचालचमहीकृत्स्नासपर्वतवनद्रुमा ॥ १० ॥ तेत्वस्त्रतेजसीलोकांस्तापयंतीव्यवस्थिते ॥
महर्षीसहितौतत्रदर्शयामासतुस्तदा ॥ ११ ॥ नारदःसर्वभूतात्माभरतानांपितामहः ॥ उभौशमयितुंवीरौभारद्वाजधनंजयौ ॥ १२ ॥ तौमुनीसर्वधर्मज्ञौसर्वभू
तहितैषिणौ ॥ दीप्तयोरस्त्रयोर्मध्येस्थितौपरमतेजसौ ॥ १३ ॥ तदंतरमथाधृष्यावुपगम्ययशस्विनौ ॥ आस्तामृषिवरौतत्रज्वलिताविवपावकौ ॥ १४ ॥ प्राणभृ
द्भिरनाधृष्यौदेवदानवसंमतौ ॥ अस्त्रतेजःशमयितुंलोकानांहितकाम्यया ॥ १५ ॥ ॥ ऋषीऊचतुः ॥ ॥ नानाशस्त्रविदःपूर्वेयेप्यतीतामहारथाः ॥ नैतदस्त्रंमनु
ष्येषुतैःप्रयुक्तंकथंचन ॥ किमिदंसाहसंवीरौकृतवंतौमहात्ययं ॥ १६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेपर्वणिऐषीकेपर्वणिअर्जुनास्त्रत्यागेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥
॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ दृष्ट्वैवनरशार्दूलतावग्निसमतेजसौ ॥ संजहारशरंदिव्यंत्वरमाणोधनंजयः ॥ १ ॥ उवाचभरतश्रेष्ठताव
षीप्रांजलिस्तदा ॥ प्रमुक्तमस्त्रमस्त्रेणशाम्यतामितिवैमया ॥ २ ॥ संहृतेपरमास्त्रेस्मिन्सर्वानस्मानशेषतः ॥ पापकर्माध्रुवंद्रौणिःप्रधक्ष्यत्यस्त्रतेजसा ॥ ३ ॥ यदत्र
हितमस्माकंलोकानांचैवसर्वथा ॥ भवंतौदेवसंकाशौतथासंमंतुमर्हतः ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वासंजहारास्त्रंपुनरेवधनंजयः ॥ संहारोदुष्करस्तस्यदेवैरपिहिसंयुगे ॥ ५ ॥
विसृष्टस्यरणेतस्यपरमास्त्रस्यसंग्रहे ॥ अशक्तःपांडवादन्यःसाक्षादपिशतक्रतुः ॥ ६ ॥ ब्रह्मतेजोद्भवंतद्धिविसृष्टमकृतात्मना ॥ नशक्यमावर्त्तयितुंब्रह्मचारिव्र
ताद्वते ॥ ७ ॥ अचीर्णब्रह्मचर्योयःसृष्ट्वावर्त्तयतेपुनः ॥ तदस्त्रंसानुबंधस्यमूर्धानंतस्यकृंतति ॥ ८ ॥ ब्रह्मचारीव्रतीचापिदुरवापमवाप्यतत् ॥ परमव्यसनार्तोपि
नार्जुनोस्त्रंव्यमुंचत ॥ ९ ॥ सत्यव्रतधरःशूरोब्रह्मचारीचपांडवः ॥ गुरुवर्तीचतेनास्त्रंसंजहारार्जुनःपुनः ॥ १० ॥ द्रौणिरप्यथसंप्रेक्ष्यतावृषीपुरतःस्थितौ ॥ नशशा
कपुनर्घोरमस्त्रंसंहर्तुमोजसा ॥ ११ ॥ अशक्तःप्रतिसंहारेपरमास्त्रस्यसंयुगे ॥ द्रौणिर्दीनमनाराजन्द्वैपायनमभाषत ॥ १२ ॥

दृष्ट्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ आवर्त्तयतेउपसंहरति एतेनार्जुनस्यास्त्रमुपसंहरतश्चीर्णब्रह्मचर्यत्वंख्याप्यते ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अंतकायांताय स्वार्थेकः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

॥१६॥

उत्तमव्यसनार्त्तेनप्राणत्राणमभीप्सुना॥ मयैतदस्त्रमुत्सृष्टंभीमसेनभयान्मुने॥ १३॥ अधर्मश्चकृतोनेनधार्त्तराष्ट्रंजिघांसता॥ मिथ्याचारेणभगवन्भीमसे
नेनसंयुगे॥ १४॥ अतःसृष्टमिदंब्रह्मन्मयास्त्रमकृतात्मना॥ तस्यभूयोद्यसंहारंकर्तुंनाहमिहोत्सहे ॥ १५ ॥ निसृष्टंहिमयादिव्यमेतदस्त्रंदुरासदं ॥ अपांडवाये
तिमुनेवह्नितेजोनुमंन्त्र्यवै॥१६॥ तदिदंपांडवेयानामंतकायाभिसंहितं॥ अद्यपांडुसुतान्सर्वान्जीविताद्भ्रंशयिष्यति॥ १७॥ कृतंपापमिदंब्रह्मन्रोषाविष्टेनचे
तसा॥ वधमाशास्यपार्थानांमयास्त्रंसृजतारणे॥ १८॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥अस्त्रंब्रह्मशिरस्तातविद्वान्पार्थोधनंजयः॥ उत्सृष्टवान्नरोषेणननाशायतवा
हवे॥ १९॥ अस्त्रमस्त्रेणतुरणेतवसंशमयिष्यता॥ विसृष्टमर्जुनेनेदंपुनश्चप्रतिसंहृतं॥ २०॥ ब्रह्मास्त्रमप्यवाप्यैतदुपदेशात्पितुस्तव॥ क्षत्रधर्मान्महाबाहुर्नाकं
पतधनंजयः॥ २१॥ एवंधृतिमतःसाधोःसर्वास्त्रविदुषःसतः॥ सभ्रातृबंधोःकस्मात्त्वंवधमस्यचिकीर्षसि॥ २२॥ अस्त्रंब्रह्मशिरोयत्रपरमास्त्रेणवध्यते॥ समा
द्वादशपर्जन्यस्तद्राष्ट्रंनाभिवर्षति॥ २३॥एतदर्थंमहाबाहुःशक्तिमानपिपांडवः॥ नविहन्यात्तदस्त्रंतुप्रजाहितचिकीर्षया॥ २४॥ पांडवास्त्वंचराष्ट्रंचसदासंरक्ष्य
मेवहि॥ तस्मात्संहरदिव्यंत्वमस्त्रमेतन्महाभुज॥ २५॥ अरोषस्तवचैवास्तुपार्थाःसंतुनिरामयाः॥ नह्यधर्मेणराजर्षिःपांडवोजेतुमिच्छति॥ २६॥ मणिंचैव
प्रयच्छाद्ययस्तेशिरसितिष्ठति॥ एतदादायतेप्राणान्प्रतिदास्यंतिपांडवाः॥ २७॥ ॥द्रौणिरुवाच॥ ॥ पांडवैर्यानिरत्नानियच्चान्यत्कौरवैर्धनं॥ अवाप्तमिहते
भ्योयंमणिर्ममविशिष्यते॥२८॥ यमाबध्यभयंनास्तिशस्त्रव्याधिक्षुधाश्रयं॥ देवेभ्योदानवेभ्योवानागेभ्योवाकथंचन॥२९॥ नचरक्षोगणभयंनतस्करभयं
तथा॥ एवंवीर्योमणिरयंनमेत्याज्यःकथंचन॥ ३०॥ यत्तुमेभगवानाहतन्मेकार्यमनंतरं॥ अयंमणिरयंचाहमीषिकातुपतिष्यति ॥ ३१ ॥ गर्भेषुपांडवेयाना
ममोघंचैतदुत्तमं॥ नचशक्तोस्मिभगवन्संहर्तुंपुनरुद्यतं॥ ३२॥ एतदस्त्रमतश्चैवगर्भेषुविसृजाम्यहं॥ नचवाक्यंभगवतोनकरिष्येमहामुने॥ ३३॥ ॥व्यास
उवाच॥ ॥एवंकुरुनचान्यातुबुद्धिःकार्यात्वयानघ॥ गर्भेषुपांडवेयानांविसृज्यैतदुपारम॥ ३४॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततःपरममस्त्रंतुद्रौणिरुद्यतमाह
वे॥द्वैपायनवचःश्रुत्वागर्भेषुप्रमुमोचह॥ ३५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेप०ऐषीकेपर्वणिब्रह्मशिरोस्त्रस्यपांडवेयगर्भप्रवेशनेपंचदशोऽध्यायः॥ १५॥

॥१६॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

तदेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ संविदंसंलापं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ प्रायोपेतांमरणार्थयोनियमस्ते

वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तदाज्ञायहृषीकेशोविसृष्टंपापकर्मणा ॥ हृष्यमाणइदंवाक्यंद्रौणिंप्रत्यब्रवीत्तदा ॥ १ ॥ विराटस्यसुतांपूर्वंस्नुषांगांडीवधन्वनः ॥ उपप्लव्यगतांदृष्ट्वाव्रतवान्ब्राह्मणोब्रवीत् ॥ २ ॥ परिक्षीणेषुकुरुषुपुत्रस्तवभविष्यति ॥ एतदस्यपरिक्षित्वंगर्भस्थस्यभविष्यति ॥ ३ ॥ तस्यतद्वचनंसाधोःसत्यमेतद्भविष्यति ॥ परिक्षिद्भविताह्येषांपुनर्वंशकरःसुतः ॥ ४ ॥ एवंब्रुवाणंगोविंदंसात्वतांप्रवरंतदा ॥ द्रौणिःपरमसंरब्धःप्रत्युवाचेदमुत्तरं ॥ ५ ॥ नैतदेवंयथात्थत्वंपक्षपातेनकेशव ॥ वचनंपुंडरीकाक्षनचमद्वाक्यमन्यथा ॥ ६ ॥ पतिष्यतितदस्त्रंहिगर्भेतस्यामयोद्यतं ॥ विराटदुहितुःकृष्णयंत्वंरक्षितुमिच्छसि ॥ ७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अमोघःपरमास्त्रस्यपातस्तस्यभविष्यति ॥ सतुगर्भोमृतोजातोदीर्घमायुरवाप्स्यति ॥ ८ ॥ त्वांतुकापुरुषंपापंविदुःसर्वेमनीषिणः ॥ असकृत्पापकर्माणंबालजीवितघातकं ॥ ९ ॥ तस्मात्त्वमस्यपापस्यकर्मणःफलमाप्नुहि ॥ त्रीणिवर्षसहस्राणिचरिष्यसिमहीमिमां ॥ १० ॥ अप्राप्नुवन्क्वचित्कांचित्संविदंजातुकेनचित् ॥ निर्जनानसहायस्त्वंदेशान्प्रविचरिष्यसि ॥ ११ ॥ भवित्रीनहितेक्षुद्रजनमध्येषुसंस्थितिः ॥ पूयशोणितगंधीचदुर्गकांतारसंश्रयः ॥ १२ ॥ विचरिष्यसिपापात्मासर्वव्याधिसमन्वितः ॥ वयःप्राप्यपरिक्षित्तुवेदव्रतमवाप्यच ॥ १३ ॥ कृपाच्छारद्वताच्छूरःसर्वास्त्राण्युपपत्स्यते ॥ विदित्वापरमास्त्राणिक्षत्रधर्मव्रतेस्थितः ॥ १४ ॥ षष्टिंवर्षाणिधर्मात्मावसुधांपालयिष्यति ॥ इतश्चोर्ध्वंमहाबाहुःकुरुराजोभविष्यति ॥ १५ ॥ परिक्षिन्नामनृपतिर्मिषतस्तेसुदुर्मते ॥ अहंतंजीवयिष्यामिदग्धंशस्त्राग्नितेजसा ॥ पश्यमेतपसोवीर्यंसत्यस्यचनराधम ॥ १६ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ यस्मादनादृत्यकृतंत्वयास्मान्कर्मदारुणं ॥ ब्राह्मणस्यसतश्चैवयस्मात्तेवृत्तमीदृशं ॥ १७ ॥ तस्माद्यद्देवकीपुत्रउक्तवानुत्तमंवचः ॥ असंशयंतेतद्भाविक्षत्रधर्मस्त्वयाश्रितः ॥ १८ ॥ अश्वत्थामोवाच ॥ सहैवभवताब्रह्मन्स्थास्यामिपुरुषेष्विह ॥ सत्यवागस्तुभगवानयंचपुरुषोत्तमः ॥ १९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ प्रदायाथमणिंद्रौणिःपांडवानांमहात्मनां ॥ जगामविमनास्तेषांसर्वेषांपश्यतांवनं ॥ २० ॥ पांडवाश्चापिगोविंदंपुरस्कृत्यहतद्विषः ॥ कृष्णद्वैपायनंचैवनारदंचमहामुनिं ॥ २१ ॥ द्रोणपुत्रस्यसहजंमणिमादायसत्वराः ॥ द्रौपदीमभ्यधावंतप्रायोपेतांमनस्विनीं ॥ २२ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततस्तेपुरुषव्याघ्राःसदश्वैरनिलोपमैः ॥ अभ्ययुःसहदाशार्हाःशिबिरंपुनरेवहि ॥ २३ ॥

नोपेतां ॥ २२ ॥ २३ ॥

दृष्टामश्वत्थाम्नःपराभवेन आर्तांपुत्रादेःशोकेन ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ मधुघातिनिमधुंदैत्यंहंतरि ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ विवक्षतांवक्तुमिच्छतांवाच्याःनिंद्याःनैवस्म ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

अवतीर्यरथेभ्यस्तुत्वरमाणामहारथाः ॥ ददृशुर्द्रौपदींदृष्टामार्त्तामार्त्ततराःस्वयं ॥ २४ ॥ तामुपेत्यनिरानंदांदुःखशोकसमन्वितां ॥ परिवार्यव्यतिष्ठंतपांडवाः सहकेशवाः ॥ २५ ॥ ततोराज्ञाभ्यनुज्ञातोभीमसेनोमहाबलः ॥ प्रददौतंमणिंदिव्यंवचनंचेदमब्रवीत् ॥ २६ ॥ अयंभद्रेतवमणिःपुत्रहंतुर्जितःसते ॥ उत्तिष्ठशोकमुत्सृज्यक्षात्रधर्ममनुस्मर ॥ २७ ॥ प्रयाणेवासुदेवस्यशमार्थमसितेक्षणे ॥ यान्युक्तानित्वयाभीरुवाक्यानिमधुघातिनि ॥ २८ ॥ नैवमेपतयःसंतिनपुत्राभ्रातरोनच ॥ नवैत्वमितिगोविंदशममिच्छतिराजनि ॥ २९ ॥ उक्तवत्यसितीव्राणिवाक्यानिपुरुषोत्तमं ॥ क्षत्रधर्मानुरूपाणितानिसंस्मर्तुमर्हसि ॥ ३० ॥ हतोदुर्योधनःपापोराज्यस्यपरिपंथिकः ॥ दुःशासनस्यरुधिरंपीतंविस्फुरतोमया ॥ ३१ ॥ वैरस्यगतमानृण्यंनस्मवाच्याविवक्षतां ॥ जित्वामुक्तोद्रोणपुत्रोब्राह्मण्याद्गौरवेणच ॥ ३२ ॥ यशोस्यपतितंदेविशरीरंत्ववशेषितं ॥ वियोजितश्चमणिनाभ्रंशितश्चायुधंभुवि ॥ ३३ ॥ ॥ द्रौपद्युवाच ॥ ॥ केवलानृण्यमाप्तास्मिगुरुपुत्रोगुरुर्मम ॥ शिरस्येतंमणिंराजाप्रतिबध्नातुभारत ॥ ३४ ॥ तंगृहीत्वाततोराजाशिरस्येवाकरोत्तदा ॥ गुरोरुच्छिष्टमित्येवद्रौपद्यावचनादपि ॥ ३५ ॥ ततोदिव्यंमणिवरंशिरसाधारयन्प्रभुः ॥ शुशुभेसतदाराजासचंद्रइवपर्वतः ॥ ३६ ॥ उत्तस्थौपुत्रशोकार्त्ताततःकृष्णामनस्विनी ॥ कृष्णंचापिमहाबाहुःपरिपप्रच्छधर्मराट् ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेप० ऐषिकेपर्वणिद्रौपदीसांत्वनायांषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ हतेषुसर्वसैन्येषुसौप्तिकेतैरथैस्त्रिभिः ॥ शोचन्युधिष्ठिरोराजादाशार्हमिदमब्रवीत् ॥ १ ॥ कथंनुकृष्णपापेनक्षुद्रेणाकृतकर्मणा ॥ द्रौणिनानिहताःसर्वेममपुत्रामहारथाः ॥ २ ॥ तथाकृतास्त्रविक्रांताःसहस्रशतयोधिनः ॥ द्रुपदस्यात्मजाश्चैवद्रोणपुत्रेणपातिताः ॥ ३ ॥ यस्यद्रोणोमहेष्वासोनप्रादादाहवेमुखं ॥ निजघ्नेरथिनांश्रेष्ठंधृष्टद्युम्नंकथंनुसः ॥ ४ ॥ किंनुतेनकृतंकर्मतथायुक्तंनरर्षभ ॥ यदेकःसमरेसर्वानवधीन्नोगुरोःसुतः ॥ ५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ नूनंसदेवदेवानामीश्वरेश्वरमव्ययं ॥ जगामशरणंद्रौणिरेकस्तेनावधीद्बहून् ॥ ६ ॥ प्रसन्नोहिमहादेवोदद्यादमरतामपि ॥ वीर्यंचगिरिशोदद्याद्येनेंद्रमपिशातयेत् ॥ ७ ॥ वेदाहंहिमहादेवंतत्त्वेनभरतर्षभ ॥ यानिचास्यपुराणानिकर्माणिविविधानिच ॥ ८ ॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ हतेष्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

तरतिशोकमात्मविदितिश्रुतेर्युधिष्ठिरादीनांशोकमपनिनीषुरात्मज्ञानमाह आदिरिति यथाकनकंकुंडलादेरादिर्मध्यमंतश्चैवंरुद्रोपिजगतइत्यर्थः तर्हिसांख्याभिमतप्रधानवदचेतनःस्यादित्याशंक्याह विचे ष्टतइति कोह्येवान्यात्कःप्राण्यात् यदेषआकाशआनंदोनस्यादितिश्रुतेः प्राणापानचेष्टापीश्वराधीनाकिमुतमरणमारणादिरिति सर्वस्येश्वराधीनत्वात् नकृताकृताभ्यांपुरुषेणसंतापःकार्यइतिभावः ॥ ९ ॥ नकेवलंत्वयमेवास्यकर्मणाचेष्टांकुर्मोऽपितुब्रह्मादयोपीत्याह एवमित्यादिना प्रथमंरुद्रंतमोमयं विभुस्त्रिगुणमयईश्वरः ॥ १० ॥ ११ ॥ अपरंचतुर्मुखंरजोमयं ॥ १२ ॥ १३ ॥ वैकृतंविकारं ॥ १४ ॥

आदिरेषहिभूतानांमध्यमंतश्चभारत॥ विचेष्टतेजगच्चेदंसर्वमस्यैवकर्मणा ॥ ९ ॥ एवंसिसृक्षुर्भूतानिददर्शप्रथमंविभुः॥ पितामहोब्रवीच्चैनंभूतानिसृजमा चिरं ॥ १० ॥ हरिकेशस्तथेत्युक्त्वाभूतानांदोषदर्शिवान्॥ दीर्घकालंतपस्तेपेमग्नोंभसिमहातपाः ॥ ११ ॥ सुमहांतंततःकालंप्रतीक्ष्यैनंपितामहः॥ स्रष्टारंसर्वभू तानांससर्जमनसापरं॥ १२ ॥ सोब्रवीत्पितरंदृष्ट्वागिरिशंसुप्तमंभसि॥ यदिमेनाग्रजोस्त्यन्यस्ततःस्रक्ष्याम्यहंप्रजाः ॥ १३ ॥ तमब्रवीत्पितानास्तित्वदन्यःपुरु षोग्रजः॥ स्थाणुरेषजलेमग्नोविस्रब्धःकुरुवैकृतं॥ १४ ॥ भूतान्यन्वसृजत्सद्दक्षादींस्तुप्रजापतीन्॥ यैरिमंव्यकरोत्सर्वंभूतग्रामंचतुर्विधं ॥ १५॥ ताःसृष्टमा त्राःक्षुधिताःप्रजाःसर्वाःप्रजापतिं ॥ बिभक्षयिषवोराजन्सहसाप्राद्रवंस्तदा॥ १६ ॥ सभक्ष्यमाणस्त्राणार्थीपितामहमुपाद्रवत्॥ आभ्योमांभगवांस्त्रातुवृत्ति रासांविधीयतां॥ १७॥ ततस्ताभ्योददावन्नमोषधीःस्थावराणिच॥ जंगमानिचभूतानिदुर्बलानिबलीयसां॥ १८॥ विहितान्नाःप्रजास्तास्तुजग्मुःसृष्टायथा गतं ॥ ततोववृधिरेराजन्प्रीतिमत्यःस्वयोनिषु॥ १९॥ भूतग्रामेविवृद्धेतुतुष्टेलोकगुरावपि॥ उदतिष्ठज्जलाज्ज्येष्ठःप्रजाश्चेमाददर्शसः॥ २०॥ बहुरूपाःप्रजाःसृष्टा विवृद्धाश्चस्वतेजसा ॥ चुक्रोधभगवान्रुद्रोलिंगंस्वंचाप्यविध्यत ॥ २१ ॥ तत्प्रविद्धंतथाभूमौतथैवप्रत्यतिष्ठत ॥ तमुवाचाव्ययोब्रह्मावचोभिःशमयन्निव ॥ २२ ॥ किंकृतंसलिलेशर्वचिरकालस्थितेनते॥ किमर्थंचेदमुत्पाद्यलिंगंभूमौप्रवेशितं॥ २३ ॥ सोब्रवीज्जातसंरंभस्तथालोकगुरुर्गुरुं॥ प्रजाःसृष्टाःपरेणेमाः किंकरिष्याम्यनेनवै॥ २४॥ तपसाधिगतंचान्नंप्रजार्थंमेपितामह॥ ओषध्यःपरिवर्त्तेरन्यथैवंसततंप्रजाः॥ २५॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ त्रातुरक्षतु ॥ १७॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ लिंगंप्रसवसामर्थ्यं मेढ्ररूपेणअविध्यतभूमौपातितवान् एतदेवपूजितंसत्सर्वसिद्धिप्रदमास्तिकानांभविष्यतीत्यभिप्रायेण ॥ २१ ॥ २२॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ तपसेति मेममतपसाजलवासरूपेणप्रजार्थमन्नंजातं · अन्नादन्नमित्येवंरूपेणओषध्योबीजांकुरसंतानक्रमेणपरिवर्त्तंते एवमेवान्नाद्रेतोद्वाराप्रजातःप्रजाश्चपरिवर्त्तंतेऽतःप्रवाहरूपेणसृष्टिस्थिति कार्ययोर्निर्वाहितसातत्येनप्रवृत्तेकिमीश्वरेणेत्यभिप्रायेणलिंगेऽनादृतेसतिईश्वरस्तिरोधानंप्राप्तवानित्यर्थः ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ततइति ईश्वरतिरोधानानंतरंदेवयुगेकृतयुगेविनापीश्वराराधनंप्रजाःस्वाभाविकैरेवशमदमादिभिः कृतकृत्याअभूवन् अतीतेतुदेवयुगेनिरीश्वरास्ताःकेवलेनकर्मणैवफलसिद्धिमिच्छंत्योयज्ञमकल्पयन् ॥ १ ॥ २ ॥ रुद्रंईश्वरंयज्ञस्यफलदातारं ॥ ३ ॥ योवाएतदक्षरंगार्ग्यविदित्वास्मिँल्लोकेयजतिजुहोतिददातितप स्तप्यतेंऽतवदेवास्यतद्भवतीतिश्रुतेरीश्वराराधनहीनोयज्ञोंऽतवानित्येतद्दर्शयतिआख्यायिकामुखेनैवसोकल्प्यमानेइत्यादिना साधनंयज्ञनाशकं ॥ ४ ॥ लोकयज्ञोलोकेषणासर्वोमांसाधुमेवजानात्विनिवासना रूपः क्रियायज्ञःगर्भाधानादिसंस्काररूपः गृहयज्ञःपत्नीसाध्याग्निहोत्रादिः पंचभूतनृयज्ञःपंचभूतानांगुणैःशब्दादिभिर्यान्नृणांप्रीतिस्तद्रूपः विषयजंसुखमित्यर्थः एतैरेवचतुर्भिर्यज्ञैःसर्वंजगत्सृष्टं ॥ ५ ॥ त्रमध्यमयोःशास्त्रोक्तयोर्यज्ञयोर्नाशार्थंप्रथमचरमयज्ञाभ्यामीश्वरोधनुःकृतवान् किष्कुर्हस्तः पंचहस्तंपंचविषयप्रमाणं लोकवासनादेहवासनाचशब्दादिविषयपंचकात्परतोनास्तीत्यर्थः ॥ ६ ॥ वषट्कार संज्ञेनगृहयज्ञेनतेउभेवासनेकिंचित्संकोचंगच्छतइतिसतस्यवासनाद्वयरूपस्यधनुषोज्यास्थानीयः यानितुयज्ञांगानिचत्वारिअर्थित्वंसमर्थत्वंविद्वत्त्वंशास्त्रेणापर्युदस्तत्वंचतानितस्यधनुषःलोकदेहवासनारू पस्यसन्नहनेदाढर्यायाभवन् ॥ ७ ॥ यतःयज्ञांगानिलोकेषणादौविनियुक्तानिमूढैस्ततोहेतोःमहादेवःक्रुद्धोयज्ञंजघानेत्यादिस्पष्टार्थं ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ रौद्रेणअहंकारेणदर्पेणवाहमेवयज्वादाता विज्ञातेत्येवंरूपेण यज्ञोयज्ञात्पूर्वंअपक्रांतंमुख्याद्विविदिषंतियज्ञेनेत्यादिशास्त्रोक्तादात्मविविदिषाख्यात्फलात्भ्रष्टः ॥ १३ ॥

एवमुक्त्वाससक्रोधोजगामविमनाभवः ॥ गिरेर्मुंजवतःपादंतपस्तप्तुंमहातपाः ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसौप्तिकेप० ऐषीकेपर्वणियुधिष्ठिरकृष्णसंवादेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ ततोदेवयुगेतीतेदेवावैसमकल्पयन् ॥ यज्ञंवेदप्रमाणेनविधिवद्यष्टुमीप्सवः ॥ १ ॥ कल्पयामासुरथतेसाधनानिहवींषिच ॥ भागार्हादेवताश्चैवयज्ञियंद्रव्यमेवच ॥ २ ॥ तावैरुद्रमजानंत्योयाथातथ्येनदेवताः ॥ नाकल्पयंतदेवस्यस्थाणोर्भागंनराधिप ॥ ३ ॥ सोऽकल्प्यमानेभागेतुकृत्तिवासामखेमरैः ॥ ततःसाधनमन्विच्छन्धनुरादौससर्जह ॥ ४ ॥ लोकयज्ञःक्रियायज्ञोगृहयज्ञःसनातनः ॥ पंचभूतनृयज्ञश्चजज्ञेसर्वमिदंजगत् ॥ ५ ॥ लोकयज्ञैर्नृयज्ञैश्चकपर्दीविदधेधनुः ॥ धनुःसृष्टमभूत्तस्यपंचकिष्कुप्रमाणतः ॥ ६ ॥ वषट्कारोभवज्ज्यातुधनुषस्तस्यभारत ॥ यज्ञांगानिचचत्वारितस्यसंनहनेऽभवन् ॥ ७ ॥ ततःक्रुद्धोमहादेवस्तदुपादायकार्मुकं ॥ आजगामाथतत्रैवयत्रदेवाःसमीजिरे ॥ ८ ॥ तमात्तकार्मुकंदृष्ट्वाब्रह्मचारिणमव्ययं ॥ विव्यथेपृथिवीदेवीपर्वताश्चचकंपिरे ॥ ९ ॥ नववौपवनश्चैवनाग्निर्जज्वालवैधितः ॥ व्यभ्रमच्चापिसंविग्नंदिविनक्षत्रमंडलं ॥ १० ॥ नबभौभास्करश्चापिसोमःश्रीमुक्तमंडलः ॥ तिमिरेणाकुलंसर्वमाकाशंचाभिवद्धृतं ॥ ११ ॥ अभिभूतास्ततोदेवाविषयान्नप्रजज्ञिरे ॥ नप्रत्यभाच्चयज्ञःसदेवतास्त्रेसिरेतथा ॥ १२ ॥ ततःसयज्ञंविव्याधरौद्रेणहृदिपत्रिणा ॥ अपक्रांतस्ततोयज्ञोमृगोभूत्वासपावकः ॥ १३ ॥

किंचित्कालंफलंभुंजानोदिवियजमानरूपेणव्यराजत तथापितेनकालात्मनारुद्रेणान्वीयमानःसन् ततोप्यपक्रांतःस्वर्गात्च्युतोभूदित्यर्थः ॥ १४ ॥ अपक्रांतेयज्ञेयज्ञफलेभुक्तेसतिव्रीह्यादौगर्भवासादौच जातेयज्ञपतौसुरानइंद्रियाणिसंज्ञानप्रत्यभात्मूढान्यभूवन् हेयोपादेयविवेकशून्यान्यभूवन्नित्यर्थः ॥ १५ ॥ त्र्यंबकइतित्रीणिश्रवणमनननिदिध्यासनानिअंबकानिगमकानियस्यसपरमेश्वरः सवितुर्य ज्ञप्रसोतुर्देहस्य बाहूकर्मकरणहेतू तथाभगस्यनेत्रेमनसःसंकल्पौअहमिदंकरिष्येहमिदंनकरिष्येइत्येवंरूपौविहितप्रतिषिद्धरूपौ पूष्णोदशनान्वागिंद्रियस्थानानिमंत्रांश्चेत्यर्थः एतानिसर्वाणिधनुष्कोट्या पूर्वोक्तयालोकेषणयादेहेषणयाव्यशातयत् ॥ १६ ॥ १७ ॥ एवंयज्ञेनष्टेपिधनुष्कोटिमपिपुण्याभावात्पूर्वोक्तांरुरोधततोलोकदेहयोरपिरंजनंकुंठितमभूदित्यर्थः ॥ १८ ॥ ततोऽमरैरुक्तावाक्विविदिषंति

सतुतेनैवरूपेणदिव्यंप्राप्यव्यराजत ॥ अन्वीयमानोरुद्रेणयुधिष्ठिरनभस्तले ॥ १४ ॥ अपक्रांतेततोयज्ञेसंज्ञानप्रत्यभात्सुरान् ॥ नष्टसंज्ञेषुदेवेषुनप्राज्ञायतकिंचन ॥ १५ ॥ त्र्यंबकःसवितुर्बाहूभगस्यनयनेतथा ॥ पूष्णश्चदशनान्क्रुद्धोधनुष्कोट्याव्यशातयत् ॥ १६ ॥ प्राद्रवंततोदेवायज्ञांगानिचसर्वशः ॥ केचित्तत्रैव घूर्णंतोगतासवइवाभवन् ॥ १७ ॥ सतुविद्राव्यतत्सर्वंशितिकंठोऽवहस्यच ॥ अवष्टभ्यधनुष्कोटिंरुरोधविबुधांस्ततः ॥ १८ ॥ ततोवागमरैरुक्ताज्यांतस्यधनुषोच्छिनत् ॥ अथतत्सहसाराजंश्छिन्नज्यंविस्फुरद्धनुः ॥ १९ ॥ ततोविधनुषंदेवादेवश्रेष्ठमुपागमन् ॥ शरणंसहयज्ञेनप्रसादंचाकरोत्प्रभुः ॥ २० ॥ ततःप्रसन्नोभगवान्स्थाप्यकोपंजलाशये ॥ सजलंपावकोभूत्वाशोषयत्यनिशंप्रभो ॥ २१ ॥ भगस्यनयनेचैवबाहूचसवितुस्तथा ॥ प्रादात्पूष्णश्चदशनान्पुनर्यज्ञांश्चपांडव ॥ २२ ॥ ततःसुस्थमिदंसर्वंबभूवपुनरेवहि ॥ सर्वाणिचहवींष्यस्यदेवाभागमकल्पयन् ॥ २३ ॥ तस्मिन्क्रुद्धेऽभवत्सर्वमसुस्थंभुवनंप्रभो ॥ प्रसन्नेचपुनःसुस्थंप्रसन्नोस्यचवीर्यवान् ॥ २४ ॥ ततस्तेनिहताःसर्वेतवपुत्रामहारथाः ॥ अन्येचबहवःशूराःपांचालस्यपदानुगाः ॥ २५ ॥ नतन्मनसिकर्त्तव्यंनचतद्द्रौणिनाकृतं ॥ महादेवप्रसादेनकुरुकार्यमनंतरं ॥ २६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यांसौप्तिकैषीकपर्वणिअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ऐषीकंपर्वसमाप्तं ॥ ॥ पर्वद्वयमिदंसंलग्नं ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अस्यानंतरंस्त्रीपर्वभविष्यतितस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ हतेदुर्योधनेचैवहतेसैन्येचसर्वशः ॥ धृतराष्ट्रोमहाराजश्रुत्वाकिमकरोन्मुने ॥ १ ॥

यज्ञेनेतिपूर्वोक्तादेववाणी ज्यांश्रौतयज्ञरूपां धनुषःपूर्वोक्तवासनाद्वयात्मकात् अच्छिनत्दूरीचकार निष्कामंईश्वरप्रीत्यर्थंयज्ञंकारितवतीत्यर्थः ॥ १९ ॥ विधनुषंकाम्यकर्महीनंदेवमात्मानंदेवाइंद्रियाण्युपागमन्चित्तशुद्ध्यतिशयादात्मवश्यान्यभूवन् ततश्चईश्वरस्तैःशरणीकृतःप्रसन्नोभूत् ॥ २० ॥ कोपंरजस्तमोरूपं जलाशयेमूढचित्ते ॥ २१ ॥ ततःसात्विकोयज्ञःप्रवृत्तइत्याह भगस्येति पूर्ववदर्थः ॥ २२ ॥ सर्वाणिहवींषिसर्वाणिकर्माणिईश्वरार्पितान्येवाकुर्वन्नित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ फलितमाह नतदिति ईश्वरस्यवशेसर्वमितिज्ञात्वाशोकंमाकार्षीरितिभावः ॥ २६ ॥ ॥ इतिसौप्तिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

इदं सौप्तिकपर्व मुंबय्याख्यराजधान्यां गणपतकृष्णाजीत्यभिधानां मुद्रायंत्रालये मुद्रितं शकाब्दाः ॥१७९१॥

॥ इति श्रीमहाभारते सौप्तिकपर्व समाप्तम् ॥

॥ अथ श्रीमहाभारते स्त्रीपर्व प्रारभ्यते ॥

स्त्रीपर्व.

श्रीगणेशायनमः ॥ एवंतत्त्वदृष्ट्याशोकोनकर्तव्यइत्युक्तं लोकदृष्ट्यापिसनकार्यइत्याह हतेदुर्योधनेचैवेत्यादिनाऽध्यायेनैकेन ॥ १ ॥ २ ॥ अन्योन्यंकारितात्पांडवानांगर्भेब्रह्मशिरोस्त्रंपतत्वित्यश्वत्थाम्ना शापोदत्तः सहस्रवर्षाणिगलत्कुष्ठोभविष्यसीत्यश्वत्थाम्नः कृष्णेनशापोदत्तइत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ शून्याराजभिर्हीना केवलाउपरतोत्सवा ॥ ७ ॥ आनुपूर्व्येणेति आदौहतानामादावेवपश्चाद्धता

श्रीगणेशायनमः॥ ॥नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं॥देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥ १॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥हतेदुर्योधनेचैवहतेसैन्येच सर्वशः॥धृतराष्ट्रोमहाराजश्रुत्वाकिमकरोन्मुने॥ १ ॥ तथैवकौरवोराजाधर्मपुत्रोमहामनाः॥ कृपप्रभृतयश्चैवकिमकुर्वततेत्रयः ॥ २ ॥ अश्वत्थाम्नःश्रुतंकर्म शापादन्योन्यकारितात्॥ वृत्तांतमुत्तरंब्रूहियदभाषतसंजयः॥ ३॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥हतेपुत्रशतेदीनंछिन्नशाखमिवद्रुमं॥पुत्रशोकाभिसंतप्तंधृतरा ष्ट्रंमहीपतिं॥ ४॥ध्यानमूकत्वमापन्नंचिंतयासमभिप्लुतं॥ अभिगम्यमहाराजसंजयोवाक्यमब्रवीत्॥५॥ किंशोचसिमहाराजनास्तिशोकेसहायता॥ अक्षौ हिण्योहताश्चाष्टौदशचैवविशांपते ॥ ६॥ निर्जनेयंवसुमतीशून्यासंप्रतिकेवला॥ नानादिग्भ्यःसमागम्यनानादेश्यानराधिपाः ॥ ७॥ सहैवतवपुत्रेणसर्वेवै निधनंगताः॥ पितॄणांपुत्रपौत्राणांज्ञातीनांसुहृदांतथा॥ गुरूणांचानुपूर्व्येणप्रेतकार्याणिकारय॥ ८॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तच्छ्रुत्वाकरुणंवाक्यंपुत्रपौ त्रवधार्दितः॥ पपातभुविदुर्धर्षोवाताहतइवद्रुमः॥ ९॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥हतपुत्रोहतामात्योहतसर्वसुहृज्जनः॥ दुःखंनूनंभविष्यामिविचरन्पृथिवीमि मां॥ १०॥ किंनुबंधुविहीनस्यजीवितेनममाद्यवै॥ लूनपक्षस्यइवमेजराजीर्णस्यपक्षिणः॥ ११॥ हृतराज्योहतबंधुर्हतचक्षुश्चवैतथा॥ नभ्राजिष्येमहाप्राज्ञ क्षीणरश्मिरिवांशुमान् ॥ १२ ॥ नकृतंसुहृदांवाक्यंजामदग्न्यस्यजल्पतः॥ नारदस्यचदेवर्षेःकृष्णद्वैपायनस्यच ॥ १३ ॥ सभामध्येतुकृष्णेनयच्छ्रेयोभिहितं मम॥ अलंवैरेणतेराजन्पुत्रःसंगृह्यतामिति॥ १४॥ तच्चवाक्यमकृत्वाहंभृशंतप्यामिदुर्मतिः॥ नहिश्रोतास्मिभीष्मस्यधर्मयुक्तंप्रभाषितं॥ १५॥ दुर्योधनस्य चतथावृषभस्येवनर्दतः ॥ दुःशासनवधंश्रुत्वाकर्णस्यचविपर्ययं ॥ १६ ॥ द्रोणसूर्योपरागंचहृदयंमेविदीर्यते ॥ नस्मराम्यात्मनःकिंचित्पुरासंजयदुष्कृतं ॥ १७ ॥ यस्येदंफलमद्येहमयामूढेनभुज्यते॥ नूनंव्यपकृतंकिंचिन्मयापूर्वेषुजन्मसु॥ १८॥ येनमांदुःखभागेषुधाताकर्मसुयुक्तवान्॥ परिणामश्चवयसःस र्वबंधुक्षयश्चमे॥ १९॥ सुहृन्मित्रविनाशश्चदैवयोगादुपागतः॥ कोन्योस्तिदुःखिततरोमत्तोन्योहिपुमान्भुवि॥ २०॥

नांपश्चादेवेतिपौर्वापर्येणप्रेतानांपरेतानां कार्याणिपारलौकिकानिकर्माणि ॥ ८ ॥ ९ ॥ दुःखंयथास्यात्तथाभविष्यामि ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४॥ श्रोतास्मिश्रुतवानस्मि ॥ १५ ॥ विपर्ययंविनाशं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २०॥

तन्मामिति अद्यैवप्राणत्यागंकरिष्यामीत्यर्थः ॥ २१ ॥ वितन्वतःविरचयतः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अवृत्तेतिच्छेदः ॥ २६ ॥ २७ ॥ शल्यश्चमंत्रीतिपूर्वेणान्वयः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ब्रुव

तन्मामद्यैवपश्यंतुपांडवाःसंशितव्रताः॥ विवृतंब्रह्मलोकस्यदीर्घमध्वानमास्थितं॥२१॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तस्यलालप्यमानस्यबहुशोकंवितन्वतः॥ शोकापहंनरेंद्रस्यसंजयोवाक्यमब्रवीत् ॥ २२॥ शोकंराजन्व्यपनुदश्रुतास्तेवेदनिश्चयाः॥ शास्त्रागमाश्चविविधावृद्धेभ्योनृपसत्तम ॥ २३ ॥ सृंजयेपुत्रशोकार्तेयदूचुर्मुनयःपुरा॥ यथायौवनजंदर्पमास्थितेतेसुतेनृप॥ २४॥ नत्वयासुहृदांवाक्यंब्रुवतामवधारितं॥ स्वार्थश्चनकृतःकश्चिल्लुब्धेनफलगृद्धिना ॥ २५ ॥ असिनेवैकधारेणस्वबुद्ध्यातुविचेष्टितं॥ प्रायशोऽवृत्तसंपन्नाःसततंपर्युपासिताः ॥ २६॥ यस्यदुःशासनोमंत्रीराधेयश्चदुरात्मवान्॥ शकुनिश्चैवदुष्टात्माचित्रसेनश्चदुर्मतिः ॥ २७॥ शल्यश्चयेनवैसर्वंशल्यभूतंकृतंजगत्॥ कुरुवृद्धस्यभीष्मस्यगांधार्याविदुरस्यच ॥ २८॥ द्रोणस्यचमहाराजकृपस्यचशरद्वतः॥ कृष्णस्यचमहाबाहोनारदस्यचधीमतः ॥ २९॥ ऋषीणांचतथान्येषांव्यासस्यामिततेजसः॥ नकृतंतेनबचनंतवपुत्रेणभारत॥ नधर्मःसत्कृतःकश्चिन्नित्यंयुद्धमभीप्सता॥ ३०॥ अल्पबुद्धिरहंकारीनित्यंयुद्धमितिब्रुवन्॥ क्रूरोदुर्मर्षणोनित्यमसंतुष्टश्चवीर्यवान् ॥ ३१॥ श्रुतवानसिमेधावीसत्यवांश्चैवनित्यदा॥ नमुह्यंतीदृशाःसंतोबुद्धिमंतोभवादृशाः॥ ३२॥ नधर्मःसत्कृतःकश्चित्तवपुत्रेणमारिष॥ क्षपिताःक्षत्रियाःसर्वेशत्रूणांवर्धितंयशः॥३३॥ मध्यस्थोहित्वमप्यासीर्नक्षमंकिंचिदुक्तवान्॥ दुर्धरेणत्वयाभारस्तुलयानसमंधृतः॥३४॥ आदावेवमनुष्येणवर्तितव्यंयथाक्षमं॥ यथानातीतमर्थंवैपश्चात्तापेनयुज्यते ॥ ३५॥ पुत्रगृद्ध्यात्वयाराजन्प्रियंतस्यचिकीर्षितं॥ पश्चात्तापमिमंप्राप्तोनत्वंशोचितुमर्हसि॥३६॥ मधुयःकेवलंदृष्ट्वाप्रपातंनानुपश्यति॥ सभ्रष्टोमधुलोभेनशोचत्येवंयथाभवान्॥ ३७॥ अर्थान्नशोचन्प्राप्नोतिनशोचन्विंदतेफलं॥ नशोचन्श्रियमाप्नोतिनशोचन्विंदतेपरं॥ ३८॥ स्वयमुत्पादयित्वाग्निंवस्त्रेणपरिवेष्टयन्॥ दह्यमानोमनस्तापंभजतेनसपंडितः॥ ३९॥ त्वयैवससुतेनायंवाक्यवायुसमीरितः॥ लोभाज्येनचसंसिक्तोज्वलितःपार्थपावकः ॥ ४०॥ तस्मिन्समिद्धेपतिताःशलभाइवतेसुताः॥ तान्वैशराग्निनिर्दग्धान्नत्वंशोचितुमर्हसि॥ ४१॥ यच्चाश्रुपाताल्कलिलंवदनंवहसेनृप॥ अशास्त्रदृष्टमेतद्धिनप्रशंसंतिपंडिताः ॥४२॥ विस्फुलिंगाइवत्येतान्दहंतिकिलमानवान्॥ जहीहिमन्युंबुद्ध्यावैधारयात्मानमात्मना॥४३॥

नदुर्योधनआसीदितिशेषः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ प्रपातंपर्वतायादूर्ध्वंशं ॥ ३७ ॥ परंमोक्षं ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ दहंतिशोकाइत्यर्थात् मन्युंदैन्यं मन्युर्दैन्येक्रतौक्रुधीत्यमरः आत्मानंचित्तं आत्मनाधैर्येणधारय प्राणान्मात्याक्षीरित्यर्थः ॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ एषामरणांता अतउत्तिष्ठशोकंत्यज ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ भावांतरमभावोहिकया
चित्तुव्यपेक्षयेतिन्यायेनकृत्स्नप्रपंचस्याभावोब्रह्मतदादीनि भावोनामरूपात्मकतातन्मध्यानि तथाऽभावनिधनानीति तथाच आदावंतेचयन्नास्तिवर्तमानेपितत्तथेतिन्यायेनमध्येप्यभावभूतानांतेषांस्वमे

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमाश्वासितस्तेनसंजयेनमहात्मना ॥ विदुरोभूयएवाहबुद्धिपूर्वंपरंतपः ॥ ४४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० विशोककरणेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोमृतसमैर्वाक्यैर्ह्लादयन्पुरुषर्षभं ॥ वैचित्रवीर्यंविदुरोयदुवाचनिबोधतत् ॥ १ ॥ ॥ विदुरउवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठराजन्किंशेषेधारयात्मानमात्मना ॥ एषावैसर्वसत्वानांलोकेश्वरपरागतिः ॥ २ ॥ सर्वेक्षयांतानिचयाःपतनांताःसमुच्छ्रयाः ॥ संयोगाविप्रयोगांतामरणांतंचजीवितं ॥ ३ ॥ यदाशूरंचभीरुंचयमःकर्षतिभारत ॥ तत्किंनयोत्स्यंतिहितेक्षत्रियाःक्षत्रियर्षभ ॥ ४ ॥ अयुध्यमानोम्रियतेयुध्यमानश्चजीवति ॥ कालंप्राप्यमहाराजनकश्चिदतिवर्तते ॥ ५ ॥ अभावादीनिभूतानिभावमध्यानिभारत ॥ अभावनिधनान्येवतत्रकापरिदेवना ॥ ६ ॥ नशोचन्मृतमन्वेतिनशोचन्म्रियतेनरः ॥ एवंसांसिद्धिकेलोकेकिमर्थमनुशोचसि ॥ ७ ॥ कालःकर्षतिभूतानिसर्वाणिविविधान्युत ॥ नकालस्यप्रियःकश्चिन्नद्वेष्यःकुरुसत्तम ॥ ८ ॥ यथावायुस्तृणाग्राणिसंवर्तयतिसर्वशः ॥ तथाकालवशंयांतिभूतानिभरतर्षभ ॥ ९ ॥ एकसार्थप्रयातानांसर्वेषांतत्रगामिनां ॥ यस्यकालःप्रयात्यग्रेतत्रकापरिदेवना ॥ १० ॥ नचाप्येतान्हतान्युद्धेराजन्शोचितुमर्हसि ॥ प्रमाणंयदिशास्त्राणिगतास्तेपरमांगतिं ॥ ११ ॥ सर्वेस्वाध्यायवंतोहिसर्वेचचरितव्रताः ॥ सर्वेचाभिमुखाःक्षीणास्तत्रकापरिदेवना ॥ १२ ॥ अदर्शनादापतिताःपुनश्चादर्शनंगताः ॥ नैतेतवनतेषांत्वंतत्रकापरिदेवना ॥ १३ ॥ हतोपिलभतेस्वर्गंहत्वाचलभतेयशः ॥ उभयंनोबहुगुणंनास्तिनिष्फलतारणे ॥ १४ ॥ तेषांकामदुघाँल्लोकानिंद्रःसंकल्पयिष्यति ॥ इंद्रस्यातिथयोह्येतेभवंतिभरतर्षभ ॥ १५ ॥ नयज्ञैर्दक्षिणावद्भिर्नतपोभिर्नविद्यया ॥ स्वर्गंयांतितथामर्त्यायथाशूरारणेहताः ॥ १६ ॥ शरीराग्निषुशूराणांजुहुवुस्तेशराहुतीः ॥ हूयमानान्शरांश्चैवसेहुस्तेजस्विनोमिथः ॥ १७ ॥ एवंराजंस्त्वाचक्षेस्वर्ग्यंपंथानमुत्तमं ॥ नयुद्धादधिकंकिंचित्क्षत्रियस्येहविद्यते ॥ १८ ॥

षुप्रतीयमानानामिवनाशेव्यर्थःशोकइत्यर्थः ॥ ६ ॥ सांसिद्धिकेस्वभावसिद्धे ॥ ७ ॥ ८ ॥ संवर्तयतिस्ववशंनयति ॥ ९ ॥ तत्रगामिनांपरत्रगमनशीलानांयस्यकालउपस्थितःसोग्रेप्रयाति ॥ १० ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ अदर्शनादज्ञानात् ॥ १३ ॥ नोऽस्माकंक्षत्रियाणां ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ आचक्षेकथयामि ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ दीर्घमध्वानमास्थितंमांपांडवाअद्यैवपश्यंतुइत्युक्तंतत्राह आत्मानमिति कायंदेहं कार्यमित्यपिपाठः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ जानपदिकंसर्वसाधारणं अभावेनमरणेन त

क्षत्रियास्तेमहात्मानःशूराःसमितिशोभनाः॥ आशिषःपरमाःप्राप्तानशोच्याःसर्वएवहि ॥ १९॥ आत्मानमात्मनाश्वास्यमाशुचःपुरुषर्षभ ॥ नाद्यशोकाभि
भूतस्त्वंकायमुत्स्रष्टुमर्हसि॥ २० ॥ मातापितृसहस्राणिपुत्रदारशतानिच ॥ संसारेष्वनुभूतानिकस्यतेकस्यवावयं ॥ २१ ॥ शोकस्थानसहस्राणिभयस्थान
शतानिच॥ दिवसेदिवसेमूढमाविशंतिनपंडितं॥ २२॥ नकालस्यप्रियःकश्चिन्नद्वेष्यःकुरुसत्तम॥ नमध्यस्थःक्वचित्कालःसर्वंकालःप्रकर्षति ॥ २३॥ कालः
पचतिभूतानिकालःसंहरतेप्रजाः॥ कालःसुप्तेषुजागर्तिकालोहिदुरतिक्रमः ॥ २४॥ अनित्यंयौवनंरूपंजीवितंद्रव्यसंचयः॥ आरोग्यंप्रियसंवासोगृध्येदेषुन
पंडितः॥ २५॥ नजानपदिकंदुःखमेकःशोचितुमर्हसि॥ अप्यभावेनयुज्येततच्चास्यननिवर्तते ॥ २६॥ अशोचन्प्रतिकुर्वीतयदिपश्येत्पराक्रमं॥ भैषज्यमेतद्दुः
खस्ययदेतन्नानुचिंतयेत्॥२७॥ चिंत्यमानंहिनव्येतिभूयश्चापिप्रवर्धते॥ अनिष्टसंप्रयोगाच्चविप्रयोगात्प्रियस्यच॥२८॥ मानुषामानसैर्दुःखैर्दह्यंतेचाल्पबुद्ध
यः॥ नार्थोनधर्मोनसुखंयदेतदनुशोचसि॥ २९॥ नचनापैतिकार्यार्थात्त्रिवर्गाच्चैवहीयते॥ अन्यामन्यांधनावस्थांप्राप्यवैशेषिकींनराः॥ असंतुष्टाःप्रमुह्यंति
संतोषंयांतिपंडिताः॥३०॥ प्रज्ञयामानसंदुःखंहन्याच्छारीरमौषधैः॥ एतद्विज्ञानसामर्थ्यंनबालैःसमतामियात्॥३१॥ शयानंचानुशेतेहितिष्ठंतंचानुतिष्ठति॥
अनुधावतिधावंतंकर्मपूर्वकृतंनरं॥ ३२॥ यस्यांयस्यामवस्थायांयत्करोतिशुभाशुभं॥ तस्यांतस्यामवस्थायांतत्फलंसमुपाश्नुते॥ ३३॥ येनयेनशरीरेणय
द्यत्कर्मकरोतियः॥ तेनतेनशरीरेणतत्फलंसमुपाश्नुते॥ ३४॥ आत्मैवह्यात्मनोबंधुरात्मैवरिपुरात्मनः॥ आत्मैवह्यात्मनःसाक्षीकृतस्यापकृतस्यच॥ ३५॥ शु
भेनकर्मणासौख्यंदुःखंपापेनकर्मणा॥ कृतंभवतिसर्वत्रनाकृतंविद्यतेक्वचित्॥ ३६॥ नहिज्ञानविरुद्धेषुबह्वपायेषुकर्मसु॥ मूलघातिषुसज्जंतेबुद्धिमंतोभवद्वि
धाः॥ ३७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप०धृतराष्ट्रविशोककरणेद्वितीयोऽध्यायः॥ २॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥
॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥सुभाषितैर्महाप्राज्ञशोकोयंविगतोमम॥ भूयएवतुवाक्यानिश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः॥ १॥

च्चदुःखंच ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ कार्यार्थान्नापैतीतिनापित्वपैत्येव ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अवस्थायांयौवनादिरूपायां ॥ ३३ ॥ येनेति स्थूलेनदेहेनकृतंतत्तेनैवभुज्यते मनःकृतंचेत्तेनैवभुज्य
तेस्वप्नादौ ॥ ३४ ॥ अपकृतस्यायथार्थस्य ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ मूलंशरीरं ॥ ३७ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सुभाषितैरिति ॥ १ ॥

॥ २ ॥ शांतिचित्तस्योपरतिं ॥ ३ ॥ शांतौहेतुर्लोकस्यअशाश्वतत्त्वज्ञानमित्याह अशाश्वतमिति ॥ ४ ॥ यदेति पितृवनंमृत्युं ॥ ५॥ यदिमरणमात्राद्विमुच्यतेतर्हिदेहशोषणंकिमर्थंक्रियतइत्याह निर्मांसैरि ति तत्रपरलोके तेषांमृतानां परेतपस्विनः तस्मान्मरणानंतरमपिविषमगतिरस्स्येवेत्यर्थः ॥ ६ ॥ येनहेतुनाअदृष्टरूपेणकुलेनरूपेणचविशेषणंप्रामोतिसोदृष्टरूपोहेतुःसर्वत्रकार्येस्तीतिपूर्वकर्माधीनेषुपुत्रादि

अनिष्टानांचसंसर्गादिष्टानांचविसर्जनात् ॥ कथंहिमानसैर्दुःखैःप्रमुच्यंतेतुपंडिताः ॥ २ ॥ ॥ विदुरउवाच ॥ ॥ यतोयतोमनोदुःखात्सुखाद्वाविप्रमुच्यते ॥ ततस्ततोनियम्यैतच्छांतिंविंदेतवैबुधः ॥ ३ ॥ अशाश्वतमिदंसर्वंचिंत्यमानंनरर्षभ ॥ कदलीसन्निभोलोकःसारोह्यस्यनविद्यते ॥ ४ ॥ यदाप्राज्ञाश्चमूढाश्चधनवंतोथनिर्धनाः ॥ सर्वेपितृवनंप्राप्यस्वपंतिविगतज्वराः ॥ ५ ॥ निर्मांसैरस्थिभूयिष्ठैर्गात्रैःस्नायुनिबंधिभिः ॥ किंविशेषंप्रपश्यंतितत्रतेषांपरेजनाः ॥ ६ ॥ येनप्रत्यवगच्छेयुःकुलरूपविशेषणं ॥ कस्मादन्योन्यमिच्छंतिविप्रलब्धधियोनराः ॥ ७ ॥ गृहाणीवहिमर्त्यानामाहुर्देहानिपंडिताः ॥ कालेनविनियुज्यंतेसत्वमेकंतुशाश्वतं ॥ ८ ॥ यथाजीर्णमजीर्णंवावस्त्रंत्यक्त्वातुपूरुषः ॥ अन्यद्रोचयतेवस्त्रमेवंदेहाःशरीरिणां ॥ ९ ॥ वैचित्रवीर्यसाध्यंहिदुःखंवायदिवासुखं ॥ प्राप्नुवंतीहभूतानिस्वकृतेनैवकर्मणा ॥ १० ॥ कर्मणाप्राप्यतेस्वर्गःसुखंदुःखंचभारत ॥ ततोवहतितंभारमवशःस्ववशोपिवा ॥ ११ ॥ यथाचमृन्मयंभांडंचक्रारूढंविपद्यते ॥ किंचित्प्रक्रियमाणंवाकृतमात्रमथापिवा ॥ १२ ॥ छिन्नंवाप्यवरोप्यंतमवतीर्णमथापिवा ॥ आर्द्रंवाप्यथवाशुष्कंपच्यमानमथापिवा ॥ १३ ॥ उत्तार्यमाणमापाकादुद्धृतंचापिभारत ॥ अथवापरिभुज्यंतमेवंदेहाःशरीरिणां ॥ १४ ॥ गर्भस्थोवाप्रसूतोवाप्यथवादिवसांतरः ॥ अर्धमासगतोवापिमासमात्रगतोपिवा ॥ १५ ॥ संवत्सरगतोवापिद्विसंवत्सरएववा ॥ यौवनस्थोथमध्यस्थोवृद्धोवापिविपद्यते ॥ १६ ॥ प्राक्कर्मभिस्तुभूतानिभवंतिनभवंतिच ॥ एवंसांसिद्धिकेलोकेकिमर्थमनुतप्यसे ॥ १७ ॥ यथातुसलिलंराजन्क्रीडार्थमनुसंचरन् ॥ उन्मज्जेच्चनिमज्जेच्चकिंचित्सत्वंनराधिप ॥ १८ ॥ एवंसंसारगहनेउन्मज्जननिमज्जने ॥ कर्मभोगेनबध्यंतेक्लिश्यंतेचाल्पबुद्धयः ॥ १९ ॥ येतुप्राज्ञाःस्थिताःसत्वेसंसारेस्मिन्हितैषिणः ॥ समागमज्ञाभूतानांतेयांतिपरमांगतिं ॥ २० ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० विशोककरणेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

संयोगवियोगेषुनशोकादिकंयुक्तमितिभावः ॥ ७ ॥ सत्वंलिंगशरीरं शाश्वतंमोक्षपर्यंतंस्थायित्वात् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अवरोप्यंतंअवरोप्यमाणं ॥ १३ ॥ आपाकात्कुलालकृतात्पात्रपाककृद्दात् ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

कथमिति ॥ १॥ जन्मप्रभृतिशुक्रशोणितसंयोगादारभ्य क्रियागर्भवृद्धिरूपाउपलक्ष्यते कलिलंशुक्रशोणितसंयोगः एकरात्रोषितंकलिलंभवतिपंचरात्राद्बुद्बुदइत्यादिशास्त्राद्गम्यते तत्रकलिलेवसतेजीवइ तिशेषः किंचिदंतरंपूर्वदिनापेक्षयावृत्यवस्थाभेदेनअल्पेनपरिमाणांतरेण॥ २ ॥ पंचमेमासेअतीतेअवयवाभिवृद्धेपिंडेवासंचैतन्यस्याविर्भावंअकल्पयत् पूर्वंचैतन्यसत्तामात्रंपंचमेतीतेतुषष्ठेआविर्भावइ तिविशेषः ततःसदशमासाभ्यंतरेसंपूर्णांगर्भोजायते ॥ ३॥ ४ ॥ ५ ॥ तस्माद्योनिद्वारात् संसारात्संसारंप्राप्य ॥ ६ ॥ ७॥ संगःविषयसंगःस्वादुर्येषांतैः ॥ ८ ॥ ९ ॥ यद्यपिमूढःपापंनावैतितथापिध्यानपरि

॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥कथंसंसारगहनंविज्ञेयंवदतांवर॥एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंतत्त्वमाख्याहिपृच्छतः॥१॥ ॥विदुरउवाच॥ ॥जन्मप्रभृतिभूतानांक्रियास र्वोपलक्ष्यते॥पूर्वमेवेहकलिलेवसतेकिंचिदंतरं॥२॥ततःसपंचमेऽतीतेमासेवासमकल्पयत्॥ततःसर्वांगसंपूर्णोगर्भोवैसतुजायते॥३॥अमेध्यमध्येवसति मांसशोणितलेपने॥ततस्तुवायुवेगेनऊर्ध्वपादोह्यधःशिराः॥४॥योनिद्वारमुपागम्यबहून्क्लेशान्समृच्छति॥योनिसंपीडनाच्चैवपूर्वकर्मभिरन्वितः॥५॥ तस्मान्मुक्तःससंसाराद्न्यान्पश्यत्युपद्रवान्॥ग्रहास्तमनुगच्छंतिसारमेयाइवामिषं॥६॥ततःप्राप्तोत्तरेकालेव्याधयश्चापितंतथा॥उपसर्पंतिजीवंतंबध्यमा नंस्वकर्मभिः॥७॥तंबद्धमिंद्रियैःपाशैःसंगस्वादुभिरावृतं॥व्यसनान्यपिवर्तंतेविविधानिनराधिप॥८॥बध्यमानश्चतैर्भूयोनैवतृप्तिमुपैतिसः॥तदानावैति चैवायंप्रकुर्वन्साध्वसाधुवा॥९॥तथैवपरिरक्षंतियेध्यानपरिनिष्ठिताः॥अयंनबुध्यतेतावद्यमलोकमथागतं॥१०॥यमदूतैर्विकृष्यंश्चमृत्युंकालेनगच्छति॥ वाग्घीनस्यचयन्मात्रमिष्टानिष्टंकृतंमुखे॥भूयएवात्मनात्मानंबध्यमानमुपेक्षते॥११॥अहोविनिकृतोलोकोलोभेनचवशीकृतः॥लोभक्रोधभयोन्मत्तो नात्मानमवबुध्यते॥१२॥कुलीनत्वेचरमतेदुष्कुलीनान्विकुत्सयन्॥धनदर्पेणदृप्तश्चदरिद्रान्परिकुत्सयन्॥१३॥मूर्खानितिपरानाहनात्मानंसमवेक्षते॥दो षान्क्षिपतिचान्येषांनात्मानंशास्तुमिच्छति॥१४॥यदाप्राज्ञाश्चमूर्खाश्चधनवंतश्चनिर्धनाः॥कुलीनाश्चाकुलीनाश्चमानिनोथाप्यमानिनः॥१५॥सर्वे पितृवनंप्राप्ताःस्वपंतिविगतत्वचः॥निर्मांसैरस्थिभूयिष्ठैर्गात्रैःस्नायुनिबंधनैः॥१६॥विशेषंनप्रपश्यंतितत्रतेषांपरेजनाः॥येनप्रत्यवगच्छेयुःकुलरूपवि शेषणं॥१७॥

निष्ठितास्ततस्तथैवयथाशास्त्रमात्मानंपरिरक्षंत्येव ॥१०॥ तस्यैवंयमदूतैर्नीयमानस्यवाग्घीनस्यसर्वेंद्रियविकलस्ययन्मात्रंयत्किंचिदिष्टानिष्टंपुण्यंपापंतन्मुखेप्रथमंकृतंभवति तत्रापिपुण्यफलंभुंजानोविषये षुयोगात् आत्मानंबध्यमानंगर्भवासादिनायात्स्यमानंउपेक्षतेनतुस्वहितंकामयते ॥११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ विगतत्वचःआच्छादनहीनाः ॥ १६ ॥ तस्यनास्तिक्यमनुवदति येनेत्यादिना ॥१७॥

यदेतिसार्धःपरमतानुवादः प्रत्यक्षादितःसर्वैसर्वाणिभूतानिसमंतुल्यंस्वपंतिक्रमिविड्भस्मभावंगच्छंतितदान्योन्यंप्रलब्धुंविप्रलब्धुंऋत्विग्यजमानंदेहिअमुंलोकंप्राप्स्यसीतिप्रतारयितुंदुर्बुधाःदुष्पंडिताइच्छं
ति देहरूपस्यात्मनोनष्टत्वात्आमुष्मिकफलवचनमनर्थकंस्यादितिभावः॥ १८॥ वर्तेतपरमार्थसाधनव्यापारंकुर्यात्॥ १९ ॥ पंथानोमार्गान्द्वितीयार्थेप्रथमा अन्यान्गतिमार्गान्मोक्षयतेकिंतुऊर्ध्वमार्गमे
वप्रापयति ॥२०॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्थोऽध्यायः॥ ४॥ ॥छ॥ ॥ यदिदंधर्मगहनमित्यध्यायस्यविवरणं उत्तराध्यायेनक्रियते अहोखलुमहद्दुःखमित्यादिना॥ १॥ २॥

यदासर्वेसमंन्यस्ताःस्वपंतिधरणीतले॥ कस्मादन्योन्यमिच्छंतिप्रलब्धुमिहदुर्बुधाः॥ १८॥ प्रत्यक्षंचपरोक्षंचयोनिशम्यश्रुतिंत्विमां ॥ अध्रुवेजीवलोकेस्मिन्
योधर्ममनुपालयन्॥ जन्मप्रभृतिवर्तेतप्राप्नुयात्परमांगतिं॥ १९॥ एवंसर्वंविदित्वावैयस्तत्त्वमनुवर्तते॥ सप्रमोक्षयतेसर्वान्पंथानोमनुजेश्वर॥ २०॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० विशोककरणेचतुर्थोऽध्यायः॥ ४॥ ॥ छ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥ यदिदंधर्मगहनंबुद्ध्यासमनुगम्यते॥ तद्वि
विस्तरतःसर्वंबुद्धिमार्गंप्रशंसमे॥ १॥ ॥ विदुरउवाच॥ ॥ अत्रतेवर्तयिष्यामिनमस्कृत्वास्वयंभुवे॥ यथासंसारगहनंवदंतिपरमर्षयः॥ २॥ कश्चिन्मह
तिकांतारेवर्तमानोद्विजःकिल॥ महद्दुर्गमनुप्राप्तोवनंक्रव्यादसंकुलं ॥ ३॥ सिंहव्याघ्रगजर्क्षौघैरतिघोरंमहास्वनैः॥ पिशितादैरतिभयैर्महोग्राकृतिभिस्तथा
॥ ४॥ समंतात्संपरिक्षिप्तंयत्स्मदृष्ट्वात्रसेद्यमः॥ तदस्यदृष्ट्वाहृदयमुद्वेगमगमत्परं॥ ५॥ अभ्युच्छ्रयंचरोम्णांवैविक्रियाश्चपरंतप॥ सतद्वनंव्यनुसरन्संप्रधावन्नि
तस्ततः॥ ६॥ वीक्षमाणोदिशःसर्वाःशरणंक्वभवेदिति॥ सतेषांछिद्रमन्विच्छन्प्रद्रुतोभयपीडितः॥ ७॥ नचनिर्यातिवैदूरंनवातैर्विप्रमोच्यते॥ अथापश्यद्वनंघोरं
समंताद्वागुरावृतं॥ ८॥ बाहुभ्यांसंपरिक्षिप्तंस्त्रियापरमघोरया॥ पंचशीर्षधरैर्नागैःशैलैरिवसमुन्नतैः ॥ ९॥ नभःस्पृशैर्महावृक्षैःपरिक्षिप्तंमहावनं॥ वनमध्ये
चतत्राभूदुदपानःसमावृतः॥ १०॥ वल्लीभिस्तृणच्छन्नाभिर्दृढाभिरभिसंवृतः॥ पपातसद्विजस्तत्रनिगूढेसलिलाशये॥ ११॥ विलग्नश्चाभवत्तस्मिन्लतासंतान
संकुले॥ पनसस्ययथाजातंवृंतबद्धंमहाफलं॥ १२॥ सतथालंबतेतत्र्यूर्ध्वपादोह्यधःशिराः॥ अथतत्रापिचान्योस्यभूयोजातउपद्रवः॥ १३॥ कूपमध्येम
हानागमपश्यतमहाबलं॥ कूपवीनाहवेलायामपश्यतमहागजं॥ १४॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥

द्वाभ्यामविद्याकर्मभ्यांजायतइतिद्विजःजंतुःवनंसंसारःक्रव्यादाव्याधयः॥ ३ ॥ महान्स्वनोदुःखशब्दोयैस्तैः सिंहादिभिर्व्याधिभिः॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७॥ वागुराःविषयतृष्णादिवासनाः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥
॥ ११ ॥ विलग्नःतत्रैवाभिमानवान् ॥ १२ ॥ ऊर्ध्वपादोह्यधःशिराःस्वर्गच्युतःसंसारमनुसृतः॥ १३ ॥ नागंकालसर्पं वीनाहोमुखबंधनं तस्यस्वदेहकूपप्रच्छादकस्यमरणकारणस्यक्रोधलोभादेर्वेलायांसं
वत्सराख्यःकालगजःपरिवर्तते तंतिरोधातुंसहायोभवति ॥ १४ ॥

षट्कृतवः वक्त्राणि यस्य तं कृष्णशुक्लं कृष्णशुक्लपक्षमयं द्विषट्काः द्वादश पादा मासा यस्य वल्ली जीविताशा वृक्ष आयुर्जीवितकालः ॥ १५ ॥ प्रशाखासु बाल्ययौवनाद्यवस्थासु मधुकराः कामरसार्थिन इंद्रियगणाः ॥ १६ ॥ मधुकामान्संवृत्य संगृह्य निकेताः संधिगृहास्तज्जाः समीहंते इंद्रियमधुकराः ॥ १७ ॥ इंद्रियतृष्णया जीवोपि न तृप्यतीत्याह तेषामिति ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ तत्रैव कामसुखे कृष्णाः श्वे

षड्वक्त्रंकृष्णशुक्लंचद्विषट्कपदचारिणं ॥ क्रमेणपरिसर्पंतंवल्लीवृक्षसमावृतं ॥ १५ ॥ तस्यचापिप्रशाखासुवृक्षशाखावलंबिनः ॥ नानारूपामधुकराघोररूपाभयावहाः ॥ १६ ॥ आसतेमधुसंवृत्यपूर्वमेवनिकेतजाः ॥ भूयोभूयःसमीहंतेमधूनिभरतर्षभ ॥ १७ ॥ स्वादनीयानिभूतानांयैर्बालोविप्रकृष्यते ॥ तेषांमधूनांबहुधाधाराप्रस्रवतेतदा ॥ १८ ॥ आलंबमानःसपुमान्धारांपिबतिसर्वदा ॥ नचास्यतृष्णाविरतापिबमानस्यसंकटे ॥ १९ ॥ अभीप्सतितदानित्यमतृप्तःसपुनःपुनः ॥ नचास्यजीवितेराजन्निर्वेदःसमजायत ॥ २० ॥ तत्रैवचमनुष्यस्यजीविताशाप्रतिष्ठिता ॥ कृष्णाःश्वेताश्चतंवृक्षंकुट्टयंतिचमूषिकाः ॥ २१ ॥ व्यालैश्चवनदुर्गांतेस्त्रियाचपरमोग्रया ॥ कूपाधस्ताच्चनागेनवीनाहेकुंजरेणच ॥ २२ ॥ वृक्षप्रपाताच्चभयंमूषिकेभ्यश्चपंचमं ॥ मधुलोभान्मधुकरैःषष्ठमाहुर्महद्भयं ॥ २३ ॥ एवंसवसतेतत्रक्षिप्तःसंसारसागरे ॥ नचैवजीविताशायांनिर्वेदमुपगच्छति ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० विशोककरणेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥

॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ अहोखलुमहद्दुःखंकृच्छ्रवासश्चतस्यह ॥ कथंतस्यरतिस्तत्रतुष्टिर्वावदतांवर ॥ १ ॥ सदेशःक्वनुयत्रासौवसतेधर्मसंकटे ॥ कथंवासविमुच्येतनरस्तस्मान्महाभयात् ॥ २ ॥ एतन्मेसर्वमाचक्ष्वसाधुचेष्टामहेतदा ॥ कृपामेमहतीजातातस्याभ्युद्धरणेनहि ॥ ३ ॥

॥ विदुरउवाच ॥ ॥ उपमानमिदंराजन्मोक्षविद्भिरुदाहृतं ॥ सुकृतंविंदतेयेनपरलोकेषुमानवः ॥ ४ ॥ उच्यतेयत्तुकांतारंमहासंसारएवसः ॥ वनंदुर्गंहियच्चैतत्संसारगहनंहितत् ॥ ५ ॥ येचतेकथिताव्यालाव्याधयस्तेप्रकीर्तिताः ॥ यासानारीबृहत्कायाअध्यतिष्ठतत्रवै ॥ ६ ॥ तामाहुस्तुजरांप्राज्ञारूपवर्णविनाशिनीं ॥ यस्तत्रकूपोनृपतेसतुदेहःशरीरिणाम् ॥ ७ ॥ यस्तत्रवसतेधस्तान्महाहिःकालएवसः ॥ अंतकःसर्वभूतानांदेहिनांसर्वहार्यसौ ॥ ८ ॥ कूपमध्येचयाजातावल्लीयत्रसमानवः ॥ प्रतानेलंबतेलग्नोजीविताशाशरीरिणां ॥ ९ ॥ सयस्तुकूपवीनाहेतंवृक्षंपरिसर्पति ॥ षड्वक्त्रःकुंजरोराजन्सतुसंवत्सरःस्मृतः ॥ १० ॥ ॥ ६ ॥

ताश्च मूषिकाः रात्र्यहानि वृक्षं कुट्टयंति आयुः क्षिण्वंति ॥ २१ ॥ व्यालैः दुष्टमतंगजादितुल्यैर्व्याधिभिः स्त्रिया जरया नागेन मृत्युसर्पेण कुंजरेण संवत्सराख्येन कालेन ॥ २२ ॥ वृक्षप्रपातो मरणं मधुलोभाद्विषयसुखासक्तेः ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इति स्त्रीपर्वणि नैलकंठीये भारतभावदीपे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ अहो खल्विति स्पष्टार्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ येनेति येननिर्वेदेनपाशांश्छिंदंति ॥ १४ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अहोभिहितमिति ॥ १ ॥
॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ निधयःकालस्यकर्तव्यार्थसाधकाः अभिलिखितानिसर्वतोवयसाआयुषासुखदुःखजराव्याधिभिःकर्मणाअदृष्टरूपेणन्यस्तानि ॥ १२ ॥

मुखानिऋतवोमासाःपादाद्वादशकीर्तिताः॥ येतुवृक्षंनिकृंतंतिमूषिकाःपन्नगास्तथा॥ ११ ॥ रात्र्यहानितुतान्याहुर्भूतानांपरिचिंतकाः॥ येतेमधुकरास्तत्रका
मास्तेपरिकीर्तिताः॥ १२ ॥ यास्तुताबहुशोधाराःस्रवंतिमधुनिस्रवं॥ तांस्तुकामरसान्विद्याद्यत्रमज्जंतिमानवाः॥ १३॥ एवंसंसारचक्रस्यपरिवृत्तिंविदुर्बुधाः॥
येनसंसारचक्रस्यपाशांश्छिंदंतिवैबुधाः॥ १४ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० विशोककरणेषष्ठोऽध्यायः॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥ अहोभिहितमाख्यानंभवतातत्त्वदर्शिना॥ भूयएवतुमेहर्षःश्रुत्वावागमृतंतव॥१॥ ॥ विदुरउवाच॥ ॥ शृणुभूयःप्रवक्ष्यामिमार्गस्यैत
स्यविस्तरं॥ यच्छ्रुत्वाविप्रमुच्यंतेसंसारेभ्योविचक्षणाः ॥ २ ॥ यथातुपुरुषोराजन्दीर्घमध्वानमास्थितः ॥ क्वचित्क्वचिच्छ्रमाच्छ्रांतःकुरुतेवासमेववा ॥ ३ ॥
एवंसंसारपर्यायगर्भवासेषुभारत ॥ कुर्वंतिदुर्बुधावासंमुच्यंतेतत्रपंडिताः ॥ ४ ॥ तस्मादध्वानमेवैतमाहुःशास्त्रविदोजनाः ॥ यत्तुसंसारगहनंवनमाहुर्मनी
षिणः॥ ५॥ सोयंलोकसमावर्त्तोमर्त्यानांभरतर्षभ॥ चराणांस्थावराणांचनगृध्येत्तत्रपंडितः॥ ६॥ शारीरामानसाश्चैवमर्त्यानांयेतुव्याधयः ॥ प्रत्यक्षाश्चप
रोक्षाश्चतेव्यालाःकथिताबुधैः॥ ७॥ क्लिश्यमानाश्चतैर्नित्यंवार्यमाणाश्चभारत॥ स्वकर्मभिर्महाव्यालैर्नोद्विजंत्यल्पबुद्धयः ॥ ८ ॥ अथापितैर्विमुच्येतव्याधि
भिःपुरुषोनृप॥ आवृणोत्येवतंपश्चाज्जरारूपविनाशिनी॥ ९॥ शब्दरूपरसस्पर्शैर्गंधैश्चविविधैरपि॥ मज्जमांसमहापंकेनिरालंबेसमंततः ॥ १० ॥ संवत्सरा
श्चमासाश्चपक्षाहोरात्रसंधयः॥ क्रमेणास्योपयुंजंतिरूपमायुस्तथैवच॥ ११ ॥ एतेकालस्यनिधयोनैनान्जानंतिदुर्बुधाः॥ धात्राभिलिखितान्याहुःसर्वभूता
निकर्मणा॥ १२ ॥रथःशरीरंभूतानांसत्वमाहुस्तुसारथिं॥ इंद्रियाणिहयानाहुःकर्मबुद्धिस्तुरश्मयः॥ १३॥ तेषांहयानांयोवेगंधावतामनुधावति॥ सतुसंसार
चक्रेस्मिंश्चक्रवत्परिवर्तते॥ १४ ॥ यस्तान्संयमतेबुद्ध्यासंयतोननिवर्तते॥ येतुसंसारचक्रेस्मिंश्चक्रवत्परिवर्तिते॥ १५॥

सत्वंबुद्धिः कर्मबुद्धिर्मनः मनःप्रग्रहमेवचेतिश्रुतेः ॥ १३ ॥ यःसंघाताभिमानीभोक्तावेगमनुधावतिकर्ममार्गप्रवृत्तिमनुसरति परिवर्ततेभ्रमति ॥ १४ ॥ यःसंयतःसंयमी तानिंद्रियाद्यान्संयमतेसंयच्छतेसन
निवर्तते संसारेस्मृतःसन्नपुनरावर्तते ॥ १५ ॥

जीवंतोपितादृशानमुह्यंतिनभ्रमंतियोनिचक्रे ॥ १६ ॥ शतशाखःसंसारवृक्षः ॥ १७ ॥ क्रोधलोभौनिराकृतौयेनसः याम्यंयमलोकप्रापकंसंसारगहनं ॥ १९ ॥ अनुतर्षुलंतृष्णाशीलंलक्ष्मीकल्पं ॥ २० ॥

भ्रममाणानमुह्यंतिसंसारेनभ्रमंतिते॥ संसारेभ्रमतांराजन्दुःखमेतद्धिजायते ॥ १६॥ तस्मादस्यनिवृत्त्यर्थंयत्नमेवाचरेद्बुधः॥ उपेक्षानात्रकर्तव्याशतशाखःप्रवर्धते॥ १७॥ यतेंद्रियोनरोराजन्क्रोधलोभनिराकृतः॥संतुष्टःसत्यवादीयःसशांतिमधिगच्छति॥१८॥ याम्यमाहूरथंत्वेनंमुह्यंतेयेनदुर्बुधाः॥ सचैतस्मान्मुयाद्राजन्यत्त्वंप्राप्तोनराधिप॥ १९॥ अनुतर्षुलमेवैतद्दुःखंभवतिमारिष ॥ राज्यनाशंसुहृन्नाशंसुतनाशंचभारत॥ साधुःपरमदुःखानांदुःखभैषज्यमाचरेत्॥२०॥ ज्ञानौषधमवाप्येहदूरपारंमहौषधं॥ छिंद्याद्दुःखमहाव्याधिंनरःसंयतमानसः॥२१॥ नविक्रमोनचाप्यर्थोनमित्रंनसुहृज्जनः॥ तथोन्मोचयतेदुःखाद्यथात्मास्थिरसंयमः॥ २२ ॥ तस्मान्मैत्रंसमास्थायशीलमापद्यभारत॥ दमस्त्यागोप्रमादश्चतेत्रयोब्रह्मणोहयाः॥ २३॥ शीलरश्मिसमायुक्तःस्थितोयोमानसेरथे॥ त्यक्त्वामृत्युभयंराजन्ब्रह्मलोकंसगच्छति॥२४॥ अभयंसर्वभूतेभ्योयोददातिमहीपते॥ सगच्छतिपरंस्थानंविष्णोःपदमनामयं ॥ २५॥ नतत्क्रतुसहस्रेणनोपवासैश्चनित्यशः ॥ अभयस्यचदानेनयत्फलंप्राप्नुयान्नरः ॥ २६ ॥ नह्यात्मनःप्रियतरंकिंचिद्भूतेषुनिश्चितं॥ अनिष्टंसर्वभूतानांमरणंनामभारत॥ २७॥ तस्मात्सर्वेषुभूतेषुदयाकार्याविपश्चिता॥ नानामोहसमायुक्ताबुद्धिजालेनसंवृताः॥ २८॥ असूक्ष्मदृष्टयोमंदाभ्राम्यंतेतत्रतत्रह॥ सुसूक्ष्मदृष्टयोराजन्व्रजंतिब्रह्मशाश्वतं॥ २९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० विशोककरणेसप्तमोऽध्यायः॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ विदुरस्यतुतद्वाक्यंनिशम्यकुरुसत्तमः॥ पुत्रशोकाभिसंतप्तःपपातभुविमूर्छितः॥ १ ॥ तंतथापतितंभूमौनिःसंज्ञंप्रेक्ष्यबांधवाः॥ कृष्णद्वैपायनश्चैवक्षत्ताचविदुरस्तथा॥२॥ संजयः सुहृदश्चान्येद्वास्थायेचास्यसंमताः॥ जलेनसुखशीतेनतालवृंतैश्चभारत॥३॥ पस्पर्शुश्चकरैर्गात्रंवीज्यमानश्चयत्नतः॥ आश्वास्यतुचिरंकालंधृतराष्ट्रंतथागतं॥ ४ ॥ अथदीर्घस्यकालस्यलब्धसंज्ञोमहीपतिः॥ विललापचिरंकालंपुत्राधिभिरभिप्लुतः॥५॥ धिगस्तुखलुमानुष्यंमानुषेषुपरिग्रहे॥ यतोमूलानिदुःखानिसंभवंतिमुहुर्मुहुः॥६॥ पुत्रनाशेर्थनाशेचज्ञातिसंबंधिनामथ॥ प्राप्यतेसुमहद्दुःखंविषाग्निप्रतिमंविभो॥ ७॥

दूरपारंब्रह्मज्ञानं ॥ २१ ॥ स्थिरःपुनर्निवर्तितुमसमर्थःसंयमस्तुच्छविषयेभ्यइंद्रियपरावृत्तिर्यस्यतादृशः आत्मास्वयं ॥ २२ ॥ ब्रह्मणःब्रह्मलोकस्यप्रापकाइतिशेषः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विदुरस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

येनदह्यंतिगात्राणियेनप्रज्ञाविनश्यति ॥ येनाभिभूतःपुरुषोमरणंबहुमन्यते ॥ ८ ॥ तदिदंव्यसनंप्राप्तंमयाभाग्यविपर्ययात् ॥ तस्यांतंनाधिगच्छामिकृतेप्रा
णविमोक्षणात् ॥ ९ ॥ तथैवाहंकरिष्यामिअद्यैवद्विजसत्तम ॥ इत्युक्त्वातुमहात्मानंपितरंब्रह्मवित्तमं ॥ १० ॥ धृतराष्ट्रोभवन्मूढःसशोकंपरमंगतः ॥ अभूच्चतू
ष्णींराजासौध्यायमानोमहीपते ॥ ११ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकृष्णद्वैपायनःप्रभुः ॥ पुत्रशोकाभिसंतप्तंपुत्रंवचनमब्रवीत् ॥ १२ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ धृतराष्ट्र
महाबाहोयत्त्वांवक्ष्यामितच्छृणु ॥ श्रुतवानसिमेधावीधर्मार्थकुशलःप्रभो ॥ १३ ॥ नतेस्त्यविदितंकिंचिद्वेदितव्यंपरंतप ॥ अनित्यतांहिमर्त्यानांविजानासिन
संशयः ॥ १४ ॥ अध्रुवेजीवलोकेचस्थानेवाशाश्वतेसति ॥ जीवितेमरणांतेचकस्माच्छोचसिभारत ॥ १५ ॥ प्रत्यक्षंतवराजेंद्रवैरस्यास्यसमुद्भवः ॥ पुत्रंतेका
रणंकृत्वाकालयोगेनकारितः ॥ १६ ॥ अवश्यंभवितव्येचकुरूणांवैशसेनृप ॥ कस्माच्छोचसितान्शूरान्गतान्परमिकांगतिं ॥ १७ ॥ जानताचमहाबाहोविदु
रेणमहात्मना ॥ यतितंसर्वयत्नेनशमंप्रतिजनेश्वर ॥ १८ ॥ नचदैवकृतोमार्गःशक्योभूतेनकेनचित् ॥ घटतापिचिरंकालंनियंतुमितिमेमतिः ॥ १९ ॥ देवतानां
हियत्कार्यंमयाप्रत्यक्षतःश्रुतं ॥ तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामियथास्थैर्यंभवेत्तव ॥ २० ॥ पुराहंत्वरितोयातःसभामैंद्रींजितक्लमः ॥ अपश्यंतत्रचतदासमवेतान्दिवौकसः
॥ २१ ॥ नारदप्रमुखाश्चापिसर्वेदेवर्षयोनघ ॥ तत्रचापिमयादृष्टापृथिवीपृथिवीपते ॥ २२ ॥ कार्यार्थमुपसंप्राप्तादेवतानांसमीपतः ॥ उपगम्यतदाधात्रींदेवा
नाहसमागतान् ॥ २३ ॥ यत्कार्यंममयुष्माभिर्ब्रह्मणःसदनेतदा ॥ प्रतिज्ञातंमहाभागास्तच्छीघ्रंसंविधीयतां ॥ २४ ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाविष्णुर्लोकनमस्कृ
तः ॥ उवाचवाक्यंप्रहसन्पृथिवींदेवसंसदि ॥ २५ ॥ धृतराष्ट्रस्यपुत्राणांयस्तुज्येष्ठःशतस्यवै ॥ दुर्योधनइतिख्यातःसतेकार्यंकरिष्यति ॥ २६ ॥ तंचप्राप्यमहीपा
लंकृतकृत्याभविष्यसि ॥ तस्यार्थेपृथिवीपालाःकुरुक्षेत्रंसमागताः ॥ २७ ॥ अन्योन्यंघातयिष्यंतिदृढैःशस्त्रैःप्रहारिणः ॥ ततस्तेभवितादेविभारस्ययुधिनाशनं
॥ २८ ॥ गच्छशीघ्रंस्वकंस्थानंलोकान्धारयशोभने ॥ यएषतेसुतोराजन्लोकसंहारकारणात् ॥ २९ ॥ कलेरंशःसमुत्पन्नोगांधार्याजठरेनृप ॥ अमर्षीचपल
श्चापिक्रोधनोदुष्प्रसाधनः ॥ ३० ॥ दैवयोगात्समुत्पन्नाभ्रातरश्चास्यतादृशाः ॥ शकुनिर्मातुलश्चैवकर्णश्चपरमःसखा ॥ ३१ ॥ समुत्पन्नाविनाशार्थंपृथिव्यां
सहितान्नृपाः ॥ यादृशोजायतेराजातादृशोस्यजनोभवेत् ॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभा

अधर्मोधर्मतांयातिस्वामीचेद्धार्मिकोभवेत् ॥ स्वामिनोगुणदोषाभ्यांभृत्याःस्युर्नात्रसंशयः ॥ ३३ ॥ दुष्टंराजानमासाद्यगतास्तेतनयान्नृप ॥ एतमर्थंमहाबाहो
नारदोवेदतत्त्ववित् ॥ ३४ ॥ आत्मापराधात्पुत्रास्तेविनष्टाःपृथिवीपते ॥ मातान्शोचस्वराजेंद्रनहिशोकेस्तिकारणं ॥ ३५ ॥ नहितेपांडवाःस्वल्पमपराध्यंतिभा
रत ॥ पुत्रास्तवदुरात्मानोयैरियंघातितामही ॥ ३६ ॥ नारदेनचभद्रंतेपूर्वमेवनसंशयः ॥ युधिष्ठिरस्यसमितौराजसूयेनिवेदितं ॥ ३७ ॥ पांडवाःकौरवाःसर्वेसमा
साद्यपरस्परं ॥ नभविष्यंतिकौंतेययत्तेकृत्यंतदाचर ॥ ३८ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वातदाशोऽचंतपांडवाः ॥ एवंतेसर्वमाख्यातंदेवगुह्यंसनातनं ॥ ३९ ॥ कथंतेशोक
नाशःस्यात्प्राणेषुचदयाप्रभो ॥ स्नेहश्चपांडुपुत्रेषुज्ञात्वादैवकृतंविधिं ॥ ४० ॥ एषचार्थोमहाबाहोपूर्वमेवमयाश्रुतः ॥ कथितोधर्मराजस्यराजसूयेक्रतूत्तमे
॥ ४१ ॥ यतितंधर्मपुत्रेणमयागुह्येनिवेदिते ॥ अविग्रहेकौरवाणांदैवंतुबलवत्तरं ॥ ४२ ॥ अनतिक्रमणीयोहिविधीराजन्कथंचन ॥ कृतांतस्यतुभूतेनस्थावरेण
चरेणच ॥ ४३ ॥ भवान्धर्मपरोयत्रबुद्धिश्रेष्ठश्चभारत ॥ मुह्यतेप्राणिनांज्ञात्वागतिंचागतिमेवच ॥ ४४ ॥ त्वांतुशोकेनसंतप्तंमुह्यमानंमुहुर्मुहुः ॥ ज्ञात्वायुधिष्ठि
रोराजाप्राणानपिपरित्यजेत् ॥ ४५ ॥ कृपालुर्नित्यशोवीरस्तिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥ सकथंत्वयिराजेंद्रकृपांनैवकरिष्यति ॥ ४६ ॥ ममचैवनियोगेनविधेश्चाप्य
निवर्तनात् ॥ पांडवानांचकारुण्यात्प्राणान्धारयभारत ॥ ४७ ॥ एवंतेवर्तमानस्यलोकेकीर्तिर्भविष्यति ॥ धर्मार्थःसुमहांस्तातततंस्याच्चतपश्चिरात् ॥ ४८ ॥ पुत्र
शोकंसमुत्पन्नंहुताशंज्वलितंयथा ॥ प्रज्ञांभसामहाभागनिर्वापयसदामम ॥ ४९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वातस्यवचनंव्यासस्यामिततेजसः ॥ मु
हूर्तंसमनुध्यायन्धृतराष्ट्रोभ्यभाषत ॥ ५० ॥ महताशोकजालेनप्रणुन्नोस्मिद्विजोत्तम ॥ नात्मानमवबुध्यामिमुह्यमानोमुहुर्मुहुः ॥ ५१ ॥ इदंतुवचनंश्रुत्वातव
दैवनियोगजं ॥ धारयिष्याम्यहंप्राणान्घटिष्येनतुशोचितुं ॥ ५२ ॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ धृतराष्ट्रस्यराजेंद्रतत्रैवांतरधीयत ॥ ५३ ॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० धृतराष्ट्रविशोककरणेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ गतेभगवतिव्यासेधृतराष्ट्रोमही
पतिः ॥ किमचेष्टतविप्रर्षेतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ तथैवकौरवोराजाधर्मपुत्रोमहामनाः ॥ कृपप्रभृतयश्चैवकिमकुर्वततेत्रयः ॥ २ ॥ अश्वत्थाम्नःश्रुतंकर्मशा
पश्चान्योन्यकारितः ॥ वृत्तांतमुत्तरंब्रूहियदभाषतसंजयः ॥ ३ ॥

वदीपेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ गतेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

शोकस्यातिगाढत्वात्पुनर्विदुरेणोक्तं अभावादीनीत्यादि ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ संवर्तयतिवतु० ४ ॥
विगताप्रज्ञाव्यासदत्तंदिव्यज्ञानंयस्यसविगतप्रज्ञः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ हतेदुर्योधनेचैवहतेसैन्येचसर्वशः ॥ संजयोविगतप्रज्ञोधृतराष्ट्रमुपस्थितः ॥ ४ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ आगम्यनानादेशेभ्योनानाज
नपदेश्वराः ॥ पितृलोकंगताराजन्सर्वेतवसुतैःसह ॥ ५ ॥ याच्यमानेनसततंतवपुत्रेणभारत ॥ घातितापृथिवीसर्वावैरस्यांतंविधित्सता ॥ ६ ॥ पुत्राणामथपौ
त्राणांपितॄणांचमहीपते ॥ आनुपूर्व्येणसर्वेषांप्रेतकार्याणिकारय ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंघोरंसंजयस्यमहीपतिः ॥ गतासुरिवनिश्चेष्टो
न्यपतत्पृथिवीतले ॥ ८ ॥ तंशयानमुपागम्यपृथिव्यांपृथिवीपतिम् ॥ विदुरःसर्वधर्मज्ञइदंवचनमब्रवीत् ॥ ९ ॥ उत्तिष्ठराजन्किंशेषेमाशुचोभरतर्षभ ॥ एषावै
सर्वसत्वानांलोकेश्वरपरागतिः ॥ १० ॥ अभावादीनिभूतानिभावमध्यानिभारत ॥ अभावनिधनान्येवतत्रकापरिदेवना ॥ ११ ॥ नशोचन्मृतमन्वेतिनशो
चन्म्रियतेनरः ॥ एवंसांसिद्धिकेलोकेकिमर्थमनुशोचसि ॥ १२ ॥ अयुध्यमानोम्रियतेयुध्यमानस्तुजीवति ॥ कालंप्राप्यमहाराजनकश्चिदतिवर्तते ॥ १३ ॥ का
लःकर्षतिभूतानिसर्वाणिविविधानिच ॥ नकालस्यप्रियःकश्चिन्नद्वेष्यःकुरुसत्तम ॥ १४ ॥ यथावायुस्तृणाग्राणिसंवर्तयतिसर्वतः ॥ तथाकालवशंयांतिभूतानि
भरतर्षभ ॥ १५ ॥ एकसार्थप्रयातानांसर्वेषांतत्रगामिनाम् ॥ यस्यकालःप्रयात्यग्रेतत्रकापरिदेवना ॥ १६ ॥ यांश्चापिनिहतान्युद्धेराजंस्त्वमनुशोचसि ॥ नशो
च्याहिमहात्मानःसर्वेतेत्रिदिवंगताः ॥ १७ ॥ नयज्ञैर्दक्षिणावद्भिर्नतपोभिर्नविद्यया ॥ तथास्वर्गमुपायांतियथाशूरास्तनुत्यजः ॥ १८ ॥ सर्वेवेदविदःशूराःसर्वे
सुचरितव्रताः ॥ सर्वेचाभिमुखाःक्षीणास्तत्रकापरिदेवना ॥ १९ ॥ शरीराग्निषुशूराणांजुहुवुस्तेशराहुतीः ॥ हूयमानान्शरांश्चैवसेहुरुत्तमपूरुषाः ॥ २० ॥ एवं
राजंस्तवाचक्षेस्वर्ग्यंपंथानमुत्तमम् ॥ नयुद्धादधिकंकिंचित्क्षत्रियस्येहविद्यते ॥ २१ ॥ क्षत्रियास्तेमहात्मानःशूराःसमितिशोभनाः ॥ आशिषंपरमांप्राप्तानशो
च्याःसर्वएवहि ॥ २२ ॥ आत्मनात्मानमाश्वास्यमाशुचःपुरुषर्षभ ॥ नाद्यशोकाभिभूतस्त्वंकार्यमुत्स्रष्टुमर्हसि ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानि
कप० विदुरवाक्येनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ विदुरस्यतुतद्वाक्यंश्रुत्वातुपुरुषर्षभः ॥ युज्यतांयानमित्युक्त्वापुनर्वचन
मब्रवीत् ॥ १ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ शीघ्रमानयगांधारींसर्वाश्चभरतस्त्रियः ॥ वधूंकुंतीमुपादाययाश्चान्यास्तत्रयोषितः ॥ २ ॥

इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ विदुरस्येति ॥ १ ॥ २
कंपयतिवा ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ आचक्षेकथयामि ॥ २१ ॥ २२ ॥ कार्यंअवश्यकर्तव्यमुदकदानादि ॥ २३ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ समारोप्यत्राहतेष्वितिशेषः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ पृषत्यश्चित्रहरिण्यः ॥ १० ॥ किशोरीणांअश्वशावकीनां किशोरोऽश्वस्यशावकइतिमेदिनी अंगनेनृत्यशिक्षाभूमौ ॥ ११ ॥ र्व

एवमुक्त्वासधर्मात्माविदुरंधर्मवित्तमम् ॥ शोकविप्रहतज्ञानोयानमेवान्वपद्यत ॥ ३ ॥ गांधारीपुत्रशोकार्ताभर्तुर्वचननोदिता ॥ सहकुंत्यायतोराजासहस्त्रीभि रुपाद्रवत् ॥ ४ ॥ ताःसमासाद्यराजानंभृशंशोकसमन्विताः ॥ आमंत्र्यान्योन्यमीयुःस्मभृशमुच्चुक्रुशुस्ततः ॥ ५ ॥ ताःसमाश्वासयत्क्षत्ताताभ्यश्चार्ततरःस्वयम् ॥ अश्रुकंठीःसमारोप्यततोसौनिर्ययौपुरात् ॥ ६ ॥ ततःप्रणादःसंजज्ञेसर्वेषुकुरुवेश्मसु ॥ आकुमारंपुरंसर्वमभवच्छोककर्शितम् ॥ ७ ॥ अदृष्टपूर्वायानार्यःपुरादेवगणैरपि ॥ पृथग्जनेनदृश्यंतेतास्तदानिहतेश्वराः ॥ ८ ॥ प्रकीर्यकेशानसुशुभानभूषणान्यवमुच्यच ॥ एकवस्त्रधरानार्यःपरिपेतुरनाथवत् ॥ ९ ॥ श्वेतपर्वतरूपेभ्योगृहेभ्यस्तास्त्वपाक्रमन् ॥ गुहाभ्यइवशैलानांपृषत्योहतयूथपाः ॥ १० ॥ तान्युदीर्णानिनारीणांतदावृंदान्यनेकशः ॥ शोकार्तान्यद्रवन्राजन्किशोरीणामिवांगने ॥ ११ ॥ प्रगृह्यबाहून्क्रोशंत्यःपुत्रान्भ्रातॄन्पितॄनपि ॥ दर्शयंतीवताहस्मयुगांतेलोकसंक्षयम् ॥ १२ ॥ विलपंत्योरुदंत्यश्चधावमानास्ततस्ततः ॥ शोकेनोपहतज्ञानाःकर्तव्यंनप्रजज्ञिरे ॥ १३ ॥ व्रीडांजग्मुःपुरायाःस्मसखीनामपियोषितः ॥ ताएकवस्त्रानिर्लज्जाःश्वश्रूणांपुरतोऽभवन् ॥ १४ ॥ परस्परंसुसूक्ष्मेषुशोकेष्वाश्वासयंस्तदा ॥ ताःशोकविह्वलाराजन्नवैक्षंतपरस्परम् ॥ १५ ॥ ताभिःपरिवृतोराजारुदतीभिःसहस्रशः ॥ निर्ययौनगराद्दीनस्तूर्णमायोधनंप्रति ॥ १६ ॥ शिल्पिनोवणिजोवैश्याःसर्वकर्मोपजीविनः ॥ तेपार्थिवंपुरस्कृत्यनिर्ययुर्नगराद्बहिः ॥ १७ ॥ तासांविक्रोशमानानामार्तानांकुरुसंक्षये ॥ प्रादुरासीन्महान्शब्दोव्यथयन्भुवनान्युत ॥ १८ ॥ युगांतकालेसंप्राप्तेभूतानांदह्यतामिव ॥ अभावःस्यादयंप्राप्तइतिभूतानिमेनिरे ॥ १९ ॥ भृशमुद्विग्नमनसस्तेपौराःकुरुसंक्षये ॥ प्राक्रोशंतमहाराजस्वनुरक्तास्तदाभृशम् ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० धृतराष्ट्रनिर्गमनेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ क्रोशमात्रंततोगत्वाददृशुस्तान्महारथान् ॥ शारद्वतंकृपंद्रौणिंकृतवर्माणमेवच ॥ १ ॥ तेतुदृष्ट्वैवराजानंप्रज्ञाचक्षुषमीश्वरम् ॥ अश्रुकंठाविनिःश्वस्यरुदंतमिदमब्रुवन् ॥ २ ॥ पुत्रस्तवमहाराजकृत्वाकर्मसुदुष्करम् ॥ गतःसानुचरोराजन्शक्रलोकंमहीपते ॥ ३ ॥ दुर्योधनबलान्मुक्तावयमेवत्रयोरथाः ॥ सर्वमन्यत्परिक्षीणंसैन्यंतेभरतर्षभ ॥ ४ ॥ इत्येवमुक्त्वाराजानंकृपःशारद्वतस्ततः ॥ गांधारींपुत्रशोकार्तामिदंवचनमब्रवीत् ॥ ५ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ५ ॥ ॥ क्रोशमात्रमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ दिष्टांतंसरणं ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ तदनंतरंकृपाचार्यकृतवर्मभ्यांवियोगानंतरं ॥ २४ ॥

अभीतायुद्ध्यमानास्तेघ्नंतःशत्रुगणान्बहून् ॥ वीरकर्माणिकुर्वाणाःपुत्रास्तेनिधनंगताः ॥ ६ ॥ ध्रुवंसंप्राप्यलोकांस्तेनिर्मलान्शस्त्रनिर्जितान् ॥ भास्वरंदेहमा
स्थायविहरंत्यमराइव ॥ ७ ॥ नहिकश्चिद्धिशूराणांयुद्ध्यमानःपराङ्मुखः ॥ शस्त्रेणनिधनंप्राप्तोनचकश्चित्कृतांजलिः ॥ ८ ॥ एवंतांक्षत्रियस्याहुःपुराणाःपरमां
गतिम् ॥ शस्त्रेणनिधनंसंख्येतन्नशोचितुमर्हसि ॥ ९ ॥ नचापिशत्रवस्तेषामृद्ध्यंतेराज्ञिपांडवाः ॥ शृणुयत्कृतमस्माभिरश्वत्थामपुरोगमैः ॥ १० ॥ अधर्मेणहतं
श्रुत्वाभीमसेनेनतेसुतम् ॥ सुप्तंशिबिरमासाद्यपांडूनांकदनंकृतम् ॥ ११ ॥ पंचालानिहताःसर्वेधृष्टद्युम्नपुरोगमाः ॥ द्रुपदस्यात्मजाश्चैवद्रौपदेयाश्चपातिताः
॥ १२ ॥ तथाविशसनंकृत्वापुत्रशत्रुगणस्यते ॥ प्राद्रवामरणेस्थातुंनहिशक्यामहेत्रयः ॥ १३ ॥ तेहिशूरामहेष्वासाःक्षिप्रमेष्यंतिपांडवाः ॥ अमर्षवशमापन्ना
वैरंप्रतिजिहीर्षवः ॥ १४ ॥ तेहतानात्मजान्श्रुत्वाप्रमत्ताःपुरुषर्षभाः ॥ निरीक्षंतःपदंशूराःक्षिप्रमेवयशस्विनि ॥ १५ ॥ तेषांतुकदनंकृत्वासंस्थातुंनोत्सहामहे ॥
अनुजानीहिनोराज्ञिमाचशोकेमनःकृथाः ॥ १६ ॥ राजंस्त्वमनुजानीहिधैर्यमातिष्ठचोत्तमम् ॥ दिष्टांतंपश्यचापित्वंक्षात्रंधर्मंचकेवलम् ॥ १७ ॥ इत्येवमुक्त्वा
राजानंकृत्वाचाभिप्रदक्षिणम् ॥ कृपश्चकृतवर्माचद्रोणपुत्रश्चभारत ॥ १८ ॥ अवेक्षमाणाराजानंधृतराष्ट्रंमनीषिणम् ॥ गंगामनुमहाराजतूर्णमश्वानचोदय
न् ॥ १९ ॥ अपक्रम्यतुतेराजन्सर्वएवमहारथाः ॥ आमंत्र्यान्योन्यमुद्विग्नास्त्रिधातेप्रययुस्तदा ॥ २० ॥ जगामहास्तिनपुरंकृपःशारद्वतस्तदा ॥ स्वमेवराष्ट्रंहार्दि
क्योद्रौणिर्व्यासाश्रमंययौ ॥ २१ ॥ एवंतेप्रययुर्वीरावीक्षमाणाःपरस्परं ॥ भयार्ताःपांडुपुत्राणामागस्कृत्वामहात्मनाम् ॥ २२ ॥ समेत्यवीराराजानंतदात्वनु
दितेरवौ ॥ विप्रजग्मुर्महात्मानोयथेच्छकमरिंदमाः ॥ २३ ॥ समासाद्याथवैद्रौणिंपांडुपुत्रामहारथाः ॥ व्यजयंस्तेरणेराजन्विक्रम्यतदनंतरम् ॥ २४ ॥ ॥ इति
श्रीमभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० कृपद्रौणिभोजदर्शनेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ हतेषुसर्वसैन्येषुधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ शुश्रुवे
पितरंवृद्धंनिर्यातंगजसाह्वयात् ॥ १ ॥ सोऽभ्ययात्पुत्रशोकार्तःपुत्रशोकपरिप्लुतम् ॥ शोचमानंमहाराजभ्रातृभिःसहितस्तदा ॥ २ ॥ अन्वीयमानोवीरेणदाशा
र्हेणमहात्मना ॥ युयुधानेनचतथातथैवचयुयुत्सुना ॥ ३ ॥ तमन्वगात्सुदुःखार्ताद्रौपदीशोककर्शिता ॥ सहपंचालयोषिद्भिर्यास्तत्रासन्समागताः ॥ ४ ॥

॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ हतेष्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ प्रियाप्रियैः पांडवानांप्रियाः अभिमन्युप्रभृतयः अप्रियाः दुर्योधनादयः तैर्हेतुभिः क्रोशंतीभिरितिसंबंधः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ आक्षिप्यनिवार्य आयसंलोहमयं ॥ १५ ॥ संविधानमायसस्यभीमस्यनिर्माणं ॥१६॥१७॥ १८ ॥ १९ ॥२०॥२१॥२२ ॥२३ ॥२४॥ २५॥२६॥ २७॥ पुत्रेति धर्मादपकृतमालिंगनच्छलेनभीमवधःकर्तव्यइत्याशया ॥ २८ ॥

सगंगामनुवृंदानिस्त्रीणांभरतसत्तम ॥ कुररीणामिवार्तानांक्रोशंतीनांददर्शह ॥ ५ ॥ ताभिःपरिवृतोराजाक्रोशंतीभिःसहस्रशः ॥ ऊर्ध्वबाहुभिरार्ताभीरुदतीभिःप्रियाप्रियैः ॥ ६ ॥ क्वनुधर्मज्ञताराज्ञःक्वनुसाद्यानृशंसता ॥ यच्चावधीत्पितॄन्भ्रातॄन्गुरुपुत्रान्सखीनपि ॥ ७ ॥ घातयित्वाकथंद्रोणंभीष्मंचापिपितामहम् ॥ मनस्तेभून्महाबाहोहत्वाचापिजयद्रथम् ॥ ८ ॥ किंनुराज्येनतेकार्यंपितॄन्भ्रातॄनपश्यतः ॥ अभिमन्युंचदुर्धर्षंद्रौपदेयांश्चभारत ॥ ९ ॥ अतीत्यतामहाबाहुःक्रोशंतीःकुररीरिव ॥ ववंदेपितरंज्येष्ठंधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ १० ॥ ततोऽभिवाद्यपितरंधर्मेणामित्रकर्षणाः ॥ न्यवेदयंतनामानिपांडवास्तेपिसर्वशः ॥ ११ ॥ तमात्मजांतकरणंपितापुत्रवधार्दितः ॥ अप्रीयमाणःशोकार्तःपांडवंपरिषस्वजे ॥ १२ ॥ धर्मराजंपरिष्वज्यसांत्वयित्वाचभारत ॥ दुष्टात्माभीममन्वैच्छद्दिधक्षुरिवपावकः ॥ १३ ॥ सकोपपावकस्तस्यशोकवायुसमीरितः ॥ भीमसेनमयंदावंदिधक्षुरिवदृश्यते ॥ १४ ॥ तस्यसंकल्पमाज्ञायभीमंप्रत्यशुभंहरिः ॥ भीममाक्षिप्यपाणिभ्यांप्रददौभीममायसम् ॥ १५ ॥ प्रागेवतुमहाबुद्धिर्बुद्ध्वातस्येंगितंहरिः ॥ संविधानंमहाप्राज्ञस्तत्रचक्रेजनार्दनः ॥ १६ ॥ तंगृहीत्वैवपाणिभ्यांभीमसेनमयस्मयम् ॥ बभंजबलवान्राजामन्यमानोवृकोदरम् ॥ १७ ॥ नागायुतबलप्राणःसराजाभीममायसम् ॥ भंक्त्वाविमथितोरस्कःसुस्रावरुधिरंमुखात् ॥ १८ ॥ ततःपपातमेदिन्यांतथैवरुधिरोक्षितः ॥ प्रपुष्पिताग्रशिखरःपारिजातइवद्रुमः ॥ १९ ॥ प्रत्यगृह्णाच्चतंविद्वान्सूतोगावल्गणिस्तदा ॥ मैवमित्यब्रवीच्चैनंशमयन्सांत्वयन्निव ॥ २० ॥ सतुकोपंसमुत्सृज्यगतमन्युर्महामनाः ॥ हाहाभीमेतिचुक्रोशनृपःशोकसमन्वितः ॥ २१ ॥ तंविदित्वागतक्रोधंभीमसेनवधार्दितम् ॥ वासुदेवोवरःपुंसामिदंवचनमब्रवीत् ॥ २२ ॥ माशुचोधृतराष्ट्रत्वंनैषभीमस्त्वयाहतः ॥ आयसीप्रतिमाह्येषात्वयानिष्पातिताविभो ॥ २३ ॥ त्वांक्रोधवशमापन्नंविदित्वाभरतर्षभ ॥ मयापकृष्टःकौंतेयोमृत्योर्दंष्ट्रांतरंगतः ॥ २४ ॥ नहितेराजशार्दूलबलेतुल्योस्तिकश्चन ॥ कःसहेतमहाबाहोबाह्वोर्विग्रहणंनरः ॥ २५ ॥ यथांतकमनुप्राप्यजीवन्कश्चिन्नमुच्यते ॥ एवंबाह्वंतरंप्राप्यतवजीवेन्नकश्चन ॥ २६ ॥ तस्मात्पुत्रेणयातेसौप्रतिमाकारितायसी ॥ भीमस्यसेयंकौरव्यतवैवोपहृतामया ॥ २७ ॥ पुत्रशोकाभिसंतप्तंधर्मादपकृतंमनः ॥ तवराजेंद्रतेनत्वंभीमसेनंजिघांससि ॥ २८ ॥

वृकोदरेणअहताअपिनजीवेयुःगतायुषांतेषांनिमित्तांतरेणापिनाशावश्यंभावादितिभावः॥२९॥३०॥ ॥इतिस्त्रीप०नैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वादशोऽध्यायः॥१२॥ ॥७॥ ॥ततइति॥१॥२॥३॥नतत्कृथा:

नत्वेतत्तेक्षमंराजन्हन्यास्त्वंयद्वृकोदरम्॥नहिपुत्रामहाराजजीवेयुस्तेकथंचन ॥ २९ ॥ तस्माद्यत्कृतमस्माभिर्मन्यमानैःशमंप्रति॥ अनुमन्यस्वतत्सर्वंमाच शोकेमनःकृथाः॥ ३० ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकपर्वणिआयसभीमभंगेद्वादशोऽध्यायः॥ १२॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥त तएनमुपातिष्ठन्शौचार्थंपरिचारकाः ॥ कृतशौचंपुनश्चैनंप्रोवाचमधुसूदनः ॥ १ ॥ राजन्नधीतावेदास्तेशास्त्राणिविविधानिच ॥ श्रुतानिचपुराणानिराजध र्माश्चकेवलाः॥ २॥ एवंविद्वान्महाप्राज्ञःसमर्थःसन्बलाबले॥ आत्मापराधात्कस्मात्त्वंकुरुषेकोपमीदृशं ॥ ३॥ उक्तवांस्त्वांतदैवाहंभीष्मद्रोणौचभारत॥ वि दुरःसंजयश्चैववाक्यंराजन्नतत्कृथाः॥ ४ ॥ सवार्यमाणोनास्माकमकार्षीर्वचनंतदा॥ पांडवानधिकान्जानन्बलेशौर्येचकौरव ॥ ५॥ राजाहियःस्थिरप्रज्ञः स्वयंदोषानवेक्षते॥ देशकालविभागंचपरंश्रेयःसविंदति ॥ ६ ॥ उच्यमानस्तुयःश्रेयोगृह्णीतेनोहिताहिते॥ आपदःसमनुप्राप्यसशोचत्यनयेस्थितः ॥ ७ ॥ त तोन्यवृत्तमात्मानंसमवेक्षस्वभारत॥ राजंस्त्वंह्यविधेयात्मादुर्योधनवशेस्थितः ॥ ८ ॥ आत्मापराधादापन्नस्तत्किंभीमंजिघांससि ॥ तस्मात्संयच्छकोपंत्वं स्वमनुस्मरदुष्कृतं॥ ९ ॥ यस्तुतांस्पर्धयाक्षुद्रःपांचालीमानयत्सभां॥ सहतोभीमसेनेनवैरंप्रतिजिहीर्षता ॥ १० ॥ आत्मनोतिक्रमंपश्यपुत्रस्यचदुरात्मनः॥ य दनागसिपांडूनांपरित्यागस्त्वयाकृतः॥ ११ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्तःसकृष्णेनसर्वंसत्यंजनाधिप॥ उवाचदेवकीपुत्रंधृतराष्ट्रोमहीपतिः ॥ १२ ॥ एवमेतन्महाबाहोयथावदसिमाधव॥ पुत्रस्नेहस्तुबलवान्धैर्यान्मांसमचालयत्॥ १३ ॥ दिष्ट्यातुपुरुषव्याघ्रोबलवान्सत्यविक्रमः॥ त्वद्गुप्तोनागमत्कृष्णभीमो बाह्वंतरंमम॥ १४ ॥ इदानींत्वहमव्यग्रोगतमन्युर्गतज्वरः ॥ मध्यमंपांडवंवीरंद्रष्टुमिच्छामिमाधव॥ १५॥ हतेषुपार्थिवेंद्रेषुपुत्रेषुनिहतेषुच ॥ पांडुपुत्रेषुवैश र्मप्रीतिश्चाप्यवतिष्ठते॥ १६॥ ततःसभीमंचधनंजयंचमाद्र्याश्चपुत्रौपुरुषप्रवीरौ॥ पस्पर्शगात्रैःप्ररुदन्सुगात्रानाश्वास्यकल्याणमुवाचचैतान्॥ १७॥ ॥इ तिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० धृतराष्ट्रकोपविमोचनेपांडवपरिष्वंगोनामत्रयोदशोऽध्यायः॥ १३॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवा च॥ ॥धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञातास्ततस्तेकुरुपांडवाः॥ अभ्ययुर्भ्रातरःसर्वेगांधारींसहकेशवाः ॥ १ ॥

तन्नकृतवानसि अडभावआर्षः॥४॥५॥६॥श्रेयोहिताहितेउच्यमानोनगृह्णीतइ त्यन्वयः॥७॥८॥९॥१०॥अनागसिअपराधाभावेपरित्यागोराज्याप्रदानेनतिरस्कारः॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोदशोऽध्यायः॥१३॥धृतराष्ट्रेति॥१॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥कल्यवादीहितवादी ॥ ६ ॥ एतद्वचःपांडवान्शमुमुद्यतंवाक्यं ॥ ७॥८ ॥ ९ ॥ नचास्यतांतामितिपाठे अस्यएनंदुर्योधनंतोषमाणायाआशीर्वचनेनतोषयंत्यास्तेतवतांतांवाचंवितथांन

ततोज्ञात्वाहतामित्रंयुधिष्ठिरमुपागतं ॥ गांधारीपुत्रशोकार्ताशमुमैच्छदनिंदिता ॥ २ ॥ तस्याःपापमभिप्रायंविदित्वापांडवान्प्रति ॥ ऋषिःसत्यवतीपुत्रःप्रागे वसमबुध्यत ॥ ३ ॥ सगंगायामुपस्पृश्यपुण्यगंधिपयःशुचि ॥ तंदेशमुपसंपेदेपरमर्षिर्मनोजवः ॥ ४ ॥ दिव्येनचक्षुषापश्यन्मनसातद्गतेनच ॥ सर्वप्राणभृतां भावंसतत्रसमबुध्यत ॥ ५ ॥ सस्नुषामब्रवीत्कालेकल्यवादीमहातपाः ॥ शापकालमवाक्षिप्यशमकालमुदीरयन् ॥ ६ ॥ नकोपःपांडवेकार्योगांधारिशममा प्नुहि ॥ वचोनिगृह्यतामेतच्छृणुचेदंवचोमम ॥ ७ ॥ उक्तास्यष्टादशाहानिपुत्रेणजयमिच्छता ॥ शिवमाशास्वमेमातर्युध्यमानस्यशत्रुभिः ॥ ८ ॥ सातथायाच्य मानात्वंकालेकालेजयैषिणा ॥ उक्तवत्यसिगांधारियतोधर्मस्ततोजयः ॥ ९ ॥ नचाप्यतीतांगांधारिवाचंतेवितथामहं ॥ स्मरामितोषमाणायास्तथाप्रणिहि तात्यसि ॥ १० ॥ विग्रहेतुमुलेराज्ञांगत्वापारमसंशयं ॥ जितंपांडुसुतैर्युद्धेनूनंधर्मस्ततोऽधिकः ॥ ११ ॥ क्षमाशीलापुराभूत्वासाद्यनक्षमसेकथं ॥ अधर्मंजहि धर्मज्ञेयतोधर्मस्ततोजयः ॥ १२ ॥ स्वंचधर्मंपरिस्मृत्यवाचंचोक्तांमनस्विनि ॥ कोपंसंयच्छगांधारिमैवंभूःसत्यवादिनि ॥ १३ ॥ ॥ गांधार्युवाच ॥ ॥ भगव न्नाभ्यसूयामिनैतानिच्छामिनश्यतः ॥ पुत्रशोकेनतुबलान्मनोविह्वलतीवमे ॥ १४ ॥ यथैवकुंत्याकौंतेयारक्षितव्यास्तथामया ॥ तथैवधृतराष्ट्रेणरक्षितव्याम यायथा ॥ १५ ॥ दुर्योधनापराधेनशकुनेःसौबलस्यच ॥ कर्णदुःशासनाभ्यांचकृतोऽयंकुरुसंक्षयः ॥ १६ ॥ नापराध्यतिबीभत्सुर्नचपार्थोवृकोदरः ॥ नकुलःसह देवश्चनैवजातुयुधिष्ठिरः ॥ १७ ॥ युध्यमानाहिकौरव्याःकृतमानाःपरस्परं ॥ निहताःसहिताश्चान्यैस्तत्रनास्त्यप्रियंमम ॥ १८ ॥ किंतुकर्माकरोद्भीमोवासुदेव स्यपश्यतः ॥ दुर्योधनंसमाहूयगदायुद्धेमहामनाः ॥ १९ ॥ शिक्षयाभ्यधिकंज्ञात्वाचरंतंबहुधारणे ॥ अधोनाभ्याःप्रहृतवांस्तन्मेकोपमवर्धयत् ॥ २० ॥ कथं नुधर्मंधर्मज्ञैःसमुद्दिष्टंमहात्मभिः ॥ त्यजेयुराहवेशूराःप्राणहेतोःकथंचन ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० गांधारीसांत्वनायांचतुर्दशो ऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्याभीमसेनोथभीतवत् ॥ गांधारींप्रत्युवाचेदंवचःसानुनयंतदा ॥ १ ॥ अध र्मोयदिवाधर्मस्त्रासात्तत्रमयाकृतः ॥ आत्मानंत्रातुकामेनतन्मेत्वंक्षंतुमर्हसि ॥ २ ॥

स्मरामीत्यन्वयः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ कृतमानाःकृताहंकाराः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ तदिति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ उक्तवान् नहितेपतयःसंतीत्यादि ॥ ६ ॥ असंगृह्यानुपसंहृत्य ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अंतोष्ठादधरोष्ठात्उपरिनगतमित्यर्थः दंतोष्ठादित्य

नहियुद्धेनपुत्रस्तेधर्म्येणसमहाबलः॥ नशक्यःकेनचिद्धंतुमतोविषममाचरं॥ ३ ॥ अधर्मेणजितःपूर्वंतेनचापियुधिष्ठिरः॥ निकृताश्चसदैवस्मततोविषममाचरं॥ ४ ॥ सैन्यस्यैकोऽवशिष्टोऽयंगदायुद्धेनवीर्यवान्॥ मांहत्वानहरेद्राज्यमितिवैतत्कृतंमया ॥ ५ ॥ राजपुत्रींचपांचालीमेकवस्त्रांरजस्वलां ॥ भवत्याविदितंसर्वमुक्तवान्यत्सुतस्तव॥ ६ ॥ सुयोधनमसंगृह्यनशक्याभूःससागरा॥ केवलाभोक्तुमस्माभिरतश्चैतत्कृतंमया ॥ ७॥ तथाप्यप्रियमस्माकंपुत्रस्तेसमुपाचरत्॥ द्रौपद्यायत्सभामध्येसव्यमूरुमदर्शयत्॥ ८॥ तदैववध्यःसोऽस्माकंदुराचारश्चतेसुतः॥ धर्मराजाज्ञयाचैवस्थिताःस्मसमयेतदा॥ ९ ॥ वैरमुद्दीपितंराज्ञिपुत्रेणतवतन्महत्॥ क्लेशिताश्चवनेनित्यंततएतत्कृतंमया॥ १० ॥ वैरस्यास्यगताःपारंहत्वादुर्योधनंरणे ॥ राज्यंयुधिष्ठिरःप्राप्तोवयंचगतमन्यवः ॥ ११ ॥ ॥ गांधार्युवाच॥ ॥ नतस्यैषवधस्तातयत्प्रशंससिमेसुतं॥ कृतवांश्चापितत्सर्वंयदिदंभाषसेमयि ॥ १२ ॥ हताश्वेनकुलेयत्तुवृषसेनेनभारत ॥ अपिबःशोणितंसंख्येदुःशासनशरीरजम्॥ १३ ॥ सद्भिर्विगर्हितंघोरमनार्यजनसेवितम्॥ क्रूरंकर्माकृथास्तस्मात्तदयुक्तंवृकोदर॥ १४॥ ॥ भीमसेनउवाच॥ ॥ अन्यस्यापिनपातव्यंरुधिरंकिंपुनःस्वकम्॥ यथैवात्मातथाभ्राताविशेषोनास्तिकश्चन ॥ १५ ॥ रुधिरंनव्यतिक्रामदंतोष्ठादंबमाशुचः॥ वैवस्वतस्तुतद्वेदहस्तौमेरुधिरोक्षितौ ॥ १६ ॥ हताश्वंनकुलंदृष्ट्वावृषसेनेनसंयुगे ॥ भ्रातॄणांसंप्रहृष्टानांत्रासःसंजनितोमया ॥ १७ ॥ केशपक्षपरामर्शेद्रौपद्याद्यूतकारिते॥ क्रोधाद्यदब्रुवंचाहंतच्चमेहृदिवर्तते॥ १८॥ क्षत्रधर्माच्च्युतोराज्ञिभवेयंशाश्वतीःसमाः॥ प्रतिज्ञांतामनिस्तीर्यततस्तत्कृतवानहम् ॥ १९ ॥ नमामर्हसिगांधारिदोषेणपरिशंकितुम्॥ अनिगृह्यपुरापुत्रानस्मास्वनपकारिषु॥ अधुनाकिंनुदोषेणपरिशंकितुमर्हसि॥ २० ॥ ॥ गांधार्युवाच॥ ॥ वृद्धस्यास्यशतंपुत्रान्निघ्नंस्त्वमपराजितः॥ कस्मान्नशेषयेःकिंचिद्येनाल्पमपराधितं॥ २१ ॥ संतानमावयोस्तातवृद्धयोर्हृतराज्ययोः॥ कथमंधद्वयस्यास्ययष्टिरेकानवर्जिता॥ २२॥ शेषेत्व्यवस्थितेतातपुत्राणामंतकेत्वयि॥ नमेदुःखंभवेदेतद्यदित्वंधर्ममाचरेः॥ २३॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वातुगांधारीयुधिष्ठिरमपृच्छत ॥ क्वसराजेतिसक्रोधापुत्रपौत्रवधार्दिता॥ २४ ॥ तामभ्यगच्छद्राजेंद्रोवेपमानःकृतांजलिः॥ युधिष्ठिरस्त्विदंतत्रमधुरंवाक्यमब्रवीत्॥ २५॥

पपाठः ॥ १६ ॥ वृषसेनेनकर्णपुत्रेण ॥ १७॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ किंचित्कमपिनशेषयेः शेषमेकमपिनरक्षितवानसि ॥ २१ ॥ नवर्जितावधकालेनत्यक्ता ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ कुनखीभूतोहस्तदेशइतिशेषः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥४२॥ ४३ ॥ वांआवां ॥४४॥ ॥ इतिस्त्रीपर्व

पुत्रहंतानृशंसोऽहंतवदेवियुधिष्ठिरः ॥ शापार्हःपृथिवीनाशेहेतुभूतःशपस्वमां ॥ २६ ॥ नहिमेजीवितेनार्थोनराज्येनधनेनवा ॥ तादृशान्सुहृदोहत्वामूढस्या
स्यसुहृद्द्रुहः ॥ २७ ॥ तमेवंवादिनंभीतंसंनिकर्षगतंतदा ॥ नोवाचकिंचिद्गांधारीनिःश्वासपरमाभृशं ॥ २८ ॥ तस्यावनतदेहस्यपादयोर्निपतिष्यतः ॥ युधिष्ठिर
स्यनृपतेर्धर्मज्ञादीर्घदर्शिनी ॥ २९ ॥ अंगुल्यग्राणिददृशेदेवीपट्टांतरेणसा ॥ ततःसकुनखीभूतोदर्शनीयनखोनृपः ॥ ३० ॥ तंदृष्ट्वाचार्जुनोऽगच्छद्वासुदेवस्यपृ
ष्ठतः ॥ एवंसंचेष्टमानांस्तानितश्चेतश्चभारत ॥ ३१ ॥ गांधारीविगतक्रोधासांत्वयामासमातृवत् ॥ तयातेसमनुज्ञातामातरंवीरमातरं ॥ ३२ ॥ अभ्यगच्छंत
सहिताःपृथांपृथुलवक्षसः ॥ चिरस्यदृष्ट्वापुत्रान्सापुत्राधिभिरभिप्लुता ॥ ३३ ॥ बाष्पमाहारयद्देवीवस्त्रेणावृत्यवैमुखं ॥ ततोबाष्पंसमुत्सृज्यसहपुत्रैस्तदापृथा
॥ ३४ ॥ अपश्यदेतान्शस्त्रौघैर्बहुधाक्षतविक्षतान् ॥ सातानेकैकशःपुत्रान्संस्पृशंतीपुनःपुनः ॥ ३५ ॥ अन्वशोचतदुःखार्ताद्रौपदींचहतात्मजां ॥ रुदतीमथपां
चालींददर्शपतितांभुवि ॥ ३६ ॥ ॥ द्रौपद्युवाच ॥ ॥ आर्येपुत्राःक्वतेसर्वेसौभद्रसहितागताः ॥ नत्वांतेऽद्याभिगच्छंतिचिरंदृष्ट्वातपस्विनीं ॥ ३७ ॥ किंनुराज्ये
नवैकार्यंविहीनायाःसुतैर्मम ॥ तांसमाश्वासयामासपृथापृथुललोचना ॥ ३८ ॥ उत्थाप्ययाज्ञसेनींतुरुदतींशोककर्शितां ॥ तयैवसहिताचापिपुत्रैरनुगतानृप
॥ ३९ ॥ अभ्यगच्छतगांधारीमार्तामार्ततरास्वयं ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तामुवाचाथगांधारीसहवध्वायशस्विनीं ॥ ४० ॥ मैवंपुत्रीतिशोकार्तापश्य
मामपिदुःखितां ॥ मन्येलोकविनाशोऽयंकालपर्यायनोदितः ॥ ४१ ॥ अवश्यभावीसंप्राप्तःस्वभावाल्लोमहर्षणः ॥ इदंतत्समनुप्राप्तंविदुरस्यवचोमहत् ॥ ४२ ॥
असिद्धानुनयेकृष्णेयदुवाचमहामतिः ॥ तस्मिन्नपरिहार्येऽर्थेव्यतीतेचविशेषतः ॥ ४३ ॥ माशुचोनहिशोच्यास्तेसंग्रामेनिधनंगताः ॥ यथैवाहंतथैवत्वंकोवा
माश्वासयिष्यति ॥ ममैवत्व्यपराधेनकुलमग्र्यंविनाशितं ॥ ४४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिजलप्रदानिकप० पृथापुत्रदर्शनेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥
॥ समाप्तंजलप्रदानिकंपर्व ॥ अथस्त्रीविलापपर्व ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वातुगांधारीकुरूणामवकर्तनं ॥ अपश्यत्तत्रतिष्ठंतीसर्वंदिव्येनचक्षुषा
॥ १ ॥ पतिव्रतामहाभागासमानव्रतचारिणी ॥ उग्रेणतपसायुक्तासततंसत्यवादिनी ॥ २ ॥

णिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति अवकर्तनंयुद्धस्थानं ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ पंचानांभूतानांपृथिव्यादीनां कुरुपं

वरदानेनकृष्णास्यमहर्षेःपुण्यकर्मणः ॥ दिव्यज्ञानबलोपेताविविधंपर्यदेवयत् ॥ ३ ॥ ददर्शसाबुद्धिमतीदूरादपियथांतिके ॥ रणाजिरंनृवीराणामद्भुतंलोमहर्ष
णं ॥ ४ ॥ अस्थिकेशवसाकीर्णंशोणितौघपरिप्लुतं ॥ शरीरैर्बहुसाहस्रैर्विनिकीर्णंसमंततः ॥ ५ ॥ गजाश्वरथयोधानामावृतंरुधिराविलैः ॥ शरीरैरशिरस्कैश्च
विदेहैश्चशिरोगणैः ॥ ६ ॥ गजाश्वनरनारीणांनिःस्वनैरभिसंवृतं ॥ सृगालबककाकोलकंककाकनिषेवितं ॥ ७ ॥ रक्षसांपुरुषादानांमोदनंकुरराकुलं ॥ अशि
वाभिःशिवाभिश्चनादितंगृध्रसेवितं ॥ ८ ॥ ततोव्यासाभ्यनुज्ञातोधृतराष्ट्रोमहीपतिः ॥ पांडुपुत्राश्चतेसर्वेयुधिष्ठिरपुरोगमाः ॥ ९ ॥ वासुदेवंपुरस्कृत्यहतबंधुंच
पार्थिवं ॥ कुरुस्त्रियःसमासाद्यजग्मुरायोधनंप्रति ॥ १० ॥ समासाद्यकुरुक्षेत्रंताःस्त्रियोनिहतेश्वराः ॥ अपश्यंतहतांस्तत्रपुत्रान्भ्रातॄन्पितॄन्पतीन् ॥ ११ ॥ क्र
व्यादैर्भक्ष्यमाणान्वैगोमायुबलवायसैः ॥ भूतैःपिशाचैरक्षोभिर्विविधैश्चनिशाचरैः ॥ १२ ॥ रुद्राक्रीडनिभंदृष्ट्वातदाविशसनंस्त्रियः ॥ महार्हेभ्योऽथयानेभ्योवि
क्रोशंत्योनिपेतिरे ॥ १३ ॥ अदृष्टपूर्वंपश्यंत्योदुःखार्ताभरतस्त्रियः ॥ शरीरेष्वस्खलन्नन्याःपतंत्यश्चापराभुवि ॥ १४ ॥ श्रांतानांचाप्यनाथानांनासीत्काचनचेतना
॥ पंचालकुरुयोषाणांकृपणंतदभून्महत् ॥ १५ ॥ दुःखोपहतचित्ताभिःसमंतादनुनादितं ॥ दृष्ट्वायोधनमत्युग्रंधर्मज्ञासुबलात्मजा ॥ १६ ॥ ततःसापुंडरीकाक्ष
मामंत्र्यपुरुषोत्तमं ॥ कुरूणांवैशसंदृष्ट्वाइदंवचनमब्रवीत् ॥ १७ ॥ पश्यैताःपुंडरीकाक्षस्नुषामेनिहतेश्वराः ॥ प्रकीर्णकेशाःक्रोशंतीःकुररीरिवमाधव ॥ १८ ॥ अ
मूस्त्वभिसमागम्यस्मरंत्योभर्तृजान्गुणान् ॥ पृथगेवाभिधावंत्यःपुत्रान्भ्रातॄन्पितॄन्पतीन् ॥ १९ ॥ वीरसूभिर्महाराजहतपुत्राभिरावृतं ॥ क्वचिच्चवीरपत्नीभि
र्हतवीराभिरावृतं ॥ २० ॥ शोभितंपुरुषव्याघ्रैःकर्णभीष्माभिमन्युभिः ॥ द्रोणद्रुपदशल्यैश्चज्वलद्भिरिवपावकैः ॥ २१ ॥ कांचनैःकवचैर्निष्कैर्मणिभिश्चमहात्म
नां ॥ अंगदैर्हस्तकेयूरैःस्रग्भिश्चसमलंकृतं ॥ २२ ॥ वीरबाहुविसृष्टाभिःशक्तिभिःपरिघैरपि ॥ खड्गैश्चविविधैस्तीक्ष्णैःसशरैश्चशरासनैः ॥ २३ ॥ क्रव्यादसंघैर्मु
दितैस्तिष्ठद्भिःसहितैःक्वचित् ॥ क्वचिदाक्रीडमानैश्चशयानैश्चापरैःक्वचित् ॥ २४ ॥ एतदेवंविधंवीरसंपश्यायोधनंविभो ॥ पश्यमानाहिदह्यामिशोकेनाहंजना
र्दन ॥ २५ ॥ पंचालानांकुरूणांचविनाशेमधुसूदन ॥ पंचानामपिभूतानामहंवधमचिंतयं ॥ २६ ॥

चालवधात्कृत्स्नंपांचभौतिकंजगन्नष्टमितिभावः ॥ २६ ॥

॥२७॥२८॥२९॥३०॥ शयनानिआस्तीर्यंतिशेषः ॥ ३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥एताःशोचंतीरभिलक्ष्येतिशेषः॥४८॥४९॥५०॥५१॥

तान्सुपर्णाश्चगृध्राश्चकर्षयंत्यसृगुक्षिताः॥ विगृह्यचरणैर्गृध्राभक्षयंतिसहस्रशः ॥ २७ ॥ जयद्रथस्यकर्णस्यतथैवद्रोणभीष्मयोः॥ अभिमन्योर्विनाशंचक
श्चिंतयितुमर्हति ॥ २८ ॥ अवध्यकल्पान्निहतान्गतसत्वानचेतसः॥ गृध्रकंकवटश्येनश्वसृगालादनीकृतान् ॥ २९ ॥ अमर्षवशमापन्नान्दुर्योधनवशेस्थि
तान्॥पश्येमान्पुरुषव्याघ्रान्संशांतान्पावकानिव ॥ ३० ॥शयानायेपुरासर्वेमृदूनिशयनानिच॥ विपन्नास्तेऽद्यवसुधांविवृतामधिशेरते॥ ३१ ॥ बंदिभिःस
ततंकालेस्तुवद्भिरभिनंदिताः ॥ शिवानामशिवाघोराःश्रृण्वंतिविविधागिरः ॥ ३२ ॥ येपुराशेरतेवीराःशयनेषुयशस्विनः॥ चंदनागुरुदिग्धांगास्तेद्यपांसुषु
शेरते॥ ३३ ॥ तेषामाभरणान्येतेगृध्रगोमायुवायसाः॥ आक्षिपंतिशिवाघोराविनदंत्यःपुनःपुनः॥ ३४ ॥ बाणान्विनिशितान्पीतान्निस्त्रिंशान्विमलागदाः॥
युद्धाभिमानिनःसर्वेजीवंतइवबिभ्रति॥ ३५॥ सुरूपवर्णाबहवःक्रव्यादैरवघट्टिताः॥ ऋषभप्रतिरूपाश्चशेरतेहरितस्रजः ॥ ३६ ॥ अपरेपुनरालिंग्यगदाःप
रिघबाहवः॥ शेरतेऽभिमुखाःशूरादयिताइवयोषितः ॥ ३७॥ बिभ्रतःकवचान्यन्येविमलान्यायुधानिच ॥ नधर्षयंतिक्रव्यादाजीवंतीतिजनार्दन॥ ३८॥ क्र
व्यादैःकृष्यमाणानामपरेषांमहात्मनां ॥ शातकौंभ्यःस्रजश्चित्राविप्रकीर्णाःसमंततः ॥ ३९ ॥ एतेगोमायवोभीमानिहतानांयशस्विनां॥ कंठांतरगतान्हारा
नाक्षिपंतिसहस्रशः॥ ४० ॥ सर्वेष्वपररात्रेषुयाननंदंतबंदिनः॥ स्तुतिभिश्चपरार्ध्याभिरुपचारैश्चशिक्षिताः॥ ४१ ॥ तानिमाःपरिदेवंतिदुःखार्ताःपरमांगनाः
॥ कृपणंवृष्णिशार्दूलदुःखशोकार्दिताभृशं॥ ४२॥ रक्तोत्पलवनानीवविभांतिरुचिराणिच॥ मुखानिपरमस्त्रीणांपरिशुष्काणिकेशव॥ ४३ ॥ रुदितादुपरताह्ये
ताध्यायंत्यःसपरिच्छदाः॥कुरुस्त्रियोऽभिगच्छंतितेनतेनैवदुःखिताः॥४४॥ एतान्यादित्यवर्णानितपनीयनिभानिच॥ रोषरोदनताम्राणिवक्त्राणिकुरुयोषितां
॥ ४५॥ श्यामानांवरवर्णानांगौरीणामेकवाससां॥ दुर्योधनवरस्त्रीणांपश्यवृंदानिकेशव ॥ ४६ ॥ आसामपरिपूर्णार्थंनिशम्यपरिदेवितं॥ इतरेतरसंक्रंदान्न
विजानंतियोषितः॥ ४७॥ एतादीर्घमिवोच्छ्वस्यविक्रुश्यचविलप्यच॥ विस्पंदमानादुःखेनवीराजहतिजीवितं॥ ४८ ॥ बह्व्योदृष्ट्वाशरीराणिक्रोशंतिविलपं
तिच॥ पाणिभिश्चापराघ्नंतिशिरांसिमृदुपाणयः॥ ४९॥ शिरोभिःपतितैर्हस्तैःसर्वांगैर्यूथशःकृतैः॥ इतरेतरसंपृक्तैराकीर्णाभातिमेदिनी ॥ ५० ॥ विशिरस्कान
थोकायान्दृष्ट्वाह्येतानानिंदितान्॥ मुह्यंत्यनुगतानार्योविदेहानिशिरांसिच॥ ५१ ॥

॥ ५२ ॥ ५३ ॥ विजग्धान्भक्षितान् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७ ॥

शिरःकायेनसंधायप्रेक्षमाणाविचेतसः॥ अपश्यंत्योपरंतत्रनेदमस्येतिदुःखिताः॥ ५२ ॥ बाहूरुचरणानन्यान्विशिखोन्मथितान्पृथक् ॥ संदधत्योऽसुखावि
ष्टामूर्छंत्येताःपुनःपुनः ॥ ५३ ॥ उत्कृत्यशिरसश्चान्यान्विजग्धान्मृगपक्षिभिः॥ दृष्ट्वाकाश्चिन्नजानंतिभर्तॄन्भरतयोषितः॥ ५४ ॥ पाणिभिश्चापराघ्नंतिशिरांसि
मधुसूदन॥ प्रेक्ष्यभ्रातॄन्पितॄन्पुत्रान्पतींश्चनिहतान्परैः॥ ५५ ॥ बाहुभिश्चसखड्गैश्चशिरोभिश्चसकुंडलैः ॥ अगम्यकल्पापृथिवीमांसशोणितकर्दमा॥ ५६॥ ब
भूवभरतश्रेष्ठप्राणिभिर्गतजीवितैः॥ नदुःखेषूचिताःपूर्वंदुःखंगाहंत्यनिंदिताः॥५७॥ भ्रातृभिःपतिभिःपुत्रैरुपाकीर्णावसुंधरा॥ यूथानीवकिशोरीणांसुकेशी
नांजनार्दन॥ ५८॥ स्नुषाणांधृतराष्ट्रस्यपश्यवृंदान्यनेकशः॥ इतोदुःखतरंकिंनुकेशवप्रतिभातिमे॥ ५९ ॥ यदिमाःकुर्वतेसर्वारूपमुच्चावचंस्त्रियः॥ नूनमाचरि
तंपापंमयापूर्वेषुजन्मसु॥ ६० ॥ यापश्यामिहतान्पुत्रान्पौत्रान्भ्रातॄंश्चमाधव॥ एवमार्ताविलपतीसमाभाष्यजनार्दनम्॥ गांधारीपुत्रशोकार्तादर्शनिहतं
सुतं॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिस्त्रीविलापप०आयोधनदर्शनेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ दुर्योधनंहतंदृष्ट्वा
गांधारीशोककर्शिता॥ सहसान्यपतद्भूमौछिन्नेवकदलीवने॥ १ ॥ सातुलब्ध्वापुनःसंज्ञांविक्रुश्यचविलप्यच ॥ दुर्योधनमभिप्रेक्ष्यशयानंरुधिरोक्षितं ॥ २॥
परिष्वज्यचगांधारीकृपणंपर्यदेवयत् ॥ हाहापुत्रेतिशोकार्ताविललापाकुलेंद्रिया ॥ ३ ॥ सुगूढजत्रुविपुलंहारनिष्कविभूषितं॥ वारिणानेत्रजेनोरःसिंचंतीशो
कतापिता ॥ ४ ॥ समीपस्थंहृषीकेशमिदंवचनमब्रवीत्॥ उपस्थितेऽस्मिन्संग्रामेज्ञातीनांसंक्षयेविभो॥ ५ ॥ मामयंप्राहवार्ष्णेयप्रांजलिर्नृपसत्तमः॥ अस्मि
न्ज्ञातिसमुद्धर्षेजयमंबाब्रवीतुमे॥ ६ ॥ इत्युक्तेजानतीसर्वमहंस्वव्यसनागमं॥ अब्रुवंपुरुषव्याघ्रयतोधर्मस्ततोजयः॥ ७॥ यथाचयुध्यमानस्त्वंनवैमुह्यसिपु
त्रक॥ ध्रुवंशस्त्रजितान्लोकान्प्राप्स्यस्यमरवत्प्रभो॥ ८ ॥ इत्येवमब्रुवंपूर्वंनैनंशोचामिवैप्रभो॥ धृतराष्ट्रंतुशोचामिकृपणंहतबांधवं॥ ९ ॥ अमर्षणंयुधांश्रेष्ठं
कृतास्त्रंयुद्धदुर्मदं॥ शयानंवीरशयनेपश्यमाधवमेसुतं॥ १० ॥ योऽयंमूर्धावसिक्तानामग्रेयातिपरंतपः ॥ सोयंपांसुषुशेतेऽद्यपश्यकालस्यपर्ययं॥ ११ ॥ ध्रुवं
दुर्योधनोवीरोगतिंनसुलभांगतः॥ तथाह्यभिमुखःशेतेशयनेवीरसेविते॥ १२ ॥

दुर्योधनमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ पंचशाखाभ्यांपंचांगुलिभ्यांपाणिभ्यां ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

यंपुरापर्युपासीनारमयंतिवरस्त्रियः ॥ तंवीरशयनेसुप्तंरमयंत्यशिवाःशिवाः ॥ १३ ॥ यंपुरापर्युपासीनारमयंतिमहीक्षितः ॥ महीतलस्थंनिहतंगृध्रास्तंपर्युपासते ॥ १४ ॥ यंपुराव्यजनैरम्यैरुपवीजंतियोषितः ॥ तमद्यपक्षव्यजनैरुपवीजंतिपक्षिणः ॥ १५ ॥ एषशेतेमहाबाहुर्बलवान्सत्यविक्रमः ॥ सिंहेनेवद्विपःसंख्ये भीमसेनेनपातितः ॥ १६ ॥ पश्यदुर्योधनंकृष्णशयानंरुधिरोक्षितं ॥ निहतंभीमसेनेनगदांसंमृज्यभारत ॥ १७ ॥ अक्षौहिणीर्महाबाहुर्दशचैकांचकेशव ॥ आनयद्यःपुरासंख्येसोऽनयान्निधनंगतः ॥ १८ ॥ एषदुर्योधनःशेतेमहेष्वासोमहाबलः ॥ शार्दूलइवसिंहेनभीमसेनेनपातितः ॥ १९ ॥ विदुरंह्यवमन्यैषपितरंचैव मंदभाक् ॥ बालोवृद्धावमानेनमंदोमृत्युवशंगतः ॥ २० ॥ निःसपत्नामहीयस्यत्रयोदशसमाःस्थिता ॥ सशेतेनिहतोभूमौपुत्रोमेपृथिवीपतिः ॥ २१ ॥ अपश्यं कृष्णपृथिवींधार्तराष्ट्रानुशासितां ॥ पूर्णांहस्तिगवाश्वैश्चवार्ष्णेयनतुतच्चिरं ॥ २२ ॥ तामेवाद्यमहाबाहोपश्याम्यन्यानुशासितां ॥ हीनांहस्तिगवाश्वेनकिंनुजीवामिमाधव ॥ २३ ॥ इदंकष्टतरंपश्यपुत्रस्यापिवधान्मम ॥ यदिमाःपर्युपासंतेहतान्शूरान्रणेस्त्रियः ॥ २४ ॥ प्रकीर्णकेशांसुश्रोणींदुर्योधनशुभांकगां ॥ रुक्मवेदीनिभांपश्यकृष्णलक्ष्मणमातरं ॥ २५ ॥ नूनमेषापुराबालाजीवमानेमहीभुजे ॥ भुजावाश्रित्यरमतेसुभुजस्यमनस्विनी ॥ २६ ॥ कथंतुशतधानेदंहृदयंममदीर्यते ॥ पश्यंत्यानिहतंपुत्रंपुत्रेणसहितंरणे ॥ २७ ॥ पुत्रंरुधिरसंसिक्तमुपजिघ्रत्यनिंदिता ॥ दुर्योधनंतुवामोरूःपाणिनापरिमार्जती ॥ २८ ॥ किंनुशोचतिभर्तारंपुत्रंचैषामनस्विनी ॥ तथाह्यवस्थिताभातिपुत्रंचाप्यभिवीक्ष्यसा ॥ २९ ॥ स्वशिरःपंचशाखाभ्यामभिहत्यायतेक्षणा ॥ पतत्युरसिवीरस्यकुरुराजस्य माधव ॥ ३० ॥ पुंडरीकनिभाभातिपुंडरीकांतरप्रभा ॥ मुखंविमृज्यपुत्रस्यभर्तुश्चैवतपस्विनी ॥ ३१ ॥ यदिसत्यागमाःसंतियदिवैश्रुतयस्तथा ॥ ध्रुवंलोकानवाप्तोयंनृपोबाहुबलार्जितान् ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिस्त्रीविलापप० दुर्योधनदर्शनेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ गांधार्युवाच ॥ ॥ पश्यमाधवपुत्रान्मेशतसंख्यान्जितक्लमान् ॥ गदयाभीमसेनेनभूयिष्ठंनिहतान्रणे ॥ १ ॥ इदंदुःखतरंमेद्ययदिमामुक्तमूर्धजाः ॥ हतपुत्रारणे बालाःपरिधावंतिमेस्नुषाः ॥ २ ॥ प्रासादतलचारिण्यश्चरणैर्भूषणान्वितैः ॥ आपन्नायत्स्पृशंतीमांरुधिरार्द्रांवसुंधरां ॥ ३ ॥

इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ पश्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ करसंमितमध्यमामुष्टिप्रमितमध्या ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

कृच्छ्रादुत्सारयंतिस्मगृध्रगोमायुवायसान् ॥ दुःखेनार्ताविघूर्णंत्योमत्ताइवचरंत्युत ॥ ४ ॥ एषान्यात्वनवद्यांगीकरसंमितमध्यमा ॥ घोरमायोधनंदृष्ट्वानिपतत्य
तिदुःखिता ॥ ५ ॥ दृष्ट्वामेपार्थिवसुतामेतांलक्ष्मणमातरं ॥ राजपुत्रींमहाबाहोमनोनह्युपशाम्यति ॥ ६ ॥ भ्रातॄंश्चान्याःपितॄंश्चान्याःपुत्रांश्चनिहतान्भुवि ॥ दृष्ट्वाप
रिपतंत्येताःप्रगृह्यसुमहाभुजान् ॥ ७ ॥ मध्यमानांतुनारीणांवृद्धानांचापराजित ॥ आक्रंदंहतबंधूनांदारुणेवैशसेशृणु ॥ ८ ॥ रथनीडानिदेहांश्चहतानांगजवा
जिनां ॥ आश्रित्यश्रममोहार्ताःस्थिताःपश्यमहाभुज ॥ ९ ॥ अन्यांचापहृतंकायाच्चारुकुंडलमुन्नसं ॥ स्वस्यबंधोःशिरःकृष्णगृहीत्वापश्यतिष्ठतीं ॥ १० ॥ पूर्वजाति
कृतंपापंमन्येनाल्पमिवानघ ॥ एताभिर्निरवद्याभिर्मयाचैवाल्पमेधया ॥ ११ ॥ यदिदंधर्मराजेनपातितंनोजनार्दन ॥ नहिनाशोस्तिवार्ष्णेयकर्मणोःशुभपाप
योः ॥ प्रत्यग्रवयसःपश्यदर्शनीयकुचाननाः ॥ १२ ॥ कुलेषुजाताह्रीमत्यःकृष्णपक्ष्माक्षिमूर्धजाः ॥ १३ ॥ हंसगद्गदभाषिण्योदुःखशोकप्रमोहिताः ॥ सारस्यइव
वाशंत्यःपतिताःपश्यमाधव ॥ १४ ॥ फुल्लपद्मप्रकाशानिपुंडरीकाक्षयोषिताम् ॥ अनवद्यानिवक्त्राणितापयत्येषरश्मिवान् ॥ १५ ॥ ईर्षूणांममपुत्राणांवासुदे
वावरोधनं ॥ मत्तमातंगदर्पाणांपश्यंत्यद्यपृथग्जनाः ॥ १६ ॥ शतचंद्राणिचर्माणिध्वजांश्चादित्यवर्चसः ॥ रौक्माणिचैववर्माणिनिष्कानपिचकांचनान् ॥ १७ ॥
शीर्षत्राणानिचैतानिपुत्राणांमेमहीतले ॥ पश्यदीप्तानिगोविंदपावकान्सुहुतानिव ॥ १८ ॥ एषदुःशासनःशेतेशूरेणामित्रघातिना ॥ पीतशोणितसर्वांगोयुधिभी
मेनपातितः ॥ १९ ॥ गदयाभीमसेनेनपश्यमाधवमेसुतं ॥ द्यूतक्लेशाननुस्मृत्यद्रौपदीनोदितेनच ॥ २० ॥ उक्ताह्यनेनपांचालीसभायांद्यूतनिर्जिता ॥ प्रियंचिकी
र्षताभ्रातुःकर्णस्यचजनार्दन ॥ २१ ॥ सहैवसहदेवेननकुलेनार्जुनेनच ॥ दासीभूतासिपांचालिक्षिप्रंप्रविशनोगृहान् ॥ २२ ॥ ततोऽहमब्रुवंकृष्णतदादुर्योधनंनृ
पं ॥ मृत्युपाशपरिक्षिप्तंशकुनिंपुत्रवर्जय ॥ २३ ॥ निबोधैनंसुदुर्बुद्धिंमातुलंकलहप्रियं ॥ क्षिप्रमेनंपरित्यज्यपुत्रशाम्यस्वपांडवैः ॥ २४ ॥ नबुध्यसेत्वंदुर्बुद्धेभी
मसेनममर्षणं ॥ वाङ्नाराचैस्तुदंस्तीक्ष्णैरुल्काभिरिवकुंजरं ॥ २५ ॥ तानेवंरहसिक्रुद्धोवाक्शल्यानवधारयन् ॥ उत्ससर्जविषंतेषुसर्पोगोवृषभेष्विव ॥ २६ ॥
एषदुःशासनःशेतेविक्षिप्यविपुलौभुजौ ॥ निहतोभीमसेनेनसिंहेनेवमहागजः ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एषमाधवेतिस्पष्टार्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

अत्यर्थमकरोद्रौद्रंभीमसेनोऽत्यमर्षणः॥ दुःशासनस्ययत्क्रुद्धोऽपिबच्छोणितमाहवे ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिस्त्रीविलाप० गांधारीवाक्येअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ गांधार्युवाच ॥ ॥ एषमाधवपुत्रोमेविकर्णःप्राज्ञसंमतः॥ भूमौविनिहतःशेतेभीमेनशतधाकृतः॥ १ ॥ गजमध्येहतःशेतेविकर्णोमधुसूदन॥ नीलमेघपरिक्षिप्तःशरदीवनिशाकरः ॥ २ ॥ अस्यचापग्रहेणैवपाणिःकृतकिणोमहान् ॥ कथंचिच्छिद्यतेगृध्रैरत्तुकामैस्तलत्रवान्॥ ३॥ अस्यभार्यामिषप्रेप्सून्गृध्रकाकांस्तपस्विनी॥ वारयत्यनिशंबालानचशक्नोतिमाधव॥४॥ युवावृंदारकःशूरोविकर्णःपुरुषर्षभ॥ सुखोषितःसुखार्हश्चशेतेपांसुषुमाधव॥ ५॥ कर्णिनालीकनाराचैर्भिन्नमर्माणमाहवे॥ अद्यापिनजहात्येनंलक्ष्मीर्भरतसत्तमं ॥ ६ ॥ एषसंग्रामशूरेणप्रतिज्ञांपालयिष्यता ॥ दुर्मुखोऽभिमुखःशेतेहतोऽरिगणहारणे ॥ ७॥ तस्यैतद्वदनंकृष्णश्वापदैरर्धभक्षितं॥ विभात्यभ्यधिकंतातसप्तम्यामिवचंद्रमाः ॥ ८ ॥ शूरस्यहिरणेकृष्णपश्याननमथेदृशं॥ सकथंनिहतोऽमित्रैःपांसून्ग्रसतिमेसुतः॥ ९ ॥ यस्याहवमुखेसौम्यस्थातानैवोपपद्यते॥ सकथंदुर्मुखोऽमित्रैर्हतोविबुधलोकजित्॥ १० ॥ चित्रसेनंहतंभूमौशयानंमधुसूदन॥ धार्तराष्ट्रमिमंपश्यप्रतिमानंधनुष्मतां ॥ ११ ॥ तंचित्रमाल्याभरणंयुवत्यःशोककर्शिताः ॥ क्रव्यादसंघैःसहितारुदत्यःपर्युपासते॥ १२ ॥ स्त्रीणांरुदितनिर्घोषःश्वापदानांचगर्जितं॥ चित्ररूपमिदंकृष्णविचित्रंप्रतिभातिमे॥ १३ ॥ युवावृंदारकोनित्यंप्रवरस्त्रीनिषेवितः॥ विविंशतिरसौशेतेध्वस्तःपांसुषुमाधव॥ १४ ॥ शरसंकृत्तवर्माणंवीरंविशसनेहतं॥ परिवार्यासतेगृध्राःपश्यकृष्णविविंशतिं॥ १५॥ प्रविश्यसमरेशूरःपांडवानामनीकिनीं॥ सवीरशयनेशेतेपरःसत्पुरुषोचिते॥ १६॥ स्मितोपपन्नंसुनसंसुभ्रुताराधिपोपमं॥ अतीवशुभ्रंवदनंकृष्णपश्यविविंशतेः॥ १७॥ एनंहिपर्युपासंतेबहुधावरयोषितः॥ क्रीडंतमिवगंधर्वंदेवकन्याःसहस्रशः॥ १८ ॥ हंतारंपरसैन्यानांशूरंसमितिशोभनं॥ निबर्हणममित्राणांदुःसहंविषहेतकः॥ १९॥ दुःसहस्यैतदाभातिशरीरंसंवृतंशरैः॥ गिरिरात्मगतैःफुल्लैःकर्णिकारैरिवाचितः ॥ २० ॥ शातकौंभ्यास्रजाभातिकवचेनचभास्वता॥ अग्निनेवगिरिःश्वेतोगतासुरपिदुःसहः ॥ २१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिस्त्रीविलापप० गांधारीवाक्येएकोनविंशोऽध्यायः॥ १९॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

अध्यर्धगुणंसार्धगुणं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

॥ गांधार्युवाच ॥ ॥ अध्यर्धगुणमाहुर्यंबलेशौर्येचकेशव ॥ पित्रात्वयाचदाशार्हदृप्तंसिंहमिवोत्कटं ॥ १ ॥ योबिभेदचमूमेकोममपुत्रस्यदुर्भिदां ॥ सभूत्वामृत्युरन्येषांस्वयंमृत्युवशंगतः ॥ २ ॥ तस्योपलक्षयेकृष्णकार्ष्णेरमिततेजसः ॥ अभिमन्योर्हतस्यापिप्रभानैवोपशाम्यति ॥ ३ ॥ एषाविराटदुहितास्नुषागांडीवधन्वनः ॥ आर्ताबालंपतिंवीरंदृष्ट्वाशोचत्यनिंदिता ॥ ४ ॥ तमेषाहिसमागम्यभार्याभर्तारमंतिके ॥ विराटदुहिताकृष्णपाणिनापरिमार्जति ॥ ५ ॥ तस्यवक्त्रमुपाघ्रायसौभद्रस्यमनस्विनी ॥ विबुद्धकमलाकारंकंबुवृत्तशिरोधरं ॥ ६ ॥ काम्यरूपवतीचैषापरिष्वजतिभामिनी ॥ लज्जमानापुराचैनंमाध्वीकमदमूर्छिता ॥ ७ ॥ तस्यक्षतजसंदिग्धंजातरूपपरिष्कृतं ॥ विमुच्यकवचंकृष्णशरीरमभिवीक्षते ॥ ८ ॥ अवेक्षमाणातंबालाकृष्णत्वामभिभाषते ॥ अयंतेपुंडरीकाक्षसदृशाक्षोनिपातितः ॥ ९ ॥ बलेवीर्येचसदृशस्तेजसाचैवतेऽनघ ॥ रूपेणचतथाऽत्यर्थंशेतेभुविनिपातितः ॥ १० ॥ अत्यंतंसुकुमारस्यरांकवाजिनशायिनः ॥ कच्चिदद्यशरीरंतेभूमौनपरितप्यते ॥ ११ ॥ मातंगभुजवर्ष्माणौज्याक्षेपकठिनत्वचौ ॥ कांचनांगदिनौशेतेनिक्षिप्यविपुलौभुजौ ॥ १२ ॥ व्यायम्यबहुधानूनंसुखसुप्तःश्रमादिव ॥ एवंविलपतीमार्तांनहिमामभिभाषसे ॥ १३ ॥ नस्मराम्यपराधंतेकिंमांनप्रतिभाषसे ॥ ननुमांत्वंपुरादूरादभिवीक्ष्याभिभाषसे ॥ १४ ॥ नस्मराम्यपराधंमेकिंमांनप्रतिभाषसे ॥ आर्यामार्यसुभद्रांत्वमिमांश्चत्रिदशोपमान् ॥ १५ ॥ पितॄन्मांचैवदुःखार्ताविहायक्वगमिष्यसि ॥ तस्यशोणितदिग्धान्वैकेशानुद्यम्यपाणिना ॥ १६ ॥ उत्संगेवक्त्रमाधायजीवंतमिवपृच्छति ॥ स्वस्रीयंवासुदेवस्यपुत्रंगांडीवधन्वनः ॥ १७ ॥ कथंत्वांरणमध्यस्थंजघ्नुरेतेमहारथाः ॥ धिगस्तुक्रूरकर्तॄंस्तान्कृपकर्णजयद्रथान् ॥ १८ ॥ द्रोणद्रौणायनीचोभौयैरहंविधवाकृता ॥ रथर्षभाणांसर्वेषांकथमासीत्तदामनः ॥ १९ ॥ बालंत्वांपरिवार्यैकंममदुःखायजघ्नुषां ॥ कथंनुपांडवानांचपंचालानांतुपश्यतां ॥ २० ॥ त्वंवीरनिधनंप्राप्तोनाथवान्सन्ननाथवत् ॥ दृष्ट्वाबहुभिराक्रंदेनिहतंत्वांपितातव ॥ २१ ॥ वीरःपुरुषशार्दूलःकथंजीवतिपांडवः ॥ नराज्यलाभोविपुलःशत्रूणांचपराभवः ॥ २२ ॥ प्रीतिंधास्यतिपार्थानांत्वामृतेपुष्करेक्षण ॥ तवशस्त्रजिताँल्लोकान्धर्मेणचदमेनच ॥ २३ ॥ क्षिप्रमन्वागमिष्यामितत्रमांप्रतिपालय ॥ दुर्मरंपुनरप्राप्तेकालेभवतिकेनचित् ॥ २४ ॥ यदहंत्वांरणेदृष्ट्वाहतंजीवामिदुर्भगा ॥ कामिदानींनरव्याघ्रश्लक्ष्णयास्मितयागिरा ॥ २५ ॥ पितृलोकेसमेत्यान्यांमामिवामंत्रयिष्यसि ॥ नूनमप्सरसांस्वर्गेमनांसिप्रमथिष्यसि ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ वपुःशस्ताकृतिः वपुःक्लीबंतन्नौशस्ताकृतावपीतिमेदिनी ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥

परमेणचरूपेणगिराचस्मितपूर्वया ॥ प्राप्यपुण्यकृताँल्लोकानप्सरोभिःसमेयिवान् ॥ २७ ॥ सौभद्रविहरन्कालेस्मरेथाःसुकृतानिमे ॥ एतावानिहसंवासोविहितस्तेमयासह ॥ २८ ॥ षण्मासान्सप्तमेमासित्वंवीरनिधनंगतः ॥ इत्युक्तवचनामेतामपकर्षंतिदुःखितां ॥ २९ ॥ उत्तरांमोघसंकल्पांमत्स्यराजकुलस्त्रियः ॥ उत्तरामपकृष्यैनामार्तामार्ततराःस्वयं ॥ ३० ॥ विराटंनिहतंदृष्ट्वाक्रोशंतिविलपंतिच ॥ द्रोणास्त्रशरसंकृत्तंशयानंरुधिरोक्षितं ॥ ३१ ॥ विराटंवितुदंत्येतेगृध्रगोमायुवायसाः ॥ वितुद्यमानंविहगैर्विराटमसितेक्षणाः ॥ ३२ ॥ नशक्नुवंतिविहगान्निवारयितुमातुराः ॥ आसामातपतप्तानामायासेनचयोषितां ॥ ३३ ॥ श्रमेणचविवर्णानांवक्त्राणांविप्लुतंवपुः ॥ उत्तरंचाभिमन्युंचकांबोजंचसुदक्षिणं ॥ ३४ ॥ शिशूनेतान्हतान्पश्यलक्ष्मणंचसुदर्शनं ॥ आयोधनशिरोमध्येशयानंपश्यमाधव ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिस्त्रीविला० गांधारीवाक्येविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ गांधार्युवाच ॥

एषवैकर्तनःशेतेमहेष्वासोमहारथः ॥ ज्वलितानलवत्संख्येसंशांतःपार्थतेजसा ॥ १ ॥ पश्यवैकर्तनंकर्णंनिहत्यातिरथान्बहून् ॥ शोणितौघपरीतांगंशयानंपतितंभुवि ॥ २ ॥ अमर्षीदीर्घरोषश्चमहेष्वासोमहाबलः ॥ रणेविनिहतःशेतेशूरोगांडीवधन्वना ॥ ३ ॥ यंस्मपांडवसंत्रासान्ममपुत्रामहारथाः ॥ प्रायुध्यंतपुरस्कृत्यमातंगाइवयूथपं ॥ ४ ॥ शार्दूलमिवसिंहेनसमरेसव्यसाचिना ॥ मातंगमिवमत्तेनमातंगेननिपातितं ॥ ५ ॥ समेताःपुरुषव्याघ्रनिहतंशूरमाहवे ॥ प्रकीर्णमूर्धजाःपत्न्योरुदत्यःपर्युपासते ॥ ६ ॥ उद्विग्नःसततंयस्माद्धर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ त्रयोदशसमानिद्रांचिंतयन्नाध्यगच्छत ॥ ७ ॥ अनाधृष्यःपरैर्युद्धेशत्रुभिर्मघवानिव ॥ युगांताग्निरिवार्चिष्मान्हिमवानिवनिश्चलः ॥ ८ ॥ सभूत्वाशरणंवीरोधार्तराष्ट्रस्यमाधव ॥ भूमौविनिहतःशेतेवातभग्नइवद्रुमः ॥ ९ ॥ पश्यकर्णस्यपत्नींत्वंवृषसेनस्यमातरं ॥ लालप्यमानांकरुणंरुदतींपतितांभुवि ॥ १० ॥ आचार्यशापोऽनुगतोध्रुवंत्वांयदग्रसच्चक्रमिदंधरित्री ॥ ततःशरेणापहृतंशिरस्तेधनंजयेनाहवशोभिनायुधि ॥ ११ ॥ हाहाधिगेषापतिताविसंज्ञासमीक्ष्यजांबूनदबद्धकक्षं ॥ कर्णंमहाबाहुमदीनसत्वंसुषेणमातारुदतीभृशार्ता ॥ १२ ॥ अल्पावशेषोऽपिकृतोमहात्माशरीरभक्षैःपरिभक्षयद्भिः ॥ द्रष्टुंननःप्रीतिकरःशशीवकृष्णस्यपक्षस्यचतुर्दशाहे ॥ १३ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥

एषवैकर्तनइति आवंत्यंभीमसेनेनेतिचस्पष्टार्थौएकविंशद्वाविंशौ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ ॥

॥ १४ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ आवंत्यमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ वार्धक्षत्रिर्जयद्रथः ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ९ ॥

सावर्तमानापतितापृथिव्यामुत्थायदीनापुनरेवचैषा ॥ कर्णस्यवक्त्रंपरिजिघ्रमाणारोरूयतेपुत्रवधाभितप्ता ॥ १४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिस्त्रीविला
पपर्वणिकर्णदर्शनोनामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ गांधार्युवाच ॥ ॥ आवंत्यंभीमसेनेनभक्षयंतिनिपातितं ॥ गृध्रगोमायवःशूरंबहुबंधुमबंधुवत्
॥ १ ॥ तंपश्यकदनंकृत्वाशूराणांमधुसूदन ॥ शयानंवीरशयनेरुधिरेणसमुक्षितं ॥ २ ॥ तंसृगालाश्चकंकाश्चक्रव्यादाश्चपृथग्विधाः ॥ तेनतेनविकर्षंतिपश्यका
लस्यपर्ययं ॥ ३ ॥ शयानंवीरशयनेशूरमाक्रंदकारिणं ॥ आवंत्यमभितोनार्योरुदत्यःपर्युपासते ॥ ४ ॥ प्रातिपेयंमहेष्वासंहतंभल्लेनबाह्लिकं ॥ प्रसुप्तमिवशार्दू
लंपश्यकृष्णमनस्विनं ॥ ५ ॥ अतीवमुखवर्णोऽस्यनिहतस्यापिशोभते ॥ सोमस्येवाभिपूर्णस्यपौर्णमास्यांसमुद्यतः ॥ ६ ॥ पुत्रशोकाभितप्तेनप्रतिज्ञांचाभिरक्ष
ता ॥ पाकशासनिनासंख्येवार्धक्षत्रिर्निपातितः ॥ ७ ॥ एकादशचमूर्भित्वारक्ष्यमाणंमहात्मना ॥ सत्यंचिकीर्षतापश्यहतमेनंजयद्रथं ॥ ८ ॥ सिंधुसौवीरभर्तारं
दर्पपूर्णमनस्विनं ॥ भक्षयंतिशिवागृध्राजनार्दनजयद्रथं ॥ ९ ॥ संरक्ष्यमाणंभार्याभिरनुरक्ताभिरच्युत ॥ भीषयंत्योविकर्षंतिगहनंनिम्नमंतिकात् ॥ १० ॥ तमे
ताःपर्युपासंतेरक्ष्यमाणंमहाभुजं ॥ सिंधुसौवीरभर्तारंकांबोजयवनस्त्रियः ॥ ११ ॥ यदाकृष्णामुपादायप्राद्रवत्केकयैःसह ॥ तदैववध्यःपांडूनांजनार्दनजयद्र
थः ॥ १२ ॥ दुःशलांमानयद्भिस्तुयदामुक्तोजयद्रथः ॥ कथमद्यनतांकृष्णमानयंतिस्मतेपुनः ॥ १३ ॥ सैषाममसुताबालाविलपंतीचदुःखिता ॥ आत्मनाहंति
चात्मानमाक्रोशंतीचपांडवान् ॥ १४ ॥ किंनुदुःखतरंकृष्णपरंममभविष्यति ॥ यत्सुताविधवाबालास्नुषाश्चनिहतेश्वराः ॥ १५ ॥ हाहाधिग्दुःशलांपश्यवीतशो
कभयामिव ॥ शिरोभर्तुरनासाद्यधावमानामितस्ततः ॥ १६ ॥ वारयामासयःसर्वान्पांडवान्पुत्रगृद्धिनः ॥ सहत्वाविपुलाःसेनाःस्वयंमृत्युवशंगतः ॥ १७ ॥ तं
मत्तमिवमातंगंवीरंपरमदुर्जयं ॥ परिवार्यरुदंत्येताःस्त्रियश्चंद्रोपमाननाः ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिस्त्रीवि० गांधारीवाक्येद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥
॥ गांधार्युवाच ॥ ॥ एषशल्योहतःशेतेसाक्षान्नकुलमातुलः ॥ धर्मज्ञेनहतस्तातधर्मराजेनसंयुगे ॥ १ ॥ यस्त्वयास्पर्धतेनित्यंसर्वत्रपुरुषर्षभ ॥ सएषनिहतःशे
तेमद्रराजोमहाबलः ॥ २ ॥ येनसंगृह्णतातातरथमाधिरथेर्युधि ॥ जयार्थंपांडुपुत्राणांयदातेजोवधःकृतः ॥ ३ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एषइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ वासिताः करिण्यः गृष्टयः सकृत्प्रसूताः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अहिनावृत्रासुरेण ॥ १२ ॥ १३ ॥ भीष्मकृद्भयंकरकर्मकृत् ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

अहोधिक्पश्यशल्यस्यपूर्णचंद्रसुदर्शनं ॥ मुखंपद्मपलाशाक्षंकाकैरादष्टमव्रणं ॥ ४ ॥ अस्यचामीकराभस्यतप्तकांचनसप्रभा ॥ आस्याद्विनिःसृताजिह्वाभक्ष्यतेकृष्णपक्षिभिः ॥ ५ ॥ युधिष्ठिरेणनिहतंशल्यंसमितिशोभनं ॥ रुदत्यःपर्युपासंतेमद्रराजंकुलांगनाः ॥ ६ ॥ एताःसुसूक्ष्मवसनामद्रराजंनरर्षभं ॥ क्रोशंत्योऽथसमासाद्यक्षत्रियाःक्षत्रियर्षभं ॥ ७ ॥ शल्यंनिपतितंनार्यःपरिवार्याभितःस्थिताः ॥ वासितागृष्टयःपंकेपरिमग्नमिवद्विपं ॥ ८ ॥ शल्यंशरणदंशूरंपश्यैमंवृष्णिनंदन ॥ शयानंवीरशयनेशरैर्विशकलीकृतं ॥ ९ ॥ एषशैलालयोराजाभगदत्तःप्रतापवान् ॥ गजांकुशधरःश्रीमान्शेतेभुविनिपातितः ॥ १० ॥ यस्यरुक्ममयीमालाशिरस्येषाविराजते ॥ श्वापदैर्भक्ष्यमाणस्यशोभयंतीवमूर्धजान् ॥ ११ ॥ एतेनकिलपार्थस्ययुद्धमासीत्सुदारुणं ॥ रोमहर्षणमत्युग्रंशक्रस्यत्वहिनायथा ॥ १२ ॥ योधयित्वामहाबाहुरेषपार्थंधनंजयं ॥ संशयंगमयित्वाचकुंतीपुत्रेणपातितः ॥ १३ ॥ यस्यनास्तिसमोलोकेशौर्येवीर्येचकश्चन ॥ सएषनिहतःशेतेभीष्मोभीष्मकृदाहवे ॥ १४ ॥ पश्यशांतनवंकृष्णशयानंसूर्यवर्चसं ॥ युगांतइवकालेनपतितंसूर्यमंबरात् ॥ १५ ॥ एषतप्त्वारणेशत्रून्शस्त्रतापेनवीर्यवान् ॥ नरसूर्योऽस्तमभ्येतिसूर्योऽस्तमिवकेशव ॥ १६ ॥ शरतल्पगतंभीष्ममूर्ध्वरेतसमच्युतं ॥ शयानंवीरशयनेपश्यशूरनिषेविते ॥ १७ ॥ कर्णिनालीकनाराचैरास्तीर्यशयनोत्तमं ॥ आविश्यशेतेभगवान्स्कंदःशरवणंयथा ॥ १८ ॥ अतूलपूर्णंगांगेयस्त्रिभिर्बाणैःसमन्वितं ॥ उपाधायोपधानाग्र्यंदत्तंगांडीवधन्वना ॥ १९ ॥ पालयानःपितुःशास्त्रमूर्ध्वरेतामहायशाः ॥ एषशांतनवःशेतेमाधवाप्रतिमोयुधि ॥ २० ॥ धर्मात्मातातसर्वज्ञःपारावर्येणनिर्णये ॥ अमर्त्यइवमर्त्यःसन्नेषप्राणानधारयत् ॥ २१ ॥ नास्तियुद्धेकृतीकश्चिन्नविद्वान्नपराक्रमी ॥ यत्रशांतनवोभीष्मःशेतेऽद्यनिहतःशरैः ॥ २२ ॥ स्वयमेतेनशूरेणपृच्छमानेनपांडवैः ॥ धर्मज्ञेनाहवेमृत्युरादिष्टःसत्यवादिना ॥ २३ ॥ प्रनष्टःकुरुवंशश्चपुनर्येनसमुद्धृतः ॥ सगतःकुरुभिःसार्धंमहाबुद्धिःपराभवं ॥ २४ ॥ धर्मेषुकुरवःकंनुपरिप्रक्ष्यंतिमाधव ॥ गतेदेवव्रतेस्वर्गंदेवकल्पेनरर्षभे ॥ २५ ॥

शास्त्रमाज्ञां ॥ २० ॥ निर्णयेपारावर्येण परावरौपरलोकेहलोकौतद्विषयेणज्ञानेन तत्त्वज्ञानबलेनप्राणानधारयदित्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ धक्ष्यदग्ध्वा ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोविंशो

अर्जुनस्यविनेतारमाचार्यसात्यकेस्तथा ॥ तंपश्यपतितंद्रोणंकुरूणांगुरुमुत्तमं ॥ २६ ॥ अस्त्रंचतुर्विधंवेदयथैवत्रिदशेश्वरः ॥ भार्गवोवामहावीर्यस्तथाद्रोणो
पिमाधव ॥ २७ ॥ यस्यप्रसादाद्बीभत्सुःपांडवःकर्मदुष्करं ॥ चकारसहतःशेतेनैनमस्त्राण्यपालयन् ॥ २८ ॥ यंपुरोधायकुरवआह्वयंतिस्मपांडवान् ॥ सोयंश
स्त्रभृतांश्रेष्ठोद्रोणःशस्त्रैःपरिक्षतः ॥ २९ ॥ यस्यनिर्दहतःसेनांगतिरग्नेरिवाभवत् ॥ सभूमौनिहतःशेतेशांतार्चिरिवपावकः ॥ ३० ॥ धनुर्मुष्टिरशीर्णश्चहस्तावापश्च
माधव ॥ द्रोणस्यनिहतस्याजौदृश्यतेजीवतोयथा ॥ ३१ ॥ वेदायस्माच्चचत्वारःसर्वाण्यस्त्राणिकेशव ॥ अनपेतानिवैशूराद्यथैवादौप्रजापतेः ॥ ३२ ॥ वंदना
र्हाविमौतस्यवंदिभिर्वंदितौशुभौ ॥ गोमायवोविकर्षंतिपादौशिष्यशतार्चितौ ॥ ३३ ॥ द्रोणंद्रुपदपुत्रेणनिहतंमधुसूदन ॥ कृपीकृपणमन्वास्तेदुःखोपहतचेत
ना ॥ ३४ ॥ तांपश्यरुदतीमार्तांमुक्तकेशीमधोमुखीं ॥ हतंपतिमुपासंतींद्रोणंशस्त्रभृतांवरं ॥ ३५ ॥ बाणैर्भिन्नतनुत्राणंधृष्टद्युम्नेनकेशव ॥ उपास्तेवैमृधेद्रोणंज
टिलाब्रह्मचारिणी ॥ ३६ ॥ प्रेतकृत्येचयततेकृपीकृपणमातुरा ॥ हतस्यसमरेभर्तुःसुकुमारीयशस्विनी ॥ ३७ ॥ अग्नीनाधायविधिवच्चितांप्रज्वाल्यसर्वतः ॥
द्रोणमाधायगायंतित्रीणिसामानिसामगाः ॥ ३८ ॥ कुर्वंतिचचितामेतेजटिलाब्रह्मचारिणः ॥ धनुर्भिःशक्तिभिश्चैवरथनीडैश्चमाधव ॥ ३९ ॥ शरैश्चविविधै
रन्यैर्धक्ष्यतेभूरितेजसं ॥ इतिद्रोणंसमाधायशंसंतिचरुदंतिच ॥ ४० ॥ सामभिस्त्रिभिरंतस्थैरनुशंसंतिचापरे ॥ अग्नावग्निंसमाधायद्रोणंहुत्वाहुताशने ॥ ४१ ॥
गच्छंत्यभिमुखागंगांद्रोणशिष्याद्विजातयः ॥ अपसव्यांचितिंकृत्वापुरस्कृत्यकृपींचते ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिस्त्रीवि०गांधारीवचनेत्रयोविं
शोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ गांधार्युवाच ॥ ॥ सोमदत्तसुतंपश्ययुयुधानेनपातितं ॥ वितुद्यमानंविहगैर्बहुभिर्माधवांतिके ॥ १ ॥ पुत्रशोकाभिसंत
प्तःसोमदत्तोजनार्दन ॥ युयुधानंमहेष्वासंगर्हयन्निवदृश्यते ॥ २ ॥ असौहिभूरिश्रवसोमाताशोकपरिप्लुता ॥ आश्वासयतिभर्तारंसोमदत्तमनिंदिता ॥ ३ ॥
दिष्ट्यानैनंमहाराजदारुणंभरतक्षयं ॥ कुरुसंक्रंदनंघोरंयुगांतमनुपश्यसि ॥ ४ ॥ दिष्ट्यायूपध्वजंपुत्रंवीरंभूरिसहस्रदं ॥ अनेकक्रतुयज्वानंनिहतंनानुपश्यसि
॥ ५ ॥ दिष्ट्यास्नुषाणामाक्रंदेघोरंविलपितंबहु ॥ नश्रृणोषिमहाराजसारसीनामिवार्णवे ॥ ६ ॥

ध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सोमदत्तसुतमितिस्पष्टार्थश्चतुर्विंशः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ बीभत्सुरतिनिर्मलकर्मा अतिबीभत्संअतिगर्हितं ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

छिन्नबाहुंनरव्याघ्रमर्जुने
एकवस्त्रार्धसंवीताःप्रकीर्णासितमूर्धजाः॥ स्नुषास्तेपरिधावंतिहतापत्याहतेश्वराः ॥ ७॥ श्वापदैर्भक्ष्यमाणंत्वमहोदिष्ट्यानपश्यसि॥ विनिकी
ननिपातितं ॥ ८ ॥ शलंविनिहतंसंख्येभूरिश्रवसमेवच॥ स्नुषाश्चविविधाःसर्वादिष्ट्यानाद्येहपश्यसि ॥ ९ ॥ दिष्ट्यातत्कांचनंछत्रंयूपकेतोर्महात्मनः॥ एताविलप्यकरुणंभर्तृशो
र्णरथोपस्थेसौमदत्तेर्नपश्यसि ॥ १० ॥ अमूस्तुभूरिश्रवसोभार्याःसात्यकिनाहतं ॥ परिवार्यानुशोचंतिभर्तारमसितेक्षणाः॥ ११ ॥ ततःपाप
केनकर्शिताः॥ पतंत्यभिमुखाभूमौकृपणंबतकेशव ॥ १२ ॥ बीभत्सुरतिबीभत्संकर्मेदमकरोत्कथं ॥ प्रमत्तस्ययदच्छैत्सीद्बाहुंशूरस्ययज्वनः॥ १३ ॥ किंनुवक्ष्यतिवैसत्सुगोष्ठीषुचस
तरंकर्मकृतवानपिसात्यकिः॥ यस्मात्प्रायोपविष्टस्यप्राहार्षीत्संशितात्मनः ॥ १४ ॥ एकोद्वाभ्यांहतःशेषेत्वमधर्मेणधार्मिक ॥ कृत्वो
भासुच ॥ १५ ॥ अपुण्यमयशस्यंचकर्मेदंसात्यकिःस्वयं ॥ इतियूपध्वजस्यैताःस्त्रियःक्रोशंतिमाधव ॥ १६ ॥ भार्यायूपध्वजस्यैषाकरसंमितमध्यमा॥ अयंसरसनोत्कर्षीपीनस्तन
त्संगेभुजंभर्तुःकृपणंपरिदेवति॥ १७॥ अयंसहंताशूराणांमित्राणामभयप्रदः॥ प्रदातागोसहस्राणांक्षत्रियांतकरःकरः ॥ १८ ॥ किंनु
विमर्दकः॥ नाभ्यूरुजघनस्पर्शीनीवीविस्रंसनःकरः॥ १९ ॥ वासुदेवस्यसान्निध्येपार्थेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ युध्यतःसमरेन्येनप्रमत्तस्यनिपातितः ॥ २० ॥ तामेतामनुशोचंतिसपत्न्यःस्वामि
वक्ष्यसिसंसत्सुकथासुचजनार्दन ॥ अर्जुनस्यमहत्कर्मस्वयंवासकिरीटभृत् ॥ २१ ॥ इत्येवंगर्हयित्वैषातूष्णीमास्तेवरांगना ॥ सएषप
वस्नुषां ॥ २२ ॥ गांधारराजःशकुनिर्बलवान्सत्यविक्रमः॥ निहतःसहदेवेनभागिनेयेनमातुलः ॥ २३ ॥ यःपुराहेमदंडाभ्यांव्यजनाभ्यांस्मवीज्यते॥ माययानिकृतिप्रज्ञोजि
क्षिभिःपक्षैःशयानउपवीज्यते ॥ २४ ॥ यःस्वरूपाणिकुरुतेशतशोऽथसहस्रशः॥ तस्यमायाविनोमायादग्धाःपांडवतेजसा ॥ २५ ॥
तवान्योयुधिष्ठिरं॥ सभायांविपुलंराज्यंसपुनर्जीवितंजितः॥ २६ ॥ शकुंताःशकुनिंकृष्णसमंतात्पर्युपासते॥ कैतवंममपुत्राणांविनाशायोपशिक्षितं ॥ २७॥ एवमस्यापिदुर्बुद्धेर्लोकाःशस्त्रे
एतेनैतन्महद्वैरंप्रसक्तंपांडवैःसह॥ वधायममपुत्राणामात्मनःसगणस्यच ॥ २८ ॥ यथैवममपुत्राणांलोकाःशस्त्रजिताःप्रभो ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीपर्वणिस्त्रीवि० गांधारीवा
णवैजिताः॥ २९ ॥ कथंचनायंतत्रापिपुत्रान्मेभ्रातृभिःसह॥ विरोधयेदृजुप्रज्ञानानृजुर्मधुसूदन ॥ ३० ॥
क्येचतुर्विंशोऽध्यायः॥ २४॥ ॥ ७॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥

कांबोजमिति कांबोजास्तरणंकंबलविशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

गांधार्युवाच ॥ ॥ कांबोजंपश्यदुर्धर्षकांबोजास्तरणोचितम् ॥ शयानमृषभस्कंधंहतंपांसुषुमाधव ॥ १ ॥ यस्यक्षतजसंदिग्धौबाहूचंदनभूषितौ ॥ अवेक्ष्यक
रुणंभार्याविलपत्यतिदुःखिता ॥ २ ॥ इमौतौपरिघप्रख्यौबाहूशुभतलांगुली ॥ ययोर्विवरमापन्नांनरतिर्मांपुराजहात् ॥ ३ ॥ कांगतिंतुगमिष्यामित्वयाही
नाजनेश्वर ॥ हतबंधुरनाथाचवेपंतीमधुरस्वरा ॥ ४ ॥ आतपेक्लाम्यमानानांविविधानामिवस्रजाम् ॥ क्लांतानामपिनारीणांनश्रीर्जहतिवैतनूः ॥ ५ ॥ शयान
मभितःशूरंकालिंगंमधुसूदन ॥ पश्यदीप्तांगदयुगप्रतिनद्धमहाभुजम् ॥ ६ ॥ मागधानामधिपतिंजयत्सेनंजनार्दन ॥ आवार्यसर्वतःपत्न्यःप्ररुदत्यःसुविह्वलाः
॥ ७ ॥ आसामायतनेत्राणांसुस्वराणांजनार्दन ॥ मनःश्रुतिहरोनादोमनोमोहयतीवमे ॥ ८ ॥ प्रकीर्णवस्त्राभरणारुदत्यःशोककर्शिताः ॥ स्वास्तीर्णशयनोपे
तामागध्यःशेरतेभुवि ॥ ९ ॥ कोसलानामधिपतिंराजपुत्रंबृहद्बलं ॥ भर्तारंपरिवार्यैताःपृथक्प्ररुदिताःस्त्रियः ॥ १० ॥ अस्यगात्रगतान्बाणान्कार्ष्णिबाहुबला
र्पितान् ॥ उद्धरंत्यसुखाविष्टामूर्च्छमानाःपुनःपुनः ॥ ११ ॥ आसांसर्वानवद्यानामातपेनपरिश्रमात् ॥ प्रम्लाननलिनाभानिभांतिवक्त्राणिमाधव ॥ १२ ॥ द्रो
णेननिहताःशूराःशेरतेरुचिरांगदाः ॥ धृष्टद्युम्नसुताःसर्वेशिशवोहेममालिनः ॥ १३ ॥ रथाग्न्यगारंचापार्चिंशरशक्तिगदेंधनं ॥ द्रोणमासाद्यनिर्दग्धाःशलभाइव
पावकं ॥ १४ ॥ तथैवनिहताःशूराःशेरतेरुचिरांगदाः ॥ द्रोणेनाभिमुखाःसर्वेभ्रातरःपंचकेकयाः ॥ १५ ॥ तप्तकांचनवर्माणस्तालध्वजरथव्रजाः ॥ भासयंतिम
हींभासाज्वलिताइवपावकाः ॥ १६ ॥ द्रोणेनद्रुपदंसंख्येपश्यमाधवपातितं ॥ महाद्विपमिवारण्येसिंहेनमहताहतं ॥ १७ ॥ पंचालराज्ञोविमलंपुंडरीकाक्षपांडुरं ॥
आतपत्रंसमाभातिशरदीवनिशाकरः ॥ १८ ॥ एतास्तुद्रुपदंवृद्धंस्नुषाभार्याश्चदुःखिताः ॥ दग्ध्वागच्छंतिपांचाल्यंराजानमपसव्यतः ॥ १९ ॥ धृष्टकेतुंमहात्मा
नंचेदिपुंगवमंगनाः ॥ द्रोणेननिहतंशूरंहरंतिहृतचेतसः ॥ २० ॥ द्रोणास्त्रमभिहत्यैषविमर्देमधुसूदन ॥ महेष्वासोहतःशेतेनद्याहतइवद्रुमः ॥ २१ ॥ एषचेदिपतिः
शूरोधृष्टकेतुर्महारथः ॥ शेतेविनिहतःसंख्येहत्वाशत्रून्सहस्रशः ॥ २२ ॥ वितुद्यमानंविहगैस्तंभार्याःपर्युपाश्रिताः ॥ चेदिराजंहृषीकेशहतंसबलबांधवं ॥ २३ ॥
दाशार्हपुत्रजंवीरंशयानंसत्यविक्रमं ॥ आरोप्यांकेरुदंत्येताश्चेदिराजवरांगनाः ॥ २४ ॥ अस्यपुत्रंहृषीकेशसुवक्त्रंचारुकुंडलं ॥ द्रोणेनसमरेपश्यनिकृत्तंबहुधा
शरैः ॥ २५ ॥

॥ २३ ॥ दाशार्हपुत्रजमित्यत्रपुत्र्यामपिपुत्रशब्दः ॥ २४ ॥ २५ ॥

पितरमिति पितृपदस्यावृत्तिः शोकाकुलत्वान्नदोषाय ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ तयोर्भीष्मविदुरयोः दर्शनमनागतावेक्षणं ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

पितरंनूनमाजिस्थंयुध्यमानंपरैःसह ॥ नाजहात्पितरंवीरमद्यापिमधुसूदन ॥ २६ ॥ एवंममापिपुत्रस्यपुत्रःपितरमन्वगात् ॥ दुर्योधनंमहाबाहोलक्ष्मणःपरवीरहा ॥ २७ ॥ विंदानुविंदावावंत्यौपतितौपश्यमाधव ॥ हिमांतेपुष्पितौशालौमरुतागलिताविव ॥ २८ ॥ कांचनांगदवर्माणौबाणखड्गधनुर्धरौ ॥ ऋषभप्रतिरूपाक्षौशयानौविमलस्रजौ ॥ २९ ॥ अवध्याःपांडवाःकृष्णसर्वएवत्वयासह ॥ येमुक्ताद्रोणभीष्माभ्यांकर्णाद्वैकर्तनात्कृपात् ॥ ३० ॥ दुर्योधनाद्द्रोणसुतात्सैंधवाच्चजयद्रथात् ॥ सोमदत्ताद्विकर्णाच्चशूराच्चकृतवर्मणः ॥ ३१ ॥ येहन्युःशस्त्रवेगेनदेवानपिनरर्षभाः ॥ तइमेनिहताःसंख्येपश्यकालस्यपर्ययं ॥ ३२ ॥ नातिभारोऽस्तिदैवस्यध्रुवंमाधवकश्चन ॥ यदिमेनिहताःशूराःक्षत्रियैःक्षत्रियर्षभाः ॥ ३३ ॥ तदैवनिहताःकृष्णममपुत्रास्तरस्विनः ॥ यदैवाकृतकामस्त्वमुपप्लव्यंगतःपुनः ॥ ३४ ॥ शांतनोश्चैवपुत्रेणप्राज्ञेनविदुरेणच ॥ तदैवोक्तास्मिमास्नेहंकुरुष्वात्मसुतेष्विति ॥ ३५ ॥ तयोर्हिदर्शनंनैतन्मिथ्याभवितुमर्हति ॥ अचिरेणैवमेपुत्राभस्मीभूताजनार्दन ॥ ३६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वान्यपतद्भूमौगांधारीशोकमूर्छिता ॥ दुःखोपहतविज्ञानाधैर्यमुत्सृज्यभारत ॥ ३७ ॥ ततःकोपपरीतांगीपुत्रशोकपरिप्लुता ॥ जगामशौरिंदोषेणगांधारीव्यथितेंद्रिया ॥ ३८ ॥ ॥ गांधार्युवाच ॥ ॥ पांडवाधार्तराष्ट्राश्चदग्धाःकृष्णपरस्परं ॥ उपेक्षिताविनश्यंतस्त्वयाकस्माज्जनार्दन ॥ ३९ ॥ शक्तेनबहुभृत्येनविपुलेतिष्ठताबले ॥ उभयत्रसमर्थेनश्रुतवाक्येनचैवह ॥ ४० ॥ इच्छतोपेक्षितोनाशःकुरूणांमधुसूदन ॥ यस्मात्त्वयामहाबाहोफलंतस्मादवाप्नुहि ॥ ४१ ॥ पतिशुश्रूषयायन्मेतपःकिंचिदुपार्जितं ॥ तेनत्वांदुरवापेनशप्स्येचक्रगदाधरं ॥ ४२ ॥ यस्मात्परस्परंघ्नंतोज्ञातयःकुरुपांडवाः ॥ उपेक्षितास्तेगोविंदतस्माज्ज्ञातीन्वधिष्यसि ॥ ४३ ॥ त्वमप्युपस्थितेवर्षेषट्त्रिंशेमधुसूदन ॥ हतज्ञातिर्हतामात्योहतपुत्रोवनेचरः ॥ ४४ ॥ अनाथवदविज्ञातोलोकेष्वनभिलक्षितः ॥ कुत्सितेनाभ्युपायेननिधनंसमवाप्स्यसि ॥ ४५ ॥ तवाप्येवंहतसुतानिहतज्ञातिबांधवाः ॥ स्त्रियःपरिपतिष्यंतियथैताभरतस्त्रियः ॥ ४६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंघोरंवासुदेवोमहामनाः ॥ उवाचदेवींगांधारीमीषदभ्युत्स्मयन्निव ॥ ४७ ॥ जानेहमेतदप्येवंचीर्णंचरसिक्षत्रिये ॥ दैवादेवविनश्यंतिवृष्णयोनात्रसंशयः ॥ ४८ ॥ संहर्तावृष्णिचक्रस्यनान्योमद्विद्यतेशुभे ॥ अवध्यास्तेनरैरन्यैरपिवादेवदानवैः ॥ ४९ ॥

॥ ४५ ॥ तवापीति अनिरस्तः परध्वंसो यातिशक्तमुपेक्षकं कुलध्वंसप्रसूतार्तिर्गांधार्याइवकेशवं ॥ ४६ ॥ अभ्युत्स्मयन्नीषद्ध्वंसयन् ॥ ४७ ॥ चीर्णंचरसिमदनुष्ठितमेवानुतिष्ठसि स्वतपोनाशार्थमितिभावः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥ ॥ इतिस्त्रीपर्वणिनैल० भारतभावदीपे पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥७॥ ॥ उत्तिष्ठेति ॥ १ ॥ दुष्कृतंदुराचरितंस्वकीयं ॥ २ ॥ वैरप्रियंपुरुषंवैरपुरुषं ॥ ३ ॥ द्वौपूर्वापरदुःखद्वयरूपौ ॥ ४ ॥

परस्परकृतंनाशंयतःप्राप्स्यंतियादवाः ॥ इत्युक्तवतिदाशार्हेपांडवास्त्रस्तचेतसः ॥ बभूवुर्भृशसंविग्नानिराशाश्चापिजीविते ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्त्रीप
र्वणिस्त्रीविलापपर्व० गांधारीशापदानेपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥७॥ ॥ समाप्तंचस्त्रीविलापपर्व ॥ ॥ अथश्राद्धपर्व ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठो
त्तिष्ठगांधारिमाचशोकेमनःकृथाः ॥ तवैवह्यपराधेनकुरवोनिधनंगताः ॥ १ ॥ यत्त्वंपुत्रंदुरात्मानमीर्षुमत्यंतमानिनं ॥ दुर्योधनंपुरस्कृत्यदुष्कृतंसाधुमन्यसे
॥ २ ॥ निष्ठुरंवैरपुरुषंवृद्धानांशासनातिगं ॥ कथमात्मकृतंदोषंमय्याधातुमिहेच्छसि ॥ ३ ॥ मृतंवायदिवानष्टंयोऽतीतमनुशोचति ॥ दुःखेनलभतेदुःखंद्वावन
र्थौप्रपद्यते ॥ ४ ॥ तपोर्थीयंब्राह्मणीधत्तगर्भंगौर्वोढारंधावितारंतुरंगी ॥ शूद्रादासंपशुपालंचवैश्यावधार्थीयंक्षत्रियाराजपुत्री ॥ ५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥
तच्छ्रुत्वावासुदेवस्यपुनरुक्तंवचोऽप्रियं ॥ तूष्णींबभूवगांधारीशोकव्याकुललोचना ॥ ६ ॥ धृतराष्ट्रस्तुराजर्षिर्निगृह्याबुद्धिजंतमः ॥ पर्यपृच्छतधर्मज्ञोधर्मरा
जंयुधिष्ठिरं ॥ ७ ॥ जीवतांपरिमाणज्ञःसैन्यानामसिपांडव ॥ हतानांयदिजानीषेपरिमाणंवदस्वमे ॥ ८ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ दशायुतानामयुतंसहस्रा
णिचविंशतिः ॥ कोट्यःषष्टिश्चषट्चैवह्यस्मिन्राजन्मृधेहताः ॥ ९ ॥ अलक्षितानांवीराणांसहस्राणिचतुर्दश ॥ दशचान्यानिराजेंद्रशतंषष्टिश्चपंचच ॥ १० ॥
धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरगतिंकांतेगताःपुरुषसत्तम ॥ आचक्ष्वमेमहाबाहोसर्वज्ञोह्यसिमेमतः ॥ ११ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यैर्हुतानिशरीराणिहृ
ष्टैःपरमसंयुगे ॥ देवराजसमाँल्लोकान्गतास्तेसत्यविक्रमाः ॥ १२ ॥ येत्वहृष्टेनमनसामर्तव्यमितिभारत ॥ युध्यमानाहताःसंख्येगंधर्वैःसहसंगताः ॥ १३ ॥ येच
संग्राममूमिष्ठायाचमानाःपराङ्मुखाः ॥ शस्त्रेणनिधनंप्राप्तागतास्तेगुह्यकान्प्रति ॥ १४ ॥ पात्यमानाःपरैर्येतुहीयमानानिरायुधाः ॥ ह्रीनिषेवामहात्मानः
परानभिमुखारणे ॥ १५ ॥ छिद्यमानाःशितैःशस्त्रैःक्षत्रधर्मपरायणाः ॥ गतास्तेब्रह्मसदनंनमेऽत्रास्तिविचारणा ॥ १६ ॥ येत्वत्रनिहताराजन्नंतरायोधनंप्रति ॥
यथाकथंचित्पुरुषास्तेगतास्तूत्तरान्कुरून् ॥ १७ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ केनज्ञानबलेनैवंपुत्रपश्यसिसिद्धवत् ॥ तन्मेवदमहाबाहोश्रोतव्यंयदिवैमया ॥ १८ ॥
युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ निदेशाद्भवतःपूर्वंवनेविचरतामया ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेनसंप्राप्तोऽयमनुग्रहः ॥ १९ ॥

तपोरूपायार्थायोत्पन्नंतपोर्थीयं त्वद्विधावधार्थीयमेवगर्भंधत्ते अन्यातुजयार्थीयंकीर्त्याद्यर्थीयमपीतिभावः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

देवर्षिर्लोमशोदृष्टस्ततःप्राप्तोस्म्यनुस्मृतिं ॥ दिव्यंचक्षुरपिप्राप्तंज्ञानयोगेनवैपुरा ॥ २० ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ अनाथानांजनानांचसनाथानांचभारत ॥
कच्चित्तेषांशरीराणिधक्ष्यसेविधिपूर्वकं ॥ २१ ॥ नयेषामस्तिसंस्कर्त्तानचयेऽत्राहिताग्नयः ॥ वयंचकस्यकुर्यामोबहुत्वात्तातकर्मणां ॥ २२ ॥ यान्सुपर्णाश्चगृ
ध्राश्चविकर्षंतियतस्ततः ॥ तेषांतुकर्मणालोकाभविष्यंतियुधिष्ठिर ॥ २३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तोमहाराजकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ आदिदेशसुधर्मा
णंधौम्यंसूतंचसंजयं ॥ २४ ॥ विदुरंचमहाबुद्धिंयुयुत्सुंचैवकौरवं ॥ इंद्रसेनमुखांश्चैवभृत्यान्सूतांश्चसर्वशः ॥ २५ ॥ भवंतःकारयंत्वेषांप्रेतकार्याण्यशेषतः ॥
यथाचानाथवत्किंचिच्छरीरंनविनश्यति ॥ २६ ॥ शासनाद्धर्मराजस्यक्षत्तासूतश्चसंजयः ॥ सुधर्माधौम्यसहितइंद्रसेनादयस्तथा ॥ २७ ॥ चंदनागुरुकाष्ठानि
तथाकालीयकान्युत ॥ घृतंतैलंचगंधांश्चक्षौमाणिवसनानिच ॥ २८ ॥ समाहृत्यमहार्हाणिदारूणांचैवसंचयान् ॥ रथांश्चमृदितांस्तत्रनानाप्रहरणानिच ॥
॥ २९ ॥ चिताःकृत्वाप्रयत्नेनयथामुख्यान्नराधिपान् ॥ दाहयामासुरव्यग्राःशास्त्रदृष्टेनकर्मणा ॥ ३० ॥ दुर्योधनंचराजानंभ्रातॄंश्चास्यशताधिकान् ॥ शल्यंशलं
चराजानंभूरिश्रवसमेवच ॥ ३१ ॥ जयद्रथंचराजानमभिमन्युंचभारत ॥ दौःशासनिंलक्ष्मणंचधृष्टकेतुंचपार्थिवं ॥ ३२ ॥ बृहंतंसोमदत्तंचसृंजयांश्चशताधि
कान् ॥ राजानंक्षेमधन्वानंविराटद्रुपदौतथा ॥ ३३ ॥ शिखंडिनंचपांचाल्यंधृष्टद्युम्नंचपार्षतं ॥ युधामन्युंचविक्रांतमुत्तमौजसमेवच ॥ ३४ ॥ कौसल्यंद्रौपदेयां
श्चशकुनिंचापिसौबलं ॥ अचलंवृषकंचैवभगदत्तंचपार्थिवं ॥ ३५ ॥ कर्णवैकर्तनंचैवसहपुत्रममर्षणं ॥ केकयांश्चमहेष्वासांस्त्रिगर्तांश्चमहारथान् ॥ ३६ ॥ घ
टोत्कचंराक्षसेंद्रंबकभ्रातरमेवच ॥ अलंबुषंराक्षसेंद्रंजलसंधंचपार्थिवं ॥ ३७ ॥ एतांश्चान्यांश्चसुबहून्पार्थिवांश्चसहस्रशः ॥ घृतधाराहुतैर्दीप्तैःपावकैःसमदाहय
न् ॥ ३८ ॥ पितृमेधाश्चकेषांचित्प्रावर्तंतमहात्मनाम् ॥ सामभिश्चाप्यगायंततेऽन्वशोचंतचापरैः ॥ ३९ ॥ साम्नामृचांचनादेनस्त्रीणांचरुदितस्वनैः ॥ कश्मलंस
र्वभूतानांनिशायांसमपद्यत ॥ ४० ॥ तेविधूमाःप्रदीप्ताश्चदीप्यमानाश्चपावकाः ॥ नभसीवान्वदृश्यंतग्रहास्तन्वभ्रसंवृताः ॥ ४१ ॥ येचाप्यनाथास्तत्रासन्नाना
देशसमागताः ॥ तांश्चसर्वान्समानाय्यराशीन्कृत्वासहस्रशः ॥ ४२ ॥ चित्वादारुभिरव्यग्रैःप्रभूतैःस्नेहपाचितैः ॥ दाहयामासतान्सर्वान्विदुरोराजशासनात् ॥ ४३ ॥

स्नेहपाचितैःस्नेहसंयुक्तैः ॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥ ॥ इतिश्रीपर्वणिनिलकंठीयेभा० षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तेसमासाद्येति ॥ १ ॥ वेष्टनानिउष्णीषकटिबंधनादीनि ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ सूपतीर्था

कारयित्वाक्रियास्तेषांकुरुराजोयुधिष्ठिरः ॥ धृतराष्ट्रंपुरस्कृत्यगंगामभिमुखोऽगमत् ॥ ४४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभा० स्त्री० श्राद्धपर्वणिकुरूणामौर्ध्वदेहिकेषड्विंशोऽध्यायः २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तेसमासाद्यगंगांतुशिवांपुण्यजलोचितां ॥ ह्रदिनींचप्रसन्नांचमहारूपांमहाबलां ॥ १ ॥ भूषणान्युत्तरीयाणिवेष्टनान्यवमुच्यच ॥ ततःपितृणांभ्रातॄणांपौत्राणांस्वजनस्यच ॥ २ ॥ पुत्राणामार्यकाणांचपतीनांचकुरुस्त्रियः ॥ उदकंचक्रिरेसर्वारुदत्योभृशदुःखिताः ॥ ३ ॥ सुहृदांचापिधर्मज्ञाःप्रचक्रुःसलिलक्रियाः ॥ उदकेक्रियमाणेतुवीराणांवीरपत्निभिः ॥ ४ ॥ सूपतीर्थाभवद्गंगाभूयोविप्रससारच ॥ तन्महोदधिसंकाशंनिरानंदमनुत्सवं ॥ ५ ॥ वीरपत्नीभिराकीर्णंगंगातीरमशोभत ॥ ततःकुंतीमहाराजसहसाशोककर्शिता ॥ ६ ॥ रुदतीमंदयावाचापुत्रान्वचनमब्रवीत् ॥ यःसवीरोमहेष्वासोरथयूथपयूथपः ॥ ७ ॥ अर्जुनेनजितःसंख्येवीरलक्षणलक्षितः ॥ यंसूतपुत्रंमन्यध्वंराधेयमितिपांडवाः ॥ ८ ॥ योव्यराजच्चमूमध्येदिवाकरइवप्रभुः ॥ प्रत्ययुध्यतवःसर्वान्पुरायःसपदानुगान् ॥ ९ ॥ दुर्योधनबलंसर्वंयःप्रकर्षन्व्यरोचत ॥ यस्यनास्तिसमोवीर्येपृथिव्यामपिपार्थिवः ॥ १० ॥ योवृणीतयशःशूरःप्राणैरपिसदाभुवि ॥ कर्णस्यसत्यसंधस्यसंग्रामेष्वपलायिनः ॥ ११ ॥ कुरुध्वमुदकंतस्यभ्रातुरक्लिष्टकर्मणः ॥ सहिवःपूर्वजोभ्राताभास्करान्मय्यजायत ॥ ॥ १२ ॥ कुंडलीकवचीशूरोदिवाकरसमप्रभः ॥ श्रुत्वातुपांडवाःसर्वेमातुर्वचनमप्रियं ॥ १३ ॥ कर्णमेवानुशोचंतोभूयःक्लांततराभवन् ॥ ततःसपुरुषव्याघ्रकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ १४ ॥ उवाचमातरंवीरोनिःश्वसन्निवपन्नगः ॥ यःशरोर्मिर्ध्वजावर्तोमहाभुजमहाग्रहः ॥ १५ ॥ तलशब्दानुनदितोमहारथमहाह्रदः ॥ यस्येषुपातमासाद्यनान्यस्तिष्ठेद्धनंजयात् ॥ १६ ॥ कथंपुत्रोभवत्याःसदेवगर्भःपुराऽभवत् ॥ यस्यबाहुप्रतापेनतापिताःसर्वतोवयं ॥ १७ ॥ तमग्निमिववस्त्रेणकथंछादितवत्यसि ॥ यस्यबाहुबलंनित्यंधार्तराष्ट्रैरुपासितं ॥ १८ ॥ उपासितंयथास्माभिर्बलंगांडीवधन्वनः ॥ भूमिपानांचसर्वेषांबलंबलवतांवरः ॥ १९ ॥ नान्यंकुंतीसुतात्कर्णादगृह्णाद्रथिनांरथी ॥ सनःप्रथमजोभ्रातासर्वशस्त्रभृतांवरः ॥ २० ॥ असूततंभवत्यग्रेकथमद्भुतविक्रमं ॥ अहोभवत्यामंत्रस्यगूहनेनवयंहताः ॥ २१ ॥ निधनेनहिकर्णस्यपीडितास्तुसबांधवाः ॥ अभिमन्योर्विनाशेनद्रौपदेयवधेनच ॥ २२ ॥

शोभनजलावतरणमार्गा ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ भवनअभवन् अड्भावआर्षः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ नेहस्मेति कर्णेभ्रातृत्वेनज्ञातेसतितदनुसारिणामस्माकमपिदुर्लभंनाभविष्यन्नापिकौरवाणांक्षयोऽभविष्यदित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशतसाह

कर्णमेवानुशोचामिदह्याम्यग्नाविवाहितः ॥ नेहस्मकिंचिदप्राप्यंभवेद्
पंचालानांविनाशेनकुरूणांपतनेनच ॥ ततःशतगुणंदुःखमिदंमामस्पृशद्भृशं ॥ २३ ॥ व्यरुदच्छनकैराजंश्चकारास्योदकंप्रभुः ॥ ततोविने
पिदिविस्थितं ॥ २४ ॥ नचेदंवैशसंघोरंकौरवांतकरंभवेत् ॥ एवंविलप्यबहुलंधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ २५ ॥ ततआनाययामासकर्णस्यसपरिच्छदाः ॥ २७ ॥ स्त्रियःकुरुपतिर्धीमा
दुःसहसास्त्रियस्ताःखलुसर्वशः ॥ २६ ॥ अभितोयाःस्थितास्तत्रतस्मिन्नुदककर्मणि ॥ पापेनासौमयाश्रेष्ठोभ्राताज्ञातिर्निपाति
न्भ्रातुःप्रेम्णायुधिष्ठिरः ॥ सताभिःसहधर्मात्माप्रेतकृत्यमनंतरं ॥ २८ ॥ चकारविधिवद्धीमान्धर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ भ्रातृभिःसहितःसर्वैर्गंगातीरमुपेयिवान् ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीम
तः ॥ २९ ॥ अतोमनसियद्दुःखंस्त्रीणांतन्नभविष्यति ॥ इत्युक्त्वासतुगंगायाउत्तताराकुलेंद्रियः ॥ ॥ समाप्तमिदंस्त्रीपर्व ॥ ॥ अतःपरंशांतिप
हाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांस्त्रीपर्वणिकर्णगूढजत्वकथनेसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥ विदुरोधृतराष्ट्रश्चसर्वाश्चभरतस्त्रियः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥
र्वभविष्यति ॥ ॥ तस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कृतोदकास्तेसुहृदांसर्वेषांपांडुनंदनाः ॥

स्र्यांसंहितायांवैयासक्यांश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोःश्रीनीलकंठकृतौभारतभावदीपेस्त्रीपर्वार्थप्रकाशेसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ अस्मिन्पर्वणिआदिपर्वोक्ताध्यायपर्वश्लोकसंख्यावैषम्यंलिपिकरप्रमादादिनाबोध्यम् ॥

इदंस्त्रीपर्व मुंबय्याख्यराजधान्यांगणपतकृष्णाजीत्यभिधानांमुद्रायंत्रालयेमुद्रितं शकाब्दाः १७९९

॥ इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वं समाप्तम् ॥

[OrderDescription]
,CREATED=27.02.20 11:57
,TRANSFERRED=2020/02/27 at 12:11:34
,PAGES=82
,TYPE=STD
,NAME=S0002899
,Book Name=1
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF

FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF

FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF

FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,